De Vlaamsche Gids. Jaargang 26

bron
De Vlaamsche Gids. Jaargang 26. Z.n., z.p. 1937-1938

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_vla001193701_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

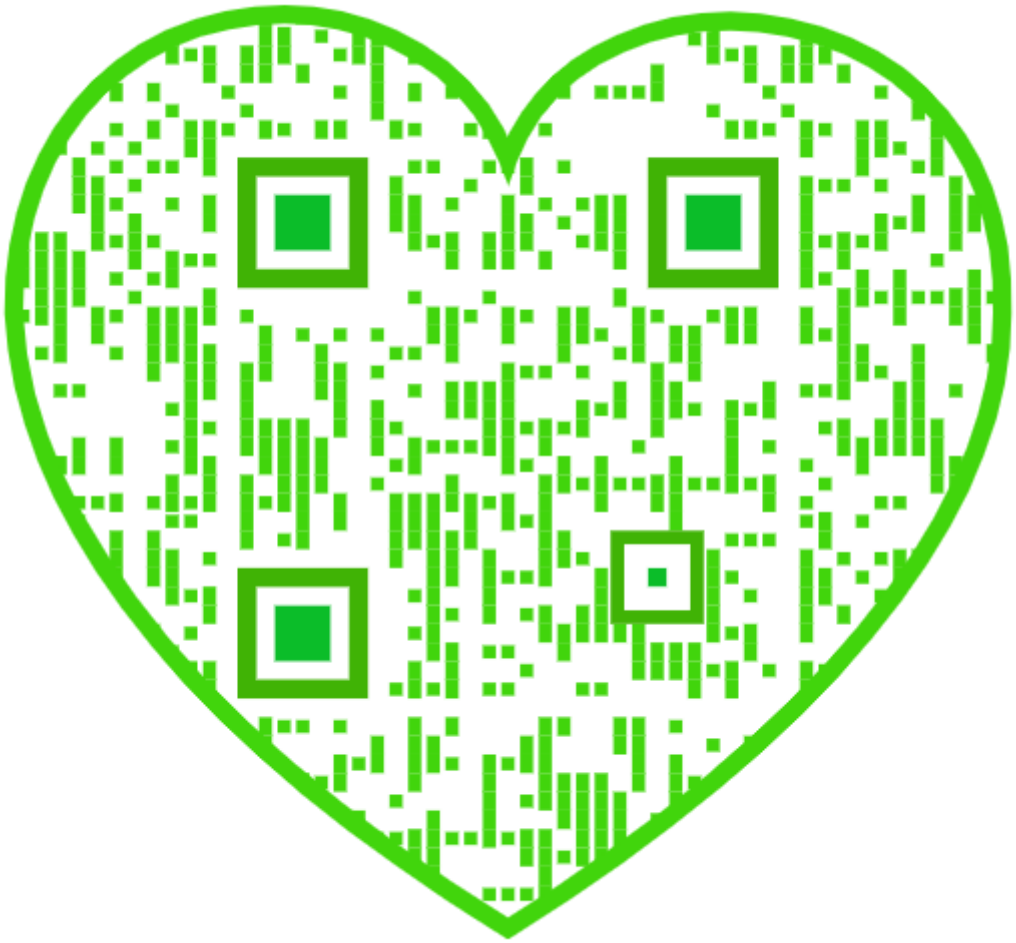

Een Zilverbloem aan 't Knoopsgat?

Daar liggen voor mij, op een hoogen stapel, vijf en twintig volledige, echt verschenen jaargangen van den **Vlaamschen Gids!** Het eerste nummer zag het licht in 1905 en de reeks jaargangen zou heden oploopen tot twee en dertig, indien de wereldoorlog (1914-1918) geen onderbreking van ettelijke jaren had teweeggebracht.

De redactie van den **Vlaamschen Gids** heeft dus redenen te over om van een zilveren jubileum te spreken. In Vlaanderen, het land van de vele in den dop gestikte tijdschriften, is dit geen banale gebeurtenis. Buiten **Dietsche Warande en Belfort** is er overigens geen enkel nog levend Vlaamsch tijdschrift, dat op zooveel jaargangen wijzen kan.

Hebt gij opgemerkt, dat hier te lande dozijnen en nog dozijnen tijdschriften en tijdschriftjes van allerlei allooi op den burgerlijken stand aangemeld worden door verwachtingsvolle jonge vaders, die jammer genoeg hun telgen al spoedig zien kwijnen en een vroegen dood sterven? De **Bibliographie van de moderne Vlaamsche Literatuur** (1893-1930) van Dr. R. Roemans is voor de negen tienden een necrologium van minderjarige tijdschriften, meestal eenjarige wichten, in de Lente geboren en reeds ter ziele gegaan vóór de tweede Lente kwam.

De tijdschriften die te onzent het eerst getroffen worden zijn de uitsluitend literaire, die alleen aesthetische doeleinden nastreven. De Roemans-statistiek is in dit opzicht afdoende.

Laten wij daar echter onmiddellijk bijvoegen dat dergelijke tijdschriften, niettegenstaande een kort bestaan, toch van groote beteekenis kunnen zijn. Wanneer zij de tolk zijn van een sterke persoonlijkheid, of van een groepje gelijkvoelende en -denkenden, en ontstonden onder den werkelijken drang om verouderde opvattingen te bestrijden en tevens een nieuw geluid te laten hooren,

zooals dit b.v. bij ons het geval was met **Van Nu en Straks** en met **Vlaanderen,** alhoewel in mindere mate, dan leven die tijdschriften gewoonlijk zoolang de strijdlust der oprichters duurt of tot de leiders merken, dat hun nieuwe opvattingen het nieuwe geslacht hebben gewonnen en ook elders reeds doorbreken. Al is het bestaan van een dergelijk tijdschrift ook kort, het kan gerust verdwijnen, het heeft zijn taak volbracht. Zijn invloed is duurzamer dan zijn bestaan.

Met het oog op de leefbaarheid is het algemeen tijdschrift, waar bellettrie maar een deel van den inhoud uitmaakt en de grootste ruimte aan studies over vragen van den dag, kronieken en bespiegelende wetenschap wordt gewijd, een gunstiger formule. Dit blijkt te onzent en ook elders. Vooral wanneer dat tijdschrift dan op den koop toe een bepaalde levenshouding huldigt, schijnen zijn kansen op leefbaarheid nog grooter te worden.

Ons oudste en meest verspreide tijdschrift, **Belfort en Dietsche Warande,** beantwoordt aan dat type voor de katholieke, **De Vlaamsche Gids** doet het voor de liberale Vlamingen.

Tot bepaalde partijpolemiek of tot propagandistische doeleinden heeft ons maandschrift zich nooit geleend. Alleen werden de onderwerpen van wijsgeerigen, politieken en economischen aard in den regel getoetst aan de beginselen, die in het huis de leiding geven. Het gebeurde echter even dikwijls, dat de auteur van dergelijke studiën zich op een louter objectief standpunt plaatste en zich van goed- of afkeuren onthield, of te gelijk het voor en het tegen liet hooren.

Voor de zuiver literaire bijdragen werd nog veel ruimer te werk gegaan. Het lag nooit in de bedoeling van **den Vlaamschen Gids** om een soort van tendenzliteratuur in het leven te roepen of te bevorderen. Indien dergelijke literatuur ons aangeboden werd en tevens aesthetisch voldoening gaf, dan zouden wij ze natuurlijk gaarne opnemen, maar tendenzlooze literatuur, en zelfs literatuur, die levensopvattingen weerspiegelt, die niet de onze zijn, maar tot het waarachtige, veelzijdige leven behooren, nemen wij gaarne op.

Zoo is het meer dan eens gebeurd, dat **De Vlaamsche Gids** werk publiceerde van schrijvers, die niet op het wijsgeerig of politiek terrein van het tijdschrift zelf stonden, en wij hopen dat zulks nog gebeuren zal. Is dat heusch niet de beste methode, die

wij door de meeste tijdschriften van het buitenland en zeker niet het minst door de vooraanstaande Hollandsche zien toepassen?

De behoefte aan een tijdschrift met vrijzinnige wereldbeschouwing als ondergrond, in den geest van **den Vlaamschen Gids,** deed zich te onzent al vroeg gevoelen. Er zijn er drie, die elkander opvolgden met dezelfde traditie en, voor een deel, met dezelfde menschen als leiders: **Het Nederlandsch Museum** van 1874 tot 1894; het **Tijdschrift van het Willems-Fonds** van 1895 tot 1905; en **De Vlaamsche Gids** van 1905 tot heden.

De stichter van **Het Nederlandsch Museum,** Prof. J.F.F. Heremans, die tot aan zijn dood in 1884 het tijdschrift alleen bestuurde, hechtte van meet af een groot belang aan bespiegelende artikels over allerlei twistvragen van den dag en hij slaagde er in zich de medewerking van voortreffelijke publicisten te verzekeren. De waarde van J.O. De Vigne's **Kapitaal en Arbeid,** Vader A. Cornette's **Darwinisme en Kathedersocialisme,** A.M.N. Prayon's **Strijd tusschen Staat en Kerk in Duitschland,** E. de Laveleye's **Het Darwinisme en het Rechtvaardigheidsbegrip in hun Betrekkingen met Staathuishoudkunde,** Ernest Nys' **De Roomsche Diplomatie,** Julius Sabbe's **Het nationale Beginsel in de Vlaamsche Schilderkunst** en andere essay's meer is zeker niet gering te schatten.

Op literair gebied treedt Max Rooses in die eerste jaargangen op met zijn bekende studie over Pater Poirters, en onder de zuivere bellettristen die daar op den voorrang kwamen behooren de gezusters Loveling (Rosalie stelde hier voor de eerste maal haar zoo sympathieken **Meester Huyghe** voor), Tony Bergmann met zijn Zwitsersch verhaal **Brigitta,** Pol de Mont met **Ophelia,** in 1880, en verder Hiel, De Geyter, Fr. de Cort, G. Antheunis, J.A. van Droogenbroeck e.a.

Na den dood van Heremans begon een nieuwe reeks met de redactie: Mr. J.O. De Vigne, Prof. P. Frederiq, Prof. J. Micheels, Mr. A. Prayon van Zuylen, W. Rogghé, Max Rooses en J. Vercoullie. In 1885 werd Prof. J. Micheels vervangen door Mr. Cam. Siffer.

Het tijdschrift bleef dezelfde wegen bewandelen. In 1889 bracht de polemiek die daar tusschen Rooses en Prayon gevoerd werd over Liberalisme en Vlaamschgezindheid, eenige opschudding te weeg. In 1886 leverde Prof. J. Mac Leod zijn eerste

bijdrage: **Plantengroei in de Sahara.** Hij kwam daar de wetenschappelijke rubriek, die tot dan toe hoofdzakelijk door Vader Verschaffelt met talent en toewijding vertegenwoordigd was, in zeer ruime mate versterken. Weldra werd Prof. J. Mac Leod in de redactie opgenomen. In 1887 kwam zich Prof. Cam. de Bruyne met een artikel over de **Adembeweging bij de Kerfdieren** naast hem plaatsen.

Uit de bijdragen, die het **Nederlandsch Museum** van 1890 af publiceerde, kon men goed merken, dat de Vlaamsche philologische en historische leergangen, aan de Gentsche Universiteit ingericht, vruchten begonnen te dragen. Willem de Vreese, H. Meert, G. Duflou, F. van den Weghe, J. Pée voor de philologie, J. Frederichs, D. Jacobs, J. Meysmans, L. Willems e.a. voor de geschiedenis, nemen nu plaats onder de getrouwe medewerkers van het **Museum.** In 1892 lieten P. Tack en L. De Raet daar hun studie verschijnen over **University Extension,** waarmede deze instelling in België werd ingevoerd. Een comité van Gentsche professoren en studenten richtte onmiddellijk extension-leergangen in en ik zie nog met welke schalkschheid Prof. P. Fredericq zijn Brusselschen collega Prof. L. Leclère, die te Gent in de **Générale** der Liberale Studenten een voordracht kwam houden om de Engelsche Extension-beweging bekend te maken en aan te bevelen, op een van de lessen der reeds te Gent in werking getreden extension even binnenbracht.

Het geleerd element nam in het **Nederlandsch Museum** geleidelijk de overhand. Zoo kon men daar b.v. zien in den jaargang van 1890 hoe een modern philoloog ongenadig kan zijn als een middeleeuwsch scholastieker. De schrijver van een zeer zwak boek over Boendale werd daar op meesterlijke wijze totaal **knock-out** geslagen bij de eerste ontmoeting in één aflevering; doch de philoloog-bokser vond dit niet voldoende en trommelde maar voort op zijn weerloos slachtoffer in nog zeven op elkander volgende afleveringen! De lezers van het tijdschrift begonnen het **des Gùten zu viel** te vinden. Dat ging te zeer den weg der vakspecialisatie op en begon de groeiende behoefte te bewijzen aan speciale philologencongressen en -uitgaven.

Pol de Mont bleef nog een heelen tijd de voornaamste letterkundige medewerker. Hij loodste er Hélène Swarth binnen. In 1886 waagde Cyriel Buysse er, aan tante Virginie's hand, zijn

eerste, nog niet veel belovende stappen met **Broeder en Zuster.** Onder de overige literatoren van het tijdschrift citeeren wij nog o.a. Is. Teirlinck, Pol Ann, O. Wattez, F. van Cuyck, ook een enkelen keer E. de Bom rond 1890. Wij zelf debuteerden er met een vers in 1891: **Het uitgaan der school.** Tot de meest verrassende bladzijden, die het **Museum** in zijn laatste jaren uitgaf, behooren de frissche, boeiende **Herinneringen** van den toen bijna honderdjarigen George Bergmann, Tony's vader. Men kloeg wel eens over het zwakke literaire gehalte van het **Nederlandsch Museum.** En te recht. Er zat in elk geval meer literaire jeugd en leven in de **Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle,** het tijdschrift van Theof. Coopman en Victor de la Montagne.

Toen het **Nederlandsch Museum** ophield te verschijnen, zou het **Tijdschrift van het Willems-Fonds** zijn taak overnemen. Dat gebeurde in 1896.

In het oude Lakenmetershuis op de Vrijdagmarkt te Gent, in de kale, gewitkalkte zaal, schraal gesierd met deftige steendrukportretten van geëerde flamingantenleiders, hebben wij menig debat over dat tijdschrift bijgewoond op de algemeene jaarlijksche vergadering van het Willems-Fonds. Men geraakte het eens omtrent het dubbel doel van dit tijdschrift: a) onder de Willems-fondsers een band te stichten, nauwer en vruchtbaarder dan het vroegere jaarboek, b) een populaire cultuuractie onder de leden tot stand te brengen. Maar feitelijk is men het nooit geheel eens geworden over de wijze waarop zulks het best zou geschieden. Bijna jaarlijks was de bespreking over inhoud en indeeling van het tijdschrift een onderwerp van lange betwistingen in het Lakenmetershuis. Voor de eenen was het zakelijke gedeelte met mededeelingen over het leven der vereeniging zelf veel te uitgebreid in verhouding tot het eigenlijke tijdschriftgedeelte. Anderen waren van tegenovergestelde meening. Sommigen betreurden de uitgave van boeken, waardoor het Willems-Fonds zich vroeger onderscheidde en die nu door de hooge onkosten van het tijdschrift in het gedrang gekomen was. En zoo bleef het duren tot in 1905 de voorzitter op de algemeene vergadering aankondigde, dat de geldmiddelen ontbraken om boeken en tijdschrift tegelijkertijd uit te geven en van het laatste dan maar zou afgezien worden.

Het **Tijdschrift van het Willems-Fonds** heeft zijn rol eerlijk vervuld. Het had een meer populair karakter dan het **Nederlandsch Museum,** doch heeft niettemin tal van interessante bijdragen gegeven van oude medewerkers van dit laatste tijdschrift en van enkele nieuwe elementen, die zich nu deden gelden. Onder deze laatsten komt niemand minder voor dan Camiel Huysmans, die toen (1896), in zijn Ieperschen tijd, een fel Willemsfondser was (**Handwerk en Kunst** heet zijn artikel in een der allereerste nummers). Ook Karel Buis werkte mede **(Nacht op Philae)** en verder nog Jan van Rijswijck, L. Franck, E. Waxweiler **(Over Deelneming der Werklieden in de Winsten),** A. Lodewyckx, M. Verkest, A. Vermast, e.a. De jonge historicus Victor Fris, die toen zijn schitterende, maar helaas zoo korte loopbaan begon, trad op in het **Tijdschrift** in 1902.

Het letterkundig uitzicht was nogal bont. Wij vinden er o.a. de namen van M. Brants, H. de Marez, R. De Cneudt, H. Melis, G. D'Hondt, A. Herckenrath, P. Van Assche, L. De Schutter, A. Sauwen e.a. Mijn **Mei van Vroomheid** werd er voor de eerste maal gedrukt in 1901. Het centrum der groote literaire belangstelling te onzent was toen al een heelen tijd te zoeken in de tijdschriften **Van Nu en Straks** (1893-1901), dat nog wat hiëratisch aandeed, en **Vlaanderen** (1903-1907), dat in veel wijderen kring doordrong.

Toen het verdwijnen van het **Tijdschrift van het Willems-Fonds** voorzien werd, sprak ik verscheidene malen met Prof. Fredericq en Max Rooses over de wenschelijkheid om een nieuw tijdschrift tot stand te brengen in de Vlaamsche vrijzinnige traditie. Zij waren het beiden met mij eens, doch de regeling van de stoffelijke uitvoering weerhield hen nog een korten tijd een beslissing te nemen. Op zekeren morgen ontving ik echter een postkaart van Prof. Fredericq uit Spanje, waar hij met M. Rooses op reis was. Zij hadden, slenterend door Granada, over dat verwachte Vlaamsche tijdschrift gesproken en Fredericq vatte hun gesprek laconisch samen op zijn postkaart: ‘Gij zult uw zin krijgen. Rooses heeft een combinatie met den Nederlandschen Boekhandel in 't vooruitzicht gesteld. En wij zullen het kind **De Vlaamsche Gids** doopen.’

Eenige weken later was de eerste redactie samengesteld: Mr. H. de Hoon, Pol de Mont, P. Fredericq, Dr. A. Ley, Max

Rooses, Constant Stoffels en J. Vercoullie. In 1906 werden Dr. Ley en C. Stoffels in haar schoot vervangen door Dr. Fl. Boonroy. In 1908 traden L. Franck, Carlo de Jans en ik zelf in de redactie, waaruit Dr. Boonroy in 1909 ontslag nam. Van 1908 af was Pol Ann de voorbeeldige, stipte, nauwgezette redactiesecretaris.

Op 15 Juli 1914, een paar weken voor den aanvang van de wereldtragedie, overleed Max Rooses. Prof. Fredericq schreef onmiddellijk het necrologisch artikel, dat voor het Augustusnummer van ons tijdschrift bestemd was. Hij dagteekende het op 26 Juli 1914.

De geweldige gebeurtenissen waren oorzaak, dat het verscheidene jaren bleef liggen vooraleer te verschijnen. De uitgave van den **Vlaamschen Gids** werd geschorst en eerst in 1920 werd aan de inteekenaren een berichtje gestuurd om hun mede te deelen dat de jaargang 1914 thans zou afgesloten worden met één enkele aflevering, die niets anders zou bevatten dan het necrologisch artikel van Fredericq over Rooses en een ander van Pol Ann over... Fredericq. Intusschen was inderdaad de zoo sympathieke Gentsche professor ook overleden, op 30 Maart 1920. Eenige weken te voren had ik met hem in het huis op de Coupure te Gent, dat hij toen betrok, over zijn ballingschap in Duitschland, en de vele gebeurtenissen dier bewogen dagen nog wat gekeuveld, en hem o.a. gevraagd of hij de opdracht van **Het Kwartet der Jacobijnen,** dat toen ter perse ging, aanvaarden wilde. Nog voor de drukproeven verbeterd waren, was dat warme hart gebroken, en de opdracht van het begin moest aan het einde van het boek gewijzigd worden tot een afscheidsgroet.

In 1922 begon de nieuwe reeks van den **Vlaamschen Gids.** Het leek ons meer dan ooit noodzakelijk, dat in de na-oorlogsche krachtige Vlaamsche heropleving de Vlaamsche liberalen zich lieten gelden en de voortzetting van de **Gids**-uitgave was daar een niet te versmaden middel toe. Van de oude redactie vonden elkander terug: L. Franck, H. De Hoon, Joz. Vercoullie en ik zelf, en als nieuwe redacteurs sloten zich bij ons aan: Prof. M. Basse, Prof. C. De Bruyne, Prof. R. Kreglinger, Dr. H. Terlinck en Prof. R. Verdeyen. In 1928 ontviel ons Prof. Kreglinger. In 1935 onderging de redactie een nieuwe wijziging. Van de oude leden bleven ons bij Prof. M. Basse, L. Franck, Prof. R. Verdeyen, ik zelf,

alsook de Professors De Bruyne en Vercoullie, die ons echter in den loop van 1937 door den dood onttrokken werden. Als nieuwe leden deden Prof. A. De Ridder, L. Monteyne, Senator Arth. Van der Poorten, Dr. Jozef van Tichelen en Prof. Hans van Werveke in dit jaar hun intrede.

De betrachtingen van de huidige redactie zijn nog steeds die van de oprichters. Zij wil een algemeen tijdschrift, waar maandelijks een actueel probleem wordt behandeld, een brok literair proza, enkele gedichten en historische of wetenschappelijke bijdragen afwisselen met kronieken over kunst, letteren en wetenschappen.

Menig te zijner tijd actueel artikel van L. Franck, Prof. R. Kreglinger, Ed. Pécher, Julius Hoste jr., Prof. W. Blommaert, Rob. J. Lemoine **(De Nood van het Hooger Onderwijs in België en De economische Ontwikkeling der Vlaamsche Gewesten),** Arth. Van der Poorten **(Is er plaats voor Democratie tusschen Bolsjewisme en Fascisme),** Mr. René Victor, J. Pée, J. Fassotte, Max Lamberty en verscheidene anderen werden ook buiten den kring onzer gewone lezers opgemerkt.

Letterkundige bijdragen van allerlei gehalte - soms rijp, soms groen, wij bekennen het - verschenen in ons tijdschrift. Er waren daar geschriften als de zoo eigenaardige roman van Willem Elsschot **Lijmen,** de knappe **Historische Verbeeldingen** van Jaak Lemmers, novellen van F. Timmermans, Toussaint van Boelaere, F. Verschoren, H. van Walden, mijn eigen **Filosoof van 't Sashuis** en nog zooveel ander proza, naast gedichten van Pol de Mont en R. Verhulst, een enkelen keer van K. van de Woestijne, van Jan van Nijlen, E. van Offel, A.W. Grauls, U. Van de Voorde, die wij hier zoo maar op goed valle 't uit, zonder eenige bedoeling van rangschikking, opsommen.

De redactie had daarbuiten een zwak voor jongere medewerkers en, werd zij er aldus wel enkele keeren toe gebracht om wat te toegevend te zijn, toch heeft zij meer dan eens op die wijze het genoegen beleefd er toe bij te dragen om vertrouwen in zich zelf te geven aan zekere talenten, die weldra een zeer eervolle plaats in onze letteren innamen.

Wij doorbladeren nog zonder ongenoegen de kronieken, die ons tijdschrift wijdde aan de Nederlandsche, Duitsche, Engelsche en Fransche letteren.

Doch waartoe reeds geschiedenis willen maken van wat nog leeft en, hopen wij, nog groeien zal? Denken we liever aan de toekomst.

De redactie heeft vooral het besef van haar tekortkomingen. Tusschen het ideaal, dat zij zich stelt en de verwezenlijkte werkelijkheid ligt er nog een groote afstand. Dat weet zij zeer goed en haar verlangen is die afstand zooveel mogelijk te verkorten. Nu de tijden in Vlaanderen geleidelijk aan het verbeteren zijn voor alle intellectueele bedrijvigheden, meent zij gemakkelijker dan in het verleden de geschikte krachten te zullen vinden, die zij voor het behandelen van bepaalde onderwerpen zou wenschen. Een tijdschrift als het onze is in Vlaanderen niet altijd wat de redactie wil. Zeer dikwijls is de redactie afhankelijk van het milieu, dat de keuze der medewerkers beperkt en ook... de stoffelijke bestaansmogelijkheden van het tijdschrift beheerscht. Die mogelijkheden zouden voor den **Vlaamschen Gids** ruimer moeten zijn. Zij zouden ons b.v. moeten toelaten om, zooals de groote buitenlandsche tijdschriften dat kunnen, door een passend honorarium de vaste medewerking te verkrijgen van befaamde beroepsauteurs, die zeer rechtmatig in hun werk hun bestaan vinden. Men zou er in Vlaanderen, althans voor een algemeen tijdschrift, moeten toe komen om niet meer in zoo ruime mate als in het verleden beroep te moeten doen op toewijding voor een ideaal, overtuiging, goeden wil, kameraadschap en dies meer om kopij te vinden. Men moet er toe komen om ook in ons tijdschriftenleven het beginsel toe te passen dat elke arbeid, ook intellectueele, behoorlijk moet vergoed worden. Om tot dit zoo gewenschte resultaat te komen, moet de redactie meer kunnen rekenen op haar medestanders, die soms te veel onverschilligheid tegenover haar streven aan den dag leggen. Wie een goed tijdschrift wil, moet er wat voor over hebben. **En** er is middel om met ieders hulp voor den **Vlaamschen Gids** te vinden wat hem ontbreekt. De redactie wenscht haar vollen plicht te kunnen doen.

MAURITS SABBE.

Bij den 300-jarigen Geboortedag van een Boek

Wij zullen het hier hebben over ‘Discours de la Méthode’ van René Descartes, in 1637 te Leiden verschenen.

Op het eerste zicht moet het iemand vreemd aandoen, te hooren van den verjaardag van een boek, verjaardag die over de geheele wereld als een bijzonderheid gevierd en in de pers van alle landen in tallooze kolommen herdacht wordt. En dan nog van een kleine brochure van 68 bladzijden, waarvan ontelbare duizendtallen menschen niets gehoord, laat staan gelezen hebben. Men zou misschien nog kunnen begrijpen - en ook dat is in onzen hypermaterialistischen tijd nog de vraag - dat de wereld den 3450sten geboortedag van den Bijbel herdacht, (de 10 geboden werden op den berg Sinai den 6den Siwan 2248 na de schepping der wereld verkondigd, en de Joden tellen nu 5698). Doch waarom den 300sten geboortedag herdenken van een ‘Discours de la Méthode’, waarvan zelfs vele intellectueelen niet den volledigen naam kennen, een infinitesimaal gedeelte de groote lijnen kent van hooren zeggen en slechts enkele sporadische boekenwormen den inhoud uit eigen lezing kunnen weergeven?

De reden moet ontegenzeggelijk gezocht worden in een zinnetje van drie woorden, dat als een roode draad door het boekje loopt: **cogito, ergo sum.** ‘Ik denk, dus ik ben.’ Inderdaad is deze lakonische uitspraak, hoe orakelachtig ook voor velen, een mijlpaal in de geschiedenis van de geestesbeschaving der menschheid. Zij brak de betoovering der verstarrende scholastiek, de verpletterende macht van het autoriteitsbegrip in zake wetenschap veel grondiger dan Renaissance, Humanisme en Hervorming te zamen. Zij legde, zonder dat haar auteur het bij zijn leven wilde bekennen, de as van een wereldrevolutie aan den boom der christelijke katholiciteit. Het bewijs van des menschen bestaan niet meer zoeken in

den goddelijken wil, niet meer bewijzen uit den Bijbel, niet meer steunen op de Kerkvaders... Descartes bewees een voorzichtig mensch te zijn deze alles omverwerpende heresie niet te verkondigen in het katholieke Frankrijk van den zoon van Maria de Medicis, niettegenstaande zijn bijnaam ‘le Juste’, in het Frankrijk van Richilieu, den verdelger der Protestanten, ook al was hij de stichter der Académie française. Het lot deelen van een Jean du Berger de Hauranne, abt van St. Syran en biechtvader van Port-Royal, die van 1638 tot 1643 op bevel van Richilieu in de Bastille was opgesloten, zou ook anderen niet toelachen. Het zou ons niet verwonderen, indien juist de heftige strijd tusschen Descartes' leermeesters, de Jezuïeten, en hun onverzoenlijke tegenstanders, de Jansenisten van Port-Royal, met alle spitsvondigheden en haarklooverijen, die in den toenmaligen geleerdenstrijd als wapens dienden, oorzaak ware geweest van den twijfel aan het geschreven woord, die de vruchtdragende kern van de Cartesiaansche gedachtengang vormt.

Waarom het gaat.

Strevend naar de universaliteit, had de Kerk gedurende eeuwen den menschelijken geest in het dwangbuis harer leerstellingen gekluisterd gehouden. Eén leer en één enkele verkondiger dier leer; één waarheid en één autoriteit ter interpretatie dier waarheid. Een dictatuur der geesten, zooals er nimmer weder een is opgestaan, dictatuur die verre over een millenium duurde en door het Humanisme als wegbereider der Hervorming was aangetast, zonder haar geheel te kunnen overwinnen.

De Renaissance, moeder van het Humanisme, wars van deze dictatuur, had het aangedurfd de bronnen der oude klassieke wijsheid opnieuw aan te boren, en wetenschap te zoeken waar tot nu toe alleen geloof raison d'être had. Terugkeerend naar de sierlijke, elegante uitdrukkingswijze der Ouden, Grieksch en Latijn als steunpilaren van den Tempel der Wijsheid proclameerend, zocht het Humanisme ook buiten den Bijbel met zijn ontelbare commentaren het menschelijk geluk. De theologie kon meenen nog steeds de meesteres der wijsbegeerte te zijn (zij bleef het ook in katholieke landen), in Noord- en West-Europa was haar heerschappij

voor goed gebroken. De hoovaardigheid der Calvinistische en Lutheriaansche dominees deed aan dit feit niets af. En al heeft het Humanisme den mensch niet het geluk gebracht, het heeft den menschelijken geest niet alleen uit de boeien van het blinde geloof bevrijd, doch ook de grondslagen gelegd voor de latere ontwikkeling der wetenschap. Het veld van studie was verruimd, de stof der leering uitgebreid, doch de leermethode was gebleven: men bouwde niet meer op den Bijbel en St. Augustinus alleen, men zwoer niet meer bij Aristoteles en St. Thomas van Aquino alleen, ja, men waagde het God en de ziel niet meer als eenig studieobjekt te beschouwen en het universum door persoonlijk aanschouwen der phenomenen te onderzoeken. Doch als bewijs van waarheid diende nog steeds de autoriteit van een of ander schrijver uit vroegeren tijd. Het is waar, dat de experimenteele wetenschap nog in de kinderschoenen stond, doch de Gouden Eeuw van Kunsten en Wetenschappen zou ook daarin verandering brengen.

Want daar kwam Cartesius met zijn **cogito, ergo sum** en brak met een streek het aloude autoriteitengeloof doormidden. Dat is zijn verdienste.

Hij bewees, hoe de innerlijke verdeeldheid der menschen door het geloof, of beter gezegd door de formalistische aanvaarding der dogmen en de autoritaire wetsinterpretatie eigenlijk een spelen met onoplosbare vraagstukken is zonder eenig praktisch nut en zonder een reëelen bodem. ‘Je révérais notre théologie,’ zegt hij in het eerste deel zijner ‘Méthode’, ‘et prétendais autant qu'aucun autre à gagner le ciel, mais ayant appris comme chose très assurée que le chemin n'en est pas moins ouvert aux plus ignorants qu'aux plus doctes, et **que les vérités révélées qui y conduisent sont au-dessus de notre intelligence,** (vetjes van ons) je n'eusse osé les soumettre à la faiblesse de mes raisonnements, et je pensais que pour entreprendre de les examiner et y réussir il était besoin d'avoir quelque extraordinaire assistance du ciel et d'être plus qu'homme.’

De voorzichtige formuleering van zijn meeningen, vrucht waarschijnlijk van zijn Jezuïetische opvoeding, de angst ook zijn werken bij zijn leven het licht te doen zien om toch maar iedere vervolging te ontgaan, zijn typisch zoowel voor den man als voor zijn tijd. Zonder eenigen twijfel is zijn ‘Discours de la Méthode’ bedoeld als een vademecum voor de denkende menschheid; de

geheele inhoud wijst er op. En toch meent Descartes voor alle zekerheid te moeten verklaren: ‘Ainsi mon dessein n'est pas d'enseigner ici la méthode que chacun doit suivre pour bien conduire sa raison, mais seulement de faire voir en quelle sorte j'ai tâché de conduire la mienne.’ En dat geeft hem de gelegenheid de betweters en, zonder ze te noemen, vooral de theologen, de les te lezen, want ‘zij, die zich bemoeien met het geven van lessen, moeten denken, dat zij verstandiger zijn dan zij, aan wie zij ze geven; en indien ze de kleinste fout maken, dan zijn ze schuldig te verklaren. Ik, daarentegen, die dit geschrift als een geschiedenis of beter nog als een fabel breng..., ik mag hopen, dat het voor sommigen nuttig, doch voor niemand schadelijk zal zijn.’

Het doel van Descartes is dus den mensch te leeren denken, door eigen nadenken te komen tot zekerheid en zijn leven naar de verkregen zekerheid in te richten. Om zich nu echter de godgeleerden van den hals te houden sluit hij alle vraagstukken omtrent God en de zaligheid buiten zijn methode. Indien hij over God en over de ziel spreekt, dan is dat nooit als discussieobjekt, hij brengt beide slechts in zooverre naar voren als hij het noodig acht een verwijt van atheïsme of heterodoxie bij voorbaat tegen te gaan. Hij moet er zich echter van bewust geweest zijn, dat deze uitsluiting, na het grondig volgen zijner methode, niet den minsten zin heeft. Zijn ‘mise à part des vérités de la foi, je jugeai que pour tout le reste de mes opinions je pouvais librement entreprendre de m'en défaire’ is dan ook vaag genoeg om niet in tegenstelling te zijn met deze meening. Men wekt geen twijfel op aan wereldsche waarheden om hem in andere, voor den werkelijk denkenden mensch van oneindig grooter belang, aan banden te leggen.

Naar onze bescheiden meening was het een der groote daden van Descartes den kuddegeest in de menschen te hebben gedood om hunne individualiteit des te sterker te ontwikkelen. Een groot Amerikaansch wijsgeer van onzen tijd (Will Durant: **The Story of Philosophy)** noemt Descartes ‘den vader der subjectieve en idealistische overlevering’, in tegenstelling met Francis Bacon, dien hij dien der objectieve en realistische traditie noemt. Wij voor ons zijn een weinig huiverig de groote denkers onder een etiket te klasseeren, waarvan de ‘-ismen’ meestal zeer slecht de waarheid wedergeven. Was Descartes een individualist, omdat hij

het individu als basis zijner maatschappij denkend en naar eigen gedachte handelend wil weten? Was hij subjectief, d.w.z. persoonlijk in tegenstelling met de zakelijke objectiviteit, omdat hij den persoon als hoofdelement zijner samenleving dacht? Wij meenen dat deze enge begrenzing van een genie als Descartes foutief is, tenzij men de waarden subjectief en objectief vertaalt met ‘van binnen uit’ en ‘van buiten af.’ In dit laatste geval is er inderdaad tegenstelling tusschen den wijze van Verulam en den Franschen denker. Ook wij zijn het met zijn opvatting der epistemologie niet eens: noch zijn oorsprong van alle denken, noch zijn natuur kunnen den toets der moderne wetenschap doorstaan. Daarentegen is de wereld, en zelfs een groot deel der denkende wereld, nog niet geheel rijp om de werkelijke waarde van het denken te begrijpen. Want ten slotte gaat de strijd van Descartes om het geluk der menschelijke samenleving, een werkelijk geluk, onwankelbaar gevestigd op de waarheid en de erkentenis dier waarheid door eigen, vrij onderzoek.

Om dat te bewijzen zullen we in enkele trekken zijn ‘Discours de la Méthode’ ontleden, om daarna eenige critische opmerkingen aan zijn stellingen te wijden. Doch laat ons vooraf een korte levensschets van onzen wijsgeer geven.

Descartes' levensbeschrijving.

René Descartes werd den 31sten Maart 1596 te La Haye in Touraine geboren als zoon van een raadsheer van het Parlement. Zijn vader, welke reeds zeer vroeg in hem de groote geestesgaven ontdekte, die hem later beroemd zouden maken, plaatste den jongen René in het bekende Jezuïetencollege van La Flèche, waar hij onder leiding van Rector Charlet in de wetenschap werd ingewijd. Na een verblijf van acht jaar in dat college vertrok Descartes naar Parijs, ten einde aan de Sorbonne wiskunde te studeeren. In 1616 vinden wij hem in de Nederlanden, waar hij als officier in het leger van Prins Maurits van Oranje aan den bevrijdingsoorlog deelnam. In 1620 zien we hem onder Tilly deelnemen aan den slag bij den Witten Berg (8 November), later onder Buquoy tegen de Bohemers en tegen de Turken ten strijde trekken.

Zijn lust tot reizen voerde hem door geheel Duitschland en Italië, waar hij de zeden en gewoonten der volkeren bestudeerde. ‘En voyageant ayant reconnu que tous ceux qui ont des sentiments fort contraires aux nôtres ne sont pour cela barbares ni sauvages,’ zegt hij in zijn levensbeschrijving.

Deze reizen waren dus niet, zooals veelal bij de jeugd, een voortbrengsel van de Sturm-und-Drangperiode, doch een deel van een weloverwogen plan. Descartes had n.l. besloten alle in zijn bereik staande middelen te gebruiken om zijn geest te verrijken. ‘J'ai été nourri aux lettres dès mon enfance,’ vertelt hij en hij voegt eraan toe, dat hij alles gelezen heeft, wat in die dagen lezenswaard was. Dit classiek middel had hem echter niet bevredigd, want hoe meer hij las, hoe meer hij meende niets te weten. **En** dit, niettegenstaande zijn school een der beroemdste ter wereld was. Daarom dacht hij, dat reizen door verschillende landen hem van meer nut zouden zijn, want reeds rijpte bij hem de gedachte, die later de leidraad van zijn leven zou worden, dat eigen opmerkingsgave, nuttig aangewend, tot diepere en meer echte wetenschap voert dan het bestudeeren van de meening van anderen, hoe beroemd zij ook zijn. Niet, dat hij boekenkennis als minderwaardig wegwerpt; integendeel. Hij looft de letteren als noodig voor de ontwikkeling van den geest. Hij vindt, dat de kennis van talen noodzakelijk is ‘...que la lecture de tous les bons livres est comme une conversation avec les plus honnêtes gens des siècles passés.’ Doch na aldus met de groote mannen van het verleden van gedachten gewisseld te hebben, wilde hij de menschen van heden raadplegen, met eigen oogen den vooruitgang der beschaving aanschouwen en uit deze aanschouwing vruchten voor eigen gebruik plukken. Want Descartes had zich ten doel gesteld, en daarin was hij zelfs onzen tijd vooruit, het hoogste goed te bereiken, dat de mensch zichzelf geven kan, en dat, alhoewel als kernspreuk der Ouden in aller mond, slechts door zeer weinigen de moeite van het bereiken waard wordt geacht: zelfkennis.

Na aldus vele jaren in aller Heeren landen gezworven te hebben, zocht hij een stil plekje, waar hij zijn gedachten verzamelen en te boek stellen kon. Zijn geboorteland zei hem niet veel; hij zou daar vallen te midden van een maatschappij, wier luidruchtig krakeel over futiliteiten hem zou beletten zijn werk te beginnen.

Immers, wij bevinden ons daar midden in den strijd tusschen Jezuïeten en Jansenisten, waar haarkloovende argumenten wisselden met venijnige verdachtmakingen, en waar iedereen zich mengde (dat was destijds de mode) in wetenschappelijke of pseudo-wetenschappelijke disputen, waarvan men veelal niet het minste begrip had. De strijd om de z.g. 'ware' orthodoxie zei hem niets. En zoo keerde Descartes naar Nederland terug, waar hij gedurende twintig jaren (1629-49) in dertien verschillende plaatsen voor korten tijd zijn tenten opsloeg. Vrienden maakte hij er niet; zijn gedragslijn getrouw, leefde hij in zichzelf. Hij correspondeerde er met de Palatijnsche Prinses Elisabeth, dochter van den Winterkoning, en met Elisabeth van Engeland. In Nederland zelf vond hij de enge atmosfeer van het Calvinisme en de Hervorming even ondraaglijk als de kleingeestige scholastiek der katholieken in Frankrijk. Een Anna Maria Schurman, die den Bijbel in het Hebreeuwsch studeerde, en daarin de nauwkeurige kennis van God wilde vinden, wekte zijn medelijden op. Hij vond het jammer, 'dat een vrouw van zooveel geest haar tijd verdeed aan zulke beuzelingen,' (C. Busken-Huet, Het Land van Rembrand). Een Voetius, met wien hij in strijd geraakte, zoodat zelfs de Fransche gezant eraan te pas moest komen, was geen tegenpartij voor een genie als Descartes. Hem als een atheïst beschouwen is wel het meest doorslaand bewijs van wanbegrip, dat men zich denken kan. Descartes - men zou er hem bijna een verwijt van maken, indien niet de vele slachtoffers der wetenschap een geldige verontschuldiging voor hem waren - weerde angstvallig alles uit zijn geschriften, wat de woede der Kerk kon opwekken. Het voorbeeld van Galilëi, dat hij eenige malen aanhaalt, boezemde hem voldoende schrik in. Bovendien was Descartes geen athëist, evenmin als Spinoza een panthëist genoemd kan worden: de menschelijke manie op iedereen een etiket te willen plakken zonder in staat te zijn of zich de moeite getroost te hebben hem grondig te bestudeeren, dateert niet van heden. Voetius is trouwens een levend bewijs van Descartes' stelling, dat boekengeleerdheid nog geen ware wijsheid beteekent. Groot kenner van het Hebreeuwsch, Syrisch, Arabisch, groot theologant, en daarbij humanist op zijn eigen wijze, was Voetius een Calvinistisch scholasticus, zooals er zoovelen aan de andere zijde op katholiek terrein gevonden werden: kamergeleerden, die

zich een eigen wereld vormden van uit de kleine vensters van hun studeerkamer.

Waarom Descartes dan juist Nederland uitgezocht had voor zijn introspectrale studie? Hijzelf zal het ons vertellen (Discours de la Méthode, 3e deel): ‘Il y a justement huit ans que ce désir me fit résoudre à me retirer ici, en un pays où la longue durée de la guerre a fait établir de tels ordres, que les armées qu'on y entretient ne semblent servir qu'à faire qu'on y jouisse des fruits de la paix avec d'autant plus de sûreté, et où parmi la foule d'un grand peuple fort actif et plus soigneux de ses propres affaires que curieux de celles d'autrui, sans manquer d'aucune des commodités qui sont dans les villes les plus fréquentées, j'ai pu vivre aussi solitaire que dans les déserts les plus écartés.’ Tusschen een volk van kooplieden, wier bestaan hem de voordeelen van comfort bracht zonder zijn geestesarbeid te storen, en den denker, die geheel in zichzelf leefde, ontbraken alle aanknoopingspunten; zij leefden naast elkander zonder zich met elkaars zaken te bemoeien, en dat was al wat Descartes verlangde.

Intusschen was zijn naam echter voldoende bekend geworden om hem onder de groote geesten van zijn tijd te rangschikken. De geleerde koningin van Zweden, Christina, trad met hem in wetenschappelijke verbinding en benoemde hem in 1649 tot haar professor in de wijsbegeerte. Na lang aarzelen nam Descartes deze vleiende benoeming aan en... bekocht dit met den dood. Hij, die zelfs tijdens zijn krijgstochten des winters in een ‘poële’ leefde, kon het ruwe Noordsche klimaat niet verdragen, en toen hij eens 's morgens vroeg aan een roep van zijn grillige meesteres gehoor gaf, kreeg hij een bronchitis, waaraan hij den 11 Februari 1650 overleed.

René Descartes was niet alleen een wijsgeer. Zooals we gezien hebben studeerde hij wiskunde te Parijs en zijn matemathische ontdekkingen hebben er niet weinig toe bijgedragen hem tot een der epigonen der wetenschap te stempelen. Van zijn physiologische bevoegdheden getuigen o.a. zijn eigenaardige opmerkingen in het 4e deel van zijn ‘Discours de la Méthode’ omtrent de stoffelijke samenstelling van het menschelijk en dierlijk lichaam, den bloedsomloop, enz. De nieuwere physica is het met vele dezer

ideeën niet eens, daartegenover had zijn ontdekking der onbepaalde coëfficienten op de wiskunde een blijvenden invloed. Ook zijn analytische stelkunde en vormleer, die evenals zijn ‘Méthode’ in 1637 het licht zag, bracht hem eeuwigen roem. Twee jaren later verscheen de ‘Dioptrique’, over de breking der zonnestralen, wat wij tegenwoordig het zonnespectrum noemen, die de groote ontdekkingen van Newton en Leibnitz voorbereidde. Zijn invloed was des te grooter, omdat hij in tegenstelling der geleerden van zijn tijd het niet versmaadde in zijn landstaal, het Fransch, te schrijven. De reden, die hij daarvoor opgeeft, is kenschetsend voor zijn wezen. ‘Si j'écris en français,’ zegt hij in het 6e deel zijner ‘Méthode’, ‘qui est la langue de mon pays, plûtôt qu'en latin, qui est celle de mes précepteurs, c'est à cause que j'espère que ceux qui ne se servent que de leur raison naturelle toute pure jugeront mieux de mes opinions que ceux qui ne croient qu'aux livres anciens; et pour ceux qui joignent le bon sens avec l'étude, lesquels seuls je souhaite pour mes juges, ils ne seront point, je m'assure, si partiaux pour le latin, qu'ils refusent d'entendre mes raisons pour ce que je les explique en langue vulgaire.’ Alleen de waarlijk groote geesten, die iets persoonlijks, oorspronkelijks te zeggen hebben, zullen hem hierin volgen, zooals Erasmus en Marnix het voor hem reeds met succes beproefd hebben, en Spinoza en anderen het hem na zullen doen. Hij versmaadde de internationale geleerdentaal echter niet, dat ware kortzichtig van hem geweest, doch hij wenschte niet alleen door geleerden gelezen en... gecritiseerd, doch ook door het volk begrepen te worden. Want in den eenvoud en de klaarheid van zijn Franschen stijl is hij voor ieder toegankelijk en heeft geen enkele behoefte aan geleerde commentaar. En dat was het, wat hij wenschte... het volk door lezen tot eigen denken, door denken tot eigen oordeel, door oordeel tot begrijpen, door begrip tot wetenschap en door wetenschap tot geluk te brengen.

Discours de la methode.

Descartes' ‘**Discours de la Méthode pour bien conduire sa raison et chercher la vérité dans les sciences**’ begint met de waarschijnlijk ironisch bedoelde bewering: ‘le bon sens est la chose du

monde la mieux partagée, want iedereen meent er zooveel van te hebben, dat zelfs zij, die het moeilijkst in alle andere zaken voldoening vinden, gewoonlijk er niet meer van toonen dan zij werkelijk bezitten.' Het is echter niet voldoende een gezond verstand te hebben, men moet het ook goed gebruiken. Immers, vele geleerden, die beter moesten weten, gebruiken hun verstand voor de meest onnoozele en nuttelooze dingen. Ook de methoden om het verstand te ontwikkelen zijn gebrekkig. Zonder twijfel zijn letterkunde, talenkennis, mathesis, welsprekendheid, theologie, wijsbegeerte en ook de andere wetenschappen goede middelen om het verstand te verrijken. Maar ze zijn niet voldoende, omdat daardoor de mensch geleid wordt in een richting, die hem het eigen denken als nutteloos doet schijnen, want voor ieder objekt heeft hij de keus tusschen zooveel groote autoriteiten, dat het volstaan kan om deze te citeeren om in het gelijk te worden gesteld. Dit is echter een slechte weg: in het gelijk te worden gesteld wil nog niet zeggen gelijk te hebben. Onze tegenstander, die een geleerde als autoriteit aanhaalt, zal met evenveel recht kunnen beweren gelijk te hebben als wij. Het is echter onmogelijk dat beiden gelijk hebben, dus...

Wanneer men niet op gezag wil gelooven, wat moet men dan doen en hoe komt men tot de waarheid?

De twijfel, zegt Descartes, die mij treft in bovenstaand voorbeeld, is het begin van de erkenning van de waarheid. Daar de tegenstelling in bijna alle wetenschappen tusschen geleerden van gelijken roem ons in de onmogelijkheid stelt op deze wijze de waarheid te benaderen, laten wij al het geleerde wegwerpen en van voren af aan beginnen. Wij zullen niets als beslist wààr aanvaarden, alles aan het onderzoek van onzen twijfelenden geest onderwerpen. Slechts twee zaken zullen wij er buiten laten, want deze vallen niet onder de termen der menschelijke kennis: dat zijn God en de ziel, die vraagstukken van geloof zijn en door onze methode niet opgelost kunnen worden. Voor alle andere zullen we vier grondregels opstellen:

1° nimmer iets als waar aanvaarden zonder het als zoodanig te hebben erkend; hierdoor ontwijkt men het struikelblok der onbruikbare hypothesen en der vooringenomenheid;

2° alle moeilijkheden zoodanig in haar onderdeelen oplossen,

dat men gemakkelijk en zuiver tot de oplossing van het geheel komt;

3° de gedachten naar orde groepeeren van de eenvoudigste tot de ingewikkeldste; daardoor komt men geleidelijk tot hoogere kennis; en

4° telkens weer herhalen en als het ware inventaris maken van wat bereikt is; daardoor ontloopt men de moeilijkheid iets te vergeten of over te slaan.

Daarvoor is niet noodzakelijk alle wetenschappen in détail te bestudeeren, het is voldoende haar algemeene lijnen te kennen en te begrijpen, en ze in een geometrisch stelsel samen te vatten.

De toepassing dezer vier grondregelen is voldoende voor het verstandelijk denken, doch raakt in geenen deele de menschelijke gedragslijn. En deze is ten slotte de hoofdzaak. Daarom worden volgende vier grondbeginselen der moraal opgesteld:

1° gehoorzamen aan de wetten des lands, blijven in de religie waarin men opgevoed is en zich van alle buitensporigheden onthouden.

Daar Descartes hier de religie in zijn stelsel inbouwt, meent hij zijn vroegere gedachte (deze buiten de wetenschap te moeten houden) te verklaren met een secundaire stelling: ‘l'action de la pensée par laquelle on croit une chose étant différente de celle par laquelle on connaît qu'on la croit, elles sont souvent l'une sans l'autre.’

2° zoo krachtig en gedecideerd mogelijk in zijn handelingen zijn.

Het kan voorkomen, dat wij niet onmiddellijk de juistheid eener meening vatten of vinden, dan zullen wij de meest waarschijnlijke moeten aanvaarden. Bij gelijke waarschijnlijkheid moet men één der meeningen als wààr a priori aanvaarden en daarnaar handelen. (Deze gevaarlijke stelling laat den Jezuïetenleerling even om den hoek kijken, die van zijn meesters de probabiliteitsleer en het probabilisme in moraal geleerd heeft).

3° zich gewennen te denken, dat wij niets reëels bezitten als onze eigen gedachten, en dat wat wij niet kunnen denken in waarheid voor ons niet bestaat. Slechts dan kunnen we tevreden zijn.

4° onder alle menschelijke bezigheden die zoeken, welke ons het meeste voordeel oplevert, d.i. zijn leven besteden aan

het ontwikkelen van het verstand om zoodoende steeds nader tot de waarheid te komen.

Natuurlijk zijn al deze beginselen moeilijk op te volgen, doch dat is met volharding te overkomen en der moeite ruimschoots waard. Hoofdzaak is eerst en vooral tabula rasa te maken van al het op gezag van leeraren en anderen als waarheid aanvaarde.

Uitgaande van de hypothese dat de wereld niet bestaat (verder terug kan men immers niet), komt men tot de erkentenis, dat deze stelling de vrucht van een gedachtengang is, en zoo tot de ontdekking dat men denkt. Daar men echter niet denken kan zonder te bestaan, en de twijfel aan het bestaan van iets buiten ons een nieuw bewijs dezer stelling is, kom ik tot de slotsom: **cogito, ergo sum;** ik denk, dus besta ik. Hoe men het keert of draait, op welke wijze men ook tracht deze waarheid aan te vallen, steeds weer moet men toegeven, dat zij onoverwinnelijk is. **Ik** is hier bij Descartes niet de mensch zooals hij eruit ziet, doch alleen zijn denkend wezen, zijn ziel, los van iederen lichamelijken vorm: ‘je connus de lá que j'étais une substance dont toute l'essence ou la nature n'est que de penser et qui pour être n'a besoin d'aucun lieu ni ne dépend d'aucune chose matérielle; en sorte que ce **moi**, c'est à dire l'âme, par laquelle je suis ce que je suis, est entièrement distincte du corps...’

Steunend op deze als onomstootelijke waarheid aanvaarde stelling, meent Descartes, dat geen bijzonder bewijs voor de waarheid noodig is; het is voldoende ‘que nous concevons fort clairement et fort distinctement qu'elles sont toutes vraies.’ Deze intuïtieve waarheidserkenning speelt ook bij andere philosophen van dien tijd een groote rol, is trouwens gangbare munt in de geheele latere neo-platonische wijsbegeerte der Joodsch-Arabische school en der christelijke scholastiek (die daaruit den geest der profetie afleidt).

De twijfel is echter nog meer; hij is tegelijkertijd een bewijs van onze onvolmaaktheid en van onze superioriteit boven alle andere schepselen, die niet in staat zijn te twijfelen. Van waar komt nu die twijfel? Of uit het niets, of van een hooger staand, volkomen foutloos en gebrekloos wezen. Het eerste is niet mogelijk: uit het niets kan niets voortkomen, dus bestaat een volmaakt wezen ...God, bron en schepper van al het bestaande, onafhankelijke van

wien al het bestaande afhankelijk is. (Descartes volgt hier geheel en al de oude peripatetische wijsbegeerte, wat hij trouwens openlijk bekent). De negatieve kwaliteiten en hoedanigheden zijn niet uit God, omdat zij negatief zijn; de positieve komen alle van hem, omdat zij volmaakt zijn, ten minste als gedachten. Zoo is God geen lichaam, omdat ieder lichaam fouten heeft. Ook geen samengesteld wezen, omdat iedere samenstelling afhankelijkheid insluit. Daartegenover zijn alle andere bestaande wezens, zoowel de geestelijke als de lichamelijke, benevens hunne samenstellingen, afhankelijk van God. Daar nu de gedachte aan een volmaakt wezen het bestaan van dit wezen insluit (immers we kunnen slechts van iets waarvan de mogelijkheid van bestaan niet uitgesloten is een voorstelling hebben), neemt Descartes aan, dat het bestaan begrepen is in de gedachte. (Dit mathematisch bewijs wordt later door Spinoza op veel duidelijker wijze geleverd). Descartes meent ons hier nog eenige andere bewijzen voor het bestaan van God en de ziel te moeten geven. We krijgen in het 4e deel zelfs nog een theologisch bewijs: God, volmaakt en wààr, kan slechts volkomen en ware dingen geven; dus hebben onze gedachten, die van hem komen, indien ook niet alle wààr in hun slotsom, alle een kern van waarheid in zich. In den slaap of in de verbeelding echter sluipen in onze gedachten vele onnauwkeurigheden, welke worden veroorzaakt door de onvolmaaktheid van ons lichaam.

Deze onvolmaaktheid van ons lichaam brengt Descartes tot zijn studie en de meer algemeene studie der stoffelijke wereld. De slotsom zijner overpeinzingen is dat de stoffelijke wereld, met inbegrip der dieren en zelfs het menschelijk lichaam, een mechanisch geheel vormt, van buitenaf geleid, tot eigen denken niet in staat.

Immers, behalve het bewijs van mijn denkbestaan op zichzelf, heb ik een klare, duidelijke voorstelling van het bestaan van mijn lichaam, van de mij omringende wereld met haar duizenden verschillende lichamen, die alle een regelmaat en een volkomenheid toonen, die het onmogelijk maken ze zonder leiding van buiten te denken, en die leiding is doelbewust en volmaakt, dus goddelijk. Ware dat niet zoo, dan zouden zij ofwel uit zich zelf ontstaan zijn, of er zou een **regressus in infinitum** moeten zijn, beide even ondenkbaar. Is er dus een **primum mobile,** dan kunnen wij ons dat slechts

als onbehept met de afhankelijkheid en de gebreken van de tijdelijk bestaande wezensvormen denken, en komen dan natuurlijkerwijze tot God terug.

Zoo is behalve God het bestaande denkbaar en bijgevolg werkelijk voorhanden onder den vorm der uitgebreidheid en die der denking, en dat niet alleen in mijn geest, doch in de dagelijksche werkelijkheid. Stof en geest zijn twee volkomen verschillende bestaanswijzen; zoo heeft de stof uitgebreidheid, de geest niet; de lichamen, hoewel oppervlakkig zichzelf besturend, hebben echter geen ziel, zij zijn willooze dingen in de handen van den Schepper; zij kunnen vernietigd worden, terwijl de geest, de denkende substantie, onverwoestbaar, dus oneindig, onsterfelijk is. Eigenlijk moest God alleen met den naam **substantia** aangeduid worden, daar hij niet **existentia** heeft, niet **uit iets** is voortgekomen. Indien wij echter van lichamelijke en geestelijke substantie spreken, dan komt dat, omdat zoowel lichaam als geest slechts God noodig hebben om te bestaan. De stof is onderworpen aan bepaalde wetten, die alleen voor haar gelden, evenals de geest aan andere wetten gehoorzaamt, waaraan hij alleen onderworpen is. Alle natuurverschijnselen van de lichamen bewegen uitsluitend door het druk- en stootproces, door attractie en repulsie. De stof is oneindig deelbaar; kwantitatief zijn beweging en stof onveranderlijk, doch het kwantum der beweging of der materie kan de ziel noch vermeerderen, noch verminderen, noch wijzigen. Alleen kan het de richting der denking beïnvloeden. De dieren hebben geen denkende ziel; zij gehoorzamen slechts aan de mechanische wetten der stof. In den mensch vereenigen zich stof en geest. Deze laatste heeft haar zetel in de pineaklier. De wisselwerking der beide substanties bij den mensch is slechts mogelijk door tusschenkomst Gods **(assistentia Deï).**

Wat zijn ethische beginselen betreft, is Descartes een leerling van de Stoïcijnen en van Aristoteles. Uitgaande van 's menschen zaligheid als doel van zijn bestaan, zoekt hij in de wetenschap den kortsten en besten weg tot bereiking van het hoogste goed.

Zooals men ziet, worden vele van zijn stellingen reeds bij vroegere wijsgeeren gevonden en hebben weinige jaren later Spinoza aanleiding gegeven ze grondig te herzien. Vooral de scheiding tusschen stof en geest was een steen des aanstoots voor

den Amsterdamschen wijsgeer. Zijn op volkomen éénheid gebaseerd Jodendom kon het christelijk dualisme van Descartes niet aanvaarden, evenmin als zijn scherpe analytische natuur dat kon voor de hermetische scheiding tusschen stof en geest.

De materialisten en de spiritualisten van het eind der vorige en het begin van deze eeuw hebben Descartes' systeem als basis hunner betrachtingen beschouwd, doch hun tijd is voorbij. De wetenschap heeft eindelijk erkend, dat een enge scheiding tusschen beide niet mogelijk is, dat er zelfs bestaansvormen zijn, waarvan wij het stoffelijke niet meer (of nog niet?) van het onstoffelijke kunnen onderscheiden.

Descartes, die zijn geloof niet wou prijsgeven aan zijn logica (misschien vond hij het voor het bereiken van zijn doel niet noodig of was hij bang voor de onuitblijfbare onaangename consequenties van dergelijken stap?) staat dus op de grens tusschen de oude, middeleeuwsche metaphysica als uitgangspunt der wijsbegeerte en de nieuwe, moderne wetenschap, die in het individu niet een bijzonder schepsel Gods ziet, doch een volmaakt eigen wezen, dat een onderdeel van het heelal vormt op dezelfde wijze en geheel gehoorzamend aan dezelfde natuurwetten als alle bestaande wezens. Gedeeltelijk peripateticien, gedeeltelijk materialist, voor een ander gedeelte spiritualist, kunnen we in Descartes de resultante vinden van de wijsheid der Ouden, geassimileerd en sterk gefiltreerd door eigen nadenken en eigen onderzoek. Het schijnt ons niet onmogelijk veel van wat wij niet meer van hem aanvaarden terug te moeten voeren naar zijn eigenaardigen stijl en naar het zoeken van uitdrukkingen, die den autodidact zooveel hoofdbrekens kosten. Immers, ofschoon Descartes zeer belezen was en de beste school van dien tijd had doorloopen, zijn zijn theorieën geen vruchten van dat onderwijs, doch spruiten uit eigen brein.

Natuurlijk werd zijn leer sterk aangegrepen, vooral door de jonge Protestantsche theologie (Gassendi, Voetius enz.). In zijn geboorteland vond hij vooral steun bij de Jansenisten van Port-Royal, Arnauld, Nicole etc. Ook Pascal en Malebranche trachtten zijn stelsel verder te ontwikkelen. Dat dit zoo kon zijn is het sterkst bewijs van zijn grooten invloed. Hij, de Jezuïetenleerling, verdedigd door een Pascal en een Arnauld! Doch ook de Jezuïeten schaamden zich niet voor hun leerling, en ofschoon zij vele zijner

stellingen niet zonder meer aanvaardden, konden noch Pater Charlet, noch de Provinciaal Dinet hun trots over den beroemden leerling verhelen en namen hem ijverig tegen verdachtmaking van de zijde van andere Jezuïeten in bescherming. Een reden te meer voor hun bescherming vonden zij misschien in een negatieve zijde van Descartes' leer. Deze had n.l. evenmin als anderen het doornige vraagstuk van den vrijen wil in een voor de Jezuïeten ongunstigen zin opgelost. De wil maakt n.l. volgens Descartes deel uit van de geestelijke substantie en staat als zoodanig onder directen invloed van God. Iedere daad en elke gedachte ontstaat in den wil. En daar deze als geestelijke eenheid natuurlijkerwijze de volmaking wil benaderen, en deze gelijkluidend met het goede is, zal de mensch steeds trachten het goede te doen, en hoe dichter hij bij het ware goede komt, hoe meer hij zijn wil van de slakken der afhankelijkheid bevrijdt om den goddelijken wil te gelijken, die geheel vrij is. Dit is, zooals wel meer in het Cartesiaansch stelsel, meer fraai dan waar, meer schoonklinkend dan waarlijk overtuigend. Want zijn redeneering stelt ons voor een ander alternatief, even onoplosbaar als andere bewijsredenen: heeft de wil, die vrij is, de macht tot het produceeren van een onoorzakelijk bestaan? Zoo niet, dan is hij niet vrij. Heeft hij de macht het mechanisch gebeuren der lichamen te beïnvloeden, dat niet vrij is? Zoo niet, dan is hij niet vrij. Ja of neen, blijft bij de oplossing de onoverbrugbare tegenstelling, **ergo** de onvrijheid, bestaan.

Hoe het echter ook zij, zoowel van de zijde der Jansenisten als van die der Jezuïeten ondervond Descartes steun, bij de eersten voor zijn natuur- en wiskundige stellingen, bij de laatsten zelfs voor zijn verwerping der scholastiek als afdoend autoritair bewijsmiddel. Misschien kwam dat, omdat zij zich ten tijde van den Molinistenstrijd in een dergelijke positie tegenover St. Augustinus en de hem verdedigende Dominikanen bevonden hadden? Niet alle Jezuïeten waren echter zoo gemakkelijk. De Belg Jean Ciermans bracht een heele rij bedenkingen tegen vele zijner stellingen voor, al waren zij in zeer vleiende bewoordingen gevat en hielden zich meer met de physiologische stellingen bezig. Erger werd het toen de Jezuïetische professor Bourdin zich met de zaak ging bemoeien, die het geheele arsenaal der scholastiek in den strijd wierp. Doch Dinet stak ook hier zijn beschermende hand over zijn

leerling uit **en een** officieel document verklaarde zekeren dag, dat Bourdin niet als woordvoerder der Jezuïeten opgetreden, doch geheel voor eigen rekening te velde was getrokken. Hem werd dan ook kort en bondig iedere verdere polemiek verboden. Dinet bracht de beide tegenstanders bij elkander en deze bijeenkomst eindigde in een algeheele verzoening. Na Descartes' dood was de houding bij de Jezuïeten verdeeld: hij had er sterke voorstanders, doch ook verbeten tegenstanders. Een hedendaagsch Jezuïet, Bernhard Jansen, neemt Descartes geheel onder zijn bescherming. In zijn ‘Wegen der Wereldwijsheid’ zegt hij o.a.: ‘Descartes gaat in tegenstelling met de objektief gerichte scholastiek van het “Ik” uit en vindt in een kritische bewerking der bewustzijnsakten den weg naar de buitenwereld; iets, dat typisch onmiddeleeuwsch, modern is. Wat de methode betreft, wordt door hem het loslaten der wetenschappelijke en kerkelijke autoriteit in beginsel en in de praktijk doorgevoerd. De ontvoogding heeft in Descartes’ ‘Cogito, ergo sum’, de profaniseering in Baco's ‘Knowledge is power haar bijzondere uitdrukking gevonden. In plaats van het middeleeuwsch star vasthouden aan de metaphysica als voornaamste denkobjekt, wordt deze op kritisch-methodologische wijze omgebogen, zonder geheel verstooten te worden...; doch vooral door den twijfel zijn vele tot nu toe onopgeloste problemen aan de orde gesteld of kritisch belicht.’ (Fullöp Miller: **Macht und Geheimnis der Jesuiten).**

Deze verdediging door de Jezuïeten, voor zoover zij niet stamt uit een would-be niet begrijpen, is voor ons, we bekennen het openhartig, reden tot twijfel of minstens tot voorzichtigheid in onze beoordeeling. Zelfs zonder de veroordeeling der strenge scheiding tusschen materie en geest, die de hedendaagsche wetenschap heeft uitgesproken, kunnen wij niet toegeven, dat God den mensch naar een uitsluitend voor hem geldig schema heeft geschapen, noch dat het dier geen ziel zou hebben. Deze bewering moge noodzakelijk geacht worden voor het zaligheidsprobleem der Kerk, voor de wetenschap en zelfs voor het eenvoudige experiment uit het dagelijksch leven houdt zij geen oogenblik stand. Men moge klassikaal het instinct onder de mechanische bewegingen rangschikken, niemand zal in twijfel trekken, dat verschillende dieren, levende onder vreemde toestanden, veelal in tegenstelling met hun

oorspronkelijke levenswijze, een aanpassingsvermogen toonen, dat in geen geval als mechanisch beschouwd mag worden. Het eigen initiatief, dat door dieren onder zekere omstandigheden wordt genomen, is o.i. wel degelijk een bewijs van redeneering, dus van denken, dus van geest, dus van ziel en dus, om de bewijsvoering van Descartes te volgen, van goddelijke onsterfelijkheid.

Maar laat ons nog even zien, hoe de nieuwe leer in Nederland werd ontvangen, waar ze het licht zag. Busken Huet, in zijn ‘Land van Rembrand’, caracteriseert de houding onzer voorouders in een lapidairen zin: ‘De friesche hoofden onzer puriteinen waren ten aanzien van het abstrakte ondoordringbaar als ijzeren potten.’ (II[1] blz. 134). Niet alleen Voetius en Jonkvrouwe Schurman verwierpen zijn ‘atheïstische’ stellingen, doch over het algemeen kon de Calvinistische drijversgeest van het jonge, vurige Protestantisme, dat streed voor zijn bestaan, een kritiek uit eigen geest van den enkeling niet dulden. De Bijbel is Gods woord, het bestaan Gods kan en mag slechts uit den Bijbel bewezen worden, alleen in den Bijbel is DE waarheid. Indien men dus van den Cartesiaanschen geest in Nederland leest, dan wil dat werkelijk niet zeggen, dat zelfs de gansche intellectueele élite den wijsgeer begrepen had. Het is waar, dat de studeerende jeugd zich op zijn stellingen wierp als op het brood des levens. Het was een mode geworden voor Cartesiaansch te gelden, evenals het dragen van den hoed met breeden rand en van den liggenden witten kraag. Spinoza dankte voor een deel zijn snelle beroemdheid aan de lessen, die hij over de Cartesiaansche wijsbegeerte gaf. Doch de vleug van enthousiasme was en bleef een modegril: de puriteinen waren niet rijp voor een ernstige studie buiten de godsdienstleer. Een Balthazar Bekker kon voor Cartesiaan doorgaan, omdat hij, steunende op Descartes' leer van de scheiding van stof en geest, in zijn ‘Betooverde Wereld’ van ‘een afzonderlijk rijk der geesten’ kon spreken. Hijzelf neemt den naam noch als lof, noch als blaam aan. ‘D'een roept, dat de cartesiaansche filosofie mij verleid heeft; d'ander zegt dat ik de filosofie van Descartes niet versta. Dog wat ik versta of niet, ik spreke tot de verstandigen: laat die oordeelen wat ik leere.’

Een van de weinigen, die Descartes' nieuwe leer voor ernst namen, was iemand, die, door zijn eigen kerk in den ban gedaan, bewezen had den moed te bezitten zijn eigen weg te gaan in de

bevrijding van zijn ‘ik’ uit de knellende banden der lettervergoding. Dat was Baruch Spinoza, de geniale Amsterdamsche brillen-slijper. Zijn kritische geest was bevoegd de stellingen van het ‘Discours’ en der ‘Méditations métaphysiques’ te ontleden en het kaf van het koren te scheiden. Zijn ‘Ethica’ is een even ernstig als waardig antwoord, even bondig als afdoende. Het zou ons te ver voeren, wilden wij beide werken vergelijken; zij zouden een afzonderlijke verhandeling eischen, die, hoe uiterst belangwekkend ook, het raam van een artikel verre zou overschrijden. Het zij voldoende op te merken, dat niet alleen de Cartesiaansche stelling van een dubbele substantie bij Spinoza geen ingang kon vinden, doch ook het mechanisme der Cartesiaansche stof en de weigering het levende buiten den mensch een ziel toe te staan, konden geen genade vinden in zijn oogen. De schepping alleen als een eersten stoot der Godheid aan een mechanisch werkende wereld te beschouwen, dus God buiten de wereld en buiten de natuur te plaatsen, kon er bij hem evenmin door.

Andere geleerden stonden minder afwijzend tegenover Descartes' wijsbegeerte; om zijn **Cogito, ergo sum** werd hem veel vergeven. In de geestesontwikkeling van latere tijden was zijn invloed groot. Leibnitz, Berkeley, Kant en Fichte waren zijn directe disciplen; Locke en Voltaire verbonden zijn opvattingen met die van Francis Baco, en langs Locke kunnen wij ook Hume, J.S. Mill en Spencer tot Descartes' leerlingen rekenen. Dat zijn allen beroemdheden van eerste grootte, die ons tot het begin van onze eeuw voeren.

Zoo heeft René Descartes' groote geest bevruchtend gewerkt op den geest der menschheid. Hij zocht het geluk niet voor zichzelf alleen; hij bevorderde de ontvoogding van het individu; hij leidde de wereld naar den eenigen weg, waar kennen en kunnen zoete vruchten kunnen afwerpen: den weg van op eigen redeneering gegrond eigen oordeel.

Antwerpen, October 1937.
ALEX. D. VAN DER HORST.

Zulk een Dag
Fragment

Beschaamd en schuw om zich heen kijkend stond hij op. Wat was er hem gebeurd? Hij keek Elisabeth aan en plots week alles van hem áf. Hij voelde zich als een poedel, die proestend het riet ter zij schuift en van uit het water in de zon komt. Die zon was Elisabeth en álles, het leven, dat hij nu plots stralend vóór zich zag. Hij trilde van blijdschap, van sterkte. Dan maar heel zijn leven de ladder, dan maar heel zijn bestaan eenvoudig werken, maar sterk, zijn eigen baas en mét Elisabeth. Hij ging heen, den nacht in, zomerwind vleugde om hem. Hij snoof de reuken op: seringen, rhododendrons, dien vollen zwaren adem van den vollen nacht, met de roerlooze boomen. Door het park ging hij en hoorde de zachte stemmen van de gelieven en de teederheden van hun mond. Soms ruischte murmelend het loof; het park groeide in liefde van jonge menschen. Hij voelde alles meer dan dat hij zag; hij ging even zitten. Welke wereld omprangde hij! Hij lachte zacht voor zich heen. Had hij ooit zoo hevig, zoo innig het besef gehad, te leven? En had hem het leven ooit zoo jong, zoo schoon, zoo glanzend toegeschenen als nu? Nog een oogenblik van geluk! Hij zag almaardoor glinsterende tanden, er huppelde ergens vóór zijn blik een bruin en dwaas paard, het hinnikte en sloeg zijn blinkende hoeven uit; er blonken appelen, peren, er dartelden kinderen over een groene weide, en alles was goed! Hij stapte óp, maar niet omdat hij naar moeders huis ging vertraagde hij. Hij begon te beven. Hij had zijn schaduw ontwaard op het asphalt. Hard en koel lichtten de lampen. Er waren geen trillingen van teederheid meer kringend over hem. Waar huppelde het hinnikende veulen? Het werd laat en later. Een plotse onrust stond in hem op. Op de banken langsheen de lanen lagen zwervers; mannen, die nergens een thuis hadden, sukkelaars, uitgestootenen; drama's! Zijn jeugd

verbleekte bij het aanschouwen van deze grauwe plekken, duisterder nog dan het duister van den nacht, die hem nu plots koud omklampte. Ook dit was leven, - maar komaan, komaan, dit moest weg, de jeugd, zij, zouden dat wegsnijden en nog veel meer, heel eenvoudig. Hij kwam tot rust, langzaam kwam hij tot rust en een weeke teederheid overvloeide hem doordringend. Waarom was hij tot tranen toe ontroerd? Een woord zegde hij: mensch... Misschien bedoelde hij Elisabeth, maar hij besefte wel dat 'mensch' iets nog oneindig rijker, voller, grootscher was dan Elisabeth. Op dit oogenblik wilde hij ieder gelukkig weten; maar dan voelde hij dat er geen vreugde bestond, omdat de menschen niet gelukkig kónden zijn; zij waren geene kameraden van elkaar, misschien waren zij het nooit geweest, maar waarom konden zij het niet worden? Dan zou er blijdschap zijn, overal en zorgeloosheid.

Als hij in de kamer komt, treedt moeder voor hem. Het haar ontbonden, met een witte japon, als sleepend bijna over den grond, in een ceremonieus gewaad, staat zij daar, bleeker dan haar nachtkleed, streng van lijn en innerlijk brandend van nóg bedwongen woede. Hij voelt zich als stollen, maar het medelijden ontdooit zijn hart. Hij begrijpt. Alles wat te gebeuren staat begrijpt hij, - en zóó zal hij dezen nacht sterk wezen en haar overwinnen. Hij weet dat hij haar kwetsen zal, maar hij zal het liefdevol doen. De ééne hand zal slaan, omdat moeder tot slaan dwingt, de ander zal heelen. Zij komt op hem toe, met gestrekte hand. Hij neemt haar bij den opgeheven pols. En zijn oogen schieten vol tranen. Maar hij glimlacht haar teeder toe. Dit wekt haar vlammende woede. Hij ontsnapt haar. Zij maken hem ginder tegen haar op, hij staat haar hier kalm uit te lachen. Hij durft de hand opheffen tegen haar! Haar eigen broed komt in opstand. Nooit heeft zij steun gehad van dit godverdomesch mispunt van haar man. En nu doorsteken de eigen jong het hart van de moeder.

- Slaap wel, moeder, zegt hij... Het is al laat. Ge moest al lang boven zijn, bij vader... Dit is de ergste straf. Gehoond, bespot te worden door het eigen nest! Waarom heeft zij dit verwaten kereltje gebaard, waarom? Waarom? Zij scheldt hem en den ander die daar als een godvergeten zwijn rustig te knorren ligt, zij vindt wel de woorden die hem het meest moeten vernederen, maar er komt géén enkel daarvan over haar droge tong.

Hij neemt de kruk van de deur, ziet haar nog even aan.

- Wil ik u naar boven brengen, moeder?...

Maar als een blazende kat schiet zij op hem toe.

- Kies, sist zij, ik of zij!

- Maar moeder...

- Hier valt niet te moederen. Als ge dit hoerejong verkeert, kunt ge gaan, maar dan zet ge hier nooit meer een voet over den vloer en ik houd uw geld. Tien duizend...

Daar is het nu. Hij heeft het wel geweten! Dit zou het worden: Elisabeth of moeder.

- Moeder, zegt hij, waarom moet ik kiezen? U en zij?

- Kies...

- Moeder, dit is geen keuze. Wij zijn jong.

- Kies...

- Moeder, mag ik hier nooit meer binnen?

- Gij moogt zelfs niet achter mijn lijk gaan.

- Moeder... moeder, wat doet gij u aan?

Hij keek haar nog eens en lang aan. Sidderend stond zij voor hem. Zij hield de oogen geloken. De neusvleugels trilden. Plots schrok hij. Hij zag haar op een doodsbed: zóó grauw, de oogen als tot holten weggezworen en de dunne mond zóó liefdeloos, zoo in haat gesloten. Zóó geleefd, zóó gestorven. Er brak iets in hem. De wereld, die hij daar straks in het park had omprangd!

- Moeder, mag ik u naar boven brengen?

Zij kwam een stap nà. Zij boog als een berk in een rukwind.

- Kiest ge mij? stootte zij voor zich uit.

Ontzet wendde hij zich af. Dit was monsterachtig.

- Ik zal u niet vergeten, en vader ook niet en... Maar hij kon niet meer. Hij ging heen. Zijn beenen waren klam en lam. Buiten zette hij het plots op een loopen, hij moest uit dit verschrikkelijke weg. Op een bank ging hij zitten, naast zoo'n vlak duister menschengebroed in den diepen nacht. Daar zat hij met de sterren en dien vreemden mensch, daar zat hij te duvelen en te snikken, daar barstte hij als van mededoogen met die schamele moeder, die aan haar haat ten gronde ging; daar zat hij met Elisabeth en die wereld waarvan hij droomde.

En plots was daar de blauwe morgen.

Hij haalde haar af aan haar huis. Verbaasd keek zij hem aan. Zoo vroeg? Ja, zoo vroeg. Laten wij naar buiten gaan, Elisabeth. Maar?... Laten wij. Zij spoorden naar de hei. Hij omringde haar met indringende teederheid, hij vleide zich tegen haar aan, hij zong, hield plots op en zoende lang en innig. Hij sprak over de vreugde samen te zijn en altijd samen te blijven, en dat zij moesten werken opdat ook anderen zoo gelukkig zouden zijn als zij. Hij omvatte haar leest, zij vleide haar hoofd op zijn schouder en soms woog haar jong geluk zoo zwaar, dat zij dreigde te breken en de oogen look omdat de verte te wijd was en het licht te geweldig. Dan begon zij te praten over grootvader en haar moeder, over het dorp en dien boom en ook over dien avond, op den berm, zij had toen gedacht te sterven en had gedacht dat hij, daarnà, nooit meer tot haar zou komen. Maar nu waren zij weer samen in een jonge wereld. Lang zwegen zij dan. De wind bespeelde de bloemen en de boomen. Er gonsden cello's. Af en toe rilde diep het leven. Zij lagen in elkaars armen en hadden elkaar lief en aan hun liefde hadden zij genoeg. Plots kwamen hem de tranen in de oogen. Maar hij zegde haar niet waarom. Snikken doorschokten zijn borst. Dieper en dieper trokken zij de heide in. Zij deelden het maal van Elisabeth en vulden de eenzaamheid der vlakte met hun blijde kreten van jonge vogels, die nog nooit zoo ver en zoo alleen zijn geweest. Zij werden niet moede elkaar te zoenen en te streelen. Sidderend fluisterde hij haar naam, alsof hij dat voor het eerst deed en alsof hij de eerste mensch was die voor het allereerst den naam van een geliefd wezen zijn hart liet ontspringen. Hij omprangde haar en wilde een verhaal beginnen, dat hij afbrak om naar het angstige gekwetter van een opgejaagd dier te luisteren. Dan dronken zij de stilte van deze verheven eenzaamheid in. De cello's bleven gonzen, dieper en voller werd hun toon. Hij beroerde hen, een lichte dronkenschap steeg. Zij gingen baden in het meer, dat als een donker marmer tusschen de heuvels lag en waarin de kleuren der heide en van de hooge lucht dieper van toon werden gevangen, stiller en nóg onbeweeglijker. Als een kelk van gouden licht stond zij voor hem. Zij dorst zich niet verroeren, bevangen plots door de stilte, loerend als met duizend oogen. Maar glimlachend keek zij hem aan. Zoo ben ik, zegde zij, om iets te zeggen en om hem een antwoord te ontlokken, waardoor de stilte zou

verbroken zijn. Op het blanke zand kwam hij nader. Hij zag haar, en hij durfde haar niet zien. Maar dan zag hij haar nog stralender in dit groen, in dit blauw, in dit paars en in deze teederheden van licht en kleuren. Dit was te schoon. Hij wilde spreken, uit alle poriën van zijn lichaam vloeiden haar zijn liefelijkste woorden toe, maar zijn tong hing droog aan het gehemelte en hij kon slechts voelen hoe lief hij haar had. Zij gleed het water in, dat glinsterend openspatte en haar als jubelend ontving. Traag zwom hij haar na, en weenend. Als zij eens wist! Zij kirde hem toe. Zij stond aan den oever en duizenden diamanten bekleedden fonkelend haar jonge naaktheid. Toen barstte hij in snikken los. Zij vroeg hem troostend wat hem deerde.

- Dat gij zoo schoon zijt!...
- Maar jongen...
- En wat was dat leelijk, die andere avonden... Nu zijt gij zoo schoon...
- Vleier, lachte zij en ritselde weer het water in.
- Haal mij in, riep zij hem toe.

Hij zwom haar na, maar dorst haar niet inhalen. Weer stond zij daar in de zon en de droppels schitterden als duizenden schubben. Bevallig en zich bewust van haar bevalligheid, drentelde zij naar den oever, zich spiegelend in het zwarte water, dat vér haar blonde weligheid kringend verspreidde. Zij hield van het water, zij had het lief, het riep op duizend plekken van haar lichaam het leven op, dat jonge, zorgelooze, frissche leven. Zij vergat daardoor álles, zij ontgleed de groote enormiteit, die stad heet en keerde terug tot het land harer vaderen. Zij legde zich, strekte de armen, drukte de handen in het zand der heide, aan de borst der aarde lag zij. Zij voelde het zonnelicht over haar heen schuiven, trilde soms en rook met groot welbehagen het water. Zij hoorde het plonsen en plassen en glimlachte hem toe in haar soezen. Haar man. Uit het water trad hij op haar toe. Het licht gleed hem langs het gladde lichaam àf. Hij keek haar lang en diep aan. Nu dorst hij het. Zij lag daar niet ontkleed, zij lag daar, een bloem van natuur en leven. Zoo was dus de vrouw. Tintelend doorstroomde hem het bloed. Hij had lust te zingen en te roepen, de vlakke eenzaamheid te doorslingeren met guirlandes van blijdschap en lust en begeerte naar leven. Hij voelde nu zichzelf, sterk en bewust.

Het kwade, het duistere, het lag daar in het doffe water, waarover een fazant scheerde als een stralend klompeke goud en even sippend drinken kwam. Hij hoorde, zag haar adem zwellen en dalen. De dag werd zwaarder en de stilte woog. De zon schiep rustig het diepste groen tot het edelste goud om. De cello's gonsden nog immer, doorzoefd van de sidderingen van het volle zomerleven. Er lag alom een rijpe weelde over de dingen. Zij beiden waren het jongste van al wat hier groeide of bestond. Hij buitelde weer dwaas het water in en toen hij zich omwendde stond Elisabeth op den heuvel, hem met gestrekte handen toewuivend.

- Aho, aho, riep zij met haar blijdsten klank.

- Aho, aho, riep hij terug en het weerklonk aan vele einders.

De zon omhing haar met haar zuiverste licht. Hij zag hoe zij als met het licht licht werd en als aan de heide ontschoten en wist meteen hoe hij het leven beminde met gloed, omdat het leven Elisabeth heette.

Zij kuierden langzaam verder. Nog vertraagde hij den terugtocht. Hij moest het haar nog altijd zeggen van thuis. Maar zij zetten konijnen na, en eekhoorntjes en hij liet over de heide dartele veulens dwalen en schichtige hinden het hooge heikruid doorschieten. Hij riep vlinders en bijen op en door het ruim liet hij buizerds, kieviten, duiven, nachtegalen, merels, vinken, wielewalen, leeuweriken fladderen en zingen. De lucht vulde hij met de kreten van de vogels waarvan de namen hem als klank en blijdschap uit den mond sprongen. Veders en dieren voor Elisabeth, muziek voor haar, jubel voor hen beiden. Op mos, dat als oud fluweel onder een ijlen berk lag, zetten zij zich voor het laatst. Hier zou hij het haar zeggen. Maar er sjilpte een krekel en zij vroeg hem te zwijgen. In een dennenbosch, waar een violette nevel hing en in een zonnebundel milliarden insecten zweefden, hield hij voor het laatst halt. Maar een vluchtende haas deed hem schrikken en zoo zacht vloeide de zoemende stilte hen aan, dat zij verwonderd het kloppen van het hart beluisterden. Zij draalden om ter stede te keeren. Maar de avond viel snel, sneller nog toen zij bedacht dat zij veel later was dan andere dagen in de week. Moeder zou uit het raam leunen, de straat inturend waar zij zoo lang bleef. Jachtig was hun terugkomst. Zij stak de hand tot afscheid toe. Ik ga mede naar boven, zegde hij. Verrast keek zij hem haastig aan. Boven vond hij zijn vader.

En vaag vermoedde hij, wat vader al dien tijd had doorstaan, zóó lang hem te zitten wachten, in het gezin van den ander, die hem eens naar het leven had moeten staan. Maar feller rees het besef van niet met hem mede te keeren, nooit meer. Liever bracht hij de nachten op stadsplanken door. Zij praatten over den schoonen dag, maar onderwijl keek vader almaar naar hem, hinderlijk en bezwerend. Niemand dorst vragen waar zij waren geweest, waardoor zij zich zoo verlaat hadden. Dit gesprek kon niet langer meer worden gerekt en vader stond op. Kom, zegde hij tot Bert, wij gaan. Bert voelde zich als verdrinken. Hij liet zich drijven. Maar in de avondlucht herwon hij zijn kracht. Neen, zegde hij, neen, - zij heeft mij buitengezet en ik keer niet meer weer. En eer vader er op bedacht was, zette hij het op een loopen. Naar Elisabeth liep hij terug. Opgewonden vertelde hij wat hij heel den dag door had willen zeggen. Brandend legde hij het in hun handen, maar hij zegde geen woord over den haat, die moeder had verblind. Zij waren ontredderd. Toen sprak de moeder een enkel woord. Dien nacht bracht hij door op den divan.

Het was zoo eenvoudig. Vader kwam hem tegemoet en stopte hem wat bankpapier in de hand. Ge zult uw plan wel trekken, Bert, en 't zal wel overgaan. Zij drukten elkaar de hand. Dit was een afscheid, want hij vond ook élders werk en nu had hij niets meer met thuis te maken. Hij ging inwonen bij een makker van de Jeugdvereeniging, zoo bond hem nu niets meer aan thuis. Hij besefte wel dat hij in een doorgang stond. Iets lag achter hem, en iets anders ging hij betreden. Soms werd hij ietwat ongedurig omdat hij niet dadelijk tot het andere kwam. Maar elken Zaterdag en Zondag vergat hij de geheele wereld. Met Elisabeth en de kameraden toefde hij dan in het jeugdkamp. Met honderden fietsten zij er heen, rinkelscherrend, zingend slingerde hun optocht door de stad door, genot van iets onfrisch en verslenst te kunnen afwerpen! Maar de vreugde vleugelde toch maar eerst waarlijk over hen, als zij het open, verre land betraden. Dan kwam het nieuwe op hen toe. Zij vulden dit land met hun jonge kreten van opgetogenheid en de blijdschap kende geen grenzen als de vlag wapperde, de tenten gespannen stonden en de vuren laaiden voor het maal. Zij spraken en zongen allen door elkaar, zij konden hun vreugde

niet op, hun lach weerklonk in de donkere bosschen, die hun kamp omzoomden. Met haastige kwettergeruchten vluchtten de vogels weg van deze uitbundigheid. De avond maakte hen stil en rond de kampvuren met hun dansende vlammen stonden makkers op om de gedichten en liederen van de betere wereld voor te dragen en om aan te wekken tot strijd daarvoor. Maar wat werd er ook een pret gemaakt met grappen en anekdoten! Zij parodieerden de leiders; hier heerschte, bestond en leefde de jeugd. Op deze enkele vierkante meters aarde bloeide een jonge wereld van kommerloosheid en geluk. Zij voelden zich allen eendrachtig in kameraadschap, hun leider was een genoot en meer niet; men aanvaardde hem als leider omdat hij de kameraad was in wien de kameraadschap tot een sterk en plezierig mensch groeide: een jonge eik. Schoon en forsch bewoog hij zich midden hen, zijn tanden fonkelden, zijn oogen hadden den zachten glans van de maan, die het wolkenschof is doorgebroken en zijn haren laaiden van het goud. Zij vergaten niet geheel de andere wereld, maar zij ontstegen hun persoonlijke bekommernissen en beseften wel dat hun leven nooit iets heerlijkers en warmers zou kennen dan deze gemeenschap van jonge harten. Zij zwommen, roeiden, worstelden, liepen om ter hardst het kamp rond, zij waren vrij, zij waren bij elkaar, één van zin en van bedoeling, maar dat zij bij elkaar waren, voelden zij als het voornaamste. Te weten dat overal in de wereld zulke kleine kolonies bestonden, aan elkander verbonden door alle grenzen en ruimten heen, zulke kleine eilanden van solidaire levensaanvaarding en levensblijdschap en dat dit de teere afstraling was van het ideaal, dat in hun onstuimige borst woonde! Zij bouwden hier aan wat komen zou na hen, zij kenden de intense vreugde van dit bouwen en voelden het genot dat de voltooiing anderen zou geven.

Er kwamen jonge kerels bij, die, gemarteld en gepijnd, hun vaderland waren ontvlucht. Wat kwamen zij anders zeggen, dan dat zij moesten waakzaam zijn en strijden en misschien vele nederlagen en ondergangen zouden kennen? Dit hitste hun bloed nog meer op en krachtiger zongen zij in kinderlijk geloof en dweepzucht hun liederen.

Toen velen van hen werkloos werden en ontmoedigd, besloot de leider hen aan het werk te stellen. Hij zamelde gelden in en dra bouwden de werkloozen het steenen clubgebouw. Nu beseften allen

nog duidelijker dat zij aan hun eigen wereld bouwden. Hun forsche bovenlichamen naakt, sjouwden zij aan hun tehuis. Het moest op een heuvel: zij wilden ruimte, uitzicht, om hen heen en van uit de opengalerijen en van op het terras op het dak verlangden zij bosschen en einders te overschouwen. Iedere week zagen zij hun huis groeien, en iedere week werden de bouwers geprezen en bewonderd. Hun gelaat glom van trots. Hun handen, hun lichamen, hun gemoed bleven niet werkloos. Zij gingen weddingen aan. Volgende week moeten wij daar zijn. Gelooft gij het niet? Wedden? Bertje kwam schilderen. Hij sliep met de makkers, 's avonds haalde een van hen een mondharmonica uit en 's ochtends riep de wielewaal met zijn donker-fluweel hen op. Elisabeth bezocht Bertje, zoo midden in de week. Hij wilde doorwerken, maar de kameraden weigerden, hij mocht gerust met zijn lief wat uit wandelen gaan. Zij zwommen weer, zijde aan zijde, in het donkere als gepolijste woudmeer, waarin de kleuren zoo verdiept stonden en in de suizende ijlte waren zij samen. Hij was niet meer bedeesd voor haar blond en rozig lichaam, hij droeg het in zijn armen, maar de lach van een vroolijke gaai liet haar hem ontvluchten. Een jonge fazant toeterde als een heesche klakson. Dat was alles vroolijkheid, ook het kirren van de houtduiven, ook het waaien van het woud. Op het mos lieten zij zich drogen. Waarom kwam geen hert dit koelende water drinken? Zij genoten deze rust, hun adem ging met den adem van het woud mede. Als met tegenzin kleedden zij zich. Toen zij zich wendden, zag hij rook stijgen uit de schouw van de boschwachtershut, zeer blauwe en dunne rook, een fijne nevel slierend, tusschen de dennen met gouden stam. Er werd hout gestookt. Die rook riep hem het dorp op, - hun jeugd, de tocht met vader en hoe hij dan al had gezegd met Elisabeth te zullen trouwen. Bevend bleef Bertje staan. Een simpele boschwachtershut! Rook pluimend uit een hooge schouw! Maar een haard! Maar een vrouw en een man en kinderen! En een zorgelooze wereld! Elisabeth, Elisabeth! Wat zullen wij later gelukkig zijn! Dralend keerden zij terug langs een hellend boschpad. Een jonge knaap fietste hen zingend voorbij. Waarom zouden zij eerst later samen zijn, altijd samen? Waarom niet eerder? Toen zij in het kamp kwamen, merkten zij dat de meesten een beetje toilet hadden gemaakt. De ruigsten hadden zich geschoren en waar bleven de

vloeken? Het eten dampte, zij hadden maar toe te happen. Bij wijze van afscheid zongen zij haar toe. Hij bracht haar naar de bus. De rosse maan was opgegaan boven nevels en dampen. Zij stond tusschen het donker fluweel van de masten als een Chineesche lampion. Het was heel stil, een loome vogel zweefde geluidloos. Alles hield zijn adem in. Des te luider sprak hun hart. En des te feller hadden zij elkaar lief, onder die lampion, onder die sterren, als fonkelende margrieten op een veld, als trillend porselein van het diepste blauw; zij hadden elkander lief met die innigheid en bezetenheid, met de puurste overgave van hun eigen, jonge, nieuwe wereld. En niemand verwonderde er zich over, dat zij terugkeerden en zich zwijgend om het kampvuur schaarden. Toen eerst hoorden zij het indringende gesjilp van den krekel.

LODE ZIELENS.

Twee Gedichten

Voor Dr Léon Mahieu.

I

Vergeef me, God, als ik U niet kan vinden,
Uw troostend woord niet hoor boven Uw Eeuwigheid,
mijn handen niet in dank rondom Uw kruis kan binden,
mijn weerloos einde zie aan mijn verganklijkheid.

Mijn leven is alleen een warme vlam van liefde,
die mij verteert in mijn zoo broos bestaan.
Zij heeft mij 't hoogste en vroomste heil gegeven
en aan dié weelde wil ik ondergaan.

II

Mijn teere lichaam, dat maar leeft door liefde,
hoe zie 'k u stil, meewarig aan,
nu 'k in het aanschijn van een lieven doode,
uw eigen wezen zag verloren gaan.

Wat zijt gij arm, in uw oneindig smachten,
gij, die moet strijden om één dag bestaan,
en van 't oneindige niets kunt verwachten
dan vol vertwijfeling naar 't graf te gaan.

JULIA TULKENS.

[Twee gedichten]

Lied van de Meridianen

Wij zijn de meridianen,
gespannen van noord tot zuid,
bespeeld door de zon, de maan en
de sterren met wonder geluid.

Wij ruischen op alle winden,
nu klagend, dan weer zoet;
in elke snaar is te vinden
wat uw harten trillen doet.

Soms murmelen wij voor ons eigen
een dieper, onhoorbaar lied,
slechts wie zijn bloed heeft doen zwijgen,
begrijpt ons zuiver bedied.

Dan zijn wij door niemand ontboden,
geen menschenhand slaat ons aan,
wij spelen het lied van de dooden,
die slapend de tonen verstaan.

Nimmer zal worden vervangen
een snikkende snaar onzer luit;
ontbreekt één mond onze zangen,
het lied is voor allen uit.

Ook voor die ons bespelen
of voor wie te luisteren stond
en in zijn eigen kele
een menschlijker echo vond.

Wij zijn de meridianen,
elk uur zingt u ons lied;
vergeet na lach of tranen
ons huiverend zwijgen niet.

(Atl. Oceaan)

Land

Moe vermoede kimmelijn,
droom gerijpt tot wezen,
beeld, dat uit ons bloed gerezen,
weet dat wij twee handen zijn.

Zijt gij zoom van 't paradijs,
waar de palmen wuiven,
reikt uw lauwer naderschuiven
ons voor eeuwig de oude peis?

Drempel vóór de schoonste poort,
laatste van de groene treden,
zaagt gij hoe wij hunkrend schreden;
land, mirakel van het woord!

Land, wij zijn éénzelfde vleesch,
eigen lied en eigen zwijgen,
eigen slaap en eigen hijgen,
eigen hoop en eigen vrees.

Buig de boomen van uw grond
naar de twijgen dezer handen,
laat één zon ons hoofd verbranden,
zoen uw leden met mijn mond,

doe den zwoelen avondgloed
uw gewaden traag ontgorden,
land, dat nacht en vrouw zal worden,
hoe vertroebelt gij mijn bloed...

(Golf van Mexico).
KAREL JONCKHEERE.

Boekbeschouwing

Dr. M. van Blankenstein. - Woelig België. Nederlandsche Keurboekerij, Amsterdam en De Tijd, Brussel; 136 blz.; 18 fr.; geïllustreerd.

Het is moeilijk zich een bevoegder mentor in politieke aangelegenheden voor te stellen dan Dr. M. Van Blankenstein, een der gloriën van het Nederlandsche journalisme. Op bondige wijze geeft hij een volledig beeld van België's huidige binnenlandsche positie. Hij huldigt de gezonde levenskracht van ons volk; stelt het eendrachtig samenwerken van onze groote partijen, wanneer de nood het vergt, andere landen tot voorbeeld; verheugt er zich over nu de Vlaamsche strijd over allerlei moeilijke hinderpalen heen is, terwijl de buitenlandsche politiek van de regeering Van Zeeland algemeen gewaardeerd wordt. Zoo ondergaat België een verjongingskuur, komt allengs economische en sociale heropleving. Laat er hier nog rumoer heerschen, omtrent het lot van de natie kan geen ongerustheid meer bestaan.

Naar Dr. Van Blankenstein luisteren loont steeds de moeite.

S. Postmus. - Algemeene Geschiedenis. J.H. Kok, Kampen; 2e druk; 2 deelen, 560 blz.; ing. fl. 5,50; geb. fl. 7.

Het geheele verleden ontrolt zich hier in volle dynamiek, dank zij een auteur, die zijn onderwerp totaal beheerscht, en dan ook best geslaagd is in het doel, dat hij zich gesteld had: een studieboek voor Algemeene Geschiedenis te geven aan ieder, die inzicht wil krijgen in het Wereldgebeuren. Volkomen beamen wij zijn standpunt: ‘De Geschiedenis is niet een stroom, die afrolt van de bergen. Zij heeft een principe en een einddoel.’ Daarom ‘is er in de wereldhistorie een vaste gang, niettegenstaande de menigvuldigheid der verschijnselen en den altoos wisselenden factor van den menschelijken wil.’

Geschiedenis is, het blijkt hier weer eens zoo mooi, het relaas van den eeuwigen strijd van den mensch naar het geluk, naar de harmonie. Zij is de spiegel, waarin wij ons zelven leeren terugvinden, de eeuwen door, met al den adel en ook al de gebreken, die in ons woekeren; zij leert ons ons thuis te gevoelen in het erfdeel der voorouders: in de huidige wereld. Wij leven in sociale, economische en cultureele omstandigheden, die wij dienen te begrijpen en waarvan wij de waarde dienen te leeren schatten. Wij moeten het kwade uit het goede onderscheiden in het heden, de vrucht van al de vervlogen eeuwen, en de gevolgen voorzien van onze gedachten en van onze daden, en ons voordeel halen uit de schade en de schande, die onze voorvaderen zich op den hals haalden. De geschiedenis gebiedt ons te strijden voor de verbetering, voor het heelen van de kwalen onzer huidige maatschappij: de vrucht der misslagen van het voorgeslacht. Daarom is het noodzakelijk haar te kennen ten einde een mensch te worden, die het leven begrijpt en weet, waarom hij leeft, die de hand op den pols van den tijd houdt.

Men verzuime niet Postmus' werk in handen te nemen.

G. Weber. - Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte. W. Engelmann, Leipzig; 23e uitgave; 4 deelen, samen 3550 blz.; ing. 11,20 M.; geb. 19,20 M.

Deze zeer verspreide en bekende wereldgeschiedenis verscheen voor 't eerst in 1846, als handboek ten gebruike van de ontwikkelde kringen. Snel werd het een hoofdbron van historische kennis, zoowel op cultureel als op economisch en politiek gebied. Latere bewerkingen, deze van Prof. Baldamus, Prof. Schwabe, Prof. Friedrich, Prof. Krebs, Prof. Lehmann, Prof. Moldenhauer, Dr. Schmidt-Breitung, Dr. Fritzsche, Dr. Knauth, Dr. Fraustadt, F. Kühn, verhoogden ongemeen de overzichtelijkheid van het geheel en maakten er een ideaal werk van, volkomen aan de eischen van de historiografie aangepast. Aan tendens werd niet geofferd; men beperkte zich tot het naar voren brengen van de feiten, van het zakelijke, het zekere. Geschiedkundig ‘raisonnement’ bleef gansch op het achterplan. Natuurlijk werden voortdurend de groote lijnen der menschelijke ontwikkeling vastgelegd. Kortom, we staan hier oprecht voor een degelijke en tevens goedkoope uitgave, die nooit dor of vervelend aandoet en werkelijk haar lezers met al het essentieele uit het verleden vertrouwd maakt. De verschillende perioden werden behandeld in juiste verhouding tot het belang, dat ze in het algemeene kader hebben. De zeer omvangrijke stof is merkwaardig methodisch ingedeeld.

Martin Luserke. - Hasko. L. Voggenreiter Verlag, Potsdam; 440 blz.; ing. 4,8 M.; geb. 6 M. Verscheidene kaarten en schetsen.

Een geweldig boek, deze Watergeuzenroman! Op meer dan één plaats voelt men de innige geestesverwantschap tusschen Ch. de Coster's Uilenspiegel en Luserke's Hasko, den Oost-Frieschen zeeheld, kapitein op de ‘Loop-over-de-Loft’, tusschen Nele van Vlaanderen en Sygun van Ameland. Tevergeefs beproeft de lotgenoot van Dolhain, Lumey van der Mark, Lanzelot van Brederode en Jan van Troyen, Noord-Duitschland mede te rukken in den reuzenstrijd tegen de Spaansche dwingelandij. Zoo ontgaat Duitschland de heerschappij over den oceaan. Nederland, dank zij zijn wonderbare overwinning in den 80-jarigen oorlog, en daarna Engeland, werden de zeemogendheden, terwijl het keizerrijk, weldra door den 30-jarigen krijg volledig verlamd, in een binnenland veranderde. Gebrek aan bekwame politieke leiding was hiervan de schuld, want aan menschen of schepen ontbrak het niet. Den kortzichtigen Maximliaan II scheen het een slechte zaak toe den toorn van Spanje over zich te trekken.

De prestaties van de Watergeuzen verstommen den geschiedschrijver. Alva zelf geeft toe, dat zij hem alleen in 1570 een verlies van 300.000 dukaten berokkenden. Hun eerste vloot (1568) telde slechts 17 schepen met 700 man, uit gansch Europa verzameld. Hun historie is één avontuurlijk mengelmoes van heldhaftigheid, vrijheidsliefde, gloeienden haat tegenover de Spanjaarden en ruwe roofzucht. In deze harde wereld zien wij Hasko leven en sterven. De beschrijving o.a. van den zeeslag vóor Emden getuigt afdoende van Martin Luserke's onmiskenbare literaire en geschiedkundige gaven.

August Niemann. - Pieter Maritz, der Burensohn von Transvaal. Verlag Velhagen & Klasing, Bielefeld/Leipzig; 10e druk; 560 blz.; geb. 5 RM. Prachtig geïllustreerd.

Een heerlijk historisch jeugdboek, volkomen beantwoordend aan de eischen van de Ganschheidspsychologie, waarbij niet alleen de inhoud zijn eigen waarde heeft, maar ook de vorm en de materieele uitvoering. Ongetwijfeld zullen onze studenten van het middelbaar en het normaalonderwijs evenveel genieten van de rijke avonturen van onzen dapperen stamgenoot, ginder in het verre Zuid-Afrika, als wij nu dertig jaren geleden. Stof, gedachtengang, beelden en karakters, alles

is even boeiend en belangwekkend, en steeds afgestemd op de levende werkelijkheid. Het gaat hier over de spannende episode uit de Transvaalsche geschiedenis, die loopt van 1878 tot 1881, en waarin zich afspelen de onderdrukking en de pacificatie van de krijgshaftige Zoeloes: Koning Ketsjwayo bracht de Engelschen eerst bij Isandhlwana een bloedige nederlaag toe (22 Januari 1879), zegevierde verder in allerlei schermutselingen (dood van den keizerlijken prins Napoleon Bonaparte: 1 Juni 1879), doch werd ten slotte door den lateren Britschen maarschalk Wolseley overwonnen en gevangen gezet, waarop zijn land verdeeld en later geannexeerd werd. Verder wonen wij o.m. de glorierijke slagen bij den Langnailn en den Majoeba bij (den 27n Februari 1881 leden de Engelsche troepen onder generaal Colley een beslissende nederlaag tegen de Boeren van Joubert, waarop Gladstone, de edele liberale Premier, de onafhankelijkheid van Transvaal bevestigde). Dit land kreeg toen den naam van: Zuidafrikaansche Republiek: Conventie van Londen. - Een groote verdienste van Niemann's werk is, dat hij Zuid-Afrika doet kennen in al zijn schakeeringen; zijn bewondering en zijn sympathie voor het land en zijn bewoners zet hij onweerstaanbaar aan zijn lezers over.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van H.P. Leopold's uitgeversmij, 's-Gravenhage: P. VERHOOG: Wolken en water, verzen; 32 blz.; *f* 1. Schrift VIII van de Vrije Bladen, jg. 14.

JAN KEMPE: Een Hollandsen Binnenhuisje; 28 blz.; *f* 1. Schrift IX van de Vrije Bladen.

Van de Uitgeverij 'Steenlandt', Kortrijk: MICHIEL VAN RAVERSGONDE: De Kwelm der Liefde, roman; 242 blz.; 25 fr.

Van het N.I.R., Brussel: LODE MONTEYNE: Wendingen in de moderne Tooneelkunst; 2 deelen (1870-1918) en (1918-1930); 48 blz., met talrijke illustraties; ieder deel 2 fr.

Van de uitgeversmij De Struisvogel, 's-Gravenhage: Dr. W.L. VALK: De beheersching der wereldeconomie, een onderzoek betreffende de voorwaarden van stabiele welvaart en wereldvrede; 170 blz.

Van Hollandia-drukkerij, Baarn: Wat is dat? Encyclopedie voor jongeren, n^{rs} 5 en 6, met tal van gekleurde platen, foto's en teekeningen.

O.a. Calvijn, Cats, Cervantes, China (met een mooi verhaal), Chopin, Christus, Circusleven door alle eeuwen, Columbus, Conscience, het costuum door alle eeuwen, Couperus, Cromwell, mevr. Curie, Dante, Darwin, Daudet...

Van H. Van Tichelen, Antwerpen: De kleine Vlaming, 20^{e} jaar, n^{r} 1 (October). Nieuws van de maand. Wilhelm Hauff. David Tomkins. Den Bloare. De mol. Boekenkast.

Van het Kempisch Heimatmuseum, Herenthals: Onze Kempen, katholiek tijdschrift voor Kempische Heimatkunde, 2e jaar, nr 2. O.a.: Bij de inhuldiging van het Renier Sniederspad; Juul Grietens; Plaatsnaamkunde in de Kempen.

Vondels christelijk dramatische Epos

In 1644 bezorgde de Amsterdamse uitgever Joost Hartgers, op aandringen, als het heet, van enige ‘Maecenaten en beminderen der Nederduitsche Poezije’, een uitgave van Vondels ‘Verscheide Gedichten’. Vondel, die zelf het herdrukken van zijn verzen had ‘gestuit’ en aanvankelijk niet veel voor Hartgers plan moet gevoeld hebben, verontschuldigt zich in een brief aan een afwezigen vriend (blijkbaar Grotius) over dit verzamelen van zijn ‘verstrooide’ gedichten(1). ‘Mijns ondanks’, schrijft hij, ‘zal ik moeten gedogen, dat men voor kunst mede opveile enige rijmen, en regels, nutter gescheurd, en verworpen.’ Toch erkent hij die ‘Verscheide Gedichten’ als **eigen werk,** samen met de spelen **Het verwoeste Ierusalem, Gijsbrecht van Amstel, Elektra, de Maagden, Gebroeders, de Drie Josephs, Peter en Pauwels,** en ook nog de **Maagdebrieven** en enkele andere gedichten. Wat daarbuiten, zonder zijn voorkennis, op zijn naam mocht worden gedrukt, verwerpt hij.

Blijkt uit deze brief hoe critisch Vondel stond tegenover zijn eigen werk, onverwacht en verrassend is in de lijst van de spelen de wegcijfering van zijn eersteling **Het Pascha**(2).

Aan een vergissing of een vergetelheid valt daarbij wel niet te denken. De tekst is te precies.

Zijn toneelwerk laat hij dus in 1644 beginnen met **Hierusalem verwoest,** dat in 1620, acht jaar na het **Pascha,** verscheen. Waarom Vondel zijn eersteling doodzweeg of verlochende? Wij laten de vraag voorlopig rusten en constateren eenvoudig het feit. Zij nodigt evenwel uit te grijpen naar **Hierusalem verwoest** of aldaar wellicht

(1) De Werken van Vondel. Amsterdam, Maatschappij voor Goede en Goedkoope Lectuur, dl. IV, blz. 845.

(2) In een ander verband heb ik hierop nog gewezen in mijn toespraak over **Vondels toneeltechniek** op de plechtige vergadering van de Koninklijke Vlaamsche Academie, October 1937.

iets naders ware te vinden. Aan de tekst gaan vooraf: een sonnet van Vondels jongeren broeder, Willem, een opdracht aan Cornelis Pietersz. Hooft, oud burgemeester van Amsterdam, vader van den dichter, en een woord aan den ‘gedichtlievenden Lezer’. Dit laatste(3) in 't bijzonder verdient onze volle aandacht.

Na herinnerd te hebben aan Jerusalems grootheid, de inneming van de trotse stad door de Romeinen en de schitterende wijze waarop te Rome de overwinning op de Joden gevierd werd, betoogt Vondel, dat ‘dit groot treurspel’(4) het wel verdient op het toneel te voorschijn te worden gebracht, al mogen ook zijn ‘rijmen’ de stof niet waardig zijn(5). En voortbetogend op het thema van de verhevenheid van zijn stof stelt Vondel zich de vraag of hij met Euripides, Seneca en andere dichters naar de palm zal dingen, dit is ‘wie van ons beiden hoogdravender en uitnemender zaken verhandelt?’ Zijn antwoord laat aan duidelijkheid niets te wenschen over: ‘de Joodse stammen zijn, van wege haar afkomst, niet lager geadeld als de Phrygen (d.z. de Trojanen) bij hen.’ Vondel laat het niet bij deze verklaring, maar gaat de vergelijking uitwerken met de Joden. De dochter Sion is Hecuba waard, Jerusalem Troje, des Heren tempel de kerk van Minerva. De Jordaan is meer dan de Xanthus, de burcht van David meer dan Ilium. Tegenover de oversten Agamemnon, Menelaus, Achilles en Pyrrhus stelt hij Vespasiaan, Titus en ‘anderen’; tegenover Laomedon, Priamus en Hector zal hij Josua, Gedeon, David, Salomo en de andere koningen en helden roemen. Pronkt men met heldinnen als de Amazone Penthesilea, hij zal het doen met Debora en Judith. De twist om Troje rees uit Paris' oordeel, die in Jeruzalem uit Pilatus' vonnis. Behield Venus op de berg Ida de zege. Christus ‘werd gedoemd op Calvarien.’

Zijn besluit is wat men verwachten kan: ‘met een half oog ziet men welke stof van beide meest weegt, en hoe de Zon des heiligen Geestes alle heidense sterren met haar glans uitdoet(6).’

(3) De Werken van Vondel, ib., dl. II, blz. 83-95.
(4) De Werken van Vondel, ib., dl. II, blz. 91.
(5) Id., blz. 92.
(6) Wij volgen telkens de tekst van Vondel, korten hem soms in en plaatsen tussen aanhalingstekens wat woordelijk geciteerd is. De citaten zijn omgespeld naar de regels van de nieuwe spelling.

Naar het voorbeeld van het klassieke Trojaanse epos heeft Vondel hier in brede trekken het fresco getekend van een nieuw groots, bijbels epos, dat het oudere moest overschaduwen, en dit is geen voorbijgaande inval. Een reeks beelden hadden toen bij hem reeds vaste vorm gekregen. Zij heten:

'De Helden Godes des Ouwden Verbonds', die in hetzelfde jaar 1620 verschenen met **Hierusalem verwoest** en als een dichterlijke toelichting zijn van het daareven besproken woord tot den lezer. Van de **acht en dertig** figuren, die Vondel hier zijn lezers voorstelt, zijn er verschillende die ons uit zijn later toneelwerk vertrouwd zijn geworden. In chronologische orde gerangschikt zijn het:

Josef of Sofompaneas (1635, vertaling van het stuk van Huigh de Groot),
Joseph in Dothan en **Joseph in Egypte** (beide 1640),
Gebroeders (eveneens 1640, het eerste in de David-serie),
Salomon (1648),
Koning David in Ballingschap, Koning David Herstelt en **Samson** (alle drie 1660),
Adam in Ballingschap (1664),
en eindelijk **Noah,** zijn laatste oorspronkelijk stuk in 1667.

Vier andere figuren, **Mozes, Aaron, Caleb** en **Josua** treden in **Het Pascha** op, maar in dit blijkbaar als een Mozes-spel bedoelde stuk krijgt geen van de vier de hoofdrol. Die is eigenlijk toebedeeld aan Pharao. Is dit een van de redenen, waarom Vondel dit stuk als minderwaardig beschouwd heeft? Betekent zijn **Hierusalem Verwoest** een kentering in zijn dramatische helden-opvatting en is hij zich daarvan pas later goed bewust geworden? In alle geval wijst in het aangehaalde voorbericht niets op een verlochening van **Het Pascha.** Het weinige dat hij er over de tekortkomingen van zijn verzen zegt, kan ook op **Het Pascha** slaan, maar evenzeer en eerder een algemeene opmerking zijn.

Laat men, met Vondel, **Het Pascha** vallen, dan blijven er toch nog, **Hierusalem Verwoest** medegeteld, **tien** helden-stukken over, waaronder enkele van zijn beste. Met bijbelse stof komen daar nog 5 stukken bij, waaronder 4 oud-testamentische: **Peter en Pauwels** (1641), **Lucifer** (1654), **Salmoneus** (1657), **Jephtha** (1659) en **Adonias** (1661), en die zijn eveneens als helden-

stukken behandeld. Leest men nu de gedichten, die Vondel aan zijn eerste reeks helden wijdt, dan vindt men daarin de kern van het latere toneelspel terug. Een enkel voorbeeld moge volstaan, **Joseph.** Ziehier hoe Vondel hem aan zijn lezers voorstelt:

Joseph
Der Jongelingen Spiegel.

Ik hadde in 's vaders hert de voorplaatse ingenomen:
Mijn Broed'ren zulks verdroot: 't geheim van mijne dromen
Haar gramschap feller sleep, waarom als ik gegaan
Op 't veld kwam, riepen zij: daar komt de dromer aan,
Dat geldt hem zijnen kraag, zo derf hij niet meer zuigen
Uit zijnen duim dat wij, elf sterren, voor hem buigen.
Sla dood die jonge wulp! maar Ruben nog bedut(7)
Te weeg bracht dat ze in 't hol mij lieten van een put.
Hier dook ik tot ze mij goedkoop verzek'ren gingen
Den Ismaliten voor viermaal vijf zilverlingen.
Te Memphis omgeveild zo ras niet, ik gold meer.

Doen Pharoos Kamerling wierd mijnen tweeden heer.
Mijn dienstbaarheid bracht hem een vloed van zegen inne.
Ter tijd op Josephs jeugd wierp d'oogen van haar minne
In 't afzijn van zijn heer de bruid van Potiphar,
Die op haar bed-spon blonk gelijk de morgenstarr':
Recht of God keuren wou wat deugde al 't mijnent thuis leit.(17)
Maar zij behiel mijn kleed, en ik behiel mijn kuisheid.
Als 't aangebrande wijf mijns mantels slippen greep,
En door valse aanklacht mij in 's kerkers ijzers neep,
God op mijn onschuld zag van zijn gesternde woning.

Dies ik droomkundig voor het aanzicht van den Koning
Gaf op zijn dromen den Monarch bericht van als,(23)
Die rood van goud mij wierp een keten om den hals,
En om d'hoofdslapen mij den purpren tulband drukte,
Zo dat Egypten 't hoofd voor mijn genade bukte,
Als zeven oogsten ik had 't overschot gespaard
Om d'honger te verza'en(28) en van honger 't scherpe zwaard,
Dat al de wereld vlood; en onder and're zielen
Mijn reis'bre broed'ren dee voor mij op 't marmer knielen

(7) bedut = overleggende.
(17) al 't mijnent thuis ligt = wat een deugd er bij mij thuis (= in mij) ligt.
(23) als = alles.
(28) versa'en = verzaden.

Dat van mijn zetel droeg de trappen: daar ik blij
Mij hun te kennen gaf, en zij herkenden mij:
Daar ik mijn vader wenkte, en d'ouwe troostelozen
Omhelsde, en gaf te leen de vruchtbaarheid van Gozen.

Wie **Joseph in Dothan** en **Joseph in Egypten** kent of lezen wil, zal in dit gedicht onmiddellijk dezelfde figuur terugvinden(7), en zo is het ook met Adam en anderen. In Vondels geest hadden zijn helden uit het Oude Verbond dus reeds in 1620 vast omlijnde trekken. Het lag in Vondels bedoeling op zijn eerste reeks een tweede te laten volgen uit het Nieuwe Verbond, maar die is nooit verschenen. Met vrij grote zekerheid kan men gissen, dat **Peter en Pauwels** daartoe moesten behoren. Hij begint alvast met de eerste en: ‘die van 't oude verbond brengen wij hier,’ schrijft hij in het voorbericht tot den ‘opmerkenden en verstandigen lezer’, ‘**als op het toneel,** voor eerst te voorschijn.’ Merkwaardig zijn de onderstreepte woorden **als op het toneel.** Welke betekenis moet daaraan worden gehecht? Die wordt, meen ik, nader toegelicht aan het slot van hetzelfde voorbericht, waarin Vondel zegt, dat, om de wandel der schriftuurlijke Heiligen van het Oude Verbond ‘bekwamer wijze voor te stellen’, hij ze doet spreken ‘per **prosopo-poeiam** of **personeringsgewijze’.** Met andere woorden hij laat ze spreken in de eerste persoon, zoals op het toneel.

Vondel zelf legt op deze plaats een nauw verband tussen het toneel en zijn ‘Helden’ en dit wettigt het vermoeden, dat hij in 1620 al grootse toneelplannen had, waarvan de ‘Helden’ als het voorwerk zijn, met uitzondering dan van de twee reeds afgewerkte stukken: **Het Pascha,** dat een mislukte poging en **Hierusalem Verwoest,** dat de inzet zijn zou van de reeks bijbelse toneelhelden. Op die plannen wijst ook de verantwoording, die op de boven

(7) Vers 1-11 is het thema van Joseph in Dothan; vers 12-21 dat van Joseph in Egypte; vers 22-34 dat van Josef of Sofompaneas, het door V. vertaalde stuk van Huigh de Groot.

aangehaalde regels volgt, waarom hij juist met het oude verbond begint. Werpt men op, dat men ‘de voorbeelden uit het oude en nieuwe verbond met onderscheid moet aanmerken, dat wij de Heiligen, die voor en onder de wet leefden, moeten navolgen alleen in 't gene daar in zij ons als navolglijke voorbeelden zijn nagelaten,’ dan geeft hij dit gaarne toe. De wet werd door Mozes gegeven, maar genade en waarheid zijn geworden door Jesus Christus, de wet is de schaduw van toekomende goederen, en behelst niet het beeld der dingen zelf. Daar moet natuurlijk op gelet worden om geen mengelmoes te maken van de Wet en het Evangelie. En daarop gaat hij, evenals hij dit in het voorbericht van **Hieruzalem Verwoest** gedaan heeft, vergelijkingen uitwerken, die een helder licht werpen op zijn bedoelingen.

In Adam ziet hij Christus, die den gevallen mens heeft opgericht;

bij **Joseph** op de troon in Egypte denkt hij hoe Christus ter rechter hand Gods zit om te waken over zijn strijdende kerk;

bij **Mozes,** die Israël uit de slavernij leidt, aan Christus, die de mensen uit de dienstbaarheid der zonden en 't geweld des duivels voert;

bij **David,** bebloed uit de slag terugkerend, aan Christus die de poorten van het Nieuwe Jerusalem inrijdt;

bij **Salomon** aan Christus' hogere wijsheid.

In allen ziet hij den Heiland, in allen een voorbeeld van christelijke deugd of een waarschuwing: **Mozes** maant tot zachtmoedige standvastigheid, **David** tot vurige dankbaarheid, **Salomon** tot Godzaligheid, **Micha** tot vromigheid, enz. Wie te vergeefs waarschuwt, denke aan **Noah,** wie door de ‘geblankette wellust’ wordt aangelokt, ‘houde zich aan **Joseph's** schouders’, wie de aardse glorie en vergankelijke schatten verlaat, lette op het voorbeeld van **Mozes,** enz.

Zijn helden zijn een ‘schat’, een ‘artsenij’, een ‘wegwijzer’, een ‘spiegel’, een ‘lusthof’, een ‘verkwikkende bron’, een ‘school’, een ‘licht voor alle blinden’.

Zij allen zijn lichtende toortsen die getuigen van het waarachtige licht, d.i. het geloof.

Beide merkwaardige voorberichten uit 1620 vullen elkander aan en toeval kan het niet zijn, dat Vondel later voor zijn spelen, hoofdzakelijk naar zijn oud-testamentische 'helden' heeft gegrepen[8] en om hen zijn christelijk-symbolische wereldopvatting heeft geweven, want elke dramatische hoofdfiguur is bij hem een symbool van een algemeen christelijk ethisch of dogmatisch probleem.

Men zou Vondels zogenaamde 'bijbelse' stukken al te zeer verminderen, indien men er slechts een voor het voetlicht gebracht bijbels verhaal in zag. Zo ook zou men de betekenis van het voorbericht in **Hierusalem Verwoest** al te zeer inkrimpen, indien men er alleen een verdediging in zag van het goede recht van den toneelschrijver om bijbelse thema's op de planken te ontwikkelen. Dit voorbericht, nader omschreven in dat van de 'Helden', is in de grond een pleidooi voor een eigen levensbeschouwing ten overstaan van de pas door Humanisme en Renaissance ontdekte heidense levensopvatting, een programma.

Op het eerste zicht moge dit paradoxaal lijken bij een schrijver, wiens werk zo vol zit met Griekse, Romeinse en Renaissance-elementen en die zo zeer doordrongen is van de Vergiliaanse geest. Maar Vondel mag zich, in 't bijzonder in algemeen menselijk opzicht, nog zo verwant gevoelen met den dichter van de Aeneïs, een ethisch voorbeeld is deze voor hem niet geweest. Wel een aesthetisch en een episch voorbeeld. Vergilius' vers straalt door in Vondels vers, Vondel was in de epiek van zijn groten voorganger doorkneed, doch die epiek heeft hij niet slaafs nagevolgd, al had hij er de kracht toe. Hij heeft ze op het dramatisch plan overgebracht.

Vondels oud-testamentisch heldentoneel is gegroeid tot een groots dramatisch epos, waarin hij zijn christelijk levensinzicht heeft neergelegd en zo was het ook bedoeld. Dat epos moest voor zijn tijd zijn wat de Ilias was voor de Grieken, wat de Aeneïs voor de Romeinen was geweest. Vondel bouwde zijn dramatiek op zuiver

(8) Vondel wijdde, **Het Pascha** medegerekend, 10 stukken aan die 'helden' en daarnaast nog 4 aan andere oud-testamentische figuren. Deze **veertien** vormen, met **Hierusalem Verwoest,** de kern van zijn 24 oorspronkelijke spelen. De gelegenheidsspelen **Palamedes, Gijsbrecht, Leeuwendalers, Zungchin,** het mythologische **Faëton,** het nationale **Batavische Gebroeders** en het historische **Maria Stuart** staan los van elkaar. **Peter en Pauwels** en **Maagden** sluiten bij de 'helden' aan.

godsdienstige grondslagen op, en hierin staat hij, onder de andere classieke schrijvers van zijn tijd, het dichtst bij de Grieken. Tussen de Griekse tragedie en die van Vondel is er evenwel dit verschil, dat de eerste organisch uit tijd en gemeenschap is gegroeid, terwijl de tweede meer het werk is van een enkel, scheppend kunstenaar, die een wel overwogen doel voor ogen had.

Dit verschil neemt echter niet weg, dat Vondels toneel uitgedijd is tot **het** dramatisch epos van christelijk West-Europa. In een oud-testamentisch kleed is het inderdaad zuiver evangelisch van strekking. De interpretatie, die hij ons geeft van zijn helden uit het oude verbond en die hij in zijn spelen uitwerkt, laten dienaangaande geen twijfel bestaan.

Dezelfde geest is aanwezig in de stukken, die niet tot de reeks van zijn oud-testamentische helden behoren, **Lucifer, Salmoneus, Adonias, Peter en Pauwels, De Maagden,** en ook in **Maria Stuart** en **Jeptha,** al overweegt en zegeviert in beide laatste meer bepaaldelijk de christelijk-katholieke levensbeschouwing.

Van dit standpunt uit moet aan Vondels spelen een heel wat ruimere en diepere betekenis worden toegekend dan gewoonlijk geschiedt. Zijn eigen woorden indachtig, kijkt men met eerbied op naar zijn durf, zijn vlucht, zijn scheppingskracht, ziet men de afstand, die hem van de Middeleeuwen scheidt, ziet men de plaats, die hem toekomt in de rij der grote dramaturgen als schepper van het gedramatiseerd christelijk humanisme.

R. VERDEYEN.

In Memoriam August De Boeck

De uitgang der vorige eeuw was bijzonder vruchtbaar, in cultureel opzicht, in Vlaanderen.

Inderdaad dagteekent van deze periode het streven van mannen als Pol de Mont, de 'Van Nu en Straksers', Maurits Sabbe e.a. om onze Vlaamsche literatuur, naar het woord van Juliaan Kuypers, 'op ruime banen' te leiden. Schilders als James Ensor, Emiel Claus, Laermans, de groep der 'XX' (later de 'Libre Esthétique' genaamd) zochten contact met het Fransche impressionisme; de jonge teekenaar en schilder Henry Van de Velde zou weldra aan de kunstwereld de principes der rationeele conceptie als een grondige vernieuwing der bouwkunst voorhouden, en daardoor de dorre architectuur van zijn eeuw uit het moeras der duizend-en-één neo's redden; Joris Minne ging bewust terug naar de zuivere expressie der lijn, om weer een plastische schoonheid te wekken, die niet langer iets aan de schilderkunst zou verschuldigd zijn...

Hoe kon het anders, of ook de muziek zou een heropflakkering kennen, en volledig meeleven in die beweging om onze Vlaamsche cultuur op een breed Europeesch plan te plaatsen. En diè heropleving, diè heraanpassing werd het nooit genoeg te bewonderen werk van een Paul Gilson en een August De Boeck.

Er zijn wellicht psychologische redenen op te sporen, om het feit te verklaren dat die Europeesche lucht vooral te Brussel schijnt gewaaid te hebben, althans dat de jonge kunstbeweging voornamelijk van Brussel schijnt te zijn uitgegaan. Inderdaad, niettegenstaande de groote bewondering die de 'Van Nu en Straksers' aan den dag legden voor West-Vlaanderen, voor Gezelle en Streuvels, was hun hoofdkwartier toch langen tijd in de hoofdstad opgeslagen. Op Emmanuel De Bom na, werden bijna alle Antwerpenaars (Pol

de Mont inbegrepen) door deze groepeering genegeerd, en Maurits Sabbe wist zijn literair talent heelemaal op zijn eentje te doen ingang vinden.

Voor wat de muziekkunst betreft, hoeven wij de reden van dit verschijnsel voor een ruim deel te zoeken in de aanwezigheid van Meester Peter Benoit, te Antwerpen. Zijn ontzagwekkende schaduw rustte over heel het muziekleven der Scheldestad en leidde de plaatselijke toondichters tot een neo-romantisme, dat, cultuur-historisch gesproken, wel eenige gelijkenis vertoont met de Duitsche neo-romantiek welke volgde op het optreden van Richard Wagner.

In feite schijnt Benoit zich, in de laatste periode van zijn leven, weinig of niet om de jonge muziek van zijn tijd bekommerd te hebben. Zijn meest gewaagde stap in de nieuwe richting is wellicht zijn 'Pacificatie van Gent' (Intocht van Alva) geweest, behoudens zekere Wagneriaansche gedeelten van zijn 'Rijn'. Over heel de lijn genomen, behoort zijn kunst echter tot het romantisch-realisme en zijn titanenstrijd ter verovering van een Vlaamsch Conservatorium heeft van hem diè opperste opoffering geëischt: dat hij ervoor zijn scheppende bedrijvigheid tot een minimum zou herleiden. Daardoor verloor hij, die toch nooit een muzikaal vernieuwer van het zuiverste water was geweest (wèl een muziek-paedagogisch!), voor goed het contact met de levende kunst. En zijn leerlingen deden, uit eerbied en grenzenloos geloof, onbewust hetzelfde. Daarom zou het te Antwerpen tot nà 1900 duren, vooraleer het nieuwe geluid (met een Flor Alpaerts) kon weerklinken...

Toen was Paul Gilson's 'De Zee' (1892) echter al verschillende jaren oud, en had ook August De Boeck zijn eerste kenmerkende werken gecomponeerd, in den nieuwen stijl, dien van het muzikaal Impressionisme.

Waaruit die stijl bestaat?... In hoofdzaak is hij erop bedacht, de goed afgebakende omtreklijnen te vervagen, en te vervangen door onvaste, grillige contours. De teekening wijkt, ten voordeele van de kleur. De oude vormen en wetten inzake melodie, dynamiek, harmonie en rhythme worden opgeofferd, ter wille van stemmingen.

De chromatiek en de dissonans spelen hierbij de hoofdrollen, en het accoord wordt vervangen door een klankcomplex[1].

De aanvoerder van de nieuwe richting was de Franschman Claude Debussy, en zijn eerste volgelingen in Frankrijk waren Gustave Charpentier en Maurice Ravel. In Duitschland begon de beweging, die in de Wagner-vereering een grooten hinderpaal te overwinnen had, rond den pianist Walter Niemann, om zich later voornamelijk rondom Arnold Schönberg te cristalliseeren. Deze laatste wist de beweging te doen ingang vinden, doordat hij uitging van Wagner's chromatiek (‘Tristan en Isolde’), om eerst zijn ‘Verklärte Nacht’ en later zijn symfonisch gedicht ‘Pelléas und Mélisande’ te componeeren.

In Duitschland scheen de beweging echter niet te gedijen. De neo-romantiek van Richard Strauss zegevierde. Schönberg kwam weldra tot het expressionisme en tot de atonaliteit.

In essentie bleef het muzikaal Impressionisme, evenals in de schilderkunst, dus sterk Fransch georiënteerd. Dit is misschien nog een verklaring voor het feit dat de eerste Vlaamsche impressionisten te Brussel, dus in het zuidelijk gedeelte van Vlaanderen, woonden...

Gilson had al vroeg de Russen bestudeerd, gewis de voorloopers van het Impressionisme. Moussorgsky, Rimsky-Korsakow hadden voor hem geen geheimen meer. Wellicht is het dàaraan voor een ruim deel te danken, dat hij ‘De Zee’ volgens de regels der Nieuwe Kunst componeerde, in hetzelfde jaar waarin ‘L'Après-midi d'un Faune’ ontstond en nog vóór dat de leider Debussy zijn ‘La Mer’ schiep. In feite volbracht de Vlaming daarmee voorlooperswerk van Europeesche beteekenis.

Is het dan een wonder te noemen, dat zijn vriend en leerling August De Boeck (deze laatste leerde de orkestratie-techniek van Gilson) in de jonge richting werd meegesleept?... Wij moeten er den thans grijzen Meester voor immer dankbaar voor zijn.

(1) Aan het opbouwen van een parallel met de schilderkunst van dien tijd zullen wij ons hier niet wagen. Zij ligt echter voor de hand, en is gemakkelijk genoeg door te voeren, wanneer men, bij voorbeeld, ‘melodie’ vervangt door ‘verhaal’, ‘chromatiek’ door ‘kleurschakeering’, ‘dissonans’ door ‘kleurcontrast’, enz. De zin van dit alles is het uitdrukken van persoonlijke impressies, zoowel in de muziek als in de letterkunde en in de beeldende kunsten.

Zij zorgden beiden voor een typisch Vlaamsche verklanking van den muzikalen tijdsgeest: Paul Gilson voornamelijk op zuiver symfonisch, en August De Boeck vóór alles op muziek-dramatisch gebied. Alzoo volgden zij beiden het recept dat August Vermeylen geven zou: een goed Vlaming zijn, om een goed Europeeër te worden.

August De Boeck was daarenboven een sterke persoonlijkheid genoeg om zich, zelfs binnen deze eng afgebakende stijlgrens, nog een eigen plaats te veroveren, nàást zijn vriend Paul Gilson. Want daar waar Gilson's werk, over 't algemeen, gekenmerkt is door een diepgaanden en typisch-Germaanschen ernst, dien men haast vruchteloos even diep in het Fransch Impressionisme zoeken zou, wordt De Boeck's oeuvre (over heel de lijn genomen) gekarakteriseerd door een fijne, hoogstaande geestigheid, die niet minder Vlaamsch is (denk aan Uilenspiegel!), maar die in de laatste honderd jaren in ons land toch zeer zelden voorkwam...

In die eigen richting is hij zéér nauw aan den Antwerpschen impressionist Flor Alpaerts verwant, en heeft hij een tijdsgetrouw, expressionistisch volgeling in den Brusselaar Marcel Poot. Alle drie hebben zij een voorliefde aan den dag gelegd voor fijnen humor, die zich dikwerf muzikaal liet vertolken door geestige scherzo's. In dit opzicht vormen zij een eigenaardige trits in onze Vlaamsche muziek.

Dit dubbele doel (een algemeen: muzikaal impressionisme, en een bijzonder: geestigheid) heeft August De Boeck nagestreefd door den kleurenrijkdom van zijn orkestraal palet. Deze eigenschap is bijzonder kenmerkend voor de Vlaamsche School, reeds sedert Benoit, die het klankschilderen van een Berlioz en een Meyerbeer had geleerd, zooals ook Liszt en Wagner dit hebben gedaan. Maar De Boeck's kleur werd meer gezocht, betrachtte fijnere nuanceeringen, door het aanwenden van een meer geraffineerde, ongewone instrumentatie. In dit opzicht was hij een echt kind van zijn tijd, en in éénklank met de voornoemde buitenlandsche meesters: Debussy, Ravel en Schönberg. Klaarder omlijnd misschien, maar dieper dan de eersten; geestiger en bevalliger, maar misschien minder diep dan laatstgenoemde. Typisch Vlaamsch dus, als overgang tusschen Latijnsche spontane, maar oppervlakkige schittering, en Germaanschen, ietwat zwaarwichtigen ernst.

Zijn temperamentvolle levendigheid bewoog zich voortreffelijk op het tooneel, dat hij met een voor Vlamingen zeldzamen, voornamen zwier beheerschte. Zijn fijne gevoeligheid dreef hem naar dichterlijke onderwerpen. Dank zij deze groote eigenschappen werd hij zoowat de éénige Vlaamsche opera-componist die zijn werken gereedelijk door het buitenland aanvaard zag. Sterker nog dan Jan Blockx, met zijn 'Herbergprinses' en zijn 'Bruid der Zee', wist De Boeck, met 'La Route d'Emeraude', het Fransche publiek in te palmen, terwijl zijn 'Winternachtsdroom' de eer genoot èn in Duitschland, èn in Frankrijk met veel bijval opgevoerd te worden. Beide werken behooren dan ook, in elk opzicht, tot de allerbest geslaagde Vlaamsche zangspelen en zouden blijvend tot het regelmatig repertorium van onze éénige Vlaamsche Opera moeten behooren. Dat dit niét het geval is, ligt zeker niet aan De Boeck...

Maar niet alleen op dramatisch gebied wist De Boeck den eerbied der kenners, in binnen- en buitenland, af te dwingen. Zijn 'Symfonie in g', zijn 'Dahomeaansche Rhapsodie' en zijn 'Sabbatdans' worden evenzeer gekenmerkt door dezelfde tintelende kleurenschittering, die zich echter dààrdoor gunstig van het Fransche impressionisme onderscheidt, dat zij zich veeleer toelegt op het uitdrukken van menschelijke gevoelens dan op de louter picturale nabootsing van een natuurtafereel. Ook deze eigenschap wordt doorgaans (o.a. door Prof. dr. Floris Van der Mueren, in zijn 'Vlaamsche Muziek en Componisten', 's Gravenhage 1931, pag. 94) aangezien als een typisch Vlaamsch, een typisch Germaansch verschijnsel.

August De Boeck is trouwens, in de volste beteekenis van het woord, een man van zijn volk gebleven. Dit getuigt zijn leven, dat zonder noemenswaardige onderbreking op den vaderlandschen grond gesleten werd, geheel in dienst van zijn volk, als muziek-paedagoog en als componist. Dit getuigt ook zijn voorkeur voor zijn geboortestreek, het pittige Merchtem, waar hij zijn laatste jaren sleet in een filosofische, misschien wel lichtelijk overdreven, maar toch zoo oneindig sympathieke bescheidenheid.

Het is een onder zijn vertrouwden bekend feit, dat hij, wars van alle officieel vertoon en teruggekeerd van alle ophefmakende, maar betrekkelijk kortstondige successen, de voorkeur gaf aan eenvoudige degelijkheid, die het eigen is der allergrootsten. Om

dit in een Vlaamsch en volksch symbool uit te drukken, placht hij, in zijn argelooze, maar scherpzinnige gemoedelijkheid, te zeggen dat hij méér gesteld was op zijn eere-voorzitterschap van de Merchtemsche Fanfare ‘Ste Cecilia’ dan op al zijn andere glorietitels, het lidmaatschap der Koninklijke Academie van België en de Commandeurscravate der Leopoldsorde incluis... Natuurlijk was dit slechts een boutade van een levenswijs kunstenaar. Maar zij is typeerend voor den stillen en grootschen eenvoud, waarin een loopbaan beëindigd werd, die ongetwijfeld een zegen heeten mag voor het volk in wiens midden zij zich kon ontplooien.

AUGUST CORBET.

De Reizen van den Antwerpenaar Pieter Van den Broecke naar 't Koninkrijk Kongo (1607-1612)

Reeds langen tijd vóór Stanley's stoutmoedigen tocht doorheen het duistere Afrika was Kongo door Vlamingen en Hollanders bezocht geworden. Inderdaad, we bezitten talrijke oude schriften en teksten die ons leeren hoe 't oude Koninkrijk Kongo er uit zag. Op 't einde der 16de en in 't begin der 17de eeuwen verscheen menig gedrukt ‘journael’ van zeevaarders en landvorschers, die onze voorouders kennis gaven van wat de schrijvers op hunne verre tochten ontmoet en beleefd hadden.

Onder die ‘avonturenzoekers’ van de 17de eeuw vermelden we vooral den Antwerpenaar Pieter van den Broecke, in 1585 geboren als vierde telg in een gezin van dertien kinderen. Zijn vader, eveneens Pieter genaamd, was in 1580 te Antwerpen in 't huwelijk getreden met Maiken de Morimont ‘jnde minnenbroers karck.’ Doch heel kort na de geboorte van Pieter week de familie naar Holland uit en na verder een tijd te Hamburg verbleven te hebben, is ze weldra te Amsterdam gevestigd. In deze stad trad Pieter van den Broecke junior op jeugdigen leeftijd in dienst van den koopman Bartholomeus Moor. Gedurende het jaar 1605 reeds trekt hij voor de eerste maal mee op zee en wel naar Cabo Verde, ‘om Huyden te handelen.’

Hij had een opleiding gekregen als handelsagent om voor Nederlandsche kooplieden dienst te doen in verre gewesten en was verscheidene talen machtig. Van 1607 tot 1612 maakt hij drie reizen naar Angola en Kongo, voor Jacob Niquet, eerst als ‘ondercommis’ en vervolgens als ‘oppercommis.’ De ‘commis’ stond in dienst van een koopman en had als taak voor dezes rekening handel te drijven met de inboorlingen van vreemde landen. Het zijn vooral

deze reizen naar Angola en Kongo welke ons belang inboezemen, hoewel Pieter van den Broecke het meest roem geoogst heeft met zijn latere tochten naar Oost-Indië. Daar was hij heengetogen van 1613 tot 1629 in dienst van de Oost-Indische Compagnie, als opper-koopman. Hij streed er tegen de Engelschen en Javanen en de Compagnie had veel te danken aan zijn dapperheid en onversaagdheid. In 1630 keerde hij naar Holland weer, maar ging eenige jaren later naar Oost-Indië terug. Hij leidde 't beleg van Malakka, maar stierf vóór de inneming dier stad in 1640.

Pieter van den Broecke was niet alleen een onversaagd reiziger, een dapper soldaat en een goed diplomaat, maar hij was ook handig in het voeren der pen en wat hij ondervonden heeft en tegengekomen is op zijn langdurige en avontuurlijke tochten beschrijft hij op een eenvoudige ongekunstelde manier in zijn journalen. Een groot gedeelte daarvan werden gedrukt en de herhaalde herdrukken bewijzen dat Pieter van den Broecke gaarne gelezen werd door zijn tijdgenooten.

Het handschrift van Pieter van den Broecke's journalen bevindt zich in de Universiteitsbibliotheek te Leiden. We zijn in de gelegenheid geweest het te raadplegen en we hebben kunnen vaststellen dat het merkelijk verschilt met de gedrukte uitgaven. Het gaat hier niet om een vergelijkende studie tusschen het geschreven en gedrukt journaal, maar wel om een bespreking van hetgeen Pieter van den Broecke aan onze voorouders in boek te lezen gaf over Kongo. Toch willen we een paar woorden wijden aan dit handschrift. Het is zeer goed bewaard gebleven en het geschrift is heel duidelijk en gelijkvormig. Voor wat den tekst betreft, valt het onmiddellijk op dat deze uitgebreider is dan de gedrukte. Deze laatste is meer een uittreksel van het manuscript, dat een veel omstandiger beschrijving geeft van de afgelegde reizen. Van den anderen kant echter komen er in den gedrukten tekst bijzonderheden voor, welke we niet vinden in het geschreven journaal. Verder ontdekken we enkele tegenstrijdigheden bij een nauwkeurige vergelijking van handschrift en gedrukt boek. Een volledige studie zou misschien wel van belang zijn, daar ze ons wellicht zou kunnen op het spoor brengen van hetgeen schrijver genoopt heeft zijn handschrift bij den druk te wijzigen. Heeft Pieter van den Broecke aanwijzingen gekregen in een of anderen

t.o. 64

zin, ofwel heeft iemand anders den geschreven tekst herzien? Een nauwkeurige studie op dit gebied zou misschien veel aan 't licht kunnen brengen. Voorloopig bespreken we hier enkel het gedrukte boek, dat aan de Vlamingen en Hollanders der 17de eeuw het toenmalige Kongo leerde kennen zooals een landgenoot het beweerde gezien te hebben.

't Is in het jaar 1634 dat Pieter van den Broecke's journalen voor het eerst gedrukt worden en de titel - die een heele bladzijde beslaat - luidt als volgt:

> ‘Korte / Historiael / ende / Journaelsche Aenteyckeninghe / Van al 't gheen merck-waerdigh voorgevallen is, / in de langhduerighe Reysen, soo nae Cabo Verde, Angola, &. / als insonderheydt van Oost-Indien; beneffens de beschrijvingh en af-beeldingh van verscheyden Steden, op de Custe van Indien, Persien, Arabien, en aen 't Roode / Mèyr: Aldereerst (van wegen de Gheoctroyeerde Oost-Indische / Compagnie) besocht, en opghedaen, / Door / Pieter van den Broecke. Ghedruct tot Haerlem, by Hans Passchiers van Westbusch, Boeckdrucker op de Marckt, / by de Vleys-hal, in den beslaghen Bybel Anno MDCXXXIV.’

De Gentsche Universiteit bezit een exemplaar van deze uitgave, waarvan we hier een beschrijving geven. De tweede bladzijde vertoont een portret van den schrijver, geschilderd door Frans Hals en gegraveerd door Matham. Het portret draagt de kenspreuk van Pieter van den Broecke: ‘Een uur betaelt het al’, alsook het volgend onderschrift:

> ‘Dit is die vanden Broeck, die Parssen deed' verwondren,
> Doen eerst den Batavier op 't Roode meyr quam dondren.
> Die bij den Arabier en Indus was te Land.
> De eerst, voor 't Hollants volck den handel heeft geplant.’

De volgende bladzijde geeft de opdracht door Pieter van den Broecke aan de ‘Bewinthebberen’ der Oost-Indische Compagnie, waarin hij zich verontschuldigt om zijn armoedige schrijverstalenten: ‘een gheschrifte niet met eenighe çierlijckheydt van woorden opgheppronct, (gelijck sulckx niet te verwachten is van een Persoon die het best van sijn leven in de woeste zee heeft versleten).’

Daarop volgt een ‘Aen den Leser,’ in verzen, onderteekend ‘C.V.K., Arbeyd om Rust,’ waarin nog eens wordt bekend

gemaakt dat er in het boek geen geleerde stijl te vinden is, maar wel waarheid, beschreven door een persoon die noch voor storm noch vijanden schrikte en nooit zijn reizen staakte voordat zijn doel bereikt was. Komt dan nog een ‘Loffdicht, ter eeren den kloekmoedigen en veelbesogten Heer, de Heer Commandeur, P.v.B.,’ dat enkele bladzijden beslaat en onderteekend is ‘Arbeyd om Rust.’ Het is een levensschets van Pieter van den Broecke, waarin de nadruk gelegd wordt op zijn moed en dapperheid. In die opsomming van avonturen zien we hoe hij bijdroeg tot Hollands roem en rijkdom en hoe hij streed tegen de vijanden van 't vaderland.

Daarop volgt het eigenlijke verhaal van Pieter van den Broecke's reizen. Eerst gaat het over zijn tocht naar Cabo Verde en dan volgen de drie reizen naar Angola en Kongo. Daarna komt - 't aanzienlijkste deel van het boek - de beschrijving van zijn vaart naar Oost-Indië. Doch we houden ons hier enkel bezig met zijn tochten naar Angola en Kongo.

Eerste reis

Volght nu mijn eerste Voyagie van Amstelredam voor Onder-Commis naar Angola en de Riviere van Congo, met 't Schip Neptunus. Schipper Adriaen Jansz.’

Het vertrek heeft plaats op 26 November 1607 en na de Cabo de Loop Gonsalo bezocht te hebben komt het schip op 22 April in Lowango aan, zonder eerst naar Brazilië overgestoken te zijn, hetgeen vóór die reis altijd gedaan werd. In Lowango werden olifantstanden aan de zwarten gekocht, doch weldra moest Pieter van den Broecke op last van den ‘Opper-Commis’ naar 't binnenland vertrekken met een geschenk voor den koning, van wien men een toelating wilde bekomen om in ‘Majomba’ te mogen handelen. De toestemming werd spoedig gegeven.

Daarna wordt Pieter naar de rivier van Kongo gezonden, waar hij den ‘Generaal van Berchem’ ontmoet. Deze laatste zond van den Broecke in ‘commissie’ naar Bansa de Songeo, bij den Kongoleeschen graaf Don Miguel, om oorlof te bekomen tot den terugkeer. Hier gaat het verhaal: ‘By den Grave ghekomen zijnde, die ontrent seven mijlen de Riviere opwaerts sijn residentie

hieldt, liet my door sijn kinderen groote eere bewijsen, tot des anderen daeghs, wanneer ick voor hem compareerde: Was een seer oudt man, van over de hondert en thien jaeren, ende blindt. Gaen aldaer meest op sijn Portugies, met mantels, en Paternosters in de handt. De voorsz. Heere onderhoudt goede Orde ende Wetten in sijn Landt. Daer staen wel vier oft vijf Kercken, daer in alle daghe van Portugiesche Papen Misse ghedaen werdt. Zijn oock twee of drie Schoolen, daer de kinderen (als in Portugael) van Papen onderwesen werden: Is goedt-aerdigh volck, kloeck ten Oorlogh, en subtijl in haer affairen. De Vrouwen doen hier mede meest al het werk, ploeghen, zaeyen en maeyen het landt, soo dat mede ghenoechsaem van de mans in dwanck ghehouden werden.'

Na drie dagen wordt de licentie tot vertrekken bekomen en Pieter gaat naar Lowango terug, vanwaar hij dan verder naar Guinea reist om te handelen. Vandaar wordt de terugtocht ondernomen naar 't Vaderland.

Tweede reis

'Volght nu mijn tweede Voyagie, voor Opper-Commis, met het Jacht Mauritius, naer Angola.'

Het vertrek geschiedt uit Texel op 16 September 1609 en de aankomst gebeurt den 30 Januari 1610. Pieter vertelt dat hij de eerste was die daar een nieuw handelscentrum stichtte en op welke manier hij - thans Opper-Commis - zich van zijn taak kwijt: 'Den 8 Februari, hebbe ick de eerste van de Nederlandtsche natie aen 't Landt, (niet teghenstaende een onghesonde plaetse is) een Comptoir ghestabileert, daer te vooren niemandt, als 't scheep, heeft durven handelen, 't welck ick verstae tsedert dien tijdt, altijdt gheobserveert te zijn.

Ick despecheerde 't Jach na Congo, en andere handel-plaetsen, om te negotieren, en bleef selfs in persoon met een Bootsman in de Stadt, daer wel de meeste Olifants-tanden vallen.'

Het is gedurende dezen tocht dat zijn bootsman - waarvan hooger spraak - namelijk de bekende Willem Barentsz, die vroeger met Heemskerk een reis naar 't Noorden had ondernomen, overleden is. Dit vinden we aldus beschreven: 'Den 9. Novemb.

sturff mijn dienaar Willem Barentsz. bootsman, die niet aen landt mocht begraven, seyden, gheen reghen op het landt soude komen, om datter een blanck mensch begraven lagh, moest hem van de Portugiese slaven (niet teghenstaende groote giften presenteerde) naer zee laten draghen; soo dat doen alleen was.'

Pieter van den Broecke geeft ons menigvuldige staaltjes van hetgeen hij gezien heeft en tegengekomen is gedurende die reis. Hij toont ons de inlanders van dien tijd met hunne gewoonten en gebruiken. Laten we hem even aan 't woord: 'Ende alsoo my dickmaels op strandt ginck vermaecken, sagh ick daer een Zeehondt, natuyrlijck als landt honden (uytghesondert dat kort van beenen was) van de Zee opgheworpen, de Visschers lieten hem daer soo langhe liggen, datter de wormen uytkroopen, ende brachten hem doen aen den Koninck voor een present, dieder groote feeste mede hieldt: sondt my een achter-bout, dat soo vreeselijk stonck, datter schier qualijck van wierdt, gaf een vierendeel elle lakens, om secretelijck wech te brengen.'

Den negenden April 1611, na een afscheid van den Koning dat zeer vereerend was voor van den Broecke, wordt de terugtocht naar Holland ondernomen. Ziehier hoe het einde van die tweede reis beschreven wordt: 'De Koninck, die noyt te vooren (tsedert sijn Regeringhe) boven een steenworp van 't Hoff was geweest, quam selfs in persoon, met alle sijnen Adel my in 't huys besoecken, en versocht, dat doch wederom komen soude met eenighe fraeyichydt. Ginghen den selven dagh noch onder seyl, en arriveerden (Godt danck) den 27. Iulij, mettet Iacht Mauritius, gheladen met 65000. pondt Olifants-tanden, pertye Koper, en voorts vol roodt hout (dat tot een monster mede brocht) voor Amsterdam, alwaer de Heeren Majores willekom was; die my op staende-voet weder naer Angola aennamen.'

Vermelden we dat in een der herdrukken van het boek - namelijk dezen van 1648, waarvan zich een exemplaar bevindt in de Stadsbibliotheek te Antwerpen - een 'inwerp' gelascht is in die tweede reis, onder titel: 'Beschrijvinge van 't Coninckrijck Congo', die echter niet van Pieter van den Broecke's hand is. Toch is het wel van belang een en ander te vernemen nopens het aldus beschreven Kongo. Zoo lezen we na een overzicht der grenzen: 'Dit Koninghrijck, behalven datter noch eenighe Eylande-

kens in de Reviere Zaire heeft, die hem cijnsbaer zijn, wort verdeelt in ses vermaerde Landtschappen, als Bamba, Songo, Sunda, Pango, Batta, ende Bemba.'

Daarop volgt de ligging der verschillende gewesten en een beschrijving van klimaat, stroomen en dieren. Nu wordt er gesproken over de 'provintie' Bamba. We halen het volgende aan: ''t Heeft oock veel Wildernissen ende Revieren; ende daer in veel Olyphanten, die (haren halven ouderdom groeyende) seer groot zijn, ende leven gemeynlijck wel 50 jaren; welckers grootheyt oock bekent kan worden uyt de Tanden die somwijlen wel 200 pont weghen; Hare ooren zijn weynich kleynder als eenen Turksen Schilt, ende somwijlen wel 6 voeten lanck, Ovaelsghewijse, met welcke, als oock met de steert, zy de vliegen van haer lijf jagen, ende dooden: De Ouden hebben wel vermist gheweest, die meynden, dat de Olyphanten de kny-schijven niet buygen en conden, ende om te slapen tegen de Boomen leunen mosten, waer door de vanghst licht viel; want men sietse oock op de Boomen klauteren, om bladeren af te plucken, ende seer lage bucken, om uyt kleyne waterkens te drincken.'

Even pittige beschrijvingen volgen over de zebra, het serpent, enz. Dan komt de opsomming der gewassen en vruchten en der ondergrondsche produkten. We halen het volgende aan over 'den boom Ensanda, die Lijnwaer draeght.': 'Aen de Reviere Loanda groeyt een wonderbaerlijcken Boom, Ensanda ghenoemt, die altijts groen is, ende wondere deughden over sich heeft. Zijne Tacken wassen hoogh op, ende neder dalende wortelense wederom inde Aerde, ende vermenighvuldigt daer door seer; op de eerste Schorsse deses Booms, groyt een seker ghedaente van Lijnen. 't welcke gesuyvert sijnde, dient om voor 't slechte volck kleedinge te maecken.'

Ook nopens de inboorlingen vernemen we een en ander: 'D'Inwoonderen deses Lants zijn swart, alhoewel sommighe Vrouwen een weynich geelachtig sijn. Hebben meest swart ofte rost hayr: Sijn van middelbare gestalte; haer Oogh-appelen sijn swart ende zee-groen; hebben dicke lippen doch niet soo seer als andere Mooren, ende oock so leelijck van aenghesicht niet als andere Swarte.

Die van Bamba zijn soo sterck, datse eenen Slave midden deur

hacken souden, oock wel een Osse met eenen slagh het hooft af houwen.

De Huysen zijn over al seer laegh ende engh; niet door gebreck van Steen, Hout of Kalck, maer door gebreck van wetenschap, want daer noch Timmerman of Metselaer en is; maer elck is zijn eygen.'

Verder volgen nog enkele bijzonderheden over de gebruiken en de levenswijze van het volk. Daarna komt nog een beschrijving over den oorlog: bijeenbrengen van soldaten, manier van vechten, enz. En om te eindigen krijgen we dan een uiteenzetting over den tijd waarop het christen geloof in die landen is ingevoerd.

Derde reis

'Volght nu mijn derde Voyagie, voor Opper-Commis, met het schip de Son, Schipper Jan Jansz. Backer, naer Angola.'

Het schip vertrekt uit Texel op 30 October 1611. Onderweg worden de zeevaarders aangevallen door een vrijbuiter 'ontrent het Kasteel van Sancte Crous, aen het Eylandt Teneriffa,' doch ze weten gelukkig te ontkomen. Op 23 Februari stappen ze te Lowango aan wal en van daar uit zendt Pieter van den Broecke het schip met den onderkoopman Jacob Seghersz. naar Kongo. Later gaat hij er insgelijks heen om 'de comptoiren te visiteren.' Doch daartoe moet hij een list gebruiken. Immers de koning die het gebied bewoont hetwelk tusschen Kongo en Lowango ligt, is in twist met den vorst van dit laatste gebied en Pieter van den Broecke moet zich als een Portugees doen doorgaan om over het grondgebied van den vijandigen koning te kunnen geraken. Doch zijn opzet slaagt uitstekend. Wanneer Pieter zijn zaken in Kongo heeft volbracht, keert hij naar Lowango terug en scheept op 21 Mei in naar 't Vaderland, hetwelk hij bereikt op 17 September.

Volgt nu de 'Beschrijvinghe van 't Koninckrijck Lowango', waarin hij allerlei belangrijke wetenswaardigheden verhaalt omtrent de bewoners van dit rijk en dit veelal op een aangename en schilderachtige manier. Na de ligging van Lowango bepaald te hebben, beschrijft hij de hofhouding van den koning en geeft een overzicht van de heerschende toestanden. Laten we hem even aan 't woord: 'Yeder een mach hier soo veel vrouwen houden, als

voeden kan, die seer in dwang gehouden worden, moeten de mans (als op de heele kust van Afrika) de kost winnen, saeyen, maeyen, en ploeghen 't landt al met Houweelen, dat swaren arbeydt is. Ondertusschen gaen de mans lanterfanten, en op de zijde ligghen, ghelijck de kloecke Vrouwen in Spaignen; soo langhe de Man wat eet, moeten de Vrouwen al staende op passen, en haer met het overschot (daer alleen mede nae de keucken gaen) te vreden houden.

Eten veel vis, en Vleys van alderhande ghedierten, dat ten naesten-by stinckt eer het eten willen, jae sommighe laten de maeyen daer eerst uyt loopen: voorts alderhande goede fruyten.'

Schrijver geeft de volgende bemerking over den vorst: 'Als den Koninck drinckt, mach niemandt sien, ofte is een doodt mensch; daer wordt eerst een kloek gheluyt, dan valt yder-een op sijn aensicht, soo haest hy dan ghedroncken heeft, worter weder gheluyt, rysen soo wederom op. In mijnen tijdt is 't ghebeurt, dat des Koninckx susters kindt, die naer hem succederen soude, ongheveer neghen jaren oudt, van hem seer bemindt, onverhoeds aen sijn kleeren in 't drincken gheraecte, ende op keeck, brocht 't kindt datelijck omhals, streeck het bloet aen sijn duyvelary. Van my ghevraeght zijnde, waerom sulcken wreedtheydt aen 't onnoosele kindt van sijn suster bedreef? gaf ten antwoord, dat hy anders selfs soude moeten sterven. Waer aen te sien is, de verblintheyt van dese ongeloovige heydensche menschen.'

Over den rijkdom van het Rijk laat Pieter zich als volgt uit: 'Haeren rijekdom bestaet meest in Slaeven en Slaevinnen, swart, wel besneden ende gheproportioneert van lichaem, goed-aerdigh, onse Natie meer als de Portugiesen toegedaen.'

Verder worden de blanken gewaarschuwd tegen de betrekkingen met de negervrouwen: 'Men moet sich hier wel wachten van by vrouwen te converseren, om datter van thien qualijck een sonder groote siecte ofte doot van geraect, 't is, dat haer natuyre (die seer luxurieus is) met d'onse niet over een komt, als (daer zijnde) bevonden hebbe, dat soo wanneer yemandt van onse Natie by vrouwen verkeert hadde, sieck wierdt; en in gevalle hem dede laten, den derden often vierden dach doot was, ofte selden op quam.'

De auteur eindigt met een overzicht te geven van de grondstoffen en andere produkten, die de streek oplevert.

Aldus eindigt het verhaal van Pieter van den Broecke's reizen naar Kongo en Angola. We herhalen nogmaals dat deze reizen slechts het begin zijn van Pieter's loopbaan en dat deze held vooral roem heeft verworven met zijn tochten naar Oost-Indië. Doch voor ons Vlamingen is vooral zijn bedrijvigheid in Kongo van belang en over deze reizen werd heel weinig geschreven, terwijl er tal van boeken gewijd zijn aan Pieter's lotgevallen in 't Oosten. Voor de geschiedenis onzer kolonie zijn Pieter van den Broecke's journalen van groote waarde. Ze zijn 't oorspronkelijk werk van een Vlaming en schenken ons belangrijke gegevens over het oude Kongo, waarvan we toch nog betrekkelijk weinig afweten.

A. DELANGHE
Gediplomeerde der Koloniale Hoogeschool

Het gezellige Adresje

Met z'n vijven waren ze in de weer omtrent den sleeperswagen. Ze losten schoorhout. Het was een zomersche dag.

Filleken Musch dribbelde met de maats op en neer, rood, zweetend van inspanning. 't Was een mager, glunder ventje met een neus die gestadig vervelde, vossenoogen en korte beenen. Hij woonde in het Sint-Andrieskwartier. Hij had er een vink zitten in een muit, het eenig garnituur van zijn mansarde. Hij was nu oud. Piepjong had men hem op een ambacht gedaan, het schoenlappen. Daarna was Filleken schilder geworden. Hij wiesch borstels en kwasten óm, mengde verf, puimde deuren en vensters. Vader stierf. Moeder hertrouwde met een dokwerker. Van hun eersten huwelijksdag áf bouwden man en vrouw de hel met vereenigde krachten. Musch monsterde op een Engelsche brik. Hij zeilde de kooi lek: twee lange jaren bleef hij onderweg. Toen hij eindelijk vóór anker kwam, herkenden de buren hem haast niet, zóo als hij inmiddels uitgezet was. Het scheen wel of moeder op zijn thuiskomst had gewacht om uit te knijpen. Voor de tweede maal in zijn leven stond Filleken bij een open graf.

Hij scheepte zich opnieuw in. Nu werd het een zwalken op zee, van het eene werelddeel naar het andere, tot een kwade ziekte hem verplichtte het varen óp te geven. Na zijn herstel zocht hij een baantje aan wal. Zoo werd hij lijkenkruier. Vermits er gelukkig dagelijks geen arbeider aan de haven verongelukt, bezigde het Bestuur hem ook voor andere karweien...

***

De paarden staggelden naast den disselboom. Zoodra de houtstapel opgeruimd was, reed de voerman met zijn gespan vandaan. Het werk was geëindigd.

Filleken verliet het pakhuis. Als steeds wanneer het droog was liep hij de Werf óp. De Schelde blikkerde als verzilverd in haar bocht. Het was vloed. Over de borstwering leunend, op het Pleintje, gaf Musch zijn oogen den kost. Er waaide ten minste koelte hier. Hij hapte wat lucht. Dat was zijn ongeluk. Achter in zijn gebit werd hij eensklaps een stekende pijn gewaar. Hij vloekte er bij. Best was maar dadelijk naar het ‘Tafeltje Rond’ àf te zakken.

Omdat hij tegen zijn gewoonte zwijgzaam bij zijn borrel zat, kwam de bazin informeeren wàt of er schortte.

- Tandpijn, mensch.

Was het dàt wat hem kwelde? Dan kon zij hem subiet raad schaffen.

- Niets beter dan jenever!

Een verbruiker viel de pronte waardin bij.

Musch was geen dronkaard. Vóor den eten, 's avonds, nam hij een slokje. Zelden nochtans dronk hij meer dan twee glaasjes, - één dat hem van rechtswege toekwam en waarbij hij, zooals hij zei, ‘een ander mensch werd’ en een tweede voor dien anderen mensch.

Dat jenever ook medicijn kon zijn! De gezondheid vóor alles, meende Filleken.

Zoo bestelde hij even later een derden borrel. De remedie bleek inderdaad probaat: de pijn verminderde allengs en Musch kreeg zijn spraak terug. Uit dankbaarheid tracteerde hij den schipper die hem met de bazin het geneesmiddel had aangepraat.

De schipper vertelde het wedervaren van zijn broer. Toen die veertig was had hij geen enkele kies meer in den mond. Gemeesterd had hij intusschen nooit. Hij was zijn eigen tandarts geweest, had zich gewoon met jenever beholpen! Tien jaren had het geduurd vooraleer hij van zijn laatste kies verlost was. Al dien tijd had hij geen oogenblik geleden. Hij had steeds zijn medicament op zak! Zeker, hij was nu dood. Van een leverziekte. Maar die lever van zijn broer had niets met zijn tanden te maken gehad...

Ja, met een dropje waren vele kwalen te bestrijden! Zoo bij voorbeeld, als kleine jongen had de schipper last gehad van wormen. Zijn vader had hem daarvan bevrijd. Wanneer die een borrel dronk, moest hij, dreumes, telkens het doorweekte klontje opeten.

Dat hadden de wormen niet overleefd! Daar hadt ge verder zijn moeder. Ze verloor heur haar. Welnu, iederen morgen wreef ze zich de huid van het hoofd in met brandewijn. Ze had na een poosje zooveel haar, dat ze er den eenen kam nà den andere op versplinterde. En zijn grootvader! Die was slachter geweest, kocht ‘nuchtere muttens’ óp bij de boeren. Hij woonde in Turnhout. Elke week trok hij met een zwaarbeladen kruiwagen naar de markt in Antwerpen, op zijn klompen. Voorzien van een liter kwak lapte hij dat àf in één dag, allez-retour, zonder eten en de man was tachtig geworden. Hij mocht zeggen, die schipper, dat de jenever in zijn familie wonderen had verricht...

Filleken luisterde, prettig gestemd. Hij gloeide. Gestild was alle pijn.

Een klaplooper was de schipper niet. Hij betaalde op zijn beurt.

Bij den vierden borrel voelde Musch zich roezig. Hij had een lichte brom in. Hij hoorde de stemmen der verbruikers nog slechts als het schuren van water langs een kaaimuur. De warmte, de tabakswalm bevingen hem. Hij stond óp, groette zijn gezel en vertrok...

De avond grauwde. Filleken's gang was onvast. Waarheen? Naar huis? Naar zijn zolderkamer? Eten? Musch had niet veel trek. Rusten. Het was pas acht uur, de kinderen waren niet eens te bed. Zoolang die niet slapen waren was het buiten en binnenshuis een leven als een oordeel. Bij zoo'n lawaai zou hij wel geen oog dichtdoen.

Op straat, links en rechts verspreid, zaten de lui gemoedelijk te buurten. Hier en daar, in een herberg, was al licht opgestoken. Uit een open deur waaide muziek over, bij vlagen...

***

Filleken had dorst. Hij had een prachtigen inval. Als hij eens om een biertje ging in dat verdacht cafeetje waarover zijn vriend, de nachtwaker, hem eenige dagen geleden nog had verteld? ‘In 't klein Londen’ hing er uit. Er was daar vroolijkheid tot de uurtjes na middernacht! Er kwamen rare kwanten over den vloer, die van een pretje hielden en van een stijve pint. Mooie meisjes

zorgden voor de bediening. Het was er ten slotte niet duurder dan elders. Beslist, daar ging Musch kijken. Het geneerde hem niet. Als matroos had hij soortgelijke gelegenheden bij de vleet bezocht! Hij was toen wel is waar heel wat jonger dan nu. In dat opzicht echter was hij nooit bloo geweest, hij wist zijn weetje van de wereld en haar verleidingen en zonder zich aan vrouwen gelegen te laten zijn, eens aan land, zocht hij gemeenlijk vertroosting bij ze als alle pikbroeken. In zijn beste jaren had hij zóo over den aardbol zijn uitverkorenen gehad, - meisjes die óf zijn jeugd óf zijn vrijgevigheid waardeerden...

***

Het kroegje lag in de buurt. Het was er zóo donker dat Musch bijna geen hand vóor oogen bekende. In den schemer ontdekte hij te langen laatste een witte, schuddebollende sukkel. Verrast in haar dutje richtte ze zich óp, vraagde geeuwerig wat of er van Filleken's verlangen was.

- Een pint, zei Musch.

Was dit het gezellige adresje dat de nachtwaker hem had aanbevolen? Merci! Het was er duister en stil als in een sterfhuis. Waar waren nu al die lieve, aanhalige schepseltjes welke de klanten zoo gereedelijk te woord stonden? Hij moest zich vergist hebben.

- Is het hier in 't klein Londen?
- Ja.
- Tiens, zei Musch.

Hij dronk een lange teug.

- 't Is kalm vandaag, oordeelde hij.
- Altijd 's Vrijdags. De meisjes hebben dan d'r uitgaansavond.
- Tiens!

De oude gaapte. Spraakzaam van aard leek ze niet. Musch praatte voor zichzelven, zijn gedachtengang volgend. Daar was in het groote, wàre Londen meer gewoel, meende hij. Hij was er vroeger dikwijls geweest. Hij sprak vlot Engelsch. Geloofde ze hem niet? Sprak ze misschien zelf Engelsch? Hij zou haar bewijzen hoe goed of hij ter tale was. Nice girls in England. Give me another drink, please.

Hij ledigde zijn glas. Had de oude hem niet begrepen? Ze verroerde zich niet. Hij lachte geamuseerd, vraagde een tweede biertje.

Hij vervolgde zijn alleenspraak.

Kon men het hem dan niet aanzien dat hij een oud zeeman was? Twee keeren had hij schipbreuk geleden. Eens waren ze op de rotsen gezet geworden. Een andere maal had men hen aangevaren. Thans had hij een baantje bij de Weldadigheid. Had ze nog nooit wat over hem gehoord? Hij was een bekend figuur! Zijn portret was onlangs nog in de gazet verschenen. Ze hadden een Zweed uit het dok opgedregd. Van de plank geloopen, 's nachts. Musch had het lijk vervoerd, een jongen kerel. Op zijn schip hadden ze hem reeds als deserteur opgeschreven. Triestig, als men zóo eenzaam in een vreemd land zijn einde vindt...

Filleken ratelde door. Het oudje had zich terug neergezet, vocht zichtbaar tegen den vaak.

Wat was dat? Hij bleef steken in zijn verhaal. Daar vlijmde de pijn ineens weer óp in zijn kaakbeen. Kwam het van dat kille bier? Gauw, een borrel...

Hij nam plaats op een stoel, spoelde de jenever tegen de holle kies aan. Het steken hield als bij tooverslag óp. Musch zweeg, zuchtte. 't Begon hem zoowaar te draaien! Werd hij misselijk? Loom zag hij óp, vermoeidheid overmande hem. Er was iets niet in orde met hem. De drank brak óp...

Het laatste wat hij zich herinnerde was een schielijke wolk die hem omneveld had en een snijdend krijschen...

***

Hij ontwaakte van de kou op een bank in 't zicht van de Waterpoort. Was hij gevallen? Zijn bullen waren besmeurd, zijn handen geschramd. Hij had zijn knie bezeerd. Wat was zijn been stram! Hoe laat mocht het nu wel wezen? Er was geen levende ziel in de nabijheid. Hinkend, in de war, zwijmelend stapte Musch óp...

Uit den mond van zijn buurvrouw hoorde hij 's anderen daags het relaas van zijn thuiskomst.

- Onze Fons heeft u naar boven gedragen! Ge laagt gelijk een dood kalf op zijn schouders. Ge kondt de trap niet óp. Ha! Ha!

Neen, van dat alles had hij geen besef gehad. Ze moest hem verontschuldigen: hij had zijn tandpijn afgedronken!

Zijn vriend, den nachtwaker, ontmoette hij de eigenste week.

Hij was daar geweest, hoor, blufte hij, in dat fameuse klein Londen. Een verduveld aardige gelegenheid! Banken met kussens en zóo. Hij had wel zes verschillende meisjes om zich heen geteld, de éene al knapper dan de andere. Hij was ontvangen geworden als een prins. Toen ze gehoord hadden dat hij gevaren had, werd hij letterlijk met vragen bestormd. Hij had dan honderd uit gepraat met ze, over zijn avonturen, wat hij in de landen die hij bereisd had allemaal gezien had en beleefd. Of hij de kleinen geboeid had, zeg! Ze hadden hem whisky geschonken, sigaren opgedrongen, gratis alles, opdat hij toch niet ophouden zou met vertellen. Meestal had hij Engelsch gesproken ook. Over zooveel geleerdheid waren ze paf geweest! Want onder de dienstertjes was er eentje uit Engeland, een zwartje, die had gezegd dat ze aan zijn Engelsch niets te verbeteren had. Bij 't afscheid hadden ze hem omhelsd. Bij een volgend bezoek zou men hem in het salon verwelkomen.

- En, hengelde de nachtwaker, wat zijt ge van plan?

Ja, hij had beloofd weer te keeren. Maar opgekleed, als een heer! Weigeren viel moeilijk. Ze hadden zóo vriendelijk aangedrongen.

Wat jammer dat de nachtwaker hem niet kon vergezellen! Ze zouden op den kop àf met z'n achten zijn. Met z'n achten? De nachtwaker verdiepte zich in berekeningen.

- Als ik het goed heb, zei hij, twee whisttafels!

- Goed hebben, snoefde Musch, goed hebben! Ge zult het beter dan thuis hebben!

Want hij zag het zóo in: er zouden niet twee whisttafels zijn, maar twee whiskytafels. Of lustte de andere dat goedje niet soms? Neen? Dan zouden ze champagne eischen, Musch kreeg dat gedaan, hij zou er zijn oogen aan uitkijken, de nachtwaker...

Hij had dat kleine Londen ingepalmd, Musch!

FRITZ FRANCKEN.

[Gedichten]

Uit ‘Vader’

Voor Leo en Hilda.

I.

Boven uw hoofd gaan bloemen open,
Boven uw handen warmt het licht,
't Leven komt over uw graf gekropen...
Vader, ik denk aan uw aangezicht.

Vader, ik zoek naar uw verre oogen.
Onder deze aarde weet ik ze blind.
In iedere bloem, op uw dood ontloken,
is 't of ik iets van uw blikken vind.

II.

En toch leef ik met u
en voel uw doode handen,
verdoolde vogels op mijn schouders stranden.

En toch voel ik uw blik
gebonden aan mijn pijn,
en de ongesproken woorden
die onze schakel zijn.

Zoo treedt ge uit uw verleden,
zoo treedt ge uit uwen dood
en leidt, onzichtbre schim,
mezelve naar mijn dood.

III.

Uw schaduw zal ik in mij dragen
totdat ik zelf in haar zal overgaan,
tot vreemde handen mij naar de aarde dragen
en zelf, als schaduw, naast mijn kind zal staan.

Dan zal uw leven nog eens breken
in 't zwijgen van mijn eigen bloed...
en aan mijn laatste grens vergleden,
verlaat uw schaduw mij voor goed.

Grootmoeder

I.

Gij, die de moeder van mijn vader waart
en in uw oude, kalme dagen
uw een'gen zoon zaagt henengaan,
ik heb uw lijden nooit verstaan.

Ik zag alleen in u maar ‘grootje,’
dat soms eens lacht en haast niet weent,
een oudje op haar eendre plaats gezeten
en 'k heb u zóó als wassen beeld gemeend.

Toen hebt gij teeder eens mijn hand genomen:
‘Hoelang nu, is mijn jongen dood?
't Is of ik hem in u zie leven,
in ùwe stem zijn stemme hoor!’

Dan heb ik eerst uw leed begrepen
en in mijn eigen moeder-zijn
ons nader tot elkaar geweten:
mijn vader mocht ùw jongen zijn.

II.

Grootmoeder,
wat wordt gij klein;
grootmoeder, wat wordt gij oud;

gij, die bijna een eeuw
in 't vouwen van uw handen houdt;

gij, die uw smalle hoofd
laat neigen naar den grond,
alsof gij aan uw moede voeten
het einddoel van uw dagen vondt.

Gij, die zoo dikwijls in uw schoot
de kiem van nieuwe leven sloot,
zoovele harten uit uw hart zaagt groeien
en zooveel oogen weer hebt toegedaan.

Gij, die bijna een eeuw
uw stappen op dezelfde steenen smeedt
en iedren morgen 't nieuwe licht
met nieuw-gekomen weeën meet,

hoe kunt gij nog die zachte woorden vinden,
die ons, met meer vertrouwen,
aan het leven willen binden?

III.

Nu is de dood uw trouwste vriend.
Hij zit te wachten naast uw zetel.
Zijn handen bogen reeds uw hoofd.
Hij heeft u 't weerzien van uw kroost beloofd.

Gij voelt u stil in hem vergroeien,
terwijl uw hart nog de aarde zoekt.
Ik weet, dat gij, naar mij gekeerd,
uw jongen in mijn blik vereert.

En in het nemen van uw handen,
uw kleine handen, die mijn oorsprong zijn,
voel ik den dood, voel ik het leven
in pijnlijk scheiden aan elkander kleven.

JULIA TULKENS.

Duitsche Kroniek

Der Grosse Herder. Verlag Herder u. Co, Freiburg i/Breisgau.

Vijf jaar, precies den tijd dien hij vooraf bepaald had, heeft de uitgever er over gedaan om klaar te komen met de nieuwe bewerking - indien dit een bewerking heeten mag - van ‘Der Grosse Herder’. In den loop van drie uitgebreide mededeelingen (XXI, 2 - XXII, 2 - XXIV, 5), waarbij wij nog in voetnota konden wijzen op de voltooiing van het geheel, hadden wij gelegenheid het vele voor en het niet te verwaarloozen tegen voldoende in het licht te stellen, en het is nutteloos, bij dit slotwoord herhaalden nadruk op een of ander te leggen. Het werk is knap en keurig, het kan uitstekende diensten bewijzen en wij willen ons bezondigen noch aan zinlooze vitterij noch aan dithyrambische lofspraak. Wij begrijpen den trots van het katholieke Duitschland, dat hier iets werkelijk nieuws heeft willen geven - en daarin geslaagd is - en in de 13 statige deelen een modern christelijken tegenhanger van Diderot en d'Alembert wil zien. Met ‘Der Grosse Herder’ werd een nieuw type gewenscht en inderdaad geschapen, hij werd een ‘Nachschlagewerk für Wissen und Leben’; hij werd dit, om alle detailleering weg te laten, met 180.000 steekwoorden, meer dan 21.000 afbeeldingen, en een afzonderlijken atlas met zeer practisch statistiek deel. Dat een encyclopaedie over alles en nog wat spreekt, het zou bezwaarlijk anders kunnen; maar het woord ‘Leben’ werd niet uit het oog verloren, want daar was het voor een ruim deel om te doen. Leven, d.i. begrijpen, de wereld, den tijd, zichzelf, d.i. denken en oplossen, d.i. liefhebben en werken, dit alles in christelijken zin, d.i. vooral: christelijk, katholiek gelooven. Want voor een geloovige bestaat er niets buiten dit laatste, en deze nieuwe uitgave werd opgevat als een machtig en veelzijdig instrument om de christelijke levensbeschouwing te belichten, te doen doordringen, te verstevigen in haar fundamenten; mits hij op zijn hoede weze - en moeten wij dit niet steeds zijn? - kan ook een andersdenkende haar nuttig gebruiken.

Het geheel kost nagenoeg RM. 450; de zeer aanzienlijke reducties die men den koopers toestaat (alvast 25% bij verkoop naar het buitenland, - maar daarenboven nog wel meer, naar wij

vernamen) brengen het verwerven er van binnen den kring der mogelijkheden.

Handbuch der Literaturwissenschaft. - Akademische Verlagsgesellschaft Athenaion, Wildpark-Potsdam.

Van deze uitgave, waarover wij het voor het laatst hadden in XX, 1, willen wij nog enkele afgesloten deelen van nabij bezien.

Prof. Dr. OSKAR WALZEL (Bonn): **Deutsche Dichtung von Gottsched bis zur Gegenwart.** - 23 Hefte, 760 S.

Het zou niet passen, bij het monumentale werk van den Bonnschen hoogleeraar opmerkingen ten beste te geven. Bij zooveel eruditie, bij zooveel doorzicht, bij zooveel analytisch en synthetisch vermogen weten wij niet wat ons het meest vervult: het ontzag voor deze edele geleerdheid of de spanning waarmee wij deze 23 afleveringen zouden willen verslinden. Eruditie, zeiden wij, doch eruditie die zich slechts middellijk laat gelden: nergens opsomming van auteurs, nergens vermelding van werkenreeksen, zelfs geen bibliographisch overzicht zooals elke afdeeling van dit Handbuch er een heeft, daar Walzel heel te recht laat opmerken dat dit voor den tijd van Gottsched tot heden onmogelijk te doen is binnen dit bestek. Wie deze literatuurgeschiedenis leest, wordt verondersteld ten minste het zakelijk materiaal reeds te hebben geassimileerd. Veruit het grootste deel wordt ingenomen door algemeene overzichten en peilingen, waarbij alles wat een rol speelt op het gebied van menschelijke samenleving en bedrijvigheid in aanmerking wordt genomen. Toch is er tusschen de twee deelen (het tweede begint met de XIXe eeuw, de stroomingen die de classiek aflossen) een grondig onderscheid: het eerste is breedvoerig, en nagenoeg volledig algemeene literatuurhistorie, waardoorheen telkens de auteurs en hun werken verweven zijn; in het tweede heeft schrijver zich een grootere beknoptheid opgelegd en, alhoewel ook hier de algemeene geschiedschrijving den boventoon blijft voeren, verschijnen de auteurs er meer systematisch de een na den anderen; de aard van de stof zelf heeft dit verschil noodzakelijk gemaakt.

Een van de eerste punten van onderzoek is, waarom de Duitsche classiek slechts verscheen in de XVIIIe eeuw, wanneer de andere literaturen al lang over dit hoogtepunt heen waren. Niet omdat de vooropstellingen niet aanwezig waren bleef de classiek in Duitschland uit, betoogt Walzel, maar omdat Luther aan mystiek en nieuw-platonisme den pas had afgesneden. Slechts wanneer het Piëtisme zich baan breekt (wat een heropleving is van de oude mystiek) en het Protestantisme weer nader komt tot de katholieke

geestesgesteldheid, zal de Duitsche classiek geboren worden, maar een classiek aan dewelke de eenvoud van het Protestantisme zal bijblijven. Zij heeft zich altijd blijven richten naar Winkelmanns verkeerde interpretatie van de Oudheid: ‘edle Einfalt und stille Grösse’; zij heeft haar stof gezocht in conflicten van het geweten, niet in den strijd met de passies; zij is heelemaal gegroeid uit het burgerlijke, na den opbloei van de burgerij; de Duitscher vond om zich heen niet die geweldige voorbeelden die Engelschen, Franschen, Spanjaarden wél hadden gevonden. Om al deze redenen doet de Duitsche classiek kleurloos aan tegenover de andere. Waarom zij juist op dit oogenblik is verschenen, en of zij er ook zou geweest zijn zonder Lessing en Goethe, is een vraag die niet volgens plausibele gegevens kan beantwoord worden.

Of de classiek werkelijk de grootste tijd is? Voor de Oudheid schijnt dit wel zoo. Ook in Engeland, Spanje werd al het vorige overtroffen door het oeuvre van Shakespeare, Cervantes, Lope de Vega, Calderon. Maar had Duitschland, in den tijd der Hohenstaufen b.v., reeds geen figuren die de vergelijking bleven doorstaan? En werd de classieke periode in al die landen naderhand niet meer in de schaduw gesteld? Voor Duitschland weigert Walzel hier een beslist antwoord op; vorderingen op afzonderlijke gebieden zijn er zeker geweest, maar bij al de waardeering voelt men dat de auteur niet geneigd is, na de hoogclassiek nog een tweede toppunt te herkennen.

In een klaar uitgesproken en sterk gemotiveerd oordeel laat hij Gottsched recht wedervaren als zijnde, niettegenstaande het vonnis van Lessing, de man die als uitgangspunt van de vroeg-classieke periode blijft gelden. Bij al het verschil tusschen Gottsched en de Zwitsers Bodmer en Breitinger blijft de vaststelling bestaan dat ook deze laatsten de dichtkunst als een product van het verstand beschouwden, al wenschten zij aan het wonderbare een plaats in te ruimen en al trad Gottsched allicht schoolmeesterachtiger op; hij en de Zwitsers kleefden echter geen tegengestelde meeningen aan. Waar in de oogen van de Zwitsers het epos meer was dan het drama, begroetten zij in Klopstock de belichaming van hun streven. Hoe nu juist in den Verlichtingstijd de Messias kon geschreven worden komt in een eigenaardig licht te staan, wanneer Walzel er op wijst hoe deze ‘gevoelsmensen’ of deze ‘gevoelsdichter’, zooals men Klopstock pleegt te noemen, herhaaldelijk het woord ‘denken’ of synoniemen daarvan gebruikt; Klopstock vertoont daarbij het karakteristieke verschijnsel, eigen aan het Piëtisme, zijn gevoelens door beredeneering hoog op te voeren.

In de lyriek heerscht reeds vóór Klopstock, bij Brockes en Günther, bij Haller en Hagedorn, de tegenstelling die tot op de

grootste hoogte van de classiek zal blijven bestaan, tusschen Klopstock en Wieland, tusschen Schiller en Goethe: het sentimenteele met zijn streven naar het oneindige dat boven alle zinnen uitgaat, en de van zinnevreugde vervulde weerspiegeling van het leven.

Merkwaardig is ook het onderzoek naar den stand van treur- en blijspel, om te komen tot de beteekenis van Lessing; de beschrijving van Sturm und Drang met zijn eisch van het ongebonden uitleven van het persoonlijk gevoel en zijn streven naar persoonlijke uitdrukking, de aanvankelijke poging om zich los te rukken van de Oudheid zooals die in de XIXe eeuw zal doorgevoerd worden, het eerst vertegenwoordigd door Hamann. Gerstenberg, naderhand door Herder, die zich later tot serener hoogten opwerkt. Verder wordt de invloed geschetst van Herder bij de bewerking van Goethe's Götz, die zonder deze tusschenkomst nooit zijn huidige gedaante zou verkregen hebben. Ook het religieuse zoeken komt in deze jaren meer naar voren, niet alleen bij de jongeren, maar ook bij gevestigde figuren als Lessing, die in 1779 zijn Nathan schrijft.

De waarde van Schiller wordt door Walzel hoog aangeslagen, wat wij uit een paar details laten blijken: bij zijn eerste optreden reeds is het duidelijk dat hij van formaat is om alles in de schaduw te stellen wat het Duitsche drama tot dan toe heeft voortgebracht, en in 1793, bij zijn eindelijke vriendschap met Goethe, kwam hij net op tijd om dezes dreigend verval als kunstenaar tegen te gaan.

De algemeene inleidende schets bij de XIXe en XXe eeuw, uitloopend op het expressionisme en gevolgd door een nieuwe, sterke vergeestelijking, is weer een van die meesterlijke stukken van den auteur.

De Duitsche classiek heeft de literatuur losgemaakt van de buitenlandsche voorbeelden; dit heeft de romantiek in nog sterkere mate voortgezet, tot zij in het behartigen van het eigen volksche het buitenland zelf een voorbeeld is geworden. Dat de Duitsche literatuur naderhand terug op buitenlandsche, m.i. Fransche modellen is gevallen, is een oppervlakkig en onjuist oordeel; wel integendeel heeft de Fransche literatuur voor een grondig onderzoeker in de XIXe eeuw fel onder Duitschen invloed gestaan.

Aan de hand van Wilamowitz wordt een treffende parallel uitgewerkt tusschen het hellenisme en den Duitschen na-classieken tijd. ‘Griechisches Denken und Schaffen unter makedonischer, deutsches unter preussischer Flagge: ist das nicht eine der stärksten Verwandschaften zwischen Hellenismus und deutscher nach-klassischer Zeit?’ ‘Ginds zoowel als hier zet cultuur - zooals men tegenwoordig het onderscheid maakt - zich om in beschaving. Classiek Grieksch wezen is niet alleen echter en oorspronkelijker, minder afgeleid dan het hellenistische, het bezit

ook meer echte cultuur, terwijl in het hellenisme deze cultuur zich tot beschaving veruiterlijkt.' Het is belangwekkend de bewijzen bij deze vaststelling te lezen.

Maar wij kunnen niet blijven doorgaan met het aanstippen van interessante passages: wij zeiden reeds dat het heele reuzenwerk u aangrijpt door de sterke persoonlijkheid van zijn schepper.

De uitvoering is, zooals die van het heele Handbuch, met overvloedig illustratiemateriaal en naam- en zaakregister.

Priv. - Doz. Dr. Hilma Borelius (Lund): Die nordischen Literaturen. - 5 Hefte, 170 S.

Het moet wel ondankbaar zijn, zijn werk te stellen naast de geniale interpretaties van een Walzel; na de lectuur van zijn Deutsche Literatur lijkt ons Die nordischen Literaturen vaal en zielloos. Maar ook zonder deze vergelijking, wanneer wij het werk van Borelius alleen toetsen aan de principes welke werden vooropgesteld bij het ontwerpen van het Handbuch, moeten wij vaststellen dat zij niet in haar opdracht is geslaagd, of liever, dat zij niet gepoogd heeft, die opdracht te vervullen.

Dat de literatuur van Zweden, Denemarken en Noorwegen hier samen behandeld werden, heeft geen enkele reden van bestaan, wanneer wij vaststellen hoe dit gebeurde: een doodgewone opeenvolging, zonder één ernstige poging om een proces van onderlinge beïnvloeding te schetsen. Van dien aard is de heele tekortkoming van het werk: geen ontleding van den terugslag van vreemde literaturen, geen studie van den invloed van wijsgeerige en sociale stroomingen, geen parallelen, zij het in positieven of in antithetischen zin, tusschen de verschillende kunstuitingen, nauwelijks een aanstippen van wat sommige schrijvers voor elkaar zijn geweest, kortom, niets van wat dit Handbuch heeft willen geven en wat de meeste medewerkers inderdaad ook gegeven hebben. Vonden wij er dan nog de noodzakelijke data, de systematische opgave van de werken en van hun inhoud, de beknopte, maar volledige biographieën, dan kon het werk ons ten minste in dien zin dienstig zijn; maar hier hield men zich wel aan den geest van het geheel, zoodat wij nu in Die nordischen Literaturen een half-slachtig werk bezitten, dat ons op geen enkel gebied iets geeft waarover wij ons kunnen verheugen. De schets sluit met de schrijvers die reeds einde XIXe eeuw waren opgetreden, - Sigrid Undset is hier een van de sporadische uitzonderingen - zoodat er afgezien werd van een behandeling van de productie der laatste decennia.

Dr. RUDOLF ROELS.

(Wordt voortgezet).

Onderwijs en Opvoeding
Rond het nieuwe leerplan

Het nieuwe leerplan voor het lager onderwijs, dat thans ongeveer een jaar oud is, blijft nog altijd heel wat stof opjagen. De meeningen zijn uiterst verdeeld: ze loopen van quasi-fanatieke geestdrift langs welwillend scepticisme naar schokschouderende onverschilligheid. De laatste houding is ongetwijfeld de minst lofwaardige; het mag toch niemand onverlet laten, wat er met de jeugd van 6 tot 14 gedaan wordt. De voorstanders van het nieuwe plan voeren geduchtig en onverpoosd propaganda in binnen- en buitenlandsche bladen. Zoo wijdde 'Pour l'Ere Nouvelle' (Revue internationale d'Education nouvelle, Paris) een heel nummer aan het Belgische leerplan. Men treft er artikels aan van H. Piéron en H. Wallon, en van de Waalsche 'nieuw-leerplanisten' Fernand Dubois, A. Hamaïde, H. Frère, R. Jadot.

Het R.K. 'Ons eigen Blad' schrijft ook pro, al hebben de vrije scholen in hun eigen nieuw programma zich heel wat behoudsgezinder getoond. Vreemd, hoe sommige vooraanstaande R.K. schoolmenschen zoo vol enthousiasme zijn voor het nieuwe leerplan en hoe weinig ze er in hun scholen willen van opnemen. Zou dan in hun oogen het nieuwe plan iets zijn, dat men anderen graag wil aansmeren, maar waar men zijn eigen huis liefst van vrij houdt?

'Toch heeft het nieuwe leerplan voor gevolg gehad, dat mijn onderwijzers zich weer flink toegelegd hebben op de studie van de onderwijsvraagstukken,' zoo verklaarde een inspecteur l.o.

Zou die studie minder ernstig geweest zijn, indien het nieuwe leerplan vrij was gebleven van al de tegenstrijdigheden, de vage, de onjuiste gegevens, waarop in de 'Vlaamsche Schoolgids' door inspecteur l.o. L. Slock voortdurend wordt gewezen? Ja, het geldt soms enkel een term of een rangschikking, - precies daarom had men wel den juisten term en de juiste rangschikking kunnen treffen. Maar het geldt helaas! meestal heel wat meer dan de terminologie en de systematiek van het nieuwe leerplan en ik kan de onderwijsmenschen onder de lezers niet genoeg aanzetten kennis te nemen van vermelde artikels in 'Vlaamsche Schoolgids' (Uitg. De Sikkel, Antwerpen).

De nuchtere Hollandsche schoolman P.A. Diels schrijft in ‘Paedagogische Studiën’ aan het slot van een boekbespreking over het ‘Handbook of suggestions for the consideration of teachers and others concerned in the work of public elementary schools’ (Londen): ‘Het handboek gaat uit van de werkelijkheid en laat alle bellenblazerij achterwege. In dit verband treft ons het verschil met de toelichting op het pas verschenen nieuwe Belgische leerplan, dat in sommige opzichten wat Duitsch aandoet.’

Men ziet het: de meeningen zijn verdeeld. Qui vivra, verra!

In verband met het nieuwe leerplan wil ik graag op een reeks van vijf werken wijzen door Ed. Oertli **‘Das Arbeitsprinzip im ersten** (respectievelijk **zweiten, dritten, vierten, fünften) Schuljahr’** (Orell Füssli Verlag, Bahnhofstr. 31, Zurich). De zesde uitgave verscheen in 1931, de vijfde in 1939, - en de kern van het werk dateert van 1899! Deze boeken zijn als geknipt voor de uitwerking van de ideeën en de principes, die in ons ‘nieuw’ leerplan van 1936 voorkomen. Het ‘Gesamtunterricht’, het centrum van belangstelling, de milieustudie, de expressieve arbeid, de realisatie (Darstellende Arbeit), het rekenen, het lezen en het schrijven in het kader van het ‘Gesamtunterricht’, de klassekrant, de globale leesmethode, het komt er allemaal in voor, - zelfs het verdwijnen van een vasten uurrooster voor de aanvangsklassen treft men er in aan.

Alles wordt planmatig uitgewerkt; geen toeval; geen haasjeover: geen waaghalzerij, geen opschroeverij. Wat daar gegeven wordt is gezonde practische paedagogiek. Oertli en zijn nieuwe bewerkster, Emilie Schäppi, willen geen ijzer met handen breken. Het zijn realiteitsmenschen, - geen lunatiekers. Deze werken kunnen onvoorwaardelijk aanbevolen worden bij al degenen, die met de toepassing van het nieuwe leerplan een weinig in de war geraakt zijn. Zij zullen na de bestudeering er van weer vasten grond onder de voeten voelen.

Wie nog iets meer over den grondslag van het arbeidsprincipe vernemen wil, leze **‘Die Volksschule und das Arbeitsprinzip’,** eveneens van Ed. Oertli (zelfde uitgever). Hierin wordt volledig het vraagstuk van den arbeid op de lagere school behandeld. Mag ik even enkele stellingen citeeren om te bewijzen hoe actueel het werk blijft, al verscheen het bijna 30 jaren geleden? ‘Die Willensbildung muss im Mittelpunkt der Schule stehen.’ (p. 14). ‘Erziehung zur Tat, d.h. die Schule muss der Jugend Gelegenheit bieten zur freien Betätigung des Willens auf allerlei Gebieten.’ (p. 15). ‘Der Unterricht soll in das Freie verlegt werden, so oft es angeht.’ (p. 18). ‘Die Schule muss dem Spiel und Wandern einen Platz einräumen.’ (p. 19); ‘...dass der Lehrer die Aufgabe

hat, im Schüler sinnliche Empfindungen zu wecken, wenn er ihn zum Denken führen will.' (p. 23).

Dat 'arbeid' hier niet in den engen zin moet genomen worden, leert het antwoord, dat Oertli geeft op de vraag 'Was ist Arbeit?': 'Arbeit ist Uebung der Sinne; Arbeit ist eigene Beobachtung, eigenes Denken, eigene Schlussfolgerung, die sich aus der Uebung der Sinne ergibt.' Practische voorbeelden zetten deze theorie om tot een volledig en bevattelijk geheel.

Het onderscheid tusschen deze Zwitsersche werken van enkele jaren geleden en **'De Levende School'** door A. Verschoore (Uitg. Van In, Lier) is opvallend groot. Staat Oertli mijlen-hoog boven zijn onderwerp, Verschoore schijnt er in te verdrinken! De ondertitel van zijn werk luidt 'Volledig uitgebreid arbeidsplan voor Werkelijkheidsonderricht, 2de Graad. I. Winterhalfjaar.' En voledig is het, zóó volledig zelfs, dat de onderwijzer die de geboden stof aan zijn leerlingen zou opdienen, hun een gevaarlijke indigestie zou bezorgen. Wat deze onderwijzer aan zijn leerlingen van het 3de of het 4de leerjaar durft ter verwerking geven is eenvoudig ontstellend. Wie er aan twijfelen mocht stippe even in een welkdanig centrum aandachtig de begrippen aan, die ter behandeling komen en bij 't slot van zijn inventaris zal hij verbaasd opkijken. Daarbij is niet al wat meegedeeld wordt juist en is de vorm waarin het gesteld werd zelden vlekkeloos. Had de schrijver dit werk nog een paar jaren in bewerking gehouden en er onmeedoogend in gesnoeid, dan zou hij ongetwijfeld een verdienstelijk werk geleverd hebben. In zijn huidigen vorm is het een groene reuzenvrucht geworden.

'Levensgemeenschappen' door Dr. J. Geyskens verscheen als nr. 1 van de Weetlust-bibliotheek (uitg. G. Janssens, Antwerpen; prijs 6 fr.) en biedt een interessant overzicht van wat b.v. een oude muur, een stortingsplaats, de haag, de wegrand, het veld, de weide, het moeras, enz. aan diertjes, dieren en planten bezitten. Voorzeker zal voor sommige bijzonderheden het gebruik van uitgebreider handleidingen noodig blijken naast dit boekje, maar wat hier samengebracht werd is kostbaar materiaal voor den onderwijzer. Spijtig dat het boek niet dubbel zoo hoog geprijsd werd en dan typografisch flink verzorgd was.

Als voorbeeld van technische verzorging kan daarentegen gesteld worden **'Over Planten en Vogels uit de Zuidelijke Stadsparken te Antwerpen',** door R. Verheven. (Uitg. 'De Sikkel', 28 fr. gen., 38 fr. geb.) De schrijver voert zijn lezers door de bekende Antwerpsche parken: Nachtegaal, Den Brand, Middelheim, en leert hun 'waarnemen, oordeelen en redeneeren', maar bovenal brengt hij in hun hart liefde voor planten en dieren, belangstelling voor het raadselachtig mooie, dat ons omringt. De

foto's van Marcel Dehertogh, die het boek weelderig illustreeren, getuigen tevens van degelijken kunstzin en technische vaardigheid. Moest het boek wat minder duur zijn, dan kon het als prijsboek aanbevolen worden.

Tot slot vermeld ik het verschijnen van de tweede aflevering van de **'Paedagogische Encyclopedie'** (Uitg. 'De Sikkel'), waarin we de voortzetting aantreffen van de bijdrage over de Abnormalen (R. Nyssen). Verder zijn bijzonder vermeldenswaardig: Actieve School (J.E. Verheven), John Adams, Adler (Casimir). Er wordt aangevangen met het eerste deel van 'Aesthetische Opvoeding'. Spijtig dat men halsstarrig blijft houden aan die ongebruikelijke verkortingen. Mogen we in de bibliografische lijsten ook wat meer werken verwachten van Franschen, Engelschen en Amerikanen? Thans is men al te veel op de Duitschers aangewezen. Ter overweging: de 2de aflevering laat ons midden in het artikel 'Aesthetische opvoeding'; hoe gaat men het klaar krijgen om in de overige achttien afleveringen tot aan Z te geraken?

Zoo pas verscheen de 3de aflevering van deze 'Paedagogische Encyclopedie' en wordt hiermee de bijdrage over de Aesthetische Opvoeding afgesloten. Verschillende interessante figuren, waaronder enkele in kleur, illustreeren dit artikel. Een paar bedenkingen: draagt die bijdrage niet een al te persoonlijk karakter voor een encyclopedie en is ze niet te uitsluitend afgestemd op de ervaring van den schrijver? Heeft men voldoende aandacht verleend aan de overige gebieden van de aesthetiek?

Aan de volgende opvoedkundigen wordt een artikel gewijd: Agazzi, Allers, Pol Ann (met foto). 'die trachtte te reageren tegen de sleur in de methodiek,' maar wiens 'wensen eerst later in vervulling kwamen.' Bagley, Ballard, Barth, Basedow, Bäumer en Baur.

Verder treffen we de volgende artikels aan: Apperceptie, Arbeitsschule, Archieven (paedagogische), Associatie en Associationisme. Aan de landen Afghanistan. Albanië en Argentinië worden enkele regels gewijd.

Ongetwijfeld belooft deze aflevering meer dan de eerste twee.

P. MELIS.

Boekbeschouwing

Widukind. - Geschichte des deutschen Volkes. Armanen-Verlag, Leipzig; 410 blz.; geïllustreerd.

Vóor 1000 jaar schreef de Saksische geschiedschrijver Widukind een Geschiedenis van zijn volk, waarin de cultus van het ras gehuldigd werd. Daarom is zijn naam symbool voor deze 'Geschichte des deutschen Volkes,' omdat de moderne onbekende auteur zich vereenzelvigen wil met de ziel van zijn alouden voorganger. Meer dan welke vroegere regeering ook voelt de huidige Duitsche Staat zich op het engst met het verleden verbonden. Daarom acht hij het noodwendig den 'völkischen' geest van de vervlogen eeuwen door zijn historici op te roepen. Voortdurend staat in dit werk het politiek gebeuren op den voorgrond. De conclusie luidt, dat het tegenwoordige bewind definitief de zedelijke en de geestelijke ontaarding van het Duitsche volk gestremd heeft, het Marxistisch Nihilisme overwonnen, dat verwijfde mannen en vermannelijkte vrouwen schiep, het familieleven vernietigde, de kinderbeperking bevoordeelde. De decadentietijd, de periode van perversiteit, gevoelsarmoede en waardenverdraaiing is nu voorbij, zegt de Widukind van de XXe eeuw. Hij voegt er bij, dat de corruptie heeft opgehouden, tuchteloosheid en ontucht niet meer bestaan. Duitschland heeft in het Nationaal-Socialisme meer dan de synthese van het burgerlijk-nationaal en het proletarisch-sociaal wezen gevonden, nl. de hernieuwing van zijn Noordsche, heldhaftige levenshouding!

Dr. Martin Krokow. - Deutschlands Zusammenbruch und Freiheitskampf. F. Hirt, Breslau; 300 blz.; ing. 3,85 M.; geb. 4,75 M.

De auteur verdeelt zijn stof over 9 hoofdstukken: De dolkstoot in den rug van het strijdende leger. De opstand van 9 November 1918 en zijn gevolgen. De Wapenstilstand. De Vredesconferentie. Het Verdrag van Versailles. De kamp tegen Duitschland (Roerbezetting o.a.). Het Duitsche volk onder de heerschappij van rasvreemde machten. De Duitsche vrijheidsbeweging. Duitschland onder de leiding van Hitler. In de handen van den Führer ligt het lot van het Derde Rijk; in een razend tempo werd door hem het aanzicht van land en volk omgevormd, het communisme uitgeroeid, de verraders neergeslagen. Hij heeft het socialisme verwezenlijkt, zegt Dr. Krockow, zoodat de Duitschers zich nu voelen als één groote nood- en broodgemeenschap.

E.E. Dwinger. - Die letzten Reiter. E. Diederichs, Jena; 460 blz.

Den in 1898 geboren auteur trof het uitbreken van den Wereldoorlog op de schoolbanken aan. Als vrijwilliger trok de 17-jarige naar het front, geraakte doodelijk gekwetst in Russische krijgsgevangenschap en beleefde in de concentratiekampen van Siberië ('Die Armee hinter Stacheldraht') den afloop van het vreeselijk wereldgebeuren, waarvan hij den zin en de gevolgen in zijn werken

zou naspeuren (‘Zwischen Weiss und Rot’ - ‘Der letzte Traum’ - ‘Die Namenlosen’), alle vervuld niet de diepste tragiek, vertolkt in hartstochtelijke taal. In ‘Die letzten Reiter’ vertelt Dwinger den tocht van Duitsche troepen naar Koerland, waar zij de Bolsjewisten verjagen; Riga wordt veroverd na zwaren strijd, in bondgenootschap met de Baltische landweer en Wit-Russische gardisten (1919). In de meening in Letland een nieuwe heimat te vinden, waren zij op het verzoek van de regeering van dit bedreigde land opgemarcheerd. De Rooden werden volledig verdreven. Toen eischte echter Engeland de ontruiming van de Baltische staten en het Duitsche gouvernement riep de Duitsche troepen terug. Op dezer weigering (daar zij zich beriepen op een belofte van de Letten hun nederzettingsterrein te schenken) herbegon de strijd, ditmaal tusschen de tot dan toe verbondenen. Hopeloos was de toestand van het vrijkorps. Berlijn betaalde hun niet meer uit en stond op het punt hun het staatsburgerschap te ontnemen. Engelsche oorlogsschepen vertoonden zich vóor de kusten. Daarop werd de aftocht geblazen. - De beschrijving van hun leed vormt het thema van Dwinger's historischen roman. In Duitschland roemt men den auteur als een *Homeros*!

Henry Bidou. - Paris. Gallimard, Parijs, 420 blz.; 42 Fr. fr.; 10 groote plans.

De geschiedenis van Parijs, stad van standvastigheid en wispelturigheid, traditie en omwenteling, fijnheid, lichtzinnigheid en edelmoedigheid, spotternij en drift, hart van Frankrijk en eeuwen lang van heel de wereld, verrijst vóor ons in haar volledigheid, in al haar aspecten. Henry Bidou, schrijver van een zeer geprezen ‘Histoire de la Grande Guerre‘' heeft Parijs door de tijden heen doorvoeld, ja beleefd. Hij vertelt over haar voorhistorie, haar evolutie van Lutetia tot Parijs, haar middeleeuwsche karaktertrekken, de eerste Parijsche revolutie (1358), het Parijs der laatste Valois, dit van den Cid; haar leven en streven onder den Zonnekoning. De stad der Wijsgeeren doemt op uit het verleden en deze der Tooneelspelers. Meer licht straalt er over de Schrikbewindperiode en den Napoleontischen tijd. Een grondige studie volgt over het Parijs der eeltige handen, de geboorte van de voorstad St. Germain, het Parijs der Romantiekers en der bloedige steenen. Een prachtig overzicht wordt gegeven over de stad na Haussmann's hervormingen. Zeer gedokumenteerd zijn de hoofdstukken over de Commune, het Parijs na 1871, de verschillende arrondissementen, het Parijs van Zola en dit van Aragon, het leven van de stad in onze dagen. De toekomst stelt een eindelooze reeks vraagstukken ter oplossing, en Henry Bidou biedt hier zakelijke en degelijke suggesties aan.

‘Paris’ is de evokatie van een machtig, grootsch en kultuurrijk verleden en een wat minder glorierijk, maar steeds veelbewogen heden, van een geest en een atmosfeer, aan wier bekoring zeer weinigen zullen kunnen ontsnappen.

F. Fleuret. Le Général Baron Lejeune. Gallimard, Parijs; 224 blz.; 16,50 Fr. fr.

Generaal Baron Louis-François Lejeune (1775-1848) is de auteur van ‘Les Sièges de Saragosse’ en van ‘Souvenirs dun Officier de l'Empire’. Fernand Fleuret putte uit deze nu onvindbare ‘Mémoires’ de stof voor zijn biografisch werk, dat het leven schetst van een der Napoleontische helden, groot als krijgsman, magistraat en... kunstschilder, die meestreed te Valmy, Marengo, Austerlitz, Eylau, Friedland, Saragossa, Villafranca, Eckmühl, Regensburg, Essling, Aspern, Wagram (waar hij den titel van baron ontving), Smolensko, Moskou, Krasnaï, aan de Beresina, te Lutzen en te Bautzen. Lejeune was een toonbeeld van volharding, trouw, moed en opoffering. Zijn literair talent evenaart menigmaal dit van een Paul-Louis Courier, een Mérimée, en zelfs een Chateaubriand.

F. Fleurct, dichter, romanschrijver, novellist, dramaturg, historicus, hoe moeilijk en delikaat zijn taak ook was, heeft haar tot een einde gevoerd, zijn bezieler, den adjudant van Maarschalk Berthier, prins van Wagram, later stafoverste van Maarschalk Davoust, prins van Eckmühl, en daarna van Maarschalk Oudinot, waardig.

Jac. van der Klei en Joh. Veenbaas. - Oude Verhalen. Wolters, Groningen; 2 deeltjes, samen 244 blz.; elk Fl. 0,80. Geïllustreerd door J.H. Isings.

Keurig uitgegeven leesboekjes voor de hoogste klassen der lagere school (in Nederland); bij ons zullen zij vooral passen in de laagste jaren van middelbare, handels- en normaalscholen, waar elk leeraar steeds zoekt naar geschikte stukjes voor zijn leerlingen. Deze ‘Oude Verhalen’ (Historische Personen: Vierde druk; Mythen en Sagen: Vijfde druk) vinden ook hier zeker algauw hun weg. Allen zullen er blij-verrast kennis mede maken. De rijke keuze onderwerpen (van Abraham, Jacob, Jozef... naar Julius Caesar, Attila, Mohammed...; van De doos van Pandora, Philemon en Baucis, Atalanta's wedloop... naar De sage der Nibelungen, De rattenvanger van Hamelen, De Noorsche mythologie...) boeit voortdurend de belangstelling der jonge lezers.

J. van Wezemael. - Bruxelles, trait d'union ou pomme de discorde. Le Rouge et le Noir; Brussel; 16 blz.; 2 fr.

Een waardevolle brochure, die bij Walen en misleide Franschgezinde Vlamingen heel wat licht werpen zal op een netelig vraagstuk, dat om een afdoende oplossing schreit.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van de Garve, Eiermarkt, 4, Brugge: JULIUS PEE: Bloemlezing uit Multatuli: 62 blz.; 3 fr.

Van P. Vink, Antwerpen:

EMIEL BUSKENS: Vikings, lyrische tragedie in 3 bedrijven, getoondicht door ARTH, MEULEMANS; 62 blz.

Dit werk werd op 27 November 1937 voor de eerste maal in de Koninklijke Vlaamsche Opera opgevoerd.

Van H.P. Leopold's uitgeversmij, 's-Gravenhage:

S.P. ABAS: Schilders van een andere werkelijkheid (Raoul Hynckes, Pijke Koch en Carel Willink); 36 blz., met 12 reproducties; fl. 1.50.

B. STROOMAN: Het Centraalstation, met teekeningen van DICK ELFFERS; 24 blz.; fl. 1.

Van Nijgh en Van Ditmar, N.V., Rotterdam:

M. ROELANTS: Alles komt terecht, roman; 244 blz.

Van Marcel Coole, Johan Daisne en Luc. van Brabant:

Klaverendrie, tweemaandelijksch tijdschrift voor poëzie, schriften 1 en 2 (ieder van 16 blz.).

Bevat uitsluitend gedichten van de drie bovengenoemden; per jaar 15 fr., te storten op postcheckrekening 4394.55 van Dr. Herman Thiery, Brittanjelaan, 4A, Gent.

Van den heer M. François, Berg van 't Hof, 27, Brussel (postcheck 779.36):

Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie, XI (1937); 427 blz.; met 2 portretten en 5 kaarten; 50 fr.

Daarin o.a. overzichten over dialectstudie en over toponymie in 1936; Brabantsche persoonsnamen op ooi; etymologische aanteekeningen, een In Memoriam Jozef Vercoullie en verscheidene bijdragen, in 't Fransch, over Waalsche philologie en toponymie.

Van het N.I.R., Brussel:

Dr. RENE LENAERTS: Oude Nederlandsche muziek; 47 blz.; met 23 illustraties; 23 fr.

WALTER WEYLER: Vlaamsche toondichters, 1e deel; 32 blz., met 20 illustraties en portretten; 3 fr.

Van J.M. Meulenhoff, Amsterdam:

F.E. SILLONPAA: De weg van een man, roman, uit het Finsch vertaald door S. VAN PRAAG; 229 blz.

TEIXEIRA DE PASCOAES: Paulus de dichter Gods; uit het Portugeesch vertaald door A.V. THELEN en H. MARSMAN; 394 blz. en een kaart van Paulus' reizen.

MARIE C. VAN ZEGGELEN: Een hofdame uit de 18e eeuw, roman; 2e druk; 320 blz.

Van H.J. Paris, Amsterdam:

Dr. C. MENSCH: Taboe, een primitieve vreesreactie; 213 blz.; fl. 3.25.

Dit is een studie over de taboebepalingen bij de Indonesische volken, verbodsbepalingen die vaak bij ons eenvoudig bijgeloof zouden heeten. De gevolgde methode berust op een zielkundige ontleding van het verschijnsel, en het verkregen inzicht wordt daarna aan andere hypothesen getoetst.

Van H.J. Dieben, Lange Kerkdam 6, Wassenaar:

GESCHER: Kennis van Land en Volk, deel IIA (Nederland en de overzeesche gewesten); 172 blz.; 3e druk; fl. 2,25; geb. fl. 2.75.

Van den Nederlandschen Uitgeversbond, Amsterdam:

Het Nederlandsche Boek 1937.

Een zoo volledig mogelijk overzicht van en een middel tot oriënteering in de Nederlandsche boekenproductie van een heel jaar. Men vindt, nauwkeurig gerubriceerd, alle uitgaven vermeld, van romans en kinderboeken, tot werken over de meest uiteenloopende onderwerpen, alsook een register op auteursnamen, titels en trefwoorden.

Vermelden wij nog dat de catalogus een belangwekkend artikel bevat van Cornells Veth over het boekbedrijf in de caricatuur, geïllustreerd met talrijke merkwaardige afbeeldingen.

Van de Hollandia-drukkerij, Baarn:

Wat is dat? encyclopedie voor de jongeren (tweede druk), afl. 7 en 8, rijk geïllustreerd.

Hierin o.m. Debussy, Defoe, Delft, Demosthenes, Descartes, L. van Deyssel, Diamant, Dickens, Diepzee (gekleurde plaat), Dierenbescherming, Disraëli, Douwes Dekker, Drankbestrijding, Dreyfus, Drukkunst, Edelsteenen (gekleurde plaat), Edison, Egypte, Electriciteit, Erasmus, Eskimo's, Europa...

Van H. Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, November 1937.

Nieuws van de maand. Krisanten. Kalief Ooievaar. Berni: De reis en Op de boerenkar; Kampeeren.

t.o. 97

In Memoriam Louis Franck

Den 31 December, daags voor hij als gouverneur der Nationale Bank met rust zou gaan, overleed, aan een hartverlamming, de medestichter en medeopsteller van ons tijdschrift, Mr. Louis Franck, minister van State en oud-minister van koloniën.

Wij kunnen hier geen overzicht geven van zijn schitterende loopbaan, tijdens dewelke hij zich onderscheidde door zijn helder doorzicht, zijn bekwaamheid, zijn verdraagzaamheid, zijn gehechtheid aan de democratie en aan onze taal.

We zullen daarom maar met een enkel woord aanstippen dat het regelen van het zeerecht onder verschillende landen aan zijn initiatief te danken is; dat hij het eerste internationaal advocatencongres hielp inrichten; dat hij de koloniale hoogeschool in 't leven riep, voorzitter was van het Comité international maritime, ondervoorzitter van de International Law Association, lid van het Internationaal koloniaal Instituut, enz.; dat hij als gemeenteraadslid en als schepen van Antwerpen immer de belangen der stad en der haven voorstond; dat hij bij alle uitingen van kunst en cultuur aanwezig was en steeds opkwam voor vriendschappelijke betrekkingen met Nederland en voor den zelfstandigen koers van onze buitenlandsche politiek.

Wij hoeven zeker evenmin in uitvoerige bijzonderheden te treden over zijn belangrijke rol in den Vlaamschen taalstrijd.

Dat, 27 jaar na de wet De Vigne-Coremans (1883), welke alleen voor de Staatsgestichten gold, die wet volledigd werd door ook op de vrije onderwijsgestichten toepasselijk te worden, mag voor een groot deel als zijn werk beschouwd worden (wet Franck-Segers, 1910).

Het is overbekend dat hij een der ‘drie kraaiende hanen’ was, die met Van Cauwelaert en Huysmans de samenwerking verzekerden van de Vlaamschgezinden om den strijd voor de vernederlandsching der Gentsche hoogeschool aan te binden.

Tijdens de bezetting was hij de ontwerper van een paar stuks, die aan von Bissing werden gezonden: een om te zeggen dat de rechtgeaarde Vlamingen geen Vlaamsche hoogeschool uit de handen van den veroveraar zouden willen aanvaarden; een ander om er op te drukken dat de Vlaamsche bevolking van geen bestuurlijke scheiding weten wil. Een derde werd aan kanselier von Hertling gericht, om aan den Raad van Vlaanderen het recht te ontkennen namens het land te handelen en zich den tolk te heeten van geheel of zelfs van een deel der bevolking.

In den 15^{n} jaargang van ons tijdschrift (1926-1927) komt een verslag voor van een grootsche hulde, die te Antwerpen aan Franck werd gebracht (5 Mei 1927), en te dier gelegenheid beschouwden wij hem als politiek man, als minister, als voorstander van de Vlaamsche Beweging, als kunstenaar, als rechtsgeleerde.

In ons tijdschrift leverde hij tal van bijdragen, die alle om hun degelijkheid werden opgemerkt en gewaardeerd. We noemen o.m. artikels over de Jong-Turken, over Spanje, over den middenstand, over Roosevelt, over Jan van Rijswijck, over Jan Persoons, over Grotius, over de stabilisatie, over Antwerpenaars in Congo...

Het heengaan van een zoo begaafd en verdienstelijk man als Louis Franck is een zeer groot verlies. Wij hebben alle reden om zijn aandenken dankbaar in eere te houden.

RED.

Het Palestina-probleem

Dat het volk Israël van de allergrootste beteekenis voor de wereldgeschiedenis geweest is, wordt reeds afdoende bewezen door het voortbrengen van den ‘Redder der menschheid’. Onder Jozua veroverde het het ‘Beloofde Land’, doch zonder de daar wonende volken te vernietigen. Later verleidden deze heidenen Israël tot afgoderij en werden zijn verdrukkers. Toen traden de ‘richteren’ als redders op: Barak, Gideon, Jephta, Simson, Eli, Samuël. Als echter de zoons van Samuël het recht verkrachtten, begeerden de Israëlieten een koning, die hun in Saul, den Benjaminiet, gegeven werd. Na dezes afval komt de stam Juda met David (- 985) aan het bewind. Onder hem had het rijk zijn grootste uitgestrektheid. Van den Eufraat tot de Middellandsche Zee, van den Libanon tot den Nijl, heerschte de groote Semiet, de dichter en krijgsheld. Hij bedwong voorgoed de Filistijnen, die de Hebreeuwen zoolang vertreden hadden. De laatste sterkte der Kanaänieten, Jeruzalem, viel ook in Davids handen. Hij maakte ze tot zijn hoofdstad. Onder zijn opvolger Salomo, den stichter van den Tempel, vervalt Israël weer tot grove afgoderij, al bewijzen ‘Spreuken’ en ‘Prediker’, dat de koning zich later bekeerde. Als Rehabeam, Salomo's zoon, vorst werd, scheidden tien stammen zich af en namen een eigen koning, Jerobeam I. Juda en Benjamin bleven het geslacht van David getrouw. In -722 werd Israël door Assyrië vernietigd en ging het spoor der tien stammen, weggevoerd naar het overwinnende land, verloren. De huidige British-Israël-beweging, die millioenen leden groepeert, ziet in de Britsche natie deze doodgewaande stammen vereenigd. De trek der Hebreeuwen naar W. Europa zou gegaan zijn vanuit Mesopotamië langs het Zuiden van Rusland, door de ‘Passen van Israël’ (Kaukasus), het Noorden der Zwarte Zee (1e eeuw v. Chr.), Roemenië, Oostenrijk. Duitschland. Zeer typische archeologische

en philologische gegevens zouden dit gebeuren staven. Vandaar de stelling, dat Groot-Brittannië (samen met de verwante Vereenigde Staten) de prophetische zending moet vervullen als werkelijk uitverkoren natie de wereld te regeeren, t.t.z. te leiden en te verlichten. Engelsche historici en publicisten als Bruce Harmay, Thompson, Weldon, Lancaster, Lewellyn Thomas, Stewart, Morey, Dobson, Roberts, Fasken, Nicklin, Pritchett, Rutherford, Mountain en Coley o.a. verdedigen dit standpunt.

In -586 werd Juda overwonnen. Nebukadnézar veroverde Jeruzalem, verwoestte den Tempel en voerde de aanzienlijken van het land naar zijn hoofdstad, Babel. (Babylonische gevangenschap (-604 tot -536). Onder Cyrus, koning van Perzië (-558 tot -529) werd het de Joden (zooals ze nu voortaan heetten) vergund naar Palestina terug te keeren en den Tempel te herbouwen. Dit geschiedde eerst onder Zerubbabel, kleinzoon van koning Jojachim en onder Ezra. Op de Perzische heerschappij volgde deze van Syrië (kort herstel der onafhankelijkheid onder de Maccabeeën), tot de Romeinen het Joodsche volk aan zich cijnsbaar maken. Dan treedt de belofte aan Abraham in vervulling: Christus volbrengt zijn zending en sterft in het achttiende jaar van keizer Tiberius' regeering den kruisdood, waarna de nieuwe leer zich snel over het Romeinsche Rijk uitbreidt. Onder Vespasianus komen de Joden in opstand. Titus, zijn zoon, maakte een einde aan het oproer, waarbij Jeruzalem en de Tempel vernield werden. Naar alle oorden der wereld verspreidden zich de Joden, al zijn er tot in 135 plaatselijke bloedige onlusten en wordt in dit jaar Jeruzalem opnieuw vernietigd.

Bij de scheuring van het Romeinsche Rijk (395) verviel Palestina aan het Oostersche gedeelte. - In 637 werd het door kalief Omar overweldigd. De Kruisvaarders bevrijdden het tijdelijk (1099-1187) van de Arabische heerschappij. - Ten tijde van Sultan Selim I veroverden de Osmaansche Turken het land (1517). - In 1799 trok Napoleon Bonaparte er binnen, maar moest, na de vruchtelooze belegering van Akko, den terugtocht aanvaarden.

1831 zag de bezetting door Mehemet Ali van Egypte. Negen jaar later echter kwam het weer aan den Turkschen Sultan.

Intusschen leefde, sinds eeuwen, het Joodsche volk in verstrooiing over de gansche aarde, steeds vervolgd, gekweld, gemar-

teld, zooal niet vermoord. Het bewaarde zijn godsdienst, zijn tradities, zijn familieleven; ontwikkelde zijn wetenschap en zijn letterkunde. Steeds bleef voortleven de herinnering aan het land der voorvaderen, waarheen God het eenmaal zou terugvoeren, wanneer daarvoor de tijd zou gekomen zijn. Toch bleven er te Jeruzalem en in de kleine plaatsen er rond, de eeuwen door, steeds Joden wonen; hun aantal was echter gering.

In het laatste kwart der 19e eeuw, na verschrikkelijke pogroms in Rusland, Roemenië en Oostenrijk, vestigden zich groepen kolonisten in de Vereenigde Staten, Canada, Zuid-Amerika, Zuid-Afrika, maar ook in Palestina. In dit door de Turken en Arabieren verwaarloosde land schiepen zij verscheidene landbouwkoloniën, dank zij bovenmenschelijke krachtinspanning. Met den financieelen steun van Edmond Rothschild wisten zij er zich staande te houden. Verschillende onherbergzame vlakten werden tot vruchtbare oorden gemaakt. In 1896, kort na het Dreyfus-schandaal, verschijnt het beroemde boek van Herzl: Der Judenstaat. Hierin verkondigde deze eerste Joodsche politicus: De Joden zijn niet louter menschen van een bepaalden godsdienst; zij vormen een volk. Dit heeft recht op een land, om er een nationalen Staat te vestigen, en voor zulken Staat kan slechts Palestina in aanmerking komen. Herzl heeft zijn volk tot bewustzijn gebracht, het zijn minderwaardigheidsgevoel doen afschudden, het tot het besef geleid, dat het tot de hoogst ontwikkelde cultuurvolken behoort, en zijn gevoel van saamhoorigheid versterkt. Hij heeft het aangezet zijn lot in eigen hand te nemen en een volksgemeenschap te stichten, waarin het niet langer de minderheid zou vormen. Herzl wist te bereiken, dat in 1897 te Bazel het eerste Zionistisch wereldcongres bijeenkwam. Hier werden doel en middelen van het Zionisme vastgesteld, het z.g. Baseier Programm. Het streeft naar het scheppen van een verzekerd bestaan voor het Joodsche volk in Palestina. Hiervoor zou een doelmatige kolonisatie van Palestina bevorderd worden. Om de twee jaar zou een congres, bij hetwelk de hoogste Joodsche macht ligt, bijeenkomen. De uitvoerende macht zou berusten bij de Executieve, zetelend gedeeltelijk te Londen, gedeeltelijk in Palestina.

De orthodoxe Joden waren aanvankelijk fel tegen het Zionisme gekant, omdat men volgens hen wachten moest op den door

God te zenden Messias. In de volgende jaren werden door de leiders vergeefsche onderhandelingen gevoerd met de Turksche Regeering, om een Charter te verkrijgen voor kolonisatie op groote schaal, terwijl die op kleine schaal alleen mogelijk was door Turksche ambtenaars om te koopen.

Toen brak de Wereldoorlog uit. Turkije koos de zijde der Centralen. De Joodsche hoop steeg, maar ook de verwachtingen van het Arabisch nationalisme. In October 1917 begon het succesvol oprukken van Generaal Allenby's leger. Op 2 November volgde de verklaring van den Engelschen minister voor Buitenlandsche Zaken, Balfour, waarbij medegedeeld werd, dat de Britsche Regeering de vestiging van een Nationaal Tehuis voor het Joodsche volk welgezind was en zou bevorderen. Immers, zoodra de aanvallen der Turken op het Suez-kanaal bewezen hadden, dat de veiligheid van deze zeestraat de bezetting van het Heilig Land gebood, was Engelands politiek voorgeschreven en meteen aanvaardde het het beschermheerschap over het Joodsche volk, al dient vermeld, dat sedert het midden der 19e eeuw, in Groot-Brittannië, en bizonder van kerkelijke zijde, warme belangstelling voor het lot der Joden in Klein-Azië heerschte, en de overtuiging, dat de Bijbelsche profetieën, betreffende den terugkeer naar het Oosten, eenmaal zouden vervuld worden. Een Joodsche nederzetting ginds als schakel tusschen de Oostersche en de Westersche cultuur speelde in de motieven der Britsche politici stellig een rol. Ongetwijfeld was (en is) het voor de Joden een zeer gunstige omstandigheid, dat hun vestiging in Palestina nauw verbonden is met het Engelsche eigenbelang.

6 November 1917 bezetten de Engelschen Gaza, daarna Jaffa, 9 December trok Allenby Jeruzalem binnen. Een Joodsch legioen, met het Zionistische vaandel en Davids ster voorop, streed aan de zijde van het Britsche leger. Midden Januari 1918 was het gansche Z.W. van Palestina in dezes handen. 22 Februari nam het na heftigen strijd Jericho. Eén maand later overschreed het ten Oosten van deze stad den Jordaan, om zich te verbinden met de ten Oosten van de Doode Zee gehuisveste Arabieren. Allenby stond hier tegenover de Turksch-Duitsche troepen van Liman von Sanders. September 1918 rukte de Indisch-Australische ruiterij de kuststeden Haïfa en Akko binnen. De in het Jordaandal vooruittrekkende

Britsche troepen bezetten Tiberias aan het meer van Nazareth. Op 1 October viel Damaskus. Voor Engeland was toen de veiligheid van den strategischen weg Kaïro-Bagdad-Calcutta bevochten. Het land van de Openbaring, de Voorhemel van den Hemel (Palestina) met de Bruid des Heeren, Gods Hart (Jeruzalem), de grens tusschen eeuwigheid en tijdelijkheid, werd bij het vredesverdrag van Versailles onder Britsch toezicht gesteld; dit zou de stichting in dit 'oeroude koninklijke gemeengoed der menschheid' van een nationalen Joodschen haard verwezenlijken. Zoo zou de 'oudste mummie' ontgraven worden, heropgewekt tot nieuw leven, door een volk, dat haar met zijn gansche ziel en zijn geheele kracht eert en bemint. Door het tractaat van Sèvres verzaakte in 1920 Turkije ten gunste der Geallieerde Mogendheden al zijn rechten op Palestina en besloten deze om het aan een Mandataris toe te vertrouwen in den geest der Balfour-declaratie. Groot-Brittannië bekwam dit mandaat (maatregel in 1922 door den Volkerenbond bekrachtigd). Hiermede nam de bezetting onder Lord Allenby een einde. Een Hoog-Commissaris trad in zijn plaats, de Londensche Regeering vertegenwoordigend. Als een symbool werd de Jood Sir Herbert Samuel, Britsch minister, naar Jeruzalem gezonden.

Na hem voerden het bewind Lord Plumer, Sir John Concellor en Sir Arthur Wauchope.

De keerzijde der medalie was, dat Engeland zich de Arabieren niet tot vijanden kon maken. Immers, dank zij den steun van Hussein, sjerif van Mekka, dien de Britten tot koning over een onafhankelijk Arabië uitriepen, konden zij op 21 December 1916, na den slag bij El Arish, Palestina binnentrekken. Daarom hoopten de Arabieren op verhooging van hun invloed in dit gewest, ook omdat zij er een half millioen der hunnen gevestigd zagen, tegenover een minderheid van 55.000 Joden.

Sir Samuel werd bijgestaan door een Uitvoerenden en een Adviseerenden Raad, die uit 10 officieele ambtenaren bestond en uit 10 'niet-officieele' leden (4 Muzelmansche, 3 Christene Arabieren en 3 Joden: in verhouding tot de sterkte van de wederzijdsche bevolkingsgroepen (1922), nl. 589.000; 71.000; 83.000). De politie werd uit Palestijnen samengesteld, onder bevel van Britsche officieren, al was er een bizondere Engelsche gendarmerie. Britsche rechters zetelden de twee afdeelingen van het Beroepshof, van

ieder der vier districtshoven en der twee landsgerechten voor. De verdere magistraten waren Palestijnen.

De Arabische gemeenschap werd geleid door een kleinen hoop aristocraten-grootgrondbezitters, de effendi's. Dan kwam de middenstand: ambachtslieden, klein-handelaars en gegoede landbouwers, zeer gering in aantal. En ten slotte de groote meerderheid der Arabische bevolking: de arme boeren (fellach's), totaal afhankelijk van de effendi's, de groote heeren, die weelderig leefden ten koste van die sukkelaars, door hen uitgezogen en als goedkoope arbeidskrachten uitgebuit, gelijk onze middeleeuwsche laten. Buiten deze drie klassen zwierven enkele tienduizenden Bedouïnen rond.

Weldra steeg het beschavingspeil: lagere scholen werden ingericht, bibliotheken geopend, gasthuizen en klinieken gebouwd, besmettelijke ziekten met bijval bestreden, de landbouw op krachtige wijze bevorderd, waterleidingen aangelegd, wegen gebaand, moerassen drooggelegd, verkeersmiddelen ingesteld. De Regeering, Europeesche Missies en andere philantropische vereenigingen, de Zionistische organisatie werkten eerlijk samen tot dit doel, Joden en Arabieren ten zege.

Intusschen schreed de Joodsche inwijking voort: van 55.000 in 1918, steeg hun aantal in 1925 tot 108.000. De meesten waren geselectioneerde individuën, behoorende tot de Halutzim of Pioniers. De kolonisatie stond mede onder toezicht van het, in accoord met het Mandaat gestichte, Joodsche Agentschap (= Zionistische Executieve), 16 millioen over de aarde verspreide Joden vertegenwoordigend; in parallelen zin werkte een tijd de Palestijnsch-Joodsche Kolonisatie-Vereeniging (Pica), opvolgster van de Rothschilds-groep. Daarnaast zetten de Engelsch-Joodsche Vereeniging en de Alliance Israélite Universelle hun vooroorlogschen arbeid voort. Landbouwland en nederzettingsterreinen werden gedeeltelijk aangekocht door het Joodsch-Nationale Fonds (Keren Kayemeth), gedeeltelijk door de Pica, en door het fondatiefonds (Keren Hayesod). Met noeste vlijt geschiedden er wonderen; nieuwe, welvarende dorpen verrezen als bij tooverslag; Tel Aviv, voor den oorlog een plaatsje van 2.000 inwoners, werd de moderne Joodsche stad; nijverheden ontstonden; electriciteits-ondernemingen namen een hooge vlucht.

Een Algemeene Vergadering van 314 leden was intusschen gekozen door de stemmen van alle volwassen Joden van beide geslachten; op haar beurt stelde deze Assemblée den Nationalen Executieven Raad (Va'ad Leumi) aan, gelast met het verantwoordelijk bestuur over het Nationaal Tehuis, vooral wat het innerlijk financiewezen en het sociaal organisme betrof (altijd onder toezicht van de Palestijnsche Regeering). Kunsten en wetenschappen werden voortdurend aangemoedigd. Het Hebreeuwsch herleefde, zoowel in lagere, middelbare als technische scholen. De Hebreeuwsche Universiteit te Jeruzalem werd op 1 April 1925 door Lord Balfour plechtig ingehuldigd. Zij telt heden 400 studenten. Al de Joodsche bladen zijn in het Hebreeuwsch opgesteld; ook de meeste literaire werken.

Intusschen groeide de Arabische oppositie sinds 1920 gestadig. Van toen af tot heden heeft de Groot-Moefti voortdurend de touwtjes van alle samenzweringen in handen gehad. De geschiedenis van het ‘misverstand’ tusschen de Joden en Arabieren is deze van den Moefti, die, aangesteld dank zij de zwakheid van Sir Samuel, steeds het mandaat boycotte, het volk opjoeg tegen de Balfour-verklaring en een terreur-regime inzette tegen Joden en Engelschen. Honderden dooden zouden vallen, synagogen, schoolgebouwen, particuliere woningen in de vlammen opgaan; bommen ontploffen; hinderlagen gelegd; oogsten vernield; boomen en planten uitgerukt.

Naar gelang de economische welvaart zich ontwikkelde, dank zij het Joodsche streven, groeide ook de afkeer langs Arabischen kant; de Joodsche koopwaren werden niet verkocht, en tolbarrières beletten hun toegang in de omringende gewesten, mede door de toegevendheid van het Mandaat, zoodat de productie achteruit moest gaan; de kloof werd zoo grooter en grooter. Muzelmansche en Christene Arabieren vereenigden zich in hun afkeer tegenover den gemeenschappelijken ‘vijand’. Toch was deze beweging niet uitgegaan van de fellach's, die heel wat voordeel trokken uit den onverdroten arbeid der immigranten, welke uitgestrekte woestenijen tot vruchtbare landouwen herschiepen, nijverheid en handel deden bloeien, hoogere loonen gaven dan de Arabische meesters. Maar het Islamietische Nationalisme hitste ook deze boeren tegen

de ‘overweldigers’ op, al bezitten op dit oogenblik de Arabieren nog meer dan 6 millioen acres; de Joden 300.000.

In December 1921 liet Sir Samuel de stichting toe van een Opperste Arabisch Comité, dat én de Awqaf (de specifiek Muzelmansche instellingen) én de Shari's (Mohammedaansche Gerechtshoven) zelfstandig zou beheeren. Haj Amin Eff. El Husseini, de Moefti van Jeruzalem, het prototype van den Nationalist, werd President van dit Comité.

Intusschen begunstigden de Engelschen zooveel mogelijk den socialen toestand van den Arabier, verminderden zijn belastingen, hielpen hem cultureel vooruit. Allengs neigde de gematigde Nashashibi partij tot samenwerking, in tegenstelling tot de radicale Husseini. De Britsche legereffectieven werden sterk ingekrompen, de gendarmerie ontbonden en talrijke districtsofficieren vervangen door Palestijnsche, Arabische en Joodsche chefs.

De groote Arabische Executieve rustte echter niet. Zij stelde zich niet tevreden met het voorstel van Mr Churchill om een Wetgevenden Raad in het leven te roepen (bestaande uit Arabieren, Joden en regeeringsvertegenwoordigers) (1923), ook niet met dit van den Hertog van Devonshire (opvolger van Churchill als Minister voor Koloniën), die een Arabisch Agentschap, overeenstemmend met het Joodsche, wilde stichten.

In 1925 volgde dan de algemeene werkstaking, georganiseerd uit sympathie met den Arabischen opstand in Syrië, herhaald in 1926 uit protest tegen het bezoek van de Jouvenel aan Jeruzalem. Immers, de nationalisten aanzien Palestina en Syrië als één Staat en verlangen voor dezen dezelfde onafhankelijkheid, toegestaan aan Irak, Transjordanië en Egypte.

De regeering van Lord Plumer (1925-28) was een kalme periode, ook doordat o.a. de economische crisis de inwijking tegenhield, alhoewel de Arabische niet stilstond (van 1922 tot 1937 weken 250.000 Arabieren in Palestina in, meest wilde Hamarianen); in geval deze voor hen gunstige toestand voortduurde, hoopten de tegenstanders der Joden zonder verdere gewelddaden, natuurlijkerwijze, het land allengs volledig te bemachtigen.

1929 scheen een minder sombere tijd voor het ‘nieuwe Israël’ te zullen medebrengen, staathuishoudkundig gesproken; toen ontwaakte weer onmiddellijk het Arabische antagonisme (incidenten

van 15 en 16 Augustus aan den Klaagmuur). Van 23 tot 29 Augustus loeide volop het oproer. Te Hebron werden 60 Joden vermoord, hun eigendommen vernield, synagogen verwoest, hospitalen geplunderd. Te Safed vielen er 45. Te Jeruzalem en te Jaffa vloeide eveneens bloed. In totaal: 133 Joodsche dooden en 116 Arabieren (na het optreden der Britsche troepen, uit Egypte toegesneld).

De verslagen van Sir Walter Shaw, van Sir John Hope Simpson en het 'White Paper' uitgaande van de Engelsche regeering in verband met deze treurige gebeurtenissen, waren eerder gunstig voor de Arabieren: het aantal Joodsche inwijkelingen werd o.m. erg gelimiteerd, wat heftige verontwaardiging opwekte bij de Zionisten. Dr. Weizmann diende ontslag in als Voorzitter van het Joodsche Agentschap. Waarop de Regeering de immigratie weer toeliet, op voorwaarde, dat de Arabische economische belangen niet zouden geschaad worden.

Toch bleven de Arabieren allen daadwerkelijken medearbeid aan het Centraal Bestuur en de Regionale Comité's weigeren. Relletjes en ongeregeldheden duurden voort. In 1932 werd een nieuwe Arabische partij, de Istiqlal (Onafhankelijke) Groep, gesticht, die zich vooral tot de jongere generatie richtte.

Na de Hitleriaansche overwinning (1933) in Duitschland stroomden duizenden Joden toe, waaronder groote wetenschappelijke figuren, alsmede tal van financieele en economische deskundigen. Het Joodsche kapitaal kon nu ook een belangrijker rol vervullen. Het Arabische Uitvoerende Comité publiceerde hierop zijn Maartmanifest, gevolgd door de bijeenkomst te Jaffa, waar de meest vijandelijke houding tegenover de Mandaatautoriteiten aangenomen werd. Ophitsende pamfletten doorvlogen het land. In October brak weer een algemeene staking uit. Verwoestingen en dooden te Jaffa, Nablus, Haïfa, Jeruzalem. Tot dan toe hadden de Arabieren het enkel gewaagd de Joden gewelddadig aan te vallen, van 1933 af schrikten zij er niet meer voor terug de Regeeringskrachten aan het lijf te komen.

Hier dient vermeld, dat onder de Joden een minderheidsgroep bitter het Mandaat bestreed: de Revisionisten, en dit sinds het begin zijner instelling. Zij eischten o.a. de inlijving van Transjordanië bij het Nationale Home.

In 1934 waren er 42.359 nieuwe ingewekenen; in 1935: 61.854. Invoer en uitvoer, verkeer, nijverheidsbedrijven..., het nam alles een hooge vlucht, dank zij, het dient herhaald, de onvermoeibare Joodsche werkkracht. Maar hoe meer de economische bloei steeg, hoe bedenkelijker werd de politieke toestand. De haat en de vrees der Arabieren gingen crescendo. De toon van de pers werd woester en dreigender, al toomde de Regeering de Joodsche expansie terdege in. Geen Arabische landbouwer mocht nog een stukje grond verkoopen, of hij werd in de Moskeeën aangeklaagd als hoogverrader. Op de heuvels van Galilea huisden gevaarlijke terroristen onder de leiding van Sheik Izzed Din al Quassam, een Syrisch banneling. Bij een treffen met de politie werd deze aanvoerder gedood. Zijn begrafenis te Haïfa gaf aanleiding tot heftige demonstraties ter eere van den ‘martelaar’. Op 25 November 1935 vroegen de vereenigde vijf Arabische partijen den Hoog-Commissaris Sir Arthur Wauchope de instelling van een ‘democratische’ regeering, het verbod van verkoop van Arabische landerijen aan Joden en dit van alle inwijking. De leiders van het Nationaal Tehuis, en het Zionistisch Congres wezen er op, dat op geen enkel terrein schade was toegebracht geworden aan de vitale Arabische belangen. Sir Wauchope onderwierp aan de Joodsche en de Arabische hoofden (21 en 22 December) een definitief schema van Wetgevenden Raad, die zou bestaan uit 28 leden (waaronder slechts 5 ‘officieelen’); 11 zouden genoemd worden en 12 gekozen: 11 Muzelmannen, 7 Joden, 3 Christene en 2 vertegenwoordigers van de economische interessen. Deze vergadering moest zich verbinden de validiteit van het Mandaat niet te betwisten, den Hoog-Commissaris toe te laten in zekere omstandigheden in de wetgeving in te grijpen en de landbouwtoestanden te regelen, na bespreking desnoods in den Raad. De Arabieren zagen nu het middel opdagen, dat hun ten langen laatste de besliste meerderheid in 's lands bestuur zou verzekeren, terwijl de Joden (Dr. Weizmann) kort en bondig het plan verwierpen. Daar ook het Britsche Parlement niet gunstig gestemd was aangaande Wauchope's voorstellen, waren deze weldra geklasseerd.

Intusschen erkenden de Engelschen de Egyptische onafhankelijkheid en Frankrijk de autonomie van Syrië (naar het model van Irak, dat in 1930 volledig zelfbestuur vanwege Engeland bekomen

had). Dit was koren op den molen der Arabische Palestijnen. Toen kwam daarbij het Italiaansch-Abessinisch conflict, waarbij bewezen werd, dat Groot-Brittannië een ergen vijand meer telde. Het radio-station van Bari raasde tegen het Britsche Imperialisme.

De troebelen van 15 April 1936 vingen aan met den moord op twee Joden op den weg Tulkarm-Nablus. Den volgenden nacht vielen twee Arabieren, niet ver van Petan Tiqva. De begrafenis van een der gedoode Joden te Tel Aviv leidde tot betoogingen, wat aanleiding gaf tot nieuwe moordpartijen te Jaffa: drie Joden werden afgemaakt. Op 20 April vormde zich een Arabisch Nationaal Comité te Nablus; dergelijke vergaderingen kwamen insgelijks tot stand in alle steden en in de groote dorpen. De algemeene staking werd weer afgekondigd. 25 April stelde zich een Arabisch Hooger Comité in, bestaande uit: Haj Amin Eff. El Husseini, Moefti van Jeruzalem (Voorzitter), Awni Bey Abdelhadi, Ahmad Hilmi Pasha, Ragheb Bey Nashashibi, Djemal Bey El Husseini, Abdul Latif Bey Salah, Dr. Hussein Eff. El Khalidi (Burgemeester van Jeruzalem), Yaqub Eff. Ghussein, Yaqub Eff. Farraj, Alfred Eff. Rock. Zijn eischen kwamen overeen met deze in November geformuleerd, maar in plaats van een democratische regeering vergde men nu de oprichting van een Nationaal Gouvernement, verantwoordelijk t.o. van een vertegenwoordigenden raad. Een verdere beslissing verbood de Arabieren nog belastingen te betalen; de uitvoer werd stopgezet; de winkels gesloten. Gewelddadigheden en vernielingen hielden niet meer op. Uit Syrië en Irak stroomden gewapende vrijwilligers toe.

In Juni werden enkele leiders, waaronder Awni Bey Abdelhadi (algemeen secretaris van het A.H.C.) in het concentratiekamp van Sarafand opgesloten. Scherpe memoranda vanwege de Arabische hoogere ambtenaren en de rechters van de Shari'a-gerechtshoven verweten de Regeering haar beteugelingspolitiek. De guerilla begon voorgoed. Fawzi ed Din El Kauwakji, een Syriër, Turksch officier in den wereldoorlog, later militair raadgever van koning Ibn Seoud, noemde zich ‘generalissimo’ van de rebellen en vaardigde communiqué's en proclamaties uit. Vele Joden werden om het leven gebracht, waaronder Prof. L. Billig; de olie-pijplijn door het Esdraelon-plein beschadigd, de wegen ondermijnd, tramlijnen opgebroken, meer dan 200.000 boomen vernield; het Jood-

sche eigendom voor 250.000 pond geschaad. Nieuwe Britsche troepen kwamen uit Egypte en Malta aan. Generaal J.G. Dill werd opperbevelhebber over de geheele Palestijnsche legermacht (die zelfs heden slechts 20.000 man bedraagt). Toepassing van de krijgswet volgde. Een duizendtal Arabieren sneuvelden. Resultaat: 12 Oktober werd het werk algemeen hernomen op voorschrift van het A.H.C. De rust herstelde zich. Op 11 November begon de Koninklijke Palestijnsche Commissie, onder leiding van Lord Peel (overleden in October 1937), uit Londen den 5n November vertrokken, haar moeilijke verzoeningstaak. Zij stond tegenover een bevolking van 840.000 Muzelmannen (62%), 400.000 Joden (30%) en 110.000 Christen Arabieren (8%). In 12 jaar was het aantal Joden meer dan verdriedubbeld; hun grondbezit meer dan 1 1/2 maal toegenomen. Op landbouwgebied waren de prachtigste uitslagen bereikt. Hun steden en dorpen bloeiden ongemeen. Tel Aviv, met meer dan 150.000 Joodsche bewoners en 7000 huizen, groeide tot de voornaamste stad in Palestina. Jeruzalem telt 125.000 menschen (76.000 Joden), de petroleumhaven Haïfa 100.000 (50.000 Joden). Economisch en financieel, was, overal waar de Joden konden optreden, de toestand schitterend. Hun democratische gemeenteraden betoonden een uitstekenden organisatiegeest. Cultureel was de vooruitgang even groot: Aristoteles, Descartes, Leibnitz, Fichte, Kant, Bergson, Einstein... werden vertaald en bestudeerd; Shakespeare, Goethe, Heine, Byron, Dickens, de groote Russen... eveneens in het Hebreeuwsch uitgegeven. De invloed van den geest van het Nationaal Tehuis weerspiegelde zich in de gedichten van Bialik († 1936) en in het proza van Nahum Sokolov († 1935). 4 dagbladen en 10 weekbladen verspreiden de Joodsche idee. Het Palestijnsch Symphonisch Orkest, samengesteld uit 70 Joodsche muzikanten, triomfeerde o.a. met Beethoven, Haydn, Schubert, Brahms. Wetenschappelijk zijn het Daniël Sieff Navorschingsinstituut te Rehovot en het Radiologisch Instituut te Jeruzalem, uitgerust met de meest delicate moderne instrumenten. Het Zionisme, het Joodsch Nationalisme, gaat trots op zijn prestaties, doorgloeid met Hebreeuwsche traditie, zonder haat tegenover de Arabieren, hen steunend, waar het mogelijk is. Palestina is voor hen echter Eretz-Israël (het land van Israël: het Joodsche Vaderland).

Agrarisch en industrieel gaat het eveneens de Arabieren voor den wind; hun banken doen uitmuntende zaken. De gunstige invloed van de Joodsche inwijking kan niet geloochend. Zeer duur betaalden o.a. de immigranten hun gronden, en de producten van de Arabische nijverheid, waaraan zij behoefte hadden. De werkeloosheid onder de Arabieren is gering en de loonen zijn zeer voldoende, en ver verheven boven die in Syrië en Irak. Lager-landbouw- en technisch onderricht ontwikkelt zich voorspoedig. Op sociaal gebied is er enorme verbetering gekomen.

4 dagbladen verschijnen in het Arabisch. Al Liwa is het officieel orgaan van de Palestijnsche Arabische Partij, deze van den Moefti. Falastin (Christelijk Arabisch) verdedigt de Nationale Defensie Partij van Ragheb bey Nashashibi. Al Difa'a is de spreekbuis van de Istiqlal Groep van Awni Bey Abdelhadi. Al Jamia al Islamiya behoort niet rechtstreeks tot een partij, maar is eveneens streng nationalistisch. Eén weekblad verschijnt in het Engelsch: Palestine and Transjordan; uitgever is Fuad Eff. Saba, secretaris van het A.H.C. Op dit oogenblik is het geschorst.

De Arabische scholen vormen voor alles een nationalistische jeugd, jonge fascisten, vervuld met haat tegenover Joden en Arabische minimalisten, gereed de Hebreeuwen terug naar de ghetto's te drijven. De verlangens van de Revisionisten (Jabotinsky), waarbij Transjordanië voor de Joodsche inwijkelingen zou geopend worden, joegen de driften verder op.

Azië verzet zich tegen Europa. Assimilatie is uitgesloten. 1 millioen Palestijnsche Arabieren eischen een souvereinen staat in den aard van Seoudisch Arabië, Yemen, Irak, Egypte; ofwel een onafhankelijk gouvernement als dit van Transjordanië; minstens dezelfde beloften als deze afgelegd tegenover Syrië en den Libanon.

De ‘Palestine Royal Commission’ suggereerde in Juni 1937 de verdeeling van het Heilig Land in een Joodsch en een Arabisch kanton; tot het eerste zouden behooren de vlakte van Esdraelon, de kustvlakte ten Noorden van Tel Aviv en de nederzettingen rond Rishon le Tsiyon en Rehovot. Het Arabische kanton zou de overwegend Muzelmansche gewesten omsluiten. Ieder kanton zou zijn eigen autonoom bestuur verkrijgen, dat geheel onafhankelijk zou beslissen over openbare werken, gezondheidsmaatregelen, opvoedingsinstellingen, verkoop van gronden en inwijkingskwes-

ties. Het Centraal Gouvernement, met behulp van vertegenwoordigers van de onderscheiden kantons, zou buitenlandsche zaken, landsverdediging, spoorwegen en tramways, post en telegraaf, alsmede het tolwezen onder zich hebben. Elk kanton zou zijn officieele voertaal (of -talen) vaststellen.

Twee 'soevereine' staten zouden dus ontstaan: een Arabische, samengesteld uit Transjordanië + het deel van Palestina, gelegen ten Oosten en ten Zuiden van den Joodschen Staat, die vooral het Noorden en het Westen zou omvatten. Vielen in het Joodsch gebied: Akko, Safed, Tiberias, Nazareth, Haïfa, gedeelten van Jenin, Tulkarm, Beisan, Jaffa, Ramie; in het Arabisch: Nablus, Ramallah, Jericho, Hebron, Gaza, Beersheba, gedeelten van Jenin, Tulkarm, Beisan, Jaffa, Ramle, Jeruzalem en Bethlehem. De corridor Jaffa-Jeruzalem, in handen van het Mandaat, zou voor beide staten openstaan. De Arabieren zouden vrij goederenvervoer bekomen tusschen hun gebied en de Middellandsche Zeehaven Haïfa, terwijl de Joden hetzelfde recht zouden genieten tusschen hun gewest en Egypte (spoorwegverbinding). Ook de vrijheid van de handelsrelaties met de Roode Zee werd gewaarborgd.

In plaats van te leiden tot een definitieve regeling van het Palestina-vraagstuk, verwekte dit verdeelingsplan de hartstochtelijkste herrie, vooral van de zijde der Arabieren, die er nu eenmaal op gesteld zijn het Heilig Land in volle onafhankelijkheid te bezitten en zelf met de Joden in volstrekte vrijheid en naar hun welgevallen te onderhandelen en hun inwijking naar believen in te dijken. Van een uitvoering van het ontwerp is dan ook niets gekomen en het Britsche Mandaat blijft dus geldig, tot zoolang de toestand volledig opgeklaard is.

Bomaanslagen, revolverovervallen, bloedige botsingen grijpen heel het land door plaats en herhalen zich dagelijks. Treinen vliegen de lucht in, bruggen worden vernield, telefoon- en telegraafgebouwen in brand gestoken, douanekantoren en radioposten opgeblazen; de groote pijplijn van Irak ondermijnd en beschadigd. Aanhoudend vallen er dooden. De leiding van het oproer berustte voortdurend in handen van den Groot-Moefti, tevens godsdienstig, politiek en militair aanvoerder; ieder jaar deden 200 millioen Muzelmannen hem tienduizenden ponden toekomen, door hem gebruikt voor den aankoop van wapenen (meest Duitsche), het

aanwerven van bespieders, de voorbereiding van den grooten bevrijdingsstrijd; daarbij betaalde de Britsche Regeering hem zijn regelmatig salaris uit van 600 pond. Zijn hoofdkwartier hield hij in de Omar-Moskee, van waaruit hij gemakkelijk in verbinding bleef met zijn getrouwen en zeker van zijn onschendbaarheid was. Een Arabisch keizerrijk, bestaande uit Palestina, Syrië, Transjordanië en Irak, waarvan hij de vorst wezen zou, wordt door hem nagestreefd, en moest hij het Heilig Land kunnen redden voor de Arabische zaak, dan valt hem het kalifaat als een rijpe vrucht in den schoot, wat wij intusschen volkomen uitgesloten achten. Er zijn verscheidene mededingers naar zijn ideaal; vooreerst Ibn Seoud, de machtige veroveraar van den Hedsjas; dan koning Ghazi van Irak, die droomt van een Groot-Irak met Palestina en Transjordanië; verder Emid Abdallah van Transjordanië en koning Faroek van Egypte, die plots veel belang in Palestina begint te stellen, of nog de zoon van den Nizam van Haiderabad, gehuwd met een prinses uit het vroegere Turksche Sultanshuis, opvolger van den rijksten Indischen vorst. Het is dus volstrekt niet beslist, wie het Zwaard van den Profeet dragen zal. Reden voor tweespalt is er te over in het Arabische kamp.

Dat intusschen de Pan-Arabische beweging (eigenlijk in het leven geroepen door den genialen avonturier Lawrence) om zich heen grijpt, bewijzen de voorvallen in Palestina, Syrië, Marokko, Indië en zelfs Spanje. De stammen uit den Hedsjas koesteren het voornemen de Arabische woestijn door te trekken en zich te verzamelen te Mekka... Italië volgt natuurlijk met de meeste aandacht deze gebeurtenissen. De Duce, die zich sinds de verovering van Abessinië tot Beschermer van de Arabieren en van den Islam uitriep, zal te Harrar een Mohammedaansche Universiteit en een sterken Mohammedaanschen zender oprichten. Het Arabisch wordt verplichtend voor al de Muzelmannen onder zijn gezag. De sympathie van den Groot-Moefti voor hem is dan ook geen geheim meer; zoo begrijpt men ook waarom het Italiaansche Konsulaat-Generaal te Jeruzalem de bescherming van de politie weigert.

Langs een anderen kant stookt het Communisme geweldig; duizenden pamfletten worden uitgedeeld, waarin wordt opgehitst tot opstand tegen het Engelsch bewind. Het Bolsjewisme neemt

dus om politieke redenen de verdediging op zich van de Arabische grootgrondbezitters.

In de eerste Octoberweek van 1937 werd Lewis Andrews, tijdens den oorlog commandant van de Australische hulptroepen in Palestina, regeeringscommissaris van Galilea, vermoord. Toen liep de maat over. Drastische maatregelen werden genomen: de Groot-Moefti van zijn functie als Voorzitter van den Hoogen Mohammedaanschen Raad ontheven (intusschen ontvluchtte hij de Groote Moskee, dank zij de hulp der Engelsche bezetting, die van hem geen heiligen martelaar wil maken, en belandde in Syrië, waar Frankrijk erg verlegen met hem zit); al de leden van dit Comité aangehouden en verbannen naar de Seychellen-eilanden in den Indischen Oceaan en hun instelling als onwettige organisatie beschouwd; de locale nationale Comité's werden eveneens illegaal verklaard. Onder de tot verbanning veroordeelden vermelden we: Djemal El Husseini, hoofd van de protest-delegaties van Londen en Genève (die echter kon ontvluchten); Achmed Helmi Pacha, bestuurder van de Arabische Bank; Tukan Bey Shumann, voorzitter dezer Bank; Hussein El Khalidi, burgemeester van Jeruzalem; Jacub Effendi Husseini en Hassan Abn Saïd, politieke raadgevers van den Groot-Moefti; de kadi's van Tulkarem en Jaffa. De Moefti van Jenin en de leiders van de Federatie der Muzelmansche Jeugd werden opgesloten. Met het toeslaan van minister voor koloniën Mac Donald, treedt het Palestina-vraagstuk in een nieuw stadium. Sir Charles Tegart wordt naar ginds gezonden om de regeering van raad te dienen nopens haar bestuursbeleid; hij is de man, die een eind wist te maken aan het terrorisme in Bengalen.

Intusschen werd de verordening gepubliceerd, waarbij de Joodsche immigratie wordt beperkt; daarmede is eigenlijk de suggestie van de Royal Commission betreffende maximum-inwijking werkelijkheid geworden.

Er zou ook aan een herziene verdeeling gedacht worden, waarbij de Joodsche Staat uitbreiding naar het Zuiden zou bekomen, terwijl het Noorden bij den Arabischen Staat zou ingelijfd. De J.S. zou het dominion-statuut verkrijgen en de A.S. volledig onafhankelijk worden en deel uitmaken van de Arabische Federatie, alsmede opgenomen in den Volkenbond. Het Britsche Mandaat

zou zich over de Heilige Plaatsen blijven uitstrekken. Daartegenover bestaat er een sterke strooming om het Engelsche bewind over gansch Palestina te behouden, maar de bepalingen van de Balfour-verklaring zoo te wijzigen, dat de Joden een bestendige minderheid zouden blijven, wier aantal nooit 35% of 40% der totale bevolking zou mogen overschrijden.

Raadsheer L. Stein van het Joodsche Agentschap stelt voor, van Palestina het bijna uitsluitend Arabische grondgebied (aangeduid in het verslag van de Koninklijke Commissie) te scheiden, uitgezonderd Néghèv; de rest van het land, de ontworpen Joodsche Staat, en het overblijvende Mandaat-territorium, verder het Néghèv-gebied, zou onder Britsch Mandaat staan; bizondere schikkingen zouden genomen met het oog op het beheer van Jaffa en den toegang van den Arabischen Staat tot de zee, alsmede wat aangaat de potassiuminstellingen aan de Doode Zee en deze van de electriciteitscompagnie van Rutenberg; de mandataris zou formeel beloven de Joodsche inwijking toe te laten, in zoover de economische opslorpingsbekwaamheid van het land het zou gedoogen; hij zou tevens zorg dragen voor het welzijn van de wederzijdsche minderheden; Jeruzalem, Bethlehem en Nazareth zouden steeds zoodanig geregeerd worden, dat noch de Christene, noch de Muzelmansche wereld hier aanstoot zouden vinden.

Het Hooger Arabisch Comité werd te Bagdad heringericht; aan het hoofd er van bevinden zich: Djemal El Husseini, uit Palestina ontsnapt, Izzat Darvaga en Awni Bey Abdulhadi, die pas uit Genève terugkeerde.

Veertien jaar geleden noemden wij in ‘De Vlaamsche Gids’ Palestina, Syrië, Mesopotamië en Egyypte de gevoelige plekken van de wereld. Zij zijn het gebleven. We wezen op het op den voorgrond komen van Azië, dat gisteren nog alles van Europa moest aannemen en nu reeds op datzelfde Europa terugwerkt. We voegden er bij, dat moest ooit de Islam de overwinning behalen, alle Westerlingen de zee in gesmeten zouden worden, zoodat geen Europeesche mogendheid ten langen laatste werkelijk belang kon hebben in de uitschakeling van Engeland. Dit is meer dan ooit waar. Alleen kortzichtige, op tijdelijk gewin beluste, leiders (Führer's of Duce's) kunnen er heden, tot hun uiteindelijk nadeel, andere gedachten op nahouden.

Wij herhalen: Een Muzelman kent geen eclectisme; hij onderwerpt zich aan de macht der Christenen, als zij onweerstaanbaar is; hij verdraagt ze, indien ze beschermend optreedt; hij misprijst haar, indien zij behendig wil zijn. In het Oosten is diplomatie een fout; een Oosterling is altijd sluwer dan een Christen. Er hoeft ginder een gezag, dat met krachtdadigheid regeert. Voor den Islam is ieder Ongeloovige een vijand. Sedert eeuwen leed hij de nederlaag; nu wordt hij weer een moreele en een materieele macht; hij is definitief ontwaakt. De standaard van den Profeet wappert triomfantelijk in Azië en Afrika; zijn volgelingen bereiken een totaal van 306 millioen. Het Mohammedanisme is de sterkste godsdienst na den katholieke (400 millioen). Ook het Bolsjewisme speelt zijn rol voort. Den Muzelman verschijnt het als de wraak van Azië op Europa.

Het internationale karakter van het Palestijnsch vraagstuk werd eens te meer bewezen door een der uitslagen van het onderhoud, dat von Ribbentrop met Mussolini had (midden October) en waaraan ook de Japansche gezant te Berlijn deelnam. Het probleem zou zoodanig moeten worden opgelost volgens deze heeren, dat het Britsch Mandaat zou worden opgeheven en een internationale strijdmacht naar Palestina gezonden, naar het voorbeeld van wat is geschied in het Saargebied vóor de verkiezingen over den terugkeer van deze streek naar Duitschland. Engeland, Frankrijk, Italië en Duitschland zouden die strijdmacht leveren...

De wanordelijkheden in Palestina nemen geen einde: de terroristen rusten niet; dagelijks blijven er dooden vallen. Samen met het ontslag van Sir Arthur Wauchope, den Hoog-Commissaris, kwam de tijding (28 October) van den ontzaglijken brand van het Balfour-bosch, dat zich op de heuvels van Nazareth verheft: 500.000 boomen werden moedwillig vernield. Denzelfden dag weigerde de leider van de ‘minimalistische’ Nashashibi-partij de aanvaarding van om het even welk verdeelingsplan van het land; als belangrijk argument tegen dit van de Koninklijke Commissie, geestesproduct van professor Coupland, hoogleeraar in koloniale geschiedenis aan de Oxford-Universiteit, wordt aangevoerd, dat in den Joodschen Staat 225.000 Arabieren zouden wonen, tegenover 260.000 Joden; deze Arabieren overplanten naar den Arabischen Staat zou op den vreeselijksten weerstand stuiten, ook omdat

het hen economisch veel beter gaat dan hun rasgenooten in het overige Palestina of zelfs in Transjordanië, zoodat zij niet den minsten lust koesteren het land te verlaten; al hebben zij hun welvaart grootendeels aan het Joodsch kapitaal te danken, hun nationalisme ignoreert alle erkentelijkheid. Daarbij komt, zooals Lawrence betoonde, het verlangen van de Arabieren naar de Middellandsche Zee en slechts in de tweede plaats naar den Indischen Oceaan, dit uit cultureel, economisch en militair belang.

Een Jodenstaat in Palestina met een zeer lange grens, die o.a. de grootste moeilijkheden bij de tolregeling zou veroorzaken, is slechts leefbaar, wanneer Engeland zich met zijn geheele bewapende macht achter dezen staat stelt. Hoe sterker zulk een staat wezen zou, hoe geweldiger de Arabische tegendruk! Engeland zal zich niet met den tegenstand van de geheele Arabische wereld willen belasten. Palestina zelf zal door de Britten echter nooit opgegeven worden; daarvoor is zijn strategische beteekenis veel te gewichtig.

Naschrift: Sinds dit eind October geschreven overzicht, duurt de strijd tegen de opstandelingen (75% analfabeten) onverminderd voort. Overal lijden de Arabieren groote verliezen. Het terroristische opperhoofd Sheik Farhan-es-Saadi werd opgehangen.

Begin December kreeg de oud-gouverneur van Soudan en van Tanganyika zijn aanstelling tot Hoog-Commissaris in Palestina. Hij benoemde Generaal R.H. Haining tot militair opperbevelhebber (in de plaats van Generaal Wavell). Deze neemt nu de verantwoordelijkheid op zich van de voortaan onverbiddelijke krijgsmaatregelen. 500 moorden op een goed jaar doen de Britsche overheden besluiten de worsteling voort te zetten totdat er geen man van de oproerlingen zal overblijven.

Dr. JOZ. PEETERS.

[Gedichten]

Herinnering

Ik moet nog altijd schrijven
een liedje van weleer,
van toen ik liep te dolen
langs heide, bosch en meer;

een lied van jeugd en jubel,
van kruid- en bloemengeur,
van zonlichthorizonnen,
van levenslust, van kleur;

van droomverloren tochten
door vlakten, wegels, duin,
van het schalmeiend ruischen
des winds in boomenkruin;

van jong en schoon verlangen
en liefdes zachte pijn
in 't tooverlicht der dreven
en den midnachtmaneschijn;

maar geen kan woorden vinden,
zoo frisch en licht en broos,
om een weelde uit te beelden
onaardsch en nameloos;

al hoor ik iedren zomer
dit liedje telkens weer,
als ik begin te schrijven,
vind ik den zin niet meer.

Kleine Gedichten

Ambrosia

'k Lig op mijn rug te midden in de bloemen,
'k zie wind en bijen door den hemel zoemen.
Ik ruik den reuk van hars en terpentijn
en 'k hoor mijn hart dit leven heerlijk roemen.

Wederzien

Over de heide geuren zon en wind.
Ik trad op deze bloemen reeds als kind.
De wegels naar het bosch - zij bleven eender;
wat is er dan dat 'k zoek en niet meer vind?

Slaapster

Hoe rustig ligt gij in het zomergras te slapen.
uw schouders half ontbloot, door droomen overmand,
terwijl de middagzon de blauwe lucht verbrandt
en lui een mierken loopt langs de aders van uw hand.

Vroom

Het ruischen van de stilte in 't bosch.
't Gegeur van kruid en terpentijn.
Gezeten op het zonnig mos,
tracht ik zoo stil als 't bosch te zijn.

A.W. GRAULS.

De Stad op het Einde

Wij hebben het genoegen hier den eersteling van een talentvol jong Limburgsch schrijver af te drukken. Wij wenschen hem bij voorspoedigen groei een mooie loopbaan.
RED.

Zoolang Faust aan Mefistofeles gebonden blijft, stort hij zich in het avontuur.
P. VAN SCHILFGAARDE:
'Het Wezen der Ziel'.

I

Polycarpus, kluizenaar, een man die zijn hart beteugelde à volonté, woonde met zijn leerling Elam in een bosch. Deze eenzaat had gerust zijn tong kunnen missen en deed gansche dagen boete om te worstelen met de kwade geesten en met zijn eigen.

Om die reden werkte hij hard als een slaaf en kastijdde zijn lichaam door het af te matten en niet te voeden; hij schonk daarbij zijn ziel nooit de kans om met vuur te spelen.

Daagden er bekoringen op, dan stampte hij deze direct de pooten over met zoo een brutaal geweld, dat de duivels ervan moesten verschieten.

De dagen en nachten van groot offensief door de onderwereld waren echte kermisdagen voor Vader Polycarpus. Dan streelde hij met de vingertoppen de bijtende netels, die hij zelf kweekte, at bittere kruiden en deed er nog peper en zout bij, tot zijn tong vol blaren stond.

Met een rozenstruik geeselde hij zich en sliep rechtstaande, een zwaren blauwen steen in de handen.

Polycarpus had in zijn lijden nog nooit water en bloed gezweet, gelijk Ons-Heer in het hofken van Olijven; daarop wachtte hij en hij verlangde het vurig.

Hij had zoo graag zijn jongen broeder Elam nog heiliger gemaakt, maar moest inzien, helaas, dat de jongen niet genoeg metaal bezat om een stevig pantser te leggen rond zijn al te dichterlijk gemoed.

Elam verdroomde te veel schoone uren van den dag, hield van bloemen, omdat zij kleurig waren en zoo bedwelmend geurden,

zong gevoelige liederen over het groen der bladeren, las liefst de beeldrijke bladzijden uit het Bijbelboek en liep met een doeksken rond den toevallig gekwetsten vinger.

Hij studeerde te veel! De studie! Kwam hij niet op zekeren dag bij vader Polycarpus aan met een verrukt gezicht en buiten adem van opwinding:

- 'Vader Polycarpus, ik kan u bewijzen dat er maar één God bestaat, bewijzen met onomstootbare argumenten!'

- 'Is het al wat gij kunt?' antwoordde de oude kluizenaar. 'Ik geloof het zonder bewijzen. Dat is sterker. En trek die bloem uit uw knoopsgat en dans in de doornen om God te benaderen en eens voor eeuwig te vinden. Gij wilt Hem bereiken met den geest, gij zoekt Hem verkeerdelijk. Weet gij wat gij moet doen? Geesel uw billen tot zij bloed zweeten, strooi peper op een stoel en zeg in uw eigen: Wees gezeten. Ik verzeker u, gij zult ander muilen trekken. Tegen God zijt gij van zelf bestand, die doet u geen kwaad, maar tegen den duivel zijn parten moet gij u bestand maken. Ga nu in vrede, mijn zoon!'

Elam is gegaan met een bluts in zijn geestdrift.

De jonge broeder was vroeger een verwend kind geweest. Bij zijn geboorte woog hij niet meer dan vijf pond en zijn moeder weende terwijl zij den tengeren zuigeling voor de eerste maal de borst gaf. Verder vertroetelde zij Elam als een pop en maakte er haar speelgoed van, terwijl haar man, de professor, verdorde tusschen zijn boeken.

Deze maakte meer dan eens ruzie omdat zijn vrouw den schreeuwenden zuigeling niet kon bedaren en dat geschrei hem stoorde in zijn gepeinzen en berekeningen.

Toch hield de geleerde veel van zijn zwak zoontje, las boeken over kinderverzorging om raad te kunnen verschaffen op tijd en stond. Eens laveerde hij een halven nacht de slaapkamer op en af in vliegend vaandel, den lieven, haast in zijn gebleer verstikkenden baby in de armen, hem sussende met geïmproviseerde wiegeliedjes. Had hij niet een dag te voren een boek gelezen over kinderstuipen?

Om een zenuwachtig hoestje of om reden dat Elam's darm~ kensafscheiding in de luiers wat troebel was of niet normaal van kleur, werd een dokter ontboden en soms een tweede bijgeroepen om zekerder te spelen.

Zoo groeide Elam op tusschen twee bekommerde menschen en toen hij begon te loopen, moest een schrijnwerker komen om al de hoeken van tafels, stoelen en kasten af te ronden, want de kleine Elam kon er tegen aanstooten en zich kwetsen.

En wat al strijd tegen de wisselvalligheden van ons grijs klimaat! De vertrekken werden thermometrisch verwarmd, want daar heerschten dit jaar de mazelenepidemie en een beetje wijnpokken. Ook had de ongeloovige professer weinig betrouwen in de beschermende hand van den heiligen Engel-Bewaarder van Elam. De bezorgde moeder wel, die bad voor niets anders.

Toen Elam op zijn zesde jaar school ging, zag hij er wel uit als een kamerplant met zijri bleek vel, waaronder geen bloed vloeide, maar met zijn hoofd was hij de anderen ver vooruit. Daarvoor had zijn papa gezorgd. Elams geest had veel aan gymnastiek gedaan.

Zijn vader was een vernuftig uitvinder, bezat een register vol brevetten van groote verscheidenheid, schreef een boek over ‘Dichters en hun afwijking van de geestelijke normaliteit’ en een ander zeer gewaardeerd werk over ‘De distel in onze vegetarische keukenrecepten’.

Elam studeerde al deze onderwerpen mee met zijn vader, die hem daarover onderhield uren en uren aan een stuk. Zijn vader schonk hem ook geen lichte plezierkens om zijn speeltijden te vullen, maar plaatste hem vroeg achter het schaakbord, dat zij dan samen bespeelden; en het gebeurde meer dan eens dat Elam zijn wijzen vader schaakmat zette, dit tot groote vreugde van den geleerde.

Dat kind stak van jongs af vol rijpe gedachten en zijn ziel kende geen strijd tegen vijanden van buiten, want hij zette zelden een voet op straat zonder zijn moeder naast zich, die dan ook haar best deed om Elam nergens te brengen waar zijn deugd in gevaar kon komen. Ook werd de atmosfeer van het huis zeer proper gehouden; beelden en gravuren eruit verwijderd, waaraan een knaap zich ergeren kon: de gevaarlijke boeken gingen achter slot.

Iedereen zei van Elam:

- ‘Het is een engel van een jongen.’

En Elam was het ook.

Op zijn twintigste jaar ontdekte hij het waar geloof en kon al de argumenten weerleggen die zijn vader hem voorlegde. Hij wilde priester worden.

Toen wierp zijn vader hem brutaal de deur uit en Elam keerde nooit weder, maar werd geen priester.

Met zijn valies boeken vond hij een onderkomen bij den ouden Polycarpus.

In het begin viel het woudleven niet mee, want vader Polycarpus sneed met harde hand één na één zijn weeke goestingen den adem af.

Zijn groote lust was in de eenzaamheid te studeeren, terwijl

zijn oude meester zich als een koelie afbeulde en zijn lichaam pijnigde om Elam er trek naar te geven.

Die trek kwam niet.

Daar doken zelfs na zeven maanden verblijf zonderlinge neigingen op in Elam en zijn meester Polycarpus beloerde hem met ongerust oog.

De lente! Het zog werkte in de boomen en in het jonge bloed van Elam.

Deze bemerkte het lossprингen van het groote leven in struiken en boomen, streelde met de oogen de amoureuze doening van een paar boschduifkens op een boomtak.

Aai! Wat een verliefd spel! En hij dacht aan zijn geslacht.

Polycarpus sprak hem aan:

- 'Wat zit gij daar te droomen op stomme dierendoening en zondige verlangens in u te wekken, jonge vriend? Zie, zoo gij daarmee niet voorzichtiger zijt, loopt gij recht uw val te gemoet. Reken af met uw eigen, jonge vriend, leg een trekplaaster van boetedoening op uw hart. Doe als ik.'

Elam deed dit natuurlijk niet, liep dieper het bosch in en dacht na.

Groote dingen wenschte hij te verrichten en niet vader Polycarpus na te volgen: hij bezat een te zeer geleerd hoofd. Zijn kennis van God zou hij ten dienste van de menschen stellen. Zijn hart zou hij wel in toom houden met zijn hoofd. Dat was veel gevraagd van zijn hoofd.

Karlijne, de dochter van den boschwachter, bracht vader Polycarpus eens per week een pot melk voor Elam, precies omdat hij thuis zoo verwend was geweest.

Dan lag deze te loeren naar het fel gevormde lichaam van de jonge vrouw en hij vroeg zich eens af, hoe week van toets haar vleesch onder de kleeren mocht zijn. Lijk een bliksemstraal was een zondige bedenking door zijn geest gegaan en had hem doen blozen. Foei!

Eens liep hij naast haar. Zij rook naar de koe, had een gezicht vol puisten met gele kopjes, zeer ruwe handen en een mannenstap.

- 'Wat gij ook graag zoudt hebben, mijnheer Elam, gij moogt het altijd vragen thuis, zelfs boter, en gij komt het maar halen.'

- 'Dank u, juffrouw Karlijne; gij zijt heel goed en schoon.'

Beiden bloosden en Karlijne geloofde hem.

Soms mengde Elam juffrouw Karlijne in zijn onvoorzichtige droomen, maar dan zonder haar gezicht, omdat het zoo leelijk was.

Dan bedacht hij zich of het niet mogelijk was bij haar te gaan om wat te vragen, boter bij voorbeeld, en dan kon hij praten.

Dat waren al dingen die Elam in stilte begeerde en nog veel meer.

Zekeren nacht! Elam kon den slaap niet vinden, omdat het in zijn hart zoo woelig stormde. Hij liep naar vader Polycarpus, die in een hoek van zijn kamertje, groot en mager, te slapen stond, de voeten in een emmer water.

- 'Vader Polycarpus, ik kan niet slapen!' zei hij en staarde het verweerde wezen van den kluizenaar aan, dat in maanlicht stak.
- 'Zoo, zijt gij daar, mijn jonge vriend? Wat kwelt u?'
- 'Ik kan zoo niet blijven leven, het gaat niet! Alles kwelt mij hier. Ik wil menschen zien, andere menschen dan u en mij, beproeven de wereld beter te maken.'
- 'Wat gij wilt is schoon, maar... ook zeer gevaarlijk!'
- 'Mijn lichaam verdraagt dit mizerieleven niet langer: gisteren waren de patatten maar half gaar en den dag ervoor waren er geen. In mijn holle maag blijven de harde eikels als knikkers liggen en ik heb zoo graag suiker in mijn koffie. De boschbessen ben ik moe; zij bezorgen mij telkens een gejaagden stoelgang, die drie dagen duurt en me zeer afmat.'

Elam relde zijn klachten af tot hij buiten adem was.

De kluizenaar Polycarpus werd zeer droef, trad uit het water waarin hij te slapen had gestaan en naderde Elam:

- 'Zijt gij niet wel hier? Is dit bosch niet groot en is God er niet gedurig in onze nabijheid? Gevoelt gij niet aanhoudend zijn aanwezigheid?'
- 'Ik wil God anders dienen.'
- 'In de wereld! De wereld is zoo bedorven.'

Elam sprak niet, maar knikte met het hoofd.

De oude kluizenaar ontstak een oliepit, plaatste deze op den vloer, lei zich ernaast op de knieën en een kaart teekenend met den vinger op den grond, sprak hij:

- 'Mijn zoon en broeder, hier de zee, daar verder het land in ligt de stad Babel, de zondigste stad van de wereld. God zal ze binnen kort treffen. Ik weet dat een rechtvaardig man daar niet rechtvaardig kan blijven om alzoo volgens het Bijbelwoord de stad te redden van den ondergang. Ga waar gij wilt, mijn broeder, maar niet naar het bedorven Babel. Ga in vrede, mijn kind.'

Elam nam des anderen daags zijn oud valies, stak het vol geleerde boeken, deed zijn spannend jasken weer aan, dat hij in een jaar niet meer gedragen had, zette zijn bolhoedje op en vertrok.

Achter het kleine venster van de kluis keek de oude Polycarpus Elam achterna en tranen liepen uit zijn harde oogen, die sinds lang niet meer geweend hadden. Daarna lei hij zich in een hoek van de kluis op zijn stroozak en weende uit compassie.

De zwakke Elam trok naar Babel, opgejaagd door een zonderlingen prikkel in zijn bloed.

II

Op de zolderkamer van een wolkenkrabber in het hart van de reuzenstad Babel zaten vier menschen samen: een dichter, een wijsgeer, een pianovirtuoos, zonder instrument, en naast den dichter, het mager meisje Liska.

De avond was gevallen. Daar stond een brandende kaars in het midden van de tafel en de kamer hing vol rossen schijn.

- 'Wilt ge dat ik u van Marinette vertel? Mijn woorden zullen de stilte vullen,' sprak de dichter.

Inderdaad, het was er stil. Liska aan zijn zijde drukte zijn arm, lei het hoofd op zijn schouder en sloot de oogen een stond.

- 'Ik wou een brok eten, ik heb honger!' loste de pianist.

De man was mager en kaalhoofdig; zijn oogen lagen als die van een zieke diep in het hoofd; zijn handen op tafel, onder het licht van de kaars, waren fijn van vingeren.

De wijsgeer antwoordde daarop met diepe basstem:

- 'Geen werk, geen eten... en zoo we geen werk vinden, vallen we dood van honger.'

Het meisje naast den dichter schrok op bij het woordje 'dood' en drong tegen hem aan. Zijn rechterhand streelde haar haren en hij sprak met zingende stem:

- 'Marinette, ze huppelt op voetjes licht als glas en zweeft als een zeepbel boven den grond, ze blinkt als een stukje zon en haar geestdrift jaagt het bloed naar mijn hoofd; Marinette, ik geloof in u!'

Hij zoende zijn meisje op het voorhoofd. De stilte viel weer een poos in hun midden.

- 'Ik geloof alleen aan mijn honger en aan de armoe van deze twee en dertigste verdieping, waar we zitten te wachten, ja, op niets.'

De wijsgeer had de stem vol bitterheid, stond op van zijn stoel, liep naar het venster en stak zijn hoofd vol gedachten naar buiten.

De lucht, een effen vlak vol sterren; onder zijn oogen, Babel, de betonnen stad in klaarte van reklaamlichten.

Op de platte daken der reusachtige gebouwen scherpe schijnwerpers, die van tijd de lucht vol licht joegen en de sterren doofden.

De wijsgeer zijn hoofd bleef naar buiten hangen en peinsde en voedde zich met gedachten. Had hij niet in zijn geest al de klare systemen der oude en nieuwe filosofen met zijn brein tot compote gestampt en liep hij nu zelf niet in de diepste donkerte door in al dat licht te willen loopen?

- 'Het is schoon in iets te gelooven,' zegde de dichter.

- 'Zoo!' antwoordde de pianovirtuoos en hij trok het lang in een geeuw en wreef zijn fijne handen tegen elkaar.

- 'Zeker is het schoon, vooral in iets te gelooven dat anders is dan de wereld waarop we leven, dan de steenen stad die ons geen eten geeft; ik wil zeggen dat het schoon is te gelooven in iets wonderbaars, in iets dat de oogen van den mensch nat maakt en zijn hart heel week. Ik zou graag zoo iets willen zeggen in woorden... Marinette!'

- 'Wijsgeer, doe dat venster dicht, de nacht is koud,' zegde de pianist.

De wijsgeer deed het venster dicht en kwam bij de tafel zitten, streelend zijn baard.

- 'Honger!'

Ook de dichter stond recht en kwam aan tafel zitten. Zijn meisje volgde hem.

- 'Ik ga een gedicht schrijven, de wonderste zaken over mijn droomenmeisje Marinette. Ze heeft thuis een muziekdoos, die maar één en hetzelfde airken speelt en daarmee wil ze de verveling dooden. Zij bewoont een betonnen huis, dat is zeer koud, met vier verdiepingen en heeft een strengen vader en geen moeder, wel een booze meid. Het airken van haar muziekdoos is een menuet. Ik zag haar eens dansen; zij danste voor mij, en droeg een kleed van blauw satijn, dat ze aan de randen met rozige transparante vingertjes ophief. Zoo kon ik haar voeten zien in gouden pantoffelkens. Ik ben smoorlijk verliefd op haar voeten, twee juweelen...'

- 'Achttien karaat!' De pianist zegde het bitter en met een scherp lachje om den mond.

- 'Draag ze naar den berg van barmhartigheid, die juweelen, en koop brood... ik rammel van den honger,' bromde de wijsgeer.

- 'En mij... mij hebt ge niet lief, ik u wel. Waar woont Marinette, mijn dichter?' vroeg het mager meisje.

- 'In zijn zotten kop!' antwoordde de pianist. 'Jammer dat de kunstschilder niet hier is; dien ziet ge met geen oogen meer. Hij zei me verleden week dat hij gevels schilderen ging, indien hij geen schilderijen kwijtgeraakte: hij schildert waarschijnlijk gevels.'

- 'En eet brood,' vervolgde de wijsgeer, 'de kerel heeft het verder gebracht dan wij.'

Liska was in slaap gevallen en de dichter droomde voort in stilte. Ze zaten te wachten en ieder was met zijn eigen bezig: het waren immers kunstenaars.

De kaars was bijna opgebrand, toen ze opgeschrikt werden door een klop op de deur.

- 'Binnen!' bromde de wijsgeer en ze keken in elkaars oogen.

De deur werd opengeduwd en in het deurgat stond Elam, klein, moe, bleek, maar levendig de oogen. In zijn ééne hand hield hij zijn bolhoedje en in de andere zijn reusachtig valies, beplakt met een stationbiljet.

- 'Een artist meer, kom binnen, man,' zuchtte de wijsgeer.

Het ventje stond er beleefd te wachten in zijn zeer nauw jasje en groette met een bedeesden lach het gezelschap.

- 'Goeden avond, heeren en verontschuldigt me, maar... men zond me naar dit huis voor nachtverblijf; daar woonden goede menschen, zei men. Van de eerste verdieping wees men mij naar de tweede, dan naar de derde, dan naar de vierde, en zoo maar altijd hooger tot...'

- 'Op de twee en dertigste, wij begrijpen en kunnen u niet hooger zenden of ge zit op het dak, en daar wonen geen menschen.'

- 'En wij zouden het ook niet doen: gij ziet er een goed menschken uit', vervolgde de dichter; 'zit neder.'

- 'Dank u, goede vrienden, het is waar, ik ben zeer moe en ik ben blij dat men mij niet bedrogen heeft, gij zijt braaf allemaal.'

- 'Maar zeg eens op, wat komt gij hier feitelijk doen, bij ons?' vroeg de wijsgeer.

- 'Ik kom hier arbeiden voor God!'

- 'Zoo! Nogal aardig,' spotte de wijsgeer.

- 'Ik wou beproeven de menschen wat beter te maken, want zij hebben het voornaamste vergeten.'

De vinger van Elam ging de lucht in en zijn oogen begonnen van geestdrift te gloeien.

- 'Vader Polycarpus vertelde over dit moderne Sodoma, waar geen enkel schepsel nog aan God denkt en ieder maar alleen voor zich zelf zorgt. Hij sprak me over de moreele verdrukking van de menschen hier en ik had het graag van kortbij gezien.'

- 'Weet ge, jonge man, dat de kerken gesloten zijn of veranderd in danspaleizen en fabrieken?'

- 'Dat moet wel zijn!'

- 'De klokken bleven hangen, maar de koorden werden overgesneden. Hier hoort ge 's morgens alleen de seinen der fabrieken en bij dag het geraas van motoren; hier is alleen nog de beschaving aan het woord, man!'

- ‘Of géén beschaving; de menschen sukkelen in een donker straatje. Hier is het voor God ellendig gesteld, ik weet het maar al te goed.’

De dichter kreeg opeens een groot medelijden met den sukkelaar, want hij zag er moe uit.

- ‘Zoek hier niet naar God, beste man, die is hier uit de gedachten der menschen, begin niet daaraan,’ antwoordde de dichter.

- ‘Ik ben wijsgeer, maar het kwam nooit bij mij op, God als vertrekpunt van mijn denken te nemen. Daar zijn er te veel vóór mij geweest die dat deden en ligt niet het stof der vergetelheid over hun ideeën?’

- ‘Daarom ligt ook het geluk, het waar geluk, zoo ver weg van deze stad. Ik wil dat geluk weer in de harten der menschen brengen, zoo zij maar naar mijn woorden willen luisteren!’

- ‘Kom man, vertel ons liever iets anders. Wie zijt gij? Vanwaar komt gij? Ik hoor graag vertellen en aan den zonderlingen klank van uw stem hoor ik dat ge vertellen kunt,’ sprak de dichter en hij nam plaats op den hoek der tafel.

Elam nam uit zijn reiszak een veldflesch, dronk een slok en gaf ze verder aan de anderen. De dichter maakte Liska wakker, om ook haar te laten profiteeren van de veldflesch. Zij bekeek Elam met verbaasde oogen en dronk een goede teug.

Elam begon te spreken en zijn handen onderlijnden de woorden, en soms flakkerde de geestdrift in zijn oogen.

Was hij niet diep overtuigd van wat hij zei?

- ‘Tot nu heb ik geleefd op den zoom van een bosch en kwam niet onder de menschen. Ik had er mijn boeken en vader Polycarpus. Gedurende de lange avonden droomde ik van de wereld en zoo werd in mij het verlangen geboren die wereld te leeren kennen. Vader Polycarpus verbood mij deze stad aan te doen, omdat zij slecht was. Zij was een gevaar voor iederen rechtvaardige. Lang duurde mijn reis niet en al bedelend het eten en wat geld voor schip en spoor kwam ik tot hier bij u. Mijn hart heeft mij naar Babel gedreven.’

- ‘Ik vrees,’ sprak de dichter, ‘dat gij verkeerd deedt den raad van uw vader Polycarpus in den wind te slaan en den rand van het bosch te verlaten; hier is het schromelijk droevig en gij zult nog minder eten dan op reis, want hier hebt gij niemand, die u eten geven zal en wij zelf hebben geen brok brood vanavond. De honger bijt onze magen stuk.’

- ‘Dat is niets,’ antwoordde Elam, ‘met de hulp van God zal het wel gaan. Maar tot de menschen wil ik spreken en zij zullen luisteren naar mijn woord. Ik zal ook de hoofden opzoeken, want een verschrikkelijk lot wacht deze stad.’

- ‘Praat ernstig,’ bromde de filosoof, die dit gezeever begon moe te worden, ‘keer terug naar den rand van uw bosch, houd nog meer van uw boeken, maar vergeet Babel.’

- ‘Ik heb den geur van rozen geroken op een morgen, toen ik naar buiten keek. Onder mijn raam stond een struik in vollen bloei: pioenroode bloemen waren het en hun ziel stond open naar het licht. Ik dacht in mijn eigen: moet niet het menschelijk hart ook zoo staan naar het licht om geurig te worden?’

Elam was bij deze woorden recht gerezen en allen waren verbaasd over zooveel geestdrift bij een man, die moe was en misschien als zij, dood van honger.

De klavierspeler wreef gedurig over zijn kaal hoofd, omdat de ontroering hem te pakken had. Ook de dichter gevoelde zoo iets, want deze man gebruikte beelden gelijk de dichters en zijn taal was zangerig. Die man moest waarlijk een dichter zijn.

Voor den wijsgeer was het nietige kletspraat en zich niet langer kunnende bedwingen, begon hij te lachen.

Die kleine man vertelde een sprookje. Op zijn minst geleek het een versleten stelling.

De bougie was ondertusschen uitgegaan en het gezelschap zat in het donker. Toen begon maar pas het spel der discussie van wit tegen zwart en ieder dacht wit te verdedigen en met twee en drie te gelijk ging het erop los.

Zij hakten alles door elkaar: kunst, religie en sociologie, gezondheidsleer, moraal en formulen der algebra, plus aangebrande vrouwenhistoriekens.

En Elam was blij dat zij in het donker zaten, want zijn gezicht brandde en bloosde.

Toen raakte Elam het voortbestaan aan van de ziel na den dood. Zij sprongen allemaal te gelijk recht. De dichter stond midden in de kamer in zijn eigen te gesticuleeren en niemand luisterde naar hem. Hij liet de onsterfelijke Marinette in zijn verbeelding dansen, nu zonder het satijnen kleedje en bezong haar bewegingen en de vormen van haar lichaam.

De wijsgeer, de pianist en zelfs het meisje en Elam niet het minst, allen schreeuwden tegen elkaar op: ‘Ik vraag het woord!’ Maar zij namen het allen te gelijk.

De wijsgeer kreeg het met Elam duchtig aan den stok en noemde zijn hoofd een bus vol bedorven conserven en wees hem een plaats aan in het oudmannenhuis en zijn opinie's in een wijsgeerig museum.

De pianist gaf Elam gelijk, maar alleen voor de grap en zong tusschenin een minnelied van eigen compositie.

Niemand dacht nog aan honger en de stilte had voorgoed de plaat gepoetst. Met dezelfde teksten en aanhalingen uit beroemde

geleerden werden tegenstrijdige stellingen verdedigd. Dat gebeurt wel meer.

De menschen van de benedenverdieping kwamen te vergeefs op de deur bonken en om meer stilte verzoeken en riepen dat hun kroonlamp aan 't plafond hing te dansen. Maar gedaver en gekwebbel gingen hun gang.

Armengezwaai in de donkerte en springen van rechts naar links en de slag van een vloek in den brand der discussie.

De vuist van den wijsgeer deed op den duur onder een bonk de tafel kraken.

- 'Ik heb gelijk, en uw ziel is niks en gij zijt óók niks!' De dichter had reeds het geweld der discussie vaarwel gezegd en stond in een hoek met Liska te vrijen.

Elam had hoofdpijn gekregen, maar geen gelijk.

Liska zoende den dichter en fluisterde hem in het oor:

- 'Elam mag hier blijven op deze kamer, hij mag, niet?'

- 'Vriend Elam,' sprak de dichter, blijf hier bij ons. Wij gaan op zoek naar eten. Het was wel een schoone avond, vindt ge niet? Komt, vrienden, we gaan. Vriend Elam, zoek uw gemak. Wij gaan. Het was een schoone avond.'

Zij vertrokken zonder Elam. Een groot deel van zijn appetijt was geslonken en de platte vertelsels hadden hem diep gekwetst, de ruwe scheldwoorden en vloeken eveneens. Hij besloot in zijn eigen nooit meer over heilige dingen met hen te spreken.

De vermoeienis duwde zijn oogen dicht. Hij opende het kleine venster en stak zijn hoofd naar buiten. De frissche nachtlucht deed zijn zeere hoofd deugd.

De wind blies zijn bolhoedje bijna naar beneden. Wat een geluk: zijn beide handen pakten het nog op tijd.

Hij sloot algauw het venster, lei zijn hoofd op de vensterbank en alles op dien stond werkte mee om Elam moedeloos te maken: de vermoeienis, zijn koppijn, de kleine tegenslagen van de reis, de rumoerige discussie met deze lichtzinnige menschen en die filosoof, die hem te zwaar op de hand woog; daarbij kwam nu nog het heimwee naar zijn hut, naar vader Polycarpus, zoo heilig en sterk.

Elam viel in slaap op de vensterplaat, met het hoofd op een arm; zijn bolhoedje was uit zijn hand gegleden en lag op den grond.

Het nachtplezier van het zondige Babel had de zenuwachtige vrienden van de twee en dertigste verdieping opgeslokt en geen van hen dacht nog aan Elam, die onrustig te droomen lag op hun kamer.

III

Elam had nog maar pas zijn longen opengegeeuwd en besef gekregen van waar hij zat, of na een klop op de deur drong een man de kamer binnen.

Hij had een gezicht, leelijk om van te verschieten en Elam verschoot er ook van.

- 'Pardon, ik heet Rafsky en kom de kudde opzoeken en haar de kans schenken om uit de mizerie te geraken. Zij bieden mij het meesterschap aan over de stad en ik hun een lekker leven!'

Elam dacht: Die man komt voor hetzelfde als ik.

- 'Wie zijt gij? Ik zag u nooit bij hen! Daar is maar één middel, kent gij het?'

Rafsky plantte voor de verbaasde oogen van Elam een mes in de tafel en keek hem aan met zijn doodskoppengezicht.

- 'Steek dat ding even krachtig in het hart van den potentaat en ik neem de macht in handen.'

- 'En de religie, mijnheer, de religie?'

- 'Wat! Hebt gij vannacht van muizen gedroomd, kerel? Wat komt gij hier doen bij deze malcontenten?'

- 'En de ziel, mijnheer, zoekt ge daarvoor niet eerst redding?'

Rafsky brulde van het lachen.

- 'Ik wil u straks eens laten zien, arme kerel, wat er van komt als gij te veel met de ziel werkt.'

Hij rukte Elam terug naar het kleine venster en van daaruit zag hij hoe reusachtig Babel voor zijn oogen lag: een massief geheel van blokhuizen, als karreelovens en in het midden, hoog verheven, een breede glazen koepel.

- 'Dat is het Torenhuis ginder! Daar woont ons aller heer en meester. De democratie is hier aan de tering gestorven, weet ge dat? Het werd een heerlijke zegen voor het plebs, dat nooit den buik meer volkreeg dan nu. Alle macht komt uit het hoofd van den regeerder, eveneens het confort der goede gemeente en de wetten der publieke orde. Mijn hoofd is het zijne waard en ik vraag de macht voor mij. Aan wil ontbreekt het mij niet; daarbij, ik heb een plan!'

- 'Pardon, mijnheer: ik wil staan in den dienst van God en niet in den dienst der menschen en vooral niet in dien van een heerschzuchtige. Door het woord wil ik...'

- 'Wablief, door het woord? Gij zijt gek! Gij kent de stad niet. De menschen houden zich laag tegen den grond en kennen alleen den buik. Door de kudde wordt niet gedacht, en zijn woorden niet de dragers der gedachte? Werk en maak plezier. Wil ik u zeggen wat de potentaat van deze stad maakte? Een reuzenkooi met goedgevoede dieren!'

- 'De ziel stikt in stof!' onderbrak Elam en droefheid bewasemde zijn oogen.

Rafsky sloeg de vuisten naast elkaar op tafel:

- ‘Sukkelaar, sukkelaar, denk niet aan een ziel. De menschen, die nog een beetje besef hebben van dat ding, wonen hier samen en gij ziet hoe weelderig zij hun dagen slijten.’

Elam voelde zich onmachtig om te strijden tegen deze menschen hier en vooral tegen de heerschzucht van dezen leelijken man.

- ‘De ziel van het volk wil ik!’

Elam zei het zacht en de geestdrift was er uit.

- ‘Kom mee, kom mee. Misschien vinden wij de anderen ook daar. Ik schenk u de gelegenheid om verstandiger te worden.’

Hij klapte Elam met een slag het bolhoedje op het hoofd, rukte hem buiten de kamer en de trappen af.

Hij struikelde, bijna tuimelde Elam naar beneden, zoo verwoed sleurde de opgewonden Rafsky hem achter zich aan. Door de straten ging de vaart.

Elam zag nu heel wat minder beweging; het was nog zoo vroeg in den morgen. In de herbergen waren schommelmeiden aan het kuischen. Werklieden in blauw werkpak trokken naar hun arbeid. Ze keken wel verbaasd naar de twee menschen, die gejaagd voorbijstapten. De kleine vooral met zijn gedemodeerd hoedje trok hun aandacht.

- ‘Ginder!’ zei Rafsky, ‘ginder is het te doen. Daar zult gij de liefste zaken zien, man, zij zullen u den lust benemen, u nog langer te kwellen met zielsdroomen.’

Zoo naderden zij een open plek, waar enkele boomen in een trosselken samenstonden en daarrond een troep menschen, nieuwsgierigen.

Zij bleven staan. Rafsky duwde Elam tusschen het volk door.

- ‘Daar hangt de fameuze schilder, de man, die zijn ziel in zijn werk legde, gelijk de vrienden zegden. Bewonder nu maar gerust den lieven jongen!’

- ‘Zwijg toch! Zwijg!’ stiet Elam ontroerd uit.

Hij keek naar den armen artist, die in zijn te wijde jas verwurgd aan den boom hing, het gelaat als doorschijnend marmer en de bedeloogen open en flauw als water. Een kort zwart baardje onder het gezicht. Och arme! Zijn neusnijper zwierde heen en weer aan een koordje, dat vastzat achter zijn rechteroor.

Rafsky stak zijn doodshoofd tegen het gelaat van Elam, die op zijn beenen te rillen stond en maar keek naar het fijne gezicht van den doode.

- ‘Zie, daar staan nu zijn tableaukes. Ziet gij, hoe ver gij komt met te veel ziel in uw werk te leggen? Waarheen heeft zijn gevoel hem geleid? Haha! Opgetild! Die artisten! De kunst! Zij tilt den mensch op van den grond! Daarvan hebt ge hier het klaarste bewijs!’

Rafsky schaterde om zijn eigen geestigheid.

Elam luisterde niet meer; van het gelaat van den dooden kunstenaar gleden zijn oogen naar zijn schilderwerken. Onder den boom stonden zij naast elkaar, de tableaukes, poover tentoongesteld. Sterk met ruwe borsteltrekken geschilderd, maar vol geweldige uitdrukking. Menschen als metalen blokken, met zware hoofden vol kommer en handen als voorhamers.

Daar waren er bij, afschuwelijke nu's, met een vel doorschijnend als glas en raderwerk in hun borst in plaats van een hart en geen één had oogen.

Daar stond ook een zelfportret, en Rafsky wees er heen:

- 'Wat een aap!'

Elam was diep ontroerd: voor hem was het de kennismaking met een pure, maar arme ziel, waarvan het heele werk een wanhoopskreet was geweest. Hij had het innerlijke beeld der stad geschilderd.

- 'Ik ben gelukkig dat gij op tijd verneemt wat menschen van zijn soort waard zijn en wat ge daarvan moogt verwachten. Wat ge hier voor uw oogen ziet, man, die vuile schilderijen, is dat geen aanslag op de publieke zedelijkheid? Zoo iets dient de massa niet!'

Elam liet het doodshoofd naast zich zijn gif uitspuwen en keek even rond. Och! Daar zat de dichter naast de doekjes te schreien gelijk een kind en zegde maar immer:

- 'Maartijn! Maartijn!'

De wijsgeer sprak geen woord en staarde alleen maar langs den doode heen, de ruimte in en zocht naar gedachten in de lucht. Zijn eindeloos voorhoofd was in rimpels getrokken.

De pianist deed zenuwachtig met de handen tegen het meisje Liska, dat te huilen stond met schokjes.

Rafsky ging maar verder met den gehangene te bevlekken en zijn woorden brandden in Elam zijn hart:

- 'Wat een generatie, man, wat een generatie! Dat heele troepke zielsmenschen diende zoo te hangen aan dien eigensten boom, in één bussel bij elkaar gebonden!'

- 'Mijnheer,' fluisterde Elam...

- 'Wilt gij weer stomme dingen zeggen of iets zakelijks? Wil ik u vertellen waarom er zooveel volk naar kijken komt? Omdat die stommelingen zoon uitzonderlijke menschen zijn hier in deze stad. De rest zijn deftige burgers of werklieden, die leven om lekker te smullen. Die burgers! De drievierden ervan sterven aan het pootje. Na vijftig jaren suikerleven hinken zij op een stokje en sleuren zich voort op de blazen van hun zware watervoeten. Zij zuipen als tempeliers en zij hebben gelijk.'

- ‘Mijnheer! zwijg toch als 't u belieft!... Zie, wat een rein voorhoofd die doode heeft!’

Het was de waarheid. Het voorhoofd van den gehangene leek een diaphane plaat van rust.

- ‘Hij is er vet mee, met zijn rein voorhoofd, hij miste er ernstige gedachten achter. Hij diende vroeger naar mij te luisteren. Ik zeg u nog eens, het is een gekke uitzondering op de duizenden die sterven op een jaar. De menschen eten en drinken fijn en hun bloedvaten breken als pijpestelen.’

Elam wendde het hoofd af en wilde naar den wijsgeer toe, maar Rafsky hield hem tegen:

- ‘Hoor dien poëet maar huilen! Daarmee zal hij den dooden kerel zeker niet levend op zijn pooten zetten! Goed ook, maar... zie toch, wat een volk!’

Een voornaam burger met een rood opgeblazen gezicht stond te lachen dat hij schokte en tapte gemeene moppen voor wie het hooren wilde.

- ‘Is dat alles te koop? Ik wil vanavond mijn familie even amuzeeren met deze verrassing!’

Hij klopte den dichter op den schouder met zijn wandelstok:

- ‘Zeg eens, vriend, zijt gij de gelukkige erfgenaam?’

De omstanders lachten mee. De dichter hief zijn gelaat op en keek in het vuurroode vette gezicht van den burgerman:

- ‘Wat wilt gij, mijnheer?’

- ‘Wat moet het gekste van die dingen kosten?’

Hij wees met zijn wandelstok naar een doek:

- ‘Zij hebben nondedju allemaal de sifilis, de wijven, die hij schilderde!’

- ‘Niets is te koop, mijnheer, niets... dat is de ziel van Maartijn, mijnheer!’ En de dichter huilde voort.

Elam schrok op. Het bloed schoot uit zijn gezichtje weg en hij nam zijn bolhoedje af.

De burgerman lachte en al de menschen rond hem lachten mee. Rafsky grijnsde van plezier.

- ‘Daar hebt ge nu een staal van den burger. Wat wilt ge de ziel van zoo een massa vleesch opspeuren? Laat die menschen zoo en help mij.’

- ‘Neen, schudde Elam met het hoofd, ik wil hier wat zeggen tot de menschen.’

- ‘Pas op, gij raakt in de gevangenis: geen opstootjes! Ik zal u nog iets zeggen, wacht...’

Elam stiet het doodshoofd van zijn gezicht weg, drong vooruit en ging naast den gehangene staan, greep de twee neerhangende beenen, drukte ze tegen zich aan.

Het volk werd stil en Elam hief den arm op en sprak:

- ‘Menschen, arme menschen. De ziel van Maartijn is niet te koop! Die ziel is van God! Die ziel is van God!’

Tranen stroomden over de wangen van Elam en de ontroering neep zijn keel dicht. Hij rilde op zijn korte beenen en in zijn spannend jasken en zijn klein bleek gezicht geleek hij precies een kind.

Iemand uit het volk riep:

- ‘Een profeet!’

Allen begonnen nu te roepen en te lachen met Elam, die nog iets wilde zeggen:

- ‘De ziel L.’

- ‘Een profeet!’ overdonderde men hem van overal.

Daar kwam maar immer meer en meer volk rond het geval samengetrosseld; het werd van groepje tot groepje verteld en toen werd het een geharrewar van belang.

Een vrouw riep naar de nieuw aangekomen menschen, die naar de reden van het opstootje vroegen:

- ‘Een profeet heeft gesproken en hij verkoopt zielen!’

Daar verschenen agenten. Toen vielen geroep en lawaai stil en het volk stroomde uit elkaar. Juist riep Elam:

- ‘Voorwaar, ik zeg het u, de dag gaat komen dat uw handen zullen tasten om in de duisternis den weg nog te vinden!’

De agenten drongen op de samenscholing in en het laatste volk verdween, want ieder was bang om te moeten getuigen in die duistere zaak.

- ‘Wie is die man?’

Een agent schreef alles op in zijn boekje en ook de namen van den dichter en Liska, den wijsgeer en den pianist.

Elam was blijven staan en toen de agent naar hem toekwam om nog meer te vernemen - de man wilde een zeer volledig verslag van zijn ijver opmaken - bood hij zijn handen om te laten kluisteren.

- ‘Mijnheer, overal wil ik getuigen voor de waarheid.’

- ‘O! Gij zijt de oproermaker, kom eens mee.’

De agent legde de polsijzers rond de handen van Elam.

De dichter wilde den nieuwen vriend verdedigen.

- ‘Neen, vriend,’ sprak Elam, ‘het is beter zoo, veel beter!’

Rafsky was reeds verdwenen: zijn vrijheid was hem te lief.

De vrienden werden van het lijk van den schilder weggejaagd en Elam werd opgeleid tusschen twee agenten. Hij kreeg veel bekijks, want niemand begreep hoe het mogelijk was, dat die kleine man in zijn spannend jasken een misdadiger kon zijn...

Elam was nog geen vier en twintig uren te Babel en reeds kostganger der gevangenis, een zeer confortabel gebouw met klare witte cellen.

Hij miste er de vrijheid en verloor dien nacht weer een beetje van zijn goed vertrouwen.

HENDRIK PRIJS.

(Wordt voortgezet).

Onderwijs en Opvoeding

In de brochurenreeks van de Vlaamsche Opvoedkundige Vereeniging verschenen drie werkjes, die ik graag vermeld: ‘Percentrekening op de Lagere School’, door K. Moons & F. Pont (Uitg. De Sikkel, Antwerpen; 106 blz.; 16,80 fr.). De schrijvers willen een eenvormige oplossing van al de vraagstukken met per-centopgaven brengen. Voor hen beteekent % het honderdste, dus 6% = 6/100. Dit als uitgangspunt genomen, behandelen Moons en Pont de verschillende vraagstukken, waar percentrekeningen kunnen in voorkomen. Ik beveel deze studie ten zeerste aan om haar beknopte duidelijkheid. Volledigheidshalve had ik graag een bibliografie in het werkje aangetroffen, want het is immers bekend, dat de voorgestelde oplossingswijze nog in tal van Hollandsche en Duitsche methodes toegepast wordt.

In ‘Aanslag op ons Volksonderwijs. De 4e Graad in Gevaar’, werd de voordracht opgenomen, gehouden door Flor Mielants, stedelijk hoofdschoolopziener te Antwerpen, op Zondag 13 December 1936 te Brussel op een algemeene vergadering van de V.O.V. Daarnaast komt een hoofdstuk voor van J. Th. Strauwen, hoofdopziener van het ressort Maaseik, handelend over ‘Het Hervormingsplan’. Ten slotte tracht Arthur Van Hoof, kantonnaal schoolopziener te Antwerpen, de vraag te beantwoorden ‘Specialiseeren van 12 of van 14 jaar af?’ Deze drie inspecteurs trekker ten strijde tegen het plan, destijds door de Regeering gekoesterd, om den 4en graad af te schaffen. Voorloopig schijnt men daar niet meer zoo druk om bekommerd: blijkbaar heeft de Regeering andere katten te geeselen. Maar oppassen blijft de boodschap, want toch kon plots de 4de graad wel eens ad patres verzonden worden. Zulke dingen gebeuren gewoonlijk als men er zich het minst aan verwacht. Daarom blijft deze brochure haar actualiteit behouden. Flor Mielants vat de kwestie tamelijk theoretisch aan. Hij schrijft ergens: ‘Bovendien gaat het niet op een behoorlijke beroepskeuze te doen op 12 of 13-jarigen leeftijd. De kinderen staan daar in den aanvang van hun puberteitsperiode.’ (p. 20). Hoe hij dat doet rijmen op de klasse-indeeling in de Antwerpsche gemeentescholen, waarvoor hij verantwoordelijk is, blijft mij een raadsel. Immers worden aldaar de kinderen van hun tiende levensjaar af verdeeld

in twee groepen, z.g. theoretische en practische. Door die schifting sluit hij voor sommige kinderen een reeks beroepen definitief uit, - of houdt hij het voor mogelijk, dat een leerling, op zijn tiende jaar in een practische klasse versukkeld, later in een normaalschool of een atheneum een gunstig figuur zal maken? Is dat geen kenschetsende toepassing van 'Luister naar mijn woorden, maar zie niet naar mijn daden?' Trouwens hoop ik later de gelegenheid te hebben op de gevaren van de gedifferentieerde klasse-indeeling naar Antwerpsch model te wijzen.

Met de voorgestelde tafel van werkzaamheden door A. Van Hoof (p. 87) kan ik me geenszins akkoord verklaren: hij schakelt eenvoudig het vak 'handenarbeid' weg. Zeker is het met hamer, schaaf en zaag in den vierden graad deerlijk misgeloopen: dat werd geknoei, omdat men werkelijk beoogde een voorproefje te geven van technische vorming. Maar handenarbeid verdient zoowel als teekenen op de tafel van werkzaamheden behouden te worden, als realisatiemiddel, als uitdrukkingsvorm. Zoo men maar wil ophouden met het maken van kartonnen doosjes, houten pijpenrekjes en dergelijke en de uurtjes in handenarbeid wil ten dienste stellen van de andere vakken: natuurwetenschappen, aardrijkskunde, geschiedenis, dan blijft 'handenarbeid' een zeer nuttig vak.

De derde brochure 'Waarheen? Proeve van wegbakening voor het lager onderwijs,' door Flor Mielants, heeft me in meer dan een opzicht verwonderd en ik begrijp niet recht de bedoeling, die de V.O.V. met deze publicatie gehad heeft. Is deze vereeniging het eens met al de beweringen, die in dit werkje worden aangetroffen? Vindt deze vereeniging van onderwijzers het gepast, dat de uitzonderingsverschijnselen, beschreven op p. 97 en handelend over grof gebrek aan kennis bij onderwijzers, zoo maar klakkeloos de wereld worden ingezonden? Wat moeten de buitenstanders denken, die kennis nemen van dit werkje? Niet alleen is de inhoud soms door zijn naïveteit ontnuchterend, maar de vorm waarin de gedachten gegoten worden is zelden vlekkeloos. Het aantal stijl,-taal- en drukfouten, in die kleine brochure opgehoopt, is ontstellend. Heeft de schrijver willen aantoonen, dat niet alleen eenvoudige lagere onderwijzers soms gebrek hebben aan de vereischte kennis, maar dat dit gebrek ook kan aangetroffen worden bij hoogergeplaatsten?

Bij de firma W.J. Thieme & Cie, Zutphen, lieten Jerohm HARTOG en H.W. PLOMP twee boekjes verschijnen 'Uit de Ontwikkelingsgang der Mensheid' (nieuwe spelling) (elk fl. 1,15). cultuur-historische leesboeken voor de hoogste klassen der Lagere School en voor Voortgezet Onderwijs. 'Dit werk wil een poging

zijn, voor het geschiedenisonderwijs aan wat oudere leerlingen iets anders en, naar we hopen, iets beters te geven, dan wat in hoofdzaak de inhoud vormt der gangbare methoden. 't Wil iets geven, dat van werkelijke waarde kan zijn voor de opgroeiende jonge mensen, die spoedig zullen staan in het volle leven van onze tijd en de hunne. 't Sluit zich dus aan bij wat thans deel uitmaakt der cultuur en houdt rekening met haar waarschijnlijke ontwikkeling. Het belangrijkste doel, dat we met dit geschiedeniswerkje beogen te bereiken is: Belangstelling wekken voor het historische gebeuren en voor het leven en streven der grote persoonlijkheden.' (Voorbericht).

De Bijbelsche Geschiedenis krijgt een flinke beurt in het eerste deel, maar wordt nergens tendencieus behandeld. Deze boeken hooren in elke schoolbibliotheek thuis en zullen samen met de andere geschiedkundige leesboeken door de kinderen graag ter hand genomen worden. Mooi geïllustreerde en verzorgde uitgave.

Voor hetzelfde leervak durf ik de leerkrachten bijzonder aanraden zich een Franschtalig werkje aan te schaffen; 'La Vie du Peuple beige', door G. CASTAN en V. DESMECHT, uitgegeven door de firma 'Labor', Koninklijkestraat, Brussel. Dat boek is in opzet gansch verschillend van de andere geschiedenis-leerboeken. Er wordt enkel een zeer geringe aandacht verleend aan de oorlogsfeiten, terwijl de meeste zorg besteed wordt aan de beschavingstoestanden. Elke periode wordt volgens hetzelfde plan behandeld en dit plan schijnt me zoo gunstig gekozen, dat ik niet aarzel het den lezer te onderwerpen: Aperçu, Faits historiques, (hierbij bepaalden de gewone geschiedenisboeken zich meestal; in het onderhavig werkje vormt dit het geringste deel), Habitation, Chauffage, Eclairage, Mobilier, Nourriture. Vêtement, Moyens de communication, Moyens de transport. Agriculture, Industrie, Commerce, Instruction, Sciences, Arts. Religion, Administration. Justice. Armée, Habitants, Economie sociale et politique. De illustraties die den tekst vergezellen zijn zoo talrijk als duidelijk. Tot slot treft men aan: En route pour découvrir les magnifiques richesses de notre pays si petit, mais si beau! Voor de verschillende plaatsen worden de merkwaardigheden aangegeven. Deze lijst zal later wel eenigszins dienen aangevuld te worden.

Dezelfde uitgeverij, 'Labor', Brussel, zond in: 'La Lecture, source de l'enseignement du français', door A. STILMANT en L. GOFFIN, en 'Exercices et Problèmes' (4me année) door J. BEECKMAN-MOLLE en STILMANT. Een bespreking van alleenstaande deeltjes behoorende tot een reeks is echter onmogelijk, - al wil ik graag vermelden dat deze boekjes ook den modernen geest ademen.

Onder den titel ‘Studie van het Milieu of Werkelijkheidsonderricht’ verscheen een schets van een werkplan voor elk van de eerste twee leerjaren, door J. BEHAEGHE, schoolbestuurder, te verkrijgen bij den schrijver, Guido Gezellelaan 10, Izegem. (Prijs: 5 fr.). In dit werkje van 38 blz. treft de onderwijzer een reeks onderwerpen aan, geschikt volgens den loop van het schooljaar. Ze kunnen den jongen onderwijzer bij het jagen naar onderwerpen voor milieustudie behulpzaam zijn. Taalfouten en zuidnederlandismen wijzen echter op een overhaaste uitgave: de drang om het nieuwe leerplan spoedig te volgen!

Het liederboek ‘Kun je nog zingen, zing dan mee!’ door J. VELDKAMP en K. DE BOER en uitgegeven door P. Noordhoff, Groningen, is vrijwel door eiken schoolman gekend. Wie het nog niet wist, verneme hier dat het een verzameling van 160 algemeen bekende schoolliederen geldt (notenmuziek en cijfermuziek), die aan haar 24sten druk is en waarvan het tekstboekje, afzonderlijk verkrijgbaar, het 440.000ste bereikt heeft. Moest er nog een school zijn, die dit zangboekje niet bezit, dan kent ze hierbij haar plicht.

Er verschenen reeds vele boeken om ons ‘le bon usage du français d'aujourd'hui’ aan te leeren. Dit is nu weer het doel nagestreefd door Armand BOTTEQUIN, in zijn werk ‘Le Français contemporain’, uitgave van het Office de publicité, Brussel. Het aantal woorden en uitdrukkingen, die behandeld worden, is niet groot, maar de verklaring er van is omstandig en belangwekkend. Eveneens interessante bibliografie. Aanbevolen voor de leeraars in de tweede taal.

Van de Casa Editrice A. Corticelli, te Milaan, ontving ik een boekje van Luisa CANTARELLI: ‘II Sillabario e l'Aritmetica’, dat bedoelt het leerboekje voor de eerste-klassers te zijn. Men weet dat de Italiaansche leerboeken, zooals de Duitsche, ‘gelijkgeschakeld’ werden. Als dit boekje tot die reeks behoort - wat ik niet heb kunnen nagaan - dan staat het er met de moderne methodes in Italië nog niet schitterend voor: van de letter naar de lettergreep en zoo naar het woord, geen spoor van globale of ideovisueele methode te ontdekken; voor het rekenen wordt er begonnen met het getal 1, maar overigens schijnt dit leervak meer naar den nieuwen geest aangepakt. De verzorging van het boekje is echter voorbeeldig en onze Vlaamsche leerboekjes kunnen er in dat opzicht wat van leeren. Dat er van stonden af aan nationale en fascistische opvoeding gedaan wordt kan natuurlijk niemand verwonderen. Wat zou men echter in ons land een kritiek hooren, moest er van de eerste klasse gelezen worden: ‘O Italia, patria mia, io ti ammiro e ti amo!’ Onder een prachtige foto van den koning deze tekst: ‘Vittorio Emmanuele III di Casa Savoia è il nostro amato Sovrano. Evviva il Re!’ en onder de nog prachtiger

foto van Mussolini: ‘Il Duce. Tutti i bimbi italiani amano Mussolini, il Duce che guida la nuova Italia e che senza riposo lavora per il bene della Patria.’ Wat men in sommige landen aan nationale opvoeding te veel heeft, hebben wij te weinig.

Ten slotte vestig ik de bijzondere aandacht van de onderwijsmenschen onder mijn lezers op den tweeden jaargang van ‘Vlaamsche Schoolgids’, waarvan zoo pas de eerste nummers verschenen zijn. Dit blad staat onder de leiding van L. SLOCK, inspecteur bij het normaalonderwijs, en wordt uitgegeven door ‘De Sikkel’, Antwerpen. (Per jaar: 50 fr.). Naar deze nummers te oordeelen, blijkt de tweede jaargang nog meer dan de voorgaande op de praktijk gericht. Zoo past het trouwens: nu enkele algemeene principes vastgelegd werden, kan tot den uitbouw van de toepassing er van overgegaan worden. Was men in het onderwijswereldje altijd zoo te werk gegaan, dan had men veel grove vergissingen kunnen vermijden.

P. MELIS.

Boekbeschouwing

A.A. Milne. - Vrede met Ere. De Driehoek, Bosch en Duin; 250 blz. Vertaling Jo van der Laan.

A.A. Milne heeft een onderzoek ingesteld naar de conventioneele begrippen over oorlog en dit op ongenadig-sarcastische wijze, treffend-parodoxaal als een Shaw of een Chesterton; zijn boek is de flinkste apologie van de echte vredesgedachte. Indien 'men' er in slagen kon, de principes van den auteur grondig te begrijpen en waarlijk tot de zijne te maken; indien 'men' de praktische wenken tot leidraad nemen zou, dan ware de wereld bevrijd van alle oorlogsdwaasheid. De menschelijke gemeenschap ware in dit geval nog wat anders dan oorlog, en wraak voor den vorigen oorlog, bron van ondraaglijke ellende: 'moordende belastingen, vrijheidsbelemmeringen, millioenen werkloozen, een opkomend geslacht, waarin hoop nooit geboren werd; en Anarchie en Autocratie, die tusschen de puinhoopen een laatsten hopeloozen strijd strijden.'

Besluit: 'Oorlog kan voorkomen worden, zoodra de gewone mensch tot de realiteit van den oorlog ontwaakt, of zoodra de man van gezag die dierlijke Instincten, die hij "de menschelijke natuur" noemt, weet te beheerschen.'

K.L. Baggesen. - Der Griff nach Indien. Rotapfel-Verlag. Erlenbach-Zürich; 306 blz.; ing. 4,50 Zw. fr.; geb. 6 Zw. fr.; geïllustreerd.

Twee konquistadoren, Robert Clive, een nietsnut op zijn 18^{e} jaar, en het arme weeskind Warren Hastings, een droomer, hebben voor Engeland het Indische keizerrijk veroverd, de schitterendste aller koloniale stichtingen. Zij schreven zoo de geweldigste, de wildste, de onverbiddelijkste, maar de meest grootsche bladzijde in het gulden boek der Britsche overzeesche geschiedenis. Zonder bepaald plan, zonder eenige ondersteuning van beteekenis van Londen uit, niettegenstaande reusachtige hinderpalen, ontnamen zij én Frankrijk én Nederland hun bezittingen in Voor-Indië. Zoo overmeesterde Clive Calcutta aan het hoofd van 900 Engelschen en 1500 Hindoes (2 Jan. 1757) en bemachtigde hij in den slag bij Plassy (23 Juni 1757), waar hij met 3000 man een leger van 65.000 overwon, het eens zoo trotsche rijk van Oudhe. Deze datum wordt beschouwd als de aanvang der Engelsche heerschappij in Indië. Toen Clive in Jan. 1767 voor goed Azië verliet, kon hij met groote bevrediging op zijn organisatorische bedrijvigheid terugblikken; hij had de ergste mistoestanden verholpen, den bestuurlijken Augiasstal gereinigd. De jaloerschheid van het Engelsche Puriteinsche Parlement, dat den 'Nabob' diep kwetste, leidde tot zijn zelfmoord: 22 Nov. 1774; hij was slechts 49 jaar oud. - Ditzelfde jaar werd Warren Hastings (1732-1818) als eerste gouverneur-generaal over Indië aangesteld (1774-85). Hij bevestigde het Engelsch imperialisme in het aloude kultuurland met bitterweinig middelen, zonder, zooals elders geschiedde, de inheemsche bevolking te vernietigen of ze haar eigenaard te ontnemen.

Buiten een massa historische voorvallen schildert Baggesen ons nauwgezet de toenmalige Engelsche atmosfeer, belichaamd in figuren als Lord North, de beide Fox'en, Pitt, Burke, Sheridan, Francis, Thurlow, Dundas, enz. In Engeland regeerde

toen de heerschzuchtige George III, 1760-1820, na 1770 bijna uitsluitend geraden door den Tory-minister North. Men beleeft o.m. in dit spannend boek den bloei van het Parlement, het tijdperk van de klassieke debatten.

Prof. dr. A.M. Brouwer. - Schets der Kerkgeschiedenis in tabellen. Ruys, Zutphen; geb. fl. 2,90.

De Utrechtsche hoogleeraar Dr. Brouwer gaat uit van de gedachte, dat 'beoefening van de kerkgeschiedenis ten doel heeft eenerzijds het geleidelijk ontstaan der verhoudingen, anderzijds den invloed van personen zich duidelijk voor dn geest te stellen.' Hij onderscheidt volgende perioden: I. 30-600. Oude K.G. Overheerschend Grieksch-Romeinsche Beschaving, die allengs te gronde gaat. 1) 30-313. Strijd en overwinning; vestiging der kerk. 2) 313-600. De bisschop van Rome wordt paus; vorming en vaststelling van de geloofsleer. - II. 600-1517. Middeleeuwsche K.G. Overheersching van Roomsch-Germaansch Katholicisme. 1) 600-910. De paus zoekt steun bij de Germaansche volken. Bloeitijd der oudste Middeleeuwsche cultuur. 2) 910-1294. Ontwikkeling van de pauselijke macht. 3) 1294-1517. Toenemende strijd tegen deze macht; verval van het Katholicisme. III. 1517-heden. Nieuwe K.G. Strijd tusschen Protestantisme en Katholicisme. 1) 1517-1648. Strijd en overwinning van het Protestantisme. 2) 1648-1800. Innerlijke strijd in het Protestantisme; dogmatisme en piëtisme, rationalisme en supranaturalisme. 3) 1800-heden. Nieuw leven en nieuwe strijd, naar binnen en buiten. Zelfstandig en traditioneel godsdienstig leven.

Van elke periode wordt een dwarsdoorsnede gemaakt en de aandacht gevestigd op: 1. Uiterlijke uitbreiding van het Christelijk geloof. 2. Uiterlijke lotgevallen van de kerk. 3. Ontwikkeling van den Christelijken geest tot leer en wetenschap. 4. Inrichting van de kerk. 5. Het Christelijk leven en de eeredienst.

Een onontbeerlijke schitterende synthese!

Mass und Wert. - Tweemaandelijksch Tijdschrift voor vrije Duitsche cultuur. Uitgevers: Thomas Mann en Konrad Falke. Verlag Oprecht, Zürich; per nummer (165 blz.), Zw. Fr. 2,50; abonn. Zw. Fr. 12.

De gespannen verwachtingen, waarmede het tweede nummer van het nieuwe tijdschrift 'Mass und Wert' tegemoet gezien werd, zijn niet teleurgesteld. Thomas Mann zet zijn historische novelle uit den Goethe-tijd 'Lotte in Weimar' voort. O.M. Graf geeft insgelijks een novelle van zeer persoonlijke kwaliteit 'Menschen aus der Heimat'. De bekende mytholoog O. Goldberg zal met zijn 'Die Götter der Griechen', vol ongewone denkbeelden, opspraak verwekken. E. Krenek onderzoekt in 'Ist Oper heute noch möglich?' cultuurhistorisch het opera-probleem van zijn oorsprong tot op heden. Drie gedichten van H. Politzer 'Regenlied', 'Schlaflied unter der Brücke', 'Wiederkehr', doen weldadig aan door hun rein muzikale, volmaakte taal. Als 'Glosse': K. Falke 'Hakenkreuzigung der Kunst' en als kritiek: E. Weiss 'Bemerkungen zu den Tagebüchern und Briefen F. Kafkas'.

Nummer 3 vangt aan met 'Prometheus und das Primitive', door Alfred Doeblin; dan volgt 'Die österreichische Frage historisch geschen', een zeer actueel opstel van Hermann Matthias Goergen. Robert Musil biedt met 'Mondstrahlen bei Tage' een merkwaardig beeld uit zijn onuitgegeven roman 'Der Mann ohne Eigenschaften'. De mooie voordracht 'Richard Wagner und der Ring des Nibelungen', door Thomas Mann onlangs in de Aula der Universiteit van Zürich gehouden, komt daarna aan de

beurt. Met ‘Jesus oder die Kirche?’ door Konrad Falke, leidt de redactie een discussie over kerkelijke en godsdienstige vraagpunten in. - Een ware vreugde voor den vriend van de lyriek beteekent Ferdinand Lion's ‘Die Schönheit des Lyrischen’. - Ten slotte: Spectator ‘Zwei Ebenen’, fijne beschouwingen over tijdsaangelegenheden; Heinz Politzer ‘Dichter und Gedichte’; Leo Spitzer ‘Die romanistischen Zeitschriften im Deutschen Reich’; Golo Mann ‘Deutscher Historismus’; Oskar Goldberg ‘Mythologische Bücher’.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van den Standaard-boekhandel, Antwerpen:

ELKAER: Weer roept de overzij; 212 blz.; fr. 38; geb. fr. 48.

Van Van Gorcum en Comp., N.V., Assen:

Sprokkelhout, uit 'Boeken-waar-je-wat-aan-hebt' verzameld door Ds D. BAKKER, Ned. Herv. Predikant te Drachten; 91 blz.; 90 cent; geb. fl. 1.50.

Deze bundel brengt 31 letterkundige fragmenten - grootendeels verhalen - ontleend aan het werk van schrijvers met nationale en ook wel internationale vermaardheid. De opgenomen verhalen vormen ieder voor zich een zelfstandig geheel en kunnen als zoodanig gelezen worden.

Drs P.H. VAN DER GULDEN: Philosophische Propaedeuse, 32 blz.; fl. 0.75.

Dit is n^{r} 1 van 'Theoria', een reeks kleinere wijsgeerige geschriften, die een wetenschappelijk of practisch probleemgebied zullen belichten.

J.D. VAN CALCAR: Michal, een hoofdstuk uit het leven van koning David, Bijbels toneelspel in 6 bedrijven, in verzen; 62 blz.; fl. 1.50.

Ds. J.M. ROELOFSEN: Kerstmis, een spel rond Christus' geboorte, in verzen; 15 blz.; fl. 0.50.

Van J.B. Wolters' uitgeversmaatschappij, N.V., Groningen:

SEM DRESDEN: Kleine Muziekleer, naar den zeventienden druk van J. WORP-S. VAN MILLIGEN geheel opnieuw bewerkt; 2e druk; 221 blz.; fl. 1.90; geb. fl. 2.25.

E.F. VAN DE BILT: Letterkundig leesboek, ten dienste van leerlingen van U.L.O.-scholen, H.B.-scholen, Lycea en andere inrichtingen van Voortgezet Onderwijs, 7e druk, 463 blz.; met portretten; fl. 2.90; geb. fl. 3.25.

H. GODTHELP en A.F. MIRANDE: Het nieuwe Nederlandsche proza in novellen; eerste bundel, voor de middelklassen van alle inrichtingen van V.H.O., M.O. en voor de Kweekscholen, 2e druk; 154 blz.; fl. 1.25; geb. fl. 1.50.

FRANZ BAUER: Das tickende Teufelsherz, eine Erzählung für Jungen und Mädel um Peter Henlein, den Erfinder der Taschenuhr; 124 en 15 blz.; fl. 0.95.

JEAN WEBSTER: Daddy-Long-Legs, with illustrations by the author, adapted and annatated by Dr. H.R.S. VAN DEN VEEN; 157 blz. en 38 blz. Vocabulary; fl. 1.

Behoort tot de reeks: The young People's Library.

JULES CHANCEL: Le petit fauconnier de Louis XIII, annoté et arrangé par J.R. BESSELING; 138 blz. en 30 blz. Vocabulaire; fl. 1.10.

ABEL MOREAU: Saint François a quitté le Paradis; annoté pour les écoles catholiques par C.J. UITERWAUL; 138 blz. en 21 blz. Vocabulaire; fl. 1.10.

Dr. C. DE BAERE: Beknopte Nederlandsche Spraakkunst ten dienste van het Middelbaar en het Normaalonderwijs in Belgische Scholen, 10e herziene druk; 202 blz.; 12 frank.

Oefeningen bij idem, deel I, 9e druk; 152 blz.; 10 fr.

Oefeningen bij idem, deel II, 8e druk; 202 blz.; 12 fr.

L. GOEMANS, P. LAROCHETTE et V. SONDERVORST: Exercices adaptés au Précis de grammaire française à l'usage des Flamands; le partie, 8e édition, revue et corrigée; 120 blz.; 10 frank.

Van Hendrik Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, December 1937.

Nieuws van de maand; Mooie boeken; Den Bloare; Berni op school; Bij den lapper; De verwaande sneeuwman; De bever; Oude wijsheid; Prijskampen; Boekenkast.

De wetenschappelijke Vlaamsche Academiën

Zoo er een Vlaamsch vraagstuk zijn oplossing zeer nabij scheen, dan was het wel dat van de oprichting der Vlaamsche wetenschappelijke Academiën. Reeds onmiddellijk na den oorlog drong het zich naar voor. De succesvolle vernederlandsching van de Gentsche Universiteit, het inrichten van Nederlandsche leergangen op de Universiteiten te Leuven en te Brussel, de benoeming van verscheidene Vlaamsche geleerden tot eeredoctors van buitenlandsche universiteiten, de merkwaardige groei in diepte en in omvang van de Vlaamsche wetenschappelijke congressen deden de noodzakelijkheid van deze inrichtingen steeds duidelijker uitschijnen. En toen Minister Van Zeeland bij de aanstelling van zijn ministerieele ploeg plechtig de belofte aflegde, dat de Vlamingen op dat gebied voldoening gingen krijgen, dachten wij heusch, dat slechts enkele weken ons nog van de oplossing scheidden.

Was er daar niet iemand, die reeds voortvarend sprak over het optrekken te Brussel van een groot Academiëngebouw, waar in den eenen vleugel de Franschtalige en in den anderen de Nederlandschtalige Academiën het tehuis zouden vinden, waar zij in volle zelfstandigheid en onafhankelijkheid aan de bevordering der wetenschappen in België zouden kunnen arbeiden? En tusschen beide vleugels zou een groote centrale zaal gelegenheid bieden tot het houden van plechtige zittingen, die de eenheid in de verscheidenheid van die Academiën zouden bevestigen.

Een eerste ontwerp werd opgemaakt door de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde. De Vlaamsche Vereeniging voor Wetenschappen sloot er zich bij aan.

Het voorzag de oprichting van een Koninklijke Academie voor Kunsten en Wetenschappen met drie klassen (1. Letteren, Moreele en Politieke Wetenschappen; 2. Schoone Kunsten en 3. Weten-

schappen). In elke klas zouden 20 werkende en 5 briefwisselende leden zetelen. Voor elke klas zou eerst een kern benoemd worden van 10 werkende leden, wier namen door de Koninklijke Vlaamsche Academie aan den Minister van Openbaar Onderwijs zouden voorgedragen worden. De overige leden zouden benoemd worden door de eerst aangestelde groep van 10. De nieuwe Academie zou door de regeering financieel op denzelfden voet behandeld worden als de Franschtalige Academie te Brussel, zij zou gelijk beschikkingsrecht hebben over het huidig bezit der Franschtalige Academie en haar zetel deelen in het Paleis der Academiën te Brussel.

In denzelfden geest werd ook een ontwerp gemaakt voor de Academie van Geneeskunde.

Deze ontwerpen werden in de Vlaamsche kringen vrij goed onthaald. Men voorzag eenige schermutselingen over de wijze van voorstellen der leden en over het beschikkingsrecht der nieuwe Academie over het bezit der oude. Enkelen meenden, dat de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal en Letteren geen bevoegdheid had om leden aan den Minister voor te dragen; en de gelijke verdeeling van het bezit der oude Academie kon misschien juridische bezwaren opleveren. Die verwachte critiek is echter achterwege gebleven.

Intusschen stelde Staatsminister F. van Cauwelaert de volledige herinrichting van al de bestaande Academies voor tot één organisme met verschillende klassen en op een grond van volkomen gelijkheid van de Fransche en de Vlaamsche afdeelingen. Ook dit voorstel vond veel bijval. Zij die houden van verjonging en verruiming onzer wetenschappelijke inrichtingen zagen daar een gelegenheid om zekere van hun opvattingen te verwezenlijken. Uit een bespreking door leden van de Kon. Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde en van de Vereeniging voor Wetenschap bleek echter dat men van het voorstel Van Cauwelaert afzag op grond van de overweging dat de Vlaamsche Academies er zoo spoedig mogelijk moesten komen en alle modaliteiten niet dadelijk hoefden geregeld te worden. Er bleef dus het ontwerp der Koninklijke Vlaamsche Academie van Taal- en Letterkunde.

Doch weldra was er weer kwestie van een ander plan. Het gold eigenlijk de hervorming van de bestaande Koninklijke Academie van België en van de Koninklijke Academie voor Geneeskunde

te Brussel met dien verstande, dat elk van de verschillende klassen dier instellingen zouden gesplitst worden in een Nederlandsche en een Fransche klas. Het zou feitelijk de verdubbeling worden van de bestaande **Académie royale de Belgique** en van de **Académie de médecine.** Elke linguistische academische afdeeling zou over een volledige autonomie beschikken, - slechts een administratieve band en zekere gemeenschappelijke vergaderingen zouden de beide Academische groepen vereenigen. Als argumenten ten voordeele van deze oplossing liet men gelden 1^0 het voordeel om maar één complex van wetenschappelijke academiën in België te hebben; 2^0 de behoefte aan eenheid in de Belgische wetenschap; 3^0 de mogelijkheid om de Vlaamsche klassen met een beperkter aantal leden te laten beginnen, wat hooger wetenschappelijke waarborgen zou geven; een gemakkelijker overeenkomst betreffende het gebruik door de Vlaamsche klassen van de financieele bezittingen der **Académie royale,** van haar bibliotheek enz.

Wien het vaderschap van dit nieuwe plan toekomt weten wij eigenlijk niet goed. In elk geval trad Prof. Vermeylen in een interview, verschenen in de **Nieuwe Rotterdamsche Courant,** als verdediger op van dit ontwerp. Hij was er vooral voorstander van, verzekerde hij, omdat op die manier de eerste kern van elke Vlaamsche Academieklasse met strengheid kon gekozen worden. Zooveel ‘wetenschappelijke hoogvliegers van Vlaamschen geest en bloed’ zijn er nog niet om voor elke klas 30 degelijke leden te kunnen aanstellen.

Daartegen werd ingebracht, dat er maar van 20 leden sprake was in het eerste voorstel, en dat de vertegenwoordigers van de Vlaamsche wetenschappelijke inrichtingen zelf steeds op de grootste strengheid aandrongen en heel zeker, ook in hun stelsel, met een nog geringer aantal leden voorloopig zouden vrede genomen hebben.

In het **Rechtskundig Weekblad** van 14 November 1937 weerlegde Prof. R. Victor de argumentatie van Prof. Vermeylen en het bestuur van de **Vlaamsche Vereeniging voor Wetenschap** gaf ook een uitvoerig antwoord.

Wij willen op de daar uitgebrachte bezwaren niet ingaan. Wij houden het er voor, dat het ontwerp, door Prof. Vermeylen

verdedigd en door nog andere gezaghebbende Vlamingen voor-gestaan, mits zeer duidelijke principieele en practische schikkingen, voor de Vlamingen wel aanneembaar kon gemaakt worden, doch voortaan is alle bespreking ervan overbodig geworden. ...

Minister Hoste heeft over dit voorstel het advies gevraagd van de **Académie royale** zelf. Vermits het een hervorming van de **Académie** gold en haar statuten bepalen, dat zulks alleen mogelijk is mits goedkeuring van Z.M. den Koning en mits instemming van de drie vierden van een algemeene vergadering der Academie, was de Minister wel genoodzaakt dit oordeel in te winnen vooraleer verder te gaan.

Nu heeft de **Académie royale de Belgique** het voorstel met eenparigheid van stemmen op één na afgekeurd. Zij verwerpt het integraal. Zij wil volstrekt van geen verdubbeling van haar klassen hooren.

Dit deed zij in een verslag aan den Minister, dat de verschillende klassen der **Académie** in hun respectievelijke 'Mededeelingen' in de beide landstalen lieten verschijnen(1). Vooral dit verslag maakt de breuk onherroepelijk. Het is zwak van argumentatie en bovendien zeer onhandig. De beschouwingen die wij hier krijgen zijn van zulken aard, dat, naar onze meening, zelfs de vroegere voorstanders van de verdubbeling der **Académie** voortaan uitkijken moeten naar een andere oplossing.

De **Académie** betoogt, dat zij in haar schoot het hooger Belgisch leven centraliseert en dat zij om die reden een vastgesloten, onverdeelbare eenheid moet uitmaken, wat met de inrichting van dubbele klassen, die elk voor zich zelf zouden handelen, niet vereenigbaar is. De **Académie** moet waken op de eenheid van de Belgische wetenschap, die door de oprichting van Vlaamsmche klassen bedreigd wordt. En de bewijsvoering?

Wanneer de **Académie** b.v. een prijs toekent, moet die gaan naar de Belgen, die zich door hun kennis onderscheiden, tot welk gedeelte van het land zij ook behooren en welke taal ook hun voorkeur moge hebben. Om dit te kunnen doen met de noodige rechtvaardigheid, beweert de **Académie,** moeten de vooraanstaande vertegenwoordigers van een wetenschappelijk vak, zoowel Walen

(1) Mededeelingen van de Afdeeling Letteren en Staat- en Zedenkundige Wetenschappen, 5e Reeks, Boek XXIII 1937 - 12.

als Vlamingen, noodzakelijk samen zetelen en samen een besluit nemen. Daar de **Académie** oordeelt over den grond van het werk, mag zij in geen taaisecties verdeeld zijn. Zij acht het in strijd met het beginsel van haar instelling afzonderlijke taalklassen in te richten.

Wat is dat anders dan een drogreden? Vormt de Belgische Universiteit ook niet een eenheid? En nochtans zijn er vier instellingen voor hooger onderwijs, verschillend ofwel door de taal der leergangen, ofwel door wijsgeerigen of godsdienstigen grondslag. En wie zal durven beweren, dat de eenheid van het Belgisch universitair onderricht daardoor in het gedrang komt, dat een diploma, te Luik gegeven door een Franschtalige jury, niet absoluut dezelfde waarde heeft als een te Gent door een Nederlandschsprekende jury toegekend? En het belang van zekere universitaire diploma's a.d.z. die van het speciaal doctoraat, die den weg naar het professoraat openen, is toch van veel grooter beteekenis dan een academische bekroning.

Een echt geleerde heeft zijn wetenschappelijk geweten en het besef van zijn wetenschappelijke verantwoordelijkheid. Het Brusselsch Academisch betoog schijnt dat te betwijfelen als het Vlaamsche geleerden geldt. Men mag inderdaad niet te scherp nadenken over den waren zin van deze redeneering van het Brusselsch betoog, of men gaat ze gevoelen als een bewuste of onbewuste kwaadwilligheid tegenover de Vlaamsche geleerden. Ze kan noch niet anders beteekenen dan: Vlamingen, als gij in een jury zetelt bekroont gij zwak of middelmatig werk, als het maar in het Nederlandsch geschreven is!

Dan struikelen wij verder tegen een ander argument, waarmede de splitsing der **Académie** al even zwak bestreden wordt. Er bestaan te Brussel twee groote internationale Academische inrichtingen: de **Union internationale** en het **Conseil international des Unions** scien**tifiques,** waarvan het secretariaat der Brusselsche **Académie** het beheer verzekert. Indien de **Académie** in een Vlaamsche en in een Fransche helft verdeeld was, met twee secretariaten, hoe zou dan het beheer geregeld worden van die internationale inrichtingen, waarvan de statuten het gebruik der Fransche en gedeeltelijk der Engelsche taal voorschrijven? Het Academisch betoog vraagt zich zulks af met een zekeren angst, die wel comisch aandoet! Men

schijnt in de **Académie** niet eens te vermoeden, dat een Vlaamsch geleerde, die op het nationale plan uitsluitend zijn taal wenscht te gebruiken, volstrekt niet verlegen zal zijn om op het internationale plan een vreemde taal te gebruiken. Heeft de Gentsche hoogeschool sedert haar vervlaamsching geen buitenlandsche geleerden in haar midden ontvangen en zeer behoorlijk te woord gestaan?

Zoo de **Académie** het voorstel tot splitsing onvoorwaardelijk verwerpt, verklaart zij toch iets voor de Vlaamsche geleerden te willen doen. Zij geeft zelfs in haar antwoord aan den Minister een vleiend koepiet ten beste over den groei der Vlaamsche wetenschap, die zij op hare beurt wil erkennen. Hoe wenscht ze dat nu te doen? Luistert, doch spant uw verwachtingen niet te hoog! De Academie zal wijzigingen toebrengen aan haar organieke statuten en aan haar reglement om het opnemen te vergemakkelijken van nieuwe leden met onloochenbare verdiensten, ‘onder anderen ook van auteurs van Nederlandsche werken.’ Die nieuwe leden zouden dan mogen op de zittingen Nederlandsch of Fransch spreken zooals zij verkiezen. In werkelijkheid beteekent dat zooveel als 0 + 0= 0. De nieuwe leden worden gekozen door de oude bij meerderheid van stemmen. De leiding der Academie kan dus al heel weinig beloften aangaan of verbintenissen nemen in dat opzicht. En het lot van een Vlaming, die zijn taal spreekt voor een vergadering, waarvan de helft hem niet verstaat, is zoo weinig aanlokkelijk, dat hij er spoedig genoeg van krijgt van zijn collega's te moeten hooren: ‘C'est très beau ce que vous venez de dire, mais malheureusement je n'y ai rien compris.’ Overigens het aandeel, dat de **Académie** voor de Nederlandschschrijvende en -sprekende nieuwelingen wil voorbehouden, schijnt in zekeren zin bepaald te zijn. Zij is bereid het aantal binnenlandsche briefwisselende leden van 10 per klasse op 16 te brengen. Het verslag zegt, dat ‘die vermeerdering werd beslist met het oog op de toenemende uitbreiding van Wetenschappen, Letteren en Kunsten in het land,’ maar, in het voorontwerp, naar men ons verzekerde, stond er nog over deze vermeerdering: ‘elle répond au développement du mouvement flamand.’ Dit volzinnetje is uit den definitieyen tekst weggelaten, en wij begrijpen het, de bekentenis was te oprecht. Daar er in een klasse van de **Académie royale** 30 leden zijn, 10 correspondenten en 6 nieuwe correspondenten ten believe der Vlamingen, wordt dit een verhou-

ding van 6 Vlamingen op 40! Dergelijke aalmoes kan de jonge Vlaamsche wetenschap missen. De meest werkelijke hervorming, waartoe de **Académie** zich bereid verklaart, is de benoeming in het secretariaat van een ambtenaar, die zou belast worden met het vertalen in het Nederlandsch van alle administratieve stukken!

Het spreekt van zelf, dat met een dergelijke oplossing de Vlamingen geen vrede kunnen nemen, en dat er onder hen zijn, die er voor bedanken te behooren tot de enkele uitverkorene begenadigden, die helpen moeten om de voor de Vlamingen onwaardige en onrechtvaardige toestanden in de **Académie** te bestendigen.

De **Académie royale** heeft door haar houding de bruggen afgebroken. Zij verwierp het voorstel, dat van zuiver Belgisch standpunt wellicht het meest aanbeveling verdiende. Zij heeft nieuwe kracht en samenhang gegeven aan de Vlaamsche geleerden, die voorstanders zijn van zelfstandige Vlaamsche Academiën. Het gaat thans zeker den weg uit van het eerste voorstel der Kon. Vlaamsche Academie van Taal- en Letterkunde. Wij hebben overigens uit het antwoord van Minister Hoste aan de interpellanten Delwaide en Van Cauwelaert in de Kamer den indruk gekregen, dat de regeering ook in dien geest een nieuw plan aan het samenstellen is. Wij hopen en vertrouwen, dat Minister Hoste zijn goedklinkenden Vlaamschen naam zal weten te hechten aan de oplossing van het Academiënvraagstuk, dat in zoo ruime mate bijdragen moet tot de voltooiing van ons hooger geestelijk leven.

MAURITS SABBE.

[Twee Gedichten]

De zekere Groei

Al groeit mijn heil nog niet naar zekerheden,
ik ben de mensch niet meer die mort en raast.
Ik zal een beter leven tegentreden,
met vasten tred, maar zonder haast.

Ik schuw't geluk, dat men zich vlug verwerven
en als een kleinigheid bereiken kan.
Bij velen viel zoo'n broos geluk in scherven.
Is men niet nog berooider dan?

Zoo ben'k voorloopig met mijn lot tevreden,
al is het leven mij noch maisch, noch mild.
Toch zal het groeien naar de zekerheden
uit tijd, geduld en uit de stilt'.

Lof van de Stilte

De stilte is immer rijk aan mooglijkheden.
Groeit al wat duurzaam is niet in haar grond?
Zij was steeds voedster van de zekerheden,
waaraan de tand des tijds geen vreten vond.

De stilte is altijd zwanger van beloften.
Verrukt zij ons niet steeds, ze ontgoochelt nooit.
Zij wiegt de hoop van allen die nooit boften
en torst den troost van al wie is berooid.

De stilte heelt de scherpst-geslagen wonden
en droogt de tranen van het diepst verdriet.
Wie in den roes vergetelheid niet vonden,
hun rest't solaas van stiltes rijk gebied.

MAURITS DE DONCKER.

[Drie gedichten]

Ik voel zoo vaak...

Aan Jan Acke.

Ik voel zoo vaak met diepre krachten van mijn ziele
Dat menig levensdaad geen echte leven is,
Dat boven 't stil en wild gedoe van 's menschen streven
Een ander leven schuilt, dat onbekend nog is.

En menig godesbeeld verzinkt in dood vergeten,
Wijl zwangre kunst zijn reutlend doodsgekreun verlengt;
Maar iedren dag voelt men hoe kunst en godesbeelden
Het schroeien van den tijd tot ijzig asch verzengt.

De schim der schoonheid zoekt langsheen heur vele graven
Heur broozen droom van veelgeloofd' onsterflijkheid,
En scheldt het woord en 't beeld en d'overzoete tonen
Hun nooitgestelpt verraad en bittre nietigheid.

Ik hoor zoo menigmaal een roepen uit mijn ziele,
Dat menig levensdaad aan echte leven schort,
En 'k hoop in twijfelstrijd en in voortdurend wanken
Dat Nietzsche's nieuwe maat een zeekre redding wordt!

Prometheus spreekt

Ik woel doorheen den gloed der ongelijke dagen,
Die in mijn levensbeeld zijn bonte kleuren mengt
En zelfs het marmren lied der lang versteende sagen
Tot droevig stof en ras vergeten asch verzengt.

En luistrend in gedroom naar 't wee der late tijden
Verheft mijn wilde wil zijn strakgespannen boog
Wijd over d'horizont van 't levenslange lijden
...En gierend vliegt mijn pijl voorbij mijn wakend oog.

Gekluisterd op de rots van 't zinverdoovend hopen
Lijd ik in eeuwigheid mijn bittren levensdorst.
De twijfel laait opeens zijn donkre vlerken open
En rijt het rillend vleesch van mijn vermoeide borst.

De blijde Dag...

De blije dag verheft zijn heldre vreugdelampen
Aan d'effen horizont, waarop de zonne dooft
In 't stil gewemel van de trage schuchtre dampen,
Waarin z'heur duizendvoude kleuren looft.

Maar steeds verheft zich ook het somber heir der wolken
In 't aangezicht der zon, die in heur doodstrijd kreunt.
Een nieuwe pijn komt steeds mijn juichend hart bewolken,
Wanneer 't in blij gejoel van levensvreugde dreunt,

Bedwelmd en wild, bezingend ongekende kolken.

LEON LANDSMAN.

[Twee gedichten]

Lichte Nacht

Jong en maagdlijk bloeit de maan
tusschen de oude sterren
en een blauwe koelte komt
ruischen aan van verre.

Wat de winter had verdord
krijgt weer nieuwe kleuren.
Trillend in het speelziek licht,
de eerste lila's geuren.

En de stem, die in u spreekt,
fluistert zachte dingen
van het leven, dat steeds lokt,
spijts de ontgoochelingen.

Vijver

De wind over 't water,
in struik en in boom.
Van nu en van later
een geheim en een droom.

Het klotsen der boorden,
onaardsch is de slag.
Een lied zonder woorden,
clavecimbel en Bach.

Het vluchten der baren
in het spel van het licht,
over bodem en jaren,
waarhenen gericht?

Een blaadje dat meedrijft.
Een houtje dat zinkt.
Een schaduw die opstijgt.
Een kleur die verdrinkt.

Het kasteel en de sater,
de fee en de zwaan
in het zilver van 't zonlicht,
in het goud van de maan.

De hemel in 't water,
het water in 't groen.
De stilte vergaat er
als een zucht, als een zoen.

A.W. GRAULS.

De Stad op het Einde
Vervolg[1]

IV

De beste pottekens en zalfkens, voorschriften van de bekwaamste specialisten, gaven de oogen van Ingre, de bevallige dochter van den potentaat, het licht niet.

Zij had nog nooit het licht van de zon gezien; zij liet de heeren doktoren in haar groote blauwe oogen met de meest verfijnde toestellen peuteren en de geleerden vonden er zelf nieuwe uit, maar niets hielp. De schoone Ingre bleef gracieus in de donkerte loopen.

De potentaat wond zich op en vroeg:

- 'Wel, heeren, zal het gaan?'

Hij moest uit hun monden vernemen:

- 'Het zal niet gaan!' En het ging ook niet.

Toen Ingre negentien jaar oud werd, was zij nog stekeblind, melancholisch van gemoed en omdat zij reeds vijf jaren haar moeder verloren had, stond Gérard, de huisknecht, haar zoo goed hij kon ter zijde, met een geduld en een gedienstigheid, die haar soms aan haar moeder deden denken.

Gérard, een van die knechten gelijk er in de oude families zijn, voornaam als antieke meubelen waarvan men zeer houdt, was zijn vader als knecht opgevolgd in denzelfden dienst. Hij was een man zonder temperament, verdragend het grillig humeur van zijn jonge meesteres, met een buiging en een glad gezicht. Gérard droeg de vaste regelen van het protokool op zijn effen gelaat, boven het plooiloos wit borsthemd; hij brak nooit een kristallen roemer, struikelde nooit over de deurmat en deed nooit opgewonden; hij was zeer maltentig.

In de schaduw van zijn respect en zijn kalmte bloeide Ingre's hart open, met een verlangen naar een groote zachte sprookjes-liefde.

Gedurende de zomermaanden leefde zij voor het groot open raam, op haar divan gelegen, romannetjes lezend, die opzettelijk voor haar met puntjesdruk geschreven waren. Zij lag uren aan een

(1) Zie blz. 120 en volg.

stuk de draden van het verhaal te bedroomen. Dat was de keuter, die het vuur in haar vrouwelijk gemoed aanwakkerde en soms legde zij de donkere lange wimpers te trillen over de blauwe diepte harer oogen, die aan een zonnig seizoen deden denken.

Ook luisterde zij graag naar de geluiden van de straat. De stad! De menschen! Het volle leven! Het geronk der vliegtuigen en het geraas der voorbijvliegende auto's! Wat was het rustig hier voor het raam, en de geruchten leken veraf. De menschen hadden het goed daar beneden. Vergat haar papa zelf niet zijn kinderen om alleen aan hun lot te denken?

Haar broer Frits was zelden thuis, verbraste zijn dagen en nachten. Uit hem was een nuttelooze fat gegroeid.

Zij, Ingre, was blind, maar schoon. Frits had het haar dikwijls gezegd en het verheugde haar.

Ingre beoordeelde een mensch naar den klank van zijn stem en zijn taal. Vroeger had zij een boek over kleuren gelezen en hun karakter, was van het karakter der dingen naar hun kleur gekomen. Warm driftig bloed is rood. Zachtheid was blauw; het water was blauw wanneer er een effen hemel in schijnt, die ook blauw is.

- ‘Gérard! Gérard!’

Ingre stond recht en keerde zich om naar de deur.

De knecht verscheen na een stond:

- ‘Mejuffer!’

- ‘Ik had graag geweten, Gérard, hoe het weder buiten is... de lucht en de straat.’

Ingre zette zich terug neder, het gelaat naar het licht. Gérard kwam achter haar zetel staan, keek naar buiten.

- ‘Het weder is heel schoon, mejuffer; de hemel is helder en alleen de hooge schouwen overal brengen donkere beweging in de lucht. De straat onder is zeer druk!’

- ‘Wat vertellen de menschen elkaar?’

- ‘O! Wie zal het weten! Hun hart is vol van zooveel dingen; misschien is wel het feit van den dag 't voorwerp van hun gesprekken.’

- ‘Welk is het feit van den dag?’

- ‘Een tragische zelfmoord!’

Ingre's gezichtje verdonkerde.

- ‘Wie was het?’

- ‘Een schilder, die zich gisteren verhing. Daar was beweging onder de menschen. Het is ook zoo ongewoon, vindt gij niet, mejuffer?’

- ‘Was het zoo vreemd?’

- ‘Nu, de keukenmeid, die het mij vertelde, kan er wel wat vreemde dingen bijgedaan hebben, akelige dingen, bedoel ik, mejuffer.’

- ‘Vertel mij alles.’
- ‘Wel, bij het lijk stond een kleine predikant, die revolutie maken wou en over de ziel sprak tot hij er bij weende van ontroering.’
- ‘Wie was die predikant?’
- ‘Ik weet het niet; men heeft hem ook dadelijk in veiligheid gebracht.’
- ‘Wie was de gehangene?’
- ‘Een arme drommel van een schilder; hij **moet zich uit** honger verhangen hebben.’
- ‘Waarom zijn er menschen in de stad van mijn vader, die zich uit honger verhangen?’
- ‘Kunstenaars zijn luiaards, mejuffer!’
- ‘Zoo!’

Ingre opende haar boek; haar handen gleden over een pagina. Zenuwachtig sloeg zij opeens het werk dicht en slingerde het tegen den grond.

- ‘Wat een stomme boel! Met die boeken wil men de menschen in slaap wiegen en mij ook. Elke roman eindigt met een huwelijk. Is dan met een huwelijk heel het leven afgeloopen?’

Gérard boog zich voorover om het boek op te rapen.

- ‘Wat doet gij, Gérard?’
- ‘Ik neem het boek weer op, mejuffer.’
- ‘Leest papa ook zoo een boeken?’
- ‘Hij bestelt ze voor u, mejuffer.’
- ‘Zoo, wat een boeken leest papa dan?’
- ‘Mijnheer uw papa leest volstrekt geen boeken.’
- ‘Waarom leest papa geen boeken?’

Gérard zweeg. Wat antwoorden op al die kinderlijke vragen? Hij bekeek het schoone meisje, onder zijn oogen uitgestrekt op haar divan.

- ‘Gérard, gij antwoordt niet.’
- ‘Wat wilt gij dat ik daarop antwoord, mejuffer? Papa heeft den tijd niet zich met lichte lectuur bezig te houden. Het is een vermaak en hij gunt het zijn kindje. Hem houdt alleen het probleem van daarbuiten bezig, de menschen en daar zijn er zoo-veel en zoo verschillende, die het geluk van hem eischen.’
- ‘Vergeef mij, Gérard, ik begrijp, het zijn geen zaken voor mij.’

Ingre dacht na en dan:

- ‘Gérard, ik wil den man hier hebben, die gisteren gesproken heeft.’

- Maar mejuffer!’

- ‘Ik wil, en dadelijk, dadelijk. Ga, bespreek het met papa, ik wil het, ga dan toch. Waarom moet ik hier gedurig zitten romannetjes lezen en me kapot droomen? Omdat ik het licht niet zie, bestaat voor mij geen probleem. Ik ben toch geen kind meer.’

Ingre wond zich meer en meer op en sloeg de fijne vuisten tegen elkaar:

- ‘Ga naar papa.’

Gérard verliet het vertrek en kort daarna hoorde Ingre een auto wegrijden. Zij stond opgewonden recht, wandelde met zekeren stap naar haar piano en sloeg zware akkoorden eruit, liep dan naar een kast, betastte de voorwerpen, liep naar de boekerij en betastte de ruggen der boeken. Dan liep zij terug naar haar zetel, viel er in neder. Wat zou die jonge man vertellen? Het zou een prettige afwisseling worden vandaag. Zou hij spreken lijk haar broer, met een dwaas accent, koud en sceptiek? Hij zou natuurlijk medelijden hebben met haar blindheid. Van niemand kon zij dat medelijden verdragen. Was het om die reden dat zij zooveel hield van Gérard? Hij stopte dat medelijden weg.

Daar was de auto weder. Zij legde zich wat gemakkelijker en staarde naar buiten en wachtte. Stappen in de gang, een deur die openging, nog een deur. Stilte.

- ‘Mejuffer!’
- ‘Zijt gij alleen?’
- ‘Ik denk van ja, mejuffer.’
- ‘Kom korter bij.’

Elam naderde. Zijn gezicht was nooit zoo bleek geweest en hij hield zijn bolhoedje tegen zich aangedrukt. Ingre keerde zich om en richtte haar groote blauwe oogen naar zijn gezicht. Hij knikte bijna door zijn knieën. Hoe schoon!

- ‘Hoe heet gij, mijnheer?’
- ‘Elam, mejuffer.’

Stilte. Elam raakte heelemaal de kluts kwijt en Ingre dekte met de lange wimpers de oogen dicht en dacht na.

- ‘Waarom zijt gij naar Babel gekomen? Weet gij niet dat opstand prediken gevaarlijk is? Hier heerscht rust.’
- ‘Het is de roep van God! Het kan tot heil van deze stad dienen, mejuffer.’

Het trof Ingre, zoo zangerig was zijn orgaan.

- ‘Kijk langs dit raam naar buiten en zeg me wat gij daar ziet.
- ‘Mejuffer, alles treft mij diep hier. Ik weet niet of ik waarlijk leef. Deze stad is groot en schoon op dezen zomerdag en grootsch rijzen de schouwen de lucht in. Het is het werk der menschen. Maar grooter is God die er de wijde blauwe lucht heeft

overgespannen. Die lucht is oneindig diep. Zie, dat hebben de menschen hier vergeten.'

Ingre luisterde met aandacht, maar geen van zijn woorden begreep zij.

- 'Vader Poly carpus, met wien ik in het bosch leefde, sprak mij over de vergankelijkheid der wereld en ook over deze stad. Geen steen zal op den anderen blijven. Uit den hemel zal er vuur regenen, gelijk eens over de slechte stad Sodoma!'

Elam sprak niet verder, want zijn oogen werden te zeer getroffen door het machtige uitzicht der stad en niet minder door het verlokkelijke meisje. In zijn hart had hij er spijt om voor haar.

Die knecht had hem verteld, dat Ingre blind en zeer teergevoelig was.

Vader Polycarpus' stem had nog dezen nacht in zijn hart geklonken en de vreeselijke straf uitgesproken.

- 'Ik heet Ingre, mijnheer, en wat gij daar zegt is zeer droevig, Gij brengt mij een zeer slechte tijding voor den eersten keer dat ik met u spreek, mijnheer Elam.'

Elam antwoordde niet, maar dacht: Ik geloof dat ik in de handen der zeven hoofdzonden gevallen ben.

- 'Mijn vader heeft deze stad uit steen en ijzer gegoten en zij is bestand tegen alles wat bestaat en ook tegen u.'

Elam gevoelde op dien stond dat hij niet bestand was tegen die vrouw die, blind, toch een verlokking voor zijn oogen was.

- 'Wat biedt weerstand aan God?'

Elam ging van het venster weg en zijn oogen vielen op de boekerij. Boeken hadden hem steeds aangetrokken. Hij liep er heen en las de titels op hun ruggen.

- 'Gij bekijkt mijn boeken. Daar zijn zeer kostelijke uitgaven bij. Ik houd van oude uitgaven, mijnheer Elam.'

- 'Een bijbel!'

- 'Bedoelt gij dat exemplaar in ruw leder? Gérard zegde mij dat het bijzonder schoon verlucht is. Het ruikt naar vroegere eeuwen. Lees mij daaruit iets voor, wilt gij, mijnheer Elam?'

Elam greep het oude boek en kwam bij Ingre zitten.

Toen las Elam, of vertelde daaruit de schoonste bladzijden en zijn ijver en zijn geestdrift groeiden hoe meer hij las. Ingre lag te luisteren naar de verhalen, als naar sprookjes uit den ouden tijd en uit verre ongekende landen en klapte kinderlijk in de handen toen Elam vertelde van den profeet Jonas, die zoo maar drie dagen in den onconfortabelen buik van een visch doorbracht en drie nachten erbij en daarna nog moed genoeg bezat om de menschen van Ninive, een stad lijk Babel, had Elam gezegd, wakker te roepen om een boetekleed aan te trekken.

Maar toen Elam het boek dichtsloeg, omdat hij merkte aan het gezicht van Ingre, dat hij voor grootmoeder speelde, sloeg zijn ijver en zijn dichterlijk vuur over in bittere ontgoocheling en in harde woorden vertelde hij over de slechte zeden van Sodoma, weer zoo een slechte stad lijk Babel, en over Gomora.

- 'En God strafte den Sodomieter onverbiddelijk en den Gomorieter niet minder. De zeven hoofdzondaars, de stad vol kwaad en de deugdlooze gemeenten werden verteerd door het vuur. Zoo staat het in dit boek beschreven en zoo zal het gebeuren ook hier.'

- 'Neen, dat meent gij niet, mijnheer Elam!'

- 'Dat meen ik zeker.'

Ingre zweeg en haar gezichtje betrok en het trof Elam.

- 'Ik denk, mijnheer Elam, dat het maar een aardig verzinsel is van den romanschrijver. Ik ken die menschen, zij amuzeeren zich terwijl zij hun armen lezer ontroeren. Het is wel jammer, mijnheer Elam, dat gij er geloof aan hecht. Het is zelfs onbegrijpelijk. Belooft gij mij morgen nog eens terug te komen? Ik zal met papa spreken over u. Ik hoorde u graag lezen. Tot morgen. Ik wou nu wat rusten; waarlijk, gij hebt mij ontroerd.'

Elam bewonderde nog een stond de golvende schoonheid op den divan en nam dan de slanke uitgestoken hand, bewaarde ze in de zijne en beefde, terwijl hij bedremmeld complimenteerde:

- 'Een goede dag, mejuffer, ik vergeet u niet, ik dank u voor de belangstelling.'

Toen loste hij Ingre's hand. Hij bloosde kinderachtig, toen hij het vertrek verliet.

Ingre bleef uitgestrekt in de kussens liggen droomen.

Elam dacht: Ik heb in gedachten gezondigd; ik heb dat schoone blinde meisje met mijn oogen bescharreld. Ik ben gelukkig, geloof ik.

Dat was erger.

V

Met een hart als een boon trad Elam het studeervertrek van den potentaat binnen. Met zijn simpelheid zonk hij in het niet voor den sterken hoogmoed van dezen man. Hij gevoelde zich onmachtig als een pier, hij vergat dat hij moed bezat.

De potentaat stak in een deftig blauw tenue, dat hem knap rond de lenden zat en had een ernstig hoofd vol haar, Amerikaansch sneeuwwit, van na te denken. Zijn grijze snor vraagteekende in bevallige krullijn onder zijn regelmatigen neus.

- 'Jonge man,' viel hij met de deur in huis, 'ik vestig, uw aandacht op uw belachelijken toestand. Luister goed, ik heb het

goed voor met u; gij hebt maar te willen en te luisteren naar mij, ik kan u meer dan één schitterende positie aan de hand doen, vergeet dat niet.'

Elam meende te laten opmerken dat hij niet gekomen was om te schitteren, want dat hij niet hield van vergankelijke dingen, maar de potentaat duwde met zijn oogen zijn woorden terug.

- 'Jammer, gij zijt wat klein om verkeersagent te worden; dat ware een flinke broodwinning, jonge man. Wij zouden het anders beproeven, want koelbloedigheid is aan te leeren en agent N^{r} 77 is in stukken gereden, omdat hij enkele centimeter op zij sprong. Zoo gij lust gevoelt, spreek vrij op, spaar mij ijl gepraat. Het weder is goed, mijn gezondheid evenzoo, daarnaar moet gij dus niet vragen. Laten wij kort zijn. Ik begrijp u niet, gij wilt de menschen daarbuiten beter maken en meer geven dan zij vragen. Zij vragen wat plezier en eten.'

- 'En God!'

- 'Ik weet het, gij hebt het aan de kleine Ingre ook gezegd. Welnu weet, de Techniek alleen is God!'

Terwijl de potentaat zoo sprak, stond zijn gezicht gespannen.

- 'Het spijt mij wel, jonge man, dat Ingre u onder haar bescherming nam. Gij hebt een ongeneesbaar zieken geest, dat merk ik aan uw gezicht; gij ziet er uit als bevrozen melk; dat komt ervan als gij ongezonde boeken leest, jonge man!'

- 'Ik heet Elam, mijnheer.'

- 'Wel, Elam, gij hebt te gekke boeken gelezen, dat ontriggeit jonge menschen gelijk gij. Die boeken over wijsbegeerte en moraal, die in uw valies gevonden werden, zijn verderfelijker voor uw geest dan voor mijn menschen de volksromans. Zoo gij wilt doen, wat ik zeg, mijnheer Elam, zal ik u de eerste maanden elken dag goed laten voeden en lessen in turnen geven. Mijn dochtertje vraagt mij u te beschermen, zij schijnt van u te houden, mijnheer Elam, zij is blind en wie zal haar grillen achterhalen? Hier is geld, gebruik het om meer mensch te worden onder de verstandige menschen en vlucht de lieden op de bovenste verdiepingen der wolkenkrabbers; het zijn vaak zieke geesten. Amuzeer u en kom morgen weder.'

De potentaat was naar Elam toegekomen, nam hem bij den arm, duwde hem een pakje banknoten in de hand, leidde hem naar de deur en vóór Elam wist hoe alles gebeurde en tijd vond om tegen te stribbelen, zat hij in een auto, vloog tegen honderd veertig in het uur over de publieke baan, werd afgezet in een hotel op een kamer, telefonisch besteld. Op een stoel gezeten, kwam hij op adem.

De hoogmoed van dien man had hem verbrijzeld en al zijn weerstand tot poeder gemalen.

Elam keek eens gauw rond, om te zien of hij alleen zat. De luxueuze inrichting van het vertrek trof hem en sloeg hem haast uit zijn lood.

En zeggen, dat alles naar den dieperik moet! Daaraan twijfelde hij geen moment. Had vader Polycarpus het niet van God vernomen?

Morgen zal ik het opnieuw gaan zeggen, dacht Elam, aan haar, Ingre!

Hij dacht terug aan het blinde meisje. Zij was goed geweest voor hem. Zij was schoon, alles in haar trok hem aan. Zij wilde hem steunen. Had zij niet gisteren tijdens zijn tweede kort bezoek gezegd:

- 'Elam, gij zijt te zacht voor de menschen hier!'

Hoe is het mogelijk dat ik op zoo een gewichtig moment aan die kleine zaken denken durf! Ben ik niet naar hier gekomen om grootere dingen te doen en zijn nu mijn gedachten niet bij dat schoon blind meisje, dat mij gisteren gezegd heeft:

- 'Elam, gij zijt te zacht voor de menschen hier!'

De luxe van dit verblijf zou hij in elk geval niet aanvaarden; met opzet zou hij teruggaan naar zijn vrienden op den wolkenkrabber.

Die hoogmoedige man had zijn geestdrift voor zijn werk vernield, daaraan viel niets te veranderen; maar dat dit meisje zijn hart had week gemaakt met haar woorden en zachte manieren was nog erger, want daarover gevoelde hij geen spijt, integendeel!

Had in het bosch het aanschouwen van de leelijke Karlijne zijn bloed niet warm gemaakt?

Dat is heel menschelijk, dacht Elam. Hij was nu eenmaal zoo; schoone dingen lieten hem niet koud en tegen sterke dingen was hij niet opgewassen met zijn slappen wil.

Kon hij het met hen maar eens brengen tot een discussie over de onsterfelijkheid van de ziel!

Maar wie gelooft hier aan het bestaan der ziel?

Daarmee moeten we beginnen, of neen, het bestaan van God. Die argumenten vond hij wel terug in zijn boeken. Hij zou daarmee beginnen.

Rondkijkend zag hij zijn valies boeken staan. Dat zijn wapens van blik, die ombuigen bij den eersten stoot, dacht Elam.

Toen het donker werd, zat Elam nog op denzelfden stoel en begon naar gezelschap te verlangen.

Teruggaan naar het Torenhuis, het geld weerbrengen? Hij zou tot morgen wachten.

Waarom wachten? Hij stond recht, bestelde een auto en deed zich naar het Torenhuis brengen.

Men verwachte hem dus, want door de klaar verlichte gangen bracht een bediende hem bij de blinde dochter, die hem rustig glimlachend ontving.

- 'Mijnheer Elam, ik had u verwacht en heb me daarom mooi gemaakt!'
- 'En zoo ik niet gekomen was?'
- 'Dan had ik u doen roepen.'

Elam haalde het pakje banknoten voor den dag.

- 'Mejuffer, ik ben hier niet gekomen om lief te doen.'

De klank van zijn stem was hard en deed hem zelfs schrikken, toen het gezichtje van Ingre zoo pijnlijk vertrok. Zij sloot de groote doode oogen en stak een hand vooruit.

- 'Zit wat neder.'

Tegenover dit zachte kind dierf hij hard zijn, maar nu had hij spijt dat hij het geweest was. Waar hij het verlangde, gelijk daar straks, dierf hij het niet.

Hij stak het geld terug in zijn zak.

- 'Kom, zit naast me, Elam.' Ze zei het heel zacht en het bedwelmde hem.
- 'Doe nu toch heel lief. Ik heb heel weinig menschen rond mij die lief doen tegenover mij. Gérard alleen steunt me, maar zijn steun laat me koud, zijn taal is te effen en te zakelijk. Weet ge, Elam, dat voor een blinde de taal van den mensch zijn gezicht is? Een brutale stem veronderstelt een brutaal gezicht. - Van welke kleur is mijn kleed, Elam?'
- 'Blauw, bleekblauw, mejuffer.'
- 'Dus de kleur van het water als de zomerlucht er zich in spiegelt. Dat komt uit de boeken die ik lees. Zoowat alle schrijvers spreken daarover.'

Elam merkte dat Ingres wijdopen oogen van hetzelfde blauw waren. Haar donkere wimpers legden er soms een schaduw over. Wat een berusting in dat meisje! dacht hij.

Buiten de jacht in het bloed van de menschen, en hier naast zich een blind meisje, dat kalm en bedaard over alles praten kon. En zij was zeer schoon en dat trof Elam.

- 'Elam, ik ben overtuigd dat ge me zeer onverstandig vindt; ik ben het, maar vergeet niet dat ik blind en bedorven ben, al ben ik veel aan mijn eigen overgelaten. De bloemen, die gij ziet en kleurig vindt, zijn voor mij alleen aangenaam van geur of schoon van vorm en zacht van toets.'

Zonder te willen lei Ingre een hand op Elam's knie, die niet los kon van den lust haar aan te staren. Nu werd zijn hart nog kleiner dan een boon. Hij zou maar luisteren naar Ingre en die hand van haar op zijn knie laten rusten. Hij was blij dat hij ongezien

naar die hand kon kijken. Ze was fijn als een bloemenblad met vingeren, teer als de kroonblaadjes van een lelie.

En hier, in het bijzijn van Ingre, vergat hij zijn boekengeleerdheid. Dat zijn dingen om den geest in slaap te wiegen en te bederven; maar Ingre, dat lieve blinde kind, houdt mijn hart wakker en brengt mijn geest op hol, dacht hij.

Hij lei in verrukking zijn hand op haar hand. Dat moest wel slecht zijn, want zij trok schuchter de hare weg. Nu legde zij het hoofd achterover en Elam bemerkte het putteken van haar keel. Hij bloosde, omdat hij vermoedde hoe schoon haar lichaam moest zijn, lager dan de zedige uitsnede van haar kleed.

Toen deed Elam met zijn gedachten wat hij met zijn handen niet zou gedurfd hebben: hij zondigde.

- 'Elam, ik heb gelachen toen papa mij vertelde dat hij van u een verkeersagent wou maken; gij, zoo'n zacht en zuiver mensch!'

Elam begon te blozen, werd zenuwachtig en kon niet zitten blijven.

- 'Waarom blijft gij niet zitten? Wilt gij reeds weg? Kom, vertel mij nog iets.'

Al wat Ingre zegde, klonk zoo kinderlijk naïef en terwijl was Elam kwaad aan 't doen met het blinde meisje, zonder dat zij het vermoedde.

Hij haalde het beeld van Ingre in zijn ziel langs zijn brandende oogen.

Elam dacht terug aan de leelijke Karlijne; die wandelde in den stank van de boerderij. Hoe was het mogelijk dat hij zich ooit door die leelijke meid aangetrokken had gevoeld!

Toen vertelde Elam uit de schoonste dagen van zijn leven, zijn dichterlijke bevliegingen in het bosch, het spel der bloemen en der vogelkens en over het verlangen, zijn onbegrijpelijk verlangen.

Ingre werd erdoor meegesleept en met de oogdeksels toe, genoot zij van Elams zangerig woord en Elam genoot van haar beeld.

Hij verliet het Torenhuis dien avond, de ziel verzengd.

VI

Elam werd vroeg wakker en gevoelde een knagende pijn in zijn hoofd vanwege zijn onrustig geweten, maar hij sprak kordaat tegen, terwijl hij in zijn hemd op den rand van het bed zat:

- 'Koest! Waarom wilt gij mij afmartelen? Is strijd hier mogelijk? Mijn geest, mijn arm verstand, twijfelt aan niets. God is groot, maar ik ben te klein. Deze stad vol slechte menschen gaat

ten onder; kan ik daaraan iets veranderen? God moet toch weten hoe wankelbaar en zwak mijn hart is en aangetrokken wordt tot dat meisje, die lieve Ingre! Waarom zou ik haar niet vrij liefhebben? Ik ben niet de geschikte man voor de zaak van God opgeroepen en ik wil hem zien, die dat wel is. Met verstand en goeden wil is hier niets te winnen; met een slap hart overigens ook niet.'

Die rekening is vereffend, sprak hij bij zijn eigen, terwijl hij zijn broek aantrok en het geld natelde, dat hij in zijn zak vond; ik ga den dichter opzoeken; die menschen wil ik helpen: zij hebben het noodig.

Hij klom de twee en dertig verdiepingen op en vond er Liska, het meisje van den dichter. Aan haar oogen bemerkte hij, dat zij geweend had; zij waren rood doorloopen.

Elam moest niet vragen waar de vrienden zaten; zij vloog hem rond den hals en vertelde huilend dat het gansche gezelschap op zoek was naar werk, maar dat haar dichter van werken niet wilde weten en naar 'De Spin' was.

- 'Ik moet hem spreken!' zei Elam.

Liska sprong opnieuw naar hem toe: zij was blij. Elam wou hen helpen! Natuurlijk! Hij was ook een dichter en een goed mensch en had ook meer hart dan hoofd!

De meid bleef tegen Elam aangeplekt en gaf hem in haar opwinding de liefste namen, legde weenend van geluk het hoofd op zijn schouder en ging dan aan het vertellen. Zij vertelde hoe de dichter haar gevonden had, terwijl zij poseerde voor zijn vriend Maartijn, den schilder; hoe hij met zijn voet dwars door het doek had gestampt onder de oogen van den verbaasden vriend, zijn jas over haar bloote schouders gelegd en den schilder aan de deur van zijn eigen huis gezet, tot zij, Liska, fatsoenlijk gekleed was.

- 'Nu zie ik hem gaarne, ik zie hem gaarne!' riep Liska uit en kuste Elam ondertusschen en zei verder: 'Kus mij ook, lieve Elam, kus mij ook!'

Elam zoende haar onverschillig op het voorhoofd.

- 'Kom, meisje, breng mij naar "De Spin", ik wil de vrienden zien.'

Liska liep naar een stukje spiegel tegen den muur, kamde de haren in een rechte streep, legde een laag poudre de riz over het aangezicht, wat haar een bruinachtigen matten schijn gaf, als door de zon getaand, trok in twee trekken de wenkbrauwen scherp in het zwart en kleurde in bloedrood de streep van haar mond.

'De Spin ' was een herberg met een slechte reputatie, lijk al de herbergen te Babel: de klanten waren een vies mengelmoes van vreemde typen.

Een rijk Chineeske, Fian Tsoe Tsé, met een banaangeel gezicht, trakteerde er glaasjes absint aan de jonge serveusjes, die lief tegen hem deden, vertelde van zijn reizen rond de wereld en over zijn liefde voor een Javaansche schoone. Hij zong met een gebarsten stem liedjes van op de Kermadekeilanden, ziekelijke slepende dingen om gewone burgers in slaap te wiegen, maar die artisten als Maartijn en den dichter deden schreien. Het rijke Chineesche heertje at alleen fijne dingen en gaf er niet om, een gansch gezelschap te trakteeren op frit en mosselen, wanneer hem maar de kans werd gegund te verhalen.

In de zijkamertjes van ‘De Spin’ konden de klanten voor groot geld waagspelen, kennis aanknoopen en donkeren handel drijven.

Toen Elam met het meisje de kamer binnentrad, was er juist een kunstenaar op de borst van een klant het portret van diens lief aan het tatoueeren. Hij had het ruige borsthaar afgeschoren en prikte nu in het weeke vleesch van den man.

De dichter zat met Fian Tsoe Tsé aan een afzonderlijk tafeltje en de oogen van den Chinees gluurden als kraaltjes door de spleten van zijn oogleden.

Elam zag hier alle nationaliteiten samen: kleurlingen en blanke mannen en vrouwen.

De dichter sprong recht, greep Elam vertrouwelijk rond den schouder en zei:

- ‘Kom, vriend Elam, help mij mijn verdriet naar beneden drinken: hier schilderde Maartijn op een kamerke, hier haalde hij de modellen voor de doeken vandaan!’

Hij bekeek met een verwijtend oog Liska, die de schouders ophaalde.

- ‘Fian Tsoe Tsé, globetrotter,’ stelde hij voor, ‘Elam, dichter!’

Het geelgezicht spleet spaarpotachtig open in een lach.

- ‘Drink!’ zei hij, ‘het doet mij immer plezier, menschen tegen te komen, die de wereld niet kunnen bekijken met oogen als de mijne. Ik heb nooit kunnen begrijpen, hoe artisten inspiratie vinden in den pisbak van deze stad. Ik kom hier sterven: dat zult gij natuurlijk ook niet begrijpen!’

Fian Tsoe Tsé grijnsde omdat Elam zoo'n tragisch gezicht zette en begon te vertellen, terwijl Elam rondkeek, alles in zich opnemend.

- ‘Ik heb de halve wereld gezien, mijn vrienden, Indië; de fakirs hebben me van hun trukken geleerd: speldeprikken verdragen en een priem door de wangen steken zonder pijn te voelen. Wablief! Het deed goed! Ik kan mijn kop een kwartiertje onder

water houden zonder te verdrinken. Het land van den beschermheilige, Ghandi, is een kurieus land, mijn vrienden, en de vrouwen zijn er bedeesd, maar langoureus en zeer goedkoop.

Fian Tsoe Tsé klepperde met de tong en zijn kleine vonken van oogen glinsterden in de oogspleten.

Elam kon zich niet langer bedwingen:

- 'En zoo de stad hier om de slechtheid vergaat, en dat binnenkort, mijnheer, wat blijft er dan over...?'

Fian Tsoe Tsé, de dichter, diens meisje, zij bekeken Elam met een verbaasd gezicht, niet begrijpend het verband van die woorden met de zaak waarover het ging: Elam was te zeer getroffen door wat hij om zich zag meer dan door de woorden van den Chinees.

Fian Tsoe Tsé grinnikte weer en lei zijn geel hoofd tusschen zijn handen, haalde even de schouders op en liet onverschillig gaan, zijn woorden vol ironie:

- 'Laat de boot maar met man en muis vergaan!'

Elam wist niet meer wat zeggen. 'Begin maar, dacht hij, onverschilligheid, hoogmoed, zinnelijkheid, heerschzucht, als zooveel geweldige demonen die mijn ijver hier ontmoet en waartegen mijn menschelijk hart niet is opgewassen.'

In den hoek van dit bordeel, onder witblauw neonlicht, zat de matroos van het kamerke-voor-drie-weken. Hij zat er stomdronken met een gezicht, plat en flets, teringachtig, den mond half open, voor zich het stoopke puren alkohol en een verfrommeld pakje sigaretten, de handen in de broekzakken. Deze man dronk van 's morgens tot 's avonds achter hetzelfde tafelke, de vuile muts op een oor, de gestreepte zeemansvareuze onder de vettige jas.

- 'Maak me daarvan maar eens een apostel voor Ons-Heer!' zei Elam bij zijn eigen.

Het licht boven het hoofd van den matroos wierp een luguberen schijn over zijn dronkemansgezicht.

De ongezonde zeden van alle werelden kropen hier samen in het halfduister van dit cabaret.

Er klonk gelach achter de talrijke zijdeurkens, beestig gelach van vrouwen, die men beroert of pijn doet en de slag van dansende voeten op den parketvloer, het geschrei van een saxofoon en daartusschen een heesche kijvende vrouwenstem.

Alles verscheurde de hoop van Elam hier deugdelijk werk te verrichten... en Fian Tsoe Tsé, die maar niet ophield met zijn reisverhaal en vertelde van tropische hitte, palmboomen, negressen en sexe-appeal! Die Chinees had kinderen in al de werelddeelen, bij vrouwen van alle rassen en zat voor hem, kalm genietend, te vertellen, zijn woorden omwindend met het floers van een ziekelijke ontroering.

Nu begreep Elam de woorden van vader Polycarpus; de gansche lucht van de stad was ontstoken, de maatschappelijke standen van laag tot hoog waren besmet, de menschelijke passies lagen naast elkaar en bespeelbaar voor iedereen als de toetsen van een klavier en werden dan ook bespeeld zonder zin voor harmonie: de dronkemanspassie, de nietsdoenerij en Fian Tsoe Tsé, de moeë, die nu leefde van herinneringen, die als in een bedwelming van de oude beelden genietend er nieuwe opbouwde om langzaam te vergaan in zijn geraffineerden zin voor genot.

De dichter, een man zonder wil en zijn meisje met het symmetrisch bruin mannequin-gezichtje, even slap van wil zich vastklampend aan den eersten den besten man, als een paraziet.

- 'Trakteer ons ook eens, dichter,' zei het Chineesje en moffelde langs onder de tafel een bankbriefje in diens hand.

De dichter bestelde eten voor ieder en Elam betaalde. Daar werd smakelijk gesmuld; vooreerst een roodachtig soepke, fijn gekruid en geurig. Zoo iets had Elam nog nooit geproefd en hij genoot van den geur lijk van den smaak. Het gebraad met een donkere saus deed de monden zwijgen en voldeed de hongerige magen. Eten en drinken bedwelmden het gezelschap en terwijl moest Elam vertellen, want de dichter had gezegd dat hij in een bosch was grootgebracht, afgezonderd van de menschen, tusschen boeken, geschreven onder de ingeving van bovennatuurlijke machten.

Fian Tsoe Tsé had gegrinnikt bij die woorden, maar liet toch vertellen.

Vóór het verhaal van Elam ten einde was, kende Fian Tsoe Tsé hem reeds en vermoedde, dat die jonge kluizenaar geen weg kon met zijn hart en hij maar voor een tijdje de societeit had gehaat en veel te bedorven kind was geweest om het harde woudleven lief te kunnen hebben.

Daar werd nu weer nieuwe drank opgebracht en Fian Tsoe Tsé bleef gedurig steken in zijn verhalen, verwarde het een met het ander, vertelde tweemaal hetzelfde en begluurde met slechte bedoelingen Liska, die naast hem zitten kwam.

Elam wist niet goed meer wat hij wilde en had reeds een paar keer zijn glas omgestooten; hij sprak geen woord meer.

Toen Fian Tsoe Tsé wilde opstaan, zakte hij door zijn knieën, botste terug op zijn stoel neer en Liska tilde hem recht onder de oksels, sleurde hem naar een zijkamertje en kwam niet meer terug.

Arm in arm trokken de dichter en Elam er van onder; de eerste praatte er maar op los, trok Elam mee in zijn droomen en dat los gepraat maakte de ziel van Elam week en verlangend naar Ingre.

HENDRIK PRIJS.

(Wordt voortgezet).

Kroniek van de Nederlandsche Poëzie
Overeenkomst en tegenstelling in de Nederlandsche lyriek

Er zijn den laatsten tijd meer dan eens stemmen opgegaan, om allen die het hooren wilden te overtuigen, dat met de ontreddering op het gebied van het economische, sociale en geestelijke leven, de poëzie eveneens aan het uitbloeden was en een gewissen dood nabij. En wat zien we? Als om de voorspelling van de zwartkijkers te beschamen, zijn er hier en daar, hier meer openlijk, daar meer in het geheim, teekenen dat het niet zoo is, klinkende bewijzen dat ook en vooral in de hedendaagsche, in scherpe contrasten tot uiting komende gemeenschap, de poëzie haar plaats opeischt eerst en vooral als poëzie en nadien als sociale uiting. Niemand minder dan Anthonie Donker voelt zich genoodzaakt, als onderwerp voor zijn inaugurale rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleeraar in de Nederlandsche taal- en letterkunde aan de universiteit te Amsterdam(1), het thema 'Dichter en gemeenschap' te behandelen, waarin hij op gezaghebbende wijze al de aspecten van het probleem scherp en duidelijk omlijnt. Dr. Bierens De Haan, met Prof. J. Huizinga een van onze beste Nederlandsche cultuurphilosophen, wijdt in zijn nieuw boek **In gewesten van kunst en schoonheid**(1), naast bijdragen als **De geboorte der kunst uit de visie, Essentieele en dekoratieve dichtkunst,** een speciaal hoofdstuk aan **De kultureele** roeping **der dichtkunst** Henriette **Roland** Holst, voorzeker niet de minst vooraanstaande verdedigster van al wat in de huidige samenleving te verdedigen valt, zendt een brochure in het licht, **Poëzie en maatschappelijke vernieuwing,** waarin zij, na de stof en de functie van de poëzie te hebben onderzocht, twee transcendentale bijdragen schrijft over **Dynamische poëzie** in vroeger tijden en in dezen tijd(1).

En zoo is er meer op het gebied van de dichtkunst zelf. Al worden de verzenbundels ook bij de vleet op de markt gegooid, toch beleven we niet wat we kunnen noemen een hoogen bloei van de poëzie. Nochtans verschijnt er af en toe een bundel, klein van formaat, gering van omvang, bescheiden en haast onopgemerkt

(1) Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1936.
(1) Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1937.
(1) Arnhem, Van Loghum Slaterus, 1935.

door het groote publiek, doch waarin de poëzie, maar dan ook de zuivere poëzie, helder, pikant, magisch aanwezig is. Of dichters gaan aan het bundelen van hun werk, van hun plakketten die links en rechts, bij tij en ontij het licht hebben gezien, zoodat het spel van overeenkomst en tegenstelling, van geest en gemoed, van woord en wederwoord, waaruit de dichtkunst ten slotte toch bestaat, zijn gang gaat.

Zoo verschenen de laatste maanden enkele bundels, waarvan waarlijk kan worden gezegd, dat zij een meer dan gewone belangstelling verdienen, doordat daarin de poëzie ontbolsterd en intens aanwezig is en de persoonlijkheid van de dichters, die er in aan het woord komen, scherp naar voren treedt. Het zijn **Gedichten** (1907-1936) van J. Greshoff **Geïmproviseerd bouquet, Atlantische balladen** en **Nergal** van Hendrik De Vries, **Het bezegeld hart** van Jan Engelman en **Het helder gelaat** van R. Herreman(4).

De poëzie van Greshoff karakteriseeren valt even moeilijk als van een bloem of een gewas te zeggen op welke wijze ze mooi is. Niet dat Greshoff ons totaal of ook maar gedeeltelijk ontsnapt in zijn verzen, maar zijn dichtkunst heeft van die hoogten en diepten, van die facetten en lichtspelingen, waarvan de essentie vaak zoo moeilijk te verwoorden valt, dat ze inderdaad op bepaalde oogenblikken als ongenaakbaar en niet te omlijnen toeschijnt.

Want Greshoff is een dichter. Greshoff is een dichter omdat in zijn dichtkunst de heele Greshoff schuilt, wat de zaak allesbehalve minder ingewikkeld maakt. De heele Greshoff, dat is een man, een mensch die Greshoff heet. Iemand die zich het woord dienstbaar heeft gemaakt voor de uiting van een complex van leven, zoo dat dit woord een eigen essentie heeft verkregen in zijn handen, een geestelijke en poëtische kracht en discipline, die alleen den mensch Greshoff toebehooren en alleen van hem kunnen komen.

Over het poëtische oeuvre van Greshoff schrijven kan in het oneindige worden gedaan, zooals dit ook in het oneindige kan worden gelezen en gesmaakt. Dit verlicht niet de taak van den criticus, bijaldien deze in een minimum van woorden een maximum van uitbeelding wil trachten te bereiken en dit in een taal die maar weinig afwijkt van het classieke Nederlandsch.

Van Greshoff zou ik om te beginnen willen zeggen, dat bij hem een eenheid is tot stand gekomen van den zanger en den

(4) J. Greshoff, **Gedichten** (1907-1936), Serie 'Kaleïdoscoop' nr 18, Maastricht & Brussel, A.A.M. Stols, z. jt. - H. De Vries, **Geïmproviseerd bouquet,** gedichten en teekeningen, De Vrije Bladen XIV, 1, Den Haag, H.P. Leopold, 1937; **Atlantische balladen,** Serie 'Ursa Minor', Maastricht, A.A.M. Stols, 1937; **Nergal,** Amsterdam, Em. Querido, 1937. - J. Engelman, **Het bezegeld hart,** Amsterdam, E. Querido, 1937. - R. Herreman, **Het helder gelaat,** Rotterdam, Nijgh & Van Ditmar, 1937.

moralist. Verre van mij de gedachte hem een moralist te noemen; gevoelige menschen begrijpen me wel; ze weten wel dat deze Brusselsche Hollander of Hollandsche Brusselaar boven de eigenlijke moralisten een kop hoog uitreikt en hij zelf op deze laatsten van uit de hoogte van zijn zooveel verhevener en fijnzinniger geest misprijzend en sarcastisch neerkijkt. Het woord gebruik ik hier in de beteekenis die Van de Woestijne er aan heeft gegeven, toen hij, trouwens meer dan eens, de literatuur, en de poëzie vooral, een moreele wetenschap noemde. Wanneer Greshoff inderdaad een moralist is te noemen, dan wordt daarmee bedoeld dat zijn dichtkunst als een codex is op te vatten, waarin de menschelijke geest en het menschelijke hart voor den dag zijn getreden. En hoe? In een vorm die ons recht naar het hart gaat, die ook in ons direct den mensch weet te raken, den lijdenden en strijdenden, den hopenden en wanhopenden mensch. Zoo is die vorm schoone vorm geworden en onthult hij zich dusdanig aan ons door de kracht van het woord, van den zang.

Van in den beginne, van **Oud zeer** af schijnt me dit zoo te zijn en het jongere werk, - ik denk aan **Janus Bifrons, Pro domo** en **Jean-Jacques in 1933, -** legt daarvan, maar dan ook een verdiept, verhelderd, bezonken getuigenis af.

In **Oud zeer** (1907-1917) is nog wat ik zou willen noemen de **sentimenteele** moralist aan het woord. Het zijn 'vaagbedroefde' liederen, zeer melodieus en gebonden reeds, doch eerder weinig plastisch, omdat weinig zinnelijk-zintuigelijk. De zanger zingt er uit een vol gemoed, dat zich zelf ongewoon beheerscht, en dit wellicht in de eerste plaats door de macht van de kunst, door de discipline die de kunst hem oplegt, zoodat bij Greshoff de vraag oprijst of de kunst voor hem geen 'wijze van leven' beteekent, een tucht die de kunstenaar voor zich zelf wil. Doch afgezien daarvan, is in dit beginwerk de 'dwaze ernst', die het werk van Greshoff, vergeleken met dat van zijn tijdgenooten, zoo typisch maakt, reeds ongewoon genuanceerd aanwezig. Zijn levenshouding is die van iemand die solied met beide voeten in zijn tijd en in het leven staat, doch, terwijl hij de grootste levensvreugde kent, eveneens aan de levenspijnen of -pijlen is blootgesteld en langs den weg van zelfbeschouwing en ascese om, nieuwe wijsheid en ook nieuw vertrouwen in het leven zoekt. Want Greshoff is evenzeer asceet en, in zijn beste oogenblikken, zelfs mysticus, wellicht nog echter dan de meest gepatenteerde godzoekers. Het leven dompelt hem telkens weer in een nieuw bad van gemoedssmart en geestelijke crisis, doch telkens rijst hij daaruit opnieuw, hernieuwd naar geest en zinnen, telkens blinkender en blijer dan ooit te voorschijn. De kunst is voor hem een katharsis, een zuivering van wat in hem soms vrij chaotisch schijnt aanwezig te zijn en hierin lijkt ons ook de reden te schuilen,

waarom die kunst zoo weinig oud aandoet, modern in haar essentie, al is ze het niet altijd, ik herhaal niet altijd, in haar vorm. Een eeuwige geboorte, die er wel schijnt op te wijzen dat Greshoff onder het teeken van den cameleon is geboren.

De lyriek van Gresshoff gaat dadelijk naar het gemoed, naar de meest humane menschelijke gemoedsdiepte. Ze wekt dadelijk contacten op, ze brengt contacten te weeg, die alleen te verwezenlijken zijn door hem die over de gave van het directe, communicatieve woord beschikt. Voorbeelden om dit aan te toonen zijn er bij de vleet. Het vers van Greshoff is van hem, behoort hem alleen toe, heeft zijn eigen klank en toon en beweging. Wij schrijven hier een strophe over uit **Herfst** (**Oud zeer,** p. 44), -

> Slechts wie kan sterven als de herfst in vol ornaat
> en met een lach die tartend naar den hemel slaat
> heeft de aarde op de manier van zon en zee en wind,
> met hartstocht en vooroordeel, luisterrijk bemind!

- en noteeren daarbij, dat hier een bezwerende toon aanwezig is, die zelfs in zijn meest sarcastische en bij wijze van spreken agressieve gedichten aanwezig is. Een bewijs hiervan?

> Dit is voorwaar geen zuivre poëzie
> volgens de code die door Binnendijk
> muurvast is opgesteld voor 't Koninkrijk
> der Nederlanden, broedplaats van 't genie.
>
> Ik spot er niet mee, want hij heeft gelijk:
> er moeten flinke wetten zijn voor wie
> de dichtkunst mint in Mol en Krommenie,
> 'Geef mij principes, Heere, of ik bezwijk!'
>
> Dit hier is eerlijk praten, oog in oog
> en kijk vooral naar 't merkmaal van den ijk
> geponst in 't hart dat nooit een vriend bedroog.

Zooals dit gedicht uit **Najaarsopruiming,** - een opruiming die de heerlijkste poëtische verrassingen brengt voor wie gevoelig genoeg is om al de subtiliteiten van de dichtkunst te proeven, - duidelijk aangeeft, zijn er bij Greshoff verschillende aspecten, waarvan de som alleen den ganschen Greshoff uitmaakt. Bij hem den sentimenteelen mensch scheiden van den ironist, de zwersversnatuur, den ten minste geestelijken schooier van den sarcastischen hekelaar, het egocentrische van het cosmische, het 'aardsche' van het 'hemelsche', het positieve van het negatieve, zou den mensch Greshoff meteen geweld aandoen. Wellicht zijn er naast hem ook andere lyrische persoonlijkheden, bij wie dergelijke componenten

te ontdekken vallen, zooals eveneens kan worden gezegd, dat in hem naast een Ronsard (**(Een afscheid)** een Villon **(De dronken zwervers)** aanwezig is, naast een Richard Minne **(Afscheid)** een Van de Woestijne **(Een somber drinklied)**, - leg o.m. dit gedicht naast de drie bekende matrozenliederen van Van de Woestijne uit **Het Bergmeer,** vooral naast **De meiskens uit de taveernen,** en verschil, maar ook overeenkomst worden duidelijk, - doch dit alles belet niet, dat bij gebeurlijke affiniteiten zijn gedicht een schepping is die hij alleen kon tot stand brengen, niemand anders dan hij met **zijn** levenscomplex.

Het is een eigenaardigheid van de literaire figuur van Greshoff, dat men bij hem contrasten onderscheidt, die men elders niet of althans niet zoo zuiver aantreft, en die juist het specifieke van zijn persoonlijkheid uitmaken. Naast een bepaalden romantischen trek, die hem zeer verwant maakt met de psyche van den jeugdigen Van Schendel, zooals die in **Een zwerver verliefd** is tot uiting gekomen, is er in hem dat 'esprit frondeur', hetwelk hem meteen een geestelijke charme verleent, doch hem eveneens vaak parten speelt. We hebben het nu minder over den agressieven Greshoff, die het soms danig bont kan maken in het kippenhok der Nederlandsche literaire critiek, doch over die algemeene geestesgesteldheid, welke bij hem den ruitentikker met den clergyman verbindt. Zijn gedicht is vaak een strijdgedicht, gedoseerd met al den hartstocht, maar dan een getemperden hartstocht, van het genre. Maar het is niet alleen dat. Het is eveneens geladen met een wijsheid en een sentiment, waarvan de drie-eenheid in de Nederlandsche lyriek haar weerga niet heeft. Moet het dan verwonderen, dat bij hem zoo vaak het genre van het geuzenlied, het drink-, schooiers- of zwerverslied, tot zelfs het politiek gedicht, in menig opzicht verwant aan dat van Vondel, aanwezig is? Het bewijst bij hem ten deele een broederschap, een saamhoorigheid, een geestelijke verwantschap met datgene in de wereld en de menschheid, dat we den zelfkant heeten.

Er is nog een andere verbondenheid in dezen dichter. Zijn epicurisme onder meer is niet los te maken van zijn romantiek. De kruising van beide verhoogt zelfs de droefgeestigheid, zoo inhaerent aan zijn wezen. Lied is vaak enkel masker bij den sarcasticus: een stormloop tegen het absurde leven.

Van de poëzie van Greshoff overgaan naar die van Hendrik De Vries is den dag verlaten voor den nacht.

Ik zou deze gemeenplaats hier niet aanwenden, indien het beeld niet beantwoordde aan een werkelijkheid van den geest.

Inderdaad bezit de Nederlandsche literatuur, tenzij wellicht op het gebied van het Middeleeuwsche visioen en bij Vondel (cf. in **Lucifer**), geen typischer en tot het uiterste doorgevoerde nocturne

poëzie, poëzie van onderwereld en afgrond, van nacht, smook en duisternis, dan wel die van Hendrik De Vries. De historicus van de Nederlandsche lyriek staat hier voor een vreemd en ongewoon, onthutsend feit, en er zal hem wel niet veel meer overschieten om daarvoor een aannemelijke verklaring te vinden, dan zijn toevlucht te nemen tot den mensch zelf, die aan deze poëzie droom en vorm heeft gegeven.

Het kan niet kenschetsender: het eerste bundeltje dat van De Vries het licht zag, heet **De nacht** (1920), en steekt, - o welsprekendheid van alle anecdotiek, - in een zwart kaft! Daar blijft het echter niet bij. Telkens wanneer er van dezen Hollander, die zijn dagen slijt en zijn fantastische droomen voedt in het hooggelegen Groningen, een nieuwe bundel het licht ziet, waarlijk van uit het abyssus van zijn wereldvreemde wereld aan het licht van den dag treedt, wordt men al dadelijk getroffen, al was het maar afgaande op de titels, door de obsessie van de gebieden, waarin deze geest zich wentelt en vermeit, lijdt en juicht. **Vlamrood** (1922) heet een volgende bundel. **Silenen** (1928) een andere, **Stormfakkels** (1933) een vierde, en om te besluiten, de zoo pas verschenen **Atlantische balladen** en **Nergal.** Nergal, de Babylonische god van dood en duisternis, zwaait in deze kunst zijn scepter. Geen oorspronkelijke Nergal, personificatie van den middaggloed der zon; deze heeft nog te zeer contact gehad met een wereld van een andere orde; maar Nergal, het zinnebeeld van de volslagen negatie van licht en leven.

Er is niet alleen dat, er zijn bij hem nog die ontelbare, onwereldsche, onesthetische zou een doorsnee-lezer zeggen, droomen en visioenen, van een apocalyptische weerzinwekkende schoonheid, een wereld van stof en gruis, van interastrale en lunaire beeldenreeksen, maar ook van ondermaansche gedrochtelijke wezens, boven- en buiten-aardsche scheppingen, die iets van den mensch hebben, maar ook iets van onderzeesche of vreemd-getormenteerde gewassen en landschappen, opgenomen en ten prooi aan stormwind of windhoos, zoo intens, alsof ze door een buitenaardsch vuur worden verteerd. Een fantasma, vervuld met gestalten en motieven, die, hoe sober ook of soms uitbundig aan papier of doek, - want aan het papier heeft deze visionnair niet genoeg, - toevertrouwd, een zeldzaam suggestieve kracht bezitten. Hij heeft een zwak voor ruïnen, deze Noorderling, voor ruïnen, maar ook voor Spaansche landschappen en dansbewegingen en copla's, die hem in een roes van levensuitbundigheid kunnen storten. Voor meisjesfiguurtjes ten slotte, die geen naam hebben en tevens pop en jeugdige verleidster zijn.

Wij wezen daareven op de Spaansche landschappen die zijn geest bekoren. De Vries heeft Spanje hartstochtelijk lief en de

verklaring daarvoor ligt ongetwijfeld in de ‘nachtzijde’ van zijn eigen wezen. Dit is zijn verwantschap met Slauerhoff. Slauerhoff, zijn vriend, kon het ook niet harden in de meestal barre noordelijke atmosfeer en zocht het, om zich daarvan te verlossen, op zee, in het Oosten, maar ook in Spanje: het land der copla's, der volksmuziek, dansen, lichtdooraderde landschappen, waar alles in het teeken staat van een meteen heftig en beheerscht opbruisend leven, - zoo gewichtig ook voor andere Noorderlingen als Greshoff, Jef Last, Werumeus Buning, Marsman, Vestdijk, Helman, maar voor elk op zijn manier. Wat De Vries in ieder geval betreft, van hem kan worden gezegd, dat hij Spanje door al de poriën van zijn zintuigen heeft ingezogen.

Wellicht meer dan het fantasma van zijn poëzie is voor ons de verstechnische kant van deze dichtkunst van belang. Zoowel in zijn lyriek als in zijn plastische voorstellingen huldigt De Vries in groote mate de noodzakelijkheid van een strenge techniek, een techniek die niet van buiten af bewust is opgelegd, doch die geleidelijk en organisch groeit met de stof. Het woord moet overwonnen: een worsteling, - naar hij ons eens zei, een ‘krampachtig noteeren’ van een innerlijke werkelijkheid. Hierom moet men weten dat hij zelf een ‘krampachtige’ natuur is, van een uiterst nerveuze receptibiliteit, iemand die met en in al de zenuwen-compleksen leeft, die de natuur tot zijn beschikking heeft gesteld en waaraan hij soms waarlijk lijdt. Deze zintuigelijke spanning is de basis van zijn uiterst veerkrachtige, ik zal niet zeggen melodieuse noch zelfs harmonieuse, maar dan toch esthetisch hoogstaande poëtische verstechniek, die tot zelfs in de adaptaties van Spaansche copla's is aan te wijzen, en vaak, zoo verklaarde hij ons nog, bewust uitgaat van bepaalde Groningsche dialectische eigenaardigheden. Enkele voorbeelden maken dit wellicht duidelijker.

Uit **Geïmproviseerd bouquet**, een bundel gedichten en teekeningen, de volgende copla's;

Mijn ziel trilt bij de gitaar.
Al mijn vreugde en al mijn verdriet
komen weer met éénzelfde lied -
Het leven is wonderbaar.

Verdwaald bij de woeste wind
viel daar een vogel in zee -
en hij droeg een tijding mee
van haar, die ik nimmer vind.

Dat jij als verraadster heengaat,
daarover hoeft niet geweeklaagd,

maar dat jij, die mij alleen laat,
mijn eigen bloed in je meedraagt.

Ze komen aan bij mijn moeder,
doortrapt, met hun lasterwoorden,
als was mijn moeder een mes
waarmee men mij kon vermoorden.

Uit denzelfden bundel, nog de volgende ‘krampachtig’ genoteerde voorbeelden: een **Andante religioso,** gevolgd door een **Tremolo martellando.**

Die 't ontastbare tast
en 't onhoorbare hoort,
die 't ondenkbare denkt
en 't onzichtbare ziet,

schoon Hij spreekt, wijst noch wenkt
brengt Hij werelden voort
waar het leven uit wast,
waar Zijn luister uit gloort.

Hij beveelt, en 't geschiedt.

Schoon Hij spreekt, wijst noch wenkt
wordt het stofgoud gesprenkt
over 't wezenloos Niet.

Met een roffelslag opgezworen
wringt zich woest heur zwoelte naar voren,
dreunt en beukt, als gezwollen zee,
wellust, radeloos, wee-doorvlijmd.

Zwart haar, vol sombere gloringen;
flonkrend rag, spel van felste winter,
en bekoringen, roosgetinter
dan bergsneeuw bij prille dag.

Bloedig, steil verrezen, zoo lokt
heur schoonheid: een vlammenstroom;
en verwezen bezwijmt ze in een
droom geschokt van dreigende storingen.

Wie deze enkele voorbeelden even van naderbij bekijken en ze zóó in zich opnemen wil, dat alle vocalische en consonantische

effecten, en ook de accentwaarde tot hun recht komen, zal moeten toegeven dat de poëzie van De Vries vooral **rhythmisch** is, rhythmisch en ook plastisch tegelijkertijd, waarvan het samengaan de ongewone, bedwelmende kracht uitmaakt.

Er is, wat inhoud en vorm betreft, een even groote tegenstelling tusschen de poëzie van Hendrik De Vries en die van Jan Engelman.

Vooreerst enkele Strophen uit de reeks **Aan Ambrosia,** waar**mee** Engelman's laatste bundel **Het bezegeld hart** wordt ingezet, als toetssteen:

> Ik heb de zachte rozeblaren
> van uw aanbiddelijke mond
> gekust, gekust, en geen bedaren,
> totdat ik aankwam op dien grond
>
> waar niets de minne meer kan deren
> dan God, die u lieftallig schiep
> en eindeloos mijn lust doet keeren
> tot d'uwe, weggerukt en diep.

En zoo gaat het, eveneens zonder ‘bedaren’, verder, in een zoetgevooisd en van liefde, van ‘minne’ dronken vers, dat wel het tegendeel is van het krampachtige rhythme van De Vries. Hier wordt nog, in onzen nerveuzen en negeerenden tijd, haast een anachronisme, een aanknoopingspunt gezocht met de middeleeuwsche minne, die aldus over de 17de eeuwsche gracieuse en galante liefdelyriek van Hooft en Bredero heen, in een uiterst verpuurden vorm tot ons komt.

Tegenover de nachtwerelden van De Vries staat hier iemand, die nog kan getuigen, dat de ‘zóó zuivere muziek der ziel’ hem vervult en er zich nog over verwonderen kan, dat ‘vleesch zóó licht kan wezen.’ Hier wordt de smart nog eens uitgeschakeld, hier wordt nog eens van een ‘godlijk zweven’ gewaagd, dat alleen kan zijn geïnspireerd door een elyseesche geestelijke rust en betoovering. Reeds in **Tuin van Eros** was deze paradijsgelijke staat aanwezig en klankvol verwoord. **Het bezegeld hart** zet eenvoudig de richting voort en is gedeeltelijk uitgebouwd op hetzelfde thema der minne. Nochtans is niet alles zuivere minnelyriek in het nieuwe boek. Of is niet alles ingegeven door bedoelde elyseesche gemoedsstemming, die haar symbool heeft in de Ambrosia-figuur:

> Gesneden naar het kuische lijf,
> de slankste schelp was haar verblijf,
> Ambrosia, die 't golvenschuim
> geblinddoekt doorschreed, land en tuin

betrad met voeten wit en koel,
zoo zorgeloos en zonder doel,
dat ik van stond' af aan genas
en in haar spoor voor immer las:

wat wij van allen aanvang zijn
bezweert den dood, geneest de pijn,
wanneer het blindelings bemint
de schelp, het water en het kind.

Het 'hemelsch harpspel' namelijk wordt soms ook verbroken; er is daar ook nog het 'zwart beest' dat zijn natuur 'verdeelt' en 'aan het licht vernietiging doet huwen'; en dan, kan iemand met deze beroerde wereld die ons steeds opeischt alle contact verbreken? Zelfs met de bloedige menschenmoorden, die we veelal met leede oogen moeten aanzien? En daaruit ontstaan dan bij dezen 'hemeling' gedichten als **Tijdzang, Bij de Spaansche kribbe, Y son fieras** (En zij zijn als wilde dieren), die in zijn poëzie een nieuw element vormen. Welke richting het zal winnen? De vraag stelt zich o.i. bij dezen dichter bezwaarlijk. En wel om de eenvoudige reden, dat hemelsch en helsch, hoe ver ook van elkander verwijderd en tegengesteld, bij hem in laatste instantie als een mystieke en cosmische eenheid worden aangevoeld. Ten bewijze **Midzomernachtsdroom:**

De maan draagt hoornen
   - in de zilvren spangen
rolt zij ten hemel. Poëzie
onzegbaar, stroom door ons verlangen
oeroude droomen, liefde, harmonie.

O nacht-verloornen
   rilde sluimer-tuinen
dronken van minne, wilden slaap -
ver van de wereld en haar puinen
buitlen de zielen met een speelschen knaap.

Dichtend in de lijn van Hadewych en ook van Hooft en Bredero (zie **Aandachtig lied**), bereikt Engelman een in onze moderne poëzie ongekende zielsdronkenheid. **Midzomernachtsdroom** is daarvan een mooie synthese.

Dadelijk hierop volgend, is het kenschetsend, na **Het bezegeld hart** van Engelman, de beteekenis van **Het helder gelaat** van R. Herreman na te gaan.

In zijn nieuwen bundel vertoont hij zich, meer dan De Vries of Engelman, meer zelfs dan Greshoff, die nochtans over een uitgebreid technisch klavier beschikt, als een zeldzame beheerschte natuur. Zijn individualisme heeft een eigen kenmerk, verraadt en verklankt een sociale psyche, niet zooals de poëzie van H. Roland Holst of Gorter, maar als een individueele dichtkunst met een ruimeren adem dan die van het eigen ik. Zelfs wanneer Herreman 'ik' zegt, dan is dit 'ik' geladen met al de verteederingen en melancholieën van een gansche menschheid. Wanneer in hem het verlangen spreekt, dan is dit geen opstandig of hoogklinkend lied, doch een haast stomme en stille klacht.

Een nieuw element in zijn poëzie is ook een cosmische bezetenheid, die zijn op zich zelf aangewezen individueele ik heeft opgeslorpt. Er brandt een nieuwe kracht in hem, een nieuwe gloed doorvaart hem, nog zonder duidelijk gesteld doel en wel afgebakende wegen. Zijn visie en beelden winnen daardoor aan expressie en verkrijgen zelfs een bepaald surrealistisch karakter. Het gedicht **Verlangen zonder naam** draagt daarvan kennelijke sporen:

> Achter den wentelenden waaier van mijn oogen
> spettert het vuurwerk van den dag, van morgenzon
> tot avondbrand. De straat waar 'k aarzelend begon
> te stappen, hol ik nu door, mijn armen zijn bogen
>
> waar ik mijzelf uit schiet, de verte te gemoet...
>
> De wereld draait verrukt, een blik vlamt op en dooft,
> een roode mond gaat open en is weer gesloten,
> een hand die mij zou houden heb ik weggestooten:
> mijn vrije sprong en kreet worden mij niet geroofd!

Maar zooals bij de gevoeligste naturen raken hemel en aarde elkander steeds, met als bindstof: de liefde. En dan wordt het een hooglied, een duizelige overvolheid, zooals bij Engelman:

> En nooit is dit lied uitgezongen,
> de wereld deint oeverloos,
> en die zee is in bloemen gesprongen,
> en uw borst is de schoonste roos.

Nochtans is de vreugde 'moeilijk', ook voor een geboren zanger, en is het noodig te berusten, te verzaken, afstand te doen van jeugd, vrienden, en zelfs van de poëzie. Gelukkig maar dat wij niet gespeend worden van deze rijpe, rijke en volle menschelijke dichtkunst, die ónze vreugde is.

M. RUTTEN.

Duitsche Kroniek
Vervolg[1]

Prof. Dr. ARNE NOVAK (BRUNN): **Die tschechische Literatur.** - 3 Hefte, 114 S.

Het Tsjechische geestesleven weerspiegelt, in de eerste eeuwen meestal tamelijk ziel- en levenloos, van vroeg tot laat de vele Europeesche stroomingen die over zijn gebied zijn gegaan, terwijl de politieke en sociale verscheurdheid van het volk het slechts heel langzaam tot verdieping en scheppende harmonie liet komen.

Bij het verdwijnen van den laatsten telg van het inheemsche vorstenhuis der Premysliden en het optreden van het Luxemburgsche huis, dat Romaansch georiënteerd was, XIVe eeuw, begint de literatuur in het Tsjechisch: het belangrijkste uit dezen vroegen tijd is een vertaling uit het Latijn, de 'Alexandreis' van den Franschman Gualterus de Castillione. Terwijl deze epiek in de ridderkringen thuis was, werd de lyriek, alweer naar buitenlandsche voorbeelden, beoefend door studenten en clerici.

Deze eerste, onzelfstandige, periode wordt begin XVe eeuw afgesloten door het binnendringen van den slechts naderhand algemeen effect bereikenden humanistengeest en van de godsdienstige hervormingstendenzen die in de figuur van Jan Hus ook op de vormgeving van de taal invloed uitoefenen. De religieuse denker Petr Chelcicky (± 1390-1460), promotor van een lijdelijk oerchristendom en van een zeker boerencommunisme, die zijn denkbeelden in een warmbezielde taal wist vast te leggen, is de eerste figuur van grootere beteekenis op litterair gebied.

Het Humanisme vindt een belangrijken vertegenwoordiger in den bisschop Jan Blahoslov (1523-71), den schepper van het Tsjechisch kerkelijk lied en den vertaler van het Nieuwe Testament. De daaropvolgende, door de Broedergemeente geleverde volledige bijbelvertaling (de Kralitzer Bijbel, waarin het werk van Blahoslov opgenomen werd) beheerschte gedurende 250 jaar de Tsjechische taal.

(1) Zie blz. 84 en volg., waar enkele 'Hefte' van het 'Handbuch der Literaturwissenschaft' besproken werden.

Ook op het gebied van den inhoud kon de literatuur van de volgende eeuwen zich niet van het voorgaande losmaken; de productie was overwegend didactisch, en daarbuiten is alleen de kroniekschrijving de moeite van het noteeren waard.

De politieke, sociale en geestelijke onrust bereikte wellicht een hoogtepunt in de XVIIe eeuw, toen land en volk op den rand van den afgrond werden gebracht. Te feller contrasteert bij dit alles deze ééne, synthese van Hervorming en Humanisme, verkondiger van verdraagzaamheid en vrede die hij nooit heeft ondervonden of gekend, de dichterlijke geleerde Jan Amos Komensky (Comenius, 1592-1670), de wereldberoemde laatste bisschop van de Broedergemeente; doch hij was, evenals zijn Protestantsche geloofsgenooten, een banneling, en de kracht van zijn persoonlijkheid die de wereld tot zegen strekte kon het diepe geestelijke verval in het vaderland niet tegengaan.

Nochtans, of waarschijnlijk mede ten gevolge van dit alles, bereikte de volkskunst op elk gebied, maar vooral in het volkslied, in den loop van de XVIIIe eeuw het beste van wat zij heeft geleverd.

Tegen het einde van deze eeuw valt er in alle Slavische landen een heropleving te bespeuren van het cultureel en het nationaal bewustzijn. Ook voor de Tsjechen is deze tijd het begin van de ‘Tsjechische wedergeboorte’, een periode waarvan men het einde gewoonlijk stelt op 1848, en die volgens Novák vier verschillende uitzichten vertoont, nl. rokoko (d.i. terzelfdertijd Verlichting), de litteraire classiek, de vroeg- en de laat- (of individualistische) romantiek.

Den schitterendsten vertegenwoordiger van de Verlichting vinden wij wellicht in Dobrovsky, die, hoewel hij meestal Duitsch of Latijn schreef, o.m. door de schepping van de Slavische taalvorsching, de Tsjechische philologie en literatuurgeschiedenis een machtigen invloed uitoefende.

Jungmann, de waardevolste belichaming van de classiek, was noch als dichter noch als taalkundige een zeer oorspronkelijk genie, maar wist met geestdrift en nauwgezetheid twee dingen te bewerkstelligen die van blijvenden invloed zouden zijn: de verjonging van de taal van den Kralitzer Bijbel door overname van elementen uit het Russisch en uit het Poolsch, en het gebruik van het Tsjechisch voor wetenschappelijke doeleinden.

De gedachten van Herder, de nationale romantiek van Arndt werden opgenomen door den in Duitschland studeerenden Slowaak Kollár, die in 1824 een werk verschijnen liet, ‘De Dochter van Slava’, waar in classieken stijl, met ideeën die o.m. herinneren aan Byron en Dante, een grootsch pan-slavisme wordt bezongen, dat **zijn ontwerper beroemd maakte**.

In 1836 begon tevens de publicatie van een werk dat van diepgaanden invloed zou zijn, de geschiedenis van Bohemen, van de hand van den gewezen dichter Palacky.

Het was een laattijdige en bloedlooze romantiek die Bohemen kende. Alle Europeesche gebeurtenissen vonden er hun zwakke weerspiegeling, ook het avontuur met Ossian. Toen enkele geestdriftige nationalisten tot het besef kwamen dat het Tsjechisch niet over een oud epos beschikte, besloten zij er zelf een samen te stellen (1817-18) en het als hss. uit de IXe en de XIIIe eeuw uit te geven; niettegenstaande de waarschuwende stem van Dobrovsky, die dit oud-Tsjechisch van verdacht allooi vond, bleven de Tsjechen tot 1886 fanatiek aan hun epos vasthouden, waarna de opinie voor de onweerlegbare wetenschappelijke bewijzen moest zwichten.

Zelfs de sterkste romantische dichterpersoonlijkheid, Celakovsky en de romantische balladendichter Erben blijken zeer onder buitenlandschen, vooral Duitschen invloed te staan.

De romantische individualist Macha, die bij de Duitsche invloeden vooral die van de Poolsche romantiek en van Byron voegde, bleek later, hoewel hij bij zijn dood op 26-jarigen leeftijd (1836) nagenoeg algemeen miskend werd, een blijvenden stempel op de Tsjechische literatuur te hebben gedrukt. Hij werd naderhand erkend als de voorlooper van de revolutionaire romantiek (met de schrijfster Nemcová) die, in voortdurende wisselwerking met het realisme (onder Russischen invloed, vooral van Gogol, vertegenwoordigd door den op 36-jarigen leeftijd gestorven Havlicek, naar den vorm nog romantieker) het revolutiejaar 1848 zou inzetten.

Intusschen stak in de geschriften van Stúr (1846) een Slowaaksch separatisme den kop op, dat zich een eigen schrijftaal wilde scheppen, gedifferentieerd van het sinds eeuwen gebruikte Tsjechisch, en dat, niettegenstaande wisselende kansen, niet meer zou aflaten.

In Neruda bezit de tweede helft van de XIXe eeuw een van haar belangrijkste figuren: als prozaschrijver is hij een realistisch kleinkunstenaar, als dichter de gloedvolle verkondiger van een patriottisch en internationaal messianisme. De roman van deze groep, de zoogen. Mei-groep, wordt vertegenwoordigd door de veelzijdige dichteres Svetlá.

Mede in samenhang met het feit dat het streven van de nationale wedergeboorte reeds op politiek gebied was overgegaan, werd de Mei-groep, die vooral nadruk had gelegd op het sociale, afgelost door de Ruch-groep, die meer den nadruk legde op het politieke; een tijd lang heeft men Cech (1846-1908). een van de oudsten van die groep, beschouwd als het hoogtepunt van de Tsjechische dichtkunst. Meer verwant met de romantiek dan haar

voorgangster, vond deze nieuwe generatie eindelijk waardevolle schrijvers van historische romans, onder wie de belangrijkste de historicus Jirásek (1851-1930) is, die zijn wetenschappelijke bekwaamheid met artistieke begaafdheid wist te paren in een nagenoeg onoverzichtbare reeks lijvige romans. Ook Holecek (1853-1929) ontwierp in een werk van 12 deelen (‘De Onzen’) een imponeerend beeld van land en volk. Maar de sterkste persoonlijkheid van de Ruch-groep, al sloot hij zich naderhand bij de volgende, de Lumir-groep aan, was de ingewikkelde Sládek (1845-1912), die het beste uit de Tsjechische traditie harmonisch verwerkte, daaraan Westeuropeeschen, meer bepaaldelijk Engelschen invloed toevoegend, en, weze hij ook groot op andere gebieden, met zijn elegieën de toppunten van de Tsjechische lyriek bereikte.

De cosmopolitisch-gezinde kunstenaars van deze laatstgenoemde Lumir-groep slaagden er in, heel wat te wijzigen in de Tjechische literatuur. Zij gaven de critiek, instee van haar dogmatisch, een beschrijvend en verklarend karakter; zij voerden nieuwe genres in (o.m. het litteraire medaillon en het essay); zij maakten een eindelooze schaar van Romaansche en Germaansche dichters, romanschrijvers en dramatiekers door vertaling in het Tsjechisch bekend, waarop ten slotte de Middeleeuwen, de Renaissance, de Classiek van Europa den Tsjechen toegankelijk werd gemaakt. Die reusachtige vertaalonderneming was hoofdzakelijk het werk van Vrchlicky (1853-1912), die daarbij nog, vooral onder invloed van Hugo, een onontwarbaren overvloed van eigen werk wist voort te brengen waardoor hij zich als de veelzijdigste erotische dichter van de Tsjechische literatuur deed erkennen.

Het als symbool van de opstanding begroete, door het heele bewuste volk toegejuichte Nationaal Theater, dat in 1881 te Praag werd geopend (later gevolgd door nog andere schouwburgen), bleek nog niet bij machte om een dramatische literatuur van groote allure te wekken. Het beste leverde te dien tijde op dit gebied Zeyer (1841-1901), eigenlijk slechts Tsjech door opvoeding, maar overigens een exponent van vele rassen met een rijke internationale eruditie; hij schreef ook romans, verhalen en gedichten, en al wordt zijn tooneelwerk nu voor het beste van den tijd gehouden, aanvankelijk werd het niet gesmaakt, want de auteur kende geen toegevingen aan den geest van den tijd.

Terwijl nog twee generaties, nauwer of losser, het voetspoor van Vrchlicky drukten en al de Fransche stroomingen van den tijd in de dichtkunst weerspiegelden, wendden zich velen weer, zooals eenmaal de Mei-groep, tot het sociale aspect der dingen, en heerschte omstreeks 1890 volop het realisme, met als belangrijksten vertegenwoordiger Macha (geb. 1864), alweer een schrijver die

vooral dichterlijk begaafd is, ofschoon het realisme als voornaamste instrument over den roman en het drama beschikt.

Ook hier liep deze richting allengs uit op het naturalisme - vooral Zola was het groote voorbeeld - en op het impressionisme; het positiefste resultaat van de evolutie en van het streven was een duidelijke versterking van het picturale vermogen van de taal. Op een oogenblik dat de meeste vertegenwoordigers van het naturalisme reeds verdwenen waren, schiep Capek-Chod (1860-1927) nog laattijdig de meesterwerken van deze richting (1908-27), waarin hij echter al meer en meer komt tot een bevestigende houding tegenover het leven; het verschijnen er van bracht een heropleving van de oude tendenzen teweeg.

Bij realisten noch naturalisten kon het drama de gewenschte hoogte bereiken; de talenten bleken te episch, en alle dramatiek bleef de kenmerken van een poging dragen.

Het verval van deze richtingen bracht de dichtkunst weer op den voorgrond. De hedendaagsche tijd kent te veel persoonlijkheden en te veel strekkingen, de steeds ingewikkelder omstandigheden wekken te veel verschillende reacties, dan dat het mogelijk zou zijn, er in deze beknopte schets een samenvatting van te geven. Enkele punten nochtans hebben de meesten gemeen: de overtuiging van de sociale en ethische zending van de woordkunst, als reactie tegen het dichterlijke spel van de voorgangers. Onder rechtstreekschen invloed van Taine en zijn volgelingen komt een nieuwe litteraire critiek op, als zelfstandige literatuurtak, met het streven naar een systematische theorie, terwijl Vrchlicky en de zijnen nog van meening waren dat critiek slechts schadelijk is voor de dichtkunst. Symptomatisch is ook het gebrek aan zin voor de traditie, onverschilligheid tegenover de vraag van de inschakeling in het historisch geheel van de andere generaties, en een overmoedige onrechtvaardigheid tegenover de voorgangers. Een tijd lang viert het vrije vers hoogtij, tot het gebrek aan tucht weer plaats moet maken voor een nieuwe gebondenheid. Ook het proza wordt van zijn overdadige zwaarte ontdaan, waartoe naturalisme en impressionisme reeds hadden bijgedragen, tot het dartele lichten kleurenspel op zijn beurt moet wijken voor een nieuwen synthetischen vorm van schets, vertelling en roman.

De leidende geest in heel deze evolutie - of ditmaal zal het juister zijn van revolutie te spreken - was gedurende lange jaren hoofdzakelijk Saida (geb. 1867), die meer blijk gaf van critisch dan van scheppend talent.

Zooals overal elders doorliepen ook hier de groote meesters een lange ontwikkeling.

Sova (1864-1928), steeds zeer onder den invloed van algemeene humaniteitsideeën, democratische en socialistische stroomin-

gen, begon met een realistisch impressionisme, ging over naar het symbolisme, om in zijn meesterbundel synthetisch de ziel van volk en land uit te spreken.

Brezina (1868-1929) vertrok van een stemmingsimpressionisme, wendde zich later naar metaphysische verten, tot het transcendentale, aanvankelijk in christelijken geest, dan in het spoor van het philosophisch monisme. De katholieke elementen die Brezina in zijn kunst gebruikte waren zoo talrijk, en het feit was in deze literatuur zoo ongewoon, dat een reeks uitgesproken katholieke dichters naar voren traden, die in hem hun voorganger begroetten, waarmee een moderne katholieke Tsjechische literatuur geboren was. Durych (geb. 1886) is er een van de belangrijkste vertegenwoordigers van.

Vlak vóór den wereldoorlog liet men het impressionisme in het verhaal los, de lange beschrijvingen en dialogen, om tot meer beknoptheid, meer handeling en uitbeelding van vaste typen te komen, en de novelle (met verdringing van den roman) te geven zooals die door den Duitschen neo-classieker Paul Ernst vertegenwoordigd wordt. Een van de jongere schrijvers die zich grootendeels voor deze vernieuwing inspande was Capek (geb. 1890), een schrijver van sterk intellectueele vorming, philosophisch geschoold bij Bergson en de Amerikaansche Pragmatisten, wien geen genre in de literatuur vreemd is en die ook eenigermate den opgang heeft weten te bewerken van het tooneel dat, met uitzondering van den belangrijken auteur Hilbert (geb. 1871), nog steeds wachtte en wacht op de groote schrijvers, al heeft het in Kvapil reeds vroeger een eersten-rangs-leider gevonden.

De oorlog heeft natuurlijk bij talrijke auteurs een nagalm verwekt. Wij noteeren het vernietigende oordeel dat wordt uitgesproken over het cynische negativisme van Hasek (1883-1923) en zijn 'De brave Soldaat Schwejk' (1921), terwijl er tegenover hem wordt geplaatst de officieele zanger van den Tsjecho-Slowaak-schen oppositiestrijd, Medek (geb. 1890).

Het loonde de moeite, aan de hand van Novák dit, natuurlijk onvolledig en al te schematisch overzicht te geven, omdat er, behalve een paar werkjes in het Duitsch van denzelfden auteur, slechts een schets in het Fransch en een in het Engelsch bestaat (een Russische daargelaten) en er dus geen overvloed van studiemateriaal is. De Tsjechische literatuur moet - al is er door mannen als Capek b.v. al heel wat bereikt op gebied van bekendheid -nagenoeg nog beginnen met binnen te dringen in den kring van het Europeesche lezende publiek. Doch ook hier zijn wij hoofdzakelijk weer aangewezen op Fransche en Duitsche vertalingen.

Dr. RUDOLF ROELS.

Boekbeschouwing

Thomas Mann en Konrad Falke. - Mass und Wert. Oprecht, Zürich; per nummer 2,50 Zw. fr.; abonnement 12 Zw. fr.

Wij spraken hier reeds over het verschijnen van het nieuwe tweemaan-delijksche tijdschrift ‘Mass und Wert’, dat de vrije Duitsche cultuur dienen wil. Hoofdredacteurs zijn Thomas Mann en Konrad Falke. Hun lang voorwoord is tegelijkertijd een programma en een eed, nl. deze: alle onvergankelijke waarden van de echte cultuur tot het einde te verdedigen. - Aan bellettrie bevat nummer 1 het eerste hoofdstuk van Thomas Mann's novelle ‘Lotte in Weimar’, verder ‘Die Rückkehr’, een kapittel uit een onuitgegeven roman van Josef Breitbach. - Met de voornaamste vraagstukken onzer Europeesche politiek houden zich bezig H. Steinhausen in ‘Die Zukunft der Freiheit’ en K. Mannheim in ‘Zur Diagnose unserer Zeit.’ Een der belangrijkste opstellen is E. Kahler's historisch onderzoek ‘Die preussische Oekonomie’. - We vermelden nog K. Falke ‘Politische Aphorismen’, G. Scholz ‘Lichtenberg und wir’, E. Jaloux ‘Der schöpferische Traum’ en R. Schickele ‘August’.

Theun de Vries. - Oldenbarneveldt. A. Manteau, Montoyerstraat 49, Brussel; 220 blz.; ing. 31,50 fr.; geb. 41,50 fr.

Theun de Vries heeft de persoonlijkheid van den grooten landsadvocaat Johan van Oldenbarneveldt in al haar bizonderheden geteekend en nader doen opleven te midden van zijn eigen arbeidsveld. Streng historisch nauwkeurig wil hij den machtigen dictator eindelijk definitief aan het Nederlandsche volk van dezen tijd leeren kennen, en daarin is hij ongetwijfeld geslaagd. Zijn stelling ‘Geschiedenis, beslissende wending in het lotsbestel van een volk, wordt daar geboren, waar tijdsmotief, genie en omstandigheid elkaar vinden’ en deze ‘Het is onwaar, dat een genie de omstandigheden schept; maar hij zal, beter dan anderen, deze weten te benutten’ zijn beide volkomen juist. De alzijdige Raadpensionaris was de rechte man op de rechte plaats, in zijn apogeumperiode onvervangbaar. Veertig jaar (van 1577, toen hij pensionaris van Rotterdam werd, tot 1618, toen hij in hechtenis werd genomen) heeft hij de historie van zijn volk helpen maken. Als zoovelen merkte hij niet, wanneer voor hem het vervaltijdperk aangebroken was en de omstandigheden hem volledig de baas werden. Dat is zijn fout geweest. Een ‘bovenpersoonlijke wil’ heeft hem vernietigd. - Het geschiedkundig-wijsgeerig inzicht van den heer de Vries is ook het onze; dit alleen stelt in staat het roemloos einde te begrijpen van dezen ‘Geus, die het geuzendom verloochende.’

Constant van Wessem. - De Ruyter. A. Manteau, Montoyerstraat 49, Brussel; 190 blz.; ing. 31,50 fr.; geb. 41,50 fr.

Dit boek is een heerlijke hulde, gebracht aan den Nederlandschen zeeheld, den overwinnaar van Ascue, Blake, d'Estrées en Duquesne, den ondernemer van

den schitterenden tocht naar Chattam, den tweeden ‘Bestevaer’, den Waterleeuw, den Schrik van den Oceaan, den Hercules der Zeeën, den ‘Adelaar, die op de gieren neerstreek’, den schranderen zoon van den simpelen bierbrouwersknecht uit Vlissingen, door vreemde vorsten geëerd met den hertogstitel, die zooveel meer was dan enkel een oorlogsheld, wiens heele karakter gesymboliseerd werd in zijn naam ‘Ruiter’ (Ridderlijk man). Zijn biografie hier is ‘con amore’ geschreven door iemand, die zich met hem zielsverwant voelt, en daarom vermocht, zooals weinigen geschied is (Brandt, Scheurleer, Dommisse, Colenbrander), zich in te leven in de geschiedenis van den dapperen admiraal, en hem, als een onder onze oogen levende werkelijkheid, uit te beelden in een plastischen stijl, die wedijvert met de dramatische bewogenheid van de critieke perioden uit dit leidersbestaan. Men leest dan ook dit historische werk in één adem door, met nooit verslappende spanning, met stijgende bewondering en eerbied, ook voor schrijvers' objectieve degelijkheid. De Ruyter behoeft geen ‘vie romancée’, doch is het best gediend met deze studie van Constant van Wessen, die in alle oprechtheid het wezen en de beteekenis achterhaalt van hem, voor wien Londen eens beefde.

R. Hohlbaum. - Getrennt marschieren. A. Langen/G. Müller, München; 60 blz.; 80 Pfg.

In drie ontmoetingen tusschen den Oostenrijkschen veldheer Ludwig von Benedek (1804-1881), een man van veel moed, dapperheid en vastberadenheid, die zich o.m. onderscheidde in den slag bij Solferino (1859) en na Königgrätz (1866) het overblijfsel van het leger redde, en Helmuth von Molkte (1800-1891), zoon van een Deenschen generaal, een der grootste strategen van den nieuweren tijd, chef van den Duitschen Generalen Staf, schetst Robert Hohlbaum fijn de politieke en menschelijke Duitsch-Oostenrijksche contrasten en parallellen.

Otto von Taube. - Geschichte unseres Volkes. Eckart-Verlag, Berlijn-Steglitz; 500 blz.; geb. 9,80 RM.

De Geschiedenis van het Duitsche volk, van in de vroegste tijden tot in de 16e eeuw, getuigt overal, dat de dichter-historicus, baron von Taube, auteur van ‘Der verborgene Herbst’, ‘Die Löwenprankes’, ‘Das Opferfest’, ‘Baltischer Adel’, ‘Die Metzgerpost’, ‘Wanderlieder’, ‘Das Ende der Königsmarcks’ en van een Raspoetin-studie, jarenlang zijn onderwerp heeft bestudeerd, bedacht en innerlijk beleefd; hij zet het immers in het licht van de nieuwste geschiedkundige gegevens en toont zich gansch zijn werk door een zeer bevoegd wetenschappelijk vorscher, wat een volstrekte vereischte is, vermits geen andere geschiedenis zoo onoverzichtelijk schijnt, zoo moeilijk te ziften en in wezenheid te vatten als die van Duitschland. Helder en boeiend schrijft hij over de Oude Germanen, de Volksverhuizing, de Franken en het Christendom, de Karolingers, de eenmaking van de Westgermanen, de Saksenkeizers, den strijd met de Kerk, de Hohenstaufen, Germaansch, Pauselijk en Romeinsch Recht, de opkomst

van Pruisen, de ontwikkeling van kunsten en wetenschappen, den bloei der mystiek, de Habsburgers, onzen Hertog Karel den Stoute, de verovering van Constantinopel door de Turken, de ontwikkeling der steden, de Hanza, de Gilden, de laatste Ridders, het Humanisme, het verlangen naar de Hervorming. Geen hoofdstuk of het is interessant, zoodat met het geheel de Duitsche historiografie ontegensprekelijk een goeden stap vooruit doet. Otto von Taube is in zijn opzet volkomen geslaagd: men zal hem lezen en een knap professor in hem aantreffen, van wien men zal getuigen, dat hij de geschiedkundige literatuur in hooge mate verjongd heeft en verrijkt.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van de Garve, Eeiermarkt, 4, Brugge:
Poesjkien, 1837-1937; met bijdragen van Dr. Herman Thiery, F.V. Toussaint van Boelaere en Achilles Mussche en vertalingen van gedichten van en aan Poesjkien.

Van den Standaardboekhandel, Antwerpen:
LEO VANDAELE: Vergeefsche bloei; 183 blz.; 35 fr.; geb. 45 fr.

Van de maatschappij Flandria, Gent:
ROBERT MASURE: Het fortuintje van tante Ursule, novelle; 80 blz.

Van J. Janssens, Kruikstraat, 14, Antwerpen:
JAN FABRICIUS: Om 8 uur 's morgens, 3 bedrijven; 90 blz.; 16 fr.

Van het N.I.R., Brussel:
RENE LENAERTS: Oude Nederlandsche muziek; 47 blz., met 23 illustraties; 5 fr. (in afl. 2 werd de prijs, door een drukfout, fel overdreven).
WALTER WEYLER: Vlaamsche toondichters, 2e deel; 28 blz., met 19 portretten en illustraties; 3 fr.
Worden besproken: Candael, Verheyden, de Jong, Georges Loncque, D'Haeyer, Lunssens, Schoemaker, D'Hoedt, Brusselmans, Poot, Van Durme, Maes, De Brabander, Karel Albert, Sternefeld en Aug. L. Baeyens.
Vondel; 43 blz., met 39 portretten en illustraties; 5 fr.
Bevat gedichten van Vondel en studies van Prof. Dr. M. Sabbe, Prof. Dr. B.H. Molkenboer, Dr. H.W.E. Moller en Prof. J. Salmans.

Van H.P. Leopold's uitgeversmaatschappij, 's-Gravenhage: ED. HOORNIK: Mattheus, een episch gedicht (bekroond in de prijsvraag van ‘De vrije bladen’); 32 blz.; fl. 1.
ALBERT HELMAN: Mexico zingt, een bloemlezing uit de Mexicaanse poëzie sinds de 17e eeuw; 40 blz.; fl. 1.

Van H.J. Paris, Keizersgracht, 104, Amsterdam C: Dr. W.J.W. KOSTER: Plato's Ion; 64 blz., met 4 illustraties; fl. 0.90.

Van H.J. Dieben, Wassenaar: P. VAN BOXTEL: Compendium der Plantkunde; 96 blz.

Van C.A. Mees, Santpoort: Dr. C.L. VAN STEEDEN: De mechanistische denkwijze in de geneeskunde en de oogheelkundige behandelingswijze naar Bates; 40 blz.; fl. 0.75.

Van Van Gorcum en Co, Assen: Uit de reeks Jeugdtooneelfonds: Straatjongens; De smalle wegjes; Mijn kleen, kleen dochterke; Slaapliedje, vier speelliedjes voor jongens en meisjes van 9-13 jaar; muziek van R. KEUNING.
F. WESTRA: Hansje en de sterren, een sprookjesspel in twee bedrijven; spelletje voor ten minste 10 kinderen van 8 tot 14 jaar.

J. WESTRA: Pauwoog, 2e druk.
De nieuwe catalogus van het Tooneelfonds wordt op aanvraag gratis toegezonden.

Van J.B. Wolters' uitgeversmaatschappij, N.V., Groningen:

JOHN BUCHAN: The Thirty-nine Steps, bewerkt door A.G. POSTMA-KLEIN LANKHORST en J.H. SCHUTT; 153 blz.; fl. 1.60; geb. fl. 1.80.

De wijde kim, een bundel proza en poëzie, verzameld door Dr. G. HORREUS DE HAAS, H. PLOEG Jr en Dr. G. STUIVELING; uitgegeven in opdracht van de Nederlandse vereniging tot afschaffing van alcoholhoudende dranken; 445 blz.; geb. fl. 2.50.

Vondel-herdenking der universiteit van Amsterdam op 15 November 1937. Redevoeringen, gehouden bij de erepromotie's naar aanleiding van de viering van de dag, waarop 350 jaar geleden Joost van den Vondel werd geboren; 47 blz.; fl. 0.90.

Prof. Dr. N.A. DONKERSLOOT: Vondels grootheid. Rede uitgesproken op den herdenkingsavond in den Stadsschouwburg op 17 November 1937; 22 blz.; fl. 0.50.

Van de Hollandia-drukkerij, Baarn:

Wat is dat? Encyclopedie voor jongeren, tweede druk, afl. 9 en 10, rijk geïllustreerd.

Hierin o.m. Ex Voto, H. en J. van Eyck, Factorij, Farnese, Fascisme, Faust, Feestdagen, Feminisme, Fetisch, Fiets, Film, Florence, Ford, Fotografie, Francisais van Assisi, Franklin, Fulton, Gallië, Galsworthy, Galvani, Vasco da Gama, Ganymedes, Garen, Garibaldi, Gas, Gebed, J. Geel, Geld, Geluid, de Genestet, Gethsemani, Geuzen, Gevangenissen, Gezelle, Ghandi, Gideon, Gilden, Gladstone, Glas, Glasschilderen, Gletschers, Gluck, Goethe, St. Gotthard, Goud, Gouden Eeuw.

Steeds even interessant!

Gekleurde platen bij Fruit en bij Genealogie.

Van de administratie van Dalmeyer's cursussen, Koninginnenweg, 182, Amsterdam Z:

Dr. E.F. PRINS DE JONG: Levenskracht, bloemlezing uit Dalmeyer's werk; 196 blz.; fl. 1.

Honderdtallen raadgevingen uit de sedert 1912 bestaande cursussen van persoonlijkheidsleer van Dalmeyer.

Van G. Kolff en Co, Batavia, Amsterdam:

H. ENSERING: Prognose; de aanstaande omwenteling in het menschelijk denken; 30 blz.; fl. 0.60.

Errata

In het artikel Het Palestina-probleem (afl. 3) gelieve men te lezen;

blz. 103 regel 21: Cancellor, i.p.v. Concellor.
blz. 109, regel 15: Achmed Helmi Pasja, i.p.v. Ahmad Helmi Pasha.
blz. 109, regel 18: Husseini, i.p.v. Ghussein.
blz. 114, regel 20: Yaqub, i.p.v. Jacub.
blz. 117, regel 22: na Tanganyika: Sir Harold A. Mac Michael.

t.o. 193

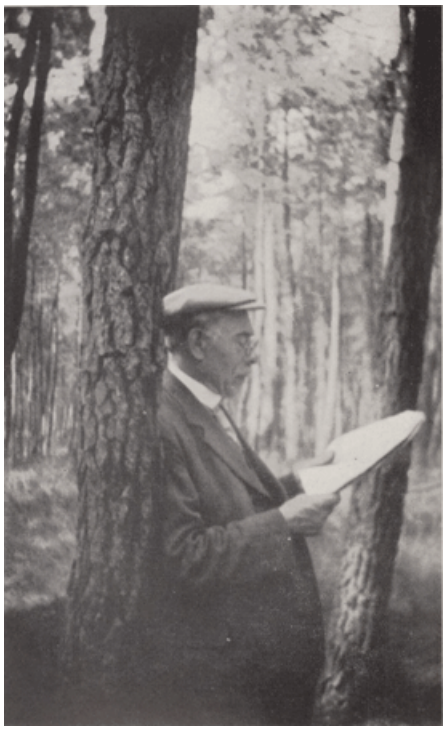

Maurits Sabbe met verlof te Zoersel in de Kempen, naar een onuitgegeven photo.

In Memoriam Maurits Sabbe

Weer is ‘De Vlaamsche Gids’ in rouw gedompeld!

Maurits Sabbe, de geestelijke mentor, de bezieler van ons tijdschrift, is heengegaan. Op Zaterdag, 12 Februari 1938, in den vroegen ochtend, bezweek hij aan de kwaal, waartegen hij reeds lang worstelde en die hij zoo vaak door een uiterste spanning van zijn wilskracht te bedwingen wist, wanneer de dienst van de gemeenschap hem opeischte.

In het eerste nummer van dezen, onzen zes en twintigsten jaargang, schreef hij nog een jubelartikel, waarin hij in korte trekken de geschiedenis van den ‘Vlaamschen Gids’ schetste: een geschiedenis, waarin hij bijna voortdurend de rol van animator te vervullen had. Ieders verdiensten wist hij in dit overzicht, met den feestelijken titel, ‘Een zilverbloem aan 't knoopsgat’, op hun juiste waarde te schatten. Alleen over wat hij zelf deed, opdat, ook in de moeilijkste omstandigheden, het Vlaamsche liberalisme zijn orgaan bewaren zou, repte hij, de zeer bescheidene, met geen enkel woord! Toen we deze leemte vaststelden, konden we niet vermoeden, dat ons zoo spoedig - nauwelijks een paar maand later - de taak zou te beurt vallen dit tekort aan te vullen...

Toen in 1904 het ‘Tijdschrift van het Willemsfonds’ ophield te verschijnen, besefte wellicht niemand zoo sterk als de jonge Sabbe, welk een verlies dit beteekende voor de Vlaamsche vrijzinnigen. Ook drong hij aan bij zijn oud-professor Paul Fredericq, wiens nagedachtenis hij in 1920 zijn ‘Kwartet der Jacobijnen’ wijden zou, en ook bij Max Rooses, dat zij, de invloedrijke voormannen van het liberale flamingantisme, een

nieuw tijdschrift stichten zouden. En op een morgen kreeg hij van uit Spanje een bericht van Fredericq, die samen met Rooses op reis was en hem meldde, dat ‘De Vlaamsche Gids’ er komen ging.

Reeds in het eerste nummer van het tijdschrift verscheen Maurits Sabbe's naam onder een typisch-Brugsche novelle; ‘Een Schutsgeest,’ die later in Flandria's Novellenbibliotheek werd overgedrukt. In 1906, in den tweeden jaargang, werd zijn meesterlijk verhaal ‘De Filosoof van 't Sashuis’, afgedrukt. Later gaf hij nog ‘Philemon's Dans om de Bruid’ en een fragment uit zijn roman ‘De Nood der Bariseeles.’ Van 1905 tot 1923 besprak hij regelmatig de nieuw verschenen Nederlandsche boeken. De verzameling van zijn ‘kronieken’ zou een waardevolle bijdrage vormen tot de ontwikkelingsgeschiedenis van onze moderne letteren.

Sedert 1906 maakte Sabbe deel uit van den redactieraad, waarin zijn rol steeds gewichtiger werd. Hij heeft ons tijdschrift na den oorlog terug opgericht. Sinds 1922 heeft hij zonder versagen gezwoegd om de levenskracht en ook het litterair peil van den ‘Vlaamschen Gids’ te verhoogen. Zijn taai geduld, zijn milde overredingskracht, zijn zachte doortastendheid is het te danken, dat ons orgaan niet als zooveel andere Vlaamsche periodieken in den nood der tijden een roemloos einde heeft gevonden.

Wat ‘De Vlaamsche Gids’ zijn moet - wat hij ook blijven zal - we hebben het vele malen uit Sabbes mond gehoord. Hij wenschte, dat ons tijdschrift, hoewel het voor alle eerlijke andersdenkenden moest openstaan, wezen zou de tolk van de vrijzinnige Vlaamsche gemeenschap, die haar volledige rechten veroveren wil binnen de grenzen van een eendrachtig democratisch België. Met welke bedaarde logica hij deze opvatting toepassen kon, bewees hij duidelijk wanneer hij in het Januarinummer van dezen jaargang, met de hem kenmerkende kalme vastberadenheid, die wars bleef van groote woorden en holle dreigementen, opkwam voor geheel zelfstandige Vlaamsche wetenschappelijke academiën.

Dit opstel heeft voor ons een zeer bijzondere bediedenis. De daadkracht waarvan het getuigt moet ook allen bezielen, die, na hem, zijn levenswerk, zijn ‘Vlaamschen Gids’, zullen te leiden hebben langs de klippen van veel moeilijkheden, die ze nu moeten

omzeilen zonder zijn wijzen raad en zijn stille, maar toch zoo doelbewuste krachtdadigheid!

***

Maurits Sabbe's uitzonderlijke verdiensten als schrijver en als geleerde hoeven we hier niet meer in het licht te stellen; zijn naam heeft recht op een eereplaats in de geschiedenis van onze moderne letteren. Als kunstenaar van het woord heeft hij een zeer eigen beteekenis. Alhoewel hij als schrijver naar voren trad in een tijd, dat dichters en prozaïsten zich van lieverlede terugtrokken in de eenzaamheid van een naar zij meenden aristocratische levensziening, bleef Maurits Sabbe, die, beter dan wie ook onder zijn tijdgenooten, de grootheid en ook de zwakheden van zijn litteraire voorgangers kende, de traditie van vorige vertellersgeslachten in eere houden. Hij wenschte gelezen en begrepen te worden door het volk, aan wiens verheffing hij arbeiden wilde. Hij mocht schitterend slagen in zijn opzet. En dat belette hem niet enkele meesterwerken te schrijven als ‘Een Mei van Vroomheid’, ‘Het Kwartet der Jacobijnen’, ‘Het pastoorke van Schaerdyke’ en ook het tooneelspel ‘Caritate’, waarin een veredelde geesteshouding zegeviert in de sprankeling van een verfijnden humor, die de bloesem is van een teere, zonnig-optimistische gevoeligheid.

Langen tijd beschouwde de kritiek Sabbe als een gemoedelijk Brugsch verteller. Hij was echter zóóveel méér. Vooral in de werken van zijn rijpere periode, in ‘Het Kwartet der Jacobijnen’ en in ‘Het Pastoorken van Schaerdyke’ deed hij zich gelden als een met Horatiaansche wijsheid toegerust humanist, die voor zich zelven het ‘carpe diem’ van den ouden dichter op geheel persoonlijke wijze toepaste en in het leven rondom hem slechts aandacht overhad voor het schoone en het edele, alsof hij aldus zijn vertrouwen in de goedheid van den mensch nog versterken wilde.

Sabbe was de verpersoonlijking van het wijsgeerig liberalisme, dat alles begrijpen wil, tegenover geen enkel eerlijk geloof een botte ontkenning stelt, de verdraagzaamheid als opperste deugd huldigt en steeds zoekend is naar de waarheid buiten elk verband met den voorbijgaanden schijn.

Het was ook deze zin voor objectiviteit welke Sabbe bezielde, wanneer hij, met de geestdrift van den dichter, zijn wetenschappelijk werk ondernam, waarvan hij de resultaten verzamelde in de meesterlijke studies, die getiteld zijn: ‘Brabant in 't Verweer’, ‘In het Plantijnsche Huis’, ‘De Moretussen en hun Kring’, ‘Antwerpsche Druckerije’ en voorál ‘De Meesters van den gulden Passer’ - een boek, dat hij schreef in de laatste maanden van zijn leven, toen de ziekte zijn lichaam reeds geheel had ondermijnd!...

Is het wel noodig voor de lezers van dit tijdschrift den nadruk te leggen op de buitengewone waarde van de tallooze en naar hun aard uiteenloopende geschriften van Sabbe, die niet alleen de gevoeligste was onder onze grootste prozaïsten en onze voornaamste kultuurhistoricus, doch die tevens een eereplaats bekleedde onder onze litteraire critici, onze folkloristen, onze musicologen en onze welsprekendste redenaars? Ieder weet ook dat de zeer begaafde zoon van den democratischen Julius Sabbe voor zijn volk in vele omstandigheden geweest is een voorganger, een leeraar en een leider...

Bewonderenswaardig in alle opzichten is Maurits Sabbe's bestaan geweest. Als gewoon mensch onder de menschen deed hij zich niet anders voor dan wanneer hij in het openbaar optrad. Hij verwijlde steeds op de hoogten, waar de lucht zuiver is en diep. Zijn zielenadel leende elk van zijn woorden en daden een onmiskenbare wijding. Waarom zouden we het niet schrijven, dat hij een hoogstaand man was: een der grootste Vlamingen van zijn tijd, een levenwekker en een voorbeeld? Hij besefte dat zelf niet! Hij wenschte niet beschouwd te worden als een van de eersten van zijn geslacht. Hij had maar één enkel verlangen: zoo lang en zoo goed mogelijk te kunnen arbeiden. En tot zijn jongsten dag heeft hij gewerkt. Slechts in den dood vond hij rust.

Nimmer sprak Sabbe veel over den plicht van den intellectueel om zijn volk te dienen. Maar in eenvoud deed hij niet anders... Tot in de allerlaatste uren van zijn leven vond men hem bereid geheel belangloos het beste van zichzelven, zijn geest en zijn gevoel, te offeren voor het welzijn van zijn evenmensch. Niet voortdurend welde hem het woord ‘Vlaanderen’ naar de lippen... En toch had

hij zijn land lief boven alles, - lief met zijn hart en lief ook met het wikkende en wegende verstand, dat steeds het-beste wil.

In den edelen Maurits Sabbe heeft ‘De Vlaamsche Gids’ zijn hechtsten steun verloren. Met heel Vlaanderen treuren wij om zijn heengaan! Zijn dierbare nagedachtenis zal het voorwerp blijven van onze dankbare vereering...

LODE MONTEYNE.

Hulde door den Heer C. Huysmans namens de Stad Antwerpen

Ik sta hier om - in naam van de Stad Antwerpen - een laatste hulde te brengen aan de nagedachtenis van Maurits Sabbe, en aan zijn nabestaanden de uitdrukking onzer innige deelneming aan te bieden.

Ik zou over Maurits Sabbe moeten spreken als Conservator van het Plantinmuseum, en aantoonen met welk talent en welke toewijding hij zijn ambt heeft waargenomen. Een bestuurlijk ambt! Een ambt van dagelijksche zorg! Maar ook een wetenschappelijk ambt, want daarin waren vervat de studie der rijke Plantin-archie-ven en het onderzoek van het even rijke Plantin-drukwerk, - het publiceeren van het alhier opgeborgen en nog niet uitgeput materiaal, - alsook de litteraire reconstructie der bewogen gebeurtenissen van dien tijd.

Maar dat zou een onvolledig beeld weergeven van Sabbe's veelvuldige bedrijvigheid, want hij was geen man van het eenzijdig pogen.

Hij was een artist. Hij was een novellist en een dramaturg. Hij was ook een geleerde en daarbij een leeraar. Maar hij was vooral een humanist, en dat was hij geworden, vooral in dit huis van Plantin.

De hier rondwarende geesten van het verleden hebben zijn eigen geest bevrucht.

Sabbe had daarbij een onwankelbare klare politieke overtuiging, waarvoor hij opkwam, wanneer zulks noodig bleek, en hij heeft eer aangedaan aan de denkbeelden die hij vertegenwoordigde.

Maar ik wil en kan alhier al zijn werk niet opsommen. Vóor mijn geest komen al die boeken te voorschijn, die hij geschreven heeft met zijn vaste hand, - het één na het ander, - de vrucht van een reuzenarbeid, - en men vraagt zich vandaag af of hij niet te veel gevergd heeft van zijn lichaam en van zijn geest, en of hij

Wijlen Z.M. Koning Albert in gesprek met Maurits Sabbe
in de tentoonstelling van oud-Vlaamsche kunst (Antwerpen 1930)
Cliché uit Lode Monteyne: De Sabbe's,
uitgave: V. Resseler, Antwerpen.

niet beter had gedaan op tijd en stond een welverdiende rust te nemen in een land van blauwen hemel en warme zon.

Maar Sabbe heeft dat niet gewild. Hij had genot in zijn arbeid, en ik moet er bijvoegen in de verscheidenheid van zijn werk, - nu op het Museum en dan op het Conservatorium, - verder op de Universiteit of het N.I.R., - en verder nog in de Vlaamsche Academie, - maar vooral aan zijn werktafel, in zijn huiselijken kring, waar hij ook was de beste der vaders en der echtgenooten.

Want Sabbe was een zachte natuur. Het sterke woord was hem vreemd. Hij had meer vertrouwen in de geleidelijke werking der doordachte matiging dan in het geweld van slaande bewijzen. Hij bezat in de volste maat het gevoel der continuïteit in de poging.

Ik heb mij Maurits Sabbe nooit kunnen voorstellen zonder te denken aan zijn vader, Julius Sabbe, den welsprekenden propagandist der economische romantiek van Brugge-Zeehaven, - den vriend van Vuylsteke en Benoit, die regelmatig met hem vergaderden in het middenbestuur van het Willemsfonds te Gent, die ook wel verzen kon schrijven en novellen neerpennen, en die als leeraar in het Brugsche Atheneum heel zeker den eersten spoorslag gegeven heeft aan zijn begaafden zoon.

Wie Julius heeft gekend begrijpt ook veel beter Maurits.

Nu is ons aller goede vriend heengegaan, en ik heb de overtuiging dat dit gebeurd is zooals hij dit heeft gewenscht. Hij is zachtjes ingeslapen, - en zijn hart is plotseling stilgestaan! O! hij verwachtte zich wel aan de komst van den dood. Toen zijn medewerkers hem bloemen aanboden bij zijn verjaardag, - eenige dagen vóor zijn verscheiden, - wist hij dat hij hen ontving voor de laatste maal. Hij voelde de bitterheid van het afscheid, en hij weende, stil en alléén. Hij had zoo graag nog willen leven om het begonnen werk voort te zetten. Maar hij zag, zwijgend, de werkelijkheid in.

Het Vlaamsche land en de Belgische Staat hebben een grooten dienaar verloren, wiens naam in eere zal worden gehouden, ook door de geslachten die morgen zullen komen.

En mocht ik hierbij een wensch uitdrukken, dan ware het dat dit rijke en werkzame leven navolging zou vinden bij diegenen die zoeken naar een voorbeeld van goede en vruchtbare menschelijkheid.

Toespraak door Minister van State Fr. Van Cauwelaert namens de Koninklijke Vlaamsche Academie

Met den dood van Prof. Dr. M. Sabbe is een van de fijnzinnigste, edelste en meest begaafde persoonlijkheden heengegaan, welke Vlaanderen sedert een eeuw gekend heeft.

Pas na dit verscheiden zal de Vlaamsche gemeenschap ten volle beseffen welke plaats Dr. M. Sabbe bekleedde in het kultureel leven van Vlaanderen. Hij was in de volle beteekenis van het woord een man van hooge kultuur; schepper van schoonheid en delver naar de schatten van ons geestelijk erf, leeraar van de jeugd en een der beste geestelijke leiders van zijn volk.

Het is van een zeldzame waarde wanneer we, de nagedachtenis van een man van beteekenis herdenkend, den mensch en zijn arbeid met gelijke woorden kunnen prijzen. Bij Dr. M. Sabbe komen de adel van zijn persoonlijkheid en de adel van zijn werk uit eenzelfde kern. Hij heeft in zijn leven en zijn activiteit die hooge, voorname en innemende eenheid gerealiseerd, die de humanisten prezen, met wie hij zulk een vertrouwd en geestelijk verkeer had.

Het is geen wonder dat de zoon van Dr. Julius Sabbe geworden is een strijder voor de wedergeboorte van Vlaanderen. En ik spreek zeker naar het hart van den edelen doode die ons thans verliet, wanneer ik in dezelfde rouwhulde de nagedachtenis van den vader in dank herdenk.

Maar Dr. M. Sabbe ontving van huize uit - naast de overtuiging van zijn vader - nog eene andere gave, die ons zeer dierbaar is: in het geloof van zijn moeder heeft hij steeds de diepere ziel erkend van het Vlaamsche volk; en het is zeker geen geringe lof dat Dr. J. Persijn na het verschijnen van dat beminnelijk boekje

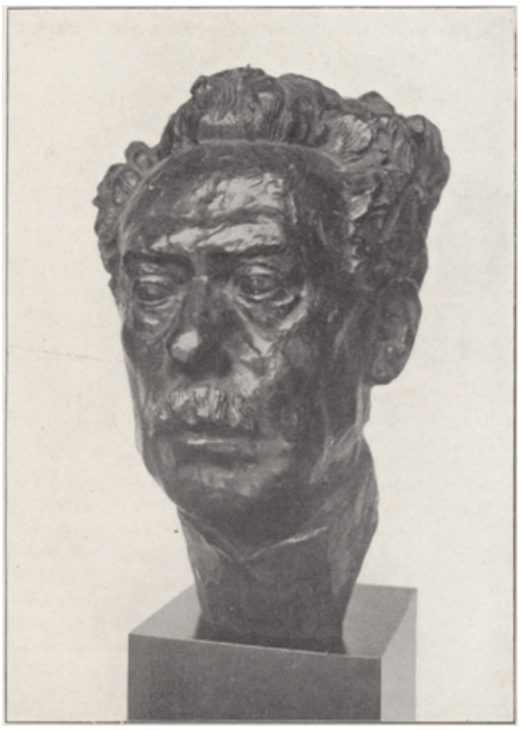

Maurits Sabbe. Brons van Willy Kreitz.
Cliché uit Lode Monteyne: De Sabbe's.
uitgave: V. Resseler, Antwerpen.

‘Een Mei van Vroomheid’ verklaren kon, dat geen katholiek in Vlaanderen een vromer Mei had kunnen schrijven.

Dr. M. Sabbe was minnaar en schepper van schoonheid en hij had een beminnelijke levenswijsheid verworven, die het leven aanvaardt in dank. Hij heeft getracht zijn dagen te plukken naar het woord van Horatius en zijn leven te richten naar het beginsel van Marcus Aurelius, ‘den hoogeren geest ongerept en ongekrenkt te bewaren, hem te doen zegepralen over lusten en lasten, hem niets oppervlakkigs te laten doen, niets leugenachtigs of geveinsd, hem onafhankelijk te houden van eens anders doen en laten.’ Vervolgens al hetgeen ons overkomt en toebedeeld wordt te aanvaarden als iets dat zijn oorsprong heeft uit denzelfden God, uit wien ook de geest in ons is voortgevloeid.

Bezield door dien geest, is Dr. M. Sabbe geweest de ideale conservator van het Plantijnsche huis. Niet echter zonder meer een nauwgezet bewaker van doode kostbaarheden uit voorbijen tijd. Het Plantijnsche huis is, onder zijn hoede en met zijn geest bezield, weer iets levend geworden in onze geestelijke traditie en een tehuis, waarheen we telkens met trots onze buitenlandsche gasten en genoodigden voerden.

In en om het Plantijnsche huis heeft hij geheel het kultureel leven der Zuiderlijke Nederlanden in de 17^{e} eeuw doen herleven. Zijn arbeid op dit nog zoo weinig ontgonnen terrein is van groote en duurzame waarde. En wij betreuren dat hij niet meer in staat is geweest om zijn sedert jaren gekoesterden droom te realiseeren, die was: een litterair en levend en synthetisch beeld te geven van het heele huiselijke en geestelijke leven van en om de drie Balthazars.

Het Plantijnsche huis en Brugge, dat zijn de twee polen geweest om dewelke heel de warme belangstelling en liefde en activiteit van Dr. Sabbe heeft bewogen. Dat hij Brugge zoo lief heeft gehad is geen wonder. Elk schrijver haalt ten slotte het beste van zijn werk uit de schaal van zijn kinderjaren. Sabbe's oogen en zintuigen zijn ontloken op de mijmerende schoonheid van de stad aan het Minnewater; heel zijn literaire arbeid ademt in en uit dezelfde sfeer van verstilde, maar nog wezenlijke, levende en nalichtende glorie. Sabbe heeft zijn vaderstad niet uitgebeeld als

een folkloristische eigenaardigheid, bruikbaar vooral voor toeristische doeleinden. Hij heeft Brugge gezien met de diepere vertrouwdheid en de liefde van een man, die als kind gespeeld heeft langs de rustige reien en gekanteelde gevels, en die weet dat achter de ramen en muren het oude leven nog immer voortbeweegt, dat menschen er geboren worden en harten minnen en verlangen en schreien en het einde aanvaarden of ondergaan. Brugge is levende schoonheid geworden in de poëtische sfeer van een gedempte muziek.

Er is iets dat heel het letterkundig werk van Dr. M. Sabbe overheerscht; er is een lucht waarin het ademt; dat is: de beminnelijke goedheid die het leven bindt en reden geeft. Elk werk van een schrijver - roman of betoog - is ten slotte een getuigenis van den schrijver. Elk werk dat onder Sabbe's handen geboren is, is een getuigenis van goedheid. Wanneer een van zijn personages zegt: ‘Hij die eerlijk trachtte naar meer vreugde onder de menschen mag met Horatius zeggen: ik sterf niet geheel, al bereikte hij ook de horizonten van zijn droomen niet,’ dan is het Dr. M. Sabbe die de levenswijsheid en den levensregel uitspreekt, die heel zijn leven en zijn werk hebben gericht. Goedheid overheerscht een Mei van Vroomheid; goedheid dooradem een werk als de Filosoof van 't Sashuis; goedheid speelt door de conflikten van dat bekoorlijke Bietje, goedheid is de kern zelf van een tooneelspel als Caritate.

Er is niet alleen die goedheid, er is de beminnelijke eerlijkheid van Dr. Sabbe.

Hij heeft steeds in anderen erkend en gewaardeerd wat er goeds was in hen of in hun werk; maar hij is in de eerste plaats eerlijk geweest tegenover zichzelf.

Hij heeft noch zijn overtuiging noch zijn talent geforceerd. Hij heeft zijn persoonlijkheid gaaf gehouden. Hij is niet blind geweest voor de stroomingen die het leven van zijn tijd bewogen, maar zij hebben de gaafheid van zijn persoonlijkheid en de specifieke eigenaardigheid van zijn werk niet geschaad.

Dr. M. Sabbe is een eerlijk humanist geweest van hooge gehalte.

Alhoewel meer uitsluitend arbeidzaam op het veld der letteren, nam Maurits Sabbe met geheel zijn wezen deel aan geheel den

strijd van ons volk voor zijn geestelijke vernieuwing en zelfstandigheid. Zijn artikel in het laatst verschenen nummer van den ‘Vlaamschen Gids’ over de verwachte wetenschappelijke Vlaamsche Academie is de laatste getuigenis en zijn ontslag uit de ‘Académie de Belgique’ de fiere uiting van een waardig protest geweest, ten behoeve van de hoogste levensrechten van onze volksgemeenschap.

De eerste die de vruchten ontving van zijn rijke activiteit was de Koninklijke Vlaamsche Academie. Tal van lezingen heeft hij gehouden op de algemeene vergaderingen en in de commissies. Wij zullen daar zijn beminnelijke aanwezigheid en zijn voorbeeldige werkzaamheid zeer missen.

Maurits Sabbe laat in de Vlaamsche Academie, uit wier naam ik deze innige afscheidshulde uitspreek, niet alleen een groote leemte na; maar ook een ongeveinsde en diepgevoelde treurnis. Geen lid werd door zijn collega's met meer achting en vriendschap omringd, niemand is mededeelzamer geweest dan hij uit de mildheid van zijn eigen hart. Wij voelen ons door hem verwant met de zoo innig geliefde vrouw en kinderen, die hem thans beweenen. Wij betuigen hun met ontroering ons medeleed en buigen ons, in pijnlijk afscheid, diep voor den vereerden en onvergetelijken collega en vriend, die Dr. Maurits Sabbe voor ons geweest is.

Afscheid van Prof. A. Vermeylen uit Naam van de Vereeniging van Letterkundigen

Met Maurits Sabbe ontvalt de Vereeniging van Letterkundigen een van haar dierbaarste leden. Het is ons niet mogelijk, als we onzen blik nu in ontzeglijken weemoed over dat zuivere leven laten gaan, den schrijver te scheiden van den mensch, den mensch van den vriend. Hij was een helder-milde geest en een edel hart. Zijn ziel zelve is voor altijd weerspiegeld in die gevoelige verhalen, waar de stilte van het ingetogen Brugge doortinteld wordt door het zonnige wijsje van den beiaard.

Alles bij Sabbe spreekt de taal van het fijn-voorname gemoed. Zijn bedrijvigheid is te veelzijdig geweest, dan dat hier in het licht zou gesteld worden wat hij, met zijn kalm doordrijvende werkkracht, voor de Vlaamsche wetenschap, voor de Vlaamsche cultuur zal blijven beteekenen, want van wien, beter dan van hem, mag beweerd worden, dat geen enkele van zijn dagen onvruchtbaar is gebleven?

Maar op het oogenblik, dat ik zoo onmiddellijk door zijn dood getroffen ben, kan ik niet anders dan nog eens, in gedachte, alsof hij nog daar was, den goeden kameraad de mannelijke hand te drukken, den kunstenaar, die zonder zich ooit om een mode te bekreunen, zijn rechten weg is gegaan, als een trouw aan zijn volk verbonden, door-en-door oprechten, bescheiden en grooten arbeider met het woord, in dienst van Vlaanderens schoonheid.

Maurits Sabbe heeft nooit voor zichzelf geleefd, en daarom is het, dat bij zijn asch het Bijbelsche woord in ons weer opgeroepen wordt: o Dood, waar is dan uw zege?

De laatste Brief van Maurits Sabbe

Den 11 Februari, enkele uren vóór zijn overlijden, schreef onze betreurde vriend Maurits Sabbe nog onderstaanden brief aan den redactiesecretaris van ons tijdschrift, - een bewijs hoe nauw dit hem aan het hart lag. Dit schrijven, blijkbaar bestemd om des anderen daags verzonden te worden, dagteekende hij 12 Febr. 1938 en stak hij in een omslag, dat hij sloot, - het laatste in zijn leven...

Hier volgt de tekst:

Zoudt gij aan de verschillende redactieleden de volgende nota niet zenden?

'Prof. Dr. M. Sabbe zou gaarne in den Vlaamschen Gids artikels van 5 à 6 gedrukte bladzijden zien verschijnen over de volgende Vlaamsche cultureele vraagstukken: 1. Wat mogen wij verwachten van de ministerieele kultuurcommissie? 2. De sociale rol van het Academisch Ziekenhuis te Gent. 3. Herbouw of herstel van het Rubenshuis te Antwerpen. 4. De nieuwe Universiteitsbibliotheek te Gent.

Hij vraagt aan de redactieleden of zij geen andere onderwerpen in dien aard kunnen opgeven, en wie zij aanbevelen om deze onderwerpen, ook de bovenstaande, te behandelen.

Hij stelt voor onderwerp 1 aan Senator Van der Poorten toe te vertrouwen.'

Hartelijke groet,

M. SABBE.

Gelief uit mijn naam aan Senator Van der Poorten te vragen dit artikel te schrijven.

12 Febr. 1938.

De beste der onzen...

Wanneer men kwam uit het land van leugen, laster en leedvermaak, dan vooral was het goed bij hem, want hij ontnam u tot zelfs de verleiding tot bitterheid of wrok.

In den zachten glans van zijn volkomen goedaardig wezen en bij den vredigen klank van zijn rustig woord luwde elk minderwaardig gevoel, en werd het leven weerom goed en de moeite waard om geleefd te worden.

En toch was hij daadkrachtig en zijn rijke leven zelf was een opwekkend voorbeeld voor velen. Talrijk zijn zij die door hem tot arbeid in dienst van het hoogere werden aangeprikkeld. Weinigen onder ons, wanneer zij tot het onderzoek van hun private of publieke prestaties overgaan, die niet zijn spoor in hun denken en doen terugvinden. Niet alleen was hij dichter en denker, kunstenaar en wetenschapsmensch - hij was ook de man van de strijdende gemeenschap.

Vooral voor ons, Vlaamsche liberalen, is zijn heengaan een zwaar verlies, voor ons die zoo weinig te verliezen hebben. Want in onze erkende schamelheid, in onze onloochenbare armoede én aan mannen van waarde én aan getalsterke scharen, hadden wij toch lichtende glanspunten, wenkende vuurbakens, warmte-stralende haarden: wij hadden Hem!

En het blijft onze eeuwige trots en onze stille vreugde, dat wij van hem, die de onze was en blijft, kunnen getuigen: nooit heeft hij zijn evennaaste onrecht aangedaan, noch door daad, noch door woord, en nooit heeft iemand het gewaagd hem aan te vallen. Hij stond in zijn grootschen eenvoud boven aanval of afweer verheven - hij, die een der onzen was.

Hij leefde zijn leven naar geest en gemoed in het licht van zijn levensvisie - die de onze is - en dat leven blijft een voorbeeld van deugd en eerlijkheid. Hoe sterkend voor ons!

Hij toetste zijn dagelijksch bestaan aan den zekeren maatstaf van onvergankelijke levensregels - die de onze zijn.

Hij was de gestadige bouwer, die, alle neerhalend gebaar versmadend, bouwde op den vasten bodem der werkelijkheid, hij, de groote Vlaming en de voortreffelijke staatsburger, hij, de 'burger' bij uitnemendheid, die door zijn woord en zijn daad, door zijn verschijning en zijn gebaar, in het alledaagsche als in het voorname, de hoedanigheid van 'burger' op een hooger vlak had getild.

Hij was stil-groot in zijn strevend bestaan; hij was stil-groot in zijn langzaam sterven.

Zijn rijk-vol leven was onze fierheid; de algemeene rouw om zijn verscheiden blijft onze steunende trots. Beide schenken ons zegezekerheid, bestendigen ons geloof, hernieuwen onze hoop, voeden onze liefde.

In uren van twijfel of ontmoediging, liberale Vlamingen, gedenkt Maurits Sabbe, en dat zijn goede geest vaardig worde over u! Moge zijn hooge voorbeeld nieuwe krachten opwekken!

In leven en in dood waart en blijft Gij, groote, goede vriend en geestverwant, de beste der onzen.

ARTHUR VANDERPOORTEN.

Aan Maurits Sabbe

Zaterdagmiddag, 12 Februari 1938, kondigde de Radio den dood aan van Prof. Dr. Maurits Sabbe. Zijn stem werd uitgezonden.

Uw doode vingers
op 't gebroken hart.
Niets dan een snikken,
dat uw stilte tart.
Gij hebt de grens der dooden overschreden.
Uw laatste blik is in den nacht vergleden.

Reeds is de zachtheid uw gelaat ontgaan
en blijft een vreemd gespannen masker staan...

Reeds groeit een schim uit uw verkilde wezen
en is ‘verleden’ uit uw naam gerezen...

Tot plots uw stem,
aan uw vergaan ontnomen,
de verten snoert en ons uw bloedklop brengt, -
uw stem, die zwelt, boven uw dood herboren
en uwe schim naast onze droefheid lengt.

Uw warme woord brengt ons uw goede oogen
en onze handen vinden weer elkaar.

...Boven uw lijk welven geheime bogen:
leven en dood kruisen uw laatste baar.

JULIA TULKENS.

[Twee gedichten]

Aan Olga Zasedãteleva

Herinneringen zijn lijk vogelen die sluimren
Tot hen een sneeuwvlok of een zonstraal wakker schrikt:
De lente liep dees ochtend zwevend door de tuinen
En voor mijn oog kwam weer een jaren-her gezicht.

't Was ook toen lent - en lichte sneeuw zweefd' op de Neva,
De auto veerde langs kanalen, zij was blond...
Wij dwaalden samen door fabrieken en musea,
En praatten weinig, - zacht-voornaam was z'in haar bont.

De auto veerde langs vervallen kathedralen,
We reden zwijgzaam, 't harte week en d'oogen vèr.
Het was zoo warm naast haar, achter de sneeuwen ramen,
Ze was zoo lief voor mij... gezicht van jaren her!

Lenteregens

De regen ruischt... Smal droomt het aangezicht van klerken
In 't oud stadhuis: wat tulpen in een hemelraam!
De regen ruischt; de sinten in 't portaal der kerken
Staroogen naar de markt en haar seringenkraam.

En bloemen vallen, heilig vleesch van sneeuwjasmijnen,
En 't water rijst, bebloesemd, in het grijze bosch.
De regen ruischt... Een bootje drijft tusschen de pijnen,
En drijvend zingt een knaap het lied van Ikaros...

JOHAN DAISNE.

Groen zijn haar Oogen...

Groen zijn haar oogen, groen
als de zee langs de kust van Bretagne.
Ik leerde haar kennen aan wal toen
de contrabande begon op Spanje.

Groen zijn haar oogen, groen
als riet dat verwaait in zacht water.
Ze gooit te grabbelen haar fatsoen.
Misschien wordt ze rustiger, later.

Groen zijn haar oogen, groen.
In veel is ze mij te schrander!
Hoe mag ze nu dagen en nachten verdoen:
we werden gepraaid bij Santander.

Groen zijn haar oogen, groen.
Waarom geeft ze taal noch teeken?
Den laatsten lek uit haar hart zal ze bloên,
durft ze 't bestaan de trouw te breken...

FRITZ FRANCKEN.

Herfst

Nu valt weer droefgeestig het matte blad,
als gedachten die niet weten waarheen;
verscheurd, verbloed en van weerstand beroofd,
waar nu vergetelheid zoeken weet geen.

De blaren dwar'len al om en weerom,
afgebeuld door het aldoor maar zwerven,
schuiven zoekend over het gelende pad,
als over lakens, handen die sterven.

In de lucht hangt het gebroken getril
dat opbeeft na het springen van snaren,
als 'n ruwe hand de gespannen kracht
in 'n wegstervend steunen doet waren.

Wolkenslippen dragen het doodenkleed;
fluist'rende stemmen zijn aan 't dwalen
en spreken van vrede die niemand kent...
Het blad sterft en de kleuren vervalen.

De herfst verwekt in m'n droomende hoofd
'n toestemmende heengaansgedachte,
en 'k mocht als het blad, van alles ontdaan,
me neerstrekken en niets meer verwachten.

IRMA VAN DE PORT.

De Stad op het Einde
Vervolg[1]

VII

Ingre lag in den hof van het Torenhuis met rond zich de geuren van alle bloemen. De klank van Elams stem zinderde nog na in haar ziel, zacht met het accent van bedeesdheid en soms aarzelend of zijn gedachten ver van zijn woorden aflagen.

Voor het eerst van haar leven had zij de pijn harer blindheid diep in de ziel aangevoeld.

De gedachten van Elam waren schoon; zij had haar papa vroeger hooren spreken over oud porselein, de teere dingen in haar handen gehouden, elegante bibelots. Nu dacht zij aan die beeldekens, want Elams gedachten waren ook zoo, oud, maar schoon en teer, ja, teer vooral en zacht om de sterke fantazie van Elam.

Zij had zijn hand op haar hand gevoeld: het was een schuchtere beweging geweest, want zijn hand beefde. Was hij werkelijk ontroerd geweest? Waardoor? Waarom had zij zoo plots haar eigen hand weggetrokken? Omdat zij zelf ontroerd was.

Het was een stille avond: het bloed der perken salvia's blonk in het rood van de zinkende zon.

Het pakte Elam, die met haastigen tred op Ingre aanstapte.

Zij bewoog in haar ligstoel toen zij hem hoorde naderen en de witte taffetas van haar kleed ruischte, terwijl zij de fijne handen naar hem uitstak.

- ‘Dat lijkt mij als uit een sprookje geknipt!’ sprak hij vleiend.
- ‘Elam, wilt gij me waarlijk week maken door uw eerste woorden vanavond? Ik ken het uitzicht van alles hier: links van mij ligt een groot perk salvia's, roode bloemen, ik weet het van Gérard.
- ‘Verschooning, maar het pakt mij zoo!’
- Gekke jongen, voor zoo een beetje! Gij zijt mij niet komen

(1) Zie blz. 120 en 158 en volg.

bezoeken vandaag en gisteren avond heb ik op u gewacht, hopeloos gewacht!'

- 'De vrienden hielden mij op!'

Ingre hief een slanke hand op:

- 'Laat maar!'

Een weemoedig waas gleed over haar gezichtje en haar lange wimpers werden vochtig.

- 'Ik weet dat het schoon kan worden tusschen ons, Elam, omdat gij zacht en goed zijt, vergeef mij!'

Toen legde de blinde de handen voor de oogen en weende. Elam stond er naast lijk een schooljongen. In zijn boeken had hij het woord van sterke geleerden ingestudeerd, geen dingen om mee te lachen, maar nergens had hij gevonden wat er te doen valt, wanneer gij alleen zijt met een vrouw, die weent en wanneer gij die vrouw gaarne ziet en haar weenen u pijn doet.

- 'Ingre! Mijn Ingre! Zeker, het kan schoon worden tusschen ons, maar heb ik u verdriet aangedaan?'

Hij knielde neder voor haar en zoende haar handen. Dat was zeer gewaagd, maar de blinde liet de vlaag van teerheid over zich gaan en gevoelde Elams hoofd op haar schoot; zij streelde het.

Dat deden de avond, die Elams hart week had gemaakt en de bloemen en de stemming en de tranen in de oogen, die hem niet zagen.

De zon was weg en zij bleven beiden alleen zonder veel woorden te spreken. Elam zat nu naast haar, haar hoofd op zijn schouder.

Ondertusschen gleden zijn gedachten weg en doofde hij de verwijtende stem in zijn hart, die wat hard wilde spreken.

Toen sprak hij, terwijl hij Ingre tegen zich aandrukte:

- 'Uw stad is slecht van dingen die God tarten; de zonden zijn er dag en nacht van de partij. Alleen gij, mijn Ingre, gij zijt het puntje licht in al die donkerte; gij hebt mijn arm hart onweerstaanbaar aangetrokken. Is dat niet heel natuurlijk?'

Dat puntje licht was voor hem de schoonheid van haar ziel en niet minder van haar lichaam. De ziel, maar niet het lichaam mocht hij begeeren. Maar begeeren deed hij ze beide.

- 'Kan ik uw ziel liefhebben, kleine Ingre, en uw lichaam versmaden?' Zij was zoo verlokkelijk schoon nu, in het bereik van zijn handen.

Hij kende het woord en voelde het verlangen van God, maar zijn eigen verlangen deed de rest vergeten.

De sterren bekeken Elam, en hij liet ze kijken. Zijn arm lag rond de golvende heup der lieve blinde. Gelukkig voor hem was het niet de plaats om handtastelijk te zijn en hij drukte dan ook

maar alleen zijn mond in haar weelderig haar en nam wellustig den geur van zeldzaam reukwerk in zich op.

- ‘Elam, ik ben zoo blij, en zoo bang u te verliezen!’

- ‘Lieve Ingre, waarom?’

- ‘Het waar geluk is steeds zoo ver van mij weggebleven! Nu vraag ik de eeuwige aanwezigheid uwer woorden; mij dunkt, zij zullen de plaats innemen van het licht der oogen, dat ik missen moet.’

- ‘En zeggen dat ik die woorden in dienst wil plaatsen van God en niet...’

- ‘Vertel mij nu niet de sprookjes van uw fantasie, Elam; al zijn zij aandoenlijk en komen zij uit verre tijden naar mij, het blijven toch maar sprookjes en de werkelijkheid is veel aandoenlijker, vindt gij dat niet, Elam?’

- ‘Neen toch, Ingre, ik weet hoe alles hier een droom gelijkt, maar waarheid blijft waarheid! Wat ik las en vertelde vroeger, het is de waarheid. Het is de geschiedenis die zich hier herhalen gaat, hier...!’

Hij drukte Ingre teeder tegen zich aan en gevoelde hoe zij rilde.

- ‘En toch hou ik van u, lieve Ingre! Dat is sterker dan alle dingen, die waarheid zijn. De steenen zullen tot stof vervallen en heel dat betonnen geweld zal als smeltende boter uit elkaar loopen; maar ik heb u toch lief. De menschen zullen het tegen God beproeven juist lijk vroeger, maar het zal voor hen niet plezierig verloopen en voor ons ook niet, maar ik heb u, tegen alles in, lief, mijn Ingre!’

- ‘Elam, schei uit! Wat komt er dan van ons geluk, wat komt er van u, van mij, van uw woorden, van uw fantazie, van onze ontroering, van uw zachtheid, van alles wat goed, schoon en zacht is in u?’

- ‘Het woord van God is sterker en onweerstaanbaar!’

Elam dacht: ik kan haar optillen naar God, haar verstand voorlichten; hier kan ik de bewijzen aanhalen van het bestaan van God. Maar de plaats was te stemmig en de stemmigheid waaide over zijn hart. Hij zoende weer haar haren, lang; zijn gezicht was er heel in weggedoken. De bewijsvoering kwam natuurlijk niet.

- ‘Lieve Ingre, voor ik naar deze stad kwam, leefde ik op den zoom van een bosch, samen met een ouden kluizenaar, vader Polycarpus. Weet gij wat een bosch is, groen, zacht groen van alle tinten, geuren van alle schakeeringen, de harsgeur van de dennen en de scherpe geur der eiken? Ons huisje was klein en ongezellig, maar ik at de vrucht en dronk de koffie van gebrande eikels, en vader Polycarpus bakte brood op warme steenen. Ik heb

dagen gekend dat mijn hart ongewillig was en ik mijn lichaam opstandig voelde worden en die dagen verlangde ik naar u, Ingre!'

- 'Naar mij, Elam, naar mij?'

- 'Heel zeker naar u, al kende ik u niet. De bloemen vertelden mij van uw bestaan, de boomen en het geruisch hunner bladeren en al de geuren die uit de aarde opstegen en het licht van de zon en van de sterren en ook de stilte en de bouw van mijn lichaam. Mijn boeken lagen die dagen als doode voorwerpen op de tafel; ik droomde van zaken die ik niet begreep; dat kwam door de jacht in mijn bloed, Ingre! Ik plukte rozen van alle kleur in mijn hofke. Vader Polycarpus was kwaad om de bloemen die ik koesterde. Ik bracht ze samen op mijn kamer en bad en dankte God, omdat Hij mij het geluk ontzegde u te vinden, want Ingre, van zoo een geluk kan men sterven, dacht ik toen. Dit verlangen groeide en het kwam zoo ver, dat ik God niet meer bedankte en begon te vragen mij dat volle geluk maar te schenken, al moest ik er door sterven. Ik dacht te zondigen met zoo te spreken en slingerde de bloemen het venster uit, wierp me op mijn boeken en studeerde tot diep in den nacht en werd 's morgens wakker, het hoofd op de tafel. Zoo heb ik gestreden tegen u, mijn Ingre lief, al kende ik u niet, omdat ik uw bestaan vermoedde in mij, buiten mij. Ik kwam naar Babel om door God aan u te ontsnappen, en hier vind ik u, in de drukte der slechte menschen, zoet en geurig.'

- 'Elam! Elam!'

Ingre wrong haar armen rond zijn hals en zoende hem hartstochtelijk en Elam zoende terug, lang en vurig. Toen kuste hij haar armen, haar doode oogen, haar wangen en weer haar mond.

Den heelen nacht lag de zonde op de loer en Elam vocht er tegen, om maar niet brutaal te zijn, want het meisje in zijn armen was als een willoos gespeelken in ruischende taffetas, dat begeerlijk geurde en rilde van geluk.

VIII

Elam ging 's anderen daags bij een der beste kleermakers van Babel en liet zich een ander kostuum aanpassen.

Avant.... Après!

De kleine bolhoed bleef in den hoedenwinkel, waar een fijne grijze feuter gekocht werd.

De madame uit den hoedenwinkel sprong bij zijn binnentreden geestdriftig recht en haar dik model wipte links en rechts rond den verbauwereerden Elam, zette hem honderd en één soort op het hoofd en keurde met een vloed van woorden in zijn plaats.

Elam vond zich met al wat hij had gepast even gek, maar toen zijn kop dol was gepraat, kocht hij den eersten hoed dien hij had opgezet.

Hij stond verwonderd te kijken naar zijn persoon in den spiegel; het bleekgrijze kostuum spande rond zijn lichaam en het veelkleurig strikje aan zijn witten boord, witte getters aan de verlakte schoenen, het was alles toch zoo vreemd.

Ik ben opnieuw geboren, dacht hij, ik heb mij mijn heele vorige leven vergist; nu ben ik een nette jongen; ik had het veel vroeger kunnen zijn.

Gisteren nog was hij heimelijk tevreden geweest, dat Ingre hem niet zien kon en nu speet het hem, omdat hij er zoo bizonder knap uitzag.

Zoo bedroog Elam zijn eigen, want dat was eigenlijk maar het vernis van zijn wezen; ge werpt God zoo maar niet van u af met een oud kostuum.

Zijn geest was nog immer dezelfde klare geest en God was niet minder God in zijn gedachten gebleven.

Zijn woudleven, met den vrede van de ongeschonden natuur erover, het gaf hem zoowaar lichte steekjes onder water telkens als hij daaraan dierf terugdenken. Toen stond God op sommige momenten kort bij hem, in zijn studies en in zijn gebeden.

Elam dacht terug aan den grijzen kluizenaar Polycarpus. De man moet dood of versleten zijn en ik ben jonger geworden, dacht hij.

Hij moest zijn oogen maar dicht doen om vader Polycarpus klaar voor zich te zien: het grijze profetenhoofd, met wenkbrauwen als borstels en een huid, verweerd door het volle natuurleven.

Zijn koude oogen konden hem in den tijd zoo streng aankijken.

Het hart alleen kan oogen doen stralen; welnu, zijn onverbiddelijke meester had geen hart meer, niet voor zijn eigen en vooral niet voor de wereld. Had dit niet van hem zoo een perfecten heilige gemaakt?

De liefde tot God joeg hem eens van de menschen weg naar zijn bosch en nu had de zonde geen pak meer op hem.

Toch gevoelde Elam nu medelijden met zijn ouden vriend, die het schoonste in zijn leven had vertrapt.

Toen Elam, de schoone spullen aan, den drempel van het hotel betrad, bracht een bediende hem een brief van Ingre, waarin zij hem meldde dat haar papa hem de plaats gaf van bibliothecaris der boekerij van het Torenhuis.

Goed, dacht hij, nu begint voor mij een nieuw leven en ik wil er van profiteeren zoolang het duurt. Ik zal Ingre kort bij me hebben om de rest te vergeten.

En zeggen dat hij zijn leven heel anders had kunnen opbouwen, kon hij maar zijn gedachten met zijn geleerde boeken van kant werpen en met Ingre samenleven, alles vergetend! Waarom kon hij niet aan een vrouw denken, aan Ingre vooral, zonder te meenen iets zondigs te doen?

Hij zette zich in een zetel en hij vroeg zich af, hoe vader Polycarpus zou gedaan hebben in zijn plaats. Hij zou gespuwd hebben naar de kunstenaars, die even zedeloos leefden als de rest der bevolking; hij zou Rafsky en zijn grootheidswaanzin met een stoel onder de tafel ingeklopt hebben; hij zou ongewasschen naar den potentaat geloopen zijn, het tafelblad van diens bureau onder zijn zware vuist gekloven hebben en Gods straf aangekondigd, gelijk men een straf aankondigt, met woorden schril als bazuin-stooten.

En Ingre, ah! de blinde meid! Vooreerst zou hij met een 'het stinkt hier!' de breede vensters van haar kamer opengeworpen hebben, om den pikanten geur der Oostersche reukwerken te verdrijven.

Kwam zij aan zijn lippen hangen, hij zou haar met een kniestoot van zich afgetrapt hebben en gezegd:

- 'Ik ben Polycarpus, Gods afgezant; uw vrouwelijk gefleem laat mij koud en ik veeg mijn botten aan uw schoone vormen, die overigens binnenkort zullen vergaan tot stof. Ik ben geen held uit één van uw tweestuiverkensromansm, die door zijn knieën zakt bij het zien van uw bevallige handjes en het putteken van uw keel. Zoo ge niet ophoudt mij zoo meesmuilend aan te loeren, klop ik u op uwen smikkel, dat uw wipneusje om compassie schreeuwt. Ik ben te zwaar om mee te ballen, kind, weet dat, en ik vraag u, ik smeek u, kruip op uw knieën voor God, want die zal zijn verbolgenheid gaan uitvieren op u en uw heelen inboedel hier. Ik ben niet opgezet met smeerpoetserij en andere vrouwelijke bevliegingen, enne... kus nu mijn botten!'

Zoo zou vader Polycarpus gesproken hebben en bij die gedachte voelde Elam zich nietig en klein worden, want hij had zich van den eersten stond het stuur uit de handen laten nemen en zich stroomafwaarts laten meedrijven.

Hij liep in zijn gepeinzen verloren. Zij doken nu talrijker en scherper op en in al zijn schoone kleeren gevoelde hij zich zwaar te moede. Was hij nu die man die al de geleerdste dingen met zijn hoofd verwerkt had, hij die eens God gebeden had het consecratiemirakel te mogen verrichten, die zijn God een heelen tijd gediend had met een hart zoo helder als een dauwdrop, die met zijn ziel aan Gods kermistafel had gezeten?

Nu liep hij hier in de zondestad en liet zich door iedereen onder de voeten loopen. God had dan maar gelijk dat Hij er kort

spel mee wou maken. De stad was tot in het merg verdorven. En Ingre ook stond ver van God af. Maar nu trok Elam weer haar beeld in zijn geest op, en van Polycarpus bleef zelfs geen schaduw meer na. Och! dacht Elam, ziet ge 't, als zij maar haar bleeke blauwe oogen op mij richt, ben ik als een doode musch in haar hand!

Hij ging dien avond weer bij Ingre en vergat in zijn geluk het bosch. Polycarpus... en God!

IX

Toen hij 's anderen daags in de boekerij van het Torenhuis bezig was, stond Ingre opeens in de deur en groette hem met opgewekte stem.

Elam schrok ervan en tuimelde bijna van het ladderken waarop hij stond, de armen vol zware in-folio's van groote waarde.

- ‘Ik dacht het wel dat gij bezig waart in de boekerij, en ik begon naar uw aanwezigheid te verlangen. Stoor ik u niet? Mag ik hier wat zitten? Ik gevoelde me zoo alleen op mijn kamer, Elam.’

En zij richtte weer haar dooden blik op hem en al zag zij hem niet, toch overrompelde die blik zijn hart.

Hij daalde van het ladderken af en legde zijn boeken op de tafel. Wie kan daar nu tegen? Hij bracht haar naar een stoel, knielde bij haar neder:

- ‘Ingre, mijn Ingre!’
- ‘Elam, ik ben blij, dat gij niet boos zijt, omdat ik u storen kom.’

Zij drukte zijn arm tegen haar aan en met de andere hand streek zij over de mouw van zijn jas.

- ‘Gij draagt vandaag een kostuum van buitengewoon fijne stof!’

Zij zoende zijn gezicht; dan liet hij zijn hoofd op haar schoot neerzinken en zij streelde het.

Na dien dag begon voor Elam een nieuwe tijd. Hij liet zijn geweten niet de kans om opstandig te worden.

Hij werd een man van caprices, die alleen luisterde naar de neigingen van zijn hart, door aangenaam gevulde dagen.

Hij vreesde het licht van boven en redeneerde niet, maar genoot volop.

Ingre smolt van geluk in zijn armen. Ook zweeg hij van zijn roeping en sprak niet meer over God en de straf die Babel treffen ging en liet zijn hart vrij uitleven. Soms, en vooral wanneer hij te

bed lag op de weekwollen matras en boven zijn hoofd de rijke kanten gordijnen, dacht hij terug, maar hoe heel anders, aan zijn woudleven en aan vader Polycarpus, die hem vroeger met zijn koudfletse oogen aankeek, van onder de borstels van zijn wenkbrauwen.

Hij gevoelde nu compassie met zijn ouden meester, die nooit anders dan offers en ontbering gekend had en die nu voortleefde in zijn bosch, God weet hoe! Sukkelaar!

Elam maakte de eerste dagen kennis met het gevoelen van zachte bedwelming, veroorzaakt door het drinken van fijne likeuren. Geparfumeerde drankjes brachten hem menigen avond in een stemming, waarbij zijn geest zwijmelde en geen geest meer was.

Wat was dat een plezierige stemming! Dan werd zijn hart week en hij kon weenen van geluk met de zachte Ingre in zijn armen; hij vergat dan dat hij Elam was.

Binst loofde hij in streelende woordjes de fijnheid van haar handen en het transparante harer oorschelpjes. Ook leerde hij de fijne keuken waardeeren en vergat dat hij een tijd gekend had van vooze rapen en halfgare patatten.

Sterkgekruide spijzen bewierookten zijn neusorgaan en hij leerde de fijne kruiden kennen met naam en ook met smaak.

Elam werd stilaan een fijnbek.

Hij droeg voortaan kostumen van het fijnste laken en werd een lastige klant van het modemagazijn. Zijn gevoelige vingertoppen genoten van de streeling van zijde en wol.

Elam dronk en rookte van het beste en blinddoekte zijn geweten.

Om daarin te gelukken las hij veel ongezonde boeken, de filosofen van het andere kamp om te beginnen, die de bouwstof geleverd hadden, waaruit Babel was opgetrokken. Dat waren menschen, die allen het bestaan van een God loochenden en die dit in struische woorden bewezen.

Elam liet zich vooral door de literatuur beetpakken, door den vorm, want wanneer hij eens (en hij gaf zijn verstand die gelegenheid niet dikwijls!) ernstig nadacht, kwam hij, na de lectuur van de honderd en zooveel geleerden, tot het besluit dat God toch bestond. Dat besluit trok hij met opzet niet.

Hij las verder romans en al was dat nu echt tijdverlies, het schonk hem een ongekend genot; zij stieten hem naar het dierken toe in Ingre en hij liet zich willoos gaan. Hij verdeelde zijn avonden tusschen Ingre en zijn vrienden de artisten, die hij voorgoed uit de miserie haalde, door ze aan een baantje te helpen.

De wijsgeer was schoolmeester geworden; de pianist speelde sommige avonden van de week in een dansorkest tegen goed loon en de dichter moest niets doen.

Rafsky hielp hij in de gevangenis, want die man was een gevaar voor zijn geluk.

Hij maakte verder kennis met Ingre's broer, Frits, die zelden naar huis kwam, nachtkroegen bezocht en een zeer getrouwe klant was van ‘Het Dal der Verveling.’ Daar leefden geblaseerde vrouwen en jonge mannen samen. Zij hadden alles in overvloed gepasseerd en niets zei hun nog wat.

Zij lagen gansche dagen op divans, tuberculooze zielen, slappe veeren, rookten en speelden kinderachtig met de kaart; ze twistten nooit.

Ingre's broer had tot Elam gezegd, toen deze er voor den eersten keer kwam:

- ‘Zoover moeten wij het brengen, mijn waarde Elam; deze zijn de volmaaktste wezens van de wereld. Zoover ben ik nog niet, al heb ik reeds een heel eind weg in die richting afgelegd en ben ik ook een dwaler geworden, lijk deze wezens hier, naar het dal der verveling. De winden uit alle gewesten hebben mij niets meer te leeren: ik heb de bieren gedronken van alle landen en de specialiteiten van alle streken geproefd; de sterkste kruiden zeggen mij niets meer, mijn smaak werd zoozeer geprikkeld dat ik geen smaak meer heb. Conserven streelen evengoed mijn appetijt als de vrucht van den boom, nog frisch van den dauw. Slechte wijn is mij even goed als de beste Chateau-neuf, die jaren slaapt in de kelders van mijn vader. Het genot der dingen is in mij uitgedoofd. Wat wilt ge? Ik ben een uurwerk zonder ressort. Neen, zoover als zij ben ik nog niet; deze wezens zijn niet eens uurwerken meer. Hun handen hebben zich moegestreeld aan al het plezier van de wereld.’

Elam kwam nu menigen avond daar en staarde naar de koude wezens met poppengezichten.

Op een avond praatte Elam met een dier vrouwen, die hem was blijven aankijken zonder de wimpers van haar oogen te roeren.

- ‘Wat komt gij hier doen?’ vroeg zij hem.

- ‘Eens kijken, omdat ik zooveel wonderbaars hoorde over u.’ Hij streelde haar melkwitte handen en zij liet begaan. Samen dronken zij den geheelen avond en Elam kon niet los uit de ziekelijke atmosfeer, waarin die vermoeide vrouw hem lokte.

Toen hij naar huis liep, was Elam dronken en hoed in hand strompelde hij straat in straat uit, al was de nacht koel.

Vóór de deuren der cabaretten stonden jonge vrouwen, die hem uitnoodigden binnen te komen.

Elam liep voorbij. In zijn dronken hoofd stonden zijn gezonde gedachten stil. Hij lachte dom, toen één der jonge vrouwen misprijzend hem bespotte, omdat hij niet inging op haar verzoek.

Dien nacht zondigde Elam; in zijn dronkenschap gaf hij zich over aan den demon der zinnelijkheid.

Een walg kwam over zijn gemoed, toen hij, bijna nuchter, weer op zijn kamer was.

Hij schonk een roemer sterke likeur in, Neen! In wat een mist hangt mijn ziel nu te bengelen? dacht hij.

Hij gelukte er niet in den walg van zijn ziel te wisschen, goot den fijnen drank in zijn nachtpot en wierp zich lusteloos in zijn bed.

Het licht van een nieuwen dag kroop reeds door het raam.

X

Nu werd Elam in de hand der booze geesten als een willoos fluitje.

Hij werd bespeeld!

Vele avonden kwam hij bij Ingre en terwijl hij overwoog wat hij niet mocht doen, deed hij het toch, omdat zijn hart veel slapper was dan zijn geest.

Ingre vond er de voldoening in van een fantaziespel, gelijk zij het uitgebeeld had gevonden in de lichte romannetjes en zij gaf zich over aan Elam en voelde zich gelukkig, wanneer zij Elams verhitten adem over haar schouders voelde branden: het ontstak een flakkerend vuurke in haar bloed, al bleven haar staalblauwe oogen dof en dood.

Aan zijn vroeger leven dacht Elam haast niet meer terug; hij glimlachte nu om zooveel onwetendheid en simpelheid. Polycarpus was een gek!

Ingre praamde hem soms 's avonds, wanneer hij bij haar zat:

- ‘Kom, Elam, lees nog wat uit het sprookjesboek, gij weet lijk vroeger, dingen uit den ouden tijd. Weet gij nog hoe ge mij bevreesd maaktet daarmee?’

Elam zoende haar lippen, opdat zij niet verder aandringen zou, want hij dacht liever niet aan wat komen moest.

- ‘Ik geloof alleen in u, mijn Ingre, in u alleen.’

Wanhopig genietend, gleed Elam dieper en dieper het moeras van 't kwaad in. Voor Ingre bestond noch bekoring, noch kwaad; het kwaad was haar een goed.

- ‘Ben ik uw speelding, bemint gij mij, Elam?’

- ‘Ja, Ingre!’

- ‘Toon het mij.’

En Elam toonde het, want eigenlijk verlangden zij niets dan elkaars speelding te zijn.

Sommige avonden kwam hij niet bij Ingre, omdat haar gezelschap hem niet meer voldeed, dit bij het zien van wat in passie

rond zijn oogen cirkelde, de vaart van het aanstekelijk zinnelijk stadsleven van Babel. Dan zocht zijn hart naar wilder genietingen.

Hij liep met den dichter naar 'De Spin', leerde er zuiveren alkohol drinken, en niet meer blozen.

Fian Tsoe Tsé onderwees hem in vele dingen over de menschen en bedierf zijn goeden smaak, bracht hem bij vrouwen, die hun slechte commercie met hem dreven en wier oogen noch blind, noch blauw en zacht waren gelijk die van Ingre, maar donker van geheime drift en van schmink, en soms vol spot voor zijn geringe ondervinding.

Zij lachten hem uit wanneer hij dweepte met zijn blinde Ingre, zijn maagdeken Ingre!

Soms dansten zij voor hem en het geleek een invitatie tot de zonde en dan vroegen zij hem tergend:

- 'Lieve poedel, kan uw Ingre dat ook?'

Zoo liet Elam zich verder en verder meesleuren, stroomafwaarts lijk een stroospier. Hij werd effen gemaakt met de omgeving waarin hij leefde; hij was nu eenmaal geen steen in een soep, onoplosbaar.

Zijn werk deed hij braafkes, klasseerde de boeken, die binnenkwamen in het Torenhuis, netjes in reeksen, las de voornaamste, trok een dik loon en leefde het op.

In het midden van den dag kwam Ingre soms bij hem zitten en hij las haar voor wat hem in de boeken het meest getroffen had.

Toch keerde Elam soms terug in zich zelf, wanneer in zijn hart de wroeging aan het knagen ging.

Op een avond had hij zelfs de zachte Ingre, die hem zoenen wilde, ruw van zich afgestooten, omdat de wroeging zich opeens tusschen hen in schoof. Zij was achterover gestort op haar divan.

- 'Wat doet ge nu, Elam?'

Om die ruwheid te herstellen, kuste hij haar dien avond zoo maar. Zij vermoeide hem in die oogenblikken met haar melancholie en haar teedere woorden verveelden hem. Op een ander moment werd hij hard en boos en zei scherp:

- 'Meiske, laat mij gerust!'

- 'Elam toch, lieveling, waarom doet ge zoo vreemd?'

- 'Omdat ik terugdenk aan mijn vroeger leven. Toen was ik bang voor een slechte gedachte en nu walg ik niet eens meer, voor het schunnige dat ik bedrijf.'

En Ingre begreep hem niet en haar doode oogen, flauw als water, droomden naar zijn gezicht.

- 'Kan het beter, Elam, en zijn we niet goed zoo samen? Wilt ge misschien dat ik wat piano speel voor u?'

- 'Speel maar op en speel met al wat ge wilt, maar laat mij gerust.'

Toen begon Ingre te weenen, zoetjes haar hoofd in een peluw geduwd en in haar snikken noemde zij voortdurend zijn naam.

Elam liep heen, liet Ingre achter met haar verdriet en de vrees dat zij hem voor altijd verloren had.

Een anderen keer besloop de wroeging hem, terwijl hij op de hoogste verdieping met de artisten te drinken zat.

De drank was de vrienden naar het hoofd gestegen en dan zegde de wijsgeer geen woord; de dichter waggelde van den eenen naar den anderen kant en raasde boven allen uit.

- 'Kameraden, ik heb een andere liefde ontdekt en heb Marinette op straat gesmeten: zij had manieren die mij niet bevielen. Deze, die ik nu heb, bakt boterkoekjes voor mij en heeft een wipneusje dat haar goed staat; daarbij, zij snuit zich in een hoekje van haar voorschoot!'

- 'Gij zijt zot, dichter!' riep de pianist.

- 'Pardon, ik ben zat, beestig zat!'

Ondertusschen stond Elam tegen het kleine venster stom voor zich uit te staren en rekende af met de wroeging. Hij wachtte alleen nog maar op een goede gelegenheid om zijn bitterheid uit te razen. Zij barstte opeens los in rappe felle woorden, scheldwoorden naar het hoofd van zijn vrienden en naar zijn eigen hoofd.

Al was zijn geest beneveld, hij gevoelde over zich komen iets van het koude brutale van vader Polycarpus:

- 'Smeerlappen! Zuipers! Ik heb te veel naar u geluisterd. Gij zijt bedorven. Ieder van u denkt alleen aan zijn eigen. Wie van u denkt nog aan den beste, die niet meer onder ons is, die zich zoo rampzalig verhing uit wanhoop? Niemand heeft nog aan hem gedacht. Gij zijt slecht, ik overigens ook. Gij, filosoof van mijn botten, drager van uw rotte gepeinzen, afkooksels van even rotte systemen. En gij dichter, flauwe kletser met zoetsappige woorden, zatlap, en luiaard nog meer zijt gij. Vermaledijde toetsenklopper van mijn voeten. Allen zeg ik u: niets beteekent iets op de wereld dan God benaderen! God benaderen!'

Elam herhaalde de woorden en zij sloegen de harten der drinkers lam van verbazing.

- 'Ik weet wat ik vroeger was en wat ik hier geworden ben. God wachtte op mij en ik heb God laten wachten.'

Het meisje van den dichter liep naar hem toe om hem te bedaren.

- 'Smeerpoes, voilà!' Hij plekte haar met zijn platte hand een klets op haar gezicht en nadat hij met een armzwaai flesschen, glazen en borden van de tafel had gezwierd, holde hij in één vaart naar de deur, schreeuwend:

- 'God benaderen!'

Elam vreesde het meest 's nachts wakker te liggen: dan was het gedaan met zijn rust, dat wist hij. De donkerste gedachten omzwachtelden hem dan, omdat zijn hoofd benauwelijk in de donkerte stak. De wroeging kroop naast hem onder de dekens en triakelde hem met knagende pijn.

Zoo vocht hij gansche nachten tegen het wakker liggen en in zijn halven slaap tegen vader Polycarpus, die met schorsig gezicht en zijn ijsoogen voor hem te spoken stond en wiens onverbiddelijke stem in zijn hart sneed.

Ook dacht hij terug aan zijn geleerden vader en zijn moeder en dan werd hij wanhopig en huilde in zijn slaap.

Bij het krieken van den dag werd hij dikwijls wakker na zulk een nacht, liggend met het hoofd aan het voeteinde van het bed.

Een morgen vond het dienstmeisje, dat de kliënten wekken kwam, hem liggen, den buik tegen den vloer, bespottelijk bloot met zijn hoofd op een kussen, dat met hem uit het bed gegleden was.

De wroeging doodde zoo telkens het plezier van een avond en matte de ziel van Elam stilaan af.

Om die knaging van zijn geweten te bedaren, beproefde hij eerlijk om te gaan met Ingre, maar het was voldoende dat haar kleed wat van den witten schouder gleed onder het bekoorlijk licht boven haar hoofd en de goede voornemens van den armen Elam schreeuwden om hulp en dit steeds vruchteloos, want om veel minder deed hij kwaad.

Daarna beproefde hij nog eens met grooter uitspattingen de immer meer en meer bijtende wroeging te stikken. Hij ging naar ‘De Spin’, bij den geraffineerden Fian-Tsoe Tsé. Bedwelmend rookend en fijne likeuren slurpend, luisterde hij naar het zangerig frazeeren van den zonderlingen genieter met de glinsterende oogspleetjes, en daarbij bleef het niet.

Ook liep hij met Ingre's broer mee naar de verwijfde kringen, waar men groot verteer maakte en zorgde voor een brutaal slot aan den avond.

Met zijn vrienden de artisten gaf hij zich meer en meer over aan de banaalste plezierkens.

Met voorliefde bezochten zij een klein theaterken, waar naakte revuekens en aangebrande tooneelstukken opgevoerd werden, alles in het boertige.

Eens trad er een curieuse goochelaar op met tooverzaken en deed alles verdwijnen; eerst de kleeren op het lichaam van zijn schoone vrouwelijke partenaire, daarna verscheidene brieventes-schen van rijke heeren uit het publiek, vervolgens zijn partenaire zelf en om te eindigen zijn eigen.

Niemand vond den man terug en de brieventesschen ook niet. Toen heeft het goede publiek het zaaltje overhoop gezet, het bestuur en de dungekleede actrices van den avond achter het tooneel uitgehaald en de straat opgejaagd, den vrieswind in en bal gehouden.

En Elam en de vrienden deden volop mee. Ook zulke avonden beletten niet, dat de wroeging bij zijn thuiskomst op zijn schoot kwam zitten om met hem te praten.

HENDRIK PRIJS.

(Slot volgt).

De Middenstand in de Staathuishoudkunde[1]

Zoo luidt de titel van het zoo pas verschenen boek, van den heer Georges Heyman, eere-directeur bij het Ministerie van Arbeid en Nijverheid.

Het middenstandsvraagstuk is nog steeds aan de orde van den dag. Sedert het zoo leerrijke verslag van den heer F. Collin werd voor den middenstand eigenlijk nog niet anders gedaan dan ‘gestudeerd’ in commissies en subcommissies. Om in de lijn te blijven van de wijze waarop men tegenwoordig zijn ‘belangstelling’ voor den middenstand betoont, zullen wij ook weer deze nieuwe ‘studie’ over den middenstand ontleden.

De auteur, die verlangt zijn werk als een wetenschappelijk onderzoek in de strenge beteekenis beoordeeld te zien, meent dat ‘het vraagstuk van den middenstand niet genoeg in zijn fundamenteele gegevens onderzocht’ werd. En hij wil het dan ook behandelen ‘als een vraagstuk in de staathuishoudkunde.’ d.i. ‘op zijn echt terrein, dit van de algemeene belangen.’

De auteur stelt zich tot taak aan te toonen hoe de practijken van de onvrije economie rampspoedige gevolgen hebben ten aanzien van de algemeene belangen, inzonderheid de belangen van den middenstand.

Vooreerst behandelt de heer Heyman het protectionisme, en hij verklaart enkele begrippen als douanetarief, specifieke en ad valorem rechten, contigenteeringen en vergunningen, betalingsverkeer, enz. De noodlottige gevolgen van dit slecht protectionisme, - als daar zijn: de algemeene verarming, de wanorde van het kapitaalverkeer, het verwekken van internationale prijzendispariteiten en het doen stijgen der levensduurte in het binnenland, het in stand houden of verwekken van concentraties en monopolies, en het scheppen van economische voorrechten hebben ook hun weerslag op den middenstand, door het beperken van het zakenleven, de vermindering van de koopkracht en de stijging van de levensduurte.

(1) Door Georges Heyman. - De Sikkel, Antwerpen. 294 blz.; 1938.

De heer Heyman bespreekt dan de begrippen betrekkelijk de monopolies en de verschillende vormen er van, alsmede hun rampspoedige gevolgen, in het algemeen en ook voor den middenstand, die, - de kleinhandelaars, de kleine industrieelen, enz, - niet kunnen blijven concurreeren en uitgeschakeld worden, terwijl voor de economisch-passieve middenstanders (renteniers, e.d.) of degenen die van een vast inkomen moeten leven de stijging der monopolie-, trust- en kartellprijzen een verarming beteekent.

Kortom, 'in de vrije economie, is het een hooge plicht van de regeeringen en de politieke partijen de monopolies en hun practijken te bekampen, door het verbeteren van de traditioneele rechtskaders.'

Na een omstandige uiteenzetting van enkele elementaire begrippen over geld, geldstandaard, enz., zet de schrijver de gevolgen van de devaluaties uiteen, onder welke hij als voor den middenstand als noodlottig beschouwt: de algemeene vermindering van de inkomens en van de koopkracht, alsmede de brutale onteigening van het geldbezit, vooral van de kleine spaarmiddelen, die hij als de economisch meest nuttige beschouwt, omdat zij zich over het algemeen naar ongeconcentreerde, rustige beleggingen richten, niet de gevaren van groote speculeerkapitalen opleveren en voortdurend nieuwe middelen van economische bedrijvigheid verschaffen.

Door het ontstaan van speculeergeest en van een schijn van rijkdom gaan vele middenstanders onberaden verbintenissen aan, die later ondraaglijke lasten zullen worden. De bewogen devaluatie-economie laat het terrein van den gevestigden middenstand innemen door allerlei 'ongeschikten' (ten onder gebrachte burgers, bedrieglijk aangelokte arbeiders, e.a.) waardoor de kleinhandel overbevolkt wordt.

De auteur wijdt ook een hoofdstuk aan de economische bewegingen en geeft verder enkele begrippen over ons belastingstelsel. Het lijdt voor hem geen twijfel dat in België, voor den middenstand, de belastingen te zwaar zijn. Ook andere misbruiken moeten echter bekampt worden. De belastingsformaliteiten zijn veel te ingewikkeld, enz.

Waar de schrijver in de vijf eerste hoofdstukken voornamelijk op het theoretische plan gebleven is, behandelt hij in de twee laatste hoofdstukken onderwerpen, die op dit oogenblik voor den middenstand veel belangwekkender zullen zijn. Het gaat namelijk over de beroepsorganisatie en de distributie.

Hij ontleedt achtereenvolgens het wetsvoorstel van den heer Van Ackere op de beroepsorganisatie van de ambachten en neringen, waarmede hij ongeveer geheel kan akkoord gaan, het wetsvoorstel op de paritaire commissies, het ontwerp van Prof. H. Velge

en het ontwerp van het Studiecentrum tot Hervorming van den Staat. Deze beide laatste acht hij onaannemelijk, het eerste omdat de centralisatie te hoog doorgevoerd wordt, het tweede om dezelfde reden, maar tevens om wille van de bedrijfsreglementeering volgens het koninklijk besluit van 13 Januari 1935.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de distributie en behandelt o.m. den strijd van den kleinhandel met de groote magazijnen, den 'zwarten' arbeid, de economaten, enz.

De heer Heyman beschouwt dit vraagstuk hoofdzakelijk als een probleem van eerlijke mededinging. Als af te keuren handelsmethoden beschouwt hij sommige wijzen van prijzenvaststelling, als de opgelegde, de differentieele, de gebonden prijzen en het bradeeren, omdat dit alles aanleiding kan geven tot onaannemelijke gebruiken, nl. bij het toezicht dat er over ingesteld wordt.

Van het oogenblik echter dat, zooals nu, een onvrije economie bestaat, is de middenstand gerechtigd, al ware het alleen slechts als schadeloosstelling, de afschaffing van de groote magazijnen te eischen. Kan men er echter in slagen terug te keeren tot de vrije economie, dan kan het principe van de vestiging niet meer in kwestie worden gesteld, maar dan is nog slechts te onderzoeken wie zich schuldig maken aan oneerlijke mededinging.

Verder komen o.m. nog aan de beurt: de patroonsmagazijnen, de economaten, het krediet aan den middenstand, nieuwe verkoopmethoden, samenwerking onder de kleinhandelaars.

De heer Heyman meent den grond van-het vraagstuk hierin te vinden dat bij de thans fel besproken ontwerpen op de beroepsorganisatie '**feitelijk** geen sprake meer is van beroepsorganisatie, maar wel van planeering, van veralgemeening der monopolies, van het nog machtiger maken van het groot-kapitaal, van het verder verwurgen van de ambachten en den kleinhandel, van het altijd erger verpolitieken van de economie, ongerekend de eindelooze schade die den verbruiker wordt aangedaan en die het zakenleven moet verlammen.'

Alvorens tot de beroepsorganisatie over te gaan, moeten **vooraf** wetten ingevoerd worden op de monopolies en op de oneerlijke mededinging, op de beroepsbekwaamheid. De reglementeering in de economische wetgeving moet steunen op de aldus verbeterde economische wetgeving, en voornamelijk tot doel hebben de toepassing van die wetgeving te vergemakkelijken. Het is gevaarlijk de nieuwe instellingen van de beroepsorganisatie tot hooge centralisatie op te voeren. Zij mogen hun natuurlijk terrein: de studie en de verdediging van hun beroepsbelangen, niet te buiten gaan. De sociale diensten moeten, als uitvoeringslichamen, aan de instellingen van de beroepsorganisatie gehecht worden.

Als besluit van deze veelomvattende studie schrijft de heer Heyman dat een terugkeer tot de vrije economie noodzakelijk is.

De onvrije economie moet worden bekampt in het algemeen, maar ook bijzonder met het oog op het middenstandsvraagstuk. Het algemeen programma van de middenstandsbeweging moet dan ook zijn als volgt:

'Voor de vrije economie, de eerlijke mededinging in de altijd verbeterde rechtsinstellingen, de economische gelijkheid, de individueele, maatschappelijke en politieke vrijheden;

'Tegen de onvrije economie, haar voorrechten voor enkelen, haar uitbuiting door de massa, haar machtsmisbruiken, haar verschillende practijken;

'Voor edelmoedige, gulhartige, breede maatschappelijke hervormingen, maar verwezenlijkt overeenkomstig de economische wetten, in het besef van de algemeene belangen, waarin nog best de bijzondere belangen gediend worden.'

De vrijheid is niet volmaakt, maar zij alleen heeft innerlijk de heelmiddelen van haar gebreken.

W.D.

Kroniek van het Proza

Door een samenloop van omstandigheden kwamen bij ons eenige werken ter tafel, die zeker recht hadden op een heel wat vroegere bespreking. Deze ‘Kroniek’, alsook de volgende, mogen dan gelden als een poging om den achterstand in te halen en tusschenbei mee als een dito om het jongstverschenene een eerste beurt te gunnen.

Het boek **Een mensch van goeden wil**, door Gerard Walschap. (Uitg. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam) is het sterkste werk, dat we van dezen schrijver hebben doorgemaakt. Die sterkte zit hem, naar onzen indruk, in de tragische konsekwentie, waarmee Thijs, de held van den roman, van kindsbeen af tot ver over zijn rijperen leeftijd, zijn eigen aard getrouw blijft, trots alles ‘een mensch van goeden wil’ te zijn. Van goeden wil, in deze bizondere beteekenis dan, dat hij koppig volhardend vertrouwt in het leven en zich steeds maar wegschenken blijft, ondanks zijn dramatische ervaringen: dat Rosa, zijn eerste en eenige liefde, met een ander trouwt en dezen, terwijl ze zwanger van hem is, met voorbedachtheid den dood injaagt; dat haar sufferige zuster Let, die hij tot vrouw neemt om ze te beschermen, na een oogenblik van uitgelokte ontrouw met vergift haar kinderende leven afsluit; en dat Rosa, met wroeging en al, zich aan hem opdringt om zijn kinderen groot te brengen en ten slotte ook wettelijk zijn bed te deelen. Van goeden wil is en blijft hij, omdat hij, bij al zijn gesukkel, ook als man van twaalf ambachten en dertien ongelukken, zoo iets als de zekerheid in zich draagt, dat hij er tóch komen zal, d.i. eenmaal een materieel voorspoedigen thuis zal bezitten en met raad en daad de velen om hem heen ten zegen zijn, - wat dan ook werkelijk het geval wordt. Gerard Walschap gaat alle woordkunst, zelfs alle uiting van gevoel uit den weg, om alleen Thijs' zakelijk rijk gevulde levensgeschiedenis aan het woord te laten; wél heeft hij, naast zijn zakelijkheid, zijn dikwijls verrassend levendige, in uiterlijke koelheid treffend schrijnende uitbeelding der feiten en omstandigheden, die den lezer vanzelf in spanning houdt. Of we daarom heelemaal in Thijs' goeden wil gelóóven kunnen? Eerlijk, en om niet van mindere details te gewagen: die zg, ‘goede wil’, in welks

teeken de schrijver zoowat alle handelingen van zijn held blijkt te zien, is dikwijls niet anders dan Thijs' gebrek aan werkelijkheidszin en onmacht om kordaat te reageeren.... en late de man dan nog zoo konsekwent heeten in zijn goeden wil, men zou het ook heel anders kunnen noemen, dat hij, werkelijk wétend wat hij weet, zich én aan die sullige Let én aan die moordbewuste Rosa binden laat. En het is dan alvast niet noodig ons, bijna tot slot van het boek, dien man als de verpersoonlijking van het goedwillige, opkomende Vlaanderen voor te stellen.

Simon Koster, die ook op tooneel~ en filmgebied werkzaam blijkt, liet **Storm in 't Paradijs** verschijnen (Uitg. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam). Deze roman, rijk aan belevingen en vast niet minder aan humor, treffend Engelsch getinten humor in de situaties, verhaalt ons hoe Jones, een dertigjarig, weinig levenswijs vrijgezel, de kans krijgt een paar weken verlof door te brengen op een onbekend plekje in Zwitserland ‘een klein Paradijs op aarde’, en daar, - ‘dank’ zij zijn treffende naamgelijkenis met den haast beruchten auteur van een erotisch sterk prikkelend boek, - verstrikt geraakt in allerlei ontmoetingen en avonturen, de eene al onthutsender dan de andere, maar alle samen genoeg om er het heele plekje mee op stelten te zetten,... en er alleen door de vlùcht aan ontkomen zal. We mogen vinden, dat het boek wel enkele van Jones' ervaringen missen kon, om minstens even belangwekkend te blijven, en ook meenen, dat Jones' kennismaking met Jacqueline, een onverdorven Zwitsersch meisje, niet meer dan een mooi hors d'oeuvre is, al heeft die kennismaking het verhaal aan zijn happy end geholpen. Maar dergelijke bedenking doet niets af van onzen grooten eerbied voor Kosters werkelijk stijlvolle, bizonder geestige kùnst van vertellen en voor de goedlachsche aanschouwelijkheid, waarmee hij de perversiteit onder velerlei vormen voor het voetlicht haalt. Humor is een al te kostbaar artikel, dan dat we een verschijnsel als dit boek niet onze volle waardeering zouden schenken.

Van Antoon Coolen lazen we **Kerstmis in de Kempen** (Uitg. Nijgh & van Ditmar, Rotterdam), zijnde vijf schetsen, - ‘Wegen terug’, ‘Het goede paard’, ‘Kerstmis op den Mellegenberg’, ‘De Kerststal’ en ‘Moeder Marjanne's Kerstfeest’, - waarin ons, naast den beschrijver van de stille tragiek van het dagelijksch zwoegen in het veenland, ten Noorden van ons Limburg, vooral de vertéller, de zeer plastische verteller lief is. We denken hier inzonderheid aan ‘Kerstmis op den Mellegenberg’, met den schraperigen, rijken boer Kuunders als hoofd~ en Anna, de listig leidende buurvrouw, die hem tot inkeer brengt, als al even boeiende

nevenfiguur; aan het oude vrouwtje Marjanne, uit laatstgenoemde schets, en haar herinneringen uit den verren tijd, toen ze als kind en later als moeder nog in Kerstmis het wonder beleefde, dat haar optilde uit de zorg en de hardheid van het menschelijk bestaan. Een pààr zaakjes treffen ons minder aangenaam in Antoon Coolen, nl. het al te zichtbare procédé in de verwerking, die graag op schrille kontrasten steunt, en dan het pijnlijk gevangen zitten in het dialekt, inkluis zijn plaatselijke, onvergeeflijke taalfouten. Wie slikt het b.v., als hij iets te lezen krijgt van ‘ons moeder zijnen stoel’, ‘zijn eigen d'r oogen’, ‘voor koffie te zetten’. ‘ze liet zijn eigen gaan’, ‘den rog schoot op’, ‘canadassen’ (naast ‘canada's’), of een lange rééks verkeerde naamvallen moet verorberen, als op blz. 26-27? Aangenomen, zooals te recht, dat het hier om een gezond en goéd boek gaat, zal het werk er maar iéts bij inboeten, indien het bij een volgende oplage van al die zonderlinge hebbelijkheidjes wordt gezuiverd? - Vermeld mag hier wel apart, dat Gerard Baksteen iedere schets een kleurteekening meegaf, die werkelijk opgroeide uit den inhoud.

Stijn Streuvels' bekende kerstverhaal **Het Kerstekind** beleeft thans zijn vijfde uitgave, ditmaal speciaal voor kinderen: in mooi albuumformaat, met groote letter en met kleurige prenten van Jeanne Hebbelynck (Uitg. L.J. Veen, Amsterdam, en De Sikkel, Antwerpen). Hoe bekoorlijk we dit kerstverhaal ooit gevonden hebben, én om de warme, psychologisch fijn aangevoelde uitbeelding van Vevaatje en haar kleine, kinderlijke vriendjes, én om den stralenden kersthemel, die het heele gebeuren overkoepelt, nooit ontdekten we er den eigenaardigen, argeloozen eenvoud in van een typisch verhaal voor kinderen. En daarom ook snappen we thans niet, waarom Jeanne Hebbelynck's kleinkinderlijke prentjes, hoe frisch op zichzelf, de vroegere, volksche teekeningen van Jules Fonteyne zijn komen vervangen. Wat het door Streuvels uitgebate dialekt betreft, volwassenen kunnen er gemakkelijk over heen en voelen het wellicht als een bizonder gemoedelijken klank aan; maar we vinden het niets voor taalkundig onrijpe jonge lezers, een zoo sterk gewestelijk getint proza door te maken.

Het verhaal **Pensioen**, door Willem Elsschot, (Uitg. P.N. van Kampen & Zoon, Amsterdam) blijft in meer dan één opzicht in het teeken staan van ‘Tsjip’, ‘Kaas’ en ander vroeger werk van den schrijver: het heeft er alvast, in zijn schijnbaar alledaagsche ongekunsteldheid, de treffende taalkorrektheid en den drogen, soms cynischen humor van en behandelt weer een onderwerp, dat nauwelijks een geval wil heeten. De hoofdpersoon, om wie de heele

handeling draait, is Moeder, - eigenlijk de schoonmoeder van den ikpersoon Laarmans, - die in oorlogstijd langs den weg van het komiteit en van den vreemden bezetter, al het mogelijke inhaalt en verzendt, - wat ten slotte het bekend geval van plantrekkerij is, waarin voor enkele, of juister, voor meer dan twintig jaar een aantal medemenschen excelleerden. Moeders vindingrijkheid en aktiviteit staan ten dienste van haar zoon Willem, die te Soltau gevangen zit en van daar uit het kind van een meisje Bertha als het zijne erkend heeft; maar Willem, voor wien alléén Moeder al haar strategie veil heeft, sterft in gevangenschap... en nu gaat heel haar strijd er om, voor haarzelf en haar man het pensioen binnen te halen, waarop de ouders naar haar beweren recht hebben. Dien strijd voert ze tot een triomfantelijk einde, althans voor vele jaren.... maar dàn komt het uit, dat ze alles wederrechtelijk in ontvangst genomen heeft, gaan de centen naar den Staat en van daaruit naar Willem's zoon, die inmiddels op trouwen staat, en dankt Moeder het alleen nog aan haar ouderdom en ontoerekenbaarheid, dat ze verder met rust wordt gelaten. We zouden zeggen: dat is zoowat de inhoud van het boek, dat maar een boekje is. Maar óm dien inhoud, waarvan Laarmans en zijn vrouw den ontwikkelingsgang wel voorzien en nog zooveel mogelijk ten goede leiden, groepeeren zich tooneeltjes, die onvergetelijk zijn, als Moeders reizen naar alle bureaux en menschen die ze gebruiken kan, Willem's pompeuze begrafenis die zoo goed als niets kosten mag en de vergadering van den Grooten Raad ofte familieraad waar ieder, - Laarmans en vrouw niet te na gesproken, - het zijne verhapstukken wil, maar misloopt. En dat alles en meer behandelt Elsschot in een goeie honderd bladzijden ofte 23 hoofdstukjes, of hij zoo maar aan tafel zit, kalm, zakelijk, met geen toontje lager of hooger en met nauwelijks een glimlach. Alleen, juist dààrin zit het hem, d.i. in die onverstoorbare houding van hem, in dat haast toevallig plaatsen van een woordje, een enkel tusschenbei, dat téékent of dat rààkt, en dat ten slotte zoo onbedrieglijk schrijvers onuitgesproken gevoel van deernis, van misprijzen, ook van gehechtheid aan zijn personages, - onder wie vast de Moeder en, op het achterplan, ook Bertha, - naar voren brengt. We houden van ‘Pensioen’, wellicht anders dan van ‘Tsjip’, maar van het eene zoovéél als van het ander, dewijl in beide, hoe weinig rechtstreeks uitgedrukt, toch steeds het hàrt aan het woord is.

De roman **Visschers voeren uit**, door Marie van Dessel-Poot, (Uitg. C.A.J. van Dishoeck, Bussum) beteekende voor ons een eerste kennismaking met de schrijfster, en laten we het zeggen, een zeer aangename kennismaking. Het boek, waarin schipper Maarten Storm de zwijgzame, edele hoofdpersoon is en de heele

bemanning van de ‘Maria Magdalena’, - met familie en bekenden, - zich om hem heen beweegt, hangt ons een sprekend beeld op van het visschersbedrijf in zijn dagelijkschen kommer en strijd, zijn tragische intermezzo's, zijn volhardende, op God steunende berusting; en het doet dat, ofschoon geschreven door een vrouw, zonder vrouwelijke sentimentaliteit, als uit de pen van iemand, die zelf gehard werd door het leven. Men verwachte dus nergens een gewilde verwikkeling, de voorbereiding van een hoogtepunt, maar zie in het vergaan, met man en muis, van de ‘Maria Magdalena’, dat ten slotte de bittere kern wordt van het boek, alleen één dier fataliteiten, die het bedrijf niet verhinderen weer voort zijn dagelijkschen gang te gaan. In dezen roman, dien vele lezers voor een kindsgedeelte onaandoenlijk kunnen vinden, komen talrijke personages voor en wordt een macht van scheepstermen aangetroffen, zóó treffend, dat de schrijfster behoefte voelde, aan het eind een paar registers toe te voegen; deze registers nemen echter niet weg, dat het eerste den inhoud helpt versnipperen, - in afwachting, dat de groote ramp geschiedt, die alles weer samenbindt, - en dat het tweede heele fragmenten voor leeken, als wij zijn, erg ongenietbaar maakt. We willen dat echter graag vergeten, vooràl dan om de zakelijke, stijlvolle, in de ziel schrijnende wijze, waarop de schrijfster én de ramp én inzonderheid dezer nasleep aan rouwend visschersleven onder woorden brengt.

De dooden rijden snel, Mevrouw Titia van Looy-van Gelder, weduwe van Jacob van Looy, is daar zeker bewust van; want zoo pas liet zij **Tot het lezen van Jacobus van Looy** verschijnen (Uitg. A.W. Sijthoff, Leiden), dat een hulp en een steun wil zijn voor al wie den schrijver, tevens dichter en schilder, verlangt te begrijpen, te doorvoelen, ten volle te genieten. Dit boekje is het eerste van een reeks van vier, die ze heeft aangelegd, en geeft werkelijk een kijk in Van Looy's impressionistische levensvizie en in de plastische woordkunst die hem ten dienste stond. Het doet zelfs iets meer. Het laat den lezer zien hoe een en ander ontstaan is en leidt ons even bij haarzelf, als declamatrice, binnen om ons aan te toonen, wàt eigenlijk uit de vele brokken, die ze behandelt, te halen is aan waarneming van uiterlijk schoon en aan verdieping in het dagelijksche menschenleven. Moge haar arbeid, die hoofdzakelijk studéérenden aanspreekt, de waardeering van Van Looy ten zegen blijken.

Paul De Vree bundelde, onder den samenvattenden titel **Hedendaagsche Vlaamsche romanciers en novellisten** (Uitg. ‘Eenhoorn’, Mechelen), een aantal kritische opstellen, welke hij in verscheidene tijdschriften tusschen 1933 en 1936 liet verschijnen.

Hij handelt over Walschap, Roelants, Zielens, - den trits die hem voor alles lief is, - over Elsschot, De Pillecijn, Timmermans, Aug. Van Cauwelaert, Putman, Brulez, Matthijs, Demedts en Berghen, dus over letterkundige Vlaamsche figuren, die tot de betrekkelijk jonge en tot de jongere generatie behooren. Hij ontveinst zich niet, hoe gewaagd het zijn zou, ieders specifieke verschijning, die ten slotte nog in vollen groei of uitgroei is, als een afgebakend geheel voor te stellen, laat staan haar als beeld van een tijd of periode vast te leggen. Hij tracht enkel, met zijn persoonlijk temperament, elke verschijning aan te voelen en dat aanvoelen zoo konkreet mogelijk onder woorden, die van hem zijn, te brengen. En in dat opzicht kunnen we hem niet anders dan waardeeren. Alleen, dan zal hij ons niet euvel mogen duiden, dat we zijn kritisch proza op talrijke plaatsen erg wazig en zelfs onbeholpen vinden, om niet te zeggen, dat hij al te dikwijls met de taal en haar korrektheid vreeselijk overhoop ligt; en dan dient hij ook aan te nemen, dat we minder houden van uitpakkerij met namen, nàmen zonder meer, dan van de wijze, waarop hijzelf den schrijver, dien hij behandelt, aanvoelt en ziet en kenschetst. Om dit even met één voorbeeld te illustreeren: we genoten ongeveer zijn artikel over De Pillecijn (blz. 39 en vlg.), omdat De Vree er zich ernstig op toelegde, ons tastbaar den schrijver, zijn werk en zijn hierin weerspiegelde levensvizie voor te stellen, maar we hebben geen vree met zijn bijdrage over Timmermans, De Pillecijn en Van Cauwelaert (blz. 58 en vlg.), dewijl ze weinig kenschetsend is, - zulks inzonderheid ten koste van Felix Timmermans, - en met zinnen uitpakt, die heel wat zeggen willen, maar het niét doen en als taal eenvoudig niet door den beugel kunnen. Nu ja, Paul De Vree zelf is óók een jongere in uitgroei en dan wel een, die zich een extra zware taak, een voorloopig al té zware taak als die van kritikus heeft aangetrokken. Wat hij hier bundelde heeft dan toch onze belangstelling gewekt, meer om hem zelf dan om de auteurs die hij behandelt: we willen graag zien hoe hij zich verder ontwikkelt.

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Lucile Decaux. - Charlotte et Maximilien. Galimard, Parijs; 220 blz.; Fr. fr. 18.

In de lange reeks publicaties over de 'Chimerische Verliefden', neemt deze van Mevr. Lucile Decaux met eere plaats. Men herinnere zich ook het voor twee jaren verschenen gave boek van de Belgische schrijfster R. Dartois d'Huart over Maximiliaan van Oostenrijk. Is nu het laatste woord gesproken over den kleinzoon van Napoleon, over den Grooten Bastaard? Misschien wel. Indien de Habsburgers nog geregeerd hadden, zou nu niemand weten, dat de hertog van Reichstadt de minnaar was van aartshertogin Sophie en Max' vader. De oudste broeder van den lateren keizer van Mexiko, Frans-Jozef, vernam het geheim door Metternich's testament, door den voornaamsten belanghebbende volkomen geïgnoreerd. De bekoring uitgaande van den jongen aartshertog, zijn magnetische macht om de harten naar zich toe te trekken, zijn vurige verbeelding wekten de jaloerschheid van den Oostenrijkschen keizer, vooral toen Hongarije en Polen hem tot vorst begeerden. Het onderkoningschap over Italië moest hem uit Weenen verwijderen; maar na den triomfantelijken intocht van Charlotte van België en haar geliefde, nieuwe Romeo en Julia, te Venetië en te Milaan, ontvlamde de haat van den lateren bondgenoot van Wilhelm II voor goed. Te Miramar bezweken de jeugdige idealisten voor den duivel van den hoogmoed. Napoleon III, zoon van Hortense de Beauharnais en den Hollandschen admiraal Verhuel, nijdig op den afstammeling van den Grooten Corsikaan, verlokte hen, als medeplichtige van Frans-Jozef, tot het Mexikaansche avontuur. Men kent er het tragische einde van... Daar intusschen in de wereld alles zich ten slotte wreekt, was het verdere lot van de Fransche en de Oostenrijksche imperatoren niet minder somber.

Dr. E.C. Godee Molsbergen. - Jan Van Riebeeck en zijn tijd. P.N. Van Kampen & Zoon, Amsterdam; 180 blz.; ing. Fl. 2.25; geb. Fl. 2.75: met 16 afb.

Dr. E.C. Godée Molsbergen was de man om in Patria (Vaderlandsche cultuurgeschiedenis in monografieën onder redactie van Dr. J.H. Kernkamp) den Stichter van Nederlandsch Zuid-Afrika te bestudeeren. Hij penseelt hem in een nieuw licht, met volledige inkadering in het leven van zijn eeuw, die hij door en door kent: daarvan getuigt afdoende de vroegere historische arbeid van den schrijver. Deze veelzijdige ontleding zal voorzeker fel gelezen, begrepen en gewaardeerd worden; immers, zoo pakkend en zoo helder tevens werd het epische onderwerp geschilderd, dat dit boek het meest geschikte zal blijken om bij het groote publiek de oogen te openen voor de merkwaardige beteekenis van **een Jan** van Riebeeck, uitzonderlijk wereldreiziger (Atjeh, Japan, Tai Wan, Tonkin, Batavia, Malakka, Groenland, West-Indië, Virginia, de Kaap...). Reusachtige moeilijkheden wist dit handels- en politiek vernuft te overwinnen. Zijn grootsche verdiensten tegenover het moederland zijn gewis niet geringer dan die van een Clive of een Hastings tegenover het hunne, al heeft hij vanwege Nederland slechts uiterst magere erkentelijkheid geoogst. Men vond wat aan de Kaap gebeurde

'het sop de kool niet waerdigh.' De gebeurtenissen in de 19e en de 20e eeuw hebben den optimist schitterend in het gelijk gesteld.

Samuel Pepys. - Journal. 1660-1669. Vertaald door Renée Villoteau; voorrede van Paul Morand; Gallimard, Parijs; 320 blz.; Fr. fr. 25.

Deze Mémoires van een Londensch burger, levende onder de regeering van Karel II, doen de Engelsche Restauratie voor ons herleven. 't Is de tijd van den verkoop van Duinkerken aan Frankrijk, een der ellendigste daden van den Stuart; van den strijd tegen Nederland (Tweede Engelsche Oorlog) met de herhaalde nederlagen van de Engelsche vloot, toegebracht door Michiel De Ruyter (Tocht naar Chatham), die ook George Monk, dien Karel zijn troon dankte, sloeg, al werd kort daarop North-Foreland een bloedige tegenslag; van het ontgraven van het lijk van Olivier Cromwell en zijn ophanging aan de galg; de heerschappij van Lady Castlemaine over den zwakken koning; haar opvolging door Frances Stuart; het verschijnen van de pest (1665) met duizenden slachtoffers; het woeden van den grooten brand in de City, waarbij honderden gebouwen vernield werden (1666); het succes van Lucy Walter, Moll Davis en de bekende Nelly Gwyn (1668). - Naast de politieke gebeurtenissen teekende Pepys de meest burleske huiselijke tooneelen op, zijn liefdesavonturen, bizonderheden over de toenmalige modes, over de schouwburgprogramma's (Beaumont en Fletcher, Ben Johnson, Shakespeare, W. Barclay, J. Ford, W. Davenant, J. Webster, R. Stapylton, Dryden, Massinger en Decker, Betterson, Corneille), de Fransche cultureele invloeden, de Parlementszittingen. Menschelijker document is werkelijk moeilijk denkbaar, geschreven door een realistisch Anglikaan, wars van alle fanatisme, liefhebber van wijn en vrouwen, individualist zonder schijnheiligheid, wijnpotter en theedrinker.

François Poncetton. - Galigaï. Gallimard, Parijs; 240 blz.; Fr. fr. 20.

Het avontuurlijk bestaan van Leonora Galigaï, de 'door-duizend-duivelenbezetene', verplaatst ons vooreerst in het Florence van Cosimo de Medici's zoon, Francesco, aan het bewind gekomen in 1575, gehuwd met Johanna van Oostenrijk, zuster van keizer Maximiliaan II, later met Bianca Cappello, aanzienlijk Venetiaansche, wier echtgenoot Pietro Buonaventuri door den Medici omgebracht werd. In 1587 stierven, vergiftigd, de groothertog van Toscanen en de 'Dochter der Republiek' op het kasteel Poggio di Cajano. Een dochtertje uit het eerste huwelijk. Maria, werd de tweede gemalin van Hendrik IV, koning van Frankrijk. Zij is het, die te Antwerpen zoo glansrijk onthaald werd, en Rubens naar Parijs riep om er het Louvre met tal van meesterwerken te versieren. - Leonora Galigaï, zeer schrander en mooi, werd de vrouw van Concino Concini, later baron de Lussigny, maarschalk van Frankrijk en bijzonder gunsteling van Maria. Zij begeleidden deze naar het hof van Parijs, en beijverden zich om de tweespalt tusschen den Navarrees en de Italiaansche prinses te verwijden. Toen Hendrik door den dolk van Ravaillac gevallen was (1610), werd

Maria regentes, en Concino meester van de Fransche regeering. Hij begunstigde o.m. de plannen van den bisschop van Luçon, later kardinaal Richelieu, maar vooral zijn eigen persoonlijke belangen. Albert de Luynes deed toen Lodewijk XIII gelooven, dat de maarschalk hem wilde dooden, waarop de kleingeestige koning den minister liet vermoorden. Leonora, door Spanje omgekocht, beschuldigd misbruik gemaakt te hebben van haar invloed op de koningin-moeder, werd als toovenares verbrand (1617).

Over de historische nauwgezetheid, ondanks den romantischen vorm, over de levendigheid en aantrekkelijkheid van Fr. Poncetton's stijl, zal elkeen het eens zijn.

Johan van der Woude. - Coen. A. Manteau, Montoyerstr. 49, Brussel; 200 biz.; ing. Fl. 1.90; geb. Fl. 2.50.

De auteur is begaafd met een scherp ontledingstalent. Dit uit zich geheel in zijn ‘op feiten gebaseerde karakterschets van den (consequenten) koopman’ Jan Pieterszoon Coen, gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, grondlegger der Nederlandsche macht in den Indischen Archipel, stichter van Batavia (Nieuw-Hoorn) (1619), ‘den ruiter op het gouden kalf, in welks buik de heeren bewindvoerders der (O.I.) compagnie behaaglijk rustten,’ Met open oog voor de moeilijkheden van zijn eerder delicaat onderwerp, zet schrijver zijn ‘held’ in een gansch bizonder licht, ontdaan van alle vaderlandsch romantisme, zoodat hij ons nog wat anders geeft dan het louter verhaal der gebeurtenissen en het afdoend bewijs levert een kenner te zijn van de historie der XVIe en XVIIe eeuwen. Deze geestesphotographie toont ons Coen weer levend, een man van weergalooze werkkracht, die ‘zich nooit liet afbrengen van den weg dien hij wilde gaan.’ ‘Niet door een groote fantasie, een geniaal vooruitzienden blik, een uitzonderlijk staatsmansbeleid of een diepen psychologischen kijk heeft Coen... Indië... veroverd, maar door de taaie, nuchtere, koppige werkkracht, het levensflegma, dat den Nederlander uit dien tijd kenmerkte en welke nog typische eigenschappen van zijn wezen zijn.’

Graaf J. du Plessis. - Les derniers Temps. Desclée De Brouwer en Cie, Parijs; 224 blz.

Graaf J. du Plessis tracht den zin van de geschiedenis te vatten in zijn ‘La Caravane humaine’, verschenen in 1932 en waarin hij zijn synthese van het wereldgebeuren neerlegde, en nu in ‘Les derniers temps’, waarin hij de evangelische profetieën ontleedt en zoekt te verklaren, studie, die hem sinds 40 jaar bezighoudt. Zoo is de wereld, volgens schrijvers interpretatie, in de laatste der 3 antichristene perioden getreden: de l^{e} ontketende zich in de individueele orde; de 2^{e} manifesteerde zich op het plan van de naties; de 3^{e}, sinds het begin van de 20^{e} eeuw, op dit van de gansche menschheid. De mensch stelt zich in de plaats van de Godheid; de leugen regeert als de waarheid; corruptie beheerscht intelligenties en zeden. De Wereldrevolutie dreigt en met haar de meest materialistische levensopvatting. Spiritisme, theosophie, occultisme, valsch humanisme vertroebelen de geesten. Politiek en financie in zoovele landen missen elken zedelijken ondergrond. Langs alle kanten vlamt de haat op: rassenhaat, gevolg van het mercantilisme; klassenhaat (geboren uit kapitalisme en machinisme); haat van het Oosten tegen het Westen. Sedert 1917 leven wij in de ‘moeilijke tijden’ waarvan het evangelie spreekt: triomf van ikzucht, ongevoeligheid, hoogmoed, sluwheid, wreedheid, laster, trouweloosheid, cynisme en schijnheiligheid.

Georges Benoit-Guyod. - Histoires de Gendarmes. Gallimard, Parijs; 275 blz.; 21 Fr. fr.

Deze zes historische verhalen, vol beleefde dramatiek, behandelen gebeurtenissen, die in hun tijd en nog lang daarna Frankrijk en zijn nabuurlanden diep ontroerden. De auteur, gendarmerie-officier en tevens uitpluizer van archieven, is vooral om de geschiedkundige waarheid bekommerd. In de Zaak van den Koerier van Lyon zagen wij vroeger, en ziet het publiek heden nog, de vooronderstelde gerechtelijke vergissing, die aan Joseph Lesurques het leven kostte; niemand weet, dat de millioenen, gestolen uit de beruchte postkar, bestemd waren om de ellende van Bonaparte en zijn leger in Italië te verlichten; men verneemt hier hoe deze verwarde ‘affaire’, waarvan de behandeling acht jaar duurde, geheel berustte op het onderzoek, na de ontdekking van de misdaad, geleid in 48 uur, van Melun naar Parijs, door een nederigen brigadier. - De ‘Zending

van kapitein Méchain' roept voor ons op de edele figuur van Marie-Thérése-Charlotte van Frankrijk, alias Madame Royale, dochter van Lodewijk XVI. op het oogenblik, waarop zij haar gevangenis (den Temple) verliet om naar Bazel geleid en verwisseld te worden tegen Fransche gevangenen. Haar vaderlandsche gevoelens, voortdurend uitgedrukt, niettegenstaande haar lange opsluiting en het verlies harer familie, uitten zich tijdens deze reis, volbracht onder de vaderlijke hoede van kapitein Méchain. - De ongelooflijke onderneming van sergeant Dalousi, die zich na Waterloo meester maakte van het bevelhebberschap over het Rijnleger, in het belegerde Straatsburg, ten einde de betaling van de achterstallige soldij te bekomen, vormt het onderwerp van 'Een militaire opstand te Straatsburg in 1815.' - 'Een slachtoffer van Fieschi' was kolonel Raffez, gedood aan de zijde van Louis-Philippe bij de ontploffing van het helsche tuig, nu honderd jaar geleden; G. Benoit-Guyod schildert hier zeer levendig Parijs bij het begin van de Juli-monarchie. - Met de 'Zaak Lecomte' zijn wij te Fontainebleau in 1846, en wonen den zesden aanslag op den burger-koning bij; de moordenaar werd aangehouden door gendarmerie-luitenant Deflandre, die 25 jaar later als generaal sneuvelde tijdens een der laatste veldslagen, door het Loire-leger tegen de Duitschers geleverd. - Victor Hugo, pair van Frankrijk, verschijnt op zijn beurt, omdat hij den schrijver in zijn 'Choses vues' kostelijke inlichtingen verschafte voor zijn studies over Fieschi en Lecomte; de laatste drie jaren van zijn pairschap worden hier op een gansch origineele wijze belicht.

Wilhelm Uhde. - Von Bismarck bis Picasso. Verlag Oprecht, Zürich; 300 blz.; ing. 8 Zw. fr.; geb. 10 Zw, fr.; geïllustreerd.

Het pathos van het keizerlijke Duitschland van Wilhelm II niet kunnende verdragen, verliet Wilhelm Uhde, geboren op 28 October 1874, zijn vaderland om in Frankrijk meer innerlijkheid, meer waren kunstzin te vinden. Tientallen jaren verbleef hij in het Zuiden, het bewogen en harde leven leidend van kunstcriticus en -essayist, auteur o.m. van 'Florentiner Briefe', een studie over Botticelli, 'Pericles', 'Paris', 'Friedrich der Grosse', de novelle 'Vor den Pforten des Lebens', terwijl hij intusschen befaamd werd als verzamelaar van kunstschatten. In deze diep menschelijke 'Herinneringen en Bekentenissen' spreekt hij zijn groote, aangrijpende biecht. Zoo leert men een verheven geest kennen, die in zich de ziel van twee volkeren voelt leven, die naar de synthese van twee merkwaardige culturen snakt. Onze dwaze tijd heeft alle redenen deze edele stem aandachtig en vroom te aanhooren, dezen oprechten dienaar van schoonheid en waarheid te gelooven. Hij schenkt ons een zeer belangrijk document voor de geschiedenis, o.a. van de moderne schilderkunst, waarin een aanzienlijk aantal bekende figuren uit politieke, diplomatieke en artistieke kringen een voorname rol spelen, zoodat elke bladzijde boeit, niet het minst door den fijnen sceptischen humor. Uhde eigen. Evenzeer als deze geïnspireerde Europeeër betreuren wij het ontbreken bij de jonge generaties van zoovele naties van de eeuwige zedelijke waarden, de eenige grondslagen van alle idealisme, waardigheid, vrijheid en gerechtigheid, de bron van alle echte cultuur, van alle reine vreugde. Nooit werd het hoogere zoozeer verraden als in dezen onzaligen tijd; nooit de trouw zooveel geweld aangedaan. Dat geschiedt, helaas, niet ongestraft.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van Die Poorte, Oude God:

ANDRE DE RIDDER: Valerius De Saedeleer en Zuid-Vlaanderen; 32 blz., met een portret en 11 reproducties (waaronder De Boomgaard, Winterlandschap, Dorp in de Sneeuw, Het Gehucht in de Lente).

Een paar citaten:

Zekere van Valerius De Saedeleer's doeken vatten stoffelijk en geestelijk een stuk Vlaamsche natuur samen, tot een plastische wezenlijkheid en een psychische eenheid.

Met een temperament als het zijne voor de Rubensiaansche epiek aangelegd, heeft De Saedeleer met fijn-lyrischen zin een werk geschapen, dat ten zeerste afwijkt van dat zijner tijdgenooten, schrander en mijmerig van geest, technisch bondig en beknopt.

Zijn kunst is nooit eng-regionalistisch.

Hij heeft ons in zijn stijlvol en expressief werk het volledigste en meest synthetisch, het eenvoudigste en meest verheven, het meest objectieve en meest geïdealiseerde beeld van ons land geschonken.

Van H.P. Leopold's uitgevers-mij N.V., 's-Gravenhage:

MENNO TER BRAAK: De Augustijner monnik en zijn trouwe duivel; 27 blz.; fl. 1.

Nummer 2 van De vrije bladen.

Van Van Gorcum & Comp. N.V., Assen:

Ds E.J. VAN DER BRUGH: Rede en openbaring. Nr 4 van de Geschriften van de Linker Werkgroep van Moderne Theologen; 34 blz.; fl. 0.90.

Zonder polemiek wordt hier onderzocht wat bij den ietwat vagen term openbaring behoort gedacht te worden, waarbij dan duidelijk wordt, dat de eenzijdige scherpe tegenstelling tusschen rede en openbaring, zoals die in den strijd tegen het Humanisme gewoonlijk voorondersteld wordt, niet is vol te houden.

Van het Zuidelijk Uitgeversbedrijf De Christophore, Gennep:

ERNEST MICHEL: Een andere dynamiek; 88 blz.; fl. 1.10.

Volgens den schrijver vraagt de moderne tijd van den christen niet een anderen geest dan dien der apostelen, maar wel een andere techniek. Hij heeft het o.m. over de groote afwezigheid van practisch christendom in Europa; de mystiek der communismen en fascismen, hunne waarheden en hunne grondfouten en den opbouw van een daadwerkelijk christelijke hernieuwing in integraal humanisme.

Van H. Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, 20e jaar, nr 4, Januari 1938.

Nieuws van de maand. Anne de Vries. Kees. Den Bloare, IV. Berni op school. De mieren. Waar? Hoe? Waarom?

Nr 5, Februari.

Nieuws van de maand. Mooie boeken. Andersen. Een drama (Nonkel Mandus). Den Bloare (Frits Van Tichelen). O, die Lien (Tine Rabhooy). De eekhoorn (Leo Roelants). Houdt gij van regenweer? (Leo Roelants). Onze prijskampen.

Herziening van Waarden
Neo-liberalisme

Het eeuwig opnieuw beginnen.

‘De tijd spoedt heen en bakent reeds de baan waar weer nieuwere tijden ons wenken...’ Niet alléén geschikt om gezongen, maar de moeite waard om af en toe door politiekers in overweging genomen te worden, deze zin uit ons tweede of derde nationaal lied ‘Naar Wijd en Zijd’.

De geschiedenis is een eeuwig herbeginnen, maar steeds onder andere vormen en verschijnselen. Onze generatie beleeft met der daad zulke hernieuwing, zulke herhaling die zich uit in een geweldige botsing van gedachten. Het is ongetwijfeld voor velen onder ons, liberalen, een pijnlijke vaststelling dat de ideeën van vrijheid, individualisme, parlementarisme steeds meer en meer in het gedrang gekomen zijn. Zullen wij de oude liefde en het oud geloof opgeven, den rug toekeeren, verlaten en verraden om de nieuwe goden te dienen - zullen wij ons opsluiten in het verleden en, afkeerig voor het wereldgebeuren, tot negativisme vervallen - of zullen wij een realistische politiek voeren, ons aanpassen, het goede nemen waar het is en, doordrongen van gezonde relativiteitsbegrippen, een nieuwe wereldbeschouwing opbouwen, samengesteld uit materiaal van oud en nieuw formaat samen? Ik geloof dat niemand meer dan wij, liberale democraten, de weeën en de geneugten van dezen verschrikkelijk schoonen tijd aanvoelen en aan den lijve ondergaan.

Even terugblikken.

't Was toch zoo eenvoudig vóór den oorlog. Vrijheid van het individu tot de uiterste grens der mogelijkheden. Laisser faire, laisser passer - alles kwam automatisch terecht. Vraag en aanbod, mededinging, persoonlijk initiatief: zij regelden het bedrijf der menschen. Elk kocht wat hij kon en waar hij wilde, en de heele

wereld was in principe het economisch patrimonium van elk individu. Zoo voor de cultuur, zoo voor de sociale positie: onbeperkte vrijheid, onbeperkte mogelijkheid - slotsom: vooruitgang in en door den strijd der individuën - een beeld der natuur, een natuurtoestand, per difinitie en bij uitnemendheid - steeds naar de leer der Fransche wijsgeeren en der Engelsche economisten van meer dan honderd jaar her.

Was die leer wel de ware, en gelooven wij, liberalen van dezen tijd, daar nog wel zoo volstrekt in? Die goede oude tijd was die wel zoo goed als die nu oud en ver schijnt te zijn? Was het niet de tijd waarin vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid in principe, maar dan slechts in principe, de samenleving der menschen beheerschten en regeerden? Het stelsel waarin de 19de eeuw open- en opbloeide was heerlijk, maar was het leven in dat stelsel dat ook wel? Want waren vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid geen ijdele woorden voor de groote meerderheid der menschenkinderen? Was die vrijheid niet de vrijheid van den sterke om den zwakke uit te buiten? Heeft die vrijheid wel ooit veel waarde gehad voor de millioenen, die een ordentelijk huisje, warme kleeren, voldoende voedsel en alles wat een menschwaardig bestaan uitmaakt moesten derven? Die goede oude tijd was het niet de tijd der lange werkuren, der lage loonen, der onzekerheid voor den dag van morgen - was het niet de voortdurende bedreiging door het spook van de ontbering, zoo voor boer als voor werkman en kleinen burger? Was het niet de tijd der liefdadigheid met den zachten glimlach der menschlievendheid op d'eene zijde van haar aangezicht en den gebiedenden grijns tot onderworpenheid op d'andere zijde? Was het niet de tijd waar in onze fabrieksteden des ochtends het gekletter der holleblokken aan kinder- en vrouwenvoeten vóór dag en dauw de eentonige melopee van het hard labeur inluidde? Was het niet de tijd waar te vier uur 's ochtends de dokwerkers uit de Kempen naar Antwerpen spoorden met een stuk brood in den eenen zak en een pulle jenever in den anderen; en waar de landbouwer zijn ziel en zijn stem verkocht aan den landeigenaar. ‘'t Gezin van Pamel’ is misschien Buysse's aangrijpendste werk en wellicht het beste tooneelwerk uit de Vlaamsche tooneellitteratuur gebleven.

De gevolgen van den oorlog.

En daar kwam de oorlog...

En 't was uit met de vrijheid, met de vrijheid der wildernis, met de absolute vrijheid van den eenling. Hoe jammer dat de oorlog is moeten komen om veel kwaad op te ruimen en stilaan een ander grooter kwaad in de plaats te stellen! Die gedachte verbijstert ons. En nu beleeft de wereld het omgekeerde. Van de 18de, 19de en 20e eeuw met één sprong naar de middeleeuwen terug. Individualisme is uit den booze; gemeenschap en Staat of ras zijn de normen; vrijheid van denken: weggevaagd. Van wereldeconomie, terug naar nationale economie. De ruilhandel tot primitieve begrippen herleid, middeleeuwsch, barbaarsch en potsierlijk meteen. Men koopt niet de wol waar zij ten overvloede voortgebracht wordt, men maakt ze kunstmatig en de echte laat men rotten. Groote volksgemeenschappen hebben nieuwe goden ten troon gesteld. Hier is de Staat allesoverheerschend, dààr heerscht het Ras en vérder werd de proletariërleider tot God en Keizer en Oppermensch samen. Om den eenling meer levensvreugde, meer levensgenot, meer welvaart te verzekeren is men begonnen met hem als zelfstandig-denkend en vrij-handelend wezen uit de gedachtensfeer te bannen.

En zoo is daar nu een land zoo groot als een wereld en zoo rijk als geen ander, waar het privaat-bezit afgeschaft werd, waar geen enkel kapitalist meer ademt noch streeft, maar waar millioenen stumperige boeren en millioenen stumperige werklieden door een paar millioen ambtenaren en leiders gedrild en gedegenereerd worden, overkoepeld door enkele heerschers die zichzelf verteren in haat, afgunst, nijd, vervolging, verklikking, en elkander in dienst van het ideaal broederlijk uitmoorden, en waar de familie slechts bestaat om gebeurlijk als gijzelaarster voor een harer leden te dienen.

En er is daar een land waar de rashysterie de geesten doet dolen en den eigen landsman, omdat hij Joodsch of Roomsch is, tot bloedhond of verworpeling maakt - een land van dichters en denkers waar schatten van den geest tot rook verbrand worden, terwijl leiders zich ernstig bezig houden met het bepalen der sliplengte van het hemd, of om wille der deviezenpolitiek het aanbrengen van centraalverwarming verbieden.

En er is daar een land waar de Staat en de staatsidee alle humanisme gedood hebben en waar men sedert twintig jaren tracht een middeleeuwsch corporatisme kunstmatig in het leven te roepen - waar men de kapitalisten voor hun trouw aan het regime beloont met 10% afhouding op het kapitaal, zonder den werkman of den kleinen boer in ruil meer levensvreugde te bezorgen, en waar men, om landhonger te stillen en de bevolking te paaien, een onafhankelijk, eeuwenoud gebied met geweld van wapenen ingepalmd heeft.

De gulden middenweg.

Gelukkig voor ons bestaat naast die wereld nog een andere, en tot die andere behooren wij. Want er is daar ons Vaderland: het land van de synthese, het land van het compromis, het land van het gezond verstand en van den gulden middenweg. En in dat land, wij, liberale democraten - kleine minderheid, maar zelfbewust, geduwd en verdrongen, maar overeind, gescholden als dragers van een ideaal dat tot het verleden schijnt te behooren, maar waarvan wij zeker zijn dat het de toekomst is en waarvan wij hopen dat, zooniet wij, dan toch onze kinderen den nieuwen heerlijken opbloei, de zoete weerwraak, de heelende kracht en de reddende opbeuring zullen beleven en ondergaan. Nu davert de wereld nog op haar schonken en jammert in barensweeën - maar de beste geesten der menschheid belijden het nieuwe geloof dat het onze is en dat wij samenvatten in de machtspreuk: Door Vrijheid tot Welvaart en Beschaving. Want wij zijn het oude Evangelie der Vrijheid getrouw gebleven, maar met dien verstande dat wij ze slechts dulden in zooverre zij voordeelig voor de gemeenschap zij. Het bepalen der grens van schade en nut is de diepe norm onzer vrijheidsgedachte. Aan die vrijheidsgedachte, aan dat liberalisme zijn getrouw gebleven de Angelsaksers, die de helft der beschaafde wereld beheerschen - de Franschen, die door den liberaal-progres-sistischen vleugel van hun tijdelijke politieke buitensporigheden verlost, eerlang den gulden middenweg zullen terugvinden - de kleine volken in België, Nederland, Skandinavië, Zwitserland, Tjeko-Slovakije - zonder te spreken van Latijnsch Amerika - en tot dit ideaal keert de heele beschaafde wereld terug, wanneer de roes der diktatuur-experimenten zal uitgewoed zijn. En zoo denkt

de Kerk van Rome, en zoo spreekt de Aartsbisschop van Parijs, Mgr. Verdier, waar zij in de toepassing der liberaal-democratische leer en in den eerbied voor het individu het heil der menschheid zien. Hoort wat Mgr. Verdier zegt: ‘Ses enseignements et ses voeux sur le problème qui nous occupe se résument dans ces mots: Dans toute organisation politique, sauvegardez avant tout la dignité de la personne humaine et sa juste liberté.’ En verder: ‘Ne sacrifiez jamais cet idéal de la prééminence de la personne humaine à des idéologies nouvelles. Ne l'oubliez pas, les individus, les institutions et les Etats restent toujours les serviteurs de la liberté. On a substitué à ce primat de la personnalité humaine des idoles au culte desquelles la liberté est souvent immolée. Que la France, fille aînée de l'Eglise, et à travers les siècles gardienne et apôtre de la liberté des peuples, se souvienne de sa mission et de son histoire. La tradition catholique est donc incompatible avec les doctrines qui, oubliant les droits de l'individu, divinisent l'Etat, la classe ou la race.’

En zoo denken vele socialisten, in België en Nederland vooral, waar zij meer en meer de vrijheid en de erkenning van het individu in de sfeer hunner onmiddellijke belangstelling zijn gaan voeren(1). De logische doorvoering van het collectivisme is toch het communisme, en hoe bevechten deze tweelingsbroeders elkander niet; en wat blijft er over van het integraal collectivisme bij de Westeuro-peesche socialisten? Mogen wij hier herinneren aan de woorden van Kamervoorzitter Burgemeester C. Huysmans, enkele jaren geleden uitgesproken bij gelegenheid der verwelkoming van het Willems-Fonds, ten stadhuize te Antwerpen, waar hij beroep deed op alle vrijzinnigen om gezamenlijk de vrijheid van het individu als het hoogste goed te verdedigen?

Mogen wij in herinnering brengen de woorden van dit andere socialistisch Kamerlid Louis Pierard, te Luik uitgesproken bij gelegenheid van een congres der Waalsche socialisten? Hij zei: ‘Notre mouvement se réclame de la grande tradition humaniste de la civilisation française, basée sur la liberté et sur le respect de la personne humaine.’

(1) Zie De Nieuwe Kern, soc. maandblad voor politiek, cultuur en wetenschap, 4e jg. nr8 1 en 2.

Als klaroengeschal en als een psalm tevens klinkt ons de lof van onze tegenstrevers aan onze wereldbeschouwing in de ooren en vervult ons met hoop, moed en betrouwen.

Wij leven in een liberaal regime, onder een antiliberale meerderheid. De liberale parlementsleden vertegenwoordigen het tiende van het totaal aantal, maar hun levensbeschouwing vormt den grootsten gemeenschappelijken deeler van het Belgisch Parlement. Zij beheerschen verschillende segmenten der uitvoerende en wetgevende macht en hun vrijheidsideaal doordeesemt alle sectoren der Belgische gemeenschap.

En kunnen wij niet getuigen dat in die landen waar het socialisme zich tot de vrijheid en het daaruit voortvloeiende eigendomsrecht heeft bekeerd er meer welvaart, meer sociale vooruitgang heerschen dan in Rusland onder het communisme of in Duitschland onder het nationaal-socialisme of in Italië onder de diktatuur van den gewezen revolutionnair-socialist die nu de Duce is? Vele socialisten zijn tot het besef gekomen dat er sociale vooruitgang, dus practisch socialisme mogelijk is in landen waar het privaat-bezit aan den grondslag der wereldbeschouwing en der politiek-sociaal-economische staatsinrichting is, en dat in een maatschappij waar het privaat-bezit uitgeschakeld is of aan banden wordt gelegd er veeleer van echt socialisme geen sprake kan zijn.

Wat zich afteekent.

En zoo komen wij tot de vaststelling dat én de mystiek van het laisser faire, laisser passer, in haar absolute beteekenis, in haar absoluten vorm, in haar absolute verwezenlijking een overwonnen standpunt is, evenals het historisch materialisme van Marx tot de wetenschappelijke ketterijen behoort. Ziet gij de brug die deze tijd gebouwd heeft, met het materiaal uit het verleden, gerichtsnoerd door de bevindingen uit het heden? Ziet gij het compromis dat zich afteekent en vaste vormen neemt? Zooals in de kunst de talrijke ismen van het onmiddellijk naoorlogsche historisch overwonnen werden om de baan te ruimen voor een nieuwe, gezonde romantiek aangepast aan de levensvisie van den actueelen tijd, zoo ook hervormt de hernieuwingskuur in de sociaal-economie het beeld en het wezen der moderne politieke struktuur.

Het is geweldig schoon en geweldig grootsch het gebeuren, dat wij beleven, en nergens beter en nergens schooner dan in dit ons goed vaderland kan dit experiment zich voltrekken.

Als wij dat alles nu transponeeren op het gebied der practische politiek, welke zijn dan onze conclusies?

Overloopen wij vluchtig de verschillende terreinen.

Op het sociaal gebied zijn wij gewonnen voor de interventie van den staat, zich uitend in de zoo prachtige sociale wetgeving die de eer der Belgische politiek uitmaakt. Staan wij niet aan de spits der volkeren, waar wij in dit land omzeggens zonder groote schommelingen een prachtwetgeving tot bescherming van de kleinen en de geringen hebben in het leven geroepen? Zelfs de conservatief-georienteerde geesten kunnen de verdiensten dier wetgeving niet meer loochenen; want waar de volksmassa meer levenszekerheid, meer levensvreugde, meer genotsmogelijkheid en een beteren levensstandaard kent wordt de economie rechtstreeks gunstig beïnvloed. De werkman, de krotwoner, de kleine burger die den kost verdienen laten het verdiende in den home trade uitspoelen en bevruchten het productieapparaat en het distributieapparaat tegelijkertijd. Arbeidspolitie, verzekering tegen werkloosheid, wie zou deze staatsinterventie als uit den booze durven beschouwen? En is het niet ons ideaal van vrijheid verruimen en humanistisch bevruchten er voor te zorgen dat de massa van haar theoretische vrijheid ook practisch kunne genieten? En is de samenwerking tusschen kapitaal en arbeid, een ander liberaal principe, niet beter gediend door werknemers die paritair met den werkgever van gedachten wisselen en niet meer op genade en ongenade overgeleverd worden aan machtsmisbruik? En stellen wij niet vast dat de vertegenwoordigers der werknemers in dit land zoo dikwerf bewijzen van verantwoordelijkheidsgevoel tegenover dreigende arbeidsconflikten ingenomen hebben? Dat is dan de norm voor de toekomst: een betere, steeds verbeterende sociale wetgeving, gecontingenteerd door de financieele mogelijkheden en het economisch potentieel. Wij realiseeren zeer duidelijk de holheid en de valschheid van het doctrinair vrijheidsprincipe dat allen voedingsbodem miste. De cultuurbodem der vrijheid is de sociale wetgeving. En de gelijkheid en de broederlijkheid der Fransche revolutionnairen kunnen slechts verwezenlijkt worden, weze het dan ook op

relatieve wijze, in de geordende samenleving van morgen waar de vrijheid der wildernis voor organisatorische vrijheid de plaats heeft geruimd. De liberale democratie geeft hier de leiding en reikt de hand aan de belijders der monumentale Pauselijke encyclieken aan de eene zijde en aan de andere aan de sociale welvaartstrevers in het reformistisch-socialistische kamp.

Het economisch vraagstuk.

En de economie? Moet zij niet volledig vrij zijn? Zooveel mogelijk ja, en liefst heelemaal; maar in een wereld vol Chineesche muren is zelfverdediging geboden. De staatstusschenkomst in economische aangelegenheden, die volgens de traditie heelemaal tot het vrij en individueel initiatief behoorden, heeft nogmaals door den oorlog en uit noodzakelijkheid des gebods vasten voet gekregen in onze gebruiken en in onze denkwereld. Die toestand wordt door de meerderheid met gelatenheid gedragen, door sommigen, en dit scheidt ons vooral van de socialisten, geweldig geprezen en verscherpt, door weinigen als totaal uitroeibaar aangezien. Principieel houden wij het met de non-interventie, tenzij de tusschenkomst defensief weze of zich op dàt terrein beweegt waar het privaat initiatief tekort schiet. Tusschenkomst van den staat in de economische aangelegenheden is soms geboden om de uitbuiting door monsterachtige belangengroepeeringen te keer te gaan. Denkt aan sommige trusts, concerns, holdings en monopolies. En meent ge niet dat het inrichten der bedrijven, wat ook staatsinterventie postuleert, een noodzakelijkheid geworden is? Alles ligt hier in een kwestie van maat en regel.

En hier gaat onze strijd tegelijkertijd tegen het socialistisch etatisme en tegen het katholiek neo-corporatisme. Het is hier de plaats niet om deze principes practisch toe te lichten; ik durf verwijzen naar hetgeen ik over deze aangelegenheid in andere omstandigheden heb gezegd, onder meer voor wat betreft de staatsinterventie in zake den handeldrijvenden en neringdoenden middenstand. Daar vooral is de echt-liberale geest zooals wij hem in ons levendig voelen, noodig om afwijkingen en overdrijvingen te keer te gaan; het ‘Helpt u zelf, zoo helpt u God,’ blijft vooral op economisch gebied het leidmotief en de prikkel tot vooruitgang.

En, eindelijk op het cultureel gebied: zooveel mogelijk vrijheid, maar gecontroleerde en ondersteunde vrijheid.

Heel onze schoolpolitiek rust op gecontroleerde en ondersteunde vrijheid. Geen schooloorlog, geen cultuurkamp, maar gezonde en geordende mededinging inzake school, onderwijs en opvoeding. Wie zal den opbouwenden en den beschavenden invloed van deze vredespolitiek onderschatten?

Door vrijheid naar welvaart.

Diezelfde vredespolitiek leidt ons eveneens op het zoo moeilijke terrein der taalkwestie. Vrijheid in het gebruik der talen, zeker, maar met dien verstande dat de beschavingsmogelijkheden van een volk van ruim vier millioen menschen met een grootsch verleden, noch gefnuikt, noch geknakt worden. Het gevaar voor ons volk lag in de zelfgenoegzaamheid, in de verstarring, in de gemakzucht, in de afzondering, in de ikzucht der élite. In een werkelijk democratisch land wordt alleen de aristocratie van den geest erkend, maar die aristocratie heeft het recht niet volksvreemd te zijn. Zoo vatten de liberale democraten de verhoudingen der rassen in dit land op, gezien door het spectrum van hun humanistische wereldbeschouwing.

En zóó zien wij ook het internationaal gebeuren.

Door vrijheid naar welvaart en beschaving is ons ideaal. Het wordt gedeeld en nagestreefd in dit land door tienmaal meer menschen dan het getal dergenen die liberaal stemmen.

Katholieken aanvaarden in feite het liberaal-economisch principe; socialisten erkennen het individualisme in de practische uitvoering van hun programma. Deze wereldbeschouwing overzwemt de partijgrenzen, zij beheerscht 's lands bestuur en het is symbolisch dat de leiding in dit land niet alleen in den persoon van den Eerste-Minister liberaal is, maar ook en vooral in den geest en in het wezen zelf onzer nationale en internationale politiek.

Dat is de herziening van waarden die zich nu afspeelt.

Ik geloof niet in het samensmelten der traditioneele partijen in dit land. Redenen van principieelen en van practischen aard zullen deze samensmelting verhinderen. Maar ik geloof diep in het wederzijdsch bevruchten van geesten en gemoederen: ik geloof

diep in de onsterfelijkheid der liberaal-humanistische wereldbeschouwing; ik geloof diep in het bewonderenswaardige aanpassingsvermogen dier wereldbeschouwing, en ik ben overtuigd dat zij het ten slotte winnen zal én op de diktatuur van rechts én op de diktatuur van links, omdat zij het dichtst de quintessentie van het menschelijke wezen benadert. Trouwens, het begrip Mensch is een platonische idee - alléén het individu is een levende werkelijkheid. De eerbied voor het individu op grond zijner vruchtbare vrijheid, maar overkoepeld door solidariteitsgevoel en gemeenschapsdienst, dat is de stevige grondslag van ons liberalisme.

De privaat-kleermaker en de privaat-schoenmaker hebben in zekere mate de plaats moeten ruimen voor de confectie en het fabrikaat. Hetzelfde processus willen sommigen verwezenlijken voor den inwendigen zedelijken mensch. Dat is de tragische vergissing van dezen tijd, en die vergissing moet door het hernieuwd liberalisme verijdeld worden.

Liberalisme is niet synoniem van anarchie en evenmin van reactie. Het is een licht dat de waarheid opspoort, waar zij zich ook bevinde.

'L'homme auquel s'appliquent les principes de la Révolution française est aussi irréel que celui qui, dans les visions de Marx ou de Lénine, construira la Société future. Nous ne devons pas oublier que les lois des relations humaines sont encore inconnues. La sociologie et l'économie politique ne sont que des sciences conjecturales, des pseudo-sciences,' zegt dr Alexis Carrel in zijn bekend werk: 'L'homme, cet inconnu'; dit stemt tot deemoed, tot bescheidenheid, tot inschikkelijkheid.

Het liberalisme is niet alleen het verleden, het is ook de toekomst. Gelouterd en geadeld in den tragischen kamp van het naoorlogsche wereldgebeuren, zal het morgen rijker en schooner opstaan als de Phenix-vogel die sterven wil noch kan, en zal nieuw heil brengen aan een nieuwe menschheid. Niet versagen, niet wanhopen, niet twijfelen, maar ook niet verstarren. Leven, leeren, ons aanpassen, dat is onze taak. Zij wordt met den dag breeder en schooner, want naast een ongerept geloof en een onverzwakte liefde vervult zij ons tevens met een ongeknakte hoop.

Wij zoeken den gulden middenweg in het licht der Vrijheidsster.

Wij hebben veel geestelijke waarden herzien en een nieuw geluid weerklinkt voor ons als belofte van een nieuwe Lente.

ARTHUR VANDERPOORTEN.

Jean Froissart
Bij gelegenheid van de zeshonderdste verjaring van zijn geboorte[1].

Wie zich op de studie van de geschiedenis der Nederlanden in de XIVe eeuw toelegt maakt noodzakelijkerwijze gebruik van een gelijktijdig in 't Fransch opgesteld verhaal: de kronijk van Froissart. Een werk dat onder de tijdgenooten en in den loop van de latere eeuwen een buitengewoon sukses heeft gekend. Men bezit er inderdaad meer dan honderd handschriften van, waaronder belangrijke exemplaren die te Brussel in de Koninklijke Bibliotheek, te Antwerpen in het Plantin-Moretus-museum en te Bergen in de Stadsbibliotheek berusten[2]. Het prachtigste handschrift is echter dat van Breslau; in de XVe eeuw geschreven voor een onwettigen zoon van Philips den Goede, Anton, bijgenaamd 'den grootbastaard van Boergondië', werd het met een reeks heerlijke miniaturen versierd, die tot de mooiste werken van de Vlaamsche schilderkunst mogen gerekend worden. Zoodra men aan het drukken is gegaan, heeft men ook de kronijk van Froissart ter perse gelegd. Reeds in 1495 gaf Anthoine Vérard te Parijs een Froissart in drie deelen uit. Zooals andere drukken van Vérard werden de exemplaren ervan in de Nederlanden in zulken getale verkocht, dat men langen tijd geen behoefte had aan een bij ons bezorgde uitgave.

Wie was Froissart? Een Henegouwer. Zijn familie, uit Beaumont afkomstig, had zich te Valencijn gevestigd, de eenige belangrijke stad in het toenmalige graafschap Henegouwen; zooals de meeste Vlaamsche en Brabantsche steden was zij haar bloei aan de lakenindustrie verschuldigd. Jean Froissart werd er, waar-

(1) Lezing gehouden te Gent (Hooger Onderwijs voor het Volk) en onder een hier en daar gewijzigden vorm te Antwerpen (Willemsfonds), te Brussel (Willemsfonds) en te Utrecht (Literaire Faculteit van het Studentencorps).

(2) In Nederland worden insgelijks belangrijke handschriften bewaard, nl. in den Haag in de Koninklijke Bibliotheek en te Leiden in de Universiteitsbibliotheek.

schijnlijk in 1337 geboren, al bestaat er geen absolute zekerheid omtrent den datum; waar hij zijn uitmuntende letterkundige vorming kreeg weten we niet. Het staat slechts vast, dat hij **clericus tonsoratus** werd, m.a.w. dat hij de lagere geestelijke orden ontving.

In 1361 vertrok hij naar Engeland, waar hij op bijzonder vriendelijke wijze onthaald werd door Koning Edward III en door diens vrouw, Koningin Philippa. Zij was inderdaad uit Henegouwen afkomstig. Als dochter van Graaf Willem I was zij in 1327 met den jongen Engelschen vorst in den echt getreden. Froissart heeft haar volle bescherming genoten en is zelfs in haar dienst getreden. In Engeland heeft hij met zeer talrijke persoonlijkheden betrekkingen onderhouden en het is niet uitgesloten dat hij er zijn befaamden tijdgenoot, den Engelschen dichter Geoffrey Chaucer, heeft gekend. Hij vermeldt hem echter slechts een keer in zijn kronijk, nl. als lid van het gezantschap dat in 1376 kwam onderhandelen over een huwelijk tusschen den Engelschen koning Richard II en een Fransche prinses. Zijn dienst aan het Engelsche hof schonk Froissart ook de gelegenheid te reizen; in 1367 ontmoeten wij hem te Bordeaux bij den Zwarten Prins, 's konings oudsten zoon en besten veldheer; in 1368 begeeft hij zich naar Italië en keert hij over het Rijnland en de Nederlanden terug.

Het is daar, en wellicht te Brussel, dat hij het overlijden vernam van zijn beschermster, koningin Philippa, die op 15 Oogst 1369 gestorven is. In de woorden waarmede hij dit feit in zijn kronijk vermeldt, trilt zijn pijnlijke aandoening nog na: ‘De heilige engelen van het Paradijs namen haar ziel en droegen haar met vreugde den tuin des hemels binnen, want nooit in haar leven deed of overwoog ze iets dat haar deze belooning had kunnen ontrooven (VII, 182)[3].’ Froissart besloot dan ook niet naar Engeland terug te keeren. Hij ging weer in zijn geboortestad wonen, wijdde er enkelen tijd aan zaken en ontving vervolgens de priesterwijding; in 1373 ontmoeten wij hem als pastoor te Estinnes-au-Mont, in Henegouwen. Zijn ambtsbezigheden beletten hem overigens niet drukke betrekkingen met het Brabantsche hof te onderhouden. Hij heeft

(3) Behoudens andere vermelding, zijn de vertalingen uit het Fransch, van ons. De cijfers verzenden naar het boekdeel en de blz. van de uitgave Luce. Als naar de uitgave Kervyn de Lettenhove, wordt verwezen, voor de gedeelten, die bij Luce nog niet zijn verschenen, staan voor deze cijfers, de letters K.d.L.

het beste aandenken aan deze betrekkingen bewaard en hij vond er later genoegen in te vertellen hoe er te Brussel op den Kouden-berg, ten tijde van hertog Wenzel, ‘groote en vroolijke diners, soupers en feesten’ werden gegeven, ‘want dit konden ze best (K.d.L. VI, 375).’ Een tijdgenoot van Froissart, de Fransche dichter Eustache Deschamps, heeft overigens in oeroemd gebleven verzen het genot van het leven te Brussel verheerlijkt:

> ‘Brussel, vaarwel, waar de baden zijn mooi,
> De stoven en de meisjes pleizierig.’

Na een tiental jaren vruchtbaren arbeid te Estinnes, verhuisde Froissart omtrent 1384 nog eens. Guy de Blois, heer van Beaumont, een edelman die met het Henegouwsche huis verwant was, nam hem als kapelaan. Onze schrijver volgde zijn beschermer naar het slot van Beaumont en verkreeg te gelijker tijd een betrekking van kanunnik bij het kapittel van het dichtbij gelegen stadje Chimay. Zeer lang is hij echter in onmiddellijken dienst van Guy de Blois niet gebleven. In 1389 of 1390 vestigde hij zich weer te Valencijn. Uit Beaumont en uit Valencijn heeft de hartstochtelijke reiziger die hij was meer dan een gelegenheid te baat genomen om zich door Frankrijk en de Nederlanden heen te verplaatsen.

In 1394 ondernam hij zelfs weer een reis naar Engeland. Hij ondervond hoe teleurstellend het is na lange jaren plaatsen weer te zien waar men eens gelukkig is geweest. Slechts weinige vrienden uit den tijd van Philippa ontmoette hij nog. Aan het hof en in het land was alles nieuw, alles veranderd. Van wege koning Richard II genoot hij nochtans een zeer vriendelijk onthaal en het werk dat hij hem aanbood - een bundel gedichten - werd met veel genoegen in ontvangst genomen. ‘Toen vroeg me de koning,’ vertelt Froissart zelf, ‘waarvan in het boek sprake was en ik zei hem: van liefde. Over dit antwoord verheugde hij zich ten zeerste en bekeek het boek van binnen op verschillende plaatsen (K. de L., XV, 167).’

De datum van Froissart's dood is onbekend. In 1400-1401 hechtte hij zijn zegel aan een oorkonde van de Valencijnsche broederschap van Santiago de Compostella. Hij leefde nog in 1404. Wellicht overleed hij weinige jaren later.

Froissart heeft gedichten geschreven en vele ervan zijn bewaard gebleven. Allegorie en stijlaffectatie vieren er hoogtij,

Froissart ontvangt in zijn werkkamer Gwij, heer van Blois
(Parijs, Arsenaal, hs. 5190).

zooals het dikwijls het geval was in de veertiendeeuwsche Fransche letterkunde. Het werk waarop hij het fierst was en waarmede hij bij de tijdgenooten den grootsten bijval oogstte is een vreeselijk lange roman in verzen, **Meliador**; het thema houdt verband met de beroemde Tafelronde. Een meesterstuk van vervelende literatuur! Het stuk is overigens niet in zijn geheel van Froissart's hand: hij heeft er gedichten van hertog Wenzel van Brabant ingelascht.

De eenige leesbare gedichten van Froissart zijn enkele korte stukken, waarin deze weinig ascetisch aangelegde geestelijke liefde en natuur bezingt en bij gelegenheid op humoristischen toon den spot drijft met zich zelf of met anderen.

Ons interesseert Froissart in de allereerste plaats als kronijkschrijver, als auteur van zijn **Croniques de France, d'Engleterre et des païs voisins**. Deze titel is sprekend: Froissart heeft een verhaal van de Europeesche oorlogen willen schrijven, beginnend met de troonsbestijging van den Engelschen koning Edward III in het jaar 1327 en eindigend met den dood van dezes kleinzoon en opvolger Richard II, in 1400. Hij zette zich waarschijnlijk aan 't werk, op verzoek van Robrecht van Namen, rondom 1370/71.

Hoe is Froissart te werk gegaan?

Een groot gedeelte van zijn kronijk heeft hij soms letterlijk uit een andere kronijk overgenomen. Aan een dergelijke handelwijze nam niemand aanstoot in een tijd waarin het begrip van litterair eigendom haast niet bestond. De andere geplunderde kronijkschrijver was een Luikenaar, Jean le Bel; een kanunnik van Saint-Lambert, die minder hield van koorgebed dan van krijgstochten en van het leven in de vorstelijke hoven. Onder bevel van Jan van Henegouwen, heer van Beaumont, had hij eertijds met Henegouwsche en Fransche ridders in Engeland en Schotland gestreden in dienst van koningin Isabella van Engeland en van haar zoon, den jongen Edward III. Zijn werk is een van de betrouwbaarste en tevens een van de sappigste historische verhalen uit de XIVe eeuw. De auteur spreekt gedeeltelijk uit eigen ondervinding, gedeeltelijk op gezan van zijn beschermer Jan van Beaumont of van andere persoonlijkheden, die hem ingelicht hebben.

Potvin heeft eertijds en Prof. Wilmotte heeft vóór enkele maanden de aandacht op het feit gevestigd, dat sommige van de meest bekende passages uit Froissart eigenlijk van Jean le Bel zijn.

Het verhaal over den Schotschen koning Robert Bruce, die op zijn sterfbed zijn zoon David aan zijn getrouwen aanbeveelt en hen verzoekt zijn eigen hart naar Jeruzalem te dragen: het komt uit Jean le Bel, met inbegrip van de woorden die aan Robert Bruce worden toegeschreven. De zelfopoffering van de zes patriciërs, die in 1347 bij de overgave van Kales hun leven ter beschikking van den Engelschen koning stellen om de verwoesting van hun stad af te koopen en door de tusschenkomst van koningin Philippa worden gered: ook weer een wereldberoemde episode, die Froissart woordelijk naar Jean le Bel heeft gereproduceerd; op één detail na, want Froissart kent de namen van de zes burgers, terwijl zijn voorganger slechts dien van Eustache de Saint-Pierre aanhaalt.

Het zou nochtans verkeerd zijn, al te sterk den nadruk op de plagiaten te willen leggen. Froissart is en blijft een oorspronkelijk auteur. Ten eerste omdat Jean le Bel in 1370 overleed, en zijn kronijk niet verder dan 1361 reikt, terwijl Froissart's kronijk het jaar 1400 als terminus heeft. Vervolgens omdat onze schrijver, zelfs voor de periode die hij en Jean le Bel behandelen, de getuigenis van zijn voorganger op meer dan een plaats controleert en als het te pas komt verbetert of aanvult. Indien bv. de beschrijving van de gebruiken der Schotten in beide werken dezelfde is, verwittigt Froissart ons dat gesprekken met Schotsche ridders hem ervan overtuigd hebben dat niets aan het exposé van Jean le Bel diende veranderd. De Fransche nederlaag bij Crécy in 1346 wordt door Froissart op een wijze behandeld, die niet heelemaal zelfstandig staat tegenover Jean le Bel en nochtans zijn het twee verschillende lezingen. Beide schrijvers hebben het bv. over Jan den Blinde, koning van Boheme en graaf van Luxemburg, die in het Fransche leger streed, zich tot in het voorste gelid liet leiden om er ‘een goeden degenhouw’ aan de vijanden toe te deelen en in den strijd sneuvelde (III, 178). Froissart gebruikt soms dezelfde woorden als Jean le Bel, maar zijn verhaal is uitgebreider en het bewijst dat ook andere bronnen werden gebezigd. Van het hoofdstuk over den slag bij Poitiers in 1356 af, ziet Froissart er van af, behoudens uitzonderingsgevallen, zijn model slaafs na te volgen. Later zal hij zijn plagiaten uitleggen door het feit dat hij zijn werk is begonnen toen hij ‘jong was in wijsheid en in jaren (I, 210).’

In 't algemeen mag beweerd worden dat Froissart nauwgezet

Froissart laat zich voorlichten over de oorlogen die in Frankrijk hebben gewoed (Besançon, Bibliotheek, hs. 865).

heeft gewerkt. Hij heeft gedurende geheel zijn leven informaties ingewonnen over de door hem te behandelen of reeds behandelde feiten. Zijn reizen zijn nasporingsreizen geweest; hij zelf spreekt van zijn ‘enquêtes’. Gedurende zijn verblijf in Engeland ondernam hij een reis naar Schotland, die geen ander doel had. De beroemdste onder zijn verkenningstochten is die van 1388, naar Foix en Béarn. Om op de hoogte te geraken van de gebeurtenissen, die zich in 't Zuid-Westen van Frankrijk, in het Pyreneeëngebied en in Spanje hadden voorgedaan, trok hij naar Orthez, de residentie van Gaston-Phebus, graaf van Foix. Hij legt ons zelf uit hoe hij onderweg een ridder in dienst van den graaf ontmoette, Espaing de Lyon, en hem niet losliet vooraleer deze hem talrijke gebeurtenissen uit de geschiedenis van land en vorst had verteld. Later, in 1390, toen hij reeds meer dan zestig jaren oud was en te Valencijn zijn verhaal van de Spaansche oorlogen opstelde, werd hij de leemten van zijn documentatie gewaar. Hij stelde nl. vast dat hij van de oorlogen tusschen Castilië en Portugal slechts de Castiliaansche lezing aan het hof van Orthez had vernomen. Ook de Portugeesche wenschte hij te kennen. Hij trok dus naar Brugge, de groote wereldmarkt, waar Portugeesche kooplieden hem wellicht de gewenschte gegevens zouden kunnen mededeelen. En zie! Te Brugge vertelde men hem dat zich twee voorname Portugeezen in Middelburg bevonden. Hij trok over de Honte en nam op Walcheren de twee heeren een ‘interview’ af.

Een andere omstandigheid pleit ook ten gunste van Froissart, nl. dat hij zijn kronijk voortdurend heeft omgewerkt, om haar beter bij de historische werkelijkheid aan te passen. Dikwijls, zegt hij ons zelf, ‘ben ik weer in mijn smis gaan werken en smeden (K. de L., XIV, 1).’ Van het eerste boek bestaan drie verschillende redacties, van het tweede, twee; van het derde en het vierde boek is slechts één redactie bekend. Als we van omwerkingen spreken, dan bedoelen we, voor wat boek I aangaat, diepgaande omwerkingen van stof en vorm. De derde redactie, door een Vaticaansch handschrift vertegenwoordigd, is op dit gebied bijzonder kenschetsend. Froissart heeft er gepoogd zich veel onafhankelijker te maken van Jean Ie Bel dan voorheen.

In het verhaal van den dood van Jacob van Artevelde kunnen we de gevolgen van de omwerking heel duidelijk volgen. In beide

teksten krijgt de lezer een prachtige, een dramatische voorstelling onder oogen van het opgeruide Gentsche volk, dat woest, onrechtvaardig en wreed den ‘wijzen man’ ter dood wil brengen en van Artevelde, die benauwd, maar kalm met argumenten antwoordt, welke de menigte niet wil en wellicht niet kan begrijpen. Artevelde, die de door hem aan 't volk bewezen diensten inroept en eindelijk lafhartig vermoord wordt. Maar in den eersten tekst is het hoofd van den opstand ‘een linnenwever, genaamd Thomas Denis (III, 203).’ Met het oog op de omwerking van den tekst heeft Froissart meer nauwkeurige informaties ingewonnen: verantwoordelijk voor den moord is nu Thomas Denis ‘de deken der wevers’ (III, 318) en dit komt, afgezien van den voornaam, met de werkelijkheid overeen.

Het bestaan van deze verschillende teksten heeft natuurlijk de taak van de uitgevers moeilijk gemaakt. Reeds Plantin had dit ingezien en van 1563 tot 1565 heeft hij zich onledig gehouden met de voorbereiding van een uitgave van Froissart, die aan de verschillende teksten hun recht zou laten wedervaren. Hij moest het echter opgeven.

Welke waarde dient aan de kronijk van Froissart, als historische bron, toegekend? Op een dergelijke vraag dient eerst geantwoord dat bij Froissart slechts dient gezocht wat er te vinden is. Voor strategie, voor taktiek en voor diplomatie heeft hij noch aanleg, noch veel belangstelling en hij verstrekt er dan ook weinig gegevens over. Hij blijft aan de oppervlakte van wat hij vertelt, zelfs als het een grooten veldslag geldt, zooals de verschrikkelijke nederlaag, die een Kristen leger in 1396 te Nikopolis van wege de Turken onderging. Heeft hij het over politieke onderhandelingen, zooals die van Lodewijk van Male met de oproerige Gentenaren, dan ontbreekt hem elk diep inzicht en legt hij vooral den nadruk op de uiterlijke omstandigheden. Heelemaal in zijn element is hij als het geldt een plechtigheid te beschrijven, zooals het bezoek, door Philips VI bij Paus Benediktus XII te Avignon afgelegd, de lijkplechtigheid van denzelfden koning van Frankrijk of de kroning van zijn opvolger Jan II.

Wat men ook niet van Froissart moet verwachten zijn diep doordachte beoordeelingen van personen of van feiten. Gewoonlijk herhaalt hij wat hij heeft hooren zeggen. Aldus na de dramatische

beschrijving van het ‘Bal des Ardents,’ het feest waar koning Karel VI en vijf jonge edellieden zich te Parijs in ‘wilde mannen’ hadden vermomd en vier van hen in brand geraakten en verkoold werden. Froissart schrijft dat God daar ‘een groot voorbeeld en teeken’ heeft willen geven om den vorst te waarschuwen, dat hij ‘deze genoegens van de ledigheid der jeugd moest vaarwel zeggen (K.d.L. XV, 90).’ Hij geeft eenvoudig weer wat te Parijs werd verteld.

Er zijn weinige uitzonderingen op deze algemeene bemerking. Ik wensch er twee aan te halen, die me getroffen hebben. Met bittere woorden commenteert Froissart den moord, die in 1387 op den gewezen Gentschen agitator Frans Ackerman werd gepleegd; ‘Ziedaar het loon van wie het gemeen heeft gediend (K. de L., Introd. I, 309).’ Prachtig in zijn bondigheid is het portret van den eersten graaf van Vlaanderen uit het huis van Boergondië, Philips den Stoute: ‘de hertog van Boergondië, die wijs en vindingrijk was en wat zijn belangen betreft, zeer ver kon zien (K. de L. XV, 54).’

Of Froissart niet partijdig is geweest? Ongetwijfeld. Alle kronijkschrijvers waren het. Het merkwaardige is dat de sympathieën van Froissart dezelfde niet zijn gebleven. Hij heeft een evolutie doorgemaakt, die in de verschillende boeken van zijn werk en in hun omwerkingen kan gevolgd worden. In 't begin was hij Engelschgezind: invloed van Robrecht van Namen, die hem tot het schrijven aanzette, van Jean le Bel, zijn model en vooral van koningin Philippa, voor wier nagedachtenis hij een zoo diepe vereering had bewaard. Guy de Blois deed hem eerder naar de Fransche partij overhellen en de ontgoochelingen, die hij in Engeland ten tijde van Richard II opliep, brachten het hunne bij ten gunste van dezen ommekeer. In de laatste jaren heeft zich de invloed van de Beiersche dynastie, die in Henegouwen regeerde, doen gelden, en daar zij met het Boergondische huis verwant was, kregen de verhalen van Froissart een Boergondischgezinde tint.

Froissart had alle vooroordeelen van het milieu waartoe hij behoorde, of liever van het milieu dat hem had opgenomen: den adel, de omgeving van de vorsten, de ridders. Hij, die een burger was, voelde niets voor de belangen en voor het standpunt van de burgerij, en bij gelegenheid maakt hij wel eens zijn standgenooten

belachelijk. Tegenover de arbeidersbevolking zijn zijn gevoelens alles behalve vriendschappelijk.

Als schrijver is hij buitengewoon aantrekkelijk. Hij bezit een zeer zeldzaam talent als verteller; hij kan de belangstelling van zijn lezers gaande houden tot op het oogenblik waarop de krisis zich zal ontknoopen. Het tragische laat hij zóó sterk aanvoelen, dat het een onuitwischbare herinnering nalaat.

Er zijn weinig schrijvers uit zijn tijd, die dermate de gave bezaten, om leven en kleur weer te geven. In den grond was hij een schilder, en dit kenmerkt zoozeer zijn genie, dat dezelfde indruk ook blijft voortbestaan als de Fransche tekst vertaald wordt. Wij bezitten een Middelnederlandsche vertaling, door een Hollander, Geryt Potter van der Loo, in 1430 bewerkt, van de **Chronique de Flandre**, m.a.w. van het verhaal der troebelen in Vlaanderen tusschen 1378 en 1387, dat Froissart eerst zelfstandig opstelde en later in het tweede boek van zijn kronijk opnam. Ik wensch u een korte passage voor te lezen uit het hoofdstuk waarin de vlucht van graaf Lodewijk van Male door de straten van Brugge, na den slag, op het Beverhoutsveld in 1382, wordt verteld(4). De kleuren, de beweging, de tegenstelling van licht en duisternis wordt u onmiddellijk gewaar:

De Gentenaren zijn de stad binnengedrongen. De graaf trekt met een gewapend gevolg naar de Markt om ze te bestrijden. Een vooruitgezonden ridder komt echter met een slechte tijding terug: '...Dair keerde dese ridder bij den grave, als hij eerst mochte ende vant die grave met enen groten hope van fackelen ende toirtsen alrede te pairde geseten uptie markte te rijden. Doe riep die ridder tot den grave: "Here, tis al verloren; die vijanden hebben die marcte in." Die grave redt voirt, ende meende noch die stede te verhalen ende in te crijgen; mer doe sij bij die marcte quamen ende roepende: "Vlaenderen die leeuwe, hogen moet!" zagen sij die marcte vol Gentoyseren staen. Daer keerden sij hem omme ende seyden: "Here, keert weder, of ghij sijt dair doot omme, of ten alreschonsten gevangen van Uwe vijanden, want sij hebben die marcte beslagen, ende wachten Uwer dair;" want wair sij uut ene stegen of strate enich licht van fackelen of toirtsen ver-

(4) Uitg. de Pauw, I, blz. 180-182.

namen, riepen sij alle terstont: Hier comt onse prince in onsen handen; elk man sie scarp toe...'

De graaf laat zich overtuigen: '...doch hij pleechde raedts ende en reet niet voirt ten marcten wairt, mer dachte hoe hij hem bergen soude, dair hij enen corten raedt up nam in hemselven, ende was dese: terstont dede hij uitdoen alle die toirtsen ende fackelen, ende seyde: "Ic sye wail hier en is genen weer up ende dairomme geve ic enen ygelijken oirlof hemselven te bergen die mach, ende nyemant en moeye hem met mij." Twelcke dair terstont na sine ordynancie also geschiede, ende elc man sach om een gadt. Die grave reedt met hem anderden in een cleen steechskijn, ende dede hem dair ontwapenen bij dien enen man, ende werpen thernasse wech, ende hij toich des knechts rocke an...'

Ik hoop dat ik erin geslaagd ben u te laten beseffen dat Froissart een groote kronijkschrijver is geweest en een meester van de woordkunst. Waarom verdient hij, Franschtalige schrijver, echter bij ons, in een Vlaamsch milieu, herdacht?

Waarom? Omdat we hem zooveel verschuldigd zijn in verbet met de kennis van ons eigen verleden! Hoeveel gebeurtenissen uit de geschiedenis der Nederlanden heeft hij niet verhaald of beschreven? De eerste, de Nederlandsche fase van den Honderdjarigen oorlog, waarin Willem II, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland als hoofd van de Engelsche partij optrad en waarvan het eerste gevecht zich in Vlaanderen, te Kadzand, in 1337 afspeelde. Onder zijn prachtigste bladzijden dienen de passages aangehaald over den opstand in Vlaanderen tegen Lodewijk van Male: hoe de 'Witte kaproenen' te Gent in 1379 den grafelijken baljuw Rogier van Autryve op de Vrijdagmarkt van zijn paard rukten en ter dood brachten; het gevecht te Nevele tusschen de Gentenaren en ridders in dienst van den graaf; de slag bij Rozebeke in 1382, die het gezag van Lodewijk van Male over het grootste gedeelte van Vlaanderen herstelde; de onderhandelingen die. na den dood van den graaf, tot den vrede van Doornik hebben geleid, in 1385 tusschen Philips den Stoute en Gent gesloten. Over de voorbereiding door laatstgenoemden vorst van de eenmaking der Nederlanden weet Froissart ons eveneens menig belangwekkend gegeven mede te deelen. Hij heeft wel is waar de draagwijdte van de feiten die hij behandelt niet ingezien, maar deze feiten zelf, hun mate-

rieele geschiedenis, indien ik mij zoo uitdrukken mag, staan bij hem in het volle licht. Men denke aan de bladzijden, die hij aan twee gebeurtenissen wijdt, waarop als het ware de eenmaking van de Nederlanden gegrondvest is: eenerzijds, het te Kamerijk voltrokken huwelijk tusschen de kinderen van Philips den Stoute, hertog en graaf van Boergondië, graaf van Vlaanderen en van Artesië met de kinderen van Albrecht I, graaf van Henegouwen, Holland en Zeeland, heer van Friesland; anderzijds, de door Philips den Stoute verkregen tusschenkomst van het Fransche leger ten gunste van hertogin Johanna van Brabant en Limburg in 1388 tegen haar vijand, den hertog van Gelre. Men weet immers dat de huwelijken van 1385 de vereeniging van Henegouwen, Holland, Zeeland en Friesland, en het optreden van 1388 de vereeniging van Brabant en Limburg, met Vlaanderen en Artesië, een veertigtal jaren later, voor gevolg hebben gehad.

Wie over zulke gebeurtenissen uit onze geschiedenis geschreven heeft met de begaafdheid, die Froissart bezat om informaties in te winnen en met het kunstenaarstalent, waarvan hij op elke bladzijde van zijn werk blijk geeft, verdient ook in Vlaanderen en in 't Nederlandsch, bij de zeshonderdste verjaring van zijn geboorte, te worden gehuldigd.

Moest hieromtrent getwijfeld worden, dan zouden, geloof ik, in een Gentsch milieu, alle aarzelingen verdwijnen na de lezing van een lof van Gent, dien ik uit Froissart letterlijk vertaal (K. de L. IX, 159-160):

'Indien u in Vlaanderen zijt geweest, weet u dat de stad Gent de souvereine stad is van Vlaanderen, in macht, raad, heerlijkheid, ligging en in alles wat men opsommen of zich herinneren kan als eigen zijnde aan een goede en edele stad en dat drie groote rivieren, die schepen dragen om door de geheele wereld te varen, haar dienen. De grootste is de Schelde, dan komt de Leie en de kleinste is de Lieve: laatstgenoemde draagt schepen en is haar van groot nut, want zij komt van Sluis en Damme, van waar talrijke waren van overzee haar bereiken. Langs de Schelde bereiken haar het graan van Henegouwen en de wijn van Frankrijk; langs de Leie, groote hoeveelheden graan van het goede land van Artesië of van naburige markten. Aldus is Gent te recht gezeten en gelegen in het kruis des Hemels.'

Bibliografische Nota: De eenige volledige uitgave van Froissart's kronijken is die van Baron Kervyn de Lettenhove, **OEuvres de Froissart. Chroniques**; Brussel, 1863-1877, 27 d. in 8° (uitg. van de Académie Royale de Belgique). Op een hooger wetenschappelijk niveau staat de echter onvolledige uitgave van Siméon Luce, Gaston Raynaud en Léon Mirot, **Chroniques de J. Froissart**, Parijs, 1869-1931, 12 d. tot nog toe verschenen, in 8°; het jaar 1388 wordt bereikt (uitg. van de Société de l'Histoire de France). De Nederlandsche vertaling werd uitgegeven door Nap. de Pauw, **Jehan Froissart's Cronyke van Vlaenderen**, vert, van Gerijt Potter van der Loo; Gent. 1898-1909, 4d. in 8° (uitg. van de Koninklijke Vlaamsche Academie). Het model van Froissart is in de uitgave van J. Viard en E. Déprez te raadplegen: **Jean le Bel, Chronique**, Parijs, 1904-1905, 2d. in 8° (uitg. van de Société de l'Histoire de France).

Voor wie slechts een idee wenscht te hebben van Froissart's talent als verteller, mogen twee bundeltjes uittreksels aanbevolen worden: **Froissart, Les plus beaux récits des Chroniques**, Parijs, de Boccard, z.d., in 16°. **Histoires de Froissart**. publiées avec une introduction par Henri Longnon; Parijs, La Cité des Livres, 1931, in 16°. In beide bundels werd de taal verjongd.

Over Froissart raadplege men, buiten de inleidingen tot hooger vermelde uitgaven: A. Molinier, **Les sources de l'histoire de France des origines aux guerres d'Italie**, d. IV, Parijs, 1904, n^r^ 3094, blz. 9-18. Mary Darmesteter, Froissart, Parijs, 1894. F.G. Shears, Froissart, chronicler and poet, London, 1930. Daarenboven in Robert Bossuat, **Le Moyen Age**, Parijs, 1931 ('Histoire de la littérature française publiée sous la direction de J. Calvet') het hoofdstuk over onzen schrijver (van de hand van André Bossuat).

Voor wat de iconographie en de miniaturen betreft: Arthur Lindner, **Der Breslauer Froissart**, Berlijn, 1912 en den catalogus van de tentoonstelling, te Valencijn in 1937 door den heer P. Lefrancq ingericht: **Catalogue des expositions organisées par Ia ville de Valenciennes en l'honneur de Jehan Froissart du 11 septembre au 10 octobre 1937**.

Mijn collega en vriend Prof. Dr. H. van Werveke is zoo vriendelijk geweest mijn tekst te herlezen. Ik ben hem een reeks verbeteringen en aanvullingen verschuldigd, waarvoor ik hem hier hartelijk dank zeg.

F.L. GANSHOF.

Bedrijfsorganisatie

Er zou een ongetwijfeld zeer belangwekkende studie kunnen geschreven worden over de evolutie der inmenging van den Staat in het leven van zijn onderdanen.

Wat België betreft, meenen wij in dit opzicht na 1830 drie groote onderverdeelingen te kunnen onderscheiden.

Vooreerst beperkte de Staat zich tot interventies op politiek gebied.

Nadien, onder druk, voor een belangrijk gedeelte althans, van de opkomende arbeidersbeweging, zag hij zich gedwongen ook zijn reglementeerende hand te doen gevoelen op sociaal gebied.

Het economisch terrein bleef voor den Staat echter als ‘taboe’ en deze tweede periode duurde dan ook ongeveer tot den wereldoorlog.

Eens die periode van verschrikking echter voorbij, krijgt het den schijn alsof de Staat het individu in al dezes uitingen aan zich ondergeschikt wil maken. Wij zien dan ook dat van dit oogenblik af, ook in economisch opzicht, en op een terrein dat tot dan toe voor het privaat initiatief voorbehouden bleef, een oneindige reeks wetten, koninklijke besluiten, kader- en grendelwetten, enz. meer en meer reglementeering invoeren.

Voorbeelden daarvan zijn er met de vleet, zoowel op gebied van den buitenlandschen handel als op dit van den binnenlandschen handel. Het hoeft geen betoog dat de economische crisis van 1933-1935 deze strekking nog is komen versterken, - en in niet onbelangrijke mate[1].

Die evolutie is zelfs reeds zoo ver gevorderd dat er bijna geen betwisting meer is over de vraag of staatsinterventie op economisch gebied gewenscht is. Meeningsverschillen bestaan slechts over de mate van die inmenging. Trouwens, dit is steeds de vraag geweest,

(1) Les tendances de l'Etat moderne. - Echo de la Bourse, 2 Februari 1938.

doorheen gansch de geschiedenis; overheidsinmenging is er immers altijd geweest[2].

Deze jongste jaren echter, vooral naar aanleiding van de economische crisis, is men in zekere kringen, - voornamelijk, in den beginne zelfs bijna uitsluitend, in katholieke milieu's, - beginnen te spreken over corporatisme en bedrijfsorganisatie.

Wij moeten er onmiddellijk den nadruk op leggen dat het hier niet meer gaat over een alleenstaande interventie van den Staat in een of ander beperkt vak van ons economisch leven, maar wèl over een algeheele herinrichting van de economisch-sociale structuur van den Staat, in zooverre zelfs dat E.P. Arendt, een overtuigd voorstander van de bedrijfsorganisatie, beweert dat wij op een oogenblik gekomen zijn, 'dat in alle landen het dilemma gesteld wordt: ofwel de geleidelijke nationaliseering der economische bedrijvigheid, ofwel de bedrijfsorganisatie...'[3].

Wat tot nog toe bestond, telt niet meer...!

Wij moeten zeer critisch staan, meenen wij, tegenover al zulke plannen, die een algeheele wijziging willen brengen in het huidig systeem, want het kan of mag toch niet ontkend worden dat het economisch liberalisme of individualisme ook goede zijden heeft, vele zelfs, en dat het in sociaal opzicht getoond heeft voor breede aanpassingen vatbaar te zijn, zonder dat daarom de essentie er van moest verloochend worden.

Daar wij echter die geestesrichting aankleven, die niets a priori verwerpt, meenen wij dat het noodig is die voorgestelde nieuwigheid aandachtig te onderzoeken.

Het kan niet betwist worden dat het corporatisme en de bedrijfsorganisatie hier en elders een ieders belangstelling gaande houden, dat het aantal aanhangers en verdedigers reeds zeer aanzienlijk is, en dat zelfs velen, die eerst weigerig stonden, nu tegenover beide begrippen een te gemoetkomende houding aannemen.

Wanneer wij nu echter te rade gaan bij de zoovelen reeds die over corporatisme schreven, dan valt het ons op dat er in de

(2) Zeer leerrijk in dit opzicht is het zoo pas verschenen boek van Prof. Dr. L. Dechesne: L'Expérience historique de l'Economie dirigée ou L'Homme à la conquête de la Liberté. - Luik 1938.

(3) Verslag over 'Bedrijfsorganisatie' op het eerste congres van de Kath. Vlaamsche Volkspartij: - De Courant, 17 October 1937.

wetenschappelijke literatuur nog heel wat meeningsverschillen bestaan over wat de term ‘corporatisme’ eigenlijk voorstelt, over de vraag welke politieke, economische en sociale realiteit zou moeten beantwoorden aan het abstracte begrip waarmede in tallooze geschriften, van meer en van minder belang, geschermd wordt. Als wij dan trachten te begrijpen waarom het corporatisme en de bedrijfsorganisatie door zoovelen met een gunstig oog aangezien worden, dan schijnt het ons dat dit min of meer groot succes ook voor een belangrijk deel te danken is aan de wervende kracht van de woorden op zich, zonder verdere begripsbepaling, dat rond die woorden zelfs een soort van mystiek(4), van romantiek heerscht, die herinneringen wekt aan een zekere geïdealiseerde organisatie der maatschappij tijdens de Middeleeuwen(5).

Wat ook heeft bijgedragen tot de ideologische ontwikkeling van het corporatisme, en later tot het practisch in toepassing brengen er van, is wel het verlies van het vertrouwen in de politieke instellingen der parlementaire democratieën. Terzelfdertijd ontstond een zucht naar vernieuwing, naar diepgaande hervorming der constitutioneele formulen. Van daar al die ontwerpen tot hervorming van den Staat, van daar ook het succes van het corporatisme.

Staatscorporatisme.

Sedert korten tijd werd echter in enkele landen een soort van corporatieve inrichting der maatschappij ontworpen, en kreeg er ook een begin van uitwerking. Noemen wij voornamelijk: Italië, Portugal, Oostenrijk(6).

Het corporatisme heeft echter in die landen een zeer gevaarlijken vorm aangenomen. Het is er staatscorporatisme geworden.

Die vorm van corporatisme is alleszins verwerpelijk; omdat

(4) P. Jolly: La mystique du corporatisme. - Parijs, Hachette, 1935. G. De Leener: Idéologie du corporatisme. - Revue de l'Institut de Sociologie. Oktober-December, 1935.

(5) Wat dit betreft kunnen wij de lezing aanbevelen van het reeds geciteerde werk van Prof. Dechesne.

(6) Voor hen die een kort algemeen overzicht zouden wenschen over de corporatieve verwezenlijkingen in het buitenland, citeeren wij: Prof. A. Muller S.J. - La Politique corporative; Marcel Laloire - Le Corporatisme; Jef Rens - Corporatisme? Neen! Bedrijfsorganisatie? Misschien!

hier het principe van economische ordening, dat toch bij de meestert de grondslag is van hun corporatieve neigingen, ondergeschikt gemaakt is aan het principe van het politiek overwicht van den staat op het individu; omdat het hier de staat is die gansch het economisch leven in bedwang houdt, die alles regelt: de prijzen, de productie, den verkoop, enz.; omdat de economische kringen geen invloed meer hebben op de ontwikkeling der economie; omdat ten slotte het gansche systeem afhangt van den dictator, en dictatuur postuleert(7).

Dat is nog lang niets voor België.

Onder invloed van die verwerpelijke richting van corporatieve verwezenlijkingen heeft de openbare meening zich dan ook meer en meer afgewend van het '(staats) corporatisme', en nu spreekt men bij voorkeur over

Bedrijfsorganisatie.

Velen staan tegenover de bedrijfsorganisatie milder gestemd dan tegenover het corporatisme(8). Dit is, meenen wij, in de eerste plaats toe te schrijven aan het feit dat er een algemeene neiging tot 'meer ordening' in het economisch leven te bespeuren valt. Die gunstiger stemming tegenover een organisatie der beroepen mag gedeeltelijk ook beschouwd worden als reactie tegen wat men weet een verkeerde vorm van ordening te zijn, nl. het corporatisme. Indien de bedrijfsorganisatie zulk een gunstige pers heeft, is dit echter ook hieruit te verklaren dat het begrip nog erg vaag voorkomt, en dat alle ontwerpen die een min of meer scherpe ordening nastreven, door 'bedrijfsorganisatie' kunnen gedekt worden. Geldt het echter concrete wetsvoorstellen en -ontwerpen te bespreken, dan duiken de meeningsverschillen scherp en talrijk op - en ook de practische moeilijkheden!

Het zou ons te ver leiden hier een overzicht te geven van de verschillende opvattingen in zake bedrijfsorganisatie of van de voorstellen en wetsvoorstellen, die deze jongste jaren werden

(7) Men leze o.a. de citaten, die M. Schadeck verzameld heeft in zijn studie: L'Organisation des professions, in La Vie Economique et Sociale, Mei 1937.

(8) Dit komt o.a. zeer duidelijk tot uiting in den suggestieven titel der brochure van Jef Rens: Corporatisme? Neen! Bedrijfsorganisatie? Misschien!

voorgebracht. Zij hebben trouwens alle sterk aan actualiteit verloren, nu er van regeeringswege zelf een commissie van deskundigen samengesteld werd om een voorontwerp van wet op te stellen.

Herinneren wij slechts aan de twee wetsvoorstellen van oudminister Heyman, die betrekking hebben op het wettelijk statuut der syndicaten en op de paritaire commissies. Er is verder een wetsvoorstel van den heer Van Ackere, dat slechts een beperkten tak van het economisch leven betreft en de beroepsorganisatie der ambachten en neringen beoogt. Er is zelfs een voorstel van den heer Wauters, dat enkel slaat op den landbouw.

Vermelden wij ook nog een schets van volledige bedrijfsorganisatie uitgaande van het Studiecentrum tot Hervorming van den Staat en ten slotte het voorstel van Prof. H. Velge, dat eveneens gansch het economisch leven van het land wil omvatten(9). Deze beide ontwerpen komen in hun groote lijnen sterk overeen met het z.g. 'Regeeringsontwerp'.

Zooals gezegd heeft de regeering dus aan een met dit doel ingestelde commissie van deskundigen gevraagd een voorontwerp van wet op de bedrijfsorganisatie op te stellen. Dit ontwerp is klaar, maar de regeering heeft het nuttig geacht, alvorens dit ontwerp tot het hare te maken en het bij de Wetgevende Kamers neer te leggen, het te onderwerpen aan de kritiek van de groote professioneele en interprofessioneele groepeeringen.

Die groepeeringen hebben aan de regeering hun oordeel te kennen gegeven, en nu, volgens de verklaring van minister Van Isacker in de Kamer, bij de bespreking van de begrooting van Middenstand en Economische zaken, wordt door de regeering de laatste hand gelegd aan een definitief ontwerp op de bedrijfsorganisatie.

In afwachting moeten wij ons dus behelpen met den tekst van de commissie van deskundigen.

(9) Een korte ontleding van al deze voorstellen vindt men in: M. Schadeck - L'Organisation des professions. La Vie Economique et Sociale, Mei 1937. - J. Rens - Corporatisme? Neen! Bedrijfsorganisatie? Misschien! G. Heyman - De Middenstand in de Staathuishoudkunde. Antwerpen 1938.

Het voorontwerp van de commissie van deskundigen.

Wij kunnen ons niet van den indruk ontmaken dat het onderhavig ontwerp te veel ineens wil omvatten. Zoo worden o.m. behandeld: het wettelijk statuut der syndicaten en der beroepsgroepeeringen in het algemeen, de uitbreiding en de veralgemeening van de collectieve arbeidscontracten en van de paritaire commissies, de bedrijfsraden, de hoogere raden voor Arbeid en Sociale Voorzorg, voor den Middenstand enz., de bedrijfsreglementeering, enz.

De private groepeeringen.

Inzake het wettelijk statuut der beroepsgroepeeringen zij eerst opgemerkt dat het ontwerp zeven vormen van beroepsvereeniging erkent; daarin zijn begrepen de interprofessioneele patroonsorganisaties, de werkliedensyndicaten, de boeren- en boerinnengilden, de kamers van koophandel en nijverheid, de syndikale groepeeringen van ambachtslieden, de syndicaten van bedienden, de federaties van beoefenaars der vrije beroepen, enz.

Drie vormen van wettelijk statuut zijn voorzien:

1) De beroepsvereenigingen zonder rechtspersoonlijkheid, die bijgevolg geen verantwoordelijkheid kunnen aangaan, maar toch kunnen deelnemen aan de organisatie van de bedrijven;

2) De beroepsgroepeeringen met beperkte rechtsbevoegdheid; deze kunnen onroerende goederen bezitten, personeel in dienst nemen en collectieve akkoorden aangaan, die echter geen ‘contracten’ zijn en geen rechtswaarde bezitten;

3) De beroepsgroepeeringen met volledige rechtsbevoegdheid, die collectieve arbeidscontracten kunnen sluiten.

De ruime rechtspersoonlijkheid komt ongeveer overeen met het statuut der vereenigingen zonder winstbejag.

De vrijheid van vereeniging wordt gehandhaafd; ‘niemand kan verplicht worden al of niet van een beroepsvereeniging deel uit te maken,’ al zegt de memorie van toelichting: ‘Deze bedrijfsorganisatie wil ook de burgers, die nog niet bij beroepsgroepeeringen zijn aangesloten, aanzetten deel uit te maken van private beroepsgroepeeringen, die zij vrijelijk zullen kiezen.’

Er wordt een register der beroepsgroepeeringen gehouden; tot het bekomen van een of ander wettelijk statuut worden formaliteiten voorgeschreven, alsmede zekere bekendmakingen. Deze formaliteiten zijn zeer eenvoudig; misschien zelfs te eenvoudig, zoodat het gevaar niet denkbeeldig is dat daarvan gebruik zal gemaakt worden om allerlei soorten van beroepsverenigingen op te richten, ten einde op de eene of andere wijze voordeel te halen uit dit wettelijk statuut. De practijk zal hier wel den weg wijzen.

Alvorens de ontleding voort te zetten, willen wij onmiddellijk doen opmerken dat het wetsontwerp naar onze meening een groote leemte vertoont. Er wordt namelijk nergens duidelijk aangetoond welke soorten van ondernemingen, enz. een bedrijf omvat. Hoe zal de afbakening der bedrijven geschieden? Nergens geeft het wetsontwerp daarop een zakelijk antwoord.

Een bepaling als deze - ‘Het bedrijf zooals dit in onderhavig ontwerp van wet wordt opgevat, bestaat uit al de personen, die tot een bepaald aantal nijverheids-, handels-, of landbouwtakken behooren’ - kan misschien wel ‘den geest bevredigen’, maar levert o.i. geen practische resultaten op.

De eenige aanduiding, die wij in de memorie van toelichting vinden, is ‘dat een bedrijf zeer dikwijls al de personen en al de ondernemingen omvat die:

1) hetzij bijdragen tot de voorbereiding van een zelfde categorie van producten (bv. de machines),

2) hetzij bijdragen tot de vervaardiging van een zelfde categorie van grondstoffen (bv. de textielproducten),

3) hetzij bijdragen tot de prestatie van dezelfde categorieën van diensten (bv. het vervoer, de verzekeringen, enz.).’

‘Ieder bedrijf kan verder onderverdeeld worden in een zeker aantal bedrijfstakken en kan beroep doen op personen, die tot verschillende bedrijven behooren.’

De afbakening der bedrijven zal dus later moeten geschieden per koninklijk besluit[10].

(10) Dit komt inderdaad tot uiting in art. 64, dat zegt: De Koning stelt voor ieder nijverheids-, handels-, of landbouwbedrijf minstens een nationale paritaire commissie in. Het koninklijk besluit waarbij de commissie wordt ingesteld bakent de bedrijven af. - Wat dit beteekent leze men in M. Schadeck: L'Organisation des professions - La Vie Economique et Sociale, November 1937.

Wij betreuren dat de commissie van deskundigen gemeend heeft hierover geen verderen uitleg te moeten geven. Wij vreezen inderdaad dat heel wat moeilijkheden zullen aan het licht komen; met die afbakening der bedrijven hangt immers ook samen de vrijwaring van de belangen der minderheden.

En toch is het noodig dat in dit opzicht vooraf meer klaarheid gebracht wordt. Hoe kan inderdaad een industrieel of een handelaar zijn goed- of afkeuring te kennen geven over een organisatie der bedrijven, indien niet eens duidelijk gemaakt wordt wat een bedrijf is en in welk bedrijf hij zal ondergebracht worden?

Een advocaat is een advocaat; en een geneesheer een geneesheer. Maar eens op het terrein van den handel kan niet meer gezegd worden dat twee handelaars steeds dezelfde belangen hebben. Of zou een onderscheid gemaakt worden tusschen importen exporthandel? Groot- en kleinhandel? Groote en kleine kleinhandel? Enz.

Werkelijk, wij meenen dat hier voor de deskundigen nog heel wat werk voor den boeg ligt, en dat dit deel van het ontwerp nog duchtig zal moeten herzien en aangevuld worden[11].

De officieele organismen.

Het tweede deel van het ontwerp is gewijd aan de officieele organismen, van welke wij allereerst de **ondernemingsafvaardigingen**[12] vermelden.

Het voorontwerp zegt dat in iedere onderneming met ten minste tweehonderd loontrekkenden een afvaardiging van het personeel wordt ingesteld, terwijl tevens voorzien wordt dat de Koning gelijkaardige ondernemingen kan instellen in de ondernemingen van minder dan 200 loontrekkenden.

Het is opvallend hoe in het onderhavig voorontwerp de betrekkingen tusschen de werkgevers en de werknemers een der hoofdpunten vormen van het voorgestelde systeem.

(11) Het vermelden waard in dit opzicht is de suggestie van den heer M. Schadeck, die zich een commissie of een koninklijken commissaris zou kunnen Indenken, belast met de taak een uitgebreide studie te wijden aan het bestaande beroepsleven, om daarna de kaders te schetsen van de in te stellen bedrijfsorganisatie.

(12) Hierover schreef de heer Th. Brant een lezenswaardige bijdrage in De Courant van 13 November 1937.

Verre van ons natuurlijk de gedachte ons te kanten tegen de verbetering van die betrekkingen. Integendeel, het is onze vaste overtuiging dat het noodzakelijk is alles in het werk te stellen om die te verbeteren en om alle mogelijke misverstanden en conflicten te vermijden. In dien geest is trouwens de instelling van die ondernemingsafvaardigingen opgevat. De tekst luidt immers dat de ondernemingsafgevaardigden hoofdzakelijk tot taak hebben 'den geest van samenwerking tusschen het bestuur van de ondernemingen en hun personeel in stand te houden.'

Het is onbetwistbaar dat vele van de kleine en zelfs ernstigere conflicten in de ondernemingen zouden kunnen vermeden worden, indien het bestuur van de onderneming er van op de hoogte was en indien zekere buiten de onderneming staande organismen niet al te opdringerig hun invloed deden gelden op de arbeiders.

Indien er ook van patroonszijde meer en meer ingezien wordt dat vertrouwelijke betrekkingen met het personeel per slot van rekening nog tot de beste en duurzaamste resultaten leiden, toch valt het op dat zij niet erg ingenomen zijn met deze nieuwe ondernemingsafvaardigingen; minder om het principe zelf, dan wel om de wijze waarop men het wil toepassen.

Men wil inderdaad de instelling er van verplicht maken, in de voorwaarden hierboven aangeduid. Tegen diè verplichting is het, dat de bedrijfsleiders zich kanten.

Waarlijk, men kan zich afvragen tot wat die ondernemingsafvaardigingen zooal kunnen leiden.

Het feit dat die afgevaardigden zullen moeten aangeduid worden door verkiezing door het personeel zelf, zegt al niet veel goeds en maakt de baan vrij tot een atmosfeer van wed~ en naijver, die noodzakelijk ongunstig inwerkt op de goede verstandhouding in de onderneming, zoowel onder de arbeiders zelf als in de betrekkingen tusschen de arbeiders en de patroons.

En wie zal er dan verkozen worden? De bekwaamste, de waardigste arbeiders? Of de hardschreeuwers, die het meest beloven, de opruiers, die het uiterste extremisme willen voorstaan? Gaat zich op die wijze ook de politiek niet mengen in die verkiezingen?

Kortom, valt niet te vreezen dat die nieuwe instellingen juist het tegendeel gaan veroorzaken van wat beoogd wordt?

Waarom niet eenvoudig nog eenigen tijd wachten alvorens die instelling in alle takken van nijverheid eenvormig te willen opdringen?

Er bestaan reeds zekere pogingen, hier en elders, om die personeelafvaardigingen in te schakelen in het bedrijfsleven. Tot nu toe hebben slechts diegene goed gewerkt, die vrijelijk uit een vertrouwelijke samenwerking en verstandhouding tusschen patroons en arbeiders tot stand gekomen zijn. Wil men die instellingen verplicht maken, dan verdwijnt die grondslag en treedt in de plaats een organisme, bij de wet ingesteld en dat de arbeiders het recht geeft met hun patroons te vergaderen. Meteen zijn de betrekkingen tusschen patroons en arbeiders ook minder vertrouwelijk, strakker, meer afgestemd op de begrippen rechten en eischen.

Wij meenen dan ook te mogen besluiten dat de verplichte instelling van die ondernemingsafvaardigingen niet gewenscht is en dat het hoofdstuk daarover gerust mag geschrapt worden. Het voorontwerp bezondigt zich hier aan een al te groote strakheid.

Hetzelfde geldt trouwens van de paritaire commissies.

WALTER DIERCKX,

(Slot volgt).

Licentiaat in de Handelswetenschappen.

Menuet

Als de lieve, kleine freule,
In haar golvend zijden kleed,
Van de trappen van 't bordes
Naar het hofpark treedt,
Kijkt, verstoord, de douairière,
Die zoo pas aan 't fluistren was,
Door 't in gouden rand gevatte
Glimmend oogenglas.

Zij had pas haar elpen waaier
Tot een veilig scherm gesteld,
Tot een scherm, waarachter zij
Liefst veel kwaads vertelt;
En daar komt die kleine freule,
Zoo te zeggen nog een kind,
Die haar onderbreekt en daadlijk
Aller aandacht wint.

Fluit, viola, clavecimbel,
Vangen aan hun eerste maat
En de kleine freule zet
Zich ten dans paraat,
Wijl zij, stralend als een lelie
Die op haren stengel wiegt,
Sierlijk buigt en, rank en lenig,
Aan het dansen tiegt.

Breedgekraagde jonkers staren
Het bekoorlijk schouwspel aan;
Zelfs de witbepruikte knecht
Blijft bewondrend staan;

Maar, vermoeid, zet zich de kleine.
Lieve freule, blozend neer
En de trotsche douairière
Zoekt haar vrienden weer.

Doch de dans der kleine freule
Heeft elks hart bekoord
En de douairière raakt
Des te meer verstoord,
Want, wanneer zij met haar waaier,
In haar kring terug verschijnt,
Is het net, alsof, bij toover,
Elk op beurt verdwijnt.

Grimmig tuurt de douairière
Naar het glinstrend waterspel
Van de sierlijke fontein,
Die haar stralen hel
In het rozig-marmren bekken
Speelsch en dartel rollen laat
En op 't kleine Cupidootje,
Dat in 't zonlicht staat.

Maar niet naar de douairière
Houdt de schalk zijn boog gericht:
Naar de freule lief en jent
Stuurt hij zijne schicht;
En de trotsche douairière,
In haar kleed met kanten sleep,
Gaat en pruilt om vele dingen
Die zij nooit begreep...

HUBERT MELIS.

De Stad op het Einde
Slot[1]

XI

Het was de schuld van zijn onmacht tegen de geweldige demonen die baas speelden in de menschen van Babel, dat Elam in die maat verbitterde.

Het was op zoon moment van kwade luim, dat hij het bureau van Ingre's vader binnentrad met een lijst der laatst ingekomen boeken voor de boekerij.

De sterke man keek Elam glimlachend aan. Hij vond den jongen Elam zeer veranderd den laatsten tijd:

- 'Jonge man, ik ben tevreden over u!'
- 'Ik heet Elam, mijnheer.'

Wie onthoudt namen van kleine dingen?

- 'Och ja, die namen, ziet ge? Mijn dochter is heel ingenomen met u... en tevreden en gelukkig zelfs wanneer zij bij u is!'
- 'Verschooning, maar ik ben haar kamermeid niet, mijnheer.'

De potentaat keek Elam aan met een verbaasd gezicht en bemerkte tusschen zijn glinsterende oogen twee groeven, die vervloeiden met de diepe rimpels van zijn gefronst voorhoofd.

- 'Zijt gij niet tevreden hier, mijnheer Elam?'

Elam haalde de schouders op met misprijzen en schudde dan vastberaden 'neen'.

- 'Zoo!'

De potentaat stapte een paar keeren heen en weer en mijmerde; Elam dacht: 'deze gelegenheid laat ik niet voorbijgaan om te doen gevoelen dat ik me niet lijk een kind gelukkig laat maken door het een duit in de vuist te stoppen; ik wil dezen man kwetsen in zijn hoogmoed, er mag van komen wat wil. Hij begon met den potentaat zoo bedaard hij maar kon aan te kijken.

- 'Gij zijt een ander man geworden, mijnheer Elam, al ziet uw gezicht er wel wat vermoeid uit!'
- 'Dat hebben wij beiden gemeen, mijnheer!'

(1) Zie blz. 120, 158 en 212 en volg.

De potentaat glimlachte:

- ‘Inderdaad, mijnheer, inderdaad!’

Toen kaatsten Elams woorden door het vertrek en al wat hij vóór zes maanden had meenen te zeggen, schreeuwde hij nu uit in het gezicht van den verbaasden potentaat; al wat hij van vroeger wist en al wat hij later vernomen had, voegde hij er nog bij.

Zijn toon was verbitterd, want zijn onmacht en kleinheid martelden zijn ziel, toen hij zag aan het gezicht van den mensch voor hem, dat deze medelijden had met hem.

Nu deed hij lijk een dronken man, die bij zijn thuiskomst al zijn porselein tegen den grond smijt met vloeken tusschendoor.

Toen de potentaat inzag, dat het nog wel een tijdje kon duren met die vaart, zette hij zich neder achter zijn bureau, ontstak kalm een sigaar en blies den geurigen rook naar het gezicht van den tierenden Elam.

En deze verdedigde voor het eerst de zaak van God, sprak over de stad als over een kooi van doorvoede dieren, slechte zeden, werkstieren en buiken tegen den grond, verhangen artisten en over ‘Het dal der verveling’, waar de menschen waren als kostumen aan een kapstok.

Hij haalde Fian Tsoe Tsé's woorden aan van pisbak en riool, om later te praten over Ingre: de braafheid zonder devotie, die zonder kennis van God niemand kwaad deed en toch maar een speelding was van haar misvormde fantazie en van hem.

Dat laatste dacht Elam, maar hij verzwéég het.

- ‘Maar mijnheer, God benaderen is alleen het doel van het leven en voor uw stad is het te laat en voor mij ook. Het asphalt uwer wegen zal als gesmolten margarine naar de riolen loopen en God zal het vuur van zijn toorn over uw paleizen doen ontbranden. Waar zullen wij, de menschen, kruipen om daaraan te ontsnappen, dat vraag ik u, mijnheer? Ik weet het, die boodschap komt zes maanden te laat, maar beter laat dan nooit.’

Elam kwetste, door een slag op het marmeren blad van het bureaumeubel, de kneukels van zijn vingers en beet op de lippen om de pijn, die hij luchten wilde in een lichten gil, dood te nijpen, want dat zou zijn positie stellig ondermijnd hebben.

Toen sprak de potentaat met zijn eeuwige kalmte:

- ‘Gij zijt wanhopig, mijnheer Elam, en verbitterd zijt gij ook al, gij zijt een zwak mensch. Ga, keer terug tusschen uw boeken, want ik verwacht van u geen groote dingen!’

Elam ging, pijnlijk getroffen en buiten adem liep hij door de wandellanen. De bladeren dropen van kouden herfstregen. Met zijn overjas open liep hij, in de ziel gekwetst, te rillen van de kou!

Hij plaatste zich op een bank en voelde de natheid van de zit door zijn broek, maar bleef nadenken.

Wanneer de wrange pijn der ontgoocheling wat bezonken was, maakte hij, gezeten op de bank in den regen, het treurig bilan op van zijn leven: zijn zucht naar de studie, zijn leven zonder strijd, zijn verwende opvoeding, zijn bekeering tot de waarheid, het verblijf bij vader Polycarpus, de ongezonde jacht in zijn bloed, de man zonder stuur en zonder wil in deze bedorven stad. Het besluit had de potentaat zelf getrokken: hij was een zwak mensch.

Elam regende doornat en was in de ziel plat en ontmoedigd van de waarheid zoo onverbloemd te overdenken en terwijl de duisternis begon in te vallen, stapte hij naar zijn hotel.

Dien avond ging hij niet naar Ingre en ook niet naar 'De Spin'.

Hij doofde alle licht op zijn kamer, deed de deur op slot en toen er iemand kloppen kwam, hield hij zich muisstil in zijn zetel.

Daar viel de mediteerende Elam in slaap en zijn natte kleeren droogden op zijn lichaam.

XII

Des morgens bij zijn ontwaken, kreeg Elam opeens een groot heimwee naar vader Polycarpus, naar den ouden harden man, naar de lucht van zijn bosch en zijn hut. Hij kon het niet langer uithouden.

In zijn slaap had hij Polycarpus gezien; zijn koude oogen barstten als kersen en tranen dropen eruit; hij had Elam geroepen.

Elam wilde terug naar hem, nu dadelijk weg uit de stad, zonder nog iemand te zien, die hem kon tegenhouden.

Hij kleedde zich netjes als naar gewoonte, deed zelf een paar nieuwe schoenkappen aan, maakte zijn nagels proper en vertrok na het lekker ontbijt.

Op de boot kreeg hij de zeeziekte, trok zich menigmaal het binnenste buiten, zoodat zijn smakelijk dejeuner over boord ging en lag daarna met een gezicht, wit als krijt, zijn lichaam, ziek, slap en klein als een voddeken, in een ligstoel op het dek te wachten op nieuwe bevallingen voor zijn zieke maag.

- 'Zoo moet de profeet Jonas zich gevoeld hebben in den buik van den visch, tijdens zijn reis naar Ninive. Ook mijn lichaam is tegen niets bestand en mijn ziel tegen nog minder; die slaat ellendig op de vlucht.'

Elam schrok geen beetje, toen hij den ouden kluizenaar terugvond, onder een eikenboom eikels rapend in een zak.

- 'Mijn kind, mijn zoon!'

Van verbauwereerdheid liet hij den zak met vruchten vallen en nam Elam in de armen en snikte van vreugde.

Hij stiet zijn jongen leerling wat van zich af om hem te kunnen bekijken:

- 'Hoe vind ik u terug, Elam, mijn zoon?'

- 'Veranderd, vader, zeer veranderd! Zie maar!'

De droeve oogen van Polycarpus staarden hem aan.

- 'Gij ziet er uit als een koordendanser, mijn zoon! Meent gij dat ik niet wist dat alles zoo zou verloopen, indien gij naar die verdorven stad gingt? Gij hebt u willen meten met de wereld en hebt van alle dingen moeten ondervinden. Kom nu in onze hut wat water drinken. De studie kan een mensch wel geleerd maken, maar daarom nog niet sterk. Dat kan de educatie alleen en vooral de versterving der opstandige zinnen.'

- 'Och vader! Vader!'

- 'Huil nu maar, mijn zoon, ik weet het, gij hebt het mij immers verteld over vroeger, hoe gij thuis werdt grootgebracht en over uw zenuwachtige hoestjes en uw zieke darmkens en over de doktoors en den Engelbewaarder. Heeft God het op de wereld plezierig gehad? En wees er zeker van, menschen die hem nadoen, worden sterke kerels. Maar gij, mijn zoon, hebt gij vóór uw twintigste wel ooit eens een snotvalling opgedaan en een slecht meisje gekend?'

- 'Nu wel, vader, nu wel en meer dan één!' snikte Elam luid.

- 'Natuurlijk, nu het te laat is. Gij hebt met alles ineens kennis gemaakt: met de snotvalling en den val van het eigen vleesch. Och kom, ook ik heb een moeder gehad en weet best wat dat beteekent. Het lichaam van den mensch moet toch tegen iets kunnen en de ziel tegen meer.'

Hij leidde Elam alzoo predikend naar de hut en liet zijn eikels liggen onder den boom.

- 'Bekijk eens, mijn kind, hoe schoon dit bosch is in het herfstweder. Houdt gij niet meer van het licht in de boomen? En daar zijn nog boschduifkens, hoor! Lach nu liever eens, gij zijt immers terug bij mij. Hier is het zoo goed te lijden en alzoo boete te doen en gelukkig te zijn.'

Zij traden de hut binnen; alles was er hetzelfde gebleven.

- 'En kom eens naar uw kamerken, ook daar is alles nog op zijn plaats, gelijk gij het achterliet. Alleen zal er veel stof op uw boeken liggen. Ook zullen wij versche bladeren in uw matras moeten steken, de andere zijn natuurlijk rot en zullen stinken en morgen eten wij patatten en jammer dat ik geen vetgemest kalf bezit, want ik zou het slachten!'

Daar vlogen vogels de kamer uit langs het openstaand raam, toen Polycarpus en Elam binnentraden.

- 'Wat is God goed en gij ook, vader!'

- 'En gelukkig dat wij zijn, mijn zoon! Kom, doe nu die gekke kleeren maar uit, wij zullen er in de komende Lente de vogelkens mee uit ons hofken houden.'

Elam lei de kleeren af, wierp jas, broek, getters, schoenen en zijden kousen op een hoop in een hoek en schoof op het laatst zijn fijn lijnwaden hemd van zich af, want hij had verleerd te blozen.

Toen vader Polycarpus hem zoo naakt voor zich zag staan en hij zijn eeltige handen over de teedere huid van Elams borst liet gaan, schudde hij het hoofd:

- 'Arme kleine, ik geloof nooit dat gij met zoo'n lichaam door de hemelpoort geraakt en geen wonder dat de zonde daarop verlieft en zoo een lichaam op de zonde.'

Dien nacht deed Elam geen oog dicht.

Hij had koude en was de lucht van het bosch niet meer gewoon; zij drukte hem en deed zijn longen pijn.

Hij dacht ook terug aan de verleidelijke Ingre, wat wilt gij? Daartegen was niets te doen, dat zat te diep in zijn bloed.

XIII

Nu begon Elam zich van alles wijs te maken en zijn hart te berispen, gelijk men iets berispt waarvan men veel houdt. Hij beproefde met succes zijn vriendschap voor de verdorven artisten afschuwelijk te vinden en walgde van vrouwen, als het liefken van den dichter, die toch liefkens zijn voor wie hen begeert.

Fian Tsoe Tsé was een lage genieter, een mensch verzopen in het kwaad, een die de zonde van de zinnelijkheid opgelost had in het rood van zijn bloed. Hoe had Elam toch met zoo een slecht mensch heele avonden kunnen doorbrengen!

Ook de eerste dagen stiet hij Ingre uit zijn ziel: hij moest nu alles van ginder maar uit zijn hoofd zetten. Toch had hij elken slapeloozen nacht aan haar gedacht, soms onvoorzichtig.

In den dag liet hij zijn geest tegen zijn hart spreken:

- 'Ingre is blind, dat is nummer één, zij moet ook verdorven zijn van in zoo een midden te leven. Harteken, wees blij dat gij uit Babel gevlucht zijt; hier bij vader Polycarpus is het beter, die is heilig.'

Het hart van Elam liet zich dat niet welgevallen en antwoordde nog luider:

- ‘Ingre is schoon en in haar paarse toilet met diep uitgesneden décolleté was zij toch verrukkelijk om aan te kijken. Zeker, haar oogen waren blind, maar geen lucht van een zomerlandschap stak vol dieper blauw. En wat weet gij te zeggen van Ingre's zoenen en van de diepe golving van haar heupen, wanneer zij voor uw oogen uitrustte op haar divan van donker fluweel? Zet dat alles maar eens uit uw hart, zoo gij kunt, haha!’

En Elams geest sprak alzoo:

- ‘God is heel wat meer waard dan die vrouw!’

Alzoo troonde God in Elams geest, maar de schoone Ingre regeerde in zijn hart.

Ook vlamde het verlangen naar Ingre na enkele dagen weer op in zijn ziel.

Hij riep luidop haar naam, dat het door gansch het bosch klonk en sneed hem uit in de stammen der boomen, waaronder hij droomend zitten ging. Ingre!

Vader Polycarpus werd opnieuw ongerust:

- ‘Jongen, dat is niet de geschikte methode om te strijden tegen een onrustig en onwillig hart. Reken af met de vrouw die gij toeroept. Zoolang gij dat niet doet, loopt gij gevaar.’

Daarna begon de oude kluizenaar strenger op te treden, legde Elam zwaar werk op om zijn geest af te leiden, deed hem hout hakken, droge bladeren naar de hut sleepen en den weerbarstigen grond omspitten.

Elam gehoorzaamde, maar bleef niet minder aan Ingre denken en verlangde naar haar.

Op zekeren dag bracht de goede Karlijne weer een pot melk en Elam was juist bezig droge bladeren aan het samentrosselen op een hoop.

- ‘Juffrouw Karlijne!’ riep hij.

De vrouw verschoot, zag om en keek in het lachend gezicht van Elam.

Zij was nog leelijker geworden.

Daar speelde een herfstzon door de naakte takken der boomen en de droge bladeren op den grond waren warm ervan.

- ‘Och, mijnheer Elam, wat doet gij mij verschieten en gij zijt terug van de reis?’

- ‘Ja, juffrouw Karlijne, gij zijt nog altijd even goed en schoon, dat zie ik.’

Hij gaf haar een hand.

- ‘Zult gij nog in dit bosch kunnen leven en verstervingen doen?’

- ‘Zit op deze bladeren naast mij, juffrouw Karlijne, ik zal u eens wat vertellen.’

Beiden namen plaats op de bladeren en de ziel van Elam stroomde vol afkeer voor die dikke boschwachtersdochter, omdat hij aan Ingre dacht, die fijn en elegant was en beter geurde.

Wat een stinkdier! dacht hij. Loop naar de bron, gij riekt naar den stal.

Karlijne begon te vertellen en Elam was met zijn gedachten ver weg. Zij vertelde van de koe, die gekalfd had, en dat het kalfken dood was en zij er veel verdriet om had.

Opeens brak Elam den woordenvloed van Karlijne en begon te vertellen over Babel. Het verbaasde de vrouw, Elam zoo vrijpostig te hooren spreken en haar gezicht schoot in vuur van schaamte en de puisten erop gloeiden:

- ‘Maar, mijnheer Elam toch!’

En Elam vertelde verder, maar altijd verder en zijn geestdrift laaide op, toen hij over Ingre sprak en hij hitste door zijn woorden zijn bloed op.

Voor Karlijne was het of zij een slecht boek las, zoo ergerde het haar.

- ‘Dat leven heb ik meegemaakt, juffrouw Karlijne en die artisten en Fian Tsoe Tsé maakte ik tot mijn vrienden en mijn verlangen tot Ingre is niet dood; het zal wel nooit dood gaan, dat gevoel ik genoeg. Ik zal eeuwig naar haar blijven verlangen.’

Elam wou in de vlaag van verweektheid zijn arm slaan rond de heup van Karlijne, want hij vergat in zijn drift de afschuwelijkheid van haar rood gezicht, opgejaagd als hij was door zijn woorden.

Maar de vrouw sprong recht, in haar zedigheid diep gewond en sloeg op de vlucht:

- ‘Maar mijnheer Elam, gij doet gelijk een zondaar, gij zijt een slechte kerel geworden!’

Elam lachte hard en wanhopig, wierp zich met het gezicht op den bladerenhoop en barstte dan uit in wild huilen.

- ‘Ingre! Ingre! Ingre! Mijn God!’

Nog denzelfden avond vertrok Elam in stilte. Dat was een droeve terugtocht.

Hij liep bestoft en slordig over de wegen, opgejaagd door de drift in zijn verdorven bloed.

Onderweg ontmoette hij een kermiswagen met een jong gezin, dat ook naar Babel wilde. Zij hadden vernomen dat de menschen daar niet meer konden werken, omdat het er zoo heet was bij dag.

- ‘Wie niet werkt, moet zich amuzeeren, zegde de man van den kermiswagen, en wij gaan er met onze danstent naar toe! Stap maar gerust op, mijnheer.’

Daarbinnen zat er een jonge vrouw, die een volle borst gaf aan een gulzig kind en Elam dacht aan Ingre en aan haar heerlijk lichaam.

XIV

Te Babel stiet God ondertusschen den gang der seizoenen in de war en dat maakte de menschen zenuwachtig.

***

Was dat nu een weder voor een herfsteinde?

Des nachts vroor het dat het kraakte. Goed, dat komt wel meer voor, maar pas stak de klare dag in de lucht, of de warmte werd ondragelijk en maakte ieder benauwelijk. De heeren deden hun zomerhoeden aan en 's namiddags wandelden de vrouwen onder zonneschermen in lichte bloezekens door de stadsparken en zochten den waterkant of legden zich lui neder in het gras.

En dat was nog maar een begin.

God lichtte al de dingen te Babel uit den haak en met den tip van één zijner gedachten stuurde Hij heel het menschelijk vernuft in de war.

Fian Tsoe Tsé paste zich aan met demonisch scepticisme, dronk bij dag koele limonade en des nachts warmen wijn en maakte alzoo de situatie niet ingewikkelder. Hij vond er zelfs een gelegenheid in, om schoon te praten:

- ‘Mijn vrienden, sprak hij, ik heb wel meer gevochten tegen de wisselvalligheden van het klimaat; of denkt gij, dat het beter gaat in het Russische binnenland, waar ik jaren verbleef en den gehoorzamen thermometer zag dalen, graden en graden onder nul... en is nul niet het vriespunt, mijn vrienden? Ik heb de voeten van een verliefden banjotokkelaar weten bevriezen onder zijn stoel en dit terwijl een mooie danseres zijn bloed opwarmde door haar wild gedans. De dames liepen er die dagen als Teddy's in hun berenhuiden en de neus die men buitenstak bevroor of droop voor lang. En dan de warmte der Kermadekeilanden, tijdens het heetste van het seizoen, mijn vrienden! De menschen leefden die dagen meer in het water dan op het vasteland en het nudisme deed een

belangrijken stap vooruit, natuurlijk alleen maar bij de schoone jeugd! Dat was een tijd, mijn vrienden, ik zeg het u, dees is maar kinderspel.'

Ingre wachtte voor het raam de terugkomst van Elam af en haar leed was veel grooter dan de bekommernis om het klimaat.

Het plotse verdwijnen van den beminde had een fermen deuk aan haar groot geluk gegeven. Haar traanklieren waren uitgedroogd van dagen en nachten te weenen en nu lag zij moe en zonder fut te tasten in het duister naar alle mogelijkheden.

- 'Papa, waar is Elam?'

De potentaat haalde de schouders op, maar had toch de gansche stad doen doorsnuffelen en zoo vernomen, dat Elam ze had verlaten op een morgen en dit zonder reisgoed, nadat hij smakelijk had ontbeten, precies als naar gewoonte.

- 'Kindje, die jongen was voor geen groote zaken in de wieg gelegd.'
- 'En mijn geluk dan, papa, telt gij dat voor een kleine zaak?'
- 'Elam is op reis, wat wilt gij? Het was een kleine lichtzinnige dwaas!'

Ingre had geen tranen meer en huilde droog, haar fijn zijden zakdoekje stuk bijtend van zielepijn.

En God zette elken dag de schuif wat verder open en de warmte werd op den duur verzengend en verwekte neusbloedingen, die niet te stelpen waren. En vele menschen stierven.

De dokters vonden een Latijnschen naam voor de ziekte, maar geen geneesmiddel, en de eenvoudige menschen noemden het simpel 'doodbloeden'.

Tegen Gods macht begonnen nu de geleerden een verweer met lapmiddelkens.

's Nachts vocht men tegen de scherpe kou door gratis warme soep uit te deelen aan den nachtarbeider en den wandelaar, den trambediende en de mannen van de post.

Op de openbare plaatsen werden groote vuren aangelegd om het bevriezen der buitenloopers te beletten.

Bij dag, terwijl de zon de stad bestookte, werd ijs uitgedeeld om koeldranken te bereiden en de spuitkarren sprenkelden de straten met koel water nat... maar de menschen bleven naar hun asem pakken en stierven bij honderden.

De dagbladen maakten de optelling der slachtoffers van het slechte weder.

De dood pakte Fian Tsoe Tsé, den tegen alle klimaat bestanden Chinees, in het midden van één zijner verhalen.

- 'O, mijn vrienden, mijn leven was een heerlijke droom, maar steeds vol onrust en in het Zuiden, waar het warm was als nu en in het Noorden, waar het koud kon zijn eveneens als nu, bleef de passie voor geneugten mij de baas en de liefde mijn groote passie. Ik heb nachten doorgebracht, gezeten buiten onder een wuivenden palm, luisterend naar de nachtgeluiden, naar een fluitspeler in blauw maanlicht met zijn liefken op zijn schoot, het was verrukkelijk! Ik heb genoten, mijn vrienden, niets dan genoten en terwijl het getokkel op een banjo en het gerekt geschrei op hobo's geneugten waren voor mijn gevoelig gehoor, waren de slanke figuren van de zich afmattende danseressen geneugten voor mijn kijklustig oog. Ik dronk ondertusschen geurigen alkohol zonder maat en mijn vingeren streelden gulzig schaduwvolle beelden. Door de geneugten heb ik menschen als reuzen zien wegsmelten en ik ben blijven leven en de genoten lusten branden voor eeuwig, hier binnen in mij!'

Bij dien armen vloek duwde de dood zijn scherpen mond dicht. Fian Tsoe Tsé's gelaat bleef plots staan en sloeg uit in ander geel en het zweet droop er af. Een spottend lachje stak nog in de hoeken van zijn lippen, die blauw kleurden. Het licht in de oogspleten doofde uit. De Chinees kreeg niet den tijd om adieu te zeggen aan het gezelschap, want hij versteef in den dood, de handen in den schoot. De mannen en vrouwen rond hem sloegen verschrikt op de vlucht.

De vrienden zaten op dat moment lustig en luid te banketteeren en midden het feestgedruisch sloeg het moment voor hen.

De pianist profaneerde juist een gewijd motief, dat Elam hem eens had gewezen in een oud missaal en varieerde de muzikale zinnen in jazztempo.

Hij sloeg opeens met zijn kaal hoofd op de toetsen van het klavier neder en klopte zoo zijn laatste dissonnante.

De dichter zat dood op het Engelsch kabinet en Liska, zijn meisken van plezier, zwierde langs het kleine venster uit, in een vlaag van waanzin, de twee en dertig verdiepingen naar beneden.

De wijsgeer lag stomdronken onder de tafel en stierf zoo.

De gordijnen achter de vensters van het Torenhuis werden neergelaten en daarachter verzonk de hoogmoed in het niet.

- 'Ingre, mijn Ingre!'

Elam stormde de trappen op van het Torenhuis, naar de

kamer van zijn beminde en vond ze daar liggen met koorts van hitte en in eenzaamheid.

- ‘Mijn Ingre!’

- ‘Elam, ik heb gewacht... en, nu gaat het lijk in Sodoma en gelijk gij mij verteld hebt... hoe jammer toch!’

Toen sloeg ook daar de hittegloed langs het open raam naar binnen en trof Elam.

De monden tegen elkaar gleden beiden langs de zonde de eeuwigheid in.

Daarna barstte de zon open en het regende vuur over Babel, dat in vlammen sloeg.

Uren van daar, vierde vader Polycarpus in boetedoening een heilig Kerstfeest.

De sneeuw lag er kniehoog.

HENDRIK PRIJS.

Boekbeschouwing

Jef de Combe. - Gids voor Bouillon en omstreken. De Sikkel, Antwerpen; 64 blz., 5 fr. Met 11 illustraties, 2 plattegronden en 1 wandelkaart.

De leider van de Jeugdherberg ‘Sur la Hauteur’ te Bouillon, een onzer bekwaamste gidsen - wij zagen hem te Parijs aan het werk -, wil met dit handig boekje de Vlamingen en de Noord-Nederlanders de mooie wandelingen in en rond de aloude hoofdstad van Godfried van Bouillon's hertogdom doen kennen. Zijn 37 beschrijvingen brengen ons een haast volledig overzicht van al het natuurschoon, dat daar te ontdekken valt. De practische inlichtingen, die verder verstrekt worden, maken dezen keurigen gids natuurlijk nog interessanter.

K. Leonard. - Plantkunde. De Oogst, St. Jacobsmarkt 50, Antwerpen; 160 blz.; 12 fr. Talrijke platen en figuren.

Deze ‘Plantkunde voor lager en voortgezet onderwijs’ van Schoolopziener Karel Leonard zal alom gretig onthaald worden. Ze treft door het nieuwe van haar opzet: de uitstekende keus van kamer-, zaad- en sporenplanten, de klaar-rake ophelderingen, beschrijvingen en raadgevingen, de boeiende bloemensprookjes; door het geheel waait een verfrisschende wind van verjongde methode. Natuurlijk is ‘Plantkunde zonder planten een long zonder lucht’ en moet ‘nevens het leerboek de levende natuur en het bezielende woord van den meester treden’ en het vak ‘onderwezen worden overeenkomstig de twee hoofdprincipes van alle gezonde didactiek: activiteit en aanschouwelijkheid.’

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van het Office de Publicité, Brussel:

AIME DE CORT: Conscience's Jeugdserie.

Nr. 1. Rikke-tikke-tak, naverteld voor kinderen.

Nr. 2. Houten Clara, evenzoo.

Ieder nummer 30 blz., met een gekleurd titelblad en 4 groote illustraties; 5 fr.

Aanbevelenswaarde boeken voor prijsuitreikingen.

Van de Uitgeverij ‘Steenlandt’, Filips van den Elzaslaan, 44, Kortrijk:

MARIA PEREMANS-VERHUYCK: Catlijne Meyblom, 2e deel: De Weg naar het Voetlicht; 246 blz.; 48.- fr.

Van de Garve, Brugge:

J. GRESHOFF: Te grabbel, zeven korte beschouwingen; 62 blz.; 3 fr.

Inhoud: Daeye; De komediant; Van de Woestijne; De Bohémien; Poëziekritiek; Naneven van Chamfort; Gide's klein drieluik.

Van H.P. Leopold's uitgeversmij, N.V., den Haag:

HENDRIK DE VRIES en JOHAN DIJKSTRA: De Ploeg 20 jaar; 20 blz.; met 12 reproducties naar schilderijen; fl. 1.

Nummer 3 van de Vrije Bladen 1938.

Van J.B. Wolters' uitgevers-maatschappij, N.V., Groningen:

MARIE GIRARDET: La dangereuse traversée, annoté par A.J. DREWES Jr; 118 blz. en 37 blz. Vocabulaire; fl. 1,10.

Maakt deel uit van de Bibliothèque pour la jeunesse.

Van K. Beyaert, Brugge:

E.Z. SCHOLASTIKA: Lessen over gezondheidsleer; 120 blz.; 10 fr. Talrijke afbeeldingen.

De eerste handleiding van gezondheidsleer, ten gebruike van de middelbare beroepsscholen, volkomen op wetenschappelijken grondslag gebouwd, oorspronkelijk werk van een der bekwaamste leeraressen uit het technisch onderwijs in het Vlaamsche land (Roeselare).

Van Kosmos, Amsterdam:

Prof. Dr. L. HEYERMANS: Beroepsziekten en bedrijfs-hygiëne; 100 blz.; Fl. 0,95.

Kernachtig gesteld, is dit boekje gericht naar de speciale noodwendigheden van onze beroepsschoolleerlingen (hoogste jaren) en hun volwassen werkbroeders. Men bezoeke geen veiligheidstentoonstellingen zonder in het bezit van dezen zeer betrouwbaren gids te zijn.

Van Hendrik Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, Maart 1938:

Inhoud: Nieuws van de maand. Twee sprookjes van Andersen. De termieten. Berni op school. Van alles wat. Wie? Hoe? Waarom?

Van Oprecht, Zürich:

Mass und Wert, Maart-April 1938; 150 blz.; 2,50 Zw. Fr.; abonnement: 12 Zw. Fr.

O.a. ‘Ulysses Umfahr’, novelle door M. Dreher; ‘Drei Bilder aus einem alten Tessiner Park’, door Hermann Hesse; ‘Salzsee’ en ‘Schöpferische Schwermut’, door A. Zollinger; ‘Mozart und die Humanität’, door Alfred Einstein; twee bedrijven uit ‘Phädra’, van Bernhard von Brentano; ‘Erinnerung an Stresemann’ (een vinnig beeld van den Duitschen Staatsman), door E. Feder; ‘Betrachtungen über den Indeterminismus in der Quantenphysik’ (een mengeling van wijsbegeerte en moderne natuurwetenschap), door den Nobelprijsdrager Louis de Broglie. ‘Glossen’ en boekbesprekingen.

Van De Sikkel, Antwerpen:

Nederlandsche Historiebladen, tijdschrift, gewijd aan de Geschiedenis en de Kunstgeschiedenis van de Nederlanden, onder redactie van de grootste Vlaamsche en Noordnederlandsche historici: Prof. L. van der Essen, Prof. F.L. Ganshof, Prof. St. Leurs, Prof. H. van Werveke, Dr. R. Van Roosbroeck; Prof. P. Geyl, Prof. R.R. Post, Prof. A.A. van Schelven, Jhr Dr. P.Y. van Winter en Fr. Vermeulen; 1e jaargang nr 1, Januari 1938. Prijs per nummer: fr. 35; abonnementsprijs fr. 90. (Per jaar, 4 nummers) van ± 160 blz., geïllustreerd.

De redactie acht den ‘tijd gekomen, om den samenhang der gebeurtenissen en der historische verschijnselen van de geheele Nederlandsche cultuureenheid intens te gaan bestudeeren’ en ‘nieuw licht te werpen op de belangrijkste feiten uit de geschiedenis van de Nederlanden.’

Dit eerste nummer bevat voorname bijdragen van de Profs. van Werveke, Geyl, Ganshof, Post; de Drs. Bartstra, de Smedt, Jhr van Winter, Van Roosbroeck en den hr. Vermeulen.

Hoe zien de Vlamingen hun Verleden?[1]

I.

Deze vraag heeft eerst sedert het midden van de XIXe eeuw eenige aktualiteit gekregen. Te dien tijde waren én de historische roman, én de romantische geschiedschrijving bijzonder in trek. Conscience vertegenwoordigt de eerste groep auteurs, terwijl Kervyn de Lettenhove met zijn **Histoire de Flandre** typeerend is voor de tweede. In deze zesdeelige geschiedenis van het graafschap Vlaanderen zijn de middeleeuwen veel uitvoeriger behandeld dan de moderne tijden. En dat heeft reeds op zich zelf een beteekenis: in die periode ligt inderdaad de kern van het episch getinte verhaal, met den telkens weer oplaaienden strijd van Vlaanderen tegen Frankrijk, van het volk tegen zijn vorsten, van de bevolking der kust tegen die van het binnenland. Dit werk is een wonderlijke synthese: een op historisch gebied zeer belezen dertigjarige Franschschrijvende Vlaming uit den adel heeft ons hier een boek geschonken, waarin een gansche romantische literatuur haar stof zou vinden. Hij was de typische vertegenwoordiger van een geslacht, dat de omwenteling van 1830 beleefd had: het nam het volk stelselmatig in bescherming tegen de vorsten, in wie het prefiguraties van Willem I zag; en alleen voor opstandelingen tegen het gevestigd gezag heeft het standbeelden opgericht[2]. Trots al de tegenstellingen, die een dergelijke houding in zich sluit, heeft de kijk van Kervyn op onze geschiedenis aan de eerste geslachten van de Vlaamsche Beweging den gewenschten gevoels-bodem geleverd.

Voor de rechtmatigheid van de Vlaamsche eischen komt het er weinig op aan, dat de vooruitgang van de wetenschap deze

(1) Deze lezing werd in verkorten vorm gehouden op de algemeene vergadering van het Willemsfonds, te Gent, op 31 October 1937, en een tweede maal, in extenso, te Antwerpen, voor de plaatselijke afdeeling van het Willemsfonds, op 13 Januari 1938.

(2) Men denke aan Jakob van Artevelde, Breidel en de Coninck, Egmont en Hoorn, Anneessens.

romantische opvatting van onze geschiedenis naderhand ondermijnen zou. Een synthetische verwerking van de nieuwe inzichten zijn wij aan den Waal Pirenne verschuldigd, die juist als niet-Vlaming gemakkelijker afstand kon doen van een aantal, ons vertrouwd en dierbaar geworden, doch al te zeer verouderde zienswijzen. Deze historicus van internationaal formaat was daarenboven gewapend met een up-to-date kennis van de historische methodes, en beschikte over een merkwaardig geschiedkundig rekonstruktievermogen. Zijn behandeling van onze geschiedenis heeft echter aanleiding gegeven tot misverstanden, waar we bij moeten stilhouden.

De **Histoire de Belgique** is een monumentaal boek, in zeven deelen, door één geleerde in den tijd van vijf-en-dertig jaren geschreven, en waarin de geschiedenis van een gansch land, van het begin tot het einde, verwerkt is. Van een zoo omvangrijke, zoo gaaf afgeronde, op zoo'n hoog plan volgehouden prestatie is, geloof ik, in onzen tijd geen tweede voorbeeld aan te wijzen.

Reeds bij den aanvang laat Pirenne zich leiden door de gedachte, dat onze gewesten eens tot de staatkundige eenheid België vergroeien zullen. Ook het verleden van het Vlaamsche volk maakt deel uit van zijn betoog, maar wordt verwerkt in de lijnen, die naar den huidigen toestand voeren. Een dergelijke geesteshouding is Pirenne bijna steeds eigen geweest, ook waar hij onderwerpen behandelde, die een heel ander terrein bestrijken. Om dit duidelijk te maken zal de hierna volgende uitweiding niet overbodig zijn.

In de meeste zijner schriften treft ons inderdaad een neiging, om wat werkelijk gebeurd is als het onvermijdelijke te beschouwen; bij de lezing valt het niet op, dat een kleine wijziging in toevallige omstandigheden den loop der dingen wellicht een andere richting had kunnen uitsturen[3]. Dit soort determinisme vinden we terug ook in een van zijn nagelaten werken: de **Histoire de l'Europe**[4]. Het verleent aan Pirenne's betoog een sterke eenheid en een

(3) Men wachte er zich echter voor, Pirenne's zienswijze op één voet te stellen met het zoogenaamde historisch materialisme. Verre van alle feiten uit stoffelijke oorzaken te willen verklaren, schonk hij integendeel groote aandacht aan de ideëele gronden die den loop van de geschiedenis kunnen beïnvloeden.

(4) Zie mijn bespreking in **De Vlaamsche Gids,** 1937, blz. 456.

groote didaktische kracht. Doch het laat ons ten slotte eenigszins sceptisch. Zijn de gronden die de schrijver ter verklaring aanvoert wel zoo dwingend, dat zij het werkelijk gebeurde als noodzakelijk doen voorkomen? Worden de onberekenbare oorzaken, de rol van de enkelingen, van het toeval, hier niet onderschat?

Uit persoonlijke gesprekken met Pirenne is het me gebleken, dat, het determinisme van de meeste zijner werken ten spijt, het probleem van het toeval hem voortdurend bekommerd heeft. Het is dan ook zeer gelukkig voor de kennis van zijn wetenschappelijke persoonlijkheid, dat Pirenne's tweede nagelaten werk, **Mahomet et Charlemagne**(5), het licht heeft mogen zien. Op één belangrijk punt van de wereldgeschiedenis, den overgang van de oudheid naar de Middeleeuwen, heeft Pirenne hier zijn standpunt volledig gewijzigd, en is hij stelselmatig een anderen gezichtshoek gaan innemen. Hij heeft niet langer pogen aan te toonen, hoe de Middeleeuwen, zooals wij ze kennen, noodzakelijk uit de oudheid zijn voortgevloeid. Hij heeft er integendeel den nadruk op gelegd, dat de Europeesche beschaving een gansch anderen weg insloeg. Aan een toevallige, onmogelijk te voorziene omstandigheid is het te wijten, dat zij van den voor de hand liggenden afweek: aan het ontstaan van den Islam en de verovering van een groot deel van het Middellandsche-zee-gebied door de Muzelmannen. Daardoor is de eenheid van de Middellandsche-zee-wereld gebroken, en is het centrum van de Westersche beschaving naar het Noorden opgeschoven. Vijftien jaren lang heeft dit probleem Pirenne gekweld. Het moet voor hem een groote voldoening geweest zijn, ten minste op dit terrein de eenzijdigheid van zijn vroegere beschouwingswijze te hebben mogen aanvullen.

Een dergelijke hernieuwing heeft hij op de studie van ons verleden niet beproefd. Zijn **Histoire de Belgique** bekijkt daarentegen onze geschiedenis bijna alleen uit den deterministischen gezichtshoek. Zij beschrijft de wording van België, en zelfs meer speciaal van het België dat Pirenne zijn leven lang gekend heeft, het België waarin het Fransch een overheerschende rol speelde, waarin, schijnt ook Pirenne gedacht te hebben, het Fransch een noodzakelijken band tusschen beide landsgedeelten vormde.

(5) Parijs-Brussel, 1937.

Nu ligt het voor de hand, dat uit dien gezichtshoek bekeken, de geschiedenis van het Vlaamsche volk niet volledig tot haar recht kon komen. Ze bevat veel meer mogelijkheden dan er zich tot werkelijkheden ontplooid hebben. Daarop in te gaan, zou de eenheid van het verhaal geschaad hebben. Schrijvers eigenaardige kijk op het verleden, zooals ik hem hooger omlijnde, legde hem deze beperking op.

Intusschen heeft de behandeling van onze geschiedenis door een wetenschappelijk zoo sterk gewapenden geest als Pirenne ons rijke winst bezorgd. Voor het eerst is aan het ekonomisch leven van Vlaanderen recht wedervaren en is op onze glorierijke middeleeuwsche lakennijverheid voldoende licht geworpen; dank zij hem hebben wij ook de sociale draagwijdte van onze middeleeuwsche beroerten begrepen; en ten slotte heeft hij ons de positieve beteekenis van de vroeger alleen als volksverdrukkers gebrandmerkte vorsten duidelijk gemaakt; de Burgondische hertogen bijvoorbeeld hebben we door hem in hun rol van eenmakers van het grondgebied en inrichters van het centraal bestuur leeren waardeeren.

Lijnrecht tegenover Pirenne's opvattingen staan die van Prof. Dr. P. Geyl[6]. Wat hem aantrekt, is niet het historisch gewordene, maar zekere niet verwezenlijkte mogelijkheden. Hij staat op het Grootnederlandsche standpunt. Voor hem - en ik treed deze stelling gaarne bij - is de scheuring van Noord en Zuid op het einde van de zestiende eeuw geen gebeurtenis die in den natuurlijken ontwikkelingsgang lag, maar een gevolg van toevallige omstandigheden, o.a. van het optreden van een militair en diplomatisch buitengewoon begaafde persoonlijkheid, Alexander Farnese, die het Zuiden voor Spanje wist te heroveren. Omtrent 1550 was een dergelijke scheiding geenszins te voorzien.

Als Prof. Geyl, na deze negatieve beschouwingen, op zijn beurt positief wil te werk gaan, en een eigen synthese wil opbouwen, kan ik hem niet langer volgen. Tot onderwerp voor zijn historische uiteenzettingen neemt hij de gezamenlijke geschiedenis

(6) Vroeger te Londen, thans te Utrecht. - Zie o.m. **Geschiedenis van de Nederlandsche Stam,** I (Wereldbibliotheek, 1930) en mijn bespreking in **De Vlaamsche Gids,** 1931, blz. 5-13.

van Noord-Nederlanders en Vlamingen, van alle Nederlandsch-sprekenden dus, of, anders gezegd, van de Nederlandsche taalgemeenschap, of nog, om zijn eigen uitdrukking te gebruiken, van den Nederlandschen stam. Niet echter de Dietsche staat, waarvan de mogelijkheid hier gepostuleerd wordt, zou tot stand gekomen zijn, indien de toevallige gebeurtenissen van het einde der XVIe eeuw achterwege waren gebleven. Wat dan wel was blijven voortleven, is de Burgondische staat, de Zeventien Provinciën, waarvan niet alleen Noord-Nederlanders en Vlamingen, maar ook Walen deel uitmaakten.

Is daarmede over Geyls opvatting de staf gebroken? Geenszins. De waarheid is veelzijdig, en een synthese volgens een bepaalden gezichtshoek opgebouwd geeft er slechts een onvolledig beeld van. Doch zij laat dikwijls licht vallen op onvermoede feiten. De voornaamste verdiensten van prof. Geyls kijk op onze geschiedenis zijn m.i. de volgende: hij maakt duidelijk 1°) dat er vóór het laatste vierde van de XVIe eeuw geen opvallender scheidingslijn tusschen Hollanders en Vlamingen loopt, dan in Noord-Nederland zelf tusschen de bewoners van West en van Oost; 2°) dat na de scheiding de kultureele banden tusschen Nederland en Vlaanderen talrijker zijn gebleven dan tot nog toe vermoed werd.

Om er den vollen rijkdom van ons verleden in te verwerken blijft het door Geyl gekozen kader echter al te schraal. Wij zijn nu eenmaal sedert de XVIe eeuw van de Hollanders gescheiden. Met de Walen zijn we daarentegen vereenigd gebleven; dezelfde instellingen hebben hen en ons beheerscht; zij hebben in onze nooden gedeeld, denzelfden godsdienst beleden als wij, denzelfden socialen zin aangekweekt. Bij de Hollanders is alles drie eeuwen lang anders geweest. Een geschiedenis van de Nederlandsche taalgemeenschap is verplicht al deze aspekten van het maatschappelijke leven in twee afdeelingen te behandelen, een Hollandsche en een Vlaamsche, en de Vlaamsche kunstmatig los te maken van de banden die haar met het verleden der Walen verbinden. Zij moet, om haar kader te wettigen, op de zeldzame uitingen van gemeenschapsgevoel tusschen alle Nederlandschsprekenden een nadruk leggen, die buiten verhouding staat met hun beteekenis tegenover het gezamenlijke gebeuren in het leven van een volk.

Er blijft me nu nog, het opzet te rechtvaardigen van de **Geschiedenis van Vlaanderen,** die thans, onder leiding van Dr. R. Van Roosbroeck, in uitvoering is, en waaraan ik de eer heb mede te werken. Zij is alleen als een geschiedenis van de Vlamingen bedoeld, met uitsluiting dus zoowel van de Noord-Nederlanders als van de Walen. Dat standpunt lijkt op den eersten aanblik nog willekeuriger dan de vorige, omdat hier zoowel langs het Noorden als langs het Zuiden de banden met naburige volksgroepen worden doorgesneden.

Om de opvatting van het werk te begrijpen, moet men ook den drang leeren waardeeren waaruit het ontstaan is. Dat 6500 lezers op het werk inschreven, vóór ze het eerste deel te zien kregen, bewijst aan welke behoefte het beantwoordt. Sedert de Vlamingen een hooger kultureel peil hebben bereikt, willen ze ook hun verleden grondiger leeren kennen. Aan die behoefte om te weten wat er op hun bodem en door hun voorouders is verricht, hebben de medewerkers van de 'Geschiedenis van Vlaanderen' pogen te voldoen.

Weliswaar vormden de Nederlandsch-sprekende gewesten van het huidige België nooit een politieke, noch zelfs een duidelijk afgebakende kultureele eenheid. De schrijvers wenschen hun lezers daaromtrent geen verkeerde voorstelling te geven. Waar het noodig is, en in zoover het noodig is, betrekken zij zoowel de Noordnederlandsche als de Waalsche gewesten in hun betoog. Dit schaadt ongetwijfeld aan de eenheid van het werk. De gezichtshoek wordt herhaaldelijk verplaatst. De **Geschiedenis van Vlaanderen** is, geloof ik, niet in een zoo beknopte, voor den lezer zoo bevattelijke formuleering van enkele bladzijden samen te persen, als dit voor de **Histoire de Belgique** en voor de **Geschiedenis van de Nederlandsche stam** het geval zou zijn.

Gelukkig kan de rijkdom van werkelijkheid en mogelijkheden, die erin tot uiting komt, een ruime vergoeding schenken. Ons verleden bestaat niet alleen uit die strevingen, die werkelijk tot den opbouw van ons latere volkswezen hebben bijgedragen. Het omvat ook tallooze mislukkingen, en het heeft ongehoorde hoeveelheden energie verspild. Voor den éénen Guldensporenslag, is er Kassel, Westroozebeke, Gavere, en al die andere onderdrukkingen, die niet aan een veldslag met een klinkenden naam verbonden

zijn. Wat een bloed is er niet gevloeid, vergeefs, in een hopeloozen kamp tegen een vijandig milieu, om den droom van maatschappelijke gelijkheid in het XIV^{de} eeuwsche Vlaanderen te verwezenlijken! Wat een persoonlijkheden zijn er niet ten offer gevallen in den strijd tegen Filips II! Ons volk is er bij doodgebloed, in stede van deelachtig te worden aan den geestelijken opbloei van de Noordnederlandsche gewesten en aan hun fabelachtige ekonomische expansie. Ons verleden is van heel wat meer teleurstellingen dan vreugden gemaakt. Bij weinig volkeren ligt tusschen beide bestanddeelen zulk een wanverhouding. Om ons zelf naar waarde te schatten moeten we dan ook steeds voor oogen houden wat we hadden **kunnen** zijn(7).

Ons verleden komt het best tot zijn recht, als wij het los van het heden beschouwen, los van de werkelijkheid van het heden, en los van de droombeelden die sommigen in het heden bezielen.

II.

Nu we die banden hebben doorgesneden, kunnen we ook onzen blik op de toekomst van alle hindernissen uit het verleden bevrijden. En zoo is het beter. Als iemand voor wie de geschiedenis dagelijksch brood is, kom ik er rondweg voor uit, dat zij de gevaarlijkste van alle wetenschappen is, omdat zij voedsel levert voor alle appetijten. Verstandig bestudeerd, verruimt zij onzen geest en verdiept zij ons inzicht. Maar zij mag geen dwangvoorstellingen in

(7) Als illustratie van alles wat voorafgaat was bijvoorbeeld de Oranjeviering van 1933 zeer leerrijk. Boven den Moerdijk heeft men hem meestal als den stichter van den Noordnederlandschen staat herdacht, waarbij men uit het oog verloor dat het streven van den Zwijger er juist op gericht was de 'generaliteit' van de Nederlanden bijeen te houden. Anderen hebben hem gehuldigd als een soort voorlooper van het Grootnederlandsch streven (op taalgrondslag), wat nogal eigenaardig is voor een man, die, in de Burgondische sfeer opgegroeid, aan Vlaamsche gemeenten Fransche brieven schreef. Van Fransch-Belgische zijde heeft men Oranje niet gevierd: een herdenking van den man, die slechts in het Noorden geslaagd is, lag inderdaad in België niet voor de hand. En zoo komt het dat men bijna nergens heeft herdacht wat Oranje eigenlijk gewild heeft: den ganschen Burgondischen staat, zoowel Walen als Noord-Nederlanders en Vlamingen omvattend, van Spanje los te maken, een rijk tot stand te brengen, bevrijd van vorstelijke willekeur, waarin én katholicisme én hervormde leer vrij naast elkaar mochten beleden worden. Een persoonlijkheid uit het verleden in dien geest huldigen vereischt echter een historischen zin, die los staat van elke politieke overweging.

ons oproepen: oude voorrechten of onrechtvaardigheden kunnen uit een lang bestaan in het verleden geen aanspraak op voortleven in de toekomst wettigen. Voorbije tijden mogen geen erfdienstbaarheid op de komende scheppen. Het verleden mag geen wapens leveren voor politieke toekomstplannen. Wij moeten zelf onze toekomst opbouwen, volgens de praktische eischen van het oogenblik, volgens de gezonde inzichten van ons levende geslacht.

Uit de geschriften van Pirenne en van Geyl hebben politici van uiteenloopende richting steun voor eigen idealen geput, soms meer dan de schrijvers lief was. Bij Pirenne is te rade gegaan, wie zich alleen een België kan of wil indenken waarin de positie van het Fransch overheerschend zou zijn, bij Geyl wie op een ontwrichting van den Belgischen staat en op de schepping van een Grootnederlandschen aanstuurt.

Voor ons, vrijzinnige Vlamingen, die in de traditioneele lijn van het Willemsfonds werkzaam zijn, heeft geen van beide dedukties praktische waarde. Zelfs indien men aantoonen kan, dat het Fransch in vroegere eeuwen in de Vlaamsche gewesten een belangrijke rol heeft vervuld, mag daaruit allerminst voor deze taal een verworven recht voor de toekomst voortvloeien. Men zou evenzoo gemakkelijk het herstel van de lijfeigenschap of van de slavernij kunnen bepleiten, op grond van het feit dat ze eens algemeen verspreide en aanvaarde instellingen waren. En evenmin hoeft onze toekomst gebonden te zijn door strevingen uit een lang voorbij verleden.

Onze praktische houding omtrent de lotsbestemming van ons volk wordt ons ingegeven door een positief ideaal, dat een van de kostbaarste erfdeelen van de XIXe eeuw vertegenwoordigt, en dat we als zoodanig moeten verdedigen tegen de stormen, die het in deze beroerde wereld bedreigen. Voor ons staat de mensch, als zoodanig, nog steeds in het centrum van de belangstelling; zijn individueele ontvoogding blijft het doel van onze aktie. Wij zijn in de eerste plaats Vlaamschgezind, om praktische redenen, omdat we overtuigd zijn dat het probaatste middel om van de 4 à 5 millioen Vlamingen, die in België leven, in doorsnee het beste rendement als mensch te verkrijgen, het systematisch doorgevoerde gebruik blijft van dat kultuurinstrument bij uitnemendheid: de taal van de overgroote meerderheid der bevolking.

Zoo sluiten we aan bij de groote menschelijke idealen die de XIXe eeuw bezield hebben, het streven naar verheffing van het individu door de geestesontwikkeling, en van de maatschappij door de harmonische samenwerking van de individuen. - Wij willen daarentegen niet hooren van een Vlaamschgezindheid, die ook maar in de verste verte aansluit bij een mystiek, waarin de persoonlijkheid van den enkeling uitgeschakeld wordt, het weze een gezags- of een rasmystiek. De eerste is de ontkenning van alle persoonlijk onderzoek, en de tweede is gesteund op een wetenschappelijke ketterij[(8)].

Dat streven naar geestelijke ontvoogding van het individu kan in Vlaamsch-België slechts gedijen, indien elke minderwaardige positie van het Nederlandsch tegenover het Fransch verdwijnt. Onze tegenstanders wenschen het overwicht van het Fransch te behouden, onder meer, omdat zij, te goeder trouw of niet, er een voorwaarde in zien van het voortbestaan der staatkundige eenheid. Doch de leefbaarhehid van den Belgischen staat is m.i. ook door een aantal van zijn ijverigste aanhangers onderschat. De gevaren, die ons land in de laatste jaren omringen, hebben ongetwijfeld in de diepere lagen van ons volk een saamhoorigheidsgevoel tot het bewustzijn doen doordringen, dat niet in politieke leuzen tot uiting komt, maar des te hechter is: het gevoel dat er, in dezen kleinen driehoek van West-Europa, gemeenschappelijke waarden te verdedigen zijn, van dieper menschelijke beteekenis dan een eenvoudig staatsverband. Als de vrijheden, die in onze grondwet zijn neergeschreven, in naburige landen te gronde gaan, waar zij niet zoo diep geworteld waren en slechts in schijn burgerrecht hadden verkregen, dan voelt men des te beter wat het beteekent, samen geleefd te hebben in eeuwen van vreemde onderdrukking, en trots die onderdrukking de rechten van den enkeling te hebben hoog gehouden. Dan worden de beelden die aan de kongreskolom te Brussel de grondwettelijke vrijheden voorstellen meer dan ijdele symboliek.

(8) Uit den symmetrischen bouw van deze uiteenzetting besluite men niet, dat er eenig direkt verband zou bestaan tusschen prof. Geyl en zekere totalitaire opvattingen in de Grootnederlandsche beweging. Men herinnere zich in dit verband, dat onze Utrechtsche kollega ernstig gewaarschuwd heeft tegen het gevaar dat het nationaalsocialistisch streven voor de Nederlandsche taalgemeenschap oplevert.

Ik heb de theoretische basis van onze houding tegenover de vijanden van het Vlaamsche rechtsherstel omlijnd. Blijft nog de tegenstelling te onderstrepen met de zoogenaamd extremistische richting. Ik zeg **zoogenaamd** extremistische, want het gebruik van dit laatste woord veronderstelt alleen een quantitatief verschil. Er bestaat integendeel een qualitatief, een principieel onderscheid. Onze houding in zake Vlaamschgezindheid spruit voort uit de opvatting die wij koesteren omtrent de bestemming van den mensch in de maatschappij. Wij zijn dan ook niet **minder** Vlaamschgezind. Wij zijn alleen **anders** Vlaamschgezind. Wij zijn niet gebonden door een ideologie, die, gezien haar totalitairen inslag, gevaar loopt de ontvoogding van den mensch, die ons boven alles dierbaar is, onmogelijk te maken.

HANS VAN WERVEKE.

Bedrijfsorganisatie (Slot)

Ook voor de **paritaire commissies** voorziet het wetsontwerp de verplichte instelling.

Art. 64 zegt inderdaad: 'De Koning stelt voor ieder nijverheids-, handels- of landbouwbedrijf minstens een nationale paritaire commissie in,' terwijl verder ook voorzien wordt dat door den Koning de nationale paritaire commissies kunnen vervangen worden door paritaire commissies van bedrijfstakken, en dat desnoods gewestelijke, speciale of particuliere paritaire commissies kunnen ingesteld worden, wier bevoegdheid zich respectievelijk uitstrekt tot een gewest, tot een afdeeling van een bepaalden bedrijfstak of tot een bepaalde onderneming.

De werking der paritaire commissies, hun ontstaan en hun groei zijn voldoende gekend(13), en wij willen er dan ook niet over uitweiden.

Samengesteld uit een gelijk aantal vertegenwoordigers van de werkgevers en van de werknemers, hebben zij voornamelijk het regelen en voorkomen van arbeidsgeschillen in het bedrijf tot doel. Hierbij moet dan de nadruk gelegd worden op: voorkomen.

Iedereen is er van overtuigd dat deze instellingen nuttige diensten hebben bewezen en nog slechts weinigen zullen zich dan ook tegen een geleidelijke en voorzichtige uitbreiding van het systeem verzetten.

Vandaar echter tot een verplichte veralgemeening lijkt ons toch een verre stap. Misschien zou de eenvoudige mogelijkheid tot uitbreiding, maar niet de verplichting, heel wat minder menschen afschrikken.

(13) Antonopoulo H.D.: Les commissions paritaires d'industrie en Belgique, Brussel 1926. - Mineur J.: La réglementation conventionnelle des salaires en Belgique, Gembloers 1936.

Een volgend officieel organisme is de **bedrijfsraad.** 'De Koning stelt een bedrijfsraad in per bedrijf of per groep van aanverwante bedrijven; het aantal dezer raden mag de dertig niet te boven gaan.' Wat de samenstelling van die raden betreft, zij opgemerkt dat deze zullen moeten bestaan uit 'vertegenwoordigers van de groepeeringen van producenten, invoerders, handelaars in grondstoffen, de hoofden van groote en kleine ondernemingen, van belangrijke nijverheden als van den middenstand of van ambachten, van de klein- als groothandelaars en van de arbeiders die tot al deze categorieën van ondernemingen behooren;' de bedrijfsraad telt tevens vertegenwoordigers 'van personen welke de kunst beoefenen.'

Van belang zijn hier de samenstelling van die raden en hun bevoegdheid. Wij hebben reeds doen uitkomen van hoe groot belang in het onderhavig ontwerp de deelneming der arbeiders is in het bedrijfsleven. Niemand kan er iets op tegen hebben dat de arbeiders de gelegenheid krijgen hun standpunt te doen gelden; het ware nochtans wenschelijk geweest dat het wetsontwerp een onderscheid hadde gemaakt tusschen de vraagstukken van economischen en deze van socialen aard.

Art. 81 zegt dat het doel van de bedrijfsraden o.m. is advies uit te brengen over **al** de (dus ook de zuiver economische) vraagstukken die hun worden voorgelegd. Waarom moeten aan de besprekingen van dergelijke vraagstukken ook de arbeiderssyndicaten deelnemen? Hebben die hier wel de noodige bevoegdheid toe? En bestaat de mogelijkheid niet dat te veel afbreuk worde gedaan aan de rechten van de bedrijfsleiders, die toch alleen verantwoordelijk zijn?

Waar de samenwerking tusschen de patroons en de arbeiders ten zeerste wenschelijk is op sociaal gebied, wil het ons voorkomen dat die zelfde samenwerking op economisch plan zich niet als noodzakelijk opdringt. Van de zijde der patroons wordt trouwens sterk protest uitgebracht tegen die economische inmenging der arbeiders(14).

(14) Le Soir, 11 Oktober 1937 - Interview met den heer G.L. Gérard, administrateur-directeur-generaal van het Centraal Nijverheidscomité.

Hiermede is echter het systeem van de bedrijfsorganisatie nog niet volledig geschetst.

Het voorontwerp voorziet ook zes **hooge raden,** waarvan vier interprofessioneele en twee gespecialiseerde.

De vier interprofessioneele zouden zijn:

1) De Hooge Nijverheidsraad;
2) De Hooge Handelsraad;
3) De Hooge Landbouwraad;
4) De Hooge Raad van Vrije, Wetenschappelijke en Artistieke Beroepen.

De twee gespecialiseerde raden zouden zijn:

1) De Hooge Raad voor Arbeid en Sociale Voorzorg;
2) De Hooge Raad voor den Middenstand.

Verder worden ook de **provinciale Kamers** van Landbouw en de provinciale Kamers van Ambachten en Neringen behouden.

Het doel van deze hooge raden komt ongeveer overeen, maar op uitgebreider plan natuurlijk, met dit van de bedrijfsraden, en bestaat er dus hoofdzakelijk in advies te verstrekken over alle algemeene en bijzondere vraagstukken van economischen en socialen aard, alsmede voorstellen te doen, die zouden kunnen bijdragen, binnen de perken van het algemeen welzijn, tot grooter bloei van het bedrijf.

Door de bevoegdheid, verleend aan deze nationale organismen, bedrijfsraden en hooge raden, alsmede provinciale kamers, wordt getracht te beantwoorden aan een van de doelstellingen der bedrijfsorganisatie, zooals deze werd opgevat in de regeeringsverklaring van den heer Van Zeeland, van Juni 1936.

Inderdaad, een van de verwijten die men richt tot het bestaande systeem is dat dit laatste niet voldoende rekening houdt met de economische krachten, en dat onze parlementairen niet voldoende competent zijn om te beslissen over alle zaken die de nationale economie en ieder bedrijf in het bijzonder aanbelangen.

Daarom is het noodig, zoo zegt men, dat het Parlement zou in- en voorgelicht worden door de bevoegde organismen, in dit geval de bedrijfsraden en hooge raden.

Inderdaad, er steekt veel waars in die bewering, maar van den anderen kant moet toch ook opgemerkt worden dat onze parlementairen ook nu reeds worden voorgelicht. Telkens een of ander

belangrijk ontwerp ter bespreking komt, geven de meeste beroepsgroepeeringen hun standpunt te kennen.

Het parlement wordt dus ingelicht. Maar hoe?

In dit onderhavig voorontwerp van wet wordt nu getracht een oplossing te geven aan dit probleem van de betrekkingen tusschen de politieke instellingen en de economische krachten.

Wij zeggen: wordt getracht. Want die oplossing lijkt ons niet de gewenschte.

Inderdaad, de regeering is niet **verplicht** het advies van die raden in te winnen; misschien ware dit echter wel wenschelijk.

Men is het nu toch eens over het principe dat economische voorlichting vereischt is, en dat het de taak der regeering en der wetgevers merkelijk zou verlichten, indien zij regelmatig konden beroep doen op deskundigen.

Het lijkt ons dan ook aannemelijk dat de regeering zou verplicht worden advies te vragen.

Het spreekt echter van zelf, en misschien is het wel noodig daar even den nadruk op te leggen, dat de regeering steeds vrij blijft in haar beslissingen.

Als laatste van de reeks der officieele organismen, en als opperste organisme wat betreft de ordening der beroepen, moeten wij nog vermelden: den **economischen of algemeenen bedrijfsraad,** die 65 leden telt, door den Koning benoemd uit een reeks van candidaten, voor te dragen door:

- de zes reeds vermelde hooge raden;
- de vier universiteiten;
- de meest representatieve interprofessioneele groepeeringen van de nijverheid, den handel en den middenstand;
- de meest representatieve interprofessioneele groepeeringen van loontrekkenden;
- de meest representatieve groepeeringen der vrije, wetenschappelijke en artistieke beroepen.

Deze raad kan advies verstrekken ‘over al de belangrijke vraagstukken welke het geheel der nationale economie aanbelan-

gen, en meer bijzonder over de wetgevende of reglementaire maatregelen, die de nationale economie grootelijks beïnvloeden.'

***

Er zou nog veel te vertellen zijn over die bedrijfsorganisatie. Zoo b.v. over het wettelijk statuut der beroepsvereenigingen, meer bijzonder der syndicaten; over de bedrijfsorganisatie met betrekking tot de volksdualiteit; over de samenstelling van zekere organismen; over de wijze van aanstelling van zekere leidende personen; over de hoofdstukken betrekkelijk de collectieve arbeids-akkoorden en arbeidscontracten; over de belangen der minderheden en de noodzakelijkheid rekening te houden met de belangrijkheid der ondernemingen; over de bedrijfsorganisatie en de houding der politieke partijen en vooraanstaande personaliteiten er tegenover, enz.

De korte schets die van het stelsel gegeven werd, en deze, nog verre van volledige, opsomming van vraagstukken die er mede verband houden toonen voldoende aan hoe ingewikkeld het stelsel is, hoe moeilijk het is er klaar in te zien en hoe groot dan ook het gevaar dit gansche mechanisme te zien ontaarden in een voor 's lands economie gevaarlijke, want verstarrende, bureaucratie. Trouwens, E.P. Arendt erkent dit zelf, waar hij schrijft: 'Spijts alles blijkt de bedrijfsorganisatie, voorzien door de commissie, nog al log en ingewikkeld[(15)].'

Wij willen echter op al die detailvraagstukken niet verder ingaan, maar meer bijzonder de aandacht vestigen op een paar hoofdstukken uit dit voorontwerp.

En in de eerste plaats komt dan de bedrijfsreglementeering aan de beurt.

Bedrijfsreglementeering.

Het onderhavige voorontwerp neemt ongeveer geheel het Koninklijk Besluit n^{r} 62 van 13 Januari 1935 over.

Volgens art. 99 kan inderdaad 'iedere beroepsvereeniging, verbond of confederatie de uitbreiding vragen tot al de andere

(15) De Hervorming van den Staat. - Uitgegeven door de zorgen van het Studiecentrum tot Hervorming van den Staat. - 1937, blz. 280.

voortbrengers, verdeelers en arbeiders, behoorende tot denzelfden tak van nijverheid of handel, van een door haar vrijwillig opgenomen verplichting inzake voortbrenging, verdeeling, verkoop, uit- of invoer. Iedere groepeering, ingeschreven in het bij deze wet ingestelde register der beroepsgroepeeringen, kan de uitbreiding vragen tot al de andere voortbrengers of verdeelers, behoorende tot denzelfden tak van nijverheid of handel, binnen het rijk of binnen een bepaald gewest, van een collectief akkoord of van een collectief contract, dat door tusschenkomst van een paritaire commissie, voor dewelke zij is verschenen, werd gesloten.'

Wie eenigszins aandachtig de evolutie van onze economische wetgeving volgt, moet opgemerkt hebben dat er zich zekere strekkingen in voordoen, die ons langzamerhand brengen naar een nieuwe economische inrichting.

Het heeft er den schijn van of men het tot nu toe van kracht zijnde stelsel van vrijheid over boord wil werpen, aan kant wil zetten en resoluut den weg opgaan naar een tijdperk van reglementeering. Wij verwijzen naar het K.B. n^{r} 62 van 13 Januari 1935 met betrekking tot de reglementeering van voortbrengst en verdeeling; verder naar de grendelwet op de groote distributie-ondernemingen; naar het wetsontwerp van den heer Van Isacker op de reglementeering van den kleinhandel, en nu ten slotte naar het voorontwerp van wet op de bedrijfsorganisatie.

Sedert lang reeds werd gewezen op de gevaren van dit K.B. n^{r} 62, en het moet dan ook ten zeerste verwonderen, dat een maatregel, die getroffen werd om redding te brengen in een ongewonen noodtoestand, nu een der gewichtigste grondslagen wordt van een belangrijke structuurhervorming.

Wij kunnen ons inderdaad met Prof. G. Craen(16) de vraag stellen 'of de bedrijfsordening in algemeenen zin, zooals die door vermeld K.B. wordt ingeleid, in de huidige omstandigheden nog wel wenschelijk of noodzakelijk is?'

Vergeten wij inderdaad niet dat dit K.B. uitgevaardigd werd op een oogenblik dat ons land zich op het diepste punt van de depressie bevond, en dat die depressie zelf een uitzonderlijk strenge

(16) Bedrijfsordening van het K.B. van 13 Januari 1935, in V.E.V. - Berichten van 9 Januari 1937 - Blz. 4.

geweest is. Voor uitzonderlijke noodtoestanden zocht men redding in een uitzonderlijk middel.

Nu echter bevinden wij ons op een gansch ander punt van den economischen cyclus. Het economisch klimaat is volstrekt anders geworden. Het gaat er nu niet meer om belemmeringen in te voeren; wel, nieuwe middelen te zoeken tot uitbreiding, zoowel van de voortbrengst als van den afzet. Wordt men nu gesteld voor de vraag of 'economische bedrijfsordening even noodzakelijk of slechts even wenschelijk is als voorheen,' dan moet men in het antwoord eerst en vooral 'rekening houden met het feit dat elke reglementeering, hoe soepel ze ook moge werken, een remmend effect uitoefent op de expansiekracht van de bedrijven. Elke ordening, met haar geheel van collectief geregelde rechten en plichten, moet ongetwijfeld een spoedige aanpassing van het aanbod aan een zwellende vraag hinderlijk in den weg staan(17).'

Het werd duizenden malen gezegd en geschreven, en toch achten wij het ten zeerste noodig nogmaals uitdrukkelijk het bijzondere karakter van onze economie te doen uitkomen.

'Soepelheid en aanpassingsvermogen zijn de hoedanigheden die onze economie in hooge mate moet hebben. Ons land zal steeds door den aard van zijn economische structuur op gevoelige wijze den weerslag ondervinden van de conjunctuur in die gewesten waarmede het als kooper of verkooper verbonden is. Het is als een gevoelige plaat waarop licht en schaduw van buiten-uit onmiddellijk worden vastgelegd(18).'

Zóó beschouwd, meenen wij de vraag of economische bedrijfsordening even noodzakelijk of zelfs even wenschelijk is als voorheen, ontkennend te moeten beantwoorden.

Tegenover reglementeering hebben wij steeds gemeend wantrouwig, alhoewel niet a priori afwijzend, te moeten staan, vooral dan, wanneer dit recht tot reglementeering toegekend wordt aan hen die er in de eerste plaats belang bij hebben. In zulke gevallen gebeurt het maar al te veel dat eensdeels de belanghebbenden en anderdeels de wetgever zich een verschillend begrip vormen van wat met reglementeering bedoeld wordt. Dit heeft men ook kunnen opmerken bij de toepassing van dit K.B. n^{r} 62.

(17) Prof. Craen: op. cit. Blz. 5.
(18) Prof. Craen: op. cit. Blz. 5.

‘Inderdaad, terwijl het er den wetgever en de deontologisch georiënteerde theoretici om te doen was, de wettelijke basis te leveren voor het oprichten van een breede, diepgaande ordening van de onderscheiden bedrijfsgroepen, zagen er enkele machtige producenten het middel in om bestaande of toekomstige concurrentie uit te schakelen, en om een “loonenden” prijs te fixeeren[19].’

De regeering zelf trouwens erkende[20] dat het voor zekere industrieën ‘waar geen vrije mededinging meer geldt’ noodig is ‘een bijzonder contrôlerégime in te stellen,’ en heeft te dien einde een ontwerp van wet klaargemaakt op ‘het beteugelen van het misbruik van economische macht over het algemeen.’ Zij is er zich wel van bewust dat de uitschakeling der vrije mededinging kan leiden tot ‘overmatige reglementeering of misbruik vanwege sommige belanghebbenden.’

Ook den heer Jussiant, voorzitter van de Kamer van Koophandel te Antwerpen, verwondert het dat vele Belgen, individualisten nochtans van geaardheid, tegenover de bedrijfsorganisatie een sympathiseerende houding aannemen, en hij meent de verklaring daarvan te vinden juist in het feit ‘dat de meesten onder hen de bedrijfsorganisatie beschouwen als een middel om de concurrentie uit te schakelen en er voor hun eigen activiteit voordeelen in te vinden[21].’

Wij achten het dan ook ten zeerste gevaarlijk bevoegdheid tot reglementeering toe te kennen aan de belanghebbenden zelf, op een oogenblik dat onze economie, in het licht van haar bijzondere structuur en van den gewijzigden stand der conjunctuur, méér dan ooit behoefte heeft aan een grootere vrijheid.

Middenstand en bedrijfsorganisatie.

Een artikel over de bedrijfsorganisatie kunnen wij ons niet meer indenken zonder een paragraaf gewijd aan den ‘Middenstand’. Die beide begrippen zijn inderdaad, als gevolg van een

(19) Prof. Craen: op. cit. Blz. 3.
(20) Verslag aan de Wetgevende Kamers, over de uitvoering van het programma vervat in de regeeringsverklaring van 24 Juni 1936. Hoofdstuk over de Monopolies.
(21) Le Soir: 23 Oktober 1937.

uitgebreide propaganda, van opeenvolgende congressen van middenstandsorganisaties, enz. met mekaar vergroeid; en een wekelijksche of maandelijksche vergadering van een middenstandsbond, hoe weinig belangrijk deze ook zij, wordt onvermijdelijk besloten met de goedkeuring van een motie, waarin de bedrijfsorganisatie geëischt wordt. De samenkoppeling van die beide begrippen vindt men ook weer op het politieke plan. Congressen van politieke partijen zijn eenvoudig niet meer denkbaar zonder een referaat over den 'Middenstand en de Bedrijfsorganisatie.' Het is trouwens onbetwistbaar dat de bedrijfsorganisatie juist aan die klasse beloofd wordt.

Ons blijft het verwonderen dat de middenstander, van wien men steeds getuigde dat hij essentieel afkeerig was van alle organisatie en reglementeering, nu zoo opeens een vurige verdediger geworden schijnt van de bedrijfsorganisatie. Wij hebben sterk den indruk dat er meer een mystiek ten gunste van den middenstand en de bedrijfsorganisatie heerscht, dan wel een juist begrip van de draagkracht der voorgestelde wijzigingen; dat vele onzer politiekers en 'would be'-politiekers zich slechts uit politiek opportunisme voor deze vraagstukken zijn gaan interesseeren, en om dezelfde redenen een zóó vaag begrip als dit der bedrijfsorganisatie hebben opgeworpen als een panaceum voor al de kwalen van den middenstand.

Tot zelfs in regeeringskringen heeft men zich laten meesleepen door dien wirwar van verwarde middenstandseischen; in de memorie van toelichting tot het voorontwerp der deskundigen wordt een apart hoofdstukje gewijd aan de 'speciale belangen van den middenstand.' De middenstand zal op dubbele wijze vertegenwoordigd zijn: 'eenerzijds in de bedrijfsraden en in de raden voor Handel en Nijverheid, en anderzijds in de Kamers van Ambachten en Neringen en in den Hoogen Raad voor den Middenstand. Ten slotte zullen ook de nationale interprofessioneele middenstandsverbonden vertegenwoordigd zijn in den economischen raad.'

Slechts politiek-demagogisch kunnen wij die bijzondere vertegenwoordiging begrijpen; economisch en bedrijfsorganisatorisch niet. Want wat heeft de middenstand ten slotte te maken met een beroep of een bedrijf?

Indien het wetsontwerp, zooals het logischerwijze zou moeten zijn, bij de organisatie van het bedrijf rekening houdt met de belangrijkheid der ondernemingen, dan zal ook de middenstand op rechtvaardige wijze vertegenwoordigd zijn. De bedrijfsorganisatie behelst per definitie de vertegenwoordiging van de leden van den middenstand. Willen deze zich de bedrijfsorganisatie ten nutte maken, dan moeten zij beginnen met zich te organiseeren.

Maar juist hier ligt, van het standpunt der bedrijfsorganisatie uit, het groote gebrek van onzen middenstand op dit oogenblik. De middenstanders zijn namelijk niet voldoende georganiseerd en stellen trouwens, individueel genomen, geen of slechts een zeer matig belang in de bedrijfsorganisatie.

Wat dit betreft willen wij nog even het volgende citeeren(22): 'Er bestaan in België geen machtige vereenigingen van middenstanders, die op wel afgescheiden wijze de verschillende beroepen vertegenwoordigen. De meeste groepeeringen, die wij in ons land kennen, zijn ofwel interprofessioneel, ofwel behooren tot de groote industrie of tot de loontrekkende klasse. Wij hebben niet, zooals in Zwitserland, een Association des Epiciers, een Société Fiduciaire pour l'Hôtellerie, een Société Coopérative Fiduciaire de la Broderie, die werkelijk alle kruideniers, alle hotelhouders, of alle borduurders zou vertegenwoordigen. Bij ons is alles nog te doen: de beroepsvereenigingen die bestaan zijn dikwijls verspreid en hebben geen macht. Hoeveel groepeeringen leven in oneenigheid in den schoot van een zelfde beroep! Hoeveel beantwoorden ten andere aan een werkelijke behoefte en vertegenwoordigen werkelijk iets?

'De bedrijfsorganisatie zal den middenstand dan ook slechts tot voordeel strekken, de la Palice zou misschien net hetzelfde gezegd hebben, van den dag af dat hij deze zal tot stand brengen, maar vooreerst in den engsten zin van het woord. En hierdoor verstaan wij niet, zooals het voorontwerp dit doet, het toekennen van rechten en het opleggen van verplichtingen aan groepeeringen, waarvan men niet eens vraagt of zij bestaan noch of zij eens zullen bestaan. Elk stelsel van bedrijfsorganisatie moet natuurlijk de bevoegdheden der beroepsverenigingen nauwkeurig aanduiden; maar vóór dat stelt zich, in de logische orde, een ander vraagstuk,

(22) Uit een zeer interessante bijdrage over L'Organisation des professions door M. Schadeck, in La Vie Economique et Sociale, van 15 November 1937.

voornamelijk wat den middenstand betreft. De middenstand, zooals iemand dit zeer goed gezegd heeft, ‘gelijkt te veel op een enorm, maar ongewerveld dier, met week vleesch.’ Het is dan ook vóór alles van belang den middenstand van een geraamte te voorzien door werkelijke kaders in het leven te roepen, veeleer door overreding dan door dwang: welbepaalde vereenigingen, die nauwkeuriger omlijnde beroepen werkelijk vertegenwoordigen, en groepeeringen, die op vrijen grondslag gelijkaardige belangen vereenigen. Er moet, in één woord, een stevige grondslag verzekerd worden voor een opbouwende politiek van integratie van het aldus gevormde raderwerk in het economisch en sociaal leven van het land.’

Kortom, het is inderdaad zoo dat voor den middenstand heel wat kan gedaan worden en dat hij zelf heel wat kan bereiken binnen het kader van het beroep[23], maar dan moet opgemerkt worden dat, alvorens van het goede der bedrijfsorganisatie te mogen genieten, de middenstanders er ook den prijs voor zullen moeten betalen, t.t.z. een gedeeltelijk opgeven van hun individualisme, dat hun trots was en de aantrekkelijkheid van hun beroep uitmaakte.

Besluit.

Het is niet noodig nog langer uit te weiden over dit voorontwerp. Wij hebben in den loop van dit artikel enkele uitzichten er

(23) Het is onloochenbaar dat er talrijke punten zijn, waar de tusschenkomst van het georganiseerd beroep of bedrijf zeer nuttig zou zijn en veel diensten zou kunnen bewijzen. Zoo kunnen wij vermelden: de organisatie van het beroepsonderwijs; het opnemen in het kader van het beroep van de sociale voorzorg en den maatschappelijken bijstand; de verbetering van de credietverleening; de studie van de verbetering der arbeidsmethoden, van het materieel en de werktuigen; het oprichten van proefstations en van laboratoria voor wetenschappelijk onderzoek; de organisatie van het leerlingwezen; de organisatie van den samen-inkoop voor den kleinhandel, van de gemeenschappelijke publiciteit en het gemeenschappelijk vervoer; het oprichten van inlichtingsbureau's; het ter beschikking stellen van deskundigen en experten voor het aanleggen der boekhouding, voor het naleven der fiscale en sociale wetten; de organisatie van statistische diensten op professioneelen grondslag; de organisatie van de zondagrust voor den ambachts- en handeldrijvenden middenstand, enz.
Het is zeker dat de bedrijfsorganisatie in dien zin moet aangemoedigd worden. Men leze hierover: Verslag nopens den Ambachts- en Handeldrijvenden Middenstand, door F. Collin, koninklijk commissaris voor den Middenstand.
E. Bernheim: La Distribution des Marchandises. - Brussel 1937.
F. Simonet: Le petit commerce de détail. - Parijs 1937.
A. Vanderpoorten: De Middenstand in het zicht der actueele economische vraagstukken.

van, die het meest vatbaar zijn voor kritiek, voldoende doen uitkomen. Wij zouden de ontleding kunnen doordrijven en onderzoeken of de voorgeschreven formaliteiten in dit of dat bepaald geval niet te streng of te los zijn; of de aanduiding van de leden, de voorzitters, de ondervoorzitters, enz. van zekere organismen geen aanleiding kan zijn tot discussie; of het ontwerp niet aan duidelijkheid te wenschen overlaat inzake de draagkracht en de vormen van de 'bedrijfsreglementeering'.

Wij wenschen daarop echter niet in te gaan. Vooral niet omdat het hier ten slotte slechts gaat over den tekst, die door de experten ter goedkeuring werd voorgelegd en die, volgens herhaalde verklaringen van leden der regeering, nog zal moeten bijgewerkt worden.

Het was ons bij het schrijven van dit artikel vooral te doen om den geest, den nieuwen geest, die uitgaat van dit ontwerp.

Want, en dit kan zeker niet ontkend worden, dit wetsontwerp brengt ons, indien de voorziene wijzigingen practisch toegepast worden, een heel eind af van de structuur die onze economie tot nog toe kenmerkte. Het is alsof men de liberale economie den rug wil keeren, en resoluut den weg opgaan naar een nieuwen vorm van economie, die door de vele mogelijkheden tot reglementeering van productie en afzet, tot zelfs van den toegang tot een bepaald beroep, kortom door de gebondenheid, de afsluiting, de verstarring en de bureaucratie, de welvaart van het land in het gedrang zou kunnen brengen.

Het gevaar is des te grooter daar dit onderhavig ontwerp een compromis heet te zijn tusschen de politieke strekkingen die in de commissie der deskundigen vertegenwoordigd waren, en het dus niet gansch tot de onmogelijkheden behoort dat een dergelijk ontwerp van wet zou kunnen aangenomen worden door het Parlement.

In industrieele en economische kringen wordt thans veel en scherpe kritiek uitgebracht op den tekst, die de stof was voor onze ontleding. De regeering heeft echter te kennen gegeven dat bij het opmaken van den definitieven tekst rekening zal gehouden worden met de suggesties, die haar vanwege de voornaamste beroepsverenigingen van het land werden voorgelegd. Laten wij dan ook hopen dat de nieuwe tekst in zoo verre zal gewijzigd zijn dat de

mogelijkheden van reglementeering tot een strikt minimum beperkt blijven. Er zijn andere gebieden dan dit der beperking van de productie, de afsluiting van het beroep, enz., waar nog heel wat werk kan verricht worden, ook binnen het kader van het beroep. Indien de beroepsorganisatie zich voorloopig daartoe beperken wil, zal zij door iedereen kunnen aanvaard worden.

WALTER DIERCKX,
Licentiaat in de Handelswetenschappen.

Ik pak mijn Boeken in

Verhuizen is niets. Men tracht ons wijs te maken, dat het een heel erge gebeurtenis is, maar, geloof me vrij, het is niets. Het is slechts een kwestie van inpakpapier en leege kisten. Maar men moet op tijd beginnen. Papier en kisten moeten minstens een week op voorhand in huis zijn. De verhuizer, - ik bedoel den man, die het overhuizen zijner medeburgers als beroep uitoefent, - bezorgt u welwillend een groot aantal kisten van divers formaat en diverse kwaliteit. Er zijn er kleine en groote. Zeer kleine en enorme, met ijzer beslagen, die men, nog ledig, slechts met moeite van plaats doet veranderen. Het zijn geen doode dingen, die kisten. Ze hebben te veel geleden, gezien en bevat om dood te kunnen zijn. Hun levenswijsheid zal u niet ontsnappen als ge aandachtig toekijkt of als ge luistert naar de nachtelijke gesprekken die ze aanknoopen, wanneer ze, onberoerd, op een binnenplaats of in een sombere vestibule staan opgestapeld. Ja, vooral in 't duister doen ze vreemd aan, geheimzinnig en een beetje onbetrouwbaar. En ze brengen een eigenaardigen geur in huis. Ontsmettingsmiddel? Dat ook, maar niet uitsluitend. Pregnante essence vooral van onbepaalbare, halfvergeten dingen, die in den loop der jaren van huis tot huis gesjouwd werden en een atoom van hun ziel achterlieten tusschen het papier en de krullen.

Als ik mezelf en de anderen beloof op tijd te zullen beginnen, dan begin ik ook op tijd. Zoo ben ik. Ik zoek dus enkele stevige en zindelijke kisten uit den hoop, maar blijf weldra met mijn broek haken aan een verraderlijk uitspringenden nagel. Ik vloek, maar zonder overtuiging, want ik heb slechts 'n afgedragen plunje aan en 't heeft dus niet veel te beteekenen. Toch zal ik nu maar op mijn hoede blijven, want ik zou me kunnen bezeeren. Ik ben dat soort werk niet gewend. Zonder meldenswaardige ongelukken beland ik met een der kisten in mijn studeerkamer.

Hier staat mijn groote, maar toch nog te kleine, boekenkast, zoo vol als een ei. Daar staat de leege kist. Ik sta tusschen beide in. Ik haal eens diep adem en steek dan onmiddellijk van wal. Kalm, waardig en ordelijk. Eerst vooral een opengespreid blad bruin inpakpapier op den bodem van de kist leggen. Dat hoort zoo. Dat is netjes. En daar gaat de eerste stapel van de uitgave ‘Le livre de demain’. Ik zal mijn tijd niet verbeuzelen. Als ‘Le livre de demain’ uitgeput is, volgt de collectie ‘Le livre moderne illustré’; daarna is het de beurt aan ‘Les oeuvres libres’. Volgen vrachten ongebonden tijdschriften en goedkoope Nederlandsche reeksuitgaven. Weldra is de kist vol. Het overladen heeft, dunkt me, hoop en al een vijftal minuten geduurd. Als ik dit tempo volhoud, dan zijn binnen een paar uren al mijn boeken ingepakt.

Nu dient de gevulde kist in een hoek der kamer gesjouwd. Ik beproef het alleen, maar het gaat niet. Zoo'n volle kist boeken, dat valt niet mee. Ik roep mijn vrouw om een handje uit te steken. ‘Een oogenblikje!’ klinkt het uit de huiskamer, ‘ik ben de kinderen aan 't uitkleeden!’ Ik steek een cigarette op en wacht. Het oogenblikje duurt precies acht minuten. Als mijn vrouw eindelijk binnenkomt, wordt ze op den voet gevolgd door de twee meisjes, die op kousen en in pyjama hun diensten komen presenteeren. Ik protesteer, ik dreig, maar niets helpt. Het versjouwen van die eerste kist zal geschieden met de hulp van het voltallig huisgezin. Een, twee, drie! Daar gaat ze! De driejarige Anny doet een geweldige inspanning en begint dadelijk te gloeien als een oven. Mijn vrouw krijgt het in de gaten, moet het uitproesten en zet de kist vrij plots en onvoorzichtig neer. Paula, - zeven jaar, gaat al naar de Groote school, - zit er natuurlijk nog net met een voet onder en gaat te keer als een duivel in een wijwaterbak. Dat ligt trouwens geheel in haar lijn. Waar het maar eenigszins mogelijk is zit ze steeds ergens onder of tusschen. Het ergste is, dat ze zooveel tranen van doen heeft om zich over zoo 'n ongelukje heen te zetten. Er komt dan ook geen einde aan het gejank. Wij allen dragen de schuld van het onheil en krijgen het ook duidelijk in onbedekte termen te hooren. Razend is ze, ons Paula, maar ze kan er eigenlijk niet aan doen, want ze is erg zenuwachtig van aard. Mager en kwaad. ‘Net den Bonpa,’ zegt mijn vrouw. Hij moest het hooren!

Tenslotte geraakt de kist toch waar ik ze hebben wilde. Een stukje chocolade helpt de pijn aan het voetje verzachten. Maar Anny eischt ook ‘'n stikkelat’, krijgt het en steekt het ineens in den mond, volgens haar gebreveteerd systeem. Dan wordt er nog wat over en weer gezoend, tot ik genoeg chocolade-smeersel op mijn wang voel en er een eind aan stel. Mijn vrouw doet de meisjes naar bed en dan wordt het eindelijk weer rustig in mijn studeerkamer.

Ik moet toch even op adem komen. Heel even. De tijd om nog een cigarette te rooken.

De tweede kist geraakt niet zoo snel vol als de eerste. De moeilijkheid begint met Duhamel. De gele bandjes van den ‘Mercure de France’ staan nochtans heel netjes op een rij. Het schijnt gemakkelijk. Een hand uiterst links, een hand uiterst rechts. Als ik nu zonder dralen m'n zwaai neem, is het er mee geloopen. Maar mijn getrainde oogen vliegen nogeens bliksemsvlug langs de bekende ruggen en... er moet iets niet in den haak zijn, want ik neem m'n zwaai niet. Een instinctmatig vermoeden dwingt me de titels der werken een tweede maal te overloopen. ‘Vie des martyrs’, ‘Civilisation’, ‘La possession du monde’, ‘Les poètes et la poésie’, ‘Entretiens dans le tumulte’, ‘Les hommes abandonnés’, enz... Plots weet ik het. Ik mankeer iets. Maar wat? Die vent heeft ook zooveel geschreven! Un vrai bavard. Toch heb ik verschrikkelijk met hem opgeloopen, tot ‘Scènes de la vie future’, dat ik overdreven vond. Erg overdreven en soms oppervlakkig op den koop toe, van een typisch Fransche oppervlakkigheid. Maar Salavin is een schepping. Die vent ziet ge leven. Salavin? Maar thans weet ik het! Waar is ‘Deux hommes’? Ik mankeer ‘Deux hommes’. En waar is ‘Confession de minuit’? Mankeer ik ook. Natuurlijk uitgeleend. Maar aan wie? Salavin, waar zit ge, hopelooze kerel, bij wie zijt ge verzeild? Als ik er vijf minuten lang over pieker, schiet het mij te binnen, dat ik beide boeken minstens een jaar geleden heb meegegeven aan Flor Bastiaans, een neef van mijn vrouw, dien we éénmaal over den vloer hebben gehad en die bij deze gelegenheid, - waarschijnlijk om me plezier te doen, - een discussie over Fransche literatuur had aangebonden. Wat een slordige kerel! Morgen schrijf ik hem een gepeperd briefje. En voortaan leen ik geen boeken meer uit!

Tenslotte neem ik dan toch m'n zwaai en Duhamel gaat zonder Salavin de kist in. Maar onmiddellijk daarna struikel ik over Gide. Voor ik er me van bewust ben zit ik te lezen. Het is belachelijk. Mijn vrouw komt voor ik weet niet welke reden even binnengluren en vraagt of ik het al beu ben. Dat roept me terug tot mijn plicht en ik neem me voor niet meer naar de titels te kijken.

De kist is vol. Ze heeft veertig minuten in beslag genomen.

Er zijn de ontelbare boeken, die we, weliswaar met belangstelling, maar toch tamelijk vluchtig doormaken, die we min of meer mooi vinden, min of meer belangwekkend of min of meer vervelend. Ze nemen, elk op zijn beurt, een bepaald aantal uren in beslag, laten enkele indrukken na en worden daarna grootendeels vergeten. Ze doen onze persoonlijkheid geen geweld aan en we beschouwen ze als welwillende kameraden die met hun gevarieerd gekout tot de gezelligheid bijdragen. Dat is een groote verdienste. Zonder hen zouden wij de zoo vaak opduikende gevoelens van verveling of eenzaamheid slechts moeilijk kunnen verdrijven. Op een familiefeestje, waar de stemming zoek is, bereikt de eerste de beste moppentapper echter precies hetzelfde resultaat. Dat is een bewezen feit.

Maar dan zijn er de zeldzame boeken, die ons als het ware op den openbaren weg aanranden, of die met onfeilbaar inbrekerstuig het huis binnendringen en ons uit het warme bed slingeren, waar we net in eersten slaap verdronken lagen. Dat zijn ‘de’ boeken. Ze werken op ons in als bijtende chemicaliën, dringen door de poriën in het lichaam en komen aan de weefsels der hersenen schudden. We willen ontvluchten, maar ze halen ons in en slaan ons met harde voorwerpen op het hoofd. We geven ons over. Moesten we langer weerstand bieden, ze zouden ons massacreeren. Vermits we ons echter overgeven, nemen ze dadelijk bezit van de armzalige persoonlijkheid, rukken, diep in ons, vensters open die te lang gesloten bleven, stampen deuren in die toegang verleenen tot verborgen vertrekken, vernielen in duistere hoeken vunzige spinnewebben waarvan wij het bestaan nooit vermoed hebben, vullen twintig vuilnisbakken met allerlei afval en dooden het onnaspeurlijkste ongedierte. Of dit nog niet voldoende was, dwingen ze ons daarna een nieuw gezicht op te zetten, wijzigen den glans van den blik en den klank van de stem, of porren

ons in den rug, opdat we op een andere wijze zouden loopen. Op een onberekenbaar oogenblik smakken ze ons onbarmhartig met het hoofd tegen een harden muur. We kenden dien muur reeds lang, maar we hadden hem altijd een beetje ontzien. We waren er vaak als dieven omheen geslopen. Thans voelen we weliswaar dat hij hard is, dat hij bezeert, maar tevens groeit in ons de geruststellende overtuiging dat hij sterk is, weerstand biedt; we zullen er, bij stormweer, schutting achter vinden. Dat hebben ‘de’ boeken ons geleerd. Dat de waarheid hard is, maar dat ze schutting biedt in de ure der vertwijfeling.

Maar ze laten zich niet rustig overladen, ‘de’ boeken. Bij het geringste contact beginnen ze te huiveren en te galmen als overgevoelige muziekinstrumenten die verlangen bespeeld te worden. Ze blijven electrisch aan mijn handen kleven en ik raak ze niet kwijt. Weldra ondergaan mijn vingers een geheimzinnige, nerveuze betoovering. Ik verlies alle contrôle over hen. Ze bladeren, bladeren, houden plots halt en bevelen: lees! Je weet heel goed wat hier staat, maar lees het nog eens over, 't zal je deugd doen!

Ik heb heelemaal niets meer in de pap te brokken en gehoorzaam werktuiglijk. De dichters werpen natuurlijk weer het meeste roet in 't eten. Baudelaire, Verlaine, Werumeus Buning, Engelman, Nijhoff nachtegalen gewonnen verloren. Mijn kist geraakt op het achterplan. Ze wordt verdoezeld. Als Rilke met ‘Het Dagboek van Malte Laurids Brigge’ op de proppen komt is er al lang geen spraak meer van een kist. Is er ooit spraak van geweest? Is er nog een huis? Als Rilke spreekt van verzen schrijven, bestaan de vier wanden dan nog die me gevangen houden?

‘Ach, maar verzen zeggen zoo weinig, als men ze in zijn jeugd heeft geschreven. Men moest daar liever mee wachten en zin en zoetheid verzamelen, een leven lang en een lang leven zoo mogelijk, en dan heel aan het eind, misschien zou men dan tien regels kunnen schrijven, die goed zijn. Want verzen zijn niet, zooals de menschen denken, gevoelens, (die heeft men altijd vroeg genoeg) - het zijn ervaringen. Ter wille van één vers moet men vele steden zien, menschen en dingen, men moet de dieren kennen, men moet voelen, hoe de vogels vliegen, en het gebaar kennen, waarmee de kleine bloemen 's morgens opengaan. Je moet terug kunnen denken aan wegen in onbekende streken, aan onverwachte

ontmoetingen en aan scheidingen, die je allang had voorzien, - aan dagen uit de jeugd, die nog niet helder zijn geworden, aan de ouders, die je moest krenken, wanneer zij je een genoegen deden en je begreep hen niet, (het was een genoegen voor een ander -), aan kinderziekten, die zoo wonderlijk beginnen, met zooveel diepe en ernstige veranderingen, aan dagen in stille, dichtgehouden kamers en aan ochtenden aan de zee, vooral aan de zee, aan zeeën, aan nachten op reis, die hoog boven ons wegruischten en meevlogen met al de sterren, en het is nog niet genoeg, als men aan al deze dingen denkt. Men moet herinneringen hebben aan vele liefdesnachten, waarvan niet één den anderen gelijk was, aan het gekerm van barende vrouwen en aan lichte, witte, slapende kraamvrouwen, die zich sluiten. Maar ook bij stervenden moet men geweest zijn, men moet bij dooden gezeten hebben in de kamer met het open raam en de plotselinge geluiden. En het is ook nog niet voldoende, herinneringen te hebben. Men moet ze kunnen vergeten, als het er vele zijn, en men moet het groote geduld hebben, te wachten, totdat zij terug komen. Want de herinneringen zelf 'zijn' het nog niet. Eerst wanneer zij in ons geworden zijn: bloed, blik en gebaar, naamloos en niet meer te onderscheiden van onszelf, dan eerst kan het gebeuren, dat in een subliem moment, het eerste woord van een vers uit hun midden oprijst, en zich van hen losmaakt.'

We mogen ook zoo ver afdwalen, onzichtbare draden, fijn gesponnen als zijde, zorgen steeds voor een nooit onderbroken verbinding met de werkelijkheid. We kunnen ons nooit klapwiekend als een zorgeloozen vogel in het ruim verheffen. Op tijd en stond herinnert de aarde er ons aan, dat we haar toebehooren en dat we haar moederlijk tyranniek omklemmen nimmer geheel vermogen te ontgaan.

Ik wil een cigarette opsteken. In gedachten open ik een doosje. Het is ledig. Heb ik dan zooveel gerookt? Ik tel de gedoofde stompjes in het aschbakje. Twaalf. Ik rook veel te veel. Het heeft geen zin zooveel te rooken. Nicotine is schadelijk voor de gezondheid en een half bruin gebrande vinger doet niet erg gedistingeerd aan. Zoo 'n bruine vlek, het wekt den schijn van iets dat het niet is.

Ik stel thans verwonderd vast, dat ik in mijn clubzetel verdoken zit met een opengevouwen boek, dat ik met één hand op de hoogte der opgetrokken knieën houd. Ik voel mijn voeten confor-

tabel geplaatst op de sport van een ijlings bijgetrokken stoel. Het valt niet te ontkennen, mijn houding is zeer nonchalant. Het is niet de houding van iemand die zich voornam plus minus één minuut lichamelijke rust te nemen. Ik zit meer op mijn rug dan op mijn zitvlak en om mijn knieën te zien moet ik schuins naar boven kijken. Aan mijn rechterzijde klaart het op, een nevel wordt opengescheurd en ik ontwaar, eerst een scherpen hoek, daarna een geheele kist. Het is kist nummer drie. We kijken mekaar aan als twee oude bekenden die elkander een tijdje uit het oog verloren. Maar de kist wordt ongeduldig. Ze heeft zichtbaar den indruk dat ze voor den gek gehouden wordt. ‘Het één of het ander!’ brult ze kwaadaardig, ‘vullen of niet vullen, eieren of jong!’ Ze is een beetje triviaal, m'n kist. Ik bekijk ze met verachting. Ik kom van te hoog en zij is op den grond blijven staan. Maar de kist heeft blijkbaar maling aan mijn verachtend stilzwijgen. ‘Welnu, voddevent!’ sist ze, ‘komt er nog wat in huis van uw goede voornemens?’ Ik heb het duidelijk gehoord, voddevent heeft ze gezegd. Ik zal haar eens mores leeren, haar kwalijken muil dichtsmakken, volproppen met taalboeken, essays en encyclopedieën! Ik spring recht. Maar ach, de fut is er uit; het ressort, dat de automatische bewegingen moet regelen, is gebroken. In 't geniep geef ik de kist een trap. Dat is mijn wraak. Ze betrouwt me nu niet goed meer en zwijgt. Het is een probaat middel. Ik zal het onthouden: de dingen van lagere orde brengt men tot zwijgen met er eens flink tegenaan te trappen.

En nu ga ik slapen. Ik heb hier vandaag niets meer te maken. Het is ten andere verschrikkelijk laat. In de huiskamer brandt geen licht meer. Is mijn vrouw me nacht komen wenschen vooraleer naar boven te gaan? Ik kan het me niet herinneren. Zij heeft het niet onder de markt met de twee deugnieten. 's Avonds is ze doodmoe. Ik stel me zoo voor, dat ze thans rustig slaapt.

Op mijn teenen sluip ik de slaapkamer binnen. Inderdaad, zij slaapt als een roos.

EUG. BOSSCHAERTS.

[Gedichten]

De Vreemdeling

Hij kwam van ver: een jongen met een fluit,
die oude liederen en wijzen speelde
en onder hen zijn liefst bezit verdeelde;
- zij dreven hem luidruchtig tierend uit.

Hij speelde, vol van de herinnering
aan alles wat hij achter had gelaten,
maar niemand hoorde naar zijn spel; zij braken
het spottend af, nog voor het hen beving.

Nu zijn de lasteringen die zij spraken
over den ongewensten vreemdeling,
met al de oren die zijn lied vergaten
vertroebeld tot een grauwe schemering.

Want wat zij zeiden is reeds lang verstorven,
vergaan in den genadelozen dood;
maar hij, die smadelijk werd uitgeworpen
stond in het klare morgenlicht en floot.

Kleine Kwatrijnen

voor een meisje.

Sommigen minnen de zon,
anderen de schaduw,
zo bleef ik, als ik kon,
in zon en schaduw naast u!

Het zonlicht sprong door de ruiten
en viel verliefd op je haar, -
niet bestand tegen dit gevaar
vluchtte ik naar buiten.

Wees niet bang, ik raak je niet aan,
maar ik ben verblind door dit licht,
deze ogen, in dit gezicht,
zijn te lang door het donker gegaan.

Je wilt niet dat ik zal branden
in alle eeuwigheid? -
houd dan je koele handen
over mijn ogen gespreid.

Als jij mij ‘lieveling’ noemt,
en zegt dat je van mij houdt,
dan laat het mij verder koud
of God mij behoudt of verdoemt.

Als ik doodga wil ik niet horen
dat jij daaronder lijdt,
voordat ik werd geboren
heeft mijn moeder genoeg geschreid.

Alle andere vrouwen
hebben mij - en ik hen - vergeten,
maar jij hebt je handen gevouwen
en bij mijn lijk gebeden.

Het laatste wat ik zag,
dat was jij, en je schreide bitter,
en toen werd alles veel witter
dan de sneeuw die buiten lag.

Zo zal het einde zijn:
ik ga voorgoed op reis,
en jij zult een engel zijn
in het eeuwige paradijs.

Twee Kwatrijnen

Die altijd met zichzelf was ingenomen,
voortdurend hiervan in zijn verzen sprak,
zal sterven in een woud van forse bomen,
ellendig hangend aan de dunste tak.

Vrienden van mij, spreek over mij geen vloek,
vergeef mij dit: dat ik weerspannig ben,
vergeef mij dat ik niet in u erken
wat ik koortsachtig in mijzelven zoek.

A. MARJA.

Het Huis

In de avond keer ik naar mijn huis.
De lucht is zoel. Er is geruisch
Van stemmen in de hofjes aan de straat.
Een slanke vrouw met een jongen gaat
Vertrouwlijk pratend me voorbij.
Ik weet niet waarom het hart in mij
Zoo zwaar weegt plots. Mijn huis is dicht,
Maar achter de ramen blinkt geen licht.

FRANS DE WILDE.

Kroniek van het Proza

Dr. Maurits Sabbe, onze diep betreurde Redactieleider, liet enkele maanden voor zijn heengaan **De Meesters van den Gulden Passer** verschijnen. (Uitg. P.N. Van Kampen en Zoon, Amsterdam). Indien hij er bewust aan gedacht had, op zijn kultureel opbouwend leven en werken de kroon te zetten, dan hadde hij het nooit heerlijker verwezenlijkt dan aan de hand van deze studie, die in haar bondigheid heel de geschiedenis van het befaamde Plantijnsche drukkershuis omvat, van zijn ontstaan, in de fel bewogen 16e eeuw, tot aan haar aankoop door het Antwerpsch stadsbestuur, in 1875. Want in dit boek, dat nauwelijks 180 bladzijden telt, behandelt de schrijver niet alleen op bizonder zaakrijke wijze het leven van Plantin en zijn opvolgers en meteen den rijk gevulden, soms zeer delikaten ontwikkelingsgang van het bedrijf, dat zij bestuurden, maar weet hij daarbij telkens de studiën, - door anderen en door hem zelf, - te betrekken, welke nader licht werpen op de onderneming en haar groote leiders. En het slot is dan wel, dat al wie dit, Sabbe's jongste en laatste boek heeft uitgelezen, zich van zelf geprikkeld voelt tot inniger kennismaking met een instelling, die een onuitputtelijke schat aan historische en kultureele gegevens blijkt te zijn. Dat prikkelen tot belang stellen, echter, liet Sabbe niet hoofdzakelijk groeien uit de stóf, die hij behandelde, maar tevens en vooral uit de gemoedelijk rustige wijze, - met tusschenbei de pittige anekdoot en het huiselijk traktaatje, - waarop hij bedoelde stof wist aan te bieden. Kortom, indien de schrijver, als populariseerend geleerde, bewondering wekt voor Plantin, den aartsdrukker, en eerbied voor diens eerste opvolgers,... als mensch, als warm aanvoelend mensch, leidt hij ons binnen in hun leven, hun intiemste en hun scherpst omstreden leven soms, alsof hij, Sabbe, met heel zijn hart er had aan deelgenomen. We denken b.v. aan de werkregeling en de persoonlijke verhoudingen in de drukkerij, aan Plantins familiale en godsdienstige beslommeringen, aan de rijke gastmalen bij de Moretussen..., och, aan zoovéle bizonderheden, die Sabbe zelf, indien de arbeid hem niet overmand had, de levenwekkende stof zouden geboden hebben voor roman en tooneel. We bewaren dan dit boek, - dat boven-

dien een vijftiental mooie foto's bevat, - als de welsprekende samenvatting van wat Dr. Maurits Sabbe geweest is en blijven zal voor de historische instelling, die hij leidde en diende, en voor de Vlaamsche kultuur, die hij vertegenwoordigde. - We brengen tevens hulde aan de firma Van Kampen, die bedoeld werk in haar kultureele reeks 'Patria'-monografieën geliefde op te nemen.

Maurits Gilliams schreef **Oefentocht in het luchtledige** (Uitg. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen), een extra mooi gedrukt boekje, van een 100-tal bladzijden, waarvan de eerste helft een voorstudie blijkt te zijn tot schrijver's fijnzinnig en haast overgevoelig 'Elias, of het gevecht met de nachtegalen' en de laatste schetsjes in het teeken staan van een meer gerijpte, graag op het excentrieke ingestelde verbeelding. Over het geheel waardeeren we vóór alles Gilliams' subtiele, bewust afgewogen taaltje, waarmee hij het onbezielde, het onwezenlijke lichaam en leven geeft. Maar onze uitgesproken voorkeur gaat naar de éérste stukjes, omdat ze ons, aan de hand van zoogenaamde kinder- en jeugdherinneringen, in den schrijver vooral den ménsch Gilliams laten aanvoelen, die in zijn meest persoonlijke oogenblikken steeds het eenzelvig, warm aanvoelend kind van zijn verbeelding is geweest. We vragen ons dus niet af: wat zijn voor een dreumes én het huisgerei, én een zolder, én een moeder, én een zeventienjarig meisje, - maar nemen belangstellend waar wat ze voor hém, het weinig maatschappelijke, haast meisjesachtig schuchtere jongetje gebleken zijn naar zijn getuigenis of naar den in hem weer opgewekten indruk, als volwassene. En in dat opzicht kan dit boekje van het wezen van Elias en van Gilliams zelf heel wat verklaring geven.

Van Marcel Matthijs lazen we **De ruitentikker** (Uitg. De Sikkel, Antwerpen), een door hem herschreven kort verhaal, waarin hij, in bitsigen, fellen, soms haast verbolgen toonaard, een greep in het leven doet van een jongen dompelaar, die, versomberd door de hopelooze ellende thuis en wreed ontgoocheld door de socialistische politiek, welke hem geen redding brengen wil, ten slotte de ruiten stuktikt bij de rijken en de armen. Het boekje, dat zich vlot lezen laat, zal wel bedoelen een levende illustratie te zijn van deze bittere jaren van krisis en van werkeloosheid; maar juist daarom hadden we het thema graag dieper uitgewerkt gezien, met aangifte der zeer verscheiden elementen, die eenerzijds de krisis in de hand werken en verscherpen en ze anderzijds trachten te lenigen en draaglijk te maken. Zooals het verhaal thans loopt, is het een opstandige schreeuw tegen het onrecht, - een schreeuw,

die gehoord mag worden, - maar tevens een blind verbolgen schreeuw, die 't niet ontziet, tendentieus en ten deele onrechtvaardig te blijken. We hebben ‘De ruitentikker’ als jeugdwerk hooren betitelen; jong is het zéker, in dien zin dat het direkt en zonder omhaal den lezer aanspreekt en in Matthijs den schrijver laat herkennen, die bij vollen uitgroei den realistisch en literair georiënteerden lezer wat blijvends zal te zeggen hebben.

Maurits Roelants laat ons kennismaken met **Alles komt terecht** (Uitg. Nijgh en van Ditmar, Rotterdam), een psychologischen roman, een ‘roman van geaardheid’, die om zijn beteekenis als beeld van Roelants zelf een aparte studie meer dan waard zou zijn. Indien men schrijver's literaire gaafheid en persoonlijk cynisme op den voorgrond stelde, zou men Roelants naaste familie van Elsschot willen heeten. Maar Elsschot is geen vernuftig uitrafelaar, tot op het laatste draadje, van alle zielstoestanden en houdt zich, met zijn ten slotte gulhartig en zeker nooit uitdagend cynisme, bij wat van die toestanden naar bùiten treedt... en Roelants lééft letterlijk van wat den man, de vrouw beroeren kan en beiden mogelijk tot wankelen brengt en zit dat met zijn kille, vlijmscherpe mes te ontleden en zoo volhardend tot telkens nieuwe gedachte- en gevoelskonfliktjes uit te werken, dat de goedwillige lezer er finaal zijn gemoedsrust bij verspeelt. Dit laatste bedoelen we hier niet als kritiek, wel als kenteeken; want dit boek ‘Alles komt terecht’ vindt juist in die subtiliteit der ontleding dé groote eigenaardigheid, waardoor het los staat van alle overige werken uit de jongste jaren. Het werk behandelt een geval: het geval, namelijk, van twee vrienden, Bert De Corte en Willem Ottevaere, die eens beiden een zekeren Rapallo, financieelen grootavonturier, zijn ten dienste geweest en vooral beiden houden van dezelfde vrouw, Hélène, Bert als haar ambitieuze, erg prikkelbare echtgenoot, Willem als haar gewezen minnaar, thans de zeer irriteerende ‘Dritte im Bunde’. Beide vrienden stellen ieder hun gedenkschriften op, in verband met Rapallo en met Hélène en hoe zij dezen zien en begrijpen; deze schriften vormen de twee groote deelen van het boek en zouden ons doen vragen, waarom niet ook Hélène haar aanteekeningen hield, indien ze al niet volop in den loop van het drama haar eigen, handelende en vooral redeneerende rol vervulde. In dit drama, dat literair bizonder geraffineerd en sterk is, wordt ieder personage, elk gebeuren veelzijdig belicht, aan de hand vooral van een méésterlijk gestileerde konversatie; maar ons blijft na lezing inzonderheid het zielskonflikt bij, zooals het geschapen en soms tergend onderhouden werd door Willem, den telkens opdagenden vriend en kwelgeest van den huize. Zeker, we slikken een paar zaken niet, zooals Roelants ze ons heeft voorgesteld: hoe is

het b.v. mogelijk, dat Hélène, die toch een aanslag pleegde op het leven van Rapallo, daarvoor nieteens gekweld wordt met wroeging of met tastbare vrees voor vervolgingen! Maar als geheel is deze roman zulk heerlijk stuk analyse der verschillende geaardheden en reacties, dat we er alleen dankbaar om zijn, er nog zoo geboeid over na te kunnen praten.

Robert Masure liet een korte novelle, **Het fortuintje van tante Ursule** (Uitg. Mij. 'Flandria', Gent), verschijnen. Het verhaal van deze erger dan schrap gehuisveste tante en haar onderworpen echtgenoot, meneer Cyrielke, van het bij hem ingenomen eenig nichtje Marie en van den huurder, meneer Philemon, die op tante's spaarcentjes afkomt, is vlot en tusschenbei zelfs plastisch verteld. Maar de taal zit nog vol foutjes en de schrijver weet niet altijd raad met zijn personages; de verhouding Marie-Philemon, die letterlijk géén inhoud heeft, is daar een treffende illustratie van. Moge Masure, een man met aanleg, zijn onderwerpen leeren uitdiepen, eer hij ze tot een novelle of een roman verwerkt; en late de uitgever hem dan met een fatsoenlijker inkleeding te gemoet komen.

Van Marie Peremans-Verhuyck bereikte ons **Catlijne Meyblom**, of eigenlijk het eerste deel daarvan, met den ondertitel 'De weg naar het voetlicht' (Uitg. 'Steenlandt', Kortrijk). Deze roman in regel speelt in de 18^{e} eeuw en belicht het leven van Catlijne, een Mechelaarster, van haar geboorte tot de eerste jaren van haar moederschap. Het boek heeft een bizonder zakelijken en ook wel boeienden inhoud en werd, zonder origineel te willen zijn, als taal voortreffelijk verzorgd. We gaan het werk niet navertellen. Catlijne werd bij haar geboorte in een vondelingenhuis opgenomen, waar men de kleinen opleidt zonder eenige psychologische kennis van kinderen; gelukkig, echter, wordt ze uit het gesticht weggehaald door een eenvoudig hartelijke dame, Zuster Oda, die haar nuttig bezighouden, haar een muzikale en artistieke opvoeding geven zal en haar verder de wereld in wil helpen. Die Zuster Oda speelt in het boek een zeer mooie, sterkende en troostende rol, al kan ze dan niet àlle onheil voorkomen. Catlijne, immers, heeft een peter, die zich Ridder noemt, maar er vooral op uit is haar behoefte aan hartelijkheid uit te buiten; deze Ridder, Gielis van den Dries, verleidt haar en zoo komt Catlijne er toe, vroegtijdig uit zingen en tooneelspelen te moeten, om voor haar kindje, den kleinen Wenceslas, den kost te verdienen. De roman biedt de schrijfster aldus gelegenheid, Catlijne te volgen in een lange reeks van levensavonturen, die werkelijk interessant zullen blijken, hetzij ze 's meisjes

betrekkingen met het gesticht, met de moederlijke Zuster Oda, met Gielis en zijn wufte familie of haar rondreizen met een tooneelgezelschap betreffen; en telkens tusschenbei wordt ons een kijkje gegund op het leven in die tamelijk verre dagen, met zijn ouderwetsche gebruiken en mogelijkheden. We vergaten haast te zeggen, dat Catlijne ook getrouwd geraakte met een eerlijken jongen man, dien ze haar moederschap in rekening bracht; maar dat gehuwd zijn eindigde spoedig met 's mans korte ziekte en dood en liet de vrouw niets anders dan groote zorgen over. Bedoelde zorgen schijnt ze te boven te komen, dank zij Zuster Oda, die thuis het zoontje opvoedt; maar bij het sluiten van den roman is die Oda gestorven, moet Catlijne plots uit Amsterdam, - waar ze speelde, - weer naar huis en krijgt ze de taak, een heel nieuw leven te beginnen. Dat nieuwe moeten we dan leeren kennen in het twéède deel, 'In het burgerleven', dat een volgende maal aan de beurt komt. De taal, zeiden we, verlangt niet origineel te zijn; het is de taal van het door en door gezonde volksverhaal, zonder Conscience-romantiek er in, een taal, die we om haar korrektheid en gemoedelijkheid álle volksverhalen zouden toewenschen, omdat ze in haar eenvoud toch opbouwend is. Een diepen indruk laat het werk geen oogenblik na; de schrijfster voelt mee, maar dramatiseert niet, en laat de gebeurtenisjes liever voortgang maken en een mogelijke uitkomst vinden, - en dat verklaart ten slotte, waarom ze zoo goed als doorloopend de belangstelling heeft weten vast te houden.

Van Anke Servaes, van wie we vroeger 'Gerda', een roman voor jonge menschen lazen en waardeerden, leerden we thans, kort na elkaar, twee nieuwe werken, **Kinderzaal** en **Kinderen**, **die over zijn**, kennen (Uitg. Hollandia-Drukkerij, Baarn). Beide bieden zich ook weer als romans aan, en dat zijn ze inderdaad om de psychologisch zeer fijngevoelige uitbeelding van de hoofdpersoon, Zuster Liesbeth, wier leven en bedrijf, in dienst van kinderen, ons in beide boeken bezighoudt. We maakten ooit kennis met interessante verpleegsters in 'Menschen in den storm', door J.M. Selleger-Elout, en vooral in 'Krankzinnigen', door Fré Dommisse; maar niemand heeft ons hartroerender dan deze Anke Servaes de stille tragiek laten aanvoelen van de eerst ongehuwde, daarna gehuwde verpleegster, die grenzenloos opofferend opgaat in het brooze lot van andermans kinderen, bij gebrek aan eigen kroost, dat haar nooit gegeven wil worden. 'Kinderzaal' plaatst ons midden in het kinderziekenhuis, met zijn honderdvoudige, telkens overrompelende afwisseling van pijnlijke gevalletjes en met de eenig sterkende voldoening, dat men zich geven, gehéél geven mag aan kinderen... en er een enkelen keer eens uit kan, om even te

verademen. In dit boek groeit Liesbeth van eerste Zuster tot Hoofdzuster en is die uitgroei één overprikkelende opeenvolging van zorgen, - zorgen om de kleintjes, die nooit elkander en zelden zich zelven gelijk zijn, zorgen om de ouders, die meer bezwarend dan bemoedigend blijken, zorgen om het hooger en het lager dienstpersoneel, wier toezicht en leiding zoo neerdrukkend en pijnigend werken kunnen. Al zulke zorgen, uitgebeeld met een extra suggestieve aanschouwelijkheid en in een stijl vol zenuw en beweging, zouden het heele boek zélf mistroostig kunnen maken; maar dan is daar de uiterlijk nooit sentimenteele, toch bizonder fijn aanvoelende Liesbeth, die alle harten begrijpt en samenbindt,... en ook weer diezelfde Liesbeth, die, tijdens een kort verlof buiten, even den sluier oplicht van haar stillen toekomstdroom: aan de zijde van een der ziekenhuiskollega's, Dr. Van Heuven, een nieuw, hopelijk een zonnig leven te beginnen, nogmaals ten dienste van de kinderen, die van een ander... of haar eigene. Dat nieuwe leven wordt de inhoud van het tweede boek, ‘Kinderen, die over zijn’. Liesbeth opent namelijk een privaat tehuis voor verwaarloosde en verlaten kinderen en wil er voor zorgen, dat het leven hun aantrekkelijk en zelfs zonnig wordt. Bij alle beslommeringen, die zulks medebrengt, slaagt ze daarin, met onrechtstreeksche medehulp van haar man, die elders werkzaam is; maar zij zelf krijgt een moreele inzinking, doordien het eigen moederschap haar niet geschonken wordt... en zoekt dan als dienstdoende Heilszuster een nieuwen werkkring, die haar de vreeselijke materieele en zedelijke ellende blootlegt, waaruit verwaarloosde en verlaten kinderen geboren worden. Nog onder den diepen indruk van deze tragische gegevens, besluit ze dan, in haar eigen kindertehuis de taak weer met verjongden moed voort te zetten. Dit tweede boek is schrijnender dan het eerste: primo, omdat hier tastbaar de vinger gelegd wordt op ergerlijke sociale misstanden en hun ellendige gevolgen allerhande; secundo en vooral, dewijl Liesbeth zelf boven dat alles uitrijst als de apostel, die eigen liefdeverlangens onderdrukt, om alleen de universeele liefde te dienen. We weten niet, of Anke Servaes ooit nog een vervolg op dit tweede boek zal laten verschijnen; wénschen, echter, doen we het wel, want het gaat er bij ons niet in, dat hier de strijd is uitgestreden en Liesbeth definitief berusten zou in een psychisch en ook merkbaar physiologisch tekort, dat ten slotte ieder vrouwenleven pijnlijk kwetsen moet. Nu dan, zooals deze twee boeken geschreven en doorvoeld werden vormen ze een rijkdom, dien alle lezende meisjes en vrouwen mochten deelachtig worden.

Geert Grub (ps. van Gerard Pijnenburg) laat ons kennis maken met **Een dag, 'n heel leven** (Uitg. ‘Dienen’, Heide). Hij

heet het kleine boekje een ‘proletariese novelle’ en had het even goed een sterk propagandistische novelle kunnen noemen; want erg dik legt hij het er bovenop, dat zekere vrouwen meer dan slaaf zijn van hun al te talrijk kroost en van den man, die liever zijn geld ‘verzuipt’ dan thuis te blijven. Dergelijke grondgedachte maakt echter de novélle niet; ze kan er desnoods uit worden afgeleid, maar de novelle als zoodanig, zoo ze literatuur wil wezen, dient stijl, dient inhoud en evenwicht te hebben. Dit werkje van Geert Grub, hoe vlot het zich ook lezen late, heeft een grievend tekort aan stijl, zelfs aan korrektheid en stelt het leven van één Zaterdag in een berooiden huiskring zoo eenzijdig en partijdig voor, dat we beslist weigeren, daar eenige veralgemeening aan vast te knoopen. Late de man dan liever uitsluitend en onbedrieglijk aan propaganda doen en de literatuur haar eigen wegen gunnen!

De firma Em. Querido, te Amsterdam (voor België, Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen) liet **Het Salamanderboek** verschijnen, zijnde, als reklame bedoeld, een bondig overzicht van de schrijvers en werken, die in de reeds befaamde reeks ‘De Salamander’ werden opgenomen. Dat boekje is spotgoedkoop en biedt ons, naast de mooie portretten der behandelde auteurs, een biografisch stukje over hen, hetzij door hen zelf of door een bekenden schrijvenden kollega, met, als aanhang, telkens het overzicht der werken, reeds door de betrokken auteurs in het licht gegeven. Kortom, wie als studeerende met genoemd boekje kennis maakt zal zich gemakkelijk geprikkeld voelen, zich één of meer boeken uit deze ‘Salamander’-reeks aan te schaffen,... en daarmeme bereikt de uitgever dan het doel, dat hij nastreeft, ten goede van alle belangstellenden in waardevolle letterkunde.

H. VAN TICHELEN.

Onderwijs en Opvoeding

Hieronder stippen wij enkele nieuwe uitgaven op onderwijsgebied aan.

Van ‘De Sikkel’, Antwerpen:

JORIS DE MESSEMAEKER: Fotografie en Onderwijs. (Brochurenreeks van de Vlaamse Opvoedkundige Vereniging). (Geïll. 20 fr.).

Een waardevol boekje, geschreven door een schoolinspecteur, die tevens een buitengewoon knappe fotograaf is en dus best geplaatst om over dit onderwerp interessante en vooral practische dingen te schrijven. Warm aanbevolen bij elken onderwijzer, die van foto's houdt.

RIK DORES: Bijdrage tot een psychologisch-juiste Leesmethodiek. (Brochurenreeks van de Vlaamse Opvoedkundige Vereniging, 9 fr.).

De inhoud beantwoordt niet aan den veelbelovenden titel; enkele gemeenplaatsen over de globale leesmethode, niet vrij van methodische en psychologische onjuistheden. Zal echter genieten van de actualiteit: globale leesmethodiek is in de mode.

VERHEYEN en CASIMIR: Paedagogische Encyclopaedie, Afl. Nr 5. (12 fr.). België (vervolg), Bergson, Beroepskeuze, Bewustzijn, Bibliotheken.

L. SLOCK: Vlaamsche Schoolgids, Jg. II, Nr. 6 (8 fr.).

Enkele kantteekeningen bij de heimatsgeschiedenis. Mechelen. Paschen (schets van een stofeenheid voor de eerste drie leerjaren), Maartsche Bui. Proeven en waarnemingen in het schoollokaal. Uit de Praktijk. Aanteekeningen bij het Nieuwe Leerplan: Aardrijkskunde.

Van Valkhoff & Co, Amersfoort.

CHR. A.C. NELL: Weer en Wind. 100 bladzijden populaire weerkunde (fl. 1.50).

Elkeen luistert dagelijks naar het weerbericht en hoort spreken over depressies, cyclonen en anticyclonen. Wie dat alles en nog veel meer duidelijk wil verklaard zien leze dit werkje. Ten zeerste aanbevolen, ook wegens de verzorgde uitgave en de tallooze illustraties.

Van N.V. Servire, Den Haag:

MR. MAX STIBBE: Gezag in School en Opvoeding. (Serie: Zelfkennis en Opvoeding, nr. 1).

Strenge orde en tucht in de school leidt tot baldadigheid er buiten. Gezagslooze opvoeding is waardeloos. De nieuwe school brengt de oplossing, volgens schrijver. Door eenvoudige voorbeelden hangt hij een beeld op van die nieuwe school. Vulgarisatiewerk.

MR. MAX STIBBE: De nieuwe Weg in het Leven. (Serie: Zelfkennis en Opvoeding. 2).

Dit boek houdt verband met het voorgaande en analyseert weer enkele interessante voorvallen uit het kinderleven, om aldus aan te toonen wat schrijvers opvatting is over de nieuwe school en het nieuwe leven. Inhoud: I. Opvoeding tot lichamelijke gezondheid. II. Opvoeding tot moreele gezondheid. III. De beteekenis van het vergeten. IV. De beteekenis van het kunstzinnig onderwijs voor het leven.

H. JANSSEN VAN RAAY: Het Leven van mijn Klasse. (Serie: Zelfkennis en Opvoeding, 3).

Een onderwijzer vertelt hoe hij met zijn kinderen werkt op de verschillende gebieden van de lagere school. Soms spreken de kinderen te onkinderlijk, wat lichtjes het vertrouwen in de waarheid van de overige feiten breekt. Overigens aan te bevelen, om wille van de moderne opvattingen op schoolgebied.

Van ‘Het Spectrum’. Utrecht:

FR. S. ROMBOUTS: De Anderen en Gij. (De Schijnwerpers, Nr. 12).

Bespreking van de Individual-psychologie van den Weenschen arts Dr. Alfred Adler. Volgens Fr. R. is deze richting representatief voor de moderne stelsels en is ze wellicht de populairste. Dit werkje richt zich niet enkel tot de psychologen, medici, ouders, onderwijzers en opvoeders, maar tot allen die waarde hechten aan menschenkennis. Helder gesteld, origineel uitgegeven, is dit werkje aanbevolen, ook aan hen die niet tot de godsdienstige overtuiging van den schrijver behooren.

Van het R.K. Jongensweeshuis, Tilburg:

LEON FRED: Onderwijs volgens de Methode der Belangstellingscentra. (Opvoedkundige Brochurenreeks, 84). (fl. 1.40).

Een uiteenzetting van het Decroly-systeem, zooals het door den schrijver werd toegepast. Tevens een verdediging tegen de meening als zou dit onderwijs ipso facto a-godsdienstig moeten zijn. Worden uitvoerig behandeld: het globalisatie-verschijnsel, het belangstellingscentrum en de uitwerking er van, de opvoedings-spelen, de persoonlijkheid van den onderwijzer en het onderwijs

in den geest van de Gestalttheorie. Aan te bevelen aan allen, die hun opvatting over de nieuwe richting in het onderwijs willen toetsen. In verband met het Nieuwe Leerplan, in ons land ingevoerd: van practische waarde.

Van W. De Haan, N.V., Utrecht:

DR. C.D.J. BRANDT en DR. M.H. DE HAAN: Het Vreemde Woord. Nieuw geïllustreerd vreemde-woorden-boek.

Beteekenis van alle mogelijke en onmogelijke vreemde woorden, uitdrukkingen en verkortingen, die men tevergeefs in een encyclopedie zou zoeken. Spijtig dat over de uitspraak van die vreemde woorden niets gegeven wordt, zelfs niet de beklemtoning. Leuke illustraties verhoogen de aantrekkelijkheid van het werk.

Van J. Muusses, Purmerend:

K. ZEEMAN: De voornaamste zaken der Klimatologie en Geologie (fl. 1).

Bedoeld als studieboek voor de kandidaat-onderwijzers en -hoofden, zal dit werk door elkeen gaarne ter hand genomen worden, die zich interesseert in de klimatologie en de aardkunde. Methodische en toch zeer bevattelijke verhandeling, die in elke onderwijzersbibliotheek thuis hoort.

Van de N.V. Leidsche Uitgeversmaatschappij, Leiden:

OLA ALSEN: Zoo zijn onze Manieren. Een handleiding voor goede omgangsvormen (Uit het Duitsch vertaald).

De titel hoeft geen nadere inhoudsverklaring. Zeer vlot geschreven, leest dit werk als een roman. Onontbeerlijk voor onze jeugd, zoo meisjes als jongelingen, - die door onwetendheid al te dikwijls zondigen tegen de elementairste regels der gemanierdheid.

P.M.

Boekbeschouwing

S. Worishoffer. - Onnen Visser. Velhagen & Klasing, Bielefeld; 620 blz.; geb. 5 RM.; 20 illustraties (4 gekleurde).

'Onnen Visser, de Smokkelaarszoon van Norderney,' beleefde zijn 11* uitgave. Wörishöffer kan vertellen. Het gaat over smokkelaars, heksen, overstroomingen, zeehonden, spionnen, Zigeuners, oerwouden, auerossen, Kozakken, doodenfeesten, beren, wolven, branden: die van Moscou (1812) o.a., Kerstmis bij de Russische boeren, oude kloosters, catacomben, wilde paarden, kapers, enz. Alles aangrijpend, sensationeel, maar toch dikwerf zeer leerzaam op het terrein van geschiedenis, aardrijks- en volkenkunde.

Wilhelm Kotzde-Kottenrodt. - Die Pilgerin. J.F. Steinkopf, Stuttgart-W; 450 blz.; M. 5,40.

Wilhelm Kotzde, de 60-jarige dichter, tooverde in zijn historische romans het Duitsche verleden weer levend. 'Die Pilgerin' brengt ons terug naar de XIe eeuw, de regeeringsperiode van Keizer Hendrik II, den Heilige (1002-1024); veroveraar van Bohemen, overwinnaar over de Polen, schonk hij de Noormannen vaste woonplaatsen in Italië, om er de wacht te houden tegen de Grieken; vriend der geestelijkheid, ijverde hij voor de belangen der Kerk, zoodat paus Eugenius III hem heilig zou verklaren; ook zijn kuische gemalin Kunigonde genoot dit voorrecht. - Hij was het, die aan Boudewijn IV van Vlaanderen Valencijn afstond, tegelijk met Walcheren, vier andere Zeeuwsche eilanden en het Land der Vier Ambachten, zoodat de Vlaamsche 'Schoone Baard' zijn leenman werd. - W. Kotzde is een tweede Felix Dahn, maar bezielder. Zijn geschiedkundige arbeid tracht zijn volk op te wekken, inniger dan Freytag, Storm of Jensen. Hij zoekt de klaarheid en de donkerte in de Duitsche ziel op, dat complex van Siegfried-ziel en Hagenziel, die hun eenheid vonden, volgens schrijver (afstammend van Vlaamsche boeren) in de Luther-ziel. In 'Die Pilgerin' gaat het om de verzoening tusschen Kerk en Keizerdom, de eeuwige antithese, die op een oplossing blijft wachten.

Dr. Joris Prim. - Algemeene Geschiedenis. Procure, Brussel, Huidevettersstr. 161; 280 blz.; geb. 15 fr. Fraai geïllustreerd (teekeningen, kaarten, buitentekstplaten).

De bedoeling van Dr. J. Prim, leeraar aan de Middelbare Normaalschool te Brussel, in dit Handboek der Algemeene Geschiedenis, ten dienste van het Middelbaar en het Normaalonderwijs (1^{e} Deel: Oudheid en Middeleeuwen tot de 12^{e} eeuw), is: het ontstaan en het groeien van onze Westersche beschaving na te gaan. - De auteur ziet paedagogisch zeer juist door aan de cultuurelementen den voorrang te verleenen boven de staatkundige feiten, die tot het gepaste minimum werden herleid. Na elk hoofdstuk volgen belangwekkende 'Aanvullende oefeningen'; na elk deel

‘Aanvullende lezingen’. Het geheel is van een ongemeene helderheid. Kortom: een zeer mooi boek naar inhoud en vorm.

A. Grootaert. - Geschiedenis van België. 2e, omgewerkte uitgave door Dr. J.B. Poukens. Standaard, Antwerpen; fr. 26,25; 370 blz.; met kaarten, tafels, afbeeldingen, registers.

Dr. Poukens werkte de eerste uitgave van de 'Geschiedenis van België' door A. Grootaert, om: de oorspronkelijke tekst werd 'doorloopend zoo gewijzigd en aangevuld, dat de samenhang der feiten beter aan den dag komt en de leesbaarheid verhoogd.' Men staat dus nagenoeg voor een werkelijk persoonlijk handboek, eenig-frisch in zijn aard, dat algemeen zal gewaardeerd worden, en wegens zijn synthetische volledigheid in geen enkele schoolbibliotheek zou mogen ontbreken. De objectiviteit laat den auteur nooit in den steek; hij is methodisch up-to-date en ten volle de meest onvoorwaardelijke aanbeveling waard.

Prof. Dr. E. Lousse. - Beschavingsgeschiedenis van de moderne tijden. Tweede herziene druk; uitgaven Universitas, 44, Minderbroedersstraat, Leuven; 350 blz.; 50 fr. Met talrijke landkaarten en platen.

De eerste uitgave van dit in afzienbaren tijd klassieke leerboek was een 'poging om het nieuw programma der geschiedenis, door den wetgever aan het hooger onderwijs opgelegd, practisch in vervulling te brengen.' Prof. Lousse zocht 'tevens daarbij aan de leerkrachten van gymnasia, lycea, colleges en kweekscholen richtlijnen te geven, opdat zij hun onderricht langs dezelfde wegen zouden leiden.' Bij dezen tweeden druk werd de tekst herzien en aangevuld. Het namenregister werd verbeterd door de verhooging van het aantal trefwoorden en een scherpere verdeeling der voornaamste rubrieken, vooral met het oog op de studie van de particuliere geschiedenis der verschillende landen, van de kerken, godsdienstige sekten en kloosterorden, van de Renaissance en de Reformatie, de Barok en de Verlichting, de economische toestanden, de koloniale ondernemingen, de sociale aangelegenheden, enz. Als bibliographie geeft Prof. Lousse de meest noodzakelijke wetenschappelijke standaardwerken, handboeken voor het middelbaar onderwijs, chronologische lijsten en tabellen, handatlassen. Bovenaan ieder hoofdstuk en paragraaf groepeert hij de nieuwste werken, best geschikt om belangstellenden tot verdere studie in te leiden; aan de verhandelingen en monografieën in het Nederlandsch geschreven geeft de auteur steeds de voorkeur. Hij late ons toe hier aan onze gevoelens van hooge waardeering voor zijn prachtarbeid uiting te geven. Elk Vlaamsen student in de geschiedenis zal dit boek als het beste in zijn aard roemen.

Dr. E. Rijpma en J.J. Hendriks. - Overzicht van den economischen ontwikkelingsgang der volken. Tweede druk. J.B. Wolters, Groningen; 320 blz.; ing. Fl. 3,50; geb. Fl. 3,90. Werkboekje: Fl. 1,10.

In dit werk hebben de ervaren auteurs 'de wisselwerking van het eene land op het andere, het dikwijls vrijwel gelijktijdig groeien van de behoeften der verschillende

naties en het elkaar noodig nebben van de staten' uiteengezet voor de leerlingen van de hoogste klassen van de middelbare handelsscholen en de hoogere handelsinstituten. 'Het politiek overzicht voor elk tijdperk heeft ten doel het belangrijkste uit dit gedeelte der geschiedenis in het geheugen der studenten terug te roepen, omdat ze zonder deze kennis den economischen ontwikkelingsgang onmogelijk zouden kunnen begrijpen.' Het werk werd met uitstekende illustraties uitgegeven, die veel meer waarde hebben dan een lange uitweiding.

Een afzonderlijk 'Werkboekje' bevat vragen over de behandelde stof, waarvan de beantwoording de leerlingen dwingt zich rekenschap te geven van het bestudeerde.

Spiegelt u zacht. - Contact, Amsterdam; 150 blz.

Het titelblad van dit in-geestige ‘humoristisch en satyrisch handboek, tot spiegeling en vermaak van het zwakke en het sterke geslacht,’ maakt ons kond, dat het werd samengesteld ‘uit de meest gevarieerde voortbrengselen der Nederlandsche verhaal-, dicht- en teekenkunst van bekende en onbekende talenten.’ Niemand minder dan A.M. de Jong verstrekt een ‘voorafgaande waarschuwing,’ een vlijmscherp hekelend monumentje. - Behalve bijdragen, speciaal voor S.U.Z. geschreven, als die van H.B. Fortuin. H. van Eyck en J. Hell, werden fragmenten overgenomen van Adama van Scheltema, Charivarius, J. Greshoff, A.M. de Jong, C. Paradijs, E. du Perron, J. van Vorden; uit ‘De Groene’: artikelen, teekeningen en advertenties; eveneens uit ‘De Telegraaf’. De typische illustraties tusschen tekst en bandontwerp zijn van Leo Meter. - In dezen nog steeds weinig opwekkenden tijd is de lectuur van dit zeer pittige werk oprecht aan te raden. Iedere bladzijde brengt een fijn genot.

P.W. Thompson. - Britain in Prophecy and History. The Covenant Publish, Co.; Buckingham Gate, London. 270 blz., 6/.

Een boek van den auteur van ‘All Thine Increase’, ‘A Barrier to Blessing’, ‘The Plain Argument British-Israel’, ‘The Old Book and the New Age’, ‘The Whole Tithe’, ‘Giving and Taking’, ‘The Problem of Spiritism’, geschreven in den stijl van Macaulay, dat ieder onbevoordeeld lezer inspireeren zal. P.W. Thompson toont met zijn gegevens, die op groote eruditie steunen, aan, dat de Israëlieten (10 van de 12 Hebreeuwsche stammen) niet naar Palestina terugkeerden na de Babylonische gevangenschap, en zij zich over Europa verspreid hebben, meer in het bizonder over Finland. Zweden, Noorwegen, Denemarken, Nederland en vooral over Groot-Brittannië. Tal van oudheidkundige, aardrijkskundige, geschiedkundige en taalkundige feiten worden aangehaald en geanalyseerd in verband met het Britsch-Israëlisme. Het geheel is steeds belangwekkend en boeiend, en doet eer aan de scherpzinnigheid van dezen zeer ernstigen auteur, wiens werk voor de meesten een verbazende openbaring wezen zal. Men mag dan ook niet verwaarloozen zich met zijn stevige ideeën vertrouwd te maken en leze deze kernachtige studie door.

K. Ter Laan. - Encyclopedisch Woordenboek voor Groot-Nederland. G.B. Van Goor Zonen's Uitg. Mij; 700 blz.; 2,90 Fl.

Het moet van meet af gezegd, dat, in opzicht van innerlijke degelijkheid en uiterlijke verzorging, deze ‘gloednieuwe’ encyclopedie, ‘tegen den allerlaagsten prijs,’ de stoutste verwachtingen overtreft. Zij bevat de verklaring van woorden en namen en uitdrukkingen, die voorkomen in dag-, weekbladen, tijdschriften, boeken en gesprekken, zoo beknopt mogelijk, alleen wat de hoofdzaken aangaat, waarop het aankomt. Men vindt er in de eerste plaats de interessantste gegevens over de Noord- en Zuidnederlandsche plaatsnamen en de figuren uit de Nederlandsche en de Belgische

geschiedenis. Verder schenkt het uitleg over tallooze buitenlandsche vroegere en hedendaagsche benamingen. Deze verzameling mag, om de nauwgezette zorgvuldigheid van den onvermoeiden speurder, den heer ter Laan, een merkwaardige prestatie heeten. Vlaanderen en de Vlamingen komen er volkomen tot hun recht in, zoodat ook wij hier het nut en de bruikbaarheid er van zullen weten te waardeeren.

P.F.L. Hoffmann. - Wörterbuch der deutschen Sprache. F. Brandstetter, Leipzig; 700 blz.; geb. M. 4,69.

Hiermede wordt de 10e druk van dit alom gewaardeerd, degelijk en practisch woordenboek, volledig omgewerkt door Dr. Martin Block, met bizondere bijdra-

gen van Dr. Gustav Mohr en Walter Weber, aanbevolen. Het werk zal iedereens verwachting voldoen, elke behoefte bevredigen en buitengewoon veel dienst bewijzen in het onderwijs en in de zelfstudie der Duitsche taal. Het biedt inderdaad den werkelijk gesproken en geschreven woordenschat, verwaarloost daarom de gewest-, noch de beroeps- of standenspraak, den volkshumor, de 'kracht'-uitdrukkingen, de termen uit het verkeers- en het sportleven. Met de grootste zorg wordt de schrijfwijze, de beteekenis en het gebruik van ieder woord uitgelegd, eenvoudig, klaar; steeds wordt het, 'tzij letterlijk of figuurlijk, in een passend zinsverband gebezigd; tevens geeft men immer het tegengesteld begrip op. Ten slotte volgen de vervoeging van de werkwoorden en hun vormen; de hoofdtijden van de sterke, de gemengde en de onregelmatige werkwoorden; de voorname regels van het Duitsche rechtschrijven; de theorie der zinteekens.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van het N.I.R., Brussel:
Dr. A. COETZEE: De Zuidafrikaansche Letterkunde; 30 blz., met talrijke illustraties; 3 fr.

Van G. Michiels-Broeders, Tongeren:
Dr. LUC INDESTEGE: Rondom Erasmus' Lof der Zotheid; 135 blz.

Van Jos. Janssen, Kruikstraat, 14, Antwerpen:
F.J. KEMP: Geheime machten, tragi-komedie in 5 tafereelen; 68 blz.; 15 fr.

Van W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij N.V., Rotterdam:
B. ROEST CROLLIUS, Ik wil van iemand houden, roman; 213 blz., geïllustreerd, fl. 2.90; geb. fl. 3.90.
S.A. JANSEN-BAELDE, Keur uit de gedichten van Henr. Roland Holst-van der Schalk. 2de druk: 180 blz.; fl. 1.25; geb. fl. 1.90.

Van J.B. Wolters' Uitgevers-Maatschappij, N.V., Groningen:
Dr. C. BROUWER en Dr. G. RAS: Neuland, Deutsches Lesebuch fürs erste Jahr, geïllustreerd; 190 blz., waaronder 15 Wörterverzeichnis; fl. 1.30; geb. fl. 1.50.
Dit leesboek brengt, naast de bekende sagen en gedichten, o.m. verhalen van Anni Geiger-Gog, Hans Queling, Ruth Rewald, Erich Kästner, Karl Helbig en von Nohara.

Van H. Van Tichelen, Antwerpen:
De kleine Vlaming, April.
Nieuws van de maand. De schoenlapper en de kabouters. Berni. Den Bloare.
Na de koningen, de prinsen (van het sprookje). De ooievaar. Boekenkast.

Van Bismarck tot Hitler

Den 14n Maart 1937 vaardigde Paus Pius XI zijn Encycliek uit over den toestand van de katholieke Kerk in Duitschland, waarin hij met de grootste scherpte het verdict over het Nationaal-Socialisme als Staatssysteem en als wereldbeschouwing uitsprak. Daarmede trad de onverbiddelijke strijd tusschen de katholieke cultuur langs den eenen en het Rosenbergsche ideeëncomplex langs den anderen kant in een zeer acuut stadium. Het beginsel 'De welvaart van den Staat is de opperste levenswet' is volgens de Kerk een heidensche opvatting. Den mensch volledig in den Staatsburger doen opgaan, het leven volkomen in den Staat, is het Christendom uit de wereld bannen; dat is het werk des duivels, leert zij. Het beest, waarvan de Openbaring gewaagt, is niets anders dan de ontzielde mensch, verwilderd door het verafgoden van den Staat, die eischt, dat men hem meer bemint dan zijn ziel (Machiavelli). In zijn 'Reden an die Deutsche Nation' verhief Fichte, de pantheïst, het nationaal geestesleven tot het goddelijke, tot het eeuwige in de wereld. De natie en de cultuur worden tot orgaan gemaakt van de Godheid. Zoo wordt de liefde tot deze natie en deze cultuur een godsdienst. Zijn nationalistisch levensprogramma was onuitvoerbaar zonder een nieuwe opvoeding, die alleen de Duitsche zelfstandigheid kon handhaven. De ouders dienden hun kinderen aan den Staat af te staan, en deze 'dwingt ze tot hun eigen heil.' De Kerk werd over het hoofd gezien, zij, die de theorie, dat de natie voor zichzelf bestaat, dat ze het opperste levensdoel is en het absolute goed, als een grove ketterij beschouwt, vermits de rechten van God (van de Kerk) het hoogste staan. De grootheid van den Staat berust 'noch op de uitgestrektheid van zijn gebied, noch op zijn legermacht, zijn aantal inwoners, zijn rijkdom, zijn nijverheid en handel, zijn geestesontwikkeling, maar wel op zijn godsdienstzin' in de eerste plaats.

Tegen deze principes trokken in Duitschland steeds vooral de Pruisische machthebbers te velde; zij eischten de onderwerping van de Kerk, in de mate zooals het Protestantisme zich gebogen had voor de wereldlijke heerschappij, toen het de autoriteit van Rome negeerde.

In 1870 verwezenlijkten de katholieken op de Fransche slagvelden mede de Duitsche eenheid; zij verhoopten alsdan, dat het Rijk de tegenover hen vijandige houding zou opgeven. Bismarck verkoos echter zijn kerkelijk-politiek programma uit te voeren, dat er op neerkwam de rechten, die de Kerk zich sedert de Wet van 1837 had weten te verwerven, te vernietigen en een Nationale Kerk, los van Rome, op te richten, in alles een getrouwe dienares van de Regeering; immers de wijsgeerige voorschriften van Fichte werden met de meest logische consequentie trouw doorgevoerd. Op dit oogenblik triomfeert zijn geest meer dan ooit.

De 'IJzeren Kanselier' verwachtte na de overweldiging van den Kerkdijken Staat den ondergang van den Paus als algemeen hoofd van het Katholicisme. Daarom zette hij, zeker van zijn stuk, den 'Kulturkampf' in. Hoofdzakelijk viel de krisis gedurende de laatste jaren van het pontificaat van Paus Pius IX (1870-1878). In bondgenootschap met het Nationaal-Liberalisme voerde Bismarck den strijd door; de tegenstrevers sloten zich aaneen in een eigen fractie: het Centrum, naar de plaats, die het innam in de vergaderzaal van den Rijksdag. De worsteling, tijdens de Middeleeuwen begonnen en toen door den Keizer verloren, hervatte nu tusschen een Rome, dat feitelijk politiek in de meest minderwaardige positie stond, en een Duitschen Staat, oneindig sterker dan weleer. Leider van het Centrum werd Windthorst, vroeger minister in Hannover en voorstander van het herstel der Welfen, het oude Duitsche vorstelijke geslacht, afstammende van Isenbrand von Altorf, een der Paladijnen van Karel den Groote. De zoon van Isenbrand den Leeuw, Welf I (Welp = jong van den Leeuw) werd de schoonvader van keizer Lodewijk den Vrome, zoon van Karel den Groote. Een der volgende Welfen, Hendrik de Trotsche, ontving, na zijn huwelijk met de dochter van keizer Lotharius, Beieren en Saksen, zoodat zijn macht een belangrijk tegenwicht vormde tegen den toenemenden invloed van de Hohenstaufen, met hun aanhangers de Gibellijnen (Ghibellini, naar den naam van het

kasteel Waiblingen), die het keizerdom in Italië wenschten uit te breiden. Hendrik's zoon slaagde er in zich in 1209 tot keizer (Otto IV) te verheffen. Later moesten de Welfen zich uitsluitend tevreden stellen met Brunswijk, verdeeld in Brunswijk-Wolfenbüttel en Brunswijk-Luneburg. 1884 stierf de eerste lijn uit. 1692 bekwam Brunswijk-Luneburg (Hannover) de keurvorstelijke waardigheid. Met George I besteeg 1714 de toenmalige keurvorst den troon van Groot-Brittanië en Ierland, dien de Welfen-familie heden nog bezit. 1916 verwisselde zij den naam Hannover met dien van Windsor. Bij de troonbestijging van koningin Victoria ging Hannover over naar haar oom Ernst August. 1866 werd George V, de laatste koning van Hannover, afgesteld en kwam het land aan Pruisen (dank zij Bismarck's politiek), waarna er in de streek, op aansporing van George V, een Welfenpartij ontstond, die de vroegere toestanden zou trachten te herstellen. Eerst de revolutie van November 1918 maakte definitief een einde aan deze groepeering.

De katholieke leider Windthorst vroeg o.a. in 1871 een autonoom Hannover; verder eischte zijn programma vrijheid voor alle kerkgenootschappen. De te groote zelfstandigheid van het Centrum, van het begin af ook een sociale partij, waarin de maatschappelijke arbeid van een Kolping en een Mgr. von Ketteler vruchtbare uitslagen opleverde, beviel den kanselier niet. Hij achtte onmiddellijk dezes beginselverklaring in strijd met de Duitsche eenheidstheorie. Over de verhouding tusschen Staat en Kerk wilde hij alleen beslissen. Toen nu Pius IX weigerde de veroordeeling over het Centrum uit te spreken, wendde Bismarck zich om hulp tot de nationaal-liberalen.

Het voorwendsel tot den ‘Kulturkampf’ was het leerstuk der pauselijke onfeilbaarheid. Een aantal katholieken, onder leiding van Döllinger, kwamen tegen dit dogma in verzet en scheidden zich af. Dit schisma bracht de vorming van het kerkgenootschap der oud-katholieken. Toen het kerkelijk gezag hun optreden veroordeelde en eenige met hen eensgezinde hoogleeraren schorste, nam Bismarck hen onder zijn bescherming en verklaarde daarmede den oorlog aan de kerkelijke hiërarchie. De Pruisische minister van eeredienst diende 1872 een aantal wetsvoorstellen in, waardoor het lager onderwijs uitsluitend in handen van den Staat zou overgaan.

De Jezuïeten en de verwante Congregaties werden buiten de grenzen van het Duitsche Rijk verbannen, en het gezantschap bij den Paus werd afgeschaft.

Het Centrum gaf niet toe. Al de volksdeelen, die vijandig tegenover de Duitsche eenheid stonden, werden er door aangetrokken: Polen, Hannoveraner Elzas-Lotharingers, Beieren. Windthorst bleek in het heftig en moeilijk debat tegen den kanselier opgewassen, die alsdan de beroemd geworden woorden uitsprak (4 Mei 1872), waarbij hij de schaduw van keizer Hendrik IV opriep: Seien Sie ausser Sorge: nach Canossa gehen wir nicht! In 1873 werd het conflict nog scherper. De regeering vaardigde toen de Meiwetten uit, waardoor 1°) de opleiding van de geestelijkheid voortaan onder staatstoezicht staan zou; 2°) de bisschoppen en geestelijken, die zich niet wilden onderwerpen aan de nieuwe wetten, met boete en gevangenis gestraft werden. De Pruisische kerkvoogden von Ketteler en Ledochowski protesteerden vurig en verklaarden zich tegen de theorie, dat de Staatswetten de bron van alle recht zouden zijn. Maar Bismarck, gesteund door de nationaal-liberalen, stoorde zich noch aan de oppositie van het Centrum, noch aan het protest der bisschoppen of dit van den Paus. 1874 ging hij over tot de feitelijke vervolging van zijn tegenstrevers. Ledochowski werd in de gevangenis gezet, waarop Pius IX hem tot Kardinaal verhief. Van de twaalf bisschoppen in Pruisen bleven er ten slotte slechts drie over, die hun ambt nog eenigermate konden uitoefenen. In meer dan duizend gemeenten waren de priesters gevangen genomen of verbannen. 1875 werden alle toelagen aan de geestelijkheid ingetrokken, voor zoover zij niet aan Bismarck's uitzonderingswetten gehoorzaamde. De Meiwet van dit jaar verdreef alle katholieke orden uit Pruisen, behalve die, welke zich uitsluitend wijdden aan ziekenverpleging. De Kerk gaf echter den strijd niet op. Haar lijdelijk verzet verlamde de uitwerking der wetten. Tot 1878 hield de ‘IJzeren Kanselier’ vol; de eene vervolgingsmaatregel volgde op den anderen. Daarna vertoonden zich de eerste verschijnselen van toenadering. Toen Bismarck eenmaal begrepen had, dat hij zijn wil toch niet zou kunnen opdringen, begon hij zich los te maken van een politiek, die zeven jaar lang een geweldige opwinding had veroorzaakt. Langzaam sloeg hij dan toch den weg naar Canossa in. Daar waren nog andere redenen

van binnenlandsche staatkunde, die hem tot verandering van beleid noopten. Zijn bondgenootschap met de nationaal-liberalen leidde hem tot het invoeren van het burgerlijk huwelijk en het officieel staatstoezicht over het schoolwezen, wetten, die voor de Conservatieven veel te ver gingen, zoodat hun verhouding tot den Kanselier vertroebelde. Den Staat te sterk te verwereldlijken lag niet in dezes inzicht; hij duldde slechts geen nevenregeering naast zich, en deze katholieke ‘pretentie’ verzette zich tegen het assimileeren van de Poolsche minderheden in het Oosten. Hij brak den ‘Kulturkampf’ af, toen hij merkte, dat een ‘Duitsch Katholicisme’ niet leefbaar was. Tot 1878 paste hij het liberale beginsel van den vrijhandel toe; dan begon hij er terug van te komen. In een stelsel van protectie zag hij een doeltreffend middel om de financiën van het Rijk te versterken en de nijverheid tot grooteren bloei te brengen. Zoo kon de samenwerking tusschen liberalen en regeering niet blijven voortduren. Met den steun van de Conservatieven en het Centrum heeft hij dan de invoerrechten verhoogd: economische politiek, waarbij zich de nationaal-liberale fabrikanten hebben aangesloten. Delbrück keurde hem volkomen af.

Tegelijkertijd trok ook de machtige uitbreiding van de sociaaldemocratie Bismarck's aandacht. Wilde hij dus zijn beide plannen, de invoering van het protectionisme en de bestrijding van het socialisme, kunnen uitwerken, dan moest de vruchtelooze ‘Kulturkampf’ ophouden. Hij hief de meest drukkende dwangmaatregelen op, en herstelde de betrekkingen met het Vaticaan. Pius IX, in 1878 gestorven, werd opgevolgd door den talentvollen diplomaat Leo XIII, die den weg tot verzoening tusschen de Kerk en de Duitsche regeering effende. Hetzelfde jaar werd door de stemmen van conservatieven en nationaal-liberalen (het Centrum stemde tegen) de Socialistenwet aangenomen. Deze stelde vast: 1° Alle sociaal-democratische vereenigingen worden verboden. 2° De beperkte staat van beleg zal worden afgekondigd in de steden, waar de openbare rust door de socialistische propaganda wordt verstoord. 3° Alle gevaarlijke leiders kunnen gebeurlijk verbannen worden. - Het gevolg was, dat op de sociaal-democraten een dergelijk systeem werd toegepast als voor 1878 op de katholieken. Het stelsel van de harde hand mislukte echter ook ditmaal. In het geheim werd het ijveren voor de nieuwe gedachte voortgezet. De

socialisten wonnen voortdurend in stemmenaantal bij de verkiezingen voor den Rijksdag. Opvallend is het, dat het Centrum nooit zijn stem heeft willen geven aan de onderdrukkingsmaatregelen, die Bismarck tegen hen wilde nemen.

In 1886 werden in Pruisen de laatste sporen van de nadeelige invloeden van de Meiwetten op het katholieke leven uitgewischt. De andere Duitsche landen volgden weldra dit voorbeeld. Voortaan heerschte nu tusschen den Staat en Rome een modus vivendi, of, zooals graaf Ballestrem het uitdrukte, een preliminair verdrag met wapenstilstand en demarkatielijn.

Kenschetsend mag het heeten, dat het bekende onderhoud Bismarck-Windthorst in 1890, plaats greep tegen den wil van Wilhelm II en dat deze ontmoeting van de vroegere tegenstrevers een der voornaamste redenen werd van het aan den dijk zetten van den grijzen Staatsman, die het onderspit moest delven voor de camarilla rondom den jongen keizer.

In de na-oorlogsche periode, toen het nationaal-socialisme den kop begon op te steken, voelde het katholicisme het gevaar van deze beweging aan en het voerde dan ook een jarenlangen, verbitterden strijd tegen het Hitlerisme, dat een Weltanschauung wil zijn en als zoodanig niet anders dan zijn eigen onfeilbaarheid proclameeren kan. Geen inmenging van den godsdienst in politieke kwesties. Elkeen heeft de vrijheid zijn religie te beleven, zooals hij dat wil; elkeen kan Gods wil gehoorzamen op de wijze, die hem de juiste toeschijnt. Maar elkeen moet ook naar den aard van zijn godsdienst meewerken aan den bloei van den völkischen Staat. En deze schuift het lichamelijk-sterke naar voren als het allereerst noodige; het ‘heilige’ valt buiten zijn gezichtsveld. Daarom is de God, waarover men spreekt, niet de God van liefde, niet de God der Christenen, maar de God van macht en sterkte. De religie speelt slechts een tweederangsrol, als middel tot het eenige doel: de nationale grootheid van den Duitschen Staat.

Toch slaagde de Führer er in, bij de overname van het bewind in 1933, zich de onzijdigheid van de katholieke partij te verzekeren; den 20^{n} Juli sloot hij met Rome een Concordaat, dat de rechten van de Kerk moest waarborgen. Nu was het een groote fout vanwege

het katholicisme geweest zich veel inniger met het systeem van de Weimarsche politieke staatswerkelijkheid vereenzelvigd te hebben dan eigenlijk zijn wijsgeerige grondslagen veroorloofden. Priesters durfden verklaren, dat wie niet het Centrum steunde, vervloekt was en doodzonde deed. Christus werd in persartikels als 'Generalvorsitzender der Zentrumspartei' genoemd. Zoo verwarde men politiek en godsdienst. Men waande zich sterk: Uns kann nichts passieren. Men meende met de hulp der geestelijkheid de opkomende politieke strooming te kunnen breken. Het Centrum voerde een politiek van compromissen; het bood de jongere generaties geen constructief en geestelijk geactiveerd programma aan, zoodat de concrete ineenstorting van het Duitsche parlementarisme ook de organisatorische vernietiging van het katholieke partijstelsel meebracht. Het had geleefd, het loste zichzelf vrijwillig op. De bisschoppen trokken het verbod in, aan de katholieken opgelegd om hen te verhinderen lid van de Nationaal Socialistische partij te worden. De leiding was radeloos en bang. De teleurstelling van prelaat Kaas, voorzitter van het Centrum, die zijn groepeering de volmachtwet in het voordeel van Hitler doen stemmen had, kende geen grenzen. De vroegere kanselier Brüning had klaarder gezien, toen hij zijn collega's verzekerde liever in een concentratiekamp te willen gaan dan deze noodlottige wet goed te keuren, zonder schriftelijke waarborgen vanwege den Führer aangaande verdere controle door het Centrum. In dien tijd geloofde het Duitsche Episcopaat en zelfs Rome nog aan de fictie van de trouw aan het gegeven woord, voorgelicht als zij waren door von Papen, toen onderhandelaar namens Duitschland met het oog op het sluiten van het Concordaat, dat van den aanvang te mooi was om waar te kunnen zijn. Daarbij beloofde von Papen nog een massa meer in zijn eigen naam. Weldra zou het spoedig blijken, dat dit verdrag voortdurend geschonden werd. Het werd de strijd van den God der Sterken tegen den God van de 'Wereldmoeden' (Nietzsche: Wille zur Macht). De Christene religies en de bedrijvigheid der kerken, Katholicisme en Protestantisme, worden slechts geduld, in zoover zij zich in den dienst van het Derde Rijk stellen. Daarom bepaalt de regeering in hoever de autoriteit van God kan erkend worden; dat is niet meer de taak van de kerken. Het Nationaal Socialisme is het alleen-zaligmakende geloof. Dr. Ley heet de

tweeduizendjarige geschiedenis van het Christendom slechts een belachelijke episode. Een compromis tusschen de twee tegenstrevers op godsdienstig en geestelijk gebied is uitgesloten. Beide immers willen beslag leggen op den geheelen mensch. Hierbij staan de Kerk ten dienste: Priesterschap, Sacramenten, Paus, Dogma, Liturgie, Hiërarchie, Canoniek Recht, Heilige Schrift, Traditie. Evenals ten tijde van Bismarck regeert er te Rome een Pius. In de plaats van Ketteler en Ledochowski strijden nu Faulhaber, Bertram, von Galen, von Preysing, Berning... Het Nationaal Socialisme stuit in het Katholicisme (en het Protestantisme) op de eenige vijanden, die sterker wapens bezitten: de traditie van een eeuwenoude cultuur, de innerlijke substantie van een stevig gegrondveste wereldbeschouwing, een innerlijk beheerschten strijdwil. De logos staat tegen den mythos.

Ironisch doet het aan, nu het officieel bericht uit Rome (20 Juli 1933) te herlezen, gepubliceerd na het sluiten van het Concordaat: Kardinaal-Staatssecretaris Pacelli overhandigde vice-kanselier von Papen het grootkruis der Pius-Orde en Directeur-Generaal Butt-mann de foto van den Paus met eigenhandig onderschrift. Opper-regeeringsraad von Bose (eerste secretaris van von Papen, den 30^{n} Juni 1934 vermoord) bekwam de Gregorius-Orde (= Pauselijke Graaf); heer von Tschirschky de Silvester-Orde (idem), von Papen overreikte den Staatssecretaris als geschenk der Rijksregee-ring een Madonna uit wit Meissner porselein, een meter hoog, een kopij van het in 1732 door Kirchner in de Meissner porseleinma-nufactuur vervaardigde origineel. Onderstaatssecretaris aartsbisschop Pizzardo kreeg een schilderij van Professor Philipp Frank, het park van Sans-Souci voorstellende, en Onderstaatssecretaris Ottaviani een zilveren teiloor, met den rijksadelaar versierd. Op al deze geschenken bevindt zich de opdracht: Ter herinnering aan het Rijksconcordaat 1933.

Het werd niet uitgevoerd. De politie nam de herderlijke brieven der bisschoppen in beslag, de vrije scholen werden gesloten, priesters (en predikanten) aangehouden, de kerkelijke goederen geconfiskeerd, schoolzusters en geestelijke leeraars ontslagen, processies verboden, een vloed van laster over de hoogste kerkelijke waardigheidsbekleeders uitgegoten. Maarschalk Minister Goering proclameert: Wanneer men den ‘Kulturkampf’ predikt, dan zal

men bij ons een hardheid vinden, waarvan niemand zich een voorstelling kan maken.

Na vier jaar zwijgen en toezien moest de Paus in zijn Maart-sche Encycliek van 1937, met verstomming en verontwaardiging vaststellen, dat gesloten verdragen desnoods terzijde geschoven worden. - Van de Duitschers, die in 1933 onder het Concordaat hun naam zetten en zoo vol ernst geschenken gaven en ontvingen, is er in 1938 geen enkele meer op zijn vroegeren post: Onderkanselier von Papen werd naar Weenen gezonden; zijn vriend, opper-regeeringsraad von Bose, viel onder de kogels der S.S.; zijn collega von Tschirschky en Bögendorf vluchtte met zijn Silvester-Orde eerst naar Zwitserland en later naar China; Directeur-Generaal Buttmann kan, ver van de hooge wereld en haar gevaarlijke wegen, de foto van den Paus misschien boven zijn schrijftafel in zijn stofferige werkkamer van de Beiersche Staatsbibliotheek aanschouwen. Van al de 'persoonlijkheden', die aan den Staatsact van 20 Juli deelnamen, staat alleen de Lieve-Vrouw uit Meissen nog op haar plaats.

Zoolang millioenen Duitschers in den godsdienst het hoogste goed zien en den wortel van alle ethiek, is Duitschland geen 'geordende' Staat, bestaat er geen nationale eenheid, geen Duitsche levensbeschouwing. Nochtans, door de liefde tot den Staat als het uitsluitend essentieele naar voren te schuiven, wordt, volgens de eeuwige Moraalphilosophie, de rangorde der waarden op haar kop gezet.

De Bijbel werd, door de voornaamste Duitsche machthebbers, als een Satansboek betiteld (cf. Eckart: Der Bolschewismus von Moses bis Lenin). De minister voor Eerediensten (hij niet alleen) plaatst den 'Leider' als profeet naast Christus, en den Staat gelijk met de Godheid. De minister voor Propaganda noemt de Kerk internationaal zooals het Bolsjewisme; ze is anti-Duitsch, omdat ze Roomsch en Joodsch tegelijk is. - De vervolging is dus gericht tegen het gansche Christendom. De jeugd wordt ingepompt, dat het geen macht heeft tegen het Communisme, dat het er veeleer de wegbereider van is. 'Het Bolsjewisme en de Papen zijn overal in één front te vinden, waar het tegen Duitschland gaat; slechts één verschil is er: meer geraffineerd en gevaarlijker is de strijdwijze

der Papen.' De toestand der Hervormde Kerk is geenszins rooskleuriger dan die van de Katholieke; in sommige opzichten zelfs tragischer. De opleidingscolleges voor theologen werden ontbonden, herhaalde malen tientallen predikanten aangehouden, omdat ze hadden durven preeken tegen de theorieën van Rosenberg. Men herinnert zich het recente bizonder pijnlijke geval van den onverschrokken dominee Niemöller, een van de zuiverste Duitsche heldenfiguren uit den Wereldoorlog, oud-kapitein van de onderzeebooten 'U 151' en 'U 76', die in een drietal maanden 50.000 ton schepen der Entente vernielde. Hij, die nooit een koopje met zijn geweten sloot, zit nu ook opgesloten in een concentratiekamp.

Met het Concordaat liepen de katholieken er in. Zij hoopten hun godsdienstige rechten gewaarborgd te zien en lieten daarom hun politieke, economische, cultureele en sociale organisaties vernietigen. Gevolgen: deviezen- en zedenprocessen, Einschüche-rungspractijken van allerlei aard; overtredingen van de overeenkomst.

De in 1937 opgerichte Deutsche Volkskirche proclameerde in het eerste artikel van haar grondwet: Onze Kerk is de dienares van den Nationaal Socialistischen Staat. Zonder voorbehoud is ze aan hem onderworpen. Ze beschouwt het voor zich als een heiligen plicht de christelijke grondslagen van de Nationaal Socialistische wereldaanschouwing aan het Duitsche volk voor te houden. De verdeeldheid van het Duitsche volk in protestanten en katholieken zal verdwijnen door op een hooger plan een van alle Joodsche invloeden en vervalschingen bevrijde arisch-heldische leering van Jezus te verkondigen en alzoo een ware onvernietigbare volksgemeenschap op te richten in de Duitsche volksziel, waarop de Führer volstrekt vertrouwen kan stellen en die bereid is hem altijd ook in nood en dood vreugdig te volgen.

Na vijf jaren onverpoosden kamp prediken de bedienaars van de Katholieke en de Belijdeniskerken nog steeds voor overgevulde tempels, zijn zij niet onderworpen. In het godsdienstig leven is een gloed gekomen, die sedert tientallen jaren ontbrak. De partijen zijn vernietigd; de kerken houden stand: een bewijs, dat een massa achter hen staat. Zij stellen onomwonden vast, dat de Staat onrecht doet. Hij, die langzamerhand zelf een Religie geworden is, duldt geen andere godsdiensten naast zich.

De door Rosenberg aanbevolen ‘grosse instinktive Schritt zur Germanisierung des Christentums’ is, als elk andere nationaliseering van dit Christendom, een geestelijke en zedelijke achteruitgang. Het in Bloed en Bodem wortelende Nieuw-Heidendom verwerpt het Evangelie; het kan niet Jezus van Nazareth en tegelijkertijd nog Adolf Hitler belijden. Dat is de ruwe, maar zeer reëele doorbraak van een Umwertung aller Werte. In plaats van de Menschheid treedt het ‘Volk’; in plaats van den Vooruitgang de expansie van het ‘Volk’; in plaats van God het Bloed. De leer van Christus breekt den mannelijken trots van den Duitschen mensch en roept een slaveninstinct wakker. Zij dringt de sterke krachten van het leven terug en bluscht het uit. Zij is een Oostersche mythe, waarvan de Duitsche geest moet gezuiverd worden.

Voor de Christelijke kerken staat in deze crisis alles op het spel. Wie dit wil wegverklaren, heeft geen zin voor de feiten van elken dag.

Ook Kardinaal Innitzer, die het Hakenkruis met de katholieke leer wil verzoenen, zal dit weldra ervaren.

Het Nieuw-Heidendom gelijkt niet op het Oude. Het is een volkomen misprijzen van de gezonde overlevering, verwekt onrust en verdwazing en het brengt Goethes voorspelling in herinnering: Ik zie den tijd komen, dat God geen vreugde meer beleeft aan het menschdom en het zal te gruizel slaan. - Het moest leiden tot overdreven nationalisme, het beheerschen van den zwakke door den sterkste, tot imperialisme, oorlogsgezindheid, meedoogenloosheid, haat; tot het volkomen offeren van het individu aan de gemeenschap. De Staat, waarin deze negatieve gevoelens de opperste wet vormen, kan slechts anarchie oogsten. Door de ruwheid van de politieke zeden wordt het Staatsleven, dat Fichte en Hegel als de incarnatie van de moreele idee vierden, het tooneel der zedelijke en intellectueele verwildering.

Alleen Liefde en Gerechtigheid zijn positief.

Dr. JOZ. PEETERS.

Over Gelijkheid in de Natuur

Wij schreven hierover, op zuiver proefondervindelijken grond, in de Revue générale des Sciences pures et appliquées (N° 4, 28 Febr. 1938. Uitg. Doin, Parijs) een memorie, waarin wij een overzicht gaven van onze proeven over dit vraagstuk, dat tegenwoordig een actueel vraagstuk mag worden genoemd; als het dan toch waar is dat de natuur blijvend, ook voor de groote en kleine sociale vraagstukken, in haar wezen en verschijnsels onze eenig groote, onveranderlijke, nauwkeurig ondervraagd steeds ware leermeesteres is, zij alleen dus uitkomst kan geven over onze telkens nieuwe bekommernissen.

Wij stellen ons hier voor, een beknopt en bevattelijk overzicht, met een klare van zelf sprekende oplossing van het probleem, uiteen te zetten.

Het vraagstuk luidt: Vertoonen de natuurverschijnsels, in hun zuiver waargenomen vorm en uitingen, sporen van gelijkheid?

Hiervoor moeten wij verschillende gebieden betreden, de noodige metingen uitvoeren, na er eerst op gewezen te hebben dat twee voorwerpen ‘gelijk’ worden genoemd als zij identisch zijn opzichtens hun afmetingen en hun inwendig-uitwendige eigenschappen. Wij zullen aantoonen dat gelijkheid tusschen voorwerpen zelfs van dezelfde soort of varieteit of geaardheid in de natuur nergens is aan te treffen, ons latende leiden door de gewone laboratoriumsmethodes, die dan van zelf alle vooropgestelde gevoels-motieven verre houden.

Gaan wij eerst binnen in

De levenlooze wereld.

1. Neem fijn droog duinzand; neem er een kleine hoeveelheid van en spreid ze uit op een glazen plaat, waaronder een zwarte grond. Bekijk de korrels met een vergrootglas en dadelijk zult ge

zien dat er geen twee zijn te ontdekken die denzelfden vorm hebben. Ze zijn natuurlijk ook te wegen en wegen elk eenige duizendste milligrammen. Geen twee vertoonen hetzelfde gewicht. Hoopjes van 100 b.v. zijn ook telkens verschillend. En mocht het voorkomen dat er hoopjes zijn die eender uitvallen, dan is het voldoende de weegeenheid een tiende te verschuiven (tot tienduizendsten) om dadelijk verschillen waar te nemen. En zoo er binnen de grenzen der meetmogelijkheden toch weegidentiteit voorkomt, dan zal het voldoende zijn de afmetingen of den vorm der korrels in oogenschouw te nemen om te erkennen dat er van absolute gelijkheid nooit sprake kan zijn. Voor de hoopjes van 100 zijn we nooit verder moeten gaan dan tienden van mg. Dit alvast voor de kleine dingen, microscopische inbegrepen.

En men begrijpt dadelijk dat de vergelijking voor groote even negatief uitvalt. Kijk naar de sterren. De Astronomie leert dat ze alle verschillen in hun afmetingen en schitteringsgraad. Feit dat van in de vroegste tijden werd waargenomen.

Zoo mag men om 't even welke richting opgaan: een zoutoplossing laten uitkristallizeeren, een pulverig neerslag verwekken langs chemischen weg; steeds is en blijft de uitslag der ongelijkheid van de samenstellende deelen dezelfde.

Plantenkundig gebied.

2. Macroscopisch reeds is hier de overal heerschende ongelijkheid meer dan opvallend: geen twee volwassen bladeren op een boom, een struik, een kruidachtige, kunnen volledig passend op mekaar worden geplaatst; geen twee bloemen, geen twee vruchten zijn in hun afmetingen gelijk; en in eenzelfde bloem zijn al de kroon-, al de kelkbladeren onder mekaar ongelijk; hetzelfde voor de meeldraden en de stampers.

Nu zou men zich kunnen voorstellen dat tijdens hun ontwikkeling deze plantendeelen een of meer phasen van gelijkheid door-loopen. Maar ook dit is niet zoo. Wij hebben bladeren van hun uitbotten af in hun afmetingen tot op mm - wat voldoende bleek te zijn - nauwkeurig vergelijkend gevolgd, en gevonden dat b.v. twee bladeren met éenzelfde afmeting, de lengte, met onvermijdelijk

verschillende breedte nooit tot dezelfde afmetingen komen, de verschillen eer neiging hebben gestadig toe te nemen.

Op microscopisch gebied zijn de uitslagen misschien anders? Ook niet. Een preparaat - doorsneden van een Neotia (Orchidee) of van een Diatomee (Asterionella, Avicula) - geeft steeds, op zicht of gemeten in mu (1000^{e} mm), duidelijk verschillen in de cellen waar te nemen.

Neem nu de graankorrels van een aar: ze zijn alle verschillend in opzicht van gewicht en afmeting, zonder van andere morphologische verschillen te spreken.

3. Hier plaatst zich een nota van gewicht. Zoo de zaden b.v. individueel allemaal anders zijn gebouwd, zoowel in homogene als niet homogene groep, spreekt het van zelf dat een gegeven rationeele klasseering - naar het gewicht, dat toelaat de onderlinge verhoudingen na te speuren - over die verhoudingen zelf ook wel eenig belangrijk nieuw licht zou kunnen werpen. En dat was ook inderdaad zoo. Wij vonden dat in een groep zaden van dezelfde soort (het Bezemkruid, Sarothamnus scoparius Wimmer), die in volle natuur vrijelijk ontwikkeld waren, zonder tusschenkomst van de menschen, de ondergroep, die naar de afmetingen het meest ontwikkeld was, ook het zwaarst woog, en slechts de 33% der gewichtswaarde van de gansche groep vertegenwoordigde. Wij noemden dat cijfer het ‘Kwaliteitsderde’ (in Natuurwetenschappelijk Tijdschrift 1937, 214). Wij komen daar verder op terug, maar zeggen van nu af dat het overal, in alle homogene samenstellingen, wordt teruggevonden.

Dierkundig gebied.

4. Hier zijn de verschijnsels van volslagen ongelijkheid even typisch als bij de planten, zoowel wat den innerlijken als den uiterlijken bouw met de betreffende eigenschappen aangaat. Men moge de gansche dierenladder afzoeken, van de zoogdieren tot de protozoën toe, zonder eenige moeite en met weinig inspanning zal men overal en telkens weer de besproken ongelijkheden terugvinden. Dieren van dezelfde soort en varieteit, op de dierenladder laag of hoog geklasseerd, zijn altijd en blijvend gedifferentieerd.

Hoeft geen verder betoog. We kunnen dadelijk overgaan tot het bijzonder geval van

De menschelijke maatschappijen.

5. Het meest ontwikkeld levend wezen is de mensch, bijgevolg het meest verscheiden in zijn bouw en hoedanigheden. En weer zijn, juist hierom, geen twee personen, zelfs tot één zelfde huishouden of familie behoorend, dezelfde, noch onder psychisch, noch onder physisch oogpunt. Ook zijn al de intellecten verschillend; er zijn er die hoog staan en laag. Maar goed te onthouden is dat het algemeen individueel kapitaal is vastgelegd van de geboorte af. Dit kapitaal kan volledig tot zijn recht komen door een verzorgde opvoeding, hetgeen meestal niet gebeurt, omdat het in den loop der jaren grootendeels door allerlei mis-behandelingen, juist van opvoedkundigen aard, verloren gaat. Aan vermeld kapitaal kan niets **toegevoegd** worden, het kan enkel worden afgezwakt, hetgeen als regel steeds plaats grijpt, blijvend of niet. Heel de natuur in al haar afdeelingen vertoont achtereenvolgens dezelfde opbouw- en vernietigingsverschijnsels; maar de mensch gebruikt helaas niet zelden zijn hoog verstand uiteindelijk om snel en volmaakt te vernietigen.

Iedereen weet dat, wij vertellen geen nieuwe dingen. Maar het is spijtig dat sommigen zich inbeelden, uit onkunde of intrest, dat zij den natuurlijken gang der zaken naar hún opvattingen te richten en te plooien hebben. Tegenwoordig ziet men dat duidelijk; en de zwakheid van die meestal persoonlijk zeer profijtelijke neiging komt even duidelijk aan den dag doordien men steeds personen verzamelt in raden en commissies, om allerhande vraagstukken door ‘besprekingen’ op te lossen, waarin nooit of nooit gewag wordt gemaakt van de manier waarop de natuur ongedwongen alle moeilijkheden, die bij menschen en dieren en planten en levenlooze wezens voorkomen, in evenwicht weet te brengen. Nu zoekt men steeds het heil der menschheid in allerlei nivelleerende maatregelen in school en bevolking. De natuur nivelleert nooit langs opbouwenden weg; zij houdt keurig alles op de plaats waarvoor het gezet is; en hetgeen door omstandigheden van zijn natuurlijke baan afwijkt moet te loor gaan of verdwijnen. De natuur is evenwichtig.

En als wij, de menschen, opzettelijk of niet, een bestaand evenwicht verbreken, wordt dit door haar altijd hersteld, maar steeds tot onze schade; nadat er o.m. een ander is ontstaan, dat wij niet hebben gewild en dat ons dikwijls smartelijk verbaast. B.v. als wij het voornoemde kwaliteitsderde afzwakken door kunstmatige nivelleering van een groep wezens, wordt onvermijdelijk het hoogstaande deel de 33%, kwantitatief reeds in minderheid, ook kwalitatief neergehaald, en de minderwaardige deelen opgeschoven naar de middelste ondergroepen, reeds het talrijkst bezet. Als we nu nagaan dat de beduidendste typen van een aaneengesloten homogene groep het typisch karakter er van vertegenwoordigen, is elke vermindering van het type ook een kwalitatieve vermindering van die groep zelf.

6. Laat ons nu hetzelfde vertellen op meer concreet gebied, en kiezen wij daarvoor een van de belangrijkste takken van de menschelijke bedrijvigheid: de opvoeding, de school.

Al de kinderen moeten schoolgaan, om 't even waar en liefst in de officieele inrichtingen, alwaar een voorhands bepaald programma in een voorhands bepaalden tijd moet worden afgewerkt; men weet vooruit hoe en wat de kinderen kunnen en zullen opnemen; en vermits zulks nooit voor allen - verre van daar - kan worden bevestigd, zoekt men gedurig hoe de hoogstaande gelijkvormigheid zou kunnen tot stand worden gebracht. Het is toch steeds de wensch geweest in alle opvoedkundige ondernemingen de leerlingen zoo bekwaam mogelijk te maken, ze zooveel doenlijk in alle richtingen te ontwikkelen. En men streeft hiernaar al wel 60 eeuwen; en nog zoekt men hoe de beste uitslagen kunnen worden bereikt. Maar nooit - nu nog niet - heeft men daarbij zaakkundig volop rekening gehouden met de natuurlijke gesteldheid der kinderen, en de natuurwetten die deze regelen. Hoe kunnen aldus degelijke resultaten worden bereikt? In een klasse krijgen al de leerlingen dezelfde lessen op dezelfde wijze, zonder er aan te denken dat al die opkomende wezens verschillend zijn, en elk hunner is aangelegd om bekwaam op een onderwerp in te gaan op zijn eigen manier, zijn eigen specifieke geaardheid, die elk, voor vele voorgestelde begrippen, typisch verschilt van al de andere geaardheden. Op psychisch gebied zijn de individueele verschillen

het scherpst. De gevolgen der gewone niet doelmatige massabehandeling der kinderen zijn zeer duidelijk waar te nemen: reeds hierdoor - om hier maar alleen op te wijzen - dat b.v. van het 30-40-tal kinderen, die op 6-jarigen leeftijd een school beginnen, 6 jaren later in het 12e klassehalfjaar ongeveer een 8% van het oorspronkelijk aantal is terug te vinden. Dat zegt wel klaar dat fundamenteel de werkwijze der school niet juist is en wij dus verplicht zijn ons tevreden te stellen met de produkten die door zichzelf, niettegenstaande de school, tot hun recht zijn gekomen. Zij stellen een klein percent voor, heelemaal niet in verhouding met de offers, door de algemeenheid daarvoor gebracht.

7. Niet alleenlijk vertoont de natuur nergens gelijkheden in haar verschillende sterk gedifferentieerde gebieden, maar de mensch kan ze in niets verwezenlijken. En al wat hij in dien zin tot stand poogt te brengen is gedoemd om vroeg of laat op een mislukking uit te loopen, tot zijn eigen schade in de gevolgen. Dit in het bizonder voor de groote sociale ondernemingen.

Besluit.

8. Uit het voorgaande wordt vanzelf afgeleid dat bewuste ongelijkheden een natuur-'wet' voorstellen, die veilig een van de schoonste, de wonderlijkste en de meest mirakuleuze mag worden geheeten. Wij menschen hebben ons eenvoudig daarbij neer te leggen, zooals wij overigens, steeds gedwongen in de groote omstandigheden, doen moeten met 'alle' natuurwetten. Deze aanvaarden en kennen is een eerste voorwaarde om te komen tot maatschappelijk evenwicht, waar wij gedurig naar zoeken en dat wij tot nu toe nooit konden bereiken. Omdat wij zoeken in onwetendheid en alles willen oplossen met woorden, die slechts eigen opgestelde wetten voorstellen, welke steeds varieeren en meestal indruischen tegen die der natuur.

> Wij zijn hoogmoedige alweters.
> Och arme, wie zijt gij, oh! mensch?
> En uw hoogmoed dient slechts om uw leegheid te dekken.

We mogen niet schrikken als wij deze onze eigen toestanden onder de oogen zien. Juist ze kennen is het begin van de wijsheid.

Antwerpen, April 1938.
Dr. M.C. SCHUYTEN.

Het tragisch Avontuur van simpelen Hans

In de oude gedeelten van provinciestadjes vindt men een soort van oude huizen, waarvan de aanblik moedeloos en troosteloos is, als doorleefd. Het zijn de oude huizen, die eeuwen getrotseerd hebben en die thans bewoond worden door kleine burgermenschen, wier hart en ziel al even moedeloos en troosteloos zijn, doordat zij het leven aanvaarden, zooals het meestal is, zonder strijden voor méér schoon en beter.

Het sombere huis, waar dit tragisch avontuur ontrolt, is een van die groote heerenwoningen, een van die eerbiedwaardige overblijfselen van een streng burgerlijk karakter, dat in deze tijden van moderne opvattingen en breeden geest, gelukkig, langzaam aan uit de mode raakt.

Door het wijdopen balconvenster, aan de achterzijde van een grooten tuin omgeven, druppelen de reine trillers van een wals van Strauss naar buiten, ontrukt aan de toetsen van een breed vleugelklavier, door het jonge meisje, in het weelderig salon. De melodij zweeft, gedragen op de zachte bries, door den bloeienden zomertuin, uitstervend in de verte van het zoemend stadsgeluid.

En in den weelderigen tuin van het oude huis, waar in het salon het meisje de vingers tokkelend laat glijden over de ivoren zwart- en witte toetsen, staat, tegen een boom geleund, een jonge man, verzonken in den weemoed van sombere gepeinzen. Overal rondom spettert de blijde stralenval van de in het Westen neerzinkende zon. De laatste vogels op het pad kwetteren en stoeien. In een zonnestraal, van de kruin naar de aarde af, dansen gonzende vliegen. Een ijverige spin is bezig, in de nabijheid, haar net te spannen. De spin: de loerende dood voor de onwetende overmoedige vliegen, wier leven nu slechts geniéten is. Het web: de onontkoombare val voor hun jeugdige verwaandheid. Het geheel: het evenbeeld van zijn eigen leven, zonder overmoed, zonder genieting evenwel.

De vroolijkheid van den vallenden avond dringt niet tot in hem door; maar zooveel te sterker de beteekenis van dit akelig beeld van levensverdelging, om den strijd voor het bestaan. Zijn eigen leven ligt eveneens verbrijzeld, aan scherven gesmeten door het noodlot, dat hem lichamelijk misvormd op de wereld liet komen en dat zijn verstand steeds op een achterlijk peil teruggedrongen heeft gehouden, zonder hoop ooit uit die nevels van wonderbare loomheid en vaagheid te kunnen oprijzen naar het licht van geestelijke scherpzinnigheid en snelbegrip. Zijn hart is donker en zonder straal van hoop, als in een grafkelder, doordat hij evenwel voldoende rede bezit om zich van de eigen redeloosheid te vergewissen.

De kleine kamer, waar hij zooveel jaren van zijn leven doorbracht, lijkt hem anders vandaag. Het aanschouwen van ieder onderdeel, de banaliteiten van het decor, waarmee hij gepoogd heeft de kaalheid en de eentonigheid te verdringen, alles laat hem thans koud. Ongevoelig voor het verwarmende zomerweer, overpeinzen zijn traag werkende hersens het leven en hij vindt het ijdel, onbenullig en zonder hoop op gelukkige variaties.

Hij laat zich in het gras nederglijden, den rug tegen den ruwen stam, de handen in de broekzakken, het hoofd gekeerd naar het venster waar hij weet dat zij gezeten is.

Een lichte wals van Strauss...

Hij is twintig en het dringt vaag tot hem door, dat dit de gezegende ouderdom is, waarop ieder, die met rede begaafd en physiek volmaakt, het avontuur, de liefde, alle ideale levensmogelijkheden maar te wenken heeft, om een meester te zijn van het lot. Nu is hij de slaaf van het noodlot. Al is hij de zoon van Meneer Graal, den rijken financier; al heeft hij de mooiste moeder der moeders en het liefste schepsel als zuster, hij heeft niets aan dien vader met zijn geld, omdat de vader hem slechts duldt, met de groote spijt, aan dezen zwakzinnige, eens, zooveel moeilijk vergaarde schatten te moeten nalaten; hij heeft niets aan die moeder, die hem niet liefheeft, al is zijn misvormdheid haar eigen schuld en evenmin aan zijn zuster, die met de luchthartigheid der jeugd hem onnadenkend plaagt en kwelt, intuitief den afkeer, die haar ouders voor Hans gevoelen vermoedend. Zoo kent hij, zelfs in

den familiekring, alleen het schrijnend gevoel van den verstootene, dien men uit medelijden duldt.

Nooit heeft hij liefde gekend! Liefde? Nooit heeft hij bemind; omdat hij nooit bemind is geworden. En toch is zijn hart één groote lillende vleeschklomp, die smacht naar teederheid, naar kameraadschap en meegevoel. En toch was hij nooit teeder, noch zacht, dan voor zijn bloemen en de planten die hij zaait, die hij verzorgt, ziet bloeien en ziet verwelken. Liefde? Een onuitsprekelijk gevoel van psychologischen angst drukt zwaar zijn gemoed. Als een loome vleugel van een roofvogel komt het traag en angstwekkend op hem nederzweven. Meteen voelt hij den drang van een wonderzoete begeerte, zoodat hij onwillekeurig rechtstaat en langzaam, stap na stap, naar het balcon bij het open venster schrijdt.

In 't midden van 't salon zit ze: Laura, zijn zuster. Haar slanke vingers glijden improviseerend over de toetsen. De tonen van een zachte melodij komen aan zijn oor en bekoren hem. Het vat hem in een bedwelmende hypnose, zoodat zijn hart, van reeds zoo sterk gevoel, geheel zijn zwakke zinnen domineert. Liefde?... Er is in hem vaag een gevoel van revolte tegen deze zonde der natuur; maar zijn geest is veel te traag om een oplossing aan het kritisch probleem te geven, zoodat hij zich ongestoord laat leiden door zijn gevoelens, die hem naar dit meisje stuwen, als naar dé vrouw.

Dit meisje: zijn zuster!

Traag richt zij de oogen op, als vermoedt zij eensklaps zijn aanwezigheid. Ze kijkt naar hem en op datzelfde moment verstrakt het kinderlijk gelaat. Er komt een wrange lijn om haar kleinen mond, terwijl ze opstaat en nerveus een ander vertrek binnenloopt. Smartlijnen teekenen zich scherp van zijn neusvleugels af naar zijn mondhoeken. Hij begrijpt, de simpele van geest, dat het waanzin is gevoelens van liefde voor dit meisje te koesteren en toch, terwijl hij langzaam naar zijn kamer teruggaat, merkt hij, dat er in de nevels van zijn brein een nieuwe factor geboren is: de twijfel. Is het mogelijk dat hij voor deze jonge vrouw deze gevoelens kan koesteren, als zij werkelijk zijn bloedeigen zuster is?...

Hans loopt langzaam de straat uit, naar buiten. Het lijkt hem, dat er, in de nabijheid van het huis en van de menschen, die hem schuwen en beschimpen of met hun medelijden vervolgen, niet voldoende lucht is om zijn dorst naar ruimte, naar eenzaamheid te bevredigen. Hij loopt traag en als gebogen onder den ballast van de alles domineerende idee, die af en toe uit de nevels van zijn geest opdoemt en terugwijkt, opdoemt en terugwijkt, zonder eind en die hem foltert, doordat hij ze vatten wil om ze definitief uit haar vage vormen te boetseeren tot een beteekenisvolle realiteit, zwanger aan wonderbare mogelijkheden.

De hemel staat boven hem, hoog opgespannen en helder, met hier en daar een witte wolk als een stil eiland in een grooten bewegingloozen oceaan. En de oneindigheid van de schepping en het frissche van den avond en de eenzaamheid doen zijn ziel verwijlen in helderende regionen van droom en visioenen, in gedachten van hoop, schoonheid en liefde, zoodat de ballast, voor een poos, den bodem van zijn geest van zijn zwaarte en zijn zorgen vrijlaat.

Bittere bespotting van het bestaan! Hoe kan het noodlot, dat hem gister tot zijn speelbal maakte en hem al het leed deed proeven, druppel voor druppel, uit zijn duizend giftbekers; hoe kan dat noodlot thans in hem een elexir van vruchtbarend leven storten? Zijn ziel, gevoed door al het wan en het war, geladen door het leed, de pijn en het bewustzijn van zijn achterlijkheid, schijnt nu - uit hem wég - opgestegen naar een oord waar de schoonheid, de goedheid en het licht haar de noodige volumen levenskracht toedienen, zoodat de haat en de schaduwen er uit verdreven worden. En tegelijk met het optrekken van het slik van het verleden, rollen als een oneindige vage rolprent, trage en sombere stoet, de dingen van zijn leven voorbij. Ofschoon het hem ontlast, schenkt de herinnering zijn hart een stekende pijn, zoodat de lijnen om zijn mond verstrakken en de angst zijn oogappels verdonkert. Hij kreunt onder de herinnering van zijn eigen leed en staat een poos, om de heftige ontroering meester te worden.

De beelden gaan voorbij. Er komt einde, na de twintig jaren vernedering, verschopping en leed. Hij herinnert zich vaag een gesprek, dat een openbaring werd in zijn bestaan. Wanneer hoorde

hij het? Gebeurde het lang geleden? Was het gister? Ja, het was gister, bij het eindigen van den dag, een avond als deze.

Zij zaten in het prieel: moeder en vader en omdat hun stemmen zoo ernstig klonken, trokken zij zijn opmerkzaamheid. Hij wou eerst niet luisteren; maar intuitief voelde hij dat er iets gezegd werd, dat zijn leven zou veranderen. Eerst bleven de woorden onduidelijk, als verloren in zijn geest vasthangen, als mystieke en onvatbare dingen. Doch langzamerhand is alles tot zijn bewustzijn doorgedrongen.

Gedurende minuten staat hij stil, midden op den verlaten landweg, een eenzame verloren gestalte in de ruimte van hemel en aarde. Zijn denken valt stil als een machine met defekt. In zijn geest is een ijdel pezen, als van een moer met versleten draad, en die zonder resultaat steeds maar wordt aangeschroefd. Hij staat en staart wezenloos. Waarom is het toch zoo moeilijk de volle beteekenis van de feiten te doorgronden?

Maar eensklaps doemt er een beeld in zijn geest op, het beeld van Laura en met een brutalen schok gaat zijn brein weer moeizaam aan 't pezen.

- Laura is zijn zuster niet!

Het plant zich in de nevels van zijn zwak brein vast als een enorm blok rotsgraniet, waaruit hij - de beeldhouwer van een eigen lot - de toekomst kan beitelen tot de lang gedroomde ideale voorstelling: een onbekommerd bestaan van liefde aan de zijde van Laura, zijn vrouw en levensgezellin. Lang houdt hij het enorme blok graniet vast en zijn blikken wentelen het langs alle zijden en zijn geest schept beelden van licht in het diepe duister van zijn ziel, die hoog oplaait door de begeerte naar het recht van liefde en beminnen.

De nevel in hem is als een vage sterlooze nacht, waar, door een wolkbreuk, één enkele manestraal sijpelt. En steeds in hem die alles overstelpende gedachte: Laura is zijn zuster niet. Laura is slechts een door zijn ouders aangenomen kind.

Terwijl hij alweer zonder ophouden voortschrijdt, doelloos in een kringloop om een lagen heuvel heen, vergewist hij er zich van, dat al het geleden leed en de wanhoop van hem afglijden, zoodat hij als gelouterd blijft en zalig, zich niet bekommerend om al de problemen, die kunnen geboren worden uit dien nieuwen

toestand. Alhoewel in werkelijkheid, alles blijft zooals het steeds was, psychologisch heeft de onthulling van het reëele zijn brein, dat slechts voor de teederste en hardste indrukken ontvankelijk is, een feilen schok toegebracht. En ieder, die wat afweet van de psychologie van het individu, kan gemakkelijk vermoeden, dat het in dit zwakke, verachterde brein langzaam tot een konflikt moet ontaarden, waarvan het resultaat, praktisch gezien, verschrikkelijk kan wezen.

De sombere vreugde van het oogenblik kan voor den armen zwakzinnige, in een afzienbare tijdspanne, dan ook slechts uitgroeien tot een waanzinnigen, niets sparenden haat voor zichzelf en voor het bestaan.

***

Laura, de aangenomen dochter van Hans' ouders, is een beeldschoone meid, een paar jaren jonger dan Hans. Zij is een luchthartige blonde, met diepblauwe oogen en slanke gestalte. Ondanks haar jeugdigen ouderdom heeft ze iets hards in haar regelmatig ovaal madonnagelaat en een opmerkzaam toeschouwer zou gemakkelijk kunnen uitmaken, dat het hoogmoed is en egoïsme. Laura koestert een ideaal. Zij droomt er van, als dochter van rijke ouders - want zij vermoedt niets van haar werkelijke verhouding tot deze menschen - een schitterend huwelijk te doen, om in de hoogste kringen der samenleving opgenomen te worden. Zij weet dat ze mooi is, buitengewoon mooi en daardoor heeft zij alleen zichzelf lief en niemand uit haar omgeving; daardoor ook sluit ze onbewust haar liefde op in den ivoren toren van het eigen-ik, zoodat ze koud blijft voor al de blijken van genegenheid, haar betoond, overtuigd als ze is, dat die haar schoonheid verschuldigd zijn, zonder dat zij evenveel schenken moet als ontvangen.

Zoo groeit haar leven tot een ijdelheid en zij, zich streelende in die ijdelheid en verwend door haar pleegouders tot een egoïstisch wispelturig wezen, dat beredeneerend, alleen de voldoening nastreeft van al haar looze neigingen en zinleege begeerten. Om haar steeds welgevallig te zijn en om geen scènes uit te lokken, laten Hans' ouders haar van de breedste vrijheid genieten; maar dat leidt het jonge meisje geleidelijk langs de helling van het leven

naar de ondeugd toe en, eens oud genoeg, wil zij van al de vermaken van het leven genieten. Zij waagt zich alleen, met vriendinnen van haar soort, in schunnige vermaaklokalen, waar zij met vreugde opgenomen wordt in den kring van geverfde vrouwen en gepommadeerde heeren; een oord waar menschen met duistere levens elkander ontmoeten en waar ieder naïef en eerlijk individu zichzelf verliest.

Laura ontmoet er haar eersten vriend en deze, levensrijp, doorziet gemakkelijk het karakter van het wufte wezentje. Hij maakt misbruik van haar onwetendheid. Met het geduld van een spin omstrengelt hij de naïeve hoogmoedige in de vangarmen van zijn lage begeerten en Laura laat zich in een zaligen roes mede-sleepen; gelukkig, aanbeden te worden om haar schoonheid. De schoone cavalier vleit haar met lieve woorden en beloften en zij ontwaakt slechts bij den schok, veroorzaakt door het brutaal verwerpen en het vermoeden van een groeiende zwangerschap.

Gedurende dagen, lange en bange dagen sluit zij zich in haar kamer op en weent ze, alsof haar hart onder het verdriet en den angst breken zal. Haar eerste groote liefde, zoo kortstondig en zoo ruw en onmenschelijk verstoord! En steeds, in haar door de smart verdoofde zinnen, die altijd weer op den voorgrond tredende vragen: wat zullen haar ouders zeggen? Wat moet er van haar geworden?

Hans vermoedt vaag dat er met Laura iets niet in orde is. Hij hoort haar dikwijls op haar kamer snikkend mompelen. Hij, die haar steeds in aanbidding aanstaarde, toen hij nog meende, dat zij zijn zuster was, die thans brutaalweg zijn oogen op haar richt, als ze in zijn nabijheid is, merkt met onrust, hoe er zich wonderbare veranderingen aan haar voltrekken. Hij merkt haar bleeke wangen, haar roodgeschreide oogen, de peinzende uitdrukking in haar blik. Hij ziet ook de lijnen om haar mond verscherpen: terwijl ze vroeger rond waren, zijn ze nu strak en bitter. De arme jongen pijnigt zich de hersens om een verklaring voor deze variatie te vinden; maar zijn bekrompenheid is veel te groot om iets te vatten van de reden, die zoozeer de mentaliteit van het meisje verandert.

En hij durft niet tot haar gaan met zijn medelijden, noch met een vraag, zooals al die jaren een geheimzinnige macht hem weerhouden heeft nader tot haar te staan. Hij weet ook niet dat

zulks niet voortspruit uit zijn eigen besluiteloosheid en verlegenheid, maar uit het feit, dat zij hem steeds - evenals zijn eigen moeder en vader - als een wezen, minder dan een dier, behandeld heeft. Hij weet voor het oogenblik alleen maar dat Laura om een of ander ongekende reden lijdt en zonder de oorzaak ervan te onderzoeken, vermoedt hij, dat ze iemand noodig heeft om het leed, om het geheim te deelen en alzoo ontlasting te vinden voor een veel te zwaren last.

De ondervinding heeft hem geleerd hoe pijnlijk het is elk onrecht en iedere vernedering in zichzelf te moeten laten verteeren en hoe sterk dan steeds het verlangen, iemand te bezitten, een geduldig en begrijpend vriend, waarbij men in hartstochtelijke woorden zijn leed kan uitschreien. Maar voor den onbeholpen jongen is er de groote vrees dien stap te wagen: hij wil alles trotseeren, zelfs het ergste; alleen maar niet de kans, door een minachtenden trek om haar mond weggezonden te worden.

Zoodoende lijdt Laura een voor haar te zware zielepijn en zoodoende ook sleept de arme Hans een levenslast méér met zich, alsof de wreede vrouw, het noodlot, er een dol behagen in schept, die twee menschenkinderen tot haar zinloos spel te dwingen en er hen door te laten ten ondergaan.

***

Hoe redeloos, hoe zinloos en krankzinnig het ook blijken mag, de afgrond waarin het noodlot ze smijten wil opent zich. Er blijft aan Laura eindelijk geen ander middel over, dan haar vermeende ouders het feit van haar zwangerschap te openbaren. Sinds dagen loopt ze met de verschrikkelijkste gedachten in zich om, met den dood zelfs; maar het jonge leven weet ondanks toch te zegepralen. Hoe het valsche noodlot om haar heen ook draait en zich weert en haar de waanzinnigste gedachten, met de meest verleidelijke lokstem, inspireert, de golven van het leven houden niet op haar te omstuwen met nieuwe hoop en nieuwe beloften.

In den geest van de simpele menschen met hun kleine gebreken, hun ondeugden en deugden zal deze dag, waarop Laura in het salon haar bekentenis doet, hortend en stootend, als een dag gegrift blijven van een in hun geest en ziel alles verstorend drama.

En nooit zullen zij hem vergeten, den zwangeren, regenachtigen avond van deze in hun bestaan éénige Octobermaand, terwijl het snikkende meisje, dat zij liefhebben, als dochter en zuster, naar geest en ziel verzacht onder den stuwenden impuls van 't in haar schoot ontwikkelende leven en door de tot confidenties stemmende melancholie van den zomer, haar oogen tot hen richt en spreekt, terwijl haar donkerblauwe oogappels langzaam uitzetten van angst, alzoo een wonderbare kracht aan de smeekbede om vergiffenis bijdragende.

- Moeder, ik geloof dat ik zwanger ben...

En het is een oogenblik, alsof de drie menschen, die het aan-hooren, geslagen en gestriemd worden door de harde zweepslagen van het noodlot, vol haat, vol wanhoop, vol leugen en ongeloof. Er is in hun leven niets geweest dan kalmte en rust, geen intrige, geen drama. En nu worden de kruinen van hun bestaan door zoo harde stormen getroffen: Laura: een kind.

En de woorden borrelen uit de moeilijk vragende kelen en het oog van de moeder zoekt spiedend aan het lichaam van het meisje naar sporen van het ongeloofbare. En toch, toch treedt de waarheid uit dit vraag- en antwoordenspel langzaam op den voorgrond.

FRANS VERDOODT.

(Slot volgt).

[Drie gedichten]

De Vervloekte

Ik ben tot machtloosheid gedoemd
en tot het onverschillig leven
van hen die men slechts smalend noemt,
die uit dit oord worden verdreven.

Ik ben een nuttelooze last
die doelloos speelt met holle woorden,
en door den nacht doolt, op den tast,
droomend van dooden en van koorden.

Er is hier niets wat mij nog bindt:
de dood lokt mij met zoete vreezen
die hij voor elk van ons verzint,
die van zijn heimwee wil genezen.

O, als ik eenmaal zal vergaan
met open oogen in het duister,
gij die mij spuwen wilt en slaan:
ik ben uw doem; ik ben uw kluister.

Het schuimen Hart

'k Belijd mijn schuld hier en mijn zonden:
heimwee bitterder dan berouw
verslingert mij aan weeke monden
en aan den lach van elke vrouw...

Ik dwaal verdoofd en kan niet vinden
den oorsprong van dit vreemde lied.
Het leven blijft mij doelloos binden
aan heimwee en aan moe verdriet...

Ach, laat mij heen. Uw zachte borsten
sidderen, vochtig nog van zweet.
Mijn handen beven in hun norsche
poging, bij 't knoopen van uw kleed...

Enkel dit wild en zondig drijven
in nieuwe duizeling van uw schoot,
is 't laatste wat mij nog doet blijven
in lichte huivering voor den dood...

De blinde Kring

Ik dwaal doelloos door het verlaten landschap
met zijn plichtmatig afgezoomde tuinen.
Onder de zwaar-ruischende boomenkruinen
siddert de plof van mijn verloren stap...

Een onverklaarbaar vreezen grijpt u aan,
waaraan ge tevergeefs tracht te ontkomen.
Soms flitst een ongewild wonderlijk droomen
geruischloos door uw lusteloos bestaan.

In dof berusten vergaan alle gebaren
waarvan men 't einde weet noch het begin:
dit leven wordt een sterven zonder zin,
waarvoor géén late vlucht u kan bewaren.

FRANS BUYLE.

Beschouwingen over het Gentsche Portret
Naar aanleiding van de tentoonstelling van het Gentsche portret in den Kunst- en Letterkring te Gent.

Het prijzenswaardig initiatief van Antwerpen om uit de private verzamelingen tentoonstellingen van onvermoede kunstwerken in te richten heeft ook te Gent navolging gevonden. Deze eerste Gentsche tentoonstelling was gewijd aan het Gentsche Portret, d.i. het werk van Gentsche portretschilders van de XVIIe tot de XIXe eeuw en terzelfdertijd Gentsche figuren gekonterfeit door vreemde portrettisten. De hiernavolgende beschouwingen handelen uitsluitend over de portretten van Gentsche meesters van het portret uit de XIXe eeuw.

Elk tijdperk van de geschiedenis heeft zijn portretkunst, elk kunstvolk heeft de zijne. Ook de Gentenaars hebben door hun verleden deel aan de geschiedenis van dat bezielde aller plastische kunstgenres, de portretkunst, omdat ze als Vlamingen een volk van geboren schilders zijn. Moet ik herinneren aan dat portret van Judocus Vijdt op het Altaarstuk van het ‘Lam Gods’ door Johannes Van Eyck? Zeker is het niet zijn beste portret, maar toch, naast datgeen van Kanunnik Van der Paele uit Brugge, een typisch voorbeeld van die onverschrokken waarheidsliefde, die eerbiedige, quasi religieuse aandacht voor het leven, waarin de ziel op het gelaat tot ontluiking komt en ‘sprekend’ wordt. Het kontemplatieve portret, waarin alles: houding, gelaatstrekken, voorhoofd, oogen, mond en handen, lijn, kleur en licht, streeft naar verinnerlijking, is reeds oud in de Vlaamsche kunst, en het heeft zich, in weerwil van allerlei invloeden en modes uit het buitenland, Italië en Frankrijk, door de eeuwen heen gehandhaafd.

Onze schilders, die den naam hebben soms nogal Zuidersch uitgelaten te zijn, hebben in het portret een ingetogenheid, die blijk geeft van den ernst, waarmede zij het zieleleven hunner lastgevers en modellen hebben gepeild. Ze zijn zich bewust geweest van de moeilijkheden, die ze in het hachelijke portretgenre te overwinnen hadden, om meer te zijn dan ‘gelijkend’, om psychologisch ‘waar’

te zijn. De portrettisten immers zijn geen eenvoudige kopiëerders des dagelijkschen levens, ze zijn psychologen, die achter het aangezicht - de soms banale tronie hunner toevallige modellen - het 'psychische gelaat' hoeven te ontdekken. De ware portrettist is overigens nog iets meer dan psycholoog, hij is, onbewust meestal, kultuurhistoricus. Dat hebben Pinset en D'Auriac in hun 'Histoire du portrait en France' uitgedrukt in hun motto: 'Les portraitistes sont les premiers historiens.' Te recht heeft ook Just Havelaar in zijn voortreffelijk posthuum werk: 'Het Portret door de Eeuwen' geschreven: 'De portretschilder schept het portret zijner eeuw.'

Wordt deze stelling bevestigd door deze tentoonstelling van het Gentsche Portret? Ongetwijfeld.

We zullen hier niet ingaan op het Gentsche Portret van de XVIIe en XVIIIe eeuwen. De voorbeelden zijn te weinig talrijk en bovendien niet zeer typisch Gentsch.

De groote Meester der Penseelkunst, die zijn machtige persoonlijkheid laat gevoelen doorheen de hier tentoongestelde portretten van J. Paelinck (1781-1839) en P. Van Hanselaere (1786-1862), is een Franschman, Louis David (1748-1825).

Deze Gentenaars, deze Vlamingen, zijn rechtstreeksche leerlingen van David. Ze waren naar hem toegegaan te Parijs, hadden in zijn atelier gewerkt, en waren, vol bewondering voor hun Meester, naar hun vaderland teruggekeerd. David, de felle revolutionnair, eerst op kunstgebied - tegen zijn familielid Boucher, daarna op politiek gebied - als 'farouche conventionnel 'hielp hij den laatsten Louis ter dood veroordeelen, waarvoor hij later als beroemd banneling naar België kwam - was niet alleen de groote historieschilder van het antieke Romeinsche leven, maar ook een der beste en oorspronkelijkste portretschilders van de 2e helft van de XVIIIe eeuw in Frankrijk.

Wie kent niet, al was het maar door reproductie, de onheil-broeiende 'Tricoteuse' van het Museum te Lyon en de Empire-schoonheid 'Madame Récamier' van het Louvre? Wie deze portretten zag, en nog veel andere: portretten van vrienden en familiegroepen, weet dat David niet enkel konkrete menschenge-stalten op het doek bracht, maar ons ook kultuurdokumenten schonk van uitzonderlijke waarde.

In David hadden de jonge Belgen dus een goed voorbeeld, te meer daar hij, behalve met de historieschildering van Rafaël, hoog opliep met de Vlaamsche portretkunst van de 17^{e} eeuw, in 't bijzonder met Rubens. Was hij het niet, die als balling te Brussel vertoevend, waar hij in 1825 overleed, aan zijn Franschen discipel en plaatsvervanger aan het hoofd der Fransche Schilderschool, den historieschilder Gros, schreef: 'Si j'avais eu le

bonheur de venir plus tôt dans ce pays, je crois que je serais devenu coloriste. Ce pays y porte, tout ce qui vous entourne est d'un ton admirable, et dans ce pays, ceux même qui exercent notre art, sans être de grands peintres, ont un coloris que M.M. les Français sont bien éloignés de posséder.' In zijn oogen moesten zijn Belgische leerlingen dat Nederlandsche kolorisme door erfelijkheid bezitten. In den grond was hijzelf een realist, doch, misleid door het Academisme, werd hij de hoogepriester van 'l'art pompier'. Alvin, de biograaf van de jonge Belgische School en van J.B. Navez, getuigt van hem dat hij steeds zijn leerlingen aanmaande 'de natuur als model te nemen', 'mais en choisissant ce qui est réellement beau!' 'Pour lui', voegt Alvin er, Plato gedenkend, aan toe: 'le beau, c'est le vrai, mais c'en est la splendeur!'

Paelinck is zeker de Vlaamsche leerling, die hem het meest benaderde, althans in sommige van zijn portretten. Hij heeft hem, trots zijn atavistisch kolorisme, niet overtroffen, omdat hij een te goed volgeling van David was en te uitsluitend door den bril van zijn verafgoden meester heeft gezien. Het was hem niet weggelegd den picturalen 'biograaf' te worden van de Gentsche borgers van zijn tijd, van die nieuw opkomende Gentsche bourgeoisie, die van Gent het 'Manchester van het Vasteland' aan het maken was. Hij heeft een typische beeltenis nagelaten van den vaderlijken en populairen, nog heden niet vergeten, burgemeester van Gent Van Crombrugge, maar hij heeft niet, althans niet in de mij bekende portretten, den fieren, zelfstandigen, ietwat hoogmoedigen Gentschen fabrikant uitgebeeld, den stoeren werker, den koppigen individualist, den Franschsprekenden 'Orangist', dien men later 'katoenbaron' zou noemen. Wellicht is hij te vroeg gestorven, in 1839 al.

Aan een ander discipel van David, J.B. Navez (1787-1869). een Waal van Charleroi, na '30 bestuurder van de Akademie van Schoone Kunsten te Brussel, zou dat gegund zijn. Navez, die ook te Gent gewerkt heeft, zou dat in zijn plaats doen. Hij heeft ons talrijke en onvergeteliike portretten nagelaten van Belgische patriotten (Anspach in het Koninkliik Museum te Brussel) en van fabrikanten, door zeer goede voorbeelden (Lousbergs) op deze tentoonstelling vertegenwoordigd.

Navez, evenals die andere Waal uit Doornik Gallait in de historieschildering, is Vlaamscher in zijn voorstelling en werkwijze dan zijn Vlaamsche tijdgenooten.

Hij heeft een distinctie, een koloristische verfijning, die niet Fransch is, maar afgekeken is van Van Dyck. Zijn elegantie heeft tevens iets Engelsch en zijn poging het klassicistisch decor te doorbreken om een uitzicht te geven op een stuk natuur, zooals in de portretten (voorstudie en afgewerkt stuk) van den fabrikant

Mevrouw de Moerman
door Lieven De Winne

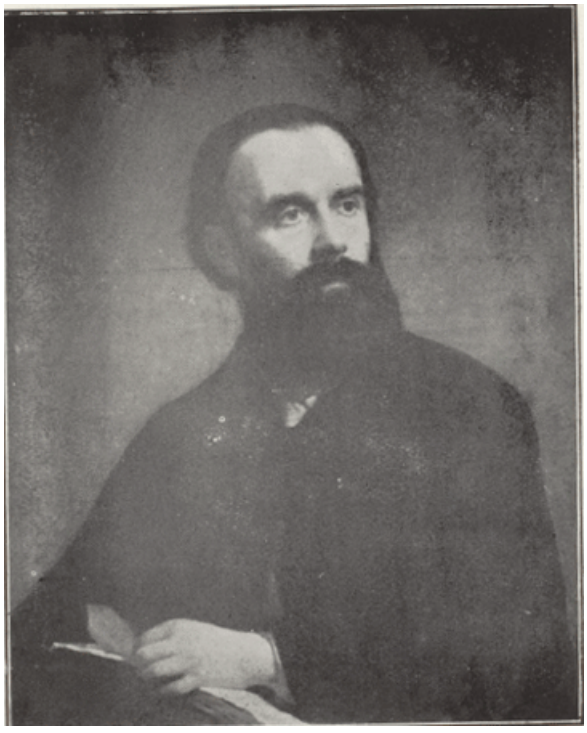

Felix De Vigne
door Lieven de Winne

Lousbergs, pleit voor zijn zelfstandigheid en zijn vernieuwingsdrang. Zijn visie is de visie van den nieuwen Belg, 'le Belge sortant du tombeau' van de Brabançonne. Naar zijn portretten te oordeelen blijkt Navez meer kultuur te hebben bezeten dan zijn konfraters, hij had in elk geval een meer gescherpt historisch inzicht van zijn tijd. Hij is de schilder van een jonge, overmoedige Belgische burgerij, die, met romantische sympathieën bezield, het glorierijk verleden inroept om den jongen staat op te stooten in de vaart der moderne Europeesche volkeren.

Naast hem zijn schilders als Maes-Canini (1794-1836), door een lang verblijf in Italië, verfijnde picturale reactionnairen, die van hun modellen modepoppen maken, wuft en oppervlakkig of lachwekkend, of als Van der Haert (1794-1846) en C. Piqué (1799-1869) goede vaklieden, die soms verbluffend knap werk leveren, zooals Van der Haert in het Portret van den ouden Burgemeester Van Crombrugge, maar doorgaans zonder groote verheffing, noch diepte. Verscheurd door den strijd tusschen klassiek en romantiek zijn Geirnaert (1791-1859) en Van Hanselaere (1786-1862) picturale overgangsfiguren, heksluiters, van wie geen vernieuwing te verwachten was.

Alleen F. De Vigne (1806-1862) en Godineau (1811-1878) laten iets verhopen wat op kentering lijkt. Ze durven nieuwe problemen aan: vele portretten van vrienden en zelfportretten, waarin ze een romantiek ideaal belijden van vrijheid tegenover de klassieke gebondenheid. Ze sluiten bewust weer aan bij de Vlaamsche portrettraditie van de 17e eeuw, ze hebben de voorbeelden van de groote meesters van het portret van de Hollandsche School bestudeerd, maar blijkbaar faalt hun het talent of het genie het stilzwijgend protest te vereeuwigen van een nieuwen stand van intellectueele burgers, die kunst of wetenschap beoefenen en de sociale nooden beseffen van een zwoegende bevolking.

Een Jos. Pauwels (1819-1876) zal met vingervlug penseel, in een verre herinnering aan Fr. Hals, de imposante figuren borstelen van de vooraanstaande figuren van het Gentsche societyleven, dat zich toespitst in de vergadering der clubs en der talrijke maatschappijen voor vermaak en kunst: koorzang, muziek en tooneel. Waar een welhebbende elite ontstaat, hetzij door het hofleven, hetzij door handel en nijverheid, verrijst als vanzelf een mode van het portret. Ook te Gent was er, in de eerste helft van de 19e eeuw, vooral tot ongeveer 1880, een rijkgeworden en welvarende bourgeoisie van fabrikanten, en het portretschilderen in levensgrootte of driekwart - portretten, die de 'salons' van de nieuwe rijken moesten opluisteren - vierde hoogtij. De inrichters van de Tentoonstelling van het Gentsche

Portret hebben zich noodzakelijkerwijze moeten beperken. Ze hebben er de voorkeur aan gegeven de toppunten aan te wijzen en ze hebben een eereplaats gegeven aan den grootsten van dit tijdvak, den grootsten van ons land, en één der vijf grootsten van de wereld voor deze periode: den nog niet ten volle gewaardeerden Lieven De Winne.

Lieven De Winne (1821-1880) is de Gentsche portrettist bij uitnemendheid van ons 19e-eeuwsch verleden. Naar het woord van Just Havelaar heeft Lieven De Winne het portret zijner eeuw, maar voegen we er onmiddellijk aan toe, ook zijner Gentsche vaderstad geschapen.

In vrij kommervolle omstandigheden opgegroeid, heeft Lieven De Winne de melancholie van het stoffelijk onbemiddeld-zijn en van de Romantische kunstatmosfeer in een stad als Gent, stad van oude monumenten en van gonzende fabrieken, wel buitengewoon diep ondervonden. De schaarsche biografische bijzonderheden over zijn jeugd leeren ons dat hij droefgeestig was van aard, een onvoldane en toch kontemplatieve natuur, die de innerlijke voosheid van zijn tijd doorzag en, op kunstgebied althans, verwierp. Hij zou geen historieschilder worden. Hij was geen vlugge werker, hij was een droomer, die talrijke schetsen noodig achtte om uiteindelijk het zielebeeld te laten groeien en opbloeien uit een duister, goudbruin fond, waarvan men niet weet of het een kamerwand worden zal of een gordijn. Alle bijkomstigheden worden gedempt, geen schrille kleurnoot wordt geduld, alles koncentreert zich om het peinzende, starende aangezicht, met lichtvlakken op het voorhoofd en lichtgensters in de oogen. Lieven De Winne schildert ons menschen voor wie het leven ernst is. Het verstand domineert! Zijn dankbaarste opdrachtgevers zijn dokters, professoren, magistraten en kunstenaars. Zijn wetenschapsmenschen zijn nauwgezette beroepsmenschen met in hun houding het gezag van hun ambt en in hun blik verantwoordelijkheidsgevoel en menschenliefde. Zijn vrouwen zijn nooit wufte schepselen, zelfs niet in het salon- of balkleed - ik ken maar één glimlachende figuur van hem, het is deze van het onvoltooide portret van een Oude Dame in het Museum te Gent, waarschijnlijk Mevrouw D'Hoy, en de glimlach is er een van onuitsprekelijk teer mededoogen vol ingehouden tranen. Zijn vrouwenfiguren zijn meestal elegant in hun modische kleederen en toch bewaren ze iets huisvrouwelijks in hun bezorgde oogen. De Winne hield blijkbaar niet van het uiterlijk vertoon, van de verfijnde stoffelijkheid van een Maes-Canini en andere volgelingen van Zuidersche meesters. Hij is ook niet de portrettist van de onbestemde verveling van het mondaine leven, van het Romantische spleen. Niet bij Ingres was hij in de leer gegaan, maar bij Rembrandt. Lieven De Winne heeft op een zeker oogenblik in zijn

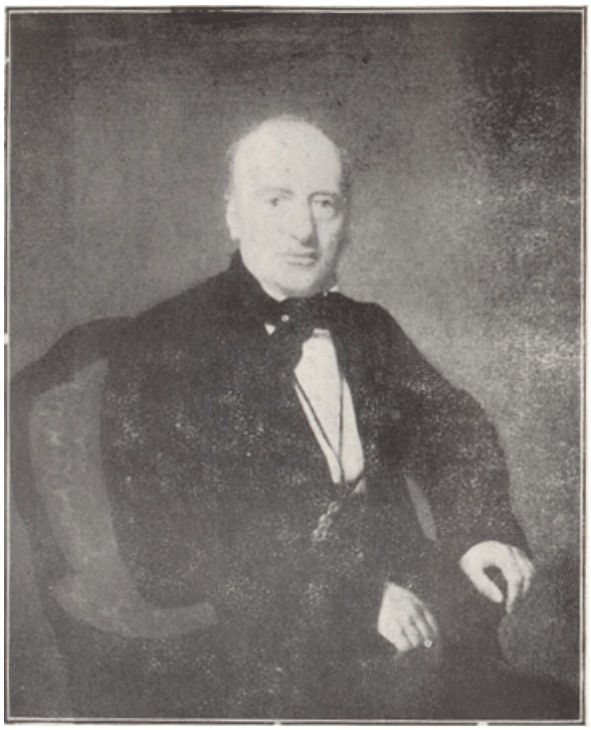

De Heer Voortman
door Lieven de Winne

Mevrouw Voortman
door Lieven de Winne

ontwikkeling teruggegrepen naar het Noordelijke verleden en hij vond zichzelf terug. Hij schiep voor de 19e eeuwsche Vlaamsche, en wellicht Nederlandsche, kunst het nieuwe kontemplatieve portret, zooals Whistler het voor Engeland deed en Lenbach voor Duitschland.

De Vlaming zette slechts de traditie voort van Van Eyck, Van der Weyden, Dirk Bouts en Memlinc.

Lieven De Winne verwezenlijkte aldus in het portretgenre het hoogste wat men in dat moeilijke en ondankbare genre kan bereiken: de synthese van een levend mensch en van een mensch-heidstype. Hij is geslaagd in een schepping, die Baudelaire genoemd heeft: 'la reconstruction idéale de l'individu.' Hoe ze ook andere wegen hebben willen inslaan, zijn beste opvolgers in het portretgenre te Gent: Den Duyts, Delvin, Tytgat, Van Aise, hebben niet meer zijn Gentsche 'morbidezza' bereikt. Het Gentsche portret kulmineerde en triomfeerde in Lieven De Winne. Eere zij hem!

Gent, 8 Mei 1938.

PAUL DE KEYSER.

In Memoriam Arnold Sauwen (1857-1938)

In den vierden jaargang van ‘De Vlaamsche Gids’ (1908) verschenen een paar eenvoudige, bescheiden gedichten, die niet opvielen als het werk van een rijke, veelzijdige persoonlijkheid, maar dan toch getuigden van een mooie, beheerschte menschelijke bezieling. In 1910, 1922-23, 1927-28, 1928-29 kwamen er nog enkele, alle geteekend: Arnold Sauwen.

Wie was hij, die zoo stil voor zich uit zong? Wie, die de poëzie scheen op te vatten als de directe, onvermengde uiting van een goed hart, of liever er geen opvatting over de poëzie op nahield? Die maar zong omdat hij het niet kon laten, hij evenmin als vele anderen, en woorden tot verzen reeg, verzen tot strophen en gedichten, als een doodeenvoudige verrichting van een mensch? En waar vandaan die stem, want **stem** was die poëzie bovenmate?

In 1903 was hij in **Vlaanderen** beginnen te zingen, in de schaduw van een krachtiger persoonlijkheid, Van Langendonck, en dit zingen was het eerste contact, dat Limburg had met de moderne Vlaamsche literaire vernieuwing, tot vollen bloei gebracht door **Van Nu en Straks**. De stem drong niet door, naast de vollere en verrassende van Van Langendonck en Van de Woestijne. Zij drong niet door, omdat zij, wel ja te gewoon was, geest en gemoed verried van een mensch als duizend anderen, die leefde omdat het leven zijn deel was, schreef omdat schrijven ook leven is. Een goed mensch is veelal geen bijzonder mensch, die zich opdringt door zijn personaliteit, waarop de wereld zich werpt als op een curiosum. Sauwen was het, een goed mensch, en daarom is zijn dichtkunst ook thans nog wat zij steeds is geweest: het gezongen beeld van een voor zich zelf levende ziel, die alleen maar in contact treedt met de buitenwereld, voorzoover zij er iets aan heeft voor zich zelf.

Ook formeel staat zijn poëzie, in den toon en volgens de manier van den tijd waarin zij ontstond, hooger dan veel hart- en geestloos gefrazel van heden. Een vers als:

> Schuif voor het venster weg het hanggordijn;
> laat mij de zonne zien ter kimme nijgen
> en door het warrelnet der naakte twijgen
> het goud zien spranklen van haar laatsten schijn...

beantwoordt wellicht niet aan veel ijl en voos getheoretiseer over ‘zuivere’ poëzie, maar het is vlekkeloos, gaaf in toon en woord, en daardoor reeds, op zijn manier, zuiver. Maurice Gilliams, wien voorzeker niet kan worden verweten, dat hij zich laat meesleepen door een uitbundige voortvarendheid bij het kiezen en keuren van wat er werkelijk mag zijn in ons literair patrimonium en die uit de **Vlaamsche lyriek** (1830-1890) een, alhoewel strikt subjectieve, doch niettemin fijnzinnige keuze deed, heeft Limburg in zijn boekje een plaats gegund en Sauwen daarin vertegenwoordigd met drie gedichten, naar tijdsorde, tusschen De Mont en Van Langendonck in. En hij heeft daarmee goed gedaan.

Zal het dan velen verwonderen, indien er iemand komt en zegt: Maar dat en dat gedicht van Sauwen wordt, is reeds classiek?

M. RUTTEN.

Kroniek van de Nederlandsche Poëzie
Bij den dood van Willem Kloos

Willem Kloos, de man van Tachtig en De Nieuwe Gids beide, van het begin tot aan het einde van zijn egaal-mooie literaire loopbaan, behoort tot het rijk der dooden.

'Wien de goden liefhebben, nemen zij jong tot zich,' leidde hij in 1882 de classiek geworden **Inleiding** in tot de uitgave van Perk's **Mathilde**. Het kan van hem niet worden gezegd, maar toch moet ook hij de goden welgevallig zijn geweest, vermits zij hem een gezegenden ouderdom, - hij werd geboren te Amsterdam in 1859, - hebben laten bereiken. Of vergissen zij zich ook wel eens, de goden? Wien de goden liefhebben, nemen zij soms wel eens 'oud' tot zich!

De mensch verdwijnt, het werk blijft, en in het werk wat de mensch tijdens zijn korter of langer leven aan 'leven' te geven had. Hoe is dat 'leven' geweest in dezen man? Ik zie het voor mij als een verbijsterende bewustwording tijdens de jeugd en een algeheele ontplooiing in de rijpe mannenjaren van al de mogelijkheden, die besloten lagen in zijn gemoedsleven en in zijn geloof aan het leven zelf. Een opgenomen worden in den diepen en ruimen adem van de menschelijkheid, van het 'mensch zijn' eenvoudig, met het resultaat dat de gansche persoonlijkheid op en in dien adem leven gaat, daarvan de kracht en deining overneemt en zich zelf gaat voelen als deel uitmakende van wat men nu tot in den treure, maar om beterswil, gewoon is te noemen: het hart van de menschheid. Kloos, na anderen in andere literaturen, na Dante en Goethe en Shelley en Baudelaire, heeft op zijn beurt, in zijn tijd, in zijn klein Holland, of liever binnen het klein bestek dat de Nederlandsche cultuur vertegenwoordigt, den weg gevonden naar den 'mensch' en met hem naar het rijk van de ware, 'zuivere poëzie'. Ik laat hier in het midden of hij dien weg alléén en niet zonder toedoen van zijn vriend Perk en diens werk heeft gevonden; ik wil hier niet twisten over de al dan niet mogelijke vereenzelviging van hart en poëzie, ik tracht slechts, en dit in soberen vorm, aan te geven, hoe het 'geval Kloos', nu dat men er wat nader op ingaat, zich voordoet.

Niet Kloos redde ons, redde de Hollandsche poëzie, - voor Vlaanderen was er op dat oogenblik geen gevaar; daar beheerschte, in al zijn zuivere spiritualiteit en fijne zintuigelijkheid, de meteen zachte en sterke persoonlijkheid van Gezelle het negentiende-eeuwsche poëtische zieleleven; hij zou toen pas ontdekt worden, maar hij was er dan toch, - niet Kloos, maar Perk redde de Noordnederlandsche poëzie van een volslagen steriliteit. In den beginne was Perk... en Kloos was zijn profeet? Men vatte deze vraag niet op als een aantasting van Kloos' positie ten overstaan van de persoonlijkheid en het werk van zijn vriend. Er ligt in den zin, die wellicht op excessieve wijze een opvatting formuleert, niet alleen een kern van waarheid, maar misschien wel een groote, historische waarheid besloten. Wat zou Kloos geweest zijn zonder Perk? kan men zich afvragen. Met evenveel reden echter kan men de vraag stellen: wat is Perk zonder Kloos? Wat zou er van het werk van Perk geworden zijn, indien het in Kloos niet den man had gevonden om het, op de wijze waarop hij het heeft gedaan, de wereld in te zenden en als geestelijk voedsel aan te bieden aan de op dat oogenblik aan honger en dorst lijdende Hollandsche schoon-heidsverarmden? Op de wijze waarop hij het heeft gedaan! Inderdaad moet hier worden gedacht aan de door Kloos bewerkte **Mathilde**-sonnetten, zóó dat niemand minder dan Verwey kon schrijven: ‘dat kleine boekje dat het geluk van onze nieuwere dichtkunst uitmaakt, is niet Jacques Perk enkel, maar het is de vereeniging van Jacques Perk met Willem Kloos. Toen het mij vergezelde door het Ourthedal gevoelde ik het: niet Jacques Perk enkel, maar Jacques Perk in de lezing van Willem Kloos en tezamen met diens Inleiding vormt van de nieuwe dichtkunst het begin’[(1)]. Tegen elke en welke aantasting ook van Kloos' eerste lezing van de **Mathilde** (1e, 2e en 3e druk, resp. van 1882, 1897, - van den 2en druk zijn er twee uitgaven, een luxe-editie versierd door T. Nieuwenhuis en een goedkoope uitgave, - en 1899) heeft Verwey zich, en na hem A. Donker, hardnekkig verzet, omdat hij er innig van overtuigd was, dat alléén Kloos de **Mathilde** kon en mocht in het licht geven, sterker, dat ‘zijn lezing’ van den cyclus ‘beter’ was dan die van Perk, omdat hij met ‘vaster smaak’ dan Perk en met ‘juister besef’ van den toestand alsdan, dadelijk zag ‘waar Perks uiting aan zichzelf gelijkbleef of tekort schoot’[(2)]. Kloos heeft in de vierde uitgave (1901) van de **Mathilde** een vermeerderden tekst in het licht gegeven, - 35 nieuwe sonnetten, waarvan 32 in 1894 in **De Nieuwe Gids** verschenen, kwamen er bij, - en, wat meer is, den tekst van de eerste uitgave herzien: Verwey heeft dit een ‘ontnemen’ genoemd van Kloos aan Perk en dientengevolge, om

(1) A. VERWEY, **Proza I**, p. 14, 15.
(2) A. VERWEY, **Proza I**, p. 14, 15.

boven aangehaalde redenen, als een principieele fout aangezien[3]; Donker noemt de uitbreiding en herziening van den bundel een ‘ongemotiveerde neiging tot volledigheid’, die er zwakheden in deed ontdekken, een vergissing die esthetisch ‘om herstel’ vraagt[4].

Kloos zelf heeft dit ‘herstel’, dat én door een van zijn meest helderziende tijdgenooten én door een vertegenwoordiger van een der volgende generaties dringend werd gewenscht, niet meer kunnen tot stand brengen en dit blijkbaar ook nooit willen doen. Wij hebben dit niet te betreuren, ten minste niet wanneer wij slechts denken aan de historische evolutie, die onze dichtkunst sedert '80 heeft gevolgd. Het ‘feit’ van de eerste uitgave is er geweest, heeft zijn heilzamen invloed gehad en, daar nu meer dan ooit de nawerking er van definitief is afgesloten, moet dit worden beoordeeld in het complex van een geheel, waaraan Kloos, voor een deel het materiaal gebruikend dat hij van elders had, nl. van zijn meest toegenegen vriend, actief heeft gebouwd.

Naast en na den Kloos van de **Mathilde** is er de Kloos van **De Nieuwe Gids**. De oprichting van dit tijdschrift komt slechts drie jaar na (1885) de uitgave van den sonnetten-cyclus. Bestaat er eenig verband tusschen beide verschijnselen? Wellicht geen direct, ik bedoel geen verband van oorzaak tot gevolg, doch, beschouwd in de geestelijke sfeer van het oogenblik, is er ongetwijfeld een saamhoorigheid van verschijnselen te ontdekken, die meer is, die zwaarder in de weegschaal weegt dan de meest tastbare en met het bloote oog waar te nemen verhouding. Kloos moet in zijn jeugd een profetische visie in zich hebben omgedragen, een klaren blik op dingen die reeds sedert enkele jaren latent, doch nog onontbolsterd, aanwezig waren, niet alleen in hem, maar ook in anderen. Die dingen moesten nog los komen uit de geheime gronden, zoo niet afgronden, van enkele kunstenaarsaspiraties, uit de diepten van een bepaald Hollandsch bewustzijn, in dién tijd. Een visie en evenzeer een wil, en daarbij ook de wil van een weg, om bij een gebeurlijk te voorschijn treden van bepaalde verschijnselen, dadelijk de hand aan den teugel te slaan en den caros van de kunst een wel afgebakende richting te doen uitgaan. De vraag rijst soms nog, of hij het wel was, die het initiatief van het tijdschrift nam. Er is daarop zeer bevestigend geantwoord[5] en ten slotte doet het er weinig toe, hoe in den grond de zaken omstreeks 1885 stonden, in verband met de practische genesis van het belangrijkste cultuurverschijnsel, dat de Hollandsche XIXde eeuw heeft

(3) A. VERWEY, **Proza I**, p. 15.
(4) A. DONKER, **De episode van de Tachtiger-Beweging**, p. 73.
(5) Dr. K.H. DE RAAF, **Willem Kloos**, Velsen, Schuyt, 1934, p. 52.

gekend en als het ware, nog op het nippertje, aan die eeuw heeft afgedwongen, - vóór het misschien te laat was. De geesten waren rijp en Kloos komt zonder eenigen twijfel de eer toe, zijn tijd het sterkst te hebben doorzien, de krachten te hebben geconcentreerd, in één richting te hebben gestuwd en ze, zoo lang dat mogelijk was in het weer Europeesch meelevende Amsterdam van dien tijd, te hebben samengehouden. Elke beweging kent haar ups en downs, en het is maar goed ook. Verstarring is dood. Zoodat wij het Kloos niet kunnen euvel duiden dat hij een breuk met andere leden van de beweging niet heeft kunnen of zelfs willen verhinderen: hij had **zijn** doel voor oogen van wat het volgens hem **moest** worden, de anderen het **hunne**. Intusschen kunnen wij er althans zeker van zijn, dat de zg. breuk met Verwey, - daaraan denk ik in dit verband vooral, - de best mogelijke resultaten heeft opgeleverd: de studie van Verwey's werk en persoonlijkheid zal dat in den loop der jaren meer en meer bewijzen. Wat niet wegneemt dat Kloos, als bezieler en leider, - ook dit leiderschap wordt sedert enkele jaren met andere oogen bekeken[(6)], - voor het beginstadium van **De Nieuwe Gids** een zekere, zoo niet de volledige, prioriteit moet worden toegekend, wars van de vraag of dit dan nog 'prioriteit' kan heeten. Met den hartslag, die hem eigen was, en den wil die hem dreef alles op het spel te zetten ter wille van zijn hartstocht en overtuiging, - nooit zijn die bij hem gescheiden, - ter wille van de uitzuivering en vermenschelijking van de Hollandsche kunst, vatte hij het werk op en bracht het tot een einde, dat al dadelijk weer een begin bleek te zijn voor een man als Verwey, geestelijk en technisch uit dezelfde 'moeder' geboren van de aanvankelijke Tachtiger-beweging.

Dat Kloos en Verwey zich tijdens de eerste jaren van **De Nieuwe Gids** één voelden, zoo niet in denken en voelen, dan toch in de werking die diende ondernomen te worden en de wijze, waarop zij moest plaats grijpen, blijkt het duidelijkst uit den gezamenlijken opzet van hun **Julia** (1885) en de dadelijk daarop volgende publicatie van de brochure **De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek** (1886). Blijkens Bijlage II van bedoelde brochure, waarin het auteurschap wordt aangegeven van de afzonderlijke stukken van de **Julia**, hebben niet alleen Kloos en Verwey daaraan meegewerkt, maar ook o.m. Van Eeden en nog enkele anderen, minder bekend. Nochtans zijn zij het, die het grootste aandeel hebben gehad aan het pamphlet en hardvochtig en met ijzeren hand hebben ingegrepen in de onbeduidende en laksche literaire critiek van den tijd. De wonde was blootgelegd. Het

(6) G. STUIVELING, **Ritme en versbouw in de tijd van 80**, Groningen, Wolters, 1934, p. 117.

feit lijkt, oppervlakkig beschouwd, een geringe en zelfs amusant-anecdotische phase in het processus, dat **De Nieuwe Gids** en hun medewerkers doormaakten, doch er blijkt vooral uit, dat Kloos niet zóó alleen stond in zijn werking, niet zoo een opvallende leidersfiguur is, als doorgaans wordt voorgesteld. De zuiveringsactie is niet zoozeer een persoonlijke inspanning van Kloos geweest, doch van een eerder gezamenlijk optreden van de eerste Nieuwe Gidsers tegen de doodvermoeide en oudbakken literatorenbent van even voor '80.

In 1894 had een andere gebeurtenis van belang plaats: de publicatie door Kloos van zijn eersten bundel **Verzen**. Weliswaar waren de gedichten, opgenomen in **Verzen**, voordien reeds voor het grootste gedeelte verschenen in de eerste jaargangen van **De Nieuwe Gids**. Nochtans werden zij slechts in 1894 toegankelijk gemaakt voor een ruimer publiek van belangstellenden. De echo, meer dan dat, de obsedeerende schoonheidsontroering, welke de gedichten rond dien tijd bij tal van Hollanders en niet minder bij de besten der Vlamingen heeft gewekt, was groot en diep. Tal van getuigenissen, uitgaande van de meest uiteenloopende schoonheidsbehoeftigen, komen het feit staven, zoodat in een literair-historisch verband kan worden gezegd, dat, naast de **Max Havelaar** voor het proza, in de XIXde eeuw, voor de poëzie geen boek, ik zeg niet het succes, dit doelt op een belangstelling in de ruimte, maar de gevoelsresonans heeft gekend, dan wel de eerste bundel **Verzen** van Kloos. Alle proporties in acht genomen en alle uitstralingsmogelijkheid tot haar juiste waarde teruggebracht: wat in de vorige eeuw **Les fleurs du mal**, niet alleen voor de Fransche, maar evenzeer voor de West-Europeesche poëzie is geweest, dat is **Verzen I** geweest voor Holland en ook voor Vlaanderen.

In het tijdschrift van Verwey. **De Beweging**, komt (jg. 1907, II, p. 359) een artikel voor van Alex Gutteling over de **Veertien Jaar Literatuurgeschiedenis** (1896) van Kloos. Ik heb daarin twee zinnetjes aangestreept, die het overwegen waard zijn. Het eerste: ‘Kloos was de richtende Tijdgeest zelf’; het tweede: ‘Kloos' Veertien Jaar (wordt) nu algemeen erkend als de interpretatie van dat tijdvak.’

Deze uitlatingen werden neergeschreven amper tien jaar na de publicatie van de **Veertien Jaar**. De opstellen die hierin voorkomen hadden reeds sedert lang (1882) hun invloed uitgeoefend op het literaire leven, zoodat, wanneer Gutteling zijn artikel schrijft, het renouveau van de Hollandsche letterkunde reeds een kwarteeuw oud is, maar op dat oogenblik nog steeds doorwerkt. Hij, Gutteling, kon het dus weten, zou men geneigd zijn te denken, en het zou op zijn minst gewaagd zijn zijn beweringen in twijfel te trekken. Het gaat hier echter niet om het al dan niet benaderen

van de **waarheid** omtrent een gegeven cultuurverschijnsel, - dit heeft trouwens altijd meer dan één aspect, die vaak alle in een daartoe geijkte formule kunnen worden samengevat, met het gevolg dat het eene het andere niet uitsluit, noch het eene het andere in waarheidsgehalte overtreft, doch waarbij de formule meestal ontoereikend is, - niet om de **waarheid**, doch om de **waarde** gaat het, die dergelijke formuleeringen thans nog voor ons hebben.

'Kloos was de richtende Tijd-geest zelf!' Moet de beteekenis daarvan worden verengd of verruimd? Noch het eene, noch het andere, maar wel, verdiept! Kloos synthetiseerde inderdaad in zooverre den tijdgeest, **was** in zooverre die geest zelf, dat hij in zich verschillende elementen had opgenomen, die rond hem in de maatschappij van de jaren '80 verspreid lagen, niet slechts op literair, maar evenzeer op ander gebied. Meer dan wie ook was hij bezeten door het 'instinct', dat op dat oogenblik een schoonheidswaanzin broodnoodig en ook nakend was, wilde de toenmalige Hollandsche cultuurgemeenschap, ten minste die welke nog gevoelig was voor de beteekenis en het wonder van de taal des woords, niet nog meer verstarren in zielloos en onmededeelzaam gefrazel. Meer dan wie ook heeft hij in het on- zoo niet a-poëtisch Holland van die jaren de dringende noodzakelijkheid ingezien van een voor dien tijd absoluut, onvoorwaardelijk en gepassionneerd erkennen van de rechten van poëzie en schoonheid: zijn tijd, die burgerlijk was tot in het onburgerlijke toe en waartegenover hij den individueelen mensch stelde in al zijn omvang en met zijn meest verborgen zielsbewegingen, zijn tijd kende nog slechts de oppervlakkige gemeenplaats in de uiting van den geest, of wat als 'geest' moest doorgaan; hij wist dat het zoo niet verder kon en deed de 'passie' aan het woord komen in haar meest passievolle taal, in toon en stem van het ik; zijn tijd lag gebonden aan vaste normen; hij ook, als, elk op zijn gebied, Multatuli vóór hem en Ter Braak na hem, heeft **zijn** 'démasqué' in het gelaat van het ziellooze Holland geslingerd. 'De menschelijke ziel toch léét,' was zijn woord, - een formule die zijn heele persoonlijkheid en werking samenvat.

'Kloos' Veertien Jaar wordt nu algemeen erkend als **de** interpretatie van dat tijdvak,' concludeert Gutteling nog. Gutteling stond er blijkbaar nog te dicht bij om de volle beteekenis van zijn bewering te doorzien. Wij, die, zooveel verder, den geheelen omvang van de Tachtiger-beweging als het ware panoramatisch kunnen overschouwen, zien al dadelijk de zwakkere zijden van de formule. Nog is alles niet opgeklaard, veel minder verklaard, maar toch zijn wij er thans van overtuigd, dat, indien de **Veertien Jaar** ongetwijfeld een belangrijk aspect van de beweging en van den

tijd vertegenwoordigt, de opvattingen die er in voorkomen wellicht slechts hun volle waarde en historische beteekenis verkrijgen, wanneer zij in verband worden gebracht met al de rest, gecoördonneerd met al het andere, het werk en de persoonlijkheid van de àndere Tachtigers, waarboven Kloos, zooals reeds door sommigen wordt aangenomen (cf. Stuiveling, zie noot 6), niet zou tronen als **dé** leider of een **God**, doch op zijn beurt eenvoudig een arbeider, - maar wat een arbeider dan! - zou blijken te zijn aan het gebouw van de Hollandsche én Vlaamsche. Groot-Nederlandsche nieuwere Schoonheid.

Nu ook hij uit de gemeenschap is verdwenen, zal dit gezichtspunt wellicht meer en meer op den voorgrond treden, blijkens een wet die wil, dat cultuurverschijnselen slechts met den tijd hun ware gedaante aannemen, los van alle individueele en contemporaire invloeden.

Amsterdam, 8 April 1938.
M. RUTTEN.

Boekbeschouwing

Hendrik van Tichelen. - In vollen Groei.

‘In vollen Groei’, zoo heet het laatste werk van den heer Hendrik Van Tichelen, geschreven tot afscheid van het Stedelijk Schoolmuseum te Antwerpen en uitgegeven bij ‘Fantasio’, St. Vincentiusstr. 67, Antwerpen.

In den vlotten, zakelijken, soms scherpen stijl gesteld, die den schrijver kenmerkt, geeft dit boek een zeer belangwekkend overzicht van de geschiedenis van het schoolmuseum, van zijn ontstaan af, 28 December 1920, tot op 31 December 1937. Hendrik Van Tichelen, die gedurende heel deze periode conservator van dit museum was, vat niet alleen samen hoe het schoolmuseum groeide en wat het vermocht te doen ten bate van het onderwijs in 't algemeen en van de Antwerpsche scholen in 't bijzonder, maar hij stelt ook in het volle daglicht al wat hij heeft gepoogd te verwezenlijken en dat deels om materieele, deels ook om geheel andere redenen geen werkelijkheid mocht worden. Zoo gezien, is het werkje niet enkel interessant om hetgeen het als balans der werkzaamheden biedt, maar meer nog om wat het schoolmuseum had kunnen worden.

Geboren onder het schepenschap van Karel Weyler, kwam het schoolmuseum dadelijk onder het beheer van Kamiel Huysmans, die ongetwijfeld geloofde in de beteekenis en in de waarde van een schoolmuseum, maar die weldra minister werd. De heele lamentabele geschiedenis van de huisvesting van het museum is Antwerpen, de stad der scholen, niet waardig.

De geschiedenis van de boekerij en de leeszaal voor het personeel van de Antwerpsche officieele onderwijsinstellingen is meer bemoedigend. Slechts twee getallen wil ik citeeren: in 1926 werden er 1176 werken ontleend; in 1936, 5606!

De uitleendienst van wandplaten, wandkaarten, diapositieven en didactisch materiaal zag jaarlijks zijn cijfers stijgen, - en dit zonder den minsten dwang, zonder de geringste aansporing vanwege de schooloverheden.

Na hoofdstukken, gewijd aan de tentoonstellingszalen (waar Hendrik Van Tichelen 372 voordrachten hield!), aan den invloed van het schoolmuseum en aan de losse initiatieven en opdrachten, las ik met een onbestemd gevoelen het hoofdstuk over de mogelijke toekomst van het schoolmuseum. Hendrik Van Tichelen geeft hier uiting aan zijn vertrouwen, dat de toekomst veilig is, dat ‘de nieuwe leider, wie hij dan wezen moge, nieuwe wegen zal zoeken en ook vinden; en het zal, daar is geen twijfel aan, de groote onderwijsgemeenschap zijn, die er ten slotte best bij vaart.’ (p. 100). Helaas! hierin heeft de werkelijkheid hem al dadelijk na 31 December jl. beetgenomen: nog geen maand had hij het schoolmuseum verlaten, of reeds was er van die instelling als zoodanig niets meer overgebleven. De bibliotheek werd opgenomen in de Hoofdboekerij, Conscience-plein. De tentoonstellingszalen werden gedeeltelijk afgetakeld. Enkel de uitleen-dienst van platen e.d. blijft werken.

Meteen is een instelling verdwenen, die eens een parel was aan de kroon van het Antwerpsen onderwijs en die ons door de overige steden en het concurreerend onderwijs benijd werd.

Het was derhalve een gelukkig idee van den aftredenden conservator om door zijn boek voor de toekomst ieders verantwoordelijkheid vast te leggen.

Hendrik Van Tichelen kan voldaan op zijn werk als conservator terugzien. Hij heeft zijn plicht gedaan, zijn vollen eerlijken en heerlijken plicht, het onderwijs en het kind ten goede. Daarvoor niemand of niets te moeten danken dan zijn eigen initiatief en zijn eigen wilskracht, is voor menschen als Hendrik Van Tichelen de grootste, de heilzaamste voldoening.

P. MELIS.

Ger Schmook. - Inwijding in de literatuur, Bronnenopgave, (Bibliotheekkunde, Vlugschriften voor den bibliothecaris aansluitend bij De Bibliotheekgids, XIV), Antwerpen, De Sikkel, 1937, 20 fr.

Voor hen die geen specialist zijn in het vak, voor studeerenden die hun weg zoeken in de doolhoven van de literaire bibliographie, is het niet altijd gemakkelijk de gewenschte inlichtingen te vinden, die zij verlangen. Hun werk zal thans oneindig lichter vallen aan de hand van de pas verschenen **Inwijding in de literatuur**. De samensteller zelf weet maar al te best wat hij **niet** en wat hij **wel** heeft gegeven: hij heeft zich uitsluitend aan de samenstelling van een 'inwijding' gehouden, een bibliographie die op geen volledigheid aanspraak maakt; alleen een algemeene basis, maar die toch, binnen de grenzen van elke rubriek, verscheidenheid niet uitsluit. Het terrein is enkel ontgonnen, luidt de inleiding; voor verder onderzoek, voor aanvulling en specialisatie is er nog heel wat plaats open.

Wie niet van een bepaald gebied een volledige reeks van inlichtingen wenscht, maar enkel een steekproef voor oogen heeft in een of ander onderdeel van het vak, zal niet bedrogen uitkomen. Maar dan is de taak van den samensteller, bij een gebeurlijke nieuwe uitgave, wat wij zeer wenschen, ook nog niet ten einde. Het komt er dan op aan, bij te houden, in sommige gevallen de opgave der titels te herzien en juist op te geven, de laatste uitgaven te noteeren, de typographie wat meer in het oog te houden. Dan zal deze 'inwijding' nog veel diensten bewijzen, nog meer dan zij nu reeds doet, vooral bij onze studenten. De prijs is er trouwens laag genoeg voor.

M. RUTTEN.

Charles D'Ydewalle. - Psychologie de la Belgique. Les Petites Etudes de Belgique. H.G. Sengier, Liége. 160 blz. Fr. 7,50.

Onderwerp van dit boek van een bekend aristocratisch auteur luidt: Waardoor onderscheidt België zich van de naburige naties? Beantwoord wordt het in 7 hoofdstukken, handelend over het midden en het klimaat, het historisch verleden, den Brusselschen en den Vlaamschen geest, de binnen- en de buitenlandsche politiek, het leger. De heer d'Ydewalle is intuïtief en dus subjectief; hij beschikt over een aangenamen, duidelijken, boeienden stijl, en dit is zeker niet de minste verdienste van zijn werk, dat krioelt van eigenaardige paradoksen, als deze: Het Belgisch volk, voor 3/4 Germaansch, houdt er koppig aan Parijsisch te willen blijven. - Al is de toon van deze verhandeling ongetwijfeld slaande, beeldrijk en onmiddellijk, toch zagen wij liever een 'Psychologie van België' aangepakt worden in al haar breedte

en in haar volle diepte. Deze ruime taak is niet voltrokken en dient opgevat als een zeer kiesche zaak: te veel moeilijke factoren behoeven in acht genomen, nauwgezet, wetenschappelijk. Anders kan deze Zielkunde slechts een gebied vol verwarring en hevigen strijd worden, want zijn samensteller is dikwerf te onverbiddelijk, te ongenadig voor personen en toestanden.

Dr. Flor Peeters. - Het bruine Bolsjewisme. Geloofsverdediging, Ploegstr., Antwerpen; 170 blz.; Fr. 12,50.

Steunende op hetgeen hij vernam van oog- en oorgetuigen, en van personen, die zelf bij het door hen vertelde feit betrokken waren, op resumé's en kopijen

van authentieke stukken, op talrijke documenten in schrijver's bezit, en op persoonlijk meegeleefde gebeurtenissen, critiseert de schrijver, wiens ‘Eigendomsrecht en Recht op Eigendom’ alom geroemd is geworden, de huidige houding van de Duitsche gezagvoerders op godsdienstig en op wetenschappelijk gebied. Het Roode en het Bruine Bolsjewisme schoeien beide het geheele geestesleven op ‘totalitairen’ leest. Gevolg is het geestelijk verval in het hoogeschoolmidden. Katholieke en hervormde dagbladen en uitgeversbedrijf zieltogen. Het schoolwezen wordt geëtatiseerd.

Dr. Peeters takelt de N.S. opvoedingspractijken af en hekelt de methodes, eigen aan de partijpers, evenzeer als hij de deviezenprocessen doorschouwt, de rechters ontmaskert en het uitbuiten van de ‘Zedenzaken’ aanklaagt. De uitingen van N.S. en Bolsjewisme zijn over de gansche lijn identisch, besluit deze jonge Vlaamsche philosoof zijn van scherpen opmerkingsgeest doordrongen boek.

Dr. JOZEF PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van de Belgische Liga tegen het Racisme en het Antisemitisme, Oogstenstraat, 13, Brussel:

Drs. EMILE HAMBRESIN: La lutte contre la haîne des races.

Zeer actueel onderwerp. 1. Oorzaken van rassenhaat; 2. Hoe hem afdoende bekampen; 3. Verwerping van de tegen-argumenten; 4. Het Antisemitisme in België.

Aan te bevelen studie.

Van de Vlaamsche drukkerij, Leuven:

JOLAN GERELY: Het beschaafde meisje; 180 blz.; fr 12.

‘De beschaving hangt niet af van het aantal school- en studiejaren en ook niet van het beroep waarin je werkt; zij hangt af van je innerlijke fijngevoeligheid en van het zedelijk gehalte van je leven.’ ‘Zij is het besef van de menschelijke waardigheid...’ J. Gerely (vertaling P. Crassaerts) is een uitstekende wegwijster voor onze moderne vrouwelijke jeugd. Steeds treffend en aantrekkelijk.

Van de Hollandia-drukkerij Baarn:

Wat is dat? Encyclopedie voor jongeren, afl. 11 en 12 (2e druk); fl. 1,10 per stuk; banden voor 8 afl. fl. 0,95.

Zij loopen van Gouverneur-Generaal tot Ibsen. Interessante artikels over Graadmeting, Graal, Gramofoon, Graniet, Graphologie, 's Gravenhage, Grieksche Mythologie, Taal en Letterkunde, Groenteteelt, Gymnastiek, Haaienvangen, Haar, Hameln, Hanze, Havens, Heemschut, Heemskinderen, Hefwerk, Heraldiek, Heracles, Hersenen, Hiëroglyphen, Hitler, Hockey, Hout, Huid, Humus, Hunebedden, Hunnen, von Hutten, Hus, Huxley, Huygens, Hygrometer, Hypothese, Ibsen.

Mooie foto's, teekeningen, gekleurde platen. Een objectief standaardwerk voor de jeugd.

Van W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, N.V., Rotterdam: ELISABETH AUGUSTIN: Mirjam, roman; 152 blz.; f. 2,25; gecart. 1. 2,90.

Van de Vereeniging Rugo, Blauwstraat, 32, Boom: FRIEDA BRECHT: Het lokkend leven, gedichten; 32 blz.

Van L. Roelandt, Meire bij Aalst: JULIUS PEE en L. ROELANDT: Multatuli de Beeldenbreker, een keur uit Multatuli's werk, met drie portretten en een tekening van G. VAN RAEM-DONCK; 107 blz.

Van het Office de Publicité, Brussel:

JEAN TOUSSEUL: Kleine Luiden, uit het Fransch vertaald door GASTON VANNES; 96 blz., met 6 houtsneden.

Inhoud: Bij den dood van een buurman. - De boodschapper. - De muzikanten. - De man met den korf. - De teruggekomene. - De vreemdelingen, - De aanspreker. - De ontginner. - De speler. - De geneesheer. - Keesje. - Gregorius. - De schoolmeester. - De lavendel.

Van het Kempisch Heimatsmuseum, Herentals:

Onze Kempen, katholiek tijdschrift voor Kempische Heimatkunde, 2e jaar, nummers 3 en 4; prijs van het dubbel nummer, met 9 illustraties: 12 fr.

Bevat o.a. bijdragen van Jozef Simons, Jozef De Voght, pater Fleerackers (de boeren die altijd over 't weer klagen), J. Van Gorp (Plaatsnaamkunde), J. Helsen (Het Heimatsmuseum), Pol Heyns (Populaire geschiedenis van Herentals).

Van J.B. Wolters' Uitgevers-maatschappij, N.V., Groningen:

JOOST VAN DEN VONDEL: Dertig gedichten, voorafgegaan door de Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste, gekozen en uitgegeven door Dr. G. STUIVELING: 94 blz.; fl. 1.

DOMINIQUE BONNAUD: Aventures de Jean Cocasse, annoté et arrangé par J.R. BESSELING; 100 blz. en 36 blz. Vocabulaire; fl. 0,90.

J. KLEIJNTJENS S.J. en Dr. H.H. KNIPPENBERG: Van goden en helden, mythen en sagen van Grieken, Romeinen en Germanen, geïllustreerd, 10e druk, met namenregister; 313 blz.; fl. 1.90; geb. fl. 2.25.

Beatrijs, naar het Haagse handschrift uitgegeven door G.C. Kaakebeen en Jan Ligthart, 10^{e} druk, bezorgd door Dr D.C. TINBERGEN; 107 blz.; fl. 0,80; geb. fl. 1,10.

Van H.P. Leopold's uitgeversmij, den Haag:

Mr J. HUIJTS: Het Geval Meierhold, sociologisch impromptu; 32 blz.; fl. 1. Nr. 4 van De vrije Bladen 1938.

Van Nils Södergvist, Edinburgstraat, 19, Brussel:

NILS SÖDERQVIST: The Great Enigma, A Series of Philosophical Hypotheses; 60 blz.

Van H. Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, Mei 1938.

Nieuws van de maand. - Mien Labberton. - De appel en het vogeltje. - Zoo is het! - Betje en de plassen. - Den Bloare. - De bijen. - Wie? Hoe? Waarom?

Van A.A.M. Stols, Maastricht en Brussel:

JAN SCHEPENS: J. Greshoff, een studie; 76 blz.

Van de Sikkel, Antwerpen:

Rijksuniversiteit te Gent, Wijsbegeerte en Letteren:

Dr. GEORGE MEIR: Dood en doodssymboliek in Ibsens werken; 260 blz.

De schrijver gaat na wat de doodsgedachte als ethisch en dramatisch element in het werk van Ibsen vertegenwoordigt en op welke typische wijze de auteur in taal en stijl zijn ideeën en artistieke oogmerken heeft vertolkt. De tekst is de grondslag bij die studie.

Marnix van Sint Aldegonde

Marnix en zijn Tijd[1]

Een plicht van dankbaarheid.

Antwerpen is het aan zichzelf verschuldigd Marnix van St Aldegonde te herdenken met de vereering, die zijn grooten burgemeester uit de zestiende eeuw toekomt.

Marnix was staatsman, redenaar, polemist, dichter en prozaschrijver en bovendien krijgsman in den dienst van een levenwekkende vrijheidsgedachte, die door de eeuwen heen de menschen uit deze gewesten is blijven bezielen.

Ongetwijfeld zullen bij deze herdenking van Marnix te Antwerpen Vlaamsche geschiedkundigen zijn leven en streven naar voren brengen, zooals het met de meest dramatische eeuw van ons verleden is vergroeid.

Mijn bedoeling is slechts hier even te wijzen op de opvattingen van samenhoorigheid en verdraagzaamheid, die Marnix in zijn bewogen bestaan veel meer hebben bezield dan doorgaans wordt gemeend.

Hij werd te Brussel geboren in 1540[2]. Hij stamde uit een adellijk geslacht uit Savooie, en had zich heel spoedig in onze gewesten ingeburgerd, zoowel door zijn geestesgesteldheid als in taalopzicht, want hij hanteerde onze twee landstalen met een meesterschap, die men hem nu nog kan benijden.

Al had hij te Genève onder leiding van Calvin gestudeerd en was het Calvinisme een meer strijdend protestantisme dan het Lutherianisme, toch kan men de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied terugvinden in bijna al de gedragingen van zijn leven.

Bij den aanvang van de moeilijkheden, die zich afteekenden met Spanje, was Marnix meer beslist dan Willem van Oranje.

(1) Voordracht, te Antwerpen gehouden, op uitnoodiging van het uitvoerend komiteit tot herdenking van Marnix van St Aldegonde.

(2) Tot vóór een dertigtal jaren werd algemeen, doch ten onrechte, 1538 als geboortedatum aangenomen.

Het Eedverbond der Edelen.

Met zijn broeder Jan van Marnix nam hij een werkzaam deel aan het tot stand brengen van het Eedverbond der Edelen, dat in 1566 het bekende smeekschrift overhandigde aan Margareta van Parma, landvoogdes der Nederlanden. Bij zijn terugkeer uit Genève had hij de verschrikkelijke gevolgen van de godsdienstplakkaten van Karel V kunnen vaststellen. De voorstanders van de hervorming ondergingen de gruwelijkste vervolgingen. Al wie den protestantschen godsdienst beleed of er zelfs slechts van verdacht werd moest het ontgelden met het leven.

Het smeekschrift, dat de edellieden aan Margareta van Parma overhandigden, was tegen de inkwisitie gericht en had dus tot doel de vrije beoefening van den protestantschen zoowel als van den katholieken godsdienst te verzekeren.

Wat de verstandhouding onmogelijk maakte.

Margareta van Parma had zich wel verdraagzaam willen betoonen, maar in alle belangrijke vraagstukken moest zij zich schikken naar het advies van een consulta, waarin kardinaal Granvelle een overwegenden invloed uitoefende.

En wie was Granvelle? Het werktuig van Philips II. Zoodat men getuigen kan, dat de verstandhouding tusschen katholieken en protestanten in onze gouwen onmogelijk werd gemaakt vooral door het Spaansch gezag, waaronder onze gewesten gebukt gingen.

Over onze gouwen ging er een geest van humanisme en ook de katholieken stonden niet onverzoenlijk tegenover de beoefening van den protestantschen godsdienst.

Er ontstond echter oproer in verschillende steden, een oproer dat zelfs in beeldstormerij ontaardde, met het gevolg, dat de katholieke edelen uit het Eedverbond traden en Margareta van Parma niet langer voor toegevingen te vinden was.

De eenige daad uit het leven van Marnix die als onverdraagzaam kan voorgesteld worden was de uitgave van zijn geschrift: ‘Van de beelden afgeworpen in de Nederlanden in Augustus 1566’, waarin hij zich genoopt had gezien, al zij het ook met voorbehoud, en als tegen wil en dank, de opstandige gedragingen

van het volk, dat aan beeldstormerij had gedaan, te verontschuldigen.

Zijn bedoeling was blijkbaar de toekomst te redden, die zich zonder samenhoorigheid en wederkeerig begrip zoo somber afteekende.

Het schrikbewind van Alva.

De geschiedenis uit die jaren is al te bekend opdat er hier in bijzonderheden zou moeten over gehandeld worden. Alva wordt naar de Nederlanden gestuurd. De bloedraad komt in werking. Alva voert een werkelijk schrikbewind in. Egmont en Hoorn worden onthoofd.

Dan heeft de eerste veldtocht van Oranje plaats in 1568, maar Alva is overwinnaar.

De invoering van belastingen zooals de tiende penning moedigt den opstand aan. Den Briel wordt door de Watergeuzen ingenomen. In het Zuiden worden verscheidene steden uit naam van den prins van Oranje bezet. Maar dan hebben wij den Bartholomeusnacht, de uitmoording van de protestanten te Parijs. De zuidelijke steden worden opnieuw aan Spanje onderworpen. Holland zet den weerstand voort en Alva wordt teruggeroepen.

Medewerker van Willem den Zwijger.

In al die beroerde jaren heeft niemand Willem den Zwijger in zijn plannen beter gediend dan Marnix van St Aldegonde, zijn trouw minister en dienaar.

Voortdurend werd hij door den prins met allerlei onderhandelingen belast, terwijl hij ook aan de krijgsverrichtingen deel nam. Zoo werd hij te Maaslandsluis in 1573 door de Spanjaards gevangen genomen en later in vrijheid gesteld in ruil voor graaf de Boussu, die in de handen was gevallen van de voorstanders van Oranje.

Deze invrijheidstelling gebeurde onder het goeverneurschap van Requesens, die voorstander was van een verzachtende politiek en die, na zijn overwinning in de Mookerheide en de mislukking van het beleg van Leiden, met de staten van Holland en Zeeland wou onderhandelen.

Terloops zij er hier op gewezen, dat na de mislukking van het beleg van Leiden, in 1574, deze stad, als belooning voor haar weerstand, een hoogeschool vroeg en kreeg. De raadsman van den prins van Oranje, bij de inrichting van deze universiteit, was de Vlaamsche wiskundige Simon Stevin, die toen reeds, zooals Lodewijk De Raet er in zijn geschriften aan herinnert, den nadruk erop legde, dat althans de leergangen voor de ingenieurs in de volkstaal dienden gegeven.

Voegen wij hier nog aan toe, dat wellicht de twee derden van het professorenkorps bestond uit Vlamingen, die naar het Noorden waren geweken.

De pacificatie van Gent.

Na de mislukking van zijn onderhandelingen had Requesens den strijd hervat, maar hij stierf in 1576 en dat jaar ook brak de Spaansche furie uit te Antwerpen. Het toeval wilde, dat juist tusschen Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, door toedoen van Willem van Oranje, te Gent onderhandeld werd over het sluiten van een pacificatie.

Marnix van St Aldegonde speelde bij deze gelegenheid een vooraanstaande rol. Hij nam inderdaad aan de onderhandelingen deel als vertegenwoordiger van Oranje. Dat het akkoord werkelijk tot stand kwam, is grootendeels aan hem te danken.

De provinciën Holland en Zeeland te eener zijde en de provinciën die teekenden of zouden teekenen te andere zijde verklaarden het verleden geheel te vergeten en te vergeven. Zij beloofden elkander voor het vervolg onderlinge vriendschap en verbonden zich jegens elkaar om de Spaansche troepen te verdrijven.

Daarna zou een vergadering van de algemeene staten belegd worden om de godsdienstkwestie te behandelen.

De plakkaten en ordonnantiën tegen het protestantisme zouden overal geschorst blijven tot een latere beslissing van de Staten Generaal. Alle verbeurd verklaarde goederen zouden zooveel mogelijk worden teruggegeven; ook voor de uitwisseling van de gevangenen zou gezorgd worden, terwijl men alle provinciën en steden tot de toetreding tot dit verdrag zou toelaten.

Men vindt aan den grondslag van deze pacificatie twee hoofdgedachten: de vrijheidsgedachte en de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied.

Alle pogingen van don Juan, den nieuwen goeverneur, waren er op gericht om het tot onderhandelingen te brengen met de onderteekenaars van de pacificatie. Door het Eeuwig Edikt van Marche en Famennes bekrachtigde hij zelfs de pacificatie, doch hij wou de vrije uitoefening van den protestantschen godsdienst niet aanvaarden. De onderhandelingen met Willem van Oranje en Marnix waren dan ook tot mislukking gedoemd.

Don Juan kon Namen bezetten. Oranje deed zijn intrede te Brussel. De Spanjaards behaalden echter de overwinning te Gembloers.

Marnix begaf zich zoowel naar Frankrijk als naar den landdag van Worms om er den steun van de protestanten te winnen.

Zijn streven naar eendracht.

In ons land teruggekeerd, wilde hij in de eerste plaats de eendracht tusschen katholieken en protestanten bewerken om aan den vijand weerstand te bieden. Dat legt zelfs uit waarom hij zich naar Gent begaf, waar dweepzuchtige calvinisten een werkelijk schrikbewind uitoefenden.

De kloosters waren geplunderd geworden; de priesters waren uit Gent verjaagd en de vrije uitoefening van den katholieken godsdienst was door het stadsbestuur verboden.

Willem van Oranje zond Marnix naar Gent, opdat de calvinistische leiders van deze stad den godsdienstvrede zouden aanvaarden, die verdraagzaamheid voor de beide geloofsbelijdenissen vergde.

De calvinistische leider Dathenus, een persoonlijke vijand van Oranje, was voor de opvattingen van dezen laatste maar lastig te winnen. De Gentsche calvinisten eindigden met er in toe te stemmen, dat de kloostergoederen zouden teruggegeven worden en zij stemden er ook in toe, dat de katholieke godsdienst zou beoefend worden, op voorwaarde dat de protestantsche godsdienst in de andere gewesten zou toegelaten zijn.

Marnix was aan het onderhandelen, toen uit Atrecht het nieuws kwam, dat de katholieken aldaar verschillende protestantsche patriotten hadden laten ombrengen. Toen Marnix de stad verliet om verslag uit te brengen in den schoot van de Staten Generaal, was er daar een scheuring ontstaan tusschen de ultracalvinisten onder leiding van Hembyze en de voorstanders van Oranje.

Willem van Oranje begaf zich zelf naar Gent op 2 December 1578 om er den godsdienstvrede te bewerken. De gewenschte uitslag werd bereikt, doch het bleek te laat. In een pamflet werden door een Waalschen edelman, namens de partij van de malcontenten, Willem de Zwijger en Marnix voorgesteld als de aanstichters van een calvinistische overheersching, die nog erger zou uitvallen dan de Spaansche inkwisitie.

In zijn pamflet ‘Réponse à un libellé fameux naguère publié contre M. le prince d'Orange’ nam Marne het op voor den prins van Oranje als verdediger van de verdraagzaamheid op godsdienstig gebied en toonde hij aan, hoezeer de uitgebrachte beschuldigingen valsch waren. Terwijl Marnix ook van onverdraagzaamheid beschuldigd werd, begaf hij zich een tweede maal en wel in 1580 naar Gent, om er vanwege den prins te beteekenen, dat men aan de katholieken de vrije beoefening van den godsdienst moest verzekeren.

In zijn geschriften laat Marnix uitschijnen, dat hij te Gent zelf wegens zijn verdraagzaamheid in levensgevaar verkeerde.

Vervolgens wou Marnix ten voordeele van onze gewesten een politiek voeren, die men als Europeesch kon beschouwen, doordien hij, buiten elke eenzijdige aanleuning om, de hulp van Engeland, de Duitsche prinsen en Frankrijk daadwerkelijk voor den vrijheidsstrijd wou bekomen.

De hertog van Anjou en Marnix.

De eenige misgreep in zijn leven, al handelde hij trouwens in opdracht, was het feit, dat hij aan den hertog van Anjou, broeder van den koning van Frankrijk, den troon van de Nederlanden ging aanbieden.

Na lange aarzelingen had hij den prins van Oranje er inderdaad van overtuigd, dat Philips II moest vervallen verklaard worden. Marnix had er geen bezwaar tegen, dat beroep zou gedaan worden op den hertog van Anjou, al was deze katholiek. Het kwam er alleen op aan, dat hij onze rechten en vrijheden zou eerbiedigen.

Na langdurige onderhandelingen, die tot doel hadden de rechten van den nieuwen vorst te beperken en de onafhankelijkheid van onze gewesten te vrijwaren, ging de hertog van Anjou de verbintenis aan de voorrechten van onze gewesten te eerbiedigen en geen vreemdelingen in de hooge staatsambten te benoemen. Ook moest hij den bestaanden toestand op godsdienstig gebied eerbiedigen en wel de gelijke rechten van katholieken en protestanten erkennen.

De verwachtingen van Willem van Oranje en van Marnix werden echter bedrogen. Den 18den Maart 1582 had Jean Jaureguy een aanslag gepleegd op den prins van Oranje, wat een groote ontreddering teweegbracht. Den 16en Januari 1583 wou de hertog van Anjou de stad Antwerpen overweldigen om zich de macht van een alleenheerscher over onze gewesten te verzekeren.

De ontgoocheling van Marnix.

Marnix was zoo ontgoocheld, dat hij zich in zijn goed van Westsouburg, op Walcheren, terugtrok. Hij vertaalde er in het Nederlandsch de psalmen van David, waarin hij van een voor deze tijden buitengewone meesterschap van onze taal getuigde. Hij schreef er ook zijn studie over de opvoeding: ‘Ratio instituendae juventutis’, waarin hij een bijzonder belang hecht aan de studie van de moedertaal en verklaart, dat het door middel van deze taal is, dat men het Latijn moet leeren. Hij was trouwens van oordeel, dat men de volkstaal even keurig moest schrijven als het Latijn en het Grieksch, terwijl hij de gelijktijdige kennis van een Romaansche en een Germaansche taal aanprees.

Burgemeester van Antwerpen.

Willem van Oranje riep hem echter uit zijn afzondering terug en toen was het, dat voor Marnix het laatste tijdperk van zijn bewogen leven zou aanbreken; hij liet zich aanstellen tot burgemeester van Antwerpen.

Hij aanvaardde zijn ambt den 30^{en} November 1583 en ongetwijfeld zullen bij de herdenking van Marnix van St Aldegonde te Antwerpen deze tragische feiten uit onze geschiedenis, waaraan de naam van Marnix verbonden blijft, door meer bevoegden op geschiedkundig gebied in herinnering gebracht worden.

Jan Van Rijswijck heeft Marnix van St Aldegonde, die zijn voorganger was als burgemeester van Antwerpen, verheerlijkt in een van die voordrachten, welke evenzeer uitmunten door de duidelijkheid van de uiteenzetting als door de sierlijkheid van de taal.

De meening van Jan van Rijswijck.

Indien Antwerpen ten slotte gevallen is, dan was zulks, naar het oordeel van Marnix en zijn tijdgenooten zelf, vooral te wijten aan het feit, dat men er maar niet toekwam twee dijken door te steken, wat tot gevolg had moeten hebben, dat dank zij de overstrooming van den rechteroever der Schelde tot aan Zeeland, men de stad verder had kunnen bevoorraden.

Marnix had die krijgsverrichting voorgesteld. Maar hij stuitte op een zoo heftigen tegenstand van de zijde der gilden, dat hij er moest van afzien.

En Jan van Rijswijck kenteekent den toestand in de volgende treffende woorden:

‘Tegenover het krachtige Spaansche leger, aangevoerd door één wil, was onze burgerij, was het garnizoen een wakkere bende, maar zonder eenheid. Meer dan eens hebben onze gewesten geleden aan dit euvel, keerzijde der gemeentelijke autonomie, dat in dagen van gevaar de hand ontbrak, die alle krachten samengevat hield. Meer dan eens bij onze nijverige gemeentenaren heeft het onmiddellijk en stoffelijk belang de hoogere zedelijke belangen doen uit het oog verliezen. Meer dan eens hebben zij de toekomst geofferd aan het heden.’

De heldhaftige weerstand.

Zware tegenslagen troffen de belegerden. Op 10 Juli 1584 werd het fort van Liefkenshoek door de Spanjaards bij verrassing veroverd en denzelfden dag werd Oranje door Balthasar Gérard te Delft vermoord.

Zicht op de Citadel van Antwerpen met de woning van Marnix, links achter de kapel (cliché uit Marnix van Sint Aldegonde door mr. F. Wittemans).

Ik zal hier de wederwaardigheden van den heldhaftigen tegenstand onder het bevel van Marnix niet verhalen. Sommige feiten zijn bekend gebleven, zooals de pogingen van ingenieur Gianibelli om door middel van buskruit, dat lag op brandschepen, die de Schelde afdreven, de brug, door Farnèse over den stroom gelegd, te vernielen. Een van deze pogingen was zelfs gelukt, maar een bode, die zich had moeten vergewissen van haar uitslag, bracht de valsche tijding, dat de brug ongedeerd was, zoodat de toedracht van zaken slechts drie dagen nadien vernomen werd, toen het te laat was om uit den toestand partij te trekken.

De weerstand was hopeloos geworden. De Zeeuwen moesten hun pogingen opgeven om Antwerpen ter hulp te komen. Er diende aan onderhandelingen gedacht. En Marnix zag zich genoodzaakt er toe te besluiten.

De onderhandelingen.

Ook naar aanleiding van deze onderhandelingen werd Marnix verdacht gemaakt, maar in de voordracht, waarvan ik daar zoo pas gewag maakte, haalt Jan Van Rijswijck de woorden aan die Farnèse aan Philips schreef: ‘Hij is wel arm, maar ik heb hem bestand gevonden tegen alle geldelijke omkooping; op het punt van zijn godsdienstvrijheid is hij onverzettelijk.’

Marnix, die in Farnèse een ridderlijken tegenstander had gevonden, was tot het inzicht gekomen, dat hij niet alleen Antwerpen, maar al de Nederlanden in de vredesvoorwaarden moest betrekken om het groote doel te bereiken: vrijheid van godsdienst. Dat getuigde allicht van een overdreven vertrouwen, maar, zooals Van Rijswijck het zegde, indien die toegeeflijkheid niet pleit voor het doorzicht van Marnix, zij pleit althans voor zijn goed hart en een oprecht gemoed.

Op 7 Augustus 1585 werd de overgave van Antwerpen onderteekend. Zij verleende een algemeene amnestie en liet aan de protestanten toe met hun have de stad te verlaten of er gedurende nog vier jaar te verblijven. Er zou geen Spaansch garnizoen in de stad komen, indien Holland en Zeeland zich met den koning van Spanje wilden verzoenen. Marnix moest zich bij eed verbinden gedurende een jaar de wapens niet te voeren tegen Spanje.

De overgave van Antwerpen was een nieuwe aanleiding tot verdachtmaking van Marnix. Er werd gezegd, dat hij zich had laten uitkoopen en dat hij de stad verraden had. Uit gansch de briefwisseling van Farnèse met Philips II blijkt echter, dat hem niets te verwijten viel en indien de onroerende goederen, die verbeurd waren verklaard geworden, aan de familie Marnix terugkeerden, dan was dit slechts in verband met een algemeenen maatregel, die voor alle inwoners van Antwerpen gold ingevolge de bepalingen der overgave.

Naar Zeeland.

Marnix had aan de gedeputeerde Staten van Zeeland gemeld, dat bannelingen uit Antwerpen naar hun gewest zouden uitwijken en hij deelde mede, dat hij zich met zijn familie op Walcheren zou vestigen. De gedeputeerde Staten antwoordden hem, dat hij zich in Zeeland niet mocht vestigen wegens zijn gedrag tijdens de belegering van Antwerpen, maar dat de andere uitwijkelingen zouden welkom zijn.

Om zich te verdedigen gaf Marnix een verweerschrift uit. Volgens zijn betoog was hij te vinden voor een verzoening van de Nederlanden met Spanje, bijaldien de godsdienstvrijheid werd gevrijwaard. De vrede was echter onmogelijk. In November 1585 ontscheepte Marnix op Walcheren, ondanks het gevaar dat zijn persoon bedreigde. Verschillende van zijn medestanders, die naar het Noorden waren uitgeweken, waren aangehouden geworden en de Staten van Zeeland beteekenden aan Marnix verbod zelfs per brief met iemand in betrekking te komen.

Marnix vroeg, dat hij zijn verdediging zou mogen voordragen en zijn beschuldigers zou mogen kennen. De Staten van Zeeland waren daardoor verlegen en zij wendden zich tot de Staten Generaal. De raad van State en Maurits van Nassouwen weigerden een blaam tegen Marnix uit te spreken en op 25 December lieten de Staten van Zeeland hem weten, dat hij vrij in het land mocht verblijven.

Gedurende vier jaar kon Marnix zich aldus wijden aan zijn studies. In 1590 werd hij door de Staten van Holland belast met het ontcijferen van brieven, waarin Philips II zijn inzichten tegen-

over de Vereenigde Provincies, Engeland en Frankrijk liet kennen. Zoo kwam hij in betrekking met Hendrik IV.

Zijn laatste levensjaren.

Eenigen tijd later kreeg Marnix opdracht om den bijbel te vertalen. Weinigen inderdaad waren beter het Nederlandsch machtig. Hij kwam zich te Leiden vestigen, de stad waar hij de hoogeschool had helpen tot stand brengen, om de vertaling van den bijbel te beëindigen. Maar hij werd van zijn werk afgeleid door een polemiek, die hij meende te moeten aangaan tegen een sekte, die men de libertijnen of geestdrijvers noemde, welke in hun godsdienstige dweepzucht het er op aanlegden alle bestaande instellingen te ondermijnen. Marnix, in de heftigheid van de polemiek, vroeg zelfs lijfstraffen voor deze geestdrijvers, wat hem er van deed beschuldigen, dat hij een soort van protestantsche inkwisitie wilde invoeren.

In een nieuw verweerschrift weerlegde Marnix de tegen hem uitgebrachte beschuldigingen en getuigde hij van de verdraagzaamheid, die hij had betoond ook voor de katholieken, onder meer te Gent en tijdens de belegering van Antwerpen. Hij kwam er voor uit, dat ook de protestanten aan het gerecht niet mochten onttrokken worden, indien zij den maatschappelijken vrede wilden verstoren.

Zijn twee voornaamste werken zijn: in het Nederlandsch zijn ‘Bijenkorf’ en in het Fransch ‘Le tableau des différends de la religion’, een werk dat eerst na zijn dood gedrukt werd. Zij getuigen van zijn hartstochtelijk gemoed en verheffen hem tot den besten prozaschrijver van onze gewesten, zoo in het Nederlandsch als in het Fransch.

Op 15 December stierf Marnix aan zijn werktafel, zijn leus getrouw: ‘Repos ailleurs’.

Wij zullen hier de vraag niet onderzoeken of Marnix wel de dichter is van het Wilhelmus, maar zijn leven geeft hem, hoe bewogen ook, de noodige wijding en overgave, opdat men hem als waardig zou beschouwen het geschreven te hebben.

Voor vrijheid en verdraagzaamheid.

Zijn eerlijkheid, zijn standvastigheid, zijn vroomheid verleenen hem daartoe de noodige adelbrieven. Hij wou de vrijheid van de Nederlanden en de vrijheid van den godsdienst. Hij voerde inderdaad heftige polemieken voor zijn protestantsch geloof, doch dat belette hem niet ook met de daad van verdraagzaamheid te getuigen. Waarom? Omdat zijn eigen opvattingen er hem toe noopten en ook omdat hij zeer goed besefte, dat indien, tengevolge van de godsdienstkwestie, de menschen in onze gewesten tegen elkaar verdeeld bleven, het Spaansch geweld en de Spaansche heerschappij het zouden winnen.

Die overtuiging is trouwens door de feiten bevestigd geworden. Protestanten en katholieken konden elkaar niet verstaan. Zij lieten zich tegen elkaar in het harnas jagen door de Spanjaards en hun handlangers. Onze gewesten bleven het slagveld voor de twee groote ideologieën, het protestantisme en het katholicisme, die, in de zestiende eeuw, elkaar Europa betwist hebben.

De meest verlichte geesten moesten naar het Noorden en naar andere gewesten uitwijken. De Schelde werd gesloten. De vrije geest en de voorspoed verdwenen gedurende meer dan twee eeuwen uit onze gewesten. Alleen in het genie van Rubens en van onze groote schilders kwam de Vlaamsche ziel nog tot uiting.

De groote les uit de XVIe eeuw.

Wanneer wij thans Marnix gedenken, dan moeten wij het doen als Europeërs van dezen tijd, die beseffen wat de verdeeldheid beteekent. vooral in een land, aardrijkskundig gelegen gelijk het onze, en terwijl zich thans nogmaals een strijd tusschen twee ideologieën afteekent.

Het geschiedkundig gewordene, dat tot gevolg had het Noorden en het Zuiden van elkaar te verwijderen, hebben wij te eerbiedigen. Over de grenzen heen moeten wij elkaar echter vinden bij de vrijwaring van de geestelijke waarden, die wij gemeen hebben: vrijheidszin, verdraagzaamheid en een geest van zelfstandigheid,

waardoor de vrije naties het best hun bestaan verzekeren. Aldus wordt de herdenking van de vierhonderdste verjaring der geboorte van Marnix een aanleiding tot overweging over de huidige verhoudingen, een waarschuwing voor wat wij moeten vermijden, en een opwekking tot verstandhouding en eendracht.

J. HOSTE.

Het Duinlandschap aan onze Vlaamsche Kust
Het gelaat der duinen.

Indien ge houdt van de stilte en van eigen natuurschoon, dan neem ik u mede naar onze duinen. Hier is er een eigen wereldje, karakteristiek in zijn bouw, zijn gelaat en levensexpressie.

Van uit de naakte poldervlakte hebt ge aan den horizont het weeke profiel van de blanke duinenketen zien verrijzen en dit beeld heeft ongetwijfeld in u de warme herinnering aan lichttoover en zomersche levensweelde opgeroepen.

Zonder eenigen merkbaren overgang staat ge plotseling aan den voet van ons duinlandschap. Hoe is het daar zoo gekomen, als een bescheiden krans om het hoofd van de groote zee? Het treft ons, dat noch de geograaf Strabo, noch de encyclopedist Plinius, noch eenig ander geleerde uit de oudheid het bestaan van door den wind bewogen zandheuvels vermeldt.

Naar den etymologischen oorsprong en de beteekenis van het woord **Duin** is gezocht en gegist geworden. Onze philoloog J. Vercoullie, in zijn ‘Beknopt Etylomogisch Woordenboek der Nederlandsche Taal’, zegt, dat het voortkomt van het Middelnederlandsche **Dune,** maar beweert dat de oorsprong ervan onbekend is of misschien bij **Dons** moet gezocht worden - in de beteekenis dan van stof dat opvliegt, opstuift - doch voorzeker niet bij het Keltisch **Dûn,** dat volgens steller de beteekenis had van burg en aldus in plaatsnamen voorkwam als Lugdunum (Lyon). Het Fransche woord **Dune** zou aan het Nederlandsch zijn ontleend.

E. Littré, in zijn ‘Dictionnaire de la langue française’ (1863) is echter een andere meening toegedaan. Volgens hem komt het woord **Dune** voort van het Latijn **Dunum** en het Grieksch **Doùnon,** welke beide hoogte, verhevenheid beteekenen en volgens oude schrijvers van het Keltisch afstammen. Het woord zou in het

moderne Keltisch, het Iersch en het Gaëlisch, nog als **Dun** voorkomen, in de beteekenis van kleinen heuvel, zooals ook in het Neder-Bretonsch **Tun.**

Deze meening wordt door Pierre Larousse, in zijn 'Grand Dictionnaire universel du 19e siècle' overgenomen, welke erbij voegt, dat het woord **Dun** in dezelfde beteekenis nog voorkomt in den uitgang van plaatsnamen als Verdun, Châteaudun, Issoudun, enz.

Ons duinlandschap heeft een eigen gelaat, het karakteristieke sieraad van onze Vlaamsche kust. De duinheuvels zijn één met onze zandkust, zooals de 'falaises' tot de rotskust behooren.

Eens het Bouloneesche massief met zijn steil-afgeslagen krijt-kliffen voorbij, begint de duinvorming bij Sangatte, om een schier onafgebroken gordel langsheen de heele Vlaamsche kust te vormen, van Zuid-West naar Noord-Oost, van Kales tot aan de Scheldemonding.

Ons duinlandschap lijkt over 't algemeen een aaneenschakeling van kris en kras liggende, min of meer breede heuvelruggen, door nauwe valleien gescheiden ofwel uitvloeiend in tamelijk vlakke kommen, die men in Vlaanderen pannen heet. Wanneer we nauwer toezien, ontdekken we meer algemeene lijnen in het duinlandschap, zoodat we mogen zeggen, dat het doorgaans gerangschikt is in lange ketens, die min of meer evenwijdig aan de kustlijn loopen en van elkander gescheiden zijn door diepe, langgerekte dalen, met in noord-westelijke richting oploopenden bodem.

Langs het strand bevindt zich een vrij duidelijk te onderscheiden rij heuvels, zeelooper of zeereep geheeten. Deze heuvelketen, die over 't algemeen niet de hoogste toppen bevat, is tamelijk steil langs de zeezijde en vertoont dikwijls een helling van 1 1/2 tot 2 op 1. De zeereep vormt een bijna onafgebroken keten van zandheuvels langsheen de kustlijn, met slechts hier en daar een doorgang, meestal door den mensch onderhouden en verbreed.

Landwaarts vindt ge in de opeenvolging van heuvelruggen niet de continuiteit, die ge bij de buitenste zeerichel aantreft; het lijkt dikwijls een heel onregelmatige aaneenschakeling van zandheuvels, in schijnbare wanorde neergesmakt, met aan den rand van het bebouwde laagland een tamelijk verheven, grillig gevormde keten, die talrijke onderbrekingen vertoont.

De hoogte van de zeereep is gemiddeld ongeveer 13 m. De landwaartsche vertakkingen bereiken gewoonlijk 8 tot 10 m. en de duinvalleien hebben doorgaans een hoogtepeil van +5 tot +6m. De uiterste binnenrand van het duinlandschap is meer verheven: 17, 20 tot zelfs 26 m.

Op menige plaats vloeien de valleien open tot ruime vlakten, meestal in de lengterichting van de duinenketen uitgestrekt. Tot deze vlakke ruimten behooren de breede duinpannen, welke de binnenduinen van de zeeduinen scheiden.

De breedte van het duinlandschap is heel ongelijkmatig; zij staat in onmiddellijk verband met de inwerking van den vloedstroom op de kustlijn en de bescherming, welke de zandbanken langsheen deze kustlijn bieden.

Bij Duinkerken vindt ge een breedte van gemiddeld 1 Km. Naar het Oosten toe wordt het landschap uitgestrekter, zoodat het 1600 m. aan de Fransche grens bereikt, 2300 m. te Koksijde en 2800 m. tusschen Oostduinkerke en Nieuwpoort. Oostelijk van de IJzermonding treedt langzamerhand een versmalling op. Van een paar Km. breedte tusschen Lombardsijde en Westende, valt het weldra op een duizendtal meter te Westende, om verder naar het Oosten snel af te nemen: 350 m. te Middelkerke, een vijftigtal meter te Mariakerke. Tusschen Mariakerke en Oostende is het duingebied steeds meer door woningbouw ingenomen. Aan de Noordzijde van het hippodroomplein, achter den grootendeels bebouwden zeedijk, zijn nog enkele heuveltjes en kuilen overgebleven, een schamel restje van verdwenen natuurschoon.

Eens voorbij de Oostendsche havengeul, komt het landschap weer tot een breedte die loopt van 150 tot 875 m., tot dichtbij Wenduine, met een schilderachtige, landwaartsche uitbreiding tot 1320 m. te Klemskerke-De Haan. Aan Wenduine neemt het duin snel af en is tot aan Heist slechts een zandige hoogteketen, die tegen den Graaf-Jansdijk aanleunt, met een breedte van nauwelijks 60 m. tot aan Blankenberge en 100 tot 140 m. tusschen Blankenberge en Heist. Voorbij Heist, naar Knokke toe, volgt de zuidelijke rand van de duinenketen den Graaf-Jansdijk landwaarts, zoodat het landschap hier weldra opnieuw een groote breedte bereikt: gemiddeld 1500 m. vóor Knokke en ongeveer 2 Km. ten Oosten van Knokke. Het duingebied bestaat hier uit drie wijd uit elkander

loopende duinrichels, door uitgestrekte pannen gescheiden. De noordelijke keten, de eigenlijke zeelooper, is de jongste formatie en vertoont even voorbij Knokke een breedte van 360 m. De middenketen, alsook de zuidelijke en oudste keten, bakenen de vroegere westelijke grenzen van de oude Zwinmonding af. De noordelijke duinketen loopt dood aan de huidige Zwingeul. Het duin groeit hier steeds aan, overstuift en vult stilaan de vlakke, ondiepe monding, om weldra de oudere duinketen te Kadzand te vervoegen.

In Zeeuwsch-Vlaanderen ligt er een steil, smal duin, van 12 tot 15 m. hoogte, van de grens onder Kadzand tot aan Breskens, hier en daar door dijken vervangen, terwijl achter de duinvorming ook dijken tot ondersteuning aangelegd zijn.

Niet alleen de breedte, ook de hoogte van onze duinen is ongelijkmatig. Reiken de duintoppen bij Kales maar tot 6 à 8 m., welke naar Duinkerken toe nog vervlakken, pas voorbij deze laatste stad, tusschen Zuidkote en de Belgische grens, zijn er toppen van een dertigtal meter hoogte.

De hoogste duintoppen bevinden zich waar het landschap het meest uitgestrekt is. Tusschen Nieuwpoort en de Fransche grens liggen 48 duinen, welke minstens 20 m. bereiken, 9 van minstens 30 m. Deze hooge duinen komen vooral in de streek Koksijde-Oostduinkerke voor, o.a. de Hooge Blekker (33 m. volgens opname van 1929), de Trijphillen 32 m. en naar het Oosten toe enkele toppen van 31 en zelfs van 36 m. Oostelijk van de IJzermonding telt ge 7 duinen van 20 m. en méér (de Kemmelberg te Lombardsijde 24 m.), tusschen Oostende en De Haan 18 duinen van minstens 20 m. (het Spanjaardsduin te Klemskerke ongeveer 30 m.), eindelijk in de streek van Knokke nog enkele duinen van een twintigtal meter[1].

In Belgisch-Vlaanderen alleen beslaat de totale oppervlakte van ons duinlandschap, over een lengte van circa 67 Km., ongeveer 5.000 Ha., als volgt te verdeelen[2]:

(1) K. Loppens: La région des Dunes de Calais à Knocke. Blz. **44.**
(2) G.A. De Clercq: Notice sur la fertilisation des dunes. Blz. 376.

van de Fransche grens tot aan de IJzermonding	3000 Ha.
- Nieuwpoort tot Oostende	750 Ha.
- Oostende tot Wenduine	600 Ha.
- Wenduine tot Heist	100 Ha.
- Heist tot aan de Hollandsche grens	550 Ha.

Het grootste deel hiervan is particulier eigendom. De Staat bezit slechts enkele honderden Ha., bijna uitsluitend tusschen Oostende en Heist gelegen.

C.J. Van Mierlo heeft het duinvolume op ongeveer 600.000.000 M^3 geschat, waarvan de groote helft natuurlijk ten Westen van de IJzermonding gelegen is. Het zandvolume boven de hoogwaterlijn kan op 400.000.000 M^3 geraamd worden(3).

Op drie plaatsen van onze Vlaamsche kust ligt een breed duinlandschap, onderling verbonden door een of meer lage rijen smalle duinruggen. Zooals reeds opgegeven, wordt hier het uitgestrekt duingebied westelijk van de IJzermonding bedoeld, d.i. de streek tusschen Duinkerken en den IJzer, dit te Klemskerke-De Haan en dit te Knokke. Wat vooral de beide eerste plaatsen betreft, mag wel als vaststaand aangenomen worden, dat het duinlandschap aldaar een overblijfsel is van het geweldig duinmassief, dat eertijds onze Vlaamsche kust moet bedekt hebben. Op beide plaatsen bestaat immers een rij oude binnenduinen. In de streek van Knokke is het duin van jongere formatie. Gerugsteund op den Graaf-Jansdijk heeft zich hier, gedurende de laatste vijf eeuwen, naarmate de verlanding van het Zwin vorderde, een breed duingebied gevormd.

Wanneer nu gelet wordt op de ligging van de zandbanken langs onze kust, dan is het opmerkelijk, dat het duinlandschap westelijk van de IJzermonding zijn maximale ontplooiing bereikt waar de Trapegeer- en Broersbank de kust naderen, terwijl de duinformatie Klemskerke-De Haan aan het eindpunt van de Stroombank gelegen is. Dit is geen bloot toeval. Integendeel. Beide duincompleksen danken aan deze ligging hun krachtige ontplooiing en worden overigens nog voortdurend gevoed door den toevoer van zand, afkomstig van genoemde zandbanken.

De smalle duinstrooken zijn ontstaan daar waar de stroomschuring den strandwal heeft afgevreten, hetzij door natuurlijke,

(3) C.J. Van Mierlo: La carte lithologique de la partie méridionale de la mer du nord. Blz. 238 e.v.

hetzij door kunstmatige oorzaken. Wanneer we de geschiedenis van onze Vlaamsche kust nagaan, beseffen we welke geweldige metamorphose zich hier voltrokken heeft, zoodat we niet aarzelen de wegvreting van het duinlandschap in onmiddellijk, causaal verband te brengen met het ontstaan van de huidige IJzermonding en de Oostendsche havengeul, alsook met de doorbraak van de Honte of Wester-Schelde(4).

In Fransch-Vlaanderen en onmiddellijk ten Oosten van de Fransche grens bereikt de zee slechts bij hoogen waterstand den uitersten rand van het strand. Eens voorbij de IJzermonding worden reeds, bij stormweder, dikwijls gedeelten van den duinvoet weggeslagen. De toestand verergert naar het Oosten toe en bereikt zijn maximale scherpte tusschen Heist en een punt gelegen op ongeveer 2 Km. oostwaarts van den vuurtoren te Knokke. Verderop worden de duinen niet meer door de zee aangetast, maar breiden zich strandwaarts uit in de nabijheid van de oude Zwinmonding. Hier wordt op enkele tientallen meter afstand van den zeelooper, een nieuwe duinenrij aangelegd en opgebouwd, zoodat een deel van den strandwal van de zee gescheiden wordt en een langwerpig dal ontstaat.

Meer oostwaarts, in Zeeuwsch-Vlaanderen, wordt door de onmiddellijke nabijheid van de diepe Scheidepassen en de afwezigheid van zandbanken de vorming van strandwal en duinen belet.

Het is vooral ten Oosten van Oostende dat de kustlijn door stroomschuring is aangetast. Op sommige plaatsen tusschen Wenduine en Heist is het duinlandschap tot op enkele meter breedte weggeslagen. Het overblijvend duin steunt hier echter op den Graaf-Jansdijk, waarmede het op sommige punten tot een heuvelrug versmolten is, terwijl het op andere plaatsen eraan verbonden is door middel van dwarsdijken, zoodat hier in de tusschenruimten bij overvloedigen regenval plassen ontstaan.

Aan Knokke kon de wegvreting van het duin gedurende de laatste jaren zienderoogen gevolgd worden. Naar schatting zijn de zeeduinen tusschen Heist en Knokke van 1862 tot 1911 met een honderdtal meter afgenomen(5). Rond 1893 moest men te Knokke nog een heel eind op het strand afdalen om Heist te zien liggen.

(4) M.A. Waterschoot: De Vlaamsche Kustvlakte. Hoofdstuk III. De Honte.
(5) G. Van Steene: De Zeekust en Knocke. Blz. 123.

Thans is het duin tusschen Duinbergen en Knokke zoo ver reeds weggeslagen, dat van op den stranddijk te Knokke de bouwcom-pleksen op den zeedijk te Duinbergen en Heist goed zichtbaar zijn. Even ten Oosten van Knokke vindt ge thans op het strand, op enkele tientallen meter afstand van den duinvoet, een Duitsche betonnen schuilplaats, in 1916 in den zeelooper gebouwd. Aldus is bevonden, dat op dit punt het duin, van 1916 tot 1923, op een diepte van 45 m. is weggeslagen.

Het is gewoonlijk bij hoogen zeestand dat het duin door afslag van den duinvoet wordt aangetast. Het meegevoerde zand wordt doorgaans enkele meter verder op het strand afgezet, dat hierdoor in den regel hooger wordt, zoodat de laag waterlijn eenigszins zeewaarts verplaatst wordt, terwijl de hoogwaterlijn langzamerhand meer landwaarts komt. Over 't algemeen kunnen we als kenmerken van een aangevallen strand waarnemen: een smalle strandwal, met groote helling welke gestadig toeneemt; gemis aan primaire duinen en voorduinen; een door de golven aangetaste duinenrij, een duinklif, waarvan de helling overmaximaal is; het afschuivingsvlak wordt door den wind aangegrepen en het los zand wordt landwaarts geblazen; plantengroei ontbreekt.

Voorbij de IJzermonding naar het Oosten toe, wordt dus de gansche kustlijn door stroomschuring aangetast, al is ook deze aanvallende beweging het meest merkbaar voorbij de Oostendsche havengeul. Over gansch de lijn worden geen voorduinen aan den voet van den zeelooper aangetroffen. Integendeel, schier overal loopt de duinvoet steil omhoog of brokkelt af in met helm doorvlochten zandklompen, zoodat op menig punt het hellend vlak effen is gemaakt en tegen golfslag beveiligd door middel van rijswerk, helmbeplanting of betonnen schutten, terwijl de strandwal door steenen hoofden, z.g. golfbrekers, tegen wegschuring wordt beschermd.

Van Duinkerken tot even voorbij Oostende wordt de strandwal beschut door hooge en dichtbij elkander gelegen zandbanken, welke de kracht van de golven grootendeels breken. Van Wenduine af verwijderen de zandbanken zich echter van de kust. Op het oostelijk gedeelte van onze kustlijn worden dan ook de smalste strandwallen gevonden, b.v. een paar honderd meter te Blankenberge, terwijl de strandwal het breedst is naar 't Westen

toe, alwaar hij strooken lage gronden vertoont, lang en smal uitloopend, evenwijdig aan de kustlijn, zoodat bij ebbe een opeenvolging van lagunen ontstaat, die in elkander loopen en in grillige en wijdvertakte delta's hun water in de zee loozen.

De geschiedenis van onze Vlaamsche kust, gedurende de laatste tien eeuwen van onze tijdrekening, toont aan welke grondige wijziging de kustlijn ondergaan heeft. We denken hierbij aan het vroegere dorp Raversijde, waarvan de grondvesten thans op een honderdtal meter vóor den huidigen zeedijk moeten liggen, aan het oude Oostende, aan Scharphout bij Blankenberge en aan menige andere visschersplek in den oosthoek van onze kust, door de zee verzwolgen. De verklaring van dit grondverlies wordt gereedelijk gevonden in de bewering, dat de kustlijn in den loop dezer laatste eeuwen stilaan wordt recht getrokken. Wordt hier het gevolg niet voor de oorzaak genomen en moet deze oorzaak niet dieper gezocht worden, d.i. in het steeds toenemend aanzwellen van den uit het Zuid-Westen komenden Kanaalvloed? De verlegging, naar het Zuid-Westen toe, van de Scheldemonding, met de doorbraak van de Honte door het duinmassief aan den oostelijken rand van onze kust, is toch hiervan het onweerlegbaar bewijs. En waar de vloedstroom een nieuwe richting had gevonden, moest onvermijdelijk langsheen dien weg onze kustlijn door stroomschuring afgevreten worden(6).

We weten dat het Vlaamsche duinlandschap, vooral naar het Westen toe, beschut wordt door het Bouloneesch krijtmassief, dat in vroegere eeuwen nog veel verder in zee vooruitdrong dan thans. Tusschen Kales en Duinkerken wordt dan ook de kustlijn niet door den vloedstroom aangetast en het grondmateriaal kan er vrijelijk neerslaan. Tot aan De Panne heeft nog de vorming van voorduinen op het strand plaats. Wie echter kaap Blanc Nez bezocht heeft, is ongetwijfeld onder den indruk van het geweldig schouwspel gekomen: hier wijkt de kust voortdurend. Waar ge beneden u de diepe, steile wanden ziet, met aan den voet ervan de krijtblokken, door de zee onder wilden golfslag medegevoerd, overmeestert u onweerstaanbaar het gevoel, dat de grond onder uwe voeten in de diepte schijnt af te glijden.

(6) Dr. Otto Jessen: Die Verlengung der Flussmündungen und Gezeitentiefs an der festländischen Nordseeküste in jungalluvialer Zeit. Blz. 12.

Naarmate de Fransche kust afbrokkelt en het Nauw van Kales verder wordt uitgeschuurd, zal ook de vloedstroom meer en meer onze beschutte kustlijn naderen en ze aantasten. Waar zich vroeger deze aanvallende beweging van de zee vooral oostwaarts van Oostende deed gelden, heeft ze zich later naar het Westen uitgebreid, zoodat men ze thans op het gansche gebied van de Belgisch-Vlaamsche kust kan volgen. We hebben alle redenen om aan te nemen, dat deze beweging ook verder naar het Westen zal toegrijpen. Van Breeduinen tot Nieuwpoort komt de hoogwaterlijn stilaan dichter bij den duinvoet. Van Zuidkote tot Breeduinen werd de zeelooper, van 1929 tot 1931, op een afstand van enkele honderdtallen meter gedeeltelijk weggeslagen. Op dit punt heeft de zee haar gebied een 25-tal meter vooruitgeschoven.

***

Dr. J.W. van Dieren[7] heeft het aangedurfd, op wetenschappelijke wijze, tot een classificatie van de verschillende duinvormen te komen. Hij onderscheidt twee bepaalde groepen van duinvormen: de ‘physicalische’, d.i. deze ontstaan door de gemeenschappelijke werking van zand, wind en wrijving, en de ‘organogene’, dat zijn de duinvormen die de tusschenkomst van levende organismen vereischen.

Bij de eerste groep worden ingedeeld:

a) de passieve hindernisduinen (wervelduin, tongduin, stuifduin),
b) de passieve wandelduinen (windribbels, sikkelduin, looper, barkaan),
c) de passieve erosievormen (tafelduin).

De tweede groep, welke veruit de belangrijkste is, omvat:

a) de offensieve hindernisduinen (primair duin, zeereep),
b) de offensieve wandelduinen (windkuilduin, ringduin, paraboolduin, duinklif),
c) de erosievormen (passief duinklif, pol of ‘Kupste’).

Op deze wijze komt Dr. J.W. van Dieren tot een systematische indeeling van de schijnbaar verwarde en onregelmatige duinvormen,

(7) Dr. J.W. van Dieren: Organogene Dünenbildung. Blz. 204 e.v.

de gansche gamma van verschillende duinformaties: van de embryonaire, die op den strandwal dikwijls maar een vluchtig bestaan kennen, tot de vaste of veranderlijke vormen, die we in ons duinlandschap weervinden. Dit is de geomorphologie van het duinlandschap, waarbij ook de klemtoon gelegd wordt op het specifiek plantendek, dat verschillende duin vormen bekleedt en ook in zekere mate de verschijning ervan bepaalt.

***

Nu de trek naar de zee dieper in alle sociale lagen van onze maatschappij heeft ingegrepen en een reisje naar den zilten waterplas in het formaat van 'n één-dag-uitstapje in het bereik van de schamelste beurs is gebracht, nu zijn ook onze duinen in wijder kring bekend geraakt. Een dagje in ons duinlandschap doorgebracht behoort voorzeker tot het heerlijkste van een verblijf aan zee.

Al heeft ons duinlandschap niet de afmetingen van dit van Gascogne, dat reikt van de Gironde tot de Adour over een uitgestrektheid van ongeveer 240 Km. en een diepte van 1 tot 8 Km., met op sommige plaatsen tot 10 duinketens en heuveltoppen die 70 tot zelfs 89 m. hoog zijn, het onze heeft zijn eigen gelaat en rustige, innige schoonheid.

Wanneer ge de doorgaans steile helling van den zeelooper opklimt, dan rijen zich aan uwe voeten de blanke duinheuvels, steeds met versch zand bestoven en ternauwernood met enkele bosjes helm begroeid. Kleine heuveltjes, met smalle miniatuur ravijnen ertusschen, liggen kris kras door elkander. Het lijkt wel een woelige zandzee, die in haar golving nog iets van het lijnenrythme der dichtbije zee heeft behouden. Verder vlekken de groene duinpannen open, met hier en daar in de diepte een blinkend plasje, en daarachter rijst weer de rustige golving van een breede heuvelkling.

In de duinpannen en op de hellingen kleuren donker-grijs de dicht aaneengesloten struiken kruipwilg en duindoorn. Daar ligt het gelaat van het duinlandschap open voor ons, met zijn typischen, gevarieerden plantengroei. Het lichtgele zand overheerscht op de losse duinen, in de pannen geeft de groen-grijze kruipwilg den

toon aan en op de vaste duinen drukken de mos- en grassoorten den stempel van een eigen physionomie.

Slechts een luttel aantal jaren geleden, was schier overal aan onze Vlaamsche kust het ongerepte duin een lustoord voor den toerist, die houdt van stilte en eigen natuurschoon. Door de industrialiseering van de kust, het staag uitgroeien van onze badplaatsen, den aanleg van steeds nieuwe wegen en bouwcompleksen met de grilligste vormen en kleuren, verschrompelt op menige plaats de typische schoonheid van ons duinlandschap tot de eentonigheid van wat barre zandheuvels.

Eenig mooi en indrukwekkend blijft nog het duingebied, dat zich uitstrekt tusschen De Panne en de Fransche grens, over een 600-tal Ha. Hier heerscht nog de ongerepte natuur; hier vinden we nog het duinlandschap in zijn rijke en natuurlijke ontplooiing, het minst geschonden door de menschelijke hand.

Over de hooge duintoppen, langs diepe windkuilen of breed-uitgeholde wallen, nauwe, hoog-oploopende dalengten of door wind en regen grillig gebeeldhouwde duinkliffen, dalen we in de breed-uitdeinende pannen, hier openvloeiend tot vlakke stukken schrale weide, daar doorloopend tusschen twee hooge heuvelruggen in een sompig dal met weelderig opgeschoten grassen en rietsoorten en wild omhoog streuvelende kruipwilgen.

In 't Zuiden wordt de horizont afgesloten door een keten van vaste, begroeide duinen, met toppen die tot 26 m. hoogte reiken. De heuvelruggen en duintoppen staan scherp afgeteekend op den wijden hemel; we krijgen den indruk van een berglandschap.

Even bezuiden de duinpan, het Romeinsche Kamp geheeten, ligt een breede heuvelkling van blanke duinen. Hier ontbreekt schier alle plantengroei. Alleen enkele pollen duinhelm en half ingegraven vlierstruiken breken de eentonige lijn van de blanke wade. Het is een grootsch en indrukwekkend schouwspel. Geen menschelijk geluid dringt tot hier door. Het is al wit-geel zand, zoover het oog reiken kan. Boven ons koepelt hoog de staal-blauwe hemel of drijven onheilspellend laag de grauwe regenwolken. Het is een machtig gevoel van eenzaamheid, dat u overweldigt.

Deze breede zandrug, die zich uitstrekt over een lengte van ongeveer 2 Km., verplaatst zich gestadig onder de overheerschende winden, hoofdzakelijk van West naar Oost en van Zuid naar

Noord, zoodat iedere plantengroei hierdoor verhinderd wordt. De stilaan voortschrijdende zandzee verzwelgt den duindoorn en de vlieren op de helling en overmeestert het dal. Bij stormweder raast de wind onheilspellend over de heuvelkling en veroorzaakt een geweldige zandverstuiving.

Wanneer ge u in die blanke oneindigheid bevindt, zonder eenig spoor van menschelijk leven, zonder eenig ander geluid dan het fluiten van den wind, het ritselen van het voortgeblazen zand en den wilden schreeuw van een laag scherenden vogel, dan kunt ge u een oogenblik vereenzaamd in een zandwoestijn wanen. Niets dan zand onder u en over u staat de wijde hemelkoepel gespannen als een onmetelijke stolp. De diepe, heilige stilte ontroert u. In de verte het zachte ruischen van de zee, die ge groot en eeuwig weet...

M.A. WATERSCHOOT.

Het tragisch Avontuur van simpelen Hans
Slot[1]

Terwijl er dan in het hart van de twee oude menschen een wonderbare gelatenheid nederzinkt en op den bodem vastplakt, voltrekt er zich in den geest van Hans een dramatisch gebeuren; traag, maar vasthoudend aan het feit, dat zich langzaam, met gehéél de verschrikkelijke waarheid, als een verscheurend licht in de donkerten van zijn brein vasthaakt en zijn hart verwondt, voor de zooveelste maal, maar ook zijn ziel verjaagt van het bed van hoop, waarop ze de laatste maanden zoo zacht en zalig is ingesluimerd. Zoo wordt het besef van Hans langzaam aan méér helder, zijn geest meer scherp. Hij wéét eensklaps, terwijl hij hijgend de pratende menschen zit aan te staren: zijn vader, zijn moeder, het meisje. Zijn mond is droog, zoodat hij niets kan zeggen en toch dringen er woorden uit zijn hart naar zijn keel op. Hij voelt zich ellendig en hulpeloos.

Langzaam staat hij recht en schuift naar de deur toe. Weldra staat hij buiten. Het regent en het koude water loopt over zijn gezicht en over zijn lichaam neer. Een overweldigend gevoel van beklemming komt plots op hem. Het lijkt hem te versmachten en om er aan te ontkomen rent hij weg. Hij struikelt en valt met zijn gelaat in het natte gras. Zoo blijft hij liggen, verdoofd. Opeens voelt hij hoe warme tranen langs zijn wangen vloeien. Hij weent. Hij bemint Laura en het is om hààr angst en om hààr verdriet, dat hij het doet.

Hoe lang hij daar gelegen heeft, voor zijn leed luwde, weet hij niet. Maar eindelijk staat hij op. Nog altijd valt de regen. Het is donker en zwart omhult de boomen van den nachtelijken tuin. Hij loopt weer naar binnen, nat en vol vuil. Geheel het huis ligt in duisternis en rust, alsof er heelemaal geen onheil over de bewoners

(1) Zie blz. 354.

is neergekomen. Hans voelt met pijn hoe weinig zij om hem geven. Maar hij heeft geen tijd om daar verder aan te denken. Hij voelt zich ellendig en moe en het hoofd ijl en leeg. Voorzichtig doet hij zijn kleeren uit, schikt ze op een stoel en legt zich te bed. De slaap ontfermt zich oogenblikkelijk over hem, zoodat zijn geest niet langer het begrijpen narent en hij een pijnloozen nacht geniet.

Vader en moeder liggen in hun bed zachtjes het geval te bespreken. Zij schijnen het nu niet meer zoo tragisch op te nemen. Alleen zijn hun gevoelens wat gekwetst; maar om wille van de rust en den vrede leggen zij zich eindelijk bij het onvermijdelijke neer.

Laura daarentegen vindt geen rust voor haar ziel. Zij vermoedt vaag schuld. En misschien, voor het eerst in haar bestaan, denkt zij aan Hans, hoe smartlijnen plots zijn gelaat vertrokken en hoe hij uit de kamer schoof met afgewende blikken. Zij vraagt zich af waar hij zoolang toeft en zij voelt de noodzakelijkheid van zijn broederliefde en zijn trouwe kameraadschap. Als zij op dit oogenblik met hem alleen was zou zij het hart door schuldbekentenis verlichten, zou de koude band van ijs er om wegsmelten. Dan zouden ze beiden nader tot elkander komen, door hun vergiffenis en daardoor tot hun geluk.

Zoo ligt zij wakker en peinst en peest. Rusteloos gaat haar brein, rusteloos smijt zij het lichaam heen en weer. Schoone gevoelens ontkiemen in dat door en door bedorven meisjeshart en zij hoopt dat het misschien nog niet te laat is om eens de wegen van het geluk te bewandelen.

***

De lange herfst- en winterdagen sleepen zich traag en zwaar over de menschenharten naar hun eind toe en naar de Lente. En in het lichaam van Laura rijpt de vrucht van het overspel en de sporen worden zoo duidelijk, dat zij voor niemand meer verborgen blijven. Ook Hans merkt deze wonderbare variatie aan het meisje en zijn houding tegenover het leven verandert er door.

Vroeger beschouwde hij het bestaan als iets nutteloos, als iets minderwaardig, als iets dat slechts leed opzuigt en de ziel bezwangert met droefenis en miserie. Niet alleen keert hij thans hooghartig

de droeve werkelijkheid den rug toe, alhoewel ze niet minder grauw aantoont, maar hij gaat zich een eigen droomwereld scheppen. Hij werpt nu de herinneringen als een waardeloozen ballast van zich af en zijn verlangens gaan naar de toekomst uit, naar Laura en naar het kind, dat in haar schoot groeit. In zijn geest voltrekt zich geleidelijk aan een scherp proces en sterk schudt hij de wankelmoedigheid, de zwakheid, het gebrek aan strijdvaardigheid van zich af en klemt zich alleen vast, met wonderen-verrichtend optimisme, aan de zoete hoop, haar later te verzoeken, het leven zoo maar met hem te aanvaarden en te leven.

Zoo groeit er in de mentaliteit van den zwakzinnigen jongen een schoone liefde voor het leven, die hem uit den donkeren afgrond weghaalt, die hem met de stoutste en schoonste verlangens vervult en die alzoo den ingeboren droom van deze nieuwe schoonheid en dit nieuw geluk onbeperkte vluchten gunt.

De levensmoede, of ten minste de ontgoochelde, de geslagen jonge vrouw wijzigt ook haar houding jegens den jongen, van wien zij nu weet dat hij haar broeder niet is. Zij aanschouwt hem thans als door ander licht beschenen: het licht, dat van zijn grenzenlooze liefde voor haar uitstraalt, zoodat hij haar in zijn leelijkheid schoon en in zijn redeloosheid menschelijk gaat toeschijnen. Nu in haar de ondeugd met de kinderlijkheid uitsterft, nu beheerscht haar het leven; maar het noodlot staat haar van dichtbij aan te staren, het leven verachtend en pogend ermee in konflikt te komen; terwijl de twee jonge menschen, gàànde over den oneindigen weg van den droom, de verzoening en de hoop op schoonheid, zonder angstige vermoedens zijn, tot op het oogenblik dat het in werkelijkheid op den voorgrond treedt en nieuwe slagen toebrengt...

Er heerscht nu in het groote huis een ongewone drukte en een geheimzinnige atmosfeer. Hans poogt een heele poos er achter te geraken wat er eigenlijk gebeurt en als de dokter komt, vergezeld van een klein, levendig verpleegstertje, begrijpt hij dat het kind moet geboren worden. Hij gaat dus maar in afwachting ergens in huis eenzaam en vergeten zitten, druk in de weer met de moeilijke taak, zijn gedachten, die als een mobiel kluwen in hem tollen, te ontwarren.

Laura gaat dus een kindje krijgen; zoo een lief, klein, rooskleurig ding, dat schreeuwt en lacht en steeds maar melk drinkt

en dat kleintje zal geen vader hebben. Geen vader? Hoe komt dat? Hij heeft immers een vader; alle kinderen hebben toch een vader en een moeder!...

Zoo redeneert hij in zichzelf, steeds maar vol aandacht voor de geluiden in huis, waar het wonderbaar stil blijft en hij heeft nog zoo'n drukte en blijdschap verwacht. Nu verneemt hij boven zijn hoofd eindelijk een druk weg- en weergeloop. Een lange poos houdt het aan. Het lijkt hem wonderlijk lang. Hoort hij niet een kreet? Het roepen van zijn naam? Hoort hij geen stemmen?

Angstig en tevens vol verwachting zit hij te staren, te luisteren en te denken. Al de zenuwen in hem zijn in spanning. Hij hoort nu duidelijk dat iemand de trap afdaalt. Hij slaakt een zucht van verlichting als de deur opengaat en zijn vader binnentreedt. Een golf van angst slaat om zijn hart, als hij ziet hoe bleek deze is in het gelaat; en als hij vragend tot den ouden man opkijkt, ziet hij tranen in zijn oogen en een blik van diep verdriet, terwijl hij wankelt, als iemand die dronken is en moeilijk de dingen om zich heen herkent. Hij zet zich op een stoel en laat het hoofd in de handen nederzinken. Hans hoort hoe hij zacht voor zich fluistert, maar hij durft niets vragen. Angstig spant hij zich in, om de woorden te begrijpen, tot eensklaps de man zich opricht en hem aankijkt, de wangen nat van weenen.

- Hans, jongen, Laura is dood!

Hans kijkt zijn vader met een hollen lach om den mond aan. De beteekenis van de woorden dringt vooreerst niet tot hem door. Dan komt langzaam aan een verbaasde ontzetting den lach verdrijven. Hij begrijpt het vreeselijke en begint hartstochtelijk te snikken.

- Laura dood! Laura! Laura is dood!

Hij snikt hysterisch. Zijn vader, naast hem, snikt eveneens, rustig en zachtjes pratend.

- Nu, jongen, laten wij ons maar niet aanstellen. Laat ons kalm zijn, kalm... Luister eens even naar uw vader, die u vertellen moet dat het kindje leeft, dat het kindje, dat leeft, een lief, teer meisje is...

Hans voelt zich eensklaps sterk gedrongen om met zijn vader te praten, om hem te spreken van zijn liefde, van zijn verlangen,

dat nu in één slag vernietigd is. Hij doet het niet, maar zoekt stilletjes uit huis weg te komen en loopt naar buiten, naar den hof. Ergens, aan den westelijken horizon, gaat een oude maan onder. Haar licht maakt den hemel wazig en wit, zoodat de schaduwen er overal dubbel duister uitzien. Hij kijkt om naar het huis. Boven, in de kamer van Laura, brandt nog helder licht. Achter de zware gordijnen ziet hij de schaduw van het verpleegstertje heen en weer dwalen.

Hij kromt zich nederzittend op een tuinbank. Hij legt het hoofd in de handen en denkt diep na en het verwondert hem vaag, dat er op dezen stond geen grooter leed in hem huist. Hij vermoedt niet dat dit komt, doordat hij door het verdriet zelf en door de pijn in een soort van verdoovingstoestand verkeert.

***

Laura is dus dood.

De doffe geest van Hans, die door al deze nieuwe gebeurtenissen, na de paniek, nu weer meer dan ooit verzonken ligt in de nevels der vage bewusteloosheid, constateert het feit. Hij dwingt zichzelf het te herhalen, telkens en telkens weer en zijn lippen bewegen om er zichzelf van te overtuigen dat het zoo is en onvermijdelijk; maar zijn hersens zijn als machtelooze machines, zoodat ze werken, zonder hun doel te bereiken: zijn bewustzijn te doen ontwaken.

Lusteloos kijkt hij naar de drukte in huis, naar bekende en onbekende gezichten. Hij kijkt en beweegt amper het hoofd. Hij zou liever zelf dood willen zijn.

Hij rijdt in een mooien wagen mee naar het kerkhof; naast hem zit zijn vader, met diepe smartlijnen om den mond, deftig in het zwart. Langzaam glijden de auto's langs de straten, langs fabrieksmuren, door de rijen huisjes van de voorstad en ten slotte een breede laan af, tusschen een dubbele rij nieuwgeplante boomen. Dan komen ze aan het kerkhof, met zijn oude muren en zwartge-schilderde ijzeren hekken, waarboven en waardoor de kruisen oprijzen, als smeekende armen naar een hemel zonder erbarmen.

De auto's stoppen voor het hek. Langzaam en stijf stappen de menschen uit; zwijgzaam scharen ze zich achter den lijkwagen,

terwijl de eikenhouten kist met de zilveren handvatten er door twee begrafenismannen wordt uitgeschoven. Hans stapt machinaal achter de kist mede, gevolgd door de andere menschen. Een paar vrouwen snikken luid. Eindelijk houdt men halt voor een groot gat in den grond. Zij gaan Laura in dat gat nederlaten. Op dàt oogenblik raakt de geest van den armen jongen weer in paniek.

Hij steekt de handen uit als wil hij beletten, dat de mannen hun daad volvoeren; maar hij staat stijf en laat de handen weer zakken: een gebaar, dat de uiting is van zijn hulpelooze smart.

Laura is dood! Niets anders blijft er op dat moment in zijn hersens hameren. Hij is zich niet bewust van al het andere dat om hem heen gebeurt, tot op het oogenblik dat zijn vader hem zacht de hand op de schouders legt en zegt, dat het gedaan is. Door het floers van zijn betraande oogen kijkt hij een laatste maal naar den put, waar een paar mannen nu verder aarde in nedersmijten; naar de menschen, die fluisterend weggaan; naar den hemel boven hem, die grauw lijkt en troosteloos bovenal.

***

In het lustelooze huis is het lange maanden troosteloos, desparaat. De rouwsluiers van het noodlot blijven er om het leven nederhangen. Moeder en vader zijn als gelaten menschen, twee speelgoedpoppen, die door het leven wrakgeslagen zijn en nu, met hun geschonden ledematen en hun geslagen ziel, tot geen spel meer in staat.

De geest van Hans die, door de opeenvolgende gebeurtenissen, de laatste maanden, uit de ziekelijke bedwelming langzaam ontwaakte en gezond en krachtig naar het licht begon te rijzen, ligt weer in de somberste diepten der melaatsche verdooving nedergeslagen en zijn ziel, die door de hoop, uit die van moeras- tot teelaarde verbouwden grond, tot een schoone bloem ging ontluiken, ligt nu binnen in hem ergens geknakt en gekneusd onder het gewicht van troosteloos verdriet en nooit meer te voldoene verlangens.

En soms, als door het huis het gekraai van het gezond opbloeiende schepseltje klinkt, dat gewiegd wordt op de vroolijke armen van een voedstervrouw, dan beurt hij een poos het zware hoofd op, verwonderd, om dan weer langzaam in het niet te

verglijden. En maanden komen aan den drempel van het sombere huis en treden ongenood binnen en men hoort er geen enkele maal meer de toetsen van de piano betokkeld worden. En deze maanden gaan weer heen, als een sombere sleep van ongevraagde melankolieke gasten. Niemand geeft om hen in het oude huis en toch, toch komen zij niet nutteloos, want zij brengen den besten balsem der zielewonden: den tijd, die alles laaft en geneest.

Er blijft nog de kleine Laura, als het opbloeiende evenbeeld van de vergane Laura. Het kleine teere schepseltje, dat nu hun bijzondere zorgen en liefde opeischt en dat de droefgestemde menschen soms, door naïeve kreetjes of door een lach of door een blik uit de lichtblauwe oogen, de zachtheid smaken doet van een verwarmenden zonnestraal, zoodat de snaren, die zwaar in hun hart nederhangen, soms even aan het trillen gaan en andere dingen doen opbeven dan rouw, droefheid en gelatenheid.

De kleine Laura groeit op als een zonnestraal in het oude huis. Zij wordt met den tijd een prachtig kind, de moeite van 't bekijken waard. Later zouden ze het bezit van dit lieve schepseltje met ieder ander moeten deelen en daar verheugen de oude menschen zich eigenlijk op, omdat ze, in hun liefde zonder grenzen, haar als het mooiste en het verstandigste zien. Zij zijn trotsch op hun schat. Zij zijn gelukkig met het kind en vergeten er stilaan hun verdriet door.

Alhoewel Hans eveneens weldra behagen schept in de steeds lachende babie, toch leert hij ook den onprettigen kant van het geval kennen. Dikwijls wordt hem opgedragen het kind gezelschap te houden en het is zeker wel eens prettig, met zoo'n klein broos ding in de armen rond te scharrelen, maar ook is het hem, in oogenblikken van zwaarmoedigheid, een last, daar het kind hem steeds aan Laura doet denken en zijn verdriet dan weer levendig wordt en smartelijk.

Toch gaat zijn hart naar de babie uit, vol liefde en teederheid. Zoo gaan die twee onvermijdelijk van elkander houden, terwijl de babie prachtig opgroeit. Hans laat haar dikwijls op zijn knieën spelen en dan kraait het kind van pret en slaat de handjes in elkaar en dan ook steeds licht een glimlach de sombere lijnen om zijn droeven mond weg en het starend nietszien uit zijn oogen. Dan wordt het in zijn geest minder donker, zoodat hij zich de weinige

schoone en goede dingen uit zijn bestaan herinnert en er om zijn gelaat en in zijn oogen een lichte tinteling komt van leven en geluk.

Die oogenblikken zijn heel kortstondig. De hypochondrie domineert ze snel en dan verzinkt hij weer in de steriliteit en de werkloosheid. Zoo blijft simpele Hans de verachterde jongen, die teruggedrongen door steeds weer nieuwe slagen van het noodlot, in de redeloosheid zijn bestaan naar het einde toesleept, terwijl de liefde eens begonnen was, hem physisch en psychisch te doen ontwaken.

Men kan niet verklaren dat zijn geval verergert, dat er voorteekens zijn van onrust, die tot een dramatische of andere ontknooping van zijn leven zullen leiden. Men kan evenmin aanhalen, dat er aan hem teekenen kleven van waanzin, die tot redelooze daden kan ontaarden. Neen, misschien is het net omgekeerd en komt er beternis in zijn ziekte. Wie zal het feitelijk diep kunnen definieeren? Wat er ook van zij, het is een banaal voorval, dat tot het groote gevolg zal leiden: den zelfmoord van den ongelukkigen jongen.

***

Het is in den tijd dat de seringen bloeien en dat nieuw leven de aarde, de planten en de dieren bezielt. Het is een mooie Lente: de voorbode van een belovenden Zomer en in het oude huis van de Graals worden de zware wintergordijnen van voor de vensters weggetrokken, om de zon en de frischte tot de ruime kamers te laten doordringen. In den tuin bloeien de seringen en hun zwaar-volle geur walmt het salon binnen, terwijl meneer het venster breed opensmijt.

- De kamer ruikt er heelemaal naar.

Mevrouw Graal spreekt met een loome stem, die geheel in tegenspraak is met de jonge natuur, terwijl haar neusvleugels de geurige lucht inademen. Zij ligt in een diepen zetel neergevleid, met het bleeke, fijn ovalen gelaat achterover gebogen, en de groote zwaarmoedige oogen half gesloten. Meneer, die achter een klein schrijfbureau in enkele papieren gaat zitten bladeren, kijkt haar even aan. Eén sekonde komt er een licht van interesse in zijn oogen, doch dan verdooven de kleine lichtbronnetjes en worden ze weer flets en nerveus.

Hans treedt de kamer binnen. In zijn linkerhand draagt hij een grooten ruiker seringen, terwijl aan zijn rechter de kleine Laura loopt, met wilde aschblonde lokken, diepblauwe oogen en een lichten blos op het gelaat.

- Mammie, bloemen voor u, Mammie!

Mevrouw Graal staat recht en haalt diep adem, strekt de armen uit en strijkt over haar lokken. Hans doet de bloemen in twee vazen, plaatst een ervan op de schrijftafel van zijn vader en de ander op de marmeren plaat van het venster, waar zijn moeder staat. Hij merkt met genoegen dat zij zich diep over de seringen nederbuigt en met volle teugen den geur inademt.

- Het is mooi weer. Zij richt zich tot Hans. Als ge eens met Laura naar buiten gingt, jongen.

- Ja, dat is goed. Maar keer niet te laat terug, want van middag moet ge even een boodschap voor mij bezorgen.

Meneer Graal knikt in de richting van Hans en weer is er die fletse nerveuze uitdrukking op zijn gelaat. Het gaat meneer Graal de laatste maanden niet geheel en gansch voor den wind. Hij heeft hard te pezen, om zijn kapitaal uit de depressie boven water te houden. Hans merkt niets van de moeilijkheden van zijn vader. En deze spreekt er hem ook nooit over. Het zou toch geen nut hebben.

Hij tilt de kleine in zijn sterke armen en zij is verrukt, omdat haar groote broer met haar naar buiten gaat en zij slaat van uitbundige pret de armen om zijn hals en kust hem op de beide wangen. Die twee houden van elkaar, omdat ze alles voor elkander zijn. De twee oudere menschen zijn meestal stug en in zichzelven gekeerd en weinig tot teederheid geneigd, zoodat Hans en het kleine meisje op elkander aangewezen zijn, om liefde en leed te deelen en te dragen.

Ze loopen de deur uit, de stille straat op, het kleine meisje aan de hand van haar grooten broer. Zij kijkt naar hem op met haar stralend zacht en kinderlijk gelaat, zij ziet geen leelijkheid aan hem en zij praat haar onschuldige kindertaal. Hans loopt met een stillen glimlach om de lippen, den lach der zaligheid, want voor het oogenblik zijn alle leed en kommer uit zijn ziel opgegaan, als waren ze melaatsche plekken aarde, door de zon geschroeid en

door menschenhanden bebouwd. Zijn ziel ligt nu als een smettelooze plek in zijn rustig hart en zijn geest, verdronken in het vage onbewustzijn, sluimert den slaap der gelukzaligheid: Hans is tevreden. Hans is méér dan ooit simpel en in zijn simpelheid - die een ziekte is en een gebrek - méér dan ooit gelukkig.

Aan de kromming van de straat slaan ze links af, want rechts voert hen naar het hart van de stad. Zij wandelen nu langs een breede avenue, met aan weerskanten jonge aanplantingen en verder, links en rechts, weiden en velden. Vogels vliegen met vleugelreppen door de van zonlicht badende lucht, met zacht gekrijt den gouden dag tegemoet. Soms rijdt hen een ronkende auto of een traag fietser voorbij, maar ze verwijderen zich meer van de stad en groote stilte heerscht in de velden, die door alle menschelijk leven verlaten lijken en ledig.

Aan den rand van het bosch zetten ze zich in het jonge geurige gras neder en een poos zit Hans volledig opgaande in het schouwspel van de natuur, luisterend naar het vaag geluid van het heelal, de ruischende harmonie van het bosch, de zachte fluittonen van de bries, die moduleert in de blaren, is het gras, in de lucht, het gezang van een paar vogels boven zijn hoofd en aan zijn zijde, den engel van zijn leven, de kleine Laura, die onafgebroken tot haar grooten broer praat.

Hans legt zacht zijn hand op de blonde lokken van het kind, dat zich met een teer en lief gebaar tegen hem aanvleit, vol geloof en vertrouwen in hem en overgave van het hart en oprechte bewondering. Want voor de kleine is de groote Hans een volmaakt mensch, het ideaal-wezen, omdat zij niets afweet van zijn lichamelijke en geestelijke gebreken. En dan voelt de arme zwakzinnige zich als een héél ander mensch. Dan rijst hij zelfs uit het misvormd-zijn en uit de zwakzinnigheid op. Dan laat hij zich met vroolijk lachen in het gras omrollen en spreekt hij tot het kind, zonder evenwel begrepen te worden.

- Ha, kleine Laura - lief zusje van mijn hart, wat een geluk dat men u in mijn leven geschonken heeft. Wat zou ik allemaal niet willen doen, om u altijd voor mij te behouden, kleine zus. Altijd, wij getwee, die elkander zoo goed begrijpen...

En eensklaps dan, zich onderbrekend, alsof de nagedachtenis aan die andere Laura in hem opleeft, zwijgt hij. De lach om zijn

mond verzwindt. Hij staart ernstig voor zich uit, maar niet lang, want een teedere hand raakt de zijne aan en doet hem ontwaken en rukt hem uit het verleden weg.

Hij staat op, neemt de kleine hand in de zijne en keert langzaam naar huis terug, langs de avenue, waar de middagzon warm en vroolijk op nederstraalt.

***

Hans kijkt niet naar den hemel, die vol fijne rimpelingen staat, als van een blauwe zijde, in plooien in een koepel gespannen. Diep en vol licht ligt de ruimte boven, achter en voor hem, terwijl zijn voeten over de aarde gaan, zwaar van het leed dat zijn ziel overschaduwt. Aan beide zijden van den weg liggen breede grashellingen, volzaaid met madeliefjes, boterbloemen en klaver, als nachtelijke sterren. En voor hem vloeit de grauwe weg, als een lint, naar den horizon toe, waar de verhevenheid van den spoorwegberm een oneindige donkere streep legt tegen den blauwen hemel.

In de struiken langs de baan zingen vogels, als roepen zij den mijmerenden jongeling zachte woorden toe. De fijne geur van het gras en de bloemen verspreidt zich in de lucht, die hij inademt, maar niets trekt zijn aandacht tot de aarde en het leven, niets leidt hem van het verschrikkelijke idee-fixe af: gindsche spoorbaan. In de velden liggen wiedsters geknield en kruipend volbrengen zij hun harde taak en als zij den eenzamen wandelaar opmerken, kijken zij even van de aarde omhoog, om elkander te vertellen van simpelen Hans, dien de menschen in de streek goed kennen. In de bloeiende weiden spelen de kinderen van de werkende boerinnen. Zij plukken bloemen om er kransen van te vlechten, of rennen stoeiend en jolend elkander achterna en zelfs die kinderstemmen wekken Hans niet uit de mijmering en de hypnose.

Er is nu niets meer dat hem deert. Geheel zijn geest en gansch zijn lichaam zijn opgegaan in een zinsbegoochelend visioen, dat in zijn verschrikking hem alleen maar aanlokt. Er is in hem geen redeneering meer; hoe zal hij dan den dood wegredeneeren? Er is in hem geen verlangen naar doodgaan en toch loopt hij met zware, vaste schreden een ontzettend einde te gemoet, niet doordat hij voor het oogenblik het verlangen kent van dit leven te scheiden,

maar doordat zijn brein, onder een nieuwen redeloozen aanval, bezweek voor den waanzin.

Ergens klinken luide kinderstemmen. Onwillekeurig luistert zijn oor. Eén stond is er iets als een weifeling in hem: een bliksemschicht begrijpen? Maar zijn voet, die even scheen te aarzelen, zet zich op de aarde, de andere volgt. Hij gaat, alsof hij niets hoorde, onder de stuwing steeds van de hypnotiseerende gedachte. Voor hem ligt de hooge berm van het spoor. Als hij rechtuit loopt komt hij door een donkere tunnel, aan de overzijde, waar evenals hier de wijde ruimte heerscht van de natuur, met velden en weiden en bloeiende gewassen en geurende jonge bloemen.

Maar onder den wonderbaren impuls van zijn noodlot slaat hij links af, springt over een kleine sloot en loopt door een weide. Voor hem, aan zijn voeten, kruipt nu de helling omhoog, begroeid met brem en acasiastruiken. Boven dondert een sneltrein voorbij. Het geluid dwingt zijn stap tot staan. Een oogenblik slechts sluit hij de oogen en verdwijnt de wereld. De duisternis is hem aangenaam, zij versmacht zijn gewaarwordingen, zijn angst, den drang van zijn vleesch naar het leven, terwijl een wonderschoon visioen tot hem nedertreedt. Sedert dagen al voelde hij het om zich heen sluipen, als een vriend in den nood, als een barmhartig werkman van het lot. Hij heeft hem gezocht, gezocht zonder resultaat en nu staat hij eensklaps voor hem en hij lokt hem en hij roept hem.

Zonder nog langer te talmen gaat hij hem te gemoet. Hij heeft nu geen gevoelens meer. Geen wet houdt hem nog aan het leven, aan de aarde. In zijn redeloosheid en waanzin heeft hij den dood als den liefsten vriend herkend en nu klimt hij naar hem toe, om hem om hulp te smeeken. Hijgend komt hij boven op de helling, aan den rand van de sporen, waarop de zon roekeloos glinsteringen nedersmijt. Het licht doet pijn aan zijn oogen en nogmaals sluit hij ze. In de verte hoort hij het zingen van een lokomotief. Hij opent de oogen, wijd, heel wijd. Heel in de verte nadert een zwarte stip. Zijn hart vloeit leeg van al de nuttelooze ballasten van zijn droef en nutteloos bestaan. Hij lacht en loopt, hijgend van inspanning, de naderende zwarte stip te gemoet. Hij lacht als hij ziet hoe snel ze nadert en hoezeer ze groeit en brult. Hij lacht, terwijl een donder op hem aanrolt en zijn lachen overstemt en zijn doodskreet...

Maar voor dien kreet is er plots één seconde licht in zijn geest en dat licht beschijnt die laatste gebeurtenis, terwijl zij aan zijn stervende, duisterende oogen weer opdoemt als een projektie in een duistere zaal op het witte doek. De scène thuis, omdat hij kleine Laura even aan de hoede van een buurvrouw heeft toevertrouwd, terwijl hij de boodschap doet voor zijn vader. Het hysterisch gedoe van zijn moeder, die, opgewonden door een zenuwoverspanning, tengevolge van het geleden verdriet en den kommer der laatste weken, hem beschuldigt het kind ergens verlaten te hebben, omdat hij het haat. De pijn, die zijn hart doorkerft, bij die redelooze, zinlooze beschuldiging. Zijn vlucht uit het huis. De helderheid van zijn geest tot op het oogenblik dat hij verzekerd is, dat kleine Laura in goede handen is: een andere buurvrouw vertelt hem, dat de vrouw Laura meegenomen heeft naar buiten, met haar eigen drie kinderen. Zijn vreugde zich te kunnen wreken op deze menschen, die door het leven als zijn ouders zijn voorbestemd, maar die nu zijn moordenaars zullen worden, niet voor de menschen, noch voor de wet, maar voor God en voor hun eigen geweten. Dan: de donkerte, het geraas, de pijn!...

Dood en verminkt ligt Hans langs het spoor. Bebloed is zijn lichaam, maar zijn gelaat is gaaf en het lacht den lach van gelukkige tevredenheid.

Onder de tunnel van den spoorweg door loopt een vrouw, vergezeld van vier kinderen: twee voorop en één aan iedere hand. Eén van die twee, een meisje met blonde lokken en diepblauwe oogen, vertelt de vrouw met teeder stemmetje van de schoone bloemen die ze geplukt heeft voor haar grooten broer Hans.

FRANS VERDOODT.

[Twee gedichten]

Walvischvaarders

Twee jaar hadden ze door de IJszee gezworven.
Op de terugreis was de koksmaat gestorven.

Hem hadden ze - één, twee, drie, in God's naam -
begraven in zee, in een omcirk'ling van traan.

En nauwelijks was er een haven binnengeloopen,
of er werd in verschrikkelijke mate gezopen.

De vrouwen verdrongen zich om iederen man,
die gaarne voor geld zijn bevrediging nam.

Een paar zijn gestikt in de slechte jenever,
de rest kreeg de siep en een enkele bleef er

als baliekluiver, met geen cent in zijn zak,
op de havenkâ achter en pruimde tabak.

Coquette

Haar oogen zijn lieve leugens,
haar mond is een zoet verraad.
Als een door de wind gevleugeld
warmbloedig Arabisch paard

gedraagt ze zich onbeteugeld
in haar overspelige levensvaart.
Maar in haar exaltische vreugden
mengt zich een gevoelen van haat,

wanneer ze haar onmacht voelt stijgen
om een man te negeeren, die haar even behaagt.
Dan voelt ze verlangens weer hijgen

en offert hem alles wat hij maar vraagt.
Rust en vrede zal ze nooit krijgen,
van den een naar den ander gejaagd.

BERT NUVER.

Waarom ik treurig ben

Waarom ik toch zoo treurig ben
en hang als een gebroken twijg,
die met een laatste dunne vlies
mijn ziel verbindt met 't ruige lijf.

In alle landen heb 'k gestreden,
met alle legers roem gekend,
op alle zeeën heb 'k gezworven,
en glorie heeft mijn hart verzengd.

Dan dreef mijn lijk, op snelle stroomen,
door donkre wouden schichtig voort,
en zocht mijn ziel in dolle steden
bang, rustloos naar het laatste oord,

Dat worden moest de stille haven,
waar 'k eindlijk wedervinden zou
de rust en 't sterk gelooven
in wat ik soms gelooven wou.

ERIK DE ZWETH.

[Twee gedichten]

Lullaby for a Butterfly
(Berceuse van den os)

'k Ben moe
doodmoe
steen-dood-moe
'k ben moe lijk tien benedictijnen samen.

Wat ik ook doe
mijn oogen vallen toe
't lijkt àl taboe
baboe
al wat ik doe
het knikkebolt
en geeuwt-zucht-zeevert: amen.

Amen ramen dramen
pramen famen
schamen
schaamje

Mij schamen? He! ik word één stond klaar wakker.
Me schamen, en voor wat als 'k vragen mag?
Omdat ik even neerzit bij de pakken
En 't hoofd vlij op mijn opgerolde vlag?

O dierbaar vriend van (ongeschreven) proza
van Villavirtuosa
Villaviciosa
dikke Roza
- O dierbaar vriend van (ongeschreven) proza,
Van broek en cent, 'k ben nijver als u bent,
Maar driemaal loozer, lammer, moeder, voozer,
Wijl dicht èn proza, - ù plus een torment.

Naar poëzie moet niet geboord, gedolven:
Ze stroomt, ze waait, ze danst, z'is overal, -
Maar wónden bijt ze, en haar neerslaan in kolven
Is, vriend, geen rijstepap of kinderbal!

'k Ben moe
doodmoe
mors-dood-moe
'k ben moe
lijk twaalf madamen
van veellingkramen
twaalf madamen samen.

'k Ga slapen
lijk een chimpansee
aan de Roode Zee
lijk een canapé
met zijden rug
'k ga slapen twintig dagen aan een stuk.

Galapagos
amor amos
'k ga slapen lijk een os
adios.

Sint Vasili

Sint Vasili, zevenkerkenkathedraal,
Staat in Moskou, op den Rooden Kouter,
Prachtig en vergeten, als een oud verhaal,
Als een eeuwig beeld van leed en louter.

Sint Vasili werd uit beuken, goud en bloed
Opgetrokken door Ioann den Wreede,
Doolhof voor het wee der wereld, heilig goed,
Golf van koepels droomen, kruis van vrede.

Sint Vasili, donkre zonde, praalgebed,
Droeg en sloeg den bliksem der barbaren,
Werd museum van den ouden droom en smet,
't Goddelijk tekort der nieuwe scharen.

Zeven keer heeft Sint Vasili het betracht,
't Groote spel van branden en verdwijnen,
En zoo zeker als de sneeuw in winternacht,
Als des zomers fonklend zonneschijnen,

Wéet hij: dat zijn klok één dag weer zingen zal,
Dat één dag 't verleden weer zal keeren,
Beter, dank zij heden en zijn wijn en gal,
Zooals ieder, ieder wederkeeren.

JOH. DAISNE.

Boekbeschouwing

Freytag & Berndt. - Taschen-Atlas. Met statistische gegevens over alle staten, door Dr. Alois Fischer. Freytag & Berndt A.G., Weenen; 6,50 Belga.

Wij kennen geen zakatlas van zulke groote practische waarde als deze prachtige uitgave van Freytag en Berndt. Een massa belangwekkende gegevens en statistieken worden verstrekt over alle staten der aarde, aangaande regeeringsvorm, staatshoofd, grootte, bevolking, ligging, bodemgesteldheid, klimaat, nationaliteiten, steden, voortbrengselen, koloniën... Over taal en godsdienst der volkeren bekomt men, evenzeer als over eilanden en meren bv., alle mogelijke bizonderheden. De bevolkingsbeweging in de onderscheiden landen wordt telkens aanschouwelijk voorgesteld, evenals de verwerking van alle denkbare grondstoffen, de broodvoorziening, de groei van de grootsteden, de autostraden, de automobielproductie, de spoorwegnetuitbreiding, de energie-economie, de beteekenis van alle handelsbedrijvigheid, het luchtverkeer, het zeewezen, de radio-instellingen, de postdiensten, enz. Geput werd uit de nieuwste officieele bronnen en de bekendste wetenschappelijke schriften. Met zulke handleiding wordt de aardrijkskunde het meest geliefde vak, is er niemand meer, die den huidigen geopolitieken wereldtoestand ignoreert. - Hierbij behoort het Geogr.-Statist. Handbüchlein 1938 (2,75 Belga).

Dr. W. Tombrock. - Uit de Friesche Middeleeuwen. P. Harte, Bergen op Zoom; 430 blz.; 17 illustraties.

Dit lijvig boek van den grooten Frieschen schei- en geschiedkundige (een unicum) is de heerlijke uitkomst van lange jaren studie en navorsching van een veertigtal bronnen. Objectief en zaakrijk zijn dan ook zijn uiteenzettingen. Van de oude fabelen, sagen en legenden vertrekkend, heeft de auteur het o.a. over de oeroude landdagen, de oudste belastingen, Radboud en Wulfram, Karel den Groote (Lex Frisionum, toenmalige verhouding der standen, bestuursvorm, welvaart en beschaving), feodaliseering door idealisme, kloosterbouw, den duivel in de Friesche vertellingen, de Ridderhuizen, de pest (1335), partijtwisten, uitgebreidheid van het kloosterbezit, het buskruit in de Friesche gouwen, ridders en geestelijken, Jacoba van Beieren (voorgangster van Jeanne d'Arc), enz., enz.

Den onvermoeiden historischen speurzin van Dr. Tombrock, zijn duidelijke overzichtelijkheid onze hulde. Hij is in het Noorden de meest vertrouwde man met de Friesche geschiedenis; niemand staat met haar inniger in contact, voelt beter den geest van Friesland (‘ons’ land) aan en peilt dieper het wezen van zijn stoer volk.

Paul Rival. - Marceau. Gallimard, Parijs; 280 blz.; Fr. fr. 18.

Napoleon noemt Marceau onder de zes grootste generaals uit de Fransche Revolutie-periode (naast Kléber, Masséna, Desaix, Hoche en Pichegru). Deze edele figuur, in den volstrekten zin van het woord, de held van Verdun, Luçon,

Chantonnuay, Cholet, Le Mans, Fleurus (1794, verovering van België), Aken, Bonn, Koblenz, Mainz, Altenkirchen (waar hij het Fransche leger redde), Höchstenbach (waar hij doodelijk gewond werd: 19 September 1796), stierf op 34-jarigen leeftijd. Het Panthéon bewaart zijn overblijfselen.

Paul Rival, de biograaf van Hendrik VIII, Benjamin Constant, koningin Margot, Cesar Borgia, doet Marceau hier herleven in al zijn zwakheid, schuchterheid, weemoed, hartstocht, bekoorlijkheid en onbevlektheid, terwijl rondom hem het oproer gromt, de ikzucht zegepraalt, saam met de verbeesting en den bloeddorst.

Derire Lamalle. - Les grands reporters au moyen age. Les petites Etudes de Belgique, Rue de Fragnée, 135, Liége; 140 blz.; Fr. 10.

Deze zes 'Reporters' zijn: Geoffroy de Villehardouin (1160-1213), de Fransche maarschalk-geschiedschrijver, deelnemer aan de bestorming van Konstantinopel, auteur van een beschrijving van den Vierden Kruistocht, een meesterstuk; Jehan de Joinville (1224-1317), Fransch seneschalk, begeleider van den heiligen Lodewijk op zijn Egyptische kruisvaart, gezel in zijn gevangenschap, schrijver van de beroemde 'Mémoires', op 80 jaar begonnen; Jehan Froissart, van Valencijn, 1333-1408, de dichterlijke kanunnik, bekend om zijn 'Chroni-ques de France, d'Angleterre, d'Ecosse, d'Espagne, de Bretagne'; Philippe de Commynes (Filips van der Clyte), (1447-1511), de beste historicus van zijn eeuw; Charles d'Orléans (1394-1461), melancholisch balladedichter; François Villon (1431-1489), magister in de rechten en dief, die met zijn 'Testaments' een nieuw tijdvak in de Fransche literatuur opende.

Désiré Lamalle's kijk op zijn groote middeleeuwsche 'Reporters' (een wat gewaagde titel!) is vast en zuiver; zijn taal klaar en snedig.

Lucile Decaux. - Katia, le démon bleu du Tsar Alexandre. Gallimard, Parijs; 250 blz.; Fr. fr. 18.

Mevrouw Decaux vertelt de ontroerende liefdesgeschiedenis van Katharina Dolgorouky en Alexander II, verhouding, die Rusland onderst boven zette, want de reactie zag in haar de grootste bedreiging. Immers Katia wilde met den Tsaar het Russische volk redden. Als huwelijksgeschenk vroeg zij hem een Grondwet voor zijn onderdanen, wat de autocraat haar toestond. Het Noodlot (en de Russische politie) ging niet accoord. De anarchistische bommen doodden den keizer, vóor hij zijn morganistische verbinding officieel kon bekrachtigen en zijn hartstochtelijk geliefde maîtresse tot heerscheres over zijn reuzenrijk kon verheffen.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van de Garve, Eiermarkt, 4, Brugge:

MAX LAMBERTY: Stroomingen; 64 blz.; 3 fr.

Inhoud: Deutschreligion (in ons tijdschrift verschenen); Het fascistisch geloof. Wat is democratie? Wat beheerscht het geboortecijfer? Wetenschap en monopolies. Nietzsche.

Van Van der Donck-Robijns, Maaseik:

Arnold Sauwen, gedenknummer, overdruk uit het maandschrift Limburg, jg. XIX.

Inhoud: C. Godelaine, Leven en karakter; Gerard Michiels, Dichter Sauwen en zijn werk; Luc Indestege, Sauwen en Dautzenberg, bij een bloemlezing; Jef Janssen, Sauwen als prozaschrijver; Dr. M. Rutten, Arnold Sauwen, bijdrage waarin de vraag wordt besproken; Waar moeten we Sauwen's werk een plaats

aanwijzen binnen de grenzen van de Vlaamsche letterkunde en wat dient er uit te worden onthouden voor een zoo precies mogelijke kenschetsing van zijn talent?

Van ‘Inter’, Dr. E. Mayenslaan, 44, Sint-Amandsberg:

PIET SCHEPENS: Knut Hamsun; 41 blz.

Handelt over het leven van Hamsun en geeft een ontleding van zijn werken.

Van Universum, Koninklijke straat, 53, Brussel:

LEON BAUWENS: Wetgeving van het lager onderwijs; 308 blz.; 35 fr. (tot einde Maart 1938 bijgewerkt).

I. Wetgeving. II. Commentaar (12 rubrieken). III Koninklijke en ministerieele besluiten: lagere en bewaarscholen, normaalscholen (bekwaamheidsgetuigschriften), schooltoezicht, bezoldiging, varia.

Van Jos. Janssens, Kruikstraat. 14, Antwerpen:

ERWIN TAUBER: Burgemeester Katrien, boerencomedie in 4 bedrijven, vertaald door JOS. JOOSTEN; 67 blz.; 15 fr.

Van Nijgh & Van Ditmar N.V., Rotterdam:

ANDRE DEMEDTS: Afrekening, roman; 346 blz.

Van H.P. Leopold, 's-Gravenhage:

S. VESTDIJK: Rilke als barokkunstenaar; 57 blz.; fl. 1.50.

A. SUIDGEEST: De gouden stad, gedicht; 30 blz.; fl. 1.

Van den boekhandel Triborgh, Heuvel. 54, Tilburg:

LUC VAN HOEK: De Roothoorn, verzen; 60 blz.

Van J, B. Wolters' Uitgevers-maatschappij, N.V., Groningen:

J. KOOISTRA and J.H. SCHUTT: A shorter Introduction to English Literature, 2e druk; 450 blz.; fl. 4.25; geb. fl. 4.75.

Van A. De Boeck, Koninklijke straat, 265, Brussel:

Dr. H.J. DE VOS: Nieuw leer- en leesboek voor de Duitsche taal. Deel III; 168 blz.; 12 buitentekstplaten; fr. 16.

Met dit derde en laatste deel is het uitmuntende leer- en leesboek van Dr. H.J. De Vos schitterend voltooid. Het is bedoeld als aanvulling, zoowel uit het oogpunt van de spraakkunst, als wat het litteraire lezen betreft. Daarenboven is getracht in eenige groepen van leesstukken vooruit te loopen op de behandeling van onderwerpen uit de Duitsche literatuurgeschiedenis en de algemeene beschavingsgeschiedenis.

A. LALLEMAND en A. FIERENS: Hoofdzaken uit de nieuwste geschiedenis (1789-1937). Vierde uitgave, herzien en bijgewerkt door Dr. J. UYTTERHOEVEN, prefect Kon. Atheneum Deurne; 330 blz.; fr. 28,50.

Om het samenvattingsvermogen der leerlingen te helpen, wordt elk hoofdstuk van deze zeer nuttige handleiding door een bondig overzicht, dat alleen de hoofdlijnen eener periode aangeeft, en elk der paragrafen door een korte inhoudsopgave der nummertjes, die haar onderverdeelen, ingeleid. Er werd naar gestreefd analysis en synthesis te doen samengaan. Naast de uiteenzetting der gebeurtenissen wordt een

plaats ingeruimd aan de samenvatting der gedachten. Als oefening laschte Dr. J. Uytterhoeven, een onzer ernstigste historici, enkele algemeene vragen in na bepaalde kapittels, en voegde hij ter illustratie enkele historische kaarten aan den tekst toe.

Van De Sikkel, Antwerpen:

A. VAN LAAR en Dr. JOZ. PEETERS: Lessen in de Vaderlandsche Geschiedenis. 3e uitgave (Derde graad; 5e studiejaar); 140 blz.; fr. 9.

V. FOUTRY: Merkwaardige bladzijden uit de geschiedenis van Oostende. 120 blz.; fr. 28. Talrijke illustraties.

Een mooie monografie, die vlot leest en steeds onderhoudend is. De auteur heeft alle dorheid behendig weten te vermijden en levert een rijken inhoud. Een uitgave, die zeker het doel bereikt, dat ze beoogt. In dit geval belooft de schrijver ons een tweede werk over de Oostendsche historische straten en gebouwen, over handel en nijverheid, kunsten en letteren.

Van J. Haseldonckx, Hoogstraten:

Dr. JOZ. PEETERS: Schets van Leven en Werk van Prof. Dr. M.C. Schuyten; 30 blz., met portret.

Van de Hollandia-drukkerij, Baarn:

Wat is dat? Encyclopedie voor jongeren, afl. 13 en 14 (2e druk); fl. 1,10 per stuk.

Belangrijke bijdragen over Inca's, Indië, Infusiediertjes, Inkt, Islam, Japan, Java, Jeruzalem, Prinses Juliana, Kaas, Kaffers, Kameel, Katoen, enz. Aardige illustraties en mooie foto's en platen. Een standaardwerk voor de jeugd van tien tot dertig jaar (en ook voor de ouders).

Van Verlag Oprecht, Zürich:

W.J. GUGGENHEIM: Bomber für Japan, tooneelstuk in 5 bedrijven; 100 blz.; geb. Zw. Fr. 3.

Dit jaar voor het eerst opgevoerd in den stedelijken schouwburg te Biel, daarna met grooten bijval te Solothurn, Winterthur, St. Gallen, Burgdorf, Basel, Schaffhausen, Luzern.

Een Zwitsersche machinen- en vliegtuigenfabriek bekomt vanwege de Japansche regeering een bestelling voor den bouw van bommenwerpers; de zoon van den stichter der instelling kan het voor zijn geweten niet verantwoorden hier op in te gaan; hij strijdt tegen de coalitie van economische, financieel-technische en sociale belangen, door zijn tegenstrevers in het veld gevoerd.

De auteur is een moedig man, die geen onrecht kan dulden.

Van ‘De Kindervrienden’, Sarphatistraat, 66A, Amsterdam:

A key tot the heart of the Children. - A Research about character & practical Education in the U.S. of America and other countries, 200 blz.

Dit rapport verscheen ook in het Nederlandsch, het Duitsch en het Fransch. Doel van deze uitgave is ‘de geest van menschelijkheid bij 't onderwijs meer door te weven en aan te vuren’.

Van Schill & Cie, Luzern, Rütligasse I:

Entscheidung. - Veertiendaagsch blad; abonn. prijs: Zw. Fr. 5.

Verdedigt de democratische gedachte.

Van Verlag Oprecht, Zürich:

Mass und Wert. Tweemaandelijksch tijdschrift voor vrije Duitsche cultuur. Nr 5 (Mei/Juni), 160 blz. Zw. Fr. 2,50. Abonn. Zw. Fr. 12.

1) Vervolg van Thomas Mann's roman uit den Goethetijd ‘Lotte inWeimar’. 2) Anton Donner: Oesterreichs Tod. 3) Ignazio Silone: Die Schule der Diktatoren. 4) Oskar Goldberg: Die griechische Tragödie. 5) H.A. Moser: Der Helfer (dramatische schets). 6) F. Lion: Goethesche Politik. 7) G. Mann: Politische Gedanken. 8) Kritiek.

Steeds zeer gewichtige politieke bijdragen van buitengewoon actueel belang en letterkundige hoofdstukken van hooge waarde.

De literaire waarde van ‘De Leeuw van Vlaanderen’[1]

Het werd in den treure herhaald en het is nu wel een uitgemaakte zaak: **‘De Leeuw van Vlaanderen’** bracht het echte leven in onze herboren letteren, en Conscience ‘leerde zijn volk lezen’. Wij weten het. Daarom kijken allen nog met dankbare vereering naar hem op. Maar in zuiver literair opzicht kijken haast allen op hem neer. Ze hebben hem gelezen toen ze dertien of veertien jaar waren, maar op een leeftijd, dat ze wat beter in staat zijn om kunst te beoordeelen, laten ze hem links liggen en praten over hem zonder hem nog te kennen, als ze althans geen leeraars in de Nederlandsche letterkunde zijn. Ze verwijten zijn ‘Leeuw’, dat die honderd jaar oud is, en ik moet het bekennen, in die eeuw heeft hij er wel iets van zijn manen bij gelaten. De leeraar in de Nederlandsche letterkunde stelt vergoelijkend vast, dat menige tekortkoming door de toestanden van dien tijd verklaard wordt; maar ik kan het den gewonen lezer niet euvel duiden, zoo hij zich om dien historischen kijk op het boek bijster weinig bekreunt en er alleen zijn genot in zoekt. Dien lezer zal ik dan maar dadelijk en onomwonden toegeven, dat veel in **‘De Leeuw van Vlaanderen’** thans onherroepelijk dood is. Ik wijs bv. op de zoetsappige idylle van dien onuitstaanbaren Adolf van Nieuwland met zijn lieve Machteld, en de onwezenlijkheid van hun liefdesuitingen, waar een gezond mensch wee en weepsch bij wordt. Verder hinderen ons al die romantische conventies, de rol die Conscience in de verwikkelingen aan het onwaarschijnlijkste toeval laat spelen, het gemis van ietwat dieper gaande karakterontleding, en ook zijn taal, die vooral in de eerste uitgaaf dikwijls zoo erbarmelijk on-Vlaamsch klinkt... U zegt me: wat blijft er dan van dien ‘Leeuw’ nog over? Ik antwoord: genoeg om met rustige zekerheid te

(1) Rede, gehouden in de Academische Zitting te Antwerpen, op 10 Juli 1938.

beweren, dat het een groot Werk is, - ik schrijf Werk met een hoofdletter.

En vooreerst houd ik daar van de warmte van den verhaaltrant, en van de levendige beweging, den weldadigen zwier die het geheel samenhoudt en zelfs van de innemende naïveteit, diemet dien fleur van jeugd gepaard gaat. Niet papa Conscience heeft dit boek geschapen: hij was zes en twintig. Ik zou nu kunnen aantoonen, dat de samenstelling van dien roman reeds heel knap mag heeten, dat hij door afwisseling en een stijgende spanning weet te boeien, aldoor aan ruimte wint, - maar hoofdzaak blijft me dit: dat die kunst van gemakkelijk vertellen, die ik zeer hoog aansla, dat het werkelijk meeleven met personages en gebeurtenissen, en dat kortom die verdiensten die ik daareven opsomde, warmte, beweging, ongereptheid aan onmiddellijk zien en voelen, ten slotte hieruit voortvloeien, dat Conscience doordrongen en bezield was door iets actueels, dat als het ware in zijn bloed klopte: den droom van Vlaanderens herleving. Die historische roman is niet het getimmerte van een vlijtig en nauwgezet vakliterator, die met oudheidkundige belangstelling allerlei bestoft materiaal als blokjes op elkaar plaatst; er zit ook niets in van de neuswijze zelfingenomenheid van den geleerde, die zich altijd boven zijn onderwerp stelt. Neen, het heele boek zinderde in zijn verbeelding en zijn gemoed, het is doortinteld van zijn jongen, Schillerschen gloed, het is gedragen als een rhapsodie.

Met zijn zeker instinct is Conscience dat brok geschiedenis gaan uitkiezen, dat het felst tot ons gemeenschappelijk besef kon spreken. De bijmotieven blijven van zeer ondergeschikt belang: het gaat er eerst en vooral om de vrijmaking van Vlaanderen. De echte held is het Vlaamsche volk zelf. Het is dan toch gebeurd, op dien 11n Juli 1302, dat de scharen der ambachtslui uit de Vlaamsche gemeenten de schitterendste ridderschap der Christenheid versloegen en verpletterden, - iets wat gelijk mag gesteld worden met de zege der Grieken op de onafzienbare legers der Perzen. Maar dat was voor Conscience niet enkel het verleden: hij zag er het beeld in van hetgeen na het jaar 1830 in de Vlaamsche zielen nog sluimerde en wachtte om door zijn woord gewekt te worden: den wil om Vlaamsch te zijn en om vrij te zijn, en om zich zelf weer als volk in bezit te nemen. Dàt is het wat **'De**

Leeuw van Vlaanderen' - trots enkele inzinkingen en verflauwingen, en al ontbreekt daar nog het merk van een verfijnde cultuur, - dat is het wat **'De Leeuw van Vlaanderen'** tot waarlijke epiek verheft.

Vergelijkt hem maar met de menigvuldige historische romans die tusschen 1820 en 1840 het licht zagen: van Walter Scott, Alfred de Vigny, Manzoni, Mérimée, Balzac, Victor Hugo, Jacob van Lennep, Bosboom-Toussaint... Zeker steunt de literaire verzorging daar op een vastere traditie. Maar buiten **Tarass Boelba** van Gogol, dat ik als het hoogste meesterwerk van den historischen roman uit dien tijd beschouw, vind ik nergens dien weldoen-den eenvoud, die breedte, en om het maar boud te zeggen, dien homerischen trek, die me in **'De Leeuw van Vlaanderen'** pakt. Wat in dat werk leeft, is het gevoel dat ons verbindt en tot een volk maakt.

Ik weersta de verzoeking niet, om u dat duidelijker te laten erkennen door **'De Leeuw van Vlaanderen'** te stellen naast de twee meest beroemde historische romans uit Nederland, waartusschen hij komt te staan: **'De Roos van Dekama'** van Jacob van Lennep, verschenen in 1836, en **'Het Huis Lauernesse'** van Mej. Toussaint, de latere Mevr. Bosboom-Toussaint, verschenen in 1840. In allebei heerscht die meerderheidstoon van schrijvers, die zonder vuur hun geduldige zinnen zitten neer te pennen, - bij Van Lennep komt daar nog die droge would-be-grappigheid bij, die hij voor Hollandschen humor hield. **'De Roos van Dekama'** begint aldus:

'Het was in den zomer van 18..., dat twee studenten aan de Leydsche Hoogeschool, beide aan den uitgever dezes bekend als jongelieden van een uitmuntende inborst en voortreffelijken aanleg, gezamentlijk hun voornemen bewerkstelligden, om de onderscheidene gewesten van Noord-Nederland, door een onderzoek uit eigen oogen van nabij te leeren kennen. Beiden waren van gevoelen, dat, al biedt ons vaderland den oppervlakkigen reiziger, die slechts verpoozing en verstroojing zoekt, noch schitterende natuur-tooneelen, noch uitgezochte vermaken aan, gelijk in andere landen en hoofdsteden te vinden zijn, het desniettemin voor de zoodanigen, die eenmaal geroepen kunnen worden om aan dat vaderland van dienst te zijn, belangrijk is, ja zelfs hun eenigermate als plicht kan

worden toegerekend, er de onderscheidene deelen van te leeren kennen, alvorens zij een Engeischen wedloop gaan aangapen, eenige goudstukken aan de farotafels der Duitsche badplaatsen wagen, of een cigaar op de bouwvallen van het **coliseum** rooken: - ja, zij vermeenden dat het hun in rijper leeftijd meer nut zoude doen, wanneer zij, waar het paste, blijken konden geven, niet onbekend te zijn met de zeden en gewoonten hunner landgenooten, en met den inwendigen toestand onzer gewesten en steden, ten opzichte der bronnen hunner welvaart of der oorzaken van hun verval, - dan wanneer zij nog zoo mooi konden meepraten over de opvoering der **Juive** te Parijs, of klagen over het hedendaagsche onbescheid der vroeger zoo gulle Zwitsersche herbergiers, of de Engelsche dames beschrijven, die met taffen parasols den Vezuvius beklimmen, of zelfs een steentjen uit den zak halen, uit **Pompeji** medegebracht.

'Zij bezochten op hun voetreis (want wie alles goed wil zien, dient zich van een paar waterdichte en gemakkelijke schoenen te voorzien, en zich niet dan uit nood van rijtuigen of trekschuiten te bedienen) ook dat gewest, hetwelk, sedert oude tijden en door alle overheerschingen heen, den naam van Friesland bewaard, en nog het langst zijn oorspronkelijkheid en zelfstandigheid (om het nieuwerwetsche woord **eigendommelijkheid** niet te bezigen) behouden heeft; ofschoon ook aldaar een nauwere betrekking met andere gewesten en landstreken haar invloed meer en meer begint te doen gevoelen, en de zoogenaamde beschaving er een vroeger ongekende zucht tot navolging heeft ontwikkeld: zoodat men reeds Friesche boeremeisjes ziet, die wijde mouwen dragen, en Friesche burgervrouwtjes die (wellicht helaas! ten gevolge van verminderde welvaart) den gouden diadeem voor een nieuw-modisch mutsjen verwisselen.'

Zoo gaat het voort, - maar laten wij den heer Van Lennep op zijn praatstoel zitten en wenden **we** ons tot **'Het Huis Lauernesse'.** Dat kenmerkt zich door een ander soort van hol pedantisme, gestijfd door het pathos van een steil gereformeerd geloof. Ziehier de eerste bladzijde:

'Nooit heb ik recht begrepen, waarom men lange inleidingen schrijft om tot een eenvoudig romantisch verhaal te komen. Ik zie niet in, waarom lezer en schrijver eene lange reeks van volzinnen

moeten doorworstelen, eer de een hooren en de ander spreken mag. Ik begin altijd liefst het eerst met hetgeen ik te vertellen heb: wat noodig is te weten en aangenaam, moet het verhaal zelf kunnen leeren; anders ware het beter, dat lezer en schrijver beiden niet begonnen.

'Velen hebben zeker meermalen de zon zien opgaan'; allen hebben tenminste éénmaal gezien, hoe de lichtgevende dochter der hemelen met langzame waardigheid zich verheft uit het Oosten en de nevelen van zich wegschuift, zooals eene Oostersche bruid den sluier terugslaat van haar aangezicht, bij het eerste samenzijn met den echtgenoot. Zij **is** ook de jonge bruid der aarde; zij **is** ook de trouwe echtgenoote van den vroolijken dag, die met haar geboren wordt, om met haar weg te sterven; zij is ook... dan, wat is zij niet, dat niet door hare tallooze beschrijvers van haar is gezegd geworden! Wij willen niets toevoegen tot dien overvloed: maar wij vragen alleen, of er onder hen, die het zagen, niet ook sommigen waren, die het voor iets meer hielden dan voor eene schitterende tooneeldecoratie der Natuur, waarbij hunne toejuiching werd afgevraagd; of zij er ook wel eens bij gedacht hebben, hoe dit schouwspel, dat zich sedert den eersten scheppingsmorgen, door duizende jaarkringen heen, wiskundig zeker herhaalt, de dagelijksche waarachtige bekrachtiging is van het Goddelijk machtwoord, gesproken bij de Schepping: 'Daar zij Licht!' 'Waar het zoo licht is in de wereld der Natuur', mogen de menschen het niet donker maken voor elkander, en er is nog een beter licht dan dat van de zon: het licht van de 'Openbaring.' Dat nieuwe scheppingswoord, gesproken door den mond van een bezield en krachtig man, in den aanvang der 16e eeuw, klonk voort in alle Vorstenstaten van Europa en zoude ook weergalm vinden in het graafschap van Holland.

'In 1521 zag een jonkman ook de zon opgaan; wij weten niet of hij aan dit alles dacht: maar zeker moest het iets dergelijks zijn, wat hem met een zachte geestdrift bezielde. Hij lag geknield op het hoogste punt van den golvenden zandgrond, van waar men een ruim vergezicht had over den heerlijken omtrek. Er lag op het gelaat van dien jonkman eene roerende uitdrukking van bewondering en aanbidding...'

Enz., enz. Ik meen dat dit staaltje volstaat. Luistert nu naar het begin van **'De Leeuw van Vlaanderen':**

'De roode morgenzon blonk twijfelachtig in het Oosten en was nog met een kleed van nachtwolken omgeven, terwijl haar zevenkleurig beeld zich glinsterend in elken dauwdruppel weerspiegelde. De blauwe dampen der aarde hingen als een onvatbaar weefsel aan de toppen der boomen, en de kelken der ontluikende bloemen openden zich met liefde, om den eersten straal van het daglicht te ontvangen. De nachtegaal had zijne zoete liederen reeds meermaals gedurende de schemering herhaald; maar nu verdoofde het verwarde geschater van mindere zangers zijn verleidende tonen.'

(Hier ligt nog veel conventie in, maar de stemming is toch echt, jeugdig frisch, open; de stijl vloeiend eenvoudig).

'Een troep ridders reed stilzwijgend door de velden van Rousselare...' Volgt een korte beschrijving van den rijken dos dier ridders, - het is het troepje van Châtillon, die Jan Breydel als gids door de bosschen genomen heeft. Onmiddellijk ontwikkelt zich een boeiend tooneeltje, dat ons het karakter van de hoofdpersonen en het kernmotief van het heele boek duidelijk voor oogen stelt. En het spel is aan den gang, wij staan er midden in.

In **'De Leeuw van Vlaanderen'** zijn slechts enkele dragers der handeling, die boven de menigte uitsteken. Hun psychologie is niet ingewikkeld, maar ze zijn sterk getypeerd, vooral de twee helden, Breydel en De Coninck, een twee-eenheid, als in een geheel andere orde don Quixote en Sancho Pança, verschillend van elkaar, beiden toch verbonden door een zelfden vrijheidsdrang: de deken van de wolwevers, dat tenger mannetje, in wien onder uiterlijke kalmte een groote ziel brandt, de denkende, wijze leider, en daarnaast de Brugsche beenhouwer, met zijn opgestroopte mouwen en zijn bijl, niets dan spieren, zinnebeeld van de drift, van wilde en ontembare kracht, kerel van de forsche daad. Ze komen goed uit boven het gedrang, maar toch in nauwen samenhang met de massa waar ze de exponenten van zijn. Ze blijven in ons geheugen leven, doordat Conscience ze werkelijk **gezien** heeft, zooals hij ook de tooneelen in zijn opgejaagde koorts werkelijk heeft gezien. Daar hebt ge bv, het oogenblik, toen de wolwevers en macecliers de Leliaarts uit Brugge verjaagd hebben, maar de landvoogd

Châtillon de stad komt belegeren; de Klauwaarts, in de opgewondenheid van hun eerste overwinning, hijgen naar 't gevecht. En De Coninck trotseert ze en zegt: Wij moeten de stad overleveren, want hij beseft dat strijd tegen zulk een overmacht niet helpen kan en de stad ingenomen en vernield zou worden. Hij wordt niet meer begrepen, wordt voor verrader uitgescholden. ‘Slaat dood! Slaat dood!’ De Coninck blijft rustig en zijn woord klinkt nog: Dat men de stad overgeve! En hij alleen, met zijn schrandere, heldhaftige vastberadenheid, wint het eindelijk van de woelige scharen, en Breydel zelf moet voor dat zedelijk overwicht zwichten. Herinnert u verder, hoe Breydel in een kroeg ruzie zoekt met Fransche soldeniers, en het lied van de Klauwaarts zingt om ze te tergen en dan worstelt met den geweidigsten: het is een hoofdstuk, dat geheel in een bloemlezing mocht opgenomen worden, om de knappe kunst van vertellen. Later hebt ge het aangrijpende tafereel van de halsrechtingen op de Groote Markt, waar een oude Klauwaart uit de handen van den beul wordt verlost en er dan een gevecht ontstaat, dat uitloopt op de plundering der stad. Maar daarop volgt de verschrikkelijke weerwraak, de Brugsche Metten, het vermoorden van de Franschen door de dol geworden ambachten. En dan komt de morgen, en na den roes van den strijd en het bloed, de roes van de herwonnen vrijheid, het uitzinnig gejuich, het aandragen en planten van de Leeuwenvlag, het gebed van de stilgevallen menigte, de toespraak van De Coninck: ‘Broederen, heden heeft de zon een schooner licht voor ons, de lucht is zuiver in onze stad...’ En dan het blijde drinkgelag: ‘Er was maar één gevoel in aller harten, - het gevoel, dat de ziel van eenen gevangene streelt, wanneer hij weder de zon boven zijn hoofd ziet staan, en dat de wijde wereld alleen zijn kerker wordt.’ Dat heele stuk zou mogen voorgelezen worden om zijn bewogen kleurigheid. En dat is maar het voorspel tot den Slag der Gulden Sporen, die ongeveer een derde van het boek inneemt. De beschrijving is breed aangezet en met onbetwistbare kracht doorgedreven. Het was geen lichte taak om zulk een enorme lijst te vullen met rijk en afwisselend leven, waarvan ge op elke bladzij den polsslag hoort. Meesterlijk, de spanning vóor den slag, als de scharen der gemeenten, bij den opkomenden dag, de zestigduizend Franschen zien staan, en weten dat sterven nu de eenige uitkomst is, en het vaderland met hen

sterven moet, en hoe elk zich bukt en in heilige communie een weinig aarde van den vaderlandschen grond eet. En daarna de slag zelf, met zijn ontzaglijke woelingen, als het stroomen van baren door de zee. En dat alles altijd gedragen, voortgestuwd door het gloeiend hart van Conscience. Dat hij daar in de eerste plaats den strijd van een volk geschilderd heeft, dat zich vrij vechten wil, dat hij den juisten samenklank met de volksziel getroffen heeft, en zoo jeugdelijk onbevangen als dat volk zelf kon blijven, waardoor het banale zelf, dank zij de algemeene atmosfeer van het werk, een trek van eenvoudige grootheid kan krijgen, dat verleent zijn roman iets van een epos... Hij, de eerste, heeft den adem gehad, die leven schept. Wie niets méér is dan een kieschkeurig fijnproever mag nu maar glimlachen: ik schaam er me niet om, in alle oprechtheid diep mijn hoed af te nemen voor de wel eens wat simpele, maar heerlijk bezielde kunst van **'De Leeuw van Vlaanderen'.**

9-7-1938.
AUG. VERMEYLEN.

Conscience en de Romantiek

Het Romantisme is een gevoelstij, dat zijn ebbe en vloed door heel de wereldliteratuur laat gaan. Dit niet alleen op den tijd dien men met het etiket 'Romantiek' bestempeld heeft. Het Romantisme is van alle tijden. Het is geweest. Het komt ook weer terug.

Die sentimenteele vloed die in Engeland weer eens kon worden waargenomen van 1780 tot 1832 en in Duitschland van 1800 tot 1820, heeft zich in Vlaanderen, het achterlijkste land van toen in Europa, pas na 1830 veropenbaard.

Maar wij moeten het eerlijk bekennen: wij zijn tegenover de Germanen en de Angel-Saksers, waarop wij door onzen oorsprong en onze taal in de eerste plaats waren aangewezen, verre ten achter gebleven. Wij hebben niets dat in Engeland kan worden vergeleken met dichters als Wordsworth, Coleridge, Shelley, Keats en Byron, met een romancier als Walter Scott, met essayisten als Charles Lamb, Thomas de Quincey en William Hazlitt.

In Duitschland ook kreeg de romantiek een gehalte en een allure, die alles te boven gaat wat nadien bij ons werd voortgebracht. De cultuur van den aanvang der negentiende eeuw was er opgebouwd door wijsgeeren als Kant en Herder, die het gemoed hadden verdiept, door dichters als Goethe en Schiller, die een onvergelijkbaar-schoon taalinstrument hadden geschapen. Fichte, Schelling, Schleiermacher, zoovele wijsgeeren van beteekenis sloten rechtstreeks aan bij een literaire beweging, die dichters voortbracht als Novalis en Clemens Brentano, die de 'Sehnsucht', den drang naar volmaaktheid tot hoogste uitdrukking hebben gebracht, of als Hölderlin, die vervuld was van een dorst naar liefde en schoonheid, zoo groot, dat de spanning, waarin zijn werk hem bracht, tot waanzin moest voeren.

Hoe gaan onze beste dichters, Prudens van Duyse, Ledeganck, Johan-Alfried De Laet en zelfs Jan van Beers daar tegenover van

een burgerlijke oppervlakkigheid, van een bijna nuchtere gelijkmoedigheid voorkomen! Wij stonden te ver af van Duitschland en Engeland, om er eenigen noemenswaardigen indruk van te kunnen ondergaan. In den tijd en, ik zou haast zeggen in de ruimte, behoorden wij veel meer tot de later ontloken Fransche Romantiek. Zuid-Nederland was toch na de Fransche revolutie bij Frankrijk ingelijfd. Al wat eenige cultuur bezat, of slechts wat vernis van cultuur, keek toch dien kant uit. Al wat ginder gebeurde had een veel onmiddellijker weerslag hier dan wat ons van overzee of van over den Rijn kon toekomen. Sainte Beuve, George Sand, Alfred de Musset, Theophile Gautier, Erckman-Chatrian zijn tijdgenooten van onze romantiekers. De inleiding van **Cromwell,** die de theoretische verantwoording was van de nieuwe richting, dagteekent van 1827. **Hernani** is van 1829 en **Notre Dame de Paris** van 1831. Zeven jaar later wordt door den zoon van een Franschman **De Leeuw van Vlaanderen** geschreven en wij mogen niet vergeten dat Victor Hugo en Alexandre Dumas père onzen Conscience te Kortrijk hebben bezocht.

Doch is de Vlaamsche Romantiek een vertraagd verschijnsel van de Europeesche Romantiek, zij vertoont toch, alle verhoudingen in acht genomen, nagenoeg dezelfde eigenschappen die wij kunnen terugvinden bij haar woordvoerder bij uitnemendheid: Hendrik Conscience.

De algemeene gangbare motieven als woud-eenzaamheid, ruischende beekjes, murmelende bronnen, het zingen van de vogelen, het gonzen van insekten, dageraden en zonsondergangen, de avondstilte, de nachtwaker-roep, oude kasteelen en burgten, alles wat heimwee wekt en vol zoeten weemoed ons wegvoert uit het alledaagsche leven kunnen wij in de verhalen van den Vlaamschen schrijver terugvinden. Al wie zich de aandoenlijke natuurbeschrijvingen herinnert uit **De Loteling, Blinde Rosa, Rikketikketak, De arme Edelman, Levenslust,** weet tevens hoe Conscience met heel de Europeesche Romantiek de natuur vergeestelijkte, er naartoe neeg als naar de bron van vrede en berusting en er in vond het uitgelezen tooneel voor het menschelijk bedrijf dat zijn fantasie bedroomde. De Kempische heide, de leemen hutten, de bergen van Zwitserland zijn gezien doorheen het waas dat al de oogen van den tijd benevelde.

De historische romans van Conscience, **Het Wonderjaar, De Leeuw van Vlaanderen, Jacob van Artevelde, De Burgemeester van Luik, Everard 't Serclaes;** de legenden als **Hugo van Craenhove, Simon Turchi, Houten Clara,** veel meer nog dan de landelijke verhalen sluiten zich aan bij het algemeen Europeesch verschijnsel van de Romantiek. Overal toch hadden, wat vroeger of wat later, de schrijvers gedweept met de middeleeuwen, met kasteelen, ruïnes, ridders, edelvrouwen, harnassen en schilden.

Maar in de meeste gevallen lieten deze motieven de kunstenaars eigenlijk onverschillig. Zij volgden een algemeen heerschende mode, hulden zich zelf in theaterplunjes en speelden om ter best hunne heldenrollen. Zij gingen het zelf op den duur gelooven. De tijdgenooten doorzagen niet het bedrieglijk voorgeven, dat de meeste literaire houdingen eigen was. Hun ontging de vaak voorkomende opgeblazenheid en de al te gemakkelijke effektjagerij. De legenden, de middeleeuwen, de historie waren ook voor vele romantiekers het eenig en uitsluitend gebied, omdat zij meenden daar en daar alleen een rijker inspiratie te vinden voor hunne uitzonderlijke gevoelens. Zij stonden afkeerig tegenover het hedendaagsche leven en de werkelijkheid.

Hoe heel anders was de houding van Conscience! En hier herkennen wij de bijzondere beteekenis die zijn romantisme gehad heeft voor de opvoeding van het Vlaamsche volk.

Wanneer wij den catalogus van zijn werk nagaan zooals hij dien, met de jaartallen, in 1881, voor zijn jongen vriend, George Eekhoud, heeft opgesteld, dan zien wij dat de historische, fantastische, ‘middeleeuwsche’ verhalen slechts sporadisch in zijn werk voorkomen: **Het Wonderjaar** en **Phantazij** in 1827, **De Leeuw van Vlaanderen** in 1838. **Jacob van Artevelde** elf jaar later in 1849, **Lodwig en Clothildis** vijf jaar later in 1854, **Simon Turchi** weer vijf jaar later in 1859, **De Burgemeester van Luik** in 1866 en **Everard 't Serclaes** in 1874. Maar reeds vroeg, in 1843, zit hij volop in de Antwerpsche werkelijkheid met **Hoe men Schilder wordt** en **Wat een Moeder lijden kan** en die werkelijkheid blijft ten slotte het overwegend element van zijn kunst. Wanneer men bedenkt dat Conscience van 1843 tot 1881. ieder jaar een nieuwen roman liet verschijnen en soms drie romans in een jaar, die alle een stuk Vlaamsch leven hebben beschreven, dan wordt het maar al

te duidelijk dat hij niet met voorliefde verwijlde in het fantastische en gruwelijke, het mysterieuse en angstwekkende, het middeleeuwsch-historische, de geliefde sfeer van de Europeesche Romantiek, maar met een overwegende productie blijk heeft gegeven van gedurig in contact te willen blijven met zijn volk en de nooden van zijn tijd te gemoet te komen. **Siska van Roosemael, De Loteling, Baas Gansendonck, De arme Edelman, De Plaag der Dorpen, Het Goudland, Menschenbloed, De Baanwachter, De Burgers van Darlingen** zijn zoovele verhalen die zich afspelen in onze steden en dorpen en waarin de tijdgenooten zich zelf zonder de minste moeite konden terugvinden.

De werkelijkheid van Conscience, wij moeten het bekennen, vertoont een zekere weekheid, omdat hij ze zag op een speciale manier en vanuit een bijzondere emotie. Het realisme, het naturalisme zijn daar later tegen in verzet gekomen, omdat zij de ziekelijkheid en het soms onechte ervan hadden leeren inzien. Maar heel zijn tijd voelde als Conscience en het is omdat hij de gevoelens van zijn tijd vertolkt heeft dat hij niet alleen bij het eigen volk, maar wij mogen zeggen, over heel Europa zulk duurzaam gehoor kon vinden.

Het al te nuchtere en materialistische van het realisme en het naturalisme zou overigens bij de jongere generatie een onvermijdelijke reactie verwekken, zoodat wij bij een Wies Moens, een Marnix Gysen, een Vercnocke van een neo-romantiek zouden mogen spreken. Het gevoelstij kwam weer op. Het geestelijke, het lyrische, het heroïsche zelf, moesten weer eens in eere worden hersteld.

De honderd boeken van Conscience getuigen er dan ook voor dat hij niet aan een voorbijgaande mode heeft gehoorzaamd, maar dat hij werkelijk van een buitengewonen schrijvershartstocht is bezield geweest. Zooals bij alle groote rasschrijvers is bij hem een wilskracht levendig gebleven om het steeds beter te doen en zulks niet alleen om wille der kunst zelf, maar om het hooger zedelijk doel zijn volk te onderwijzen, zijn volk den spiegel voor te houden van zijn zeden en gewoonten, zijn gezelschapstaal te boeken en de uitzichten van zijn land te verheerlijken.

Wat Conscience ten slotte van de romantici uit ander landen onderscheidt, - ik denk aan Walter Scott en Victor Hugo -

het is dat hij met zijn historische verhalen en legenden wat anders meende dan uiterlijk vertoon, dan gezochte tegenstellingen van subliem en grotesk en het uitpakken met het leelijke en monsterachtige. De helden die hij uit het verleden opriep moesten aan een diepvernederd volk weer zijn nationale fierheid, zijn rasadel teruggeven. Luidden de laatste woorden van **De Leeuw van Vlaanderen** niet als een ernstige vermaning aan zijn tijdgenooten? 'Gij Vlaming, die dit boek gelezen hebt, overweeg, bij de roemrijke daden welke het bevat, wat Vlaanderen eertijds was, wat het nu is en nog meer wat het worden zal, indien gij ook de heilige voorbeelden uwer vaderen vergeet.'

Een dergelijke uitlating adelt heel de Vlaamsche Romantiek, die overigens samentreft met de opkomst van de Vlaamsche beweging. Wat ons niet moet verwonderen. Want die beweging zelf was een romantisch verschijnsel van de edelste soort en de meest levenbarende kracht. Zij heeft het Vlaamsche volk weer tot een natie opgevoerd. Het opeischen van rechten voor den Vlaamschen mensch beantwoordt aan een gevoelstij, dat in de politiek, zoowel als in de literatuur, door de eeuwen heen kan worden waargenomen, want het kreeg zijn stuwkracht van de Fransche revolutie, met hare proclamatie van 'les droits de l'homme' en deze revolutie was zelf een verre uitlooper van het humanisme en de renaissance, het aldoor weerkeerende romantisme in den ruimsten en edelsten zin van het woord.

Pinksteren '38.

JOZEF MULS.

Conscience en het Buitenland

Voor de jongere generatie is de populariteit, die Conscience bij zijn leven genoot, iets legendarisch geworden, iets uit een ver verleden. Deze jongere generatie, althans de intellectueele, leest Conscience niet meer. Alle openbare herdenkingen ten spijt wordt Conscience wel degelijk miskend. Meer dan wat gemeenplaatsen hooren we ook op deze herdenkingen over 't algemeen niet en steeds worden we herinnerd aan zijn groote sentimentaliteit en aan zijn slechte taal. Maar vinden wij die zelfde sentimentaliteit niet terug bij zijn meest beroemde tijdgenooten en is de taal van onze tegenwoordige Vlaamsche dagbladen bijv. wel zoo héél veel beter?

Om ons vooroordeel tegenover den vader van de Vlaamsche letteren kwijt te raken kan het nuttig zijn even na te gaan, welken indruk hij in het buitenland heeft nagelaten.

Onder de schoonste blijken van sympathie, die Conscience uit het buitenland ontving, behoort ongetwijfeld de brief van Alexander von Humboldt, dien hij naar aanleiding van zijn Boek der Natuur ontving, een van zijn mooiste werken overigens, waarin verscheidene bladzijden voorkomen die nog in al onze bloemlezingen zouden moeten staan; maar vooral moet de vriendschap van Kardinaal von Diepenbrock hem een werkelijke steun geweest zijn. Deze von Diepenbrock was een typisch vertegenwoordiger van de romantiek. Hij was vrij laat en na een bewogen jeugd priester geworden, was zeer breeddenkend en stond daarom vaak aan vervolgingen bloot. Hij wisselde met Conscience uitvoerige brieven over hun intiem leven en schreef hem over zijn geliefkoosde Italiaansche en Spaansche dichters, vooral over Lope de Vega en Calderon. Met geestdrift heeft hij enkele verhalen van Conscience vertaald. Vlekkeloos is deze vertaling niet. Als platduitscher heeft hij zich enkele keeren vergist en heeft hij bijv. ‘onbeleefd’ in ‘onbeliebt’ overgezet.

Er werd in geen taal meer van Conscience vertaald dan in het Duitsch. Deze vertalingen waren meest in handen van christelijke uitgevers, behalve dan de ‘Leeuw van Vlaanderen’, die algemeen als jongensboek verspreid werd en thans nog herhaaldelijk wordt herdrukt.

De Fransche vertalingen zijn over 't algemeen beter dan de Duitsche en als ik een raad mocht geven aan iemand die zich nog eens rekenschap zou willen geven van de werkelijke litteraire waarde van Conscience, zou het zijn om enkele van zijn boeken te herlezen in de Fransche uitgave van Calmann-Lévy. De onvol-komendheden van de oorspronkelijke taal zijn hier weggevallen en de vlotte leesbaarheid wordt bevorderd doordat hier en daar wel een detail is weggelaten, Kenteekenend is het, dat in het Fransch bijna overal het bidden werd geschrapt, waartoe de heldinnen van Conscience op zoovele plaatsen overgaan. Als wij bijv. in den oorspronkelijken tekst lezen:

‘Buiten de deur, omhelsden de beide vrouwen elkander en wisselden nog eenige blijde woorden. Martha volgde den jager naer het bosch, en Katrien hief in de duisternis de handen ten hemel, om Gods bescherming voor de dochter van haren kapitein af te smeeken.’

dan wordt dat bij den vertaler het volgende:

‘A la porte les deux femmes s'embrassèrent et échangèrent encore quelques paroles; puis Marthe suivit le chasseur à travers le bois.’

De catalogus van de Consciencetentoonstelling in 1912 gaf een noodgedwongen onvolledig overzicht van de vertalingen, die van Conscience verschenen in het Duitsch, Fransch, Engelsch, Deensch, Italiaansch, Spaansch en Poolsch. Hij vermeldt de ‘Sammlung ausgewählter Schriften’ die in 19 deelen verscheen bij Aschendorff te Münster, van 1887 tot 1910, de volledige uitgave van Michel Lévy Frères (1854-1898) en die van Calmann-Lévy van 1886-1888.

De heer G. Schmook, Conservator van het Museum van de Vlaamsche Letterkunde te Antwerpen, deelde mij mede dat hij 53 Duitsche vertalingen van den ‘Leeuw van Vlaanderen’ heeft

kunnen opsporen, 13 Fransche, 3 Engelsche, 3 Poolsche, 1 Finsche en 1 in het Esperanto.

E. DE BOCK.

***

P.S. - Na het schrijven van deze enkele regels heb ik de hand kunnen leggen op een nummer van het Engelsche tijdschrift 'The Spectator' van 20 October 1883, waarin de bekende journalist Frank Harris, wiens memoires zooveel opgang hebben gemaakt en verleden jaar ook in het Fransch verschenen zijn bij de Nouvelle Revue française, Conscience herdenkt.

Frank Harris begint zijn artikel als volgt:

'The novelists who stood highest in the estimation of the present generation of readers are rapidly disappearing. It almost seems as if envious Time, passing over the cyphers, were determined to obliterate, first of all, the indicating figures. A couple of weeks ago, we had to deplore the death of Tourgénief; we are now forced to speak of Hendrik Conscience as gone from us. Neither of these men will soon be forgotten, yet were we compelled to choose between their respective claims to grateful memory, we would venture to assert that the sweet healthfulness of the Fleming is more valuable to humanity than the rare literary talent of the Russian.'

Verder vergelijkt hij Conscience met George Eliot en 'De Loteling' met 'The Mill on the Floss'. De vergelijking schijnt mij interessant genoeg om ze eveneens aan te halen:

'There is, indeed, a difference of race between Maggie Tulliver and Trine (short for "Catherine"); a difference, too, in the cadre of the picture, for Trine is a peasant-girl who can only write with infinite difficulty; but yet we venture to think that no other hand in Europe in the last forty years could have given us Trine, save only the hand of George Eliot. As Gretchen is the perfect German peasant-girl, so Trine is the ideal Flemish one; and if both George Eliot and Conscience are greatly inferior to Goethe, their place is yet high enough, for they both stand in the first rank of European novelists. The fountains, too, of their enthusiasm may be traced to a common source; that "love of man" which was the

religion of the Englishwoman, resulted often in effects closely resembling those due to the Christian sympathy with all that suffers so deeply felt by the Fleming. This comparison with George Eliot is the best we can make. In both, there is the same humour, the same exactitude of healthy realism; in both, the realism is used as a foundation on which to rear a superstructure of emotion and thought; their methods are similar, it would ill become an Englishman to compare the results. Yet it may be said, in regard to style, that while the instrument used by George Eliot is far superior to that used by Conscience, the Fleming is undoubtedly the greater artist. To the homely vigour of the Teuton he has added the gracefulness, the measure, which are peculiar to the best French prose.'

Rond Conscience's historische Romans

Van de eischen, door Prof. Huizinga gesteld opdat het historiebeeld een zoo groot mogelijke stabiliteit zou bezitten: verfijnde wetenschappelijke methode, geschoold gezond verstand, intuïtie en ethisch waarheidsbesef, werd de eerste door Conscience ontbeerd, zoodat hij niet onder de historici kan geklasseerd worden. Maar wanneer, volgens Bartstra, de geschiedkundige iemand is, die tracht inzicht te geven in de wording en verandering van het verleden, tot het heden toe; mede met het doel bij den mensch of de menschelijke gemeenschap, waartoe hij zich richt, krachten te wekken tot behoud van het Leven, liever nog: tot het doen ontstaan van Nieuw Leven, dan verdient Conscience den eeretitel van eersten en grootsten ‘geschiedschrijver’ van Vlaanderen. De Geest der Geschiedenis bezielde hem en doordeesemde zijn historische romans, waarvan de figuren de gevoelens en de opvatting der Romantiek met lijf en ziel toegedaan waren. Het lag niet in zijn aard het verleden ‘precies’ te ontleden; zij, die dit wel beproefd hebben, als een Dahn, een Freytag, een Ebers, verloren uit het oog, dat de historische roman zoowel een dichterlijk kunstwerk als een geschiedkundig beeld behoorde te schenken, wat onmogelijk bleek zonder volkomen samensmelting van de persoonlijkheid en de fantasie van den schrijver met de historische feiten. Het verleden moest vleesch en bloed verleend worden, zonder pedantisme in de voorstelling. Het gevoel voor recht en onrecht, voor het edele en het lage, voor schuld en boete, evengoed in het bestaan der volken als der individuen, stralend uit Conscience's oeuvre, werd een bron van vaderlandsch idealisme, dat de belangstelling in het leven van het voorgeslacht oneindig verhoogde en geestdriftig stemde voor de helden uit vervlogen tijden. Onschatbare moreele waarden en deugden werden zoo opnieuw gekoesterd, die mede

ons volk er van zouden weerhouden onder te gaan in zielloos materialisme.

De geschiedenis, naar het woord van Prof. Geyl, behoort niet alleen toe aan de vakgeleerden, op voorwaarde, dat de literator ‘niet denke, dat hij het den vakman verbeteren kan door heel het moeizaam voorwerk van feiten en verhouding vaststellen over te slaan en er met zijn fantasie en woordenrijkdom wel te komen.’ En dat nu heeft Conscience nooit gedacht; integendeel, hij zag steeds met het meeste ontzag naar de officieelen op, kwam niet in opstand tegen hun bevindingen en ‘fantazeerde er nooit zoo maar op los’, noch ‘redeneerde, tot het u wemelde.’

Tot op heden is hij onze grootste Vlaamsche historische romanschrijver gebleven. Noch de St. Genois, De Laet, Zetternam, Van Kerckhoven, Ecrevisse, Snieders, Sleeckx, Ronsse, Van Cuyck, De Potter, Janssens... tot Kenis, Crick, Scheirs en de Pillecijn toe, vermochten het hem te evenaren. Door Noordneder-landsche romanciers als Drost, Oltmans, Van Lennep, Bosboom-Toussaint, Schimmel, Mulder, Van Limburg-Brouwer en Wallis werd hij niet onttroond.

Van Oordt, Prins, Couperus, (men herleze Querido's ongenadige critiek op Couperus' historisch neo-romantisme), Querido, Van Schendel, Van Moerkerken en Van Praag bezitten niet voor Nederland die grootsche beteekenis, welke Conscience voor Vlaanderen heeft: staan als maatschappelijke krachten niet zoo hoog.

Dr. H. Bock en Dr. K. Weitzel in hun in 1921 verschenen studie, ‘Der historische Roman als Begleiter der Weltgeschichte’ geven de ontleding van de gewichtigste literair-historische producten van 400 auteurs van alle landen en tijden; zij citeeren slechts twee onzer landgenooten in deze bonte eereschaar: Hendrik Conscience en Charles De Coster.

Dr. V. Fris getuigt: Nauwgezet - il faisait tout avec ‘conscience’ - was zijn onderzoek der getuigenissen en der plaatsen, der geschiedkundige gronden. Schildert hij het tafereel eener politieke beweging, zoo knoopt hij die vast aan de redenen, die haar onvermijdelijk maakten, aan den tegenstand van rassen, den strijd van klassen, den kamp van vijandige partijen. Zijn

vindingrijkheid toovert hem het verleden voor de oogen; de dichterlijke intuïtie verhielp ruimschoots aan hetgeen hem aan ‘geleerdheid’ ontbrak.

Hijzelf houdt ons voor, dat een roman ‘nooit de benaming van historisch verdient, zoohaast hij gekende namen bezigt tot daden en intrigues, welke de geschiedenis geheel vreemd zijn en hij dus de beelden der helden verwringt en vervormt om hen een gewone rol in een uitgevonden stuk te laten vervullen. De vaderlandsche eerbied, welken wij onze groote voorouders toedragen, zou ons beletten zoo te handelen, indien onze literarische denkwijze zelve ons niet een ernstigere baan aanwees, wanneer er voor 's lands roem en niet uit enkel behaagzucht moet worden gearbeid. Om aan dit grondbeginsel getrouw te blijven, hebben wij overal het historische met het romantisme op zulke wijze in verhouding gebracht, dat ze beide lichtelijk van elkander kunnen gescheiden worden.’

Tegenover Snellaert noemt Conscience de geschiedenis ‘een graf waarin de lijken der voorvaderen nevens elkander geschikt liggen; daarom verveelt zij somtijds en laat het hart koud, omdat zij de lezers slechts het rif van een lichaam aantoont. De romantische schrijvers, ook de dichters, nemen een dier ontvleeschde geraamten, omkleeden hetzelve met ronde spieren en kleuren het roosverwig of bruin volgens kunne of inborst. Nu blijft het ons vrij (gaat hij voort), dit lichaam zulke uitwendige vormen, als het ons belieft, te geven en het door de beeldingskracht op onze wijze te doen denken, spreken en handelen, alsof het met een nieuwen levensgeest bezield ware. Dit kan niet gebeuren, zonder de uitvinding van tusschenvoorvallen, die de onderscheidene aanhalingen der kronijken tot een geheel te zamen brengen.’

Als wij Conscience als schrijver van historische romans beschouwen, dan zien we hem niet alleen als een verdienstelijke persoonlijkheid te midden van de talrijke andere Europeesche meesters van het geschiedkundige verhaal, zegt onze betreurde Maurits Sabbe; wij zien hem ook, in het licht van gansch eigen verdiensten, zich uit die schaar afzonderen en nader tot ons komen. Hij is inderdaad iets meer dan een volgeling van Victor Hugo of Walter Scott. Als men alleen het oog vestigt op de uiterlijke verwantschapstrekken van den historischen roman, zal men der-

gelijk oordeel wel kunnen verdedigen, doch dan zal dit geschieden bij miskenning van het hoogste, dat een dichter in zijn werk leggen kan: het ideaal van zijn hart en geest. Bij alle overeenkomst met uitheemsche historische romanschrijvers bezit Conscience iets, dat hem gansch eigen is, iets, dat hij onder allen bijna gansch alleen heeft bezeten. W. Scott en de andere meesters van het genre streefden alleen esthetische doeleinden na en buiten het enkele schoonheidsgenot hebben zij aan hun volk niets geschonken. Anders is het gesteld met Conscience. Hij voelde zich niet alleen kunstenaar, doch ook geroepen om zijn vervallen volk tot een hooger leven op te wekken. Hij wilde aan de gemeenschap, waarin hij leefde, een ideaal geven, hij wilde haar hoop wekken, haar schreden leiden en haar wil stalen. Daarin is hij geslaagd. Zoo de Vlamingen thans het bewustzijn van hun eigenaardigheid terugvinden en vol hoop en vertrouwen weer aan het opbouwen van een eigen cultuur zijn begonnen, dan is dit voor een aanzienlijk deel het werk van Conscience. Hij is in het epos van het Vlaamsche verleden de vonken gaan halen, waarmede hij in de harten der hedendaagsche Vlamingen het verlangen naar een schooner toekomst deed oplaaien. Zoo kregen zijn historische verhalen een levenwekkenden epischen geest, die in andere soms veel kunstvoller uitheemsche romans ontbreekt. Het heden schonk geen stof tot opbeuren, alleen tot verbittering en geklaag, en daarmede wekt men geen volk. Conscience moest dus terug naar het verleden. Hij wilde onder de werking van dit middeleeuwsch verleden de wedergeboorte van het Vlaamsche bewustzijn doen ontstaan, zooals Potgieter dit bij zijn landgenooten poogde te doen onder de werking van het 17e-eeuwsch Hollandsch verleden. Al leefde Conscience met zijn historische romantische dichterdroomen in het verleden, toch heeft hij het heden nooit een oogenblik uit het oog verloren. Door het verleden op te wekken in bewogen episoden en door het oproepen van groote populaire gestalten uit de historie werkte Conscience voor Vlaanderens toekomst. Zijn historische romantiek is in het Vlaamsche werkelijke leven overgegaan, en al hebben wij, Vlamingen van de 20e eeuw, een heel andere, reëeler opvatting van de volkskracht, al zijn wij aan het historisch-vaderlandsch sentimentalisme geheel ontgroeid, toch is het onze plicht te erkennen, dat die historische romantiek van Breidel, de Coninck, Arte-

velde, den Blauwvoet, de Kerels en de andere scheppingen van Conscience heilzaam heeft gewerkt op de ontwikkeling der Vlamingen en ons voor een groot deel heeft gemaakt tot wat we thans zijn.

Zoo verstond Conscience de geschiedenis, schrijft Max Rooses: niet een opsomming van feiten, maar een ontrolling van daden met een verheven moraal.

In seinen historischen Romanen sind die Taten und Leiden des vlämischen Volkes, seine glänzenden Heldengestalten verkörpert, und die mannhaften Taten im Dienste der Unabhängigkeit, die Biederkeit und zündenden Beredsamkeit dieser Volkshelden, findet sich mit der überzeugenden Wahrhaftigkeit und einfältigen Treue eines zeitgenössischen Chronisten geschildert, verklaart Gustav Daunehl, terwijl Dr. Georg Goyert beduidt:

Conscience greift zurück auf Flanderns grosse Vergangenheit, er nimmt seine Stoffe aus der Zeit der flandrischen Heldengrösse, er gestaltet diese Stoffe um, sieht sie in dem Masse seines Könnens durch das Auge des Dichters und schafft so für sein Volk ein Neues, das in seiner Wirkung viel packender und eindringlicher ist als die immerhin trockene Arbeit der Gelehrten.

Volkomen toepasselijk op Consciences persoonlijkheid en arbeid blijven Querido's woorden: Oude tijden doen herleven in een kunstwerk, is een zaligheid en eischt een reconstruktief talent van volle geestes- en zielsrijpheid. Merkwaardig, hoezeer bij ieder schrijver, die samenhang en leven van vroegere werkelijkheid door instinct en intuïtie reconstrueert, eigen aard en wezen zich compleet afspiegelen in zijn wijze van werken, menschen zien en ontleden, en in den opbouw der zeden-karakteristiek. Historisch doordringende tot alle hulpbronnen en gegevens, waarover hij door studie beschikken kan om zulk een voorbijgeganen tijd te zien, zal hij toch immer periode en mensch alleen dat psychisch-innerlijke en eigene kunnen meegeven wat hem geestelijk zelf karakteriseert. Neemt nu een schrijver met lust tot het verleden, een stof waaraan hij de volle ontwikkeling van al zijn vermogens kan geven, en brengt hij tegelijkertijd hiermee de geheele stof tot een bezield leven, dan is er een harmonische uiting te verwachten en een evenwichtig kunstwerk.

Over de talrijke historische bronnen, waaruit Conscience putte bij het opstellen van zijn 14 geschiedkundige romans en novellen (‘Koning Oriand’, ‘De Minnezanger’ en ‘Hugo van Craenhove’ buiten beschouwing gelaten, wijl zij volkomen overheerscht worden door het legendarisch element) weidt de geleerde historicus Dr. V. Fris afdoende uit in zijn voortreffelijke studie dienaangaande in het verzamelwerk ‘Hendrik Conscience, Studiën en Kritieken’; we gaan ze dus niet opnieuw opsommen en bespreken.

Een geschiedkundige roman was Concience's eerste letterkundig produkt, ‘In 't Wonderjaar’ 1837, eigenlijk niet, maar een romantische beschrijving van de beeldstormerij te Antwerpen in 1566, met de uitspattingen, die er op volgen, een samenzwering en een hagepreek, die er aan voorafgaan.

Zijn afkeer voor de Spaansch-katholieke tiranie blijkt uit elke bladzijde; de Geuzen zijn in alles de helden en de roovers uit het Zoerselbosch niet veel minder. In de tweede bewerking van dit boek (‘Het Wonderjaar’ 1843) krijgen, zooals men weet, de Malcontenten gelijk, wanneer zij feitelijk de vaderlandsche zaak verraden; de Spanjaarden zijn niet meer zulke beulen; de beeldstormerij wordt overdreven; de Protestanten spelen de leelijke rol; de priesters worden schrikkelijk vervolgd; de Geuzen zijn roovers, vagebonden, bloeddorstig, verguizers van den waren godsdienst. Pater Franciscus slaagt er in de misleide Zuid-Nederlanders te overtuigen van hun dwaling, daarin bestaande de Spanjaarden te bevechten... Conscience vond het noodzakelijker zijn taalgenooten Vlaamschgezind te maken dan liberaal; ook het opkomend socialisme zal hem later niet geestdriftig stemmen; om zijn doel te bereiken, was het voordeeliger het katholicisme achter zich te hebben. Zoo is zijn moeilijk pogen gelukt en heeft hij zijn volk leeren lezen. Om Conscience's ‘Dichtung’ afdoende te toetsen aan de historische ‘Wahrheit’ sla men er Dr. R. van Roosbroeck's ‘Het Wonderjaar te Antwerpen 1566-67’ op na.

...Over ‘De Leeuw van Vlaanderen’ (1838), waarvan we nu de honderdjarige verschijning met zooveel geestdrift vieren, den ‘Bijbel’ der Vlaamsche Beweging, getuigt Prof. A. Vermeylen: Door een **zeker** instinct gedreven, (J. Meire heeft het over Consciences bewonderenswaardig opportunisme) ontleende Conscience zijn stof aan het meest dramatische en roemrijkste feit onzer

geschiedenis, den Guldensporenslag, waarin ons volk zichzelf veroverde, waaruit ons nationaal bewustzijn geboren werd. Het is niét de daad van een vak-literator, die met archeologische belangstelling allerlei historisch materiaal moeizaam ineenzet, met de zelfingenomenheid van den historicus, die altijd boven zijn onderwerp staat; neen, het is een meegaan, een meeleven met helden en gebeurtenissen, dat alleen mogelijk was bij een schrijver, die het werk als geheel in zijn verbeelding en in zijn gemoed droeg. De echte held van het boek is het Vlaamsche volk zelf. Dat onderscheidt ‘De Leeuw’ van alle historische romans, die de Europeesche romantiek ons toen geschonken heeft. Conscience schildert in de eerste plaats den strijd van een ras, dat zich vrij vechten wil, zichzelf weer meester worden; dat doet hij op 't historische oogenblik, dat de zucht naar zelfstandigheid in zoovele gemoederen wakker werd.

Dr. Fris staat er over verbaasd, dat een 25-jarige jongeling, in het Vlaanderen van 1837, zulke zucht naar stipte documentatie betoonde. In dit opzicht staat Conscience naast Walter Scott, wiens bezorgdheid voor nauwkeurigheid en locale kleur zoo hoog wordt geprezen. Conscience was geen geschiedenis-onkundige en verdient niet den glimlach, die nog steeds op de lippen van ontwikkelde Vlamingen zweeft, als men van de historische waarde van ‘De Leeuw van Vlaanderen’ gewaagt. Ontegensprekelijk heeft Conscience de geschiedenis willen trouw blijven voor de uiteenzetting der gebeurtenissen; hij heeft de persoonlijkheid van zijn helden niet opzettelijk gewijzigd, noch het karakter der feiten. De rol, die hij zijn hoofdfiguren laat spelen, is geen uitvinding van zijn fantasie. De fouten, waarvan men hem beschuldigt, zijn begaan door de kroniekschrijvers van de vervlogen eeuwen en de historici van Concience's tijd. Wat er ook van zij, nooit meer zal een historisch werk, hoe geleerd ook, Concience's voorstelling van de gebeurtenissen van 1302 bij het Vlaamsche volk in zijn breede lagen wijzigen.

Dr. J. Van Mierlo is eveneens overtuigd, dat wat ook Conscience's verbeelding hem buiten de feiten der geschiedenis hebbe verschaft, de groote opvatting dier gebeurtenissen, zooals Conscience die heeft voorgesteld, steeds de Vlaamsche zal blijven.

En Lode Monteyne oordeelt; Conscience heeft het eerst den

Slag der Gulden Sporen in zoo fel contrasteerende kleuren geschilderd, dat zijn levendige voorstelling der feiten, alhoewel niet heelemaal strookend met de historische waarheid, algemeen door het Vlaamsche volk werd aanvaard en gelden bleef. Zelfs al waren de gebeurtenissen van 1302 even mythisch als diegene, welke Homeros in zijn Iliade verhaalt, dan nog zouden alle Vlamingen den Sporenslag herdenken, wijl zij aan dit feit een symbolische beteekenis toekennen, die, dank zij vooral Conscience, tot de traditie van ons volk is gaan behooren.

De motieven, welke de wetenschap hem had geleend, verstrengelden zich met de thema's, welke hij te danken had aan zijn omgang met de flaminganten van het eerste uur, met voor hem actueele vaderlandsche en Vlaamschgezinde bespiegelingen, wier gloed de historische stof bezielde. Tusschen heden en verleden ontstond in zijn scheppenden geest een wisselwerking, welke de waarde van het historische feit en van de historische kleur niet aantastte, doch beide een zinnebeeldig belang leende, dat zelfs voor de toekomst zijn bestaansrecht handhaafde.

Schilderde W. Scott het verleden om het verleden, zoo schilderde Conscience dit verleden om het tegenwoordige en de toekomst; de schrijver van Waverley beminde de riddertijden, de verloopene eeuwen, om hun eigen schoonheid en grootheid; Conscience beminde de luisterrijke daden van het voorgeslacht als moetende ten prikkel strekken aan het nageslacht. W. Scott nam feiten uit de geschiedenis en zegde: Zoo uw vaderen; Conscience voegde er bij: Zoo moeten de zonen zijn. Scott's drijfveer was liefde der oudheid; die van Conscience vaderlandsliefde. Daaruit vloeit voort, dat Conscience nooit in het gebrek van Scott valt: het overtollig afschilderen van al wat tot de vorige eeuwen behoort. Om het best zijn doel te bereiken, het vaderlandsch gevoel te ontvlammen door het verhalen der wonderlijke daden der voorvaderen, moest hij zoo dicht mogelijk bij de geschiedkundige waarheid blijven (Prof. Heremans).

Conscience studeerde hiervoor de geschiedenis bij meer dan twintig oude en moderne historici, te beginnen met Delin's leerboek ‘Histoire de Belgique’, waarin hem de Brugsche Metten en de figuur van de Coninck opvielen; (men herinnert zich zijn onder-meesterschap bij dezen Antwerpschen paedagoog); daarop volgde

de ‘Bataille de Courtrai ou des Eperons d'or’, de eerste wetenschappelijke verhandeling over den Guldensporenslag, in 1834 van de hand van den Gentschen archivaris Voisin verschenen, en die steunde op de gegevens van Goethals-Vercruyssen. Conscience bereisde West-Vlaanderen als vorscher; hield een drukke briefwisseling met de interessantste geschiedkundigen van zijn tijd. Zijn voornaamste bronnen waren: ‘Die Excellente Cronike van Vlaenderen’, en de ‘Spiegel Historiael’ van Lodewijk van Velthem. Hier dient Maria Berthout van Berlaer, de begunstigster van van Velthem, de edele weduwe van Jan Berthout, ridder van Jan II van Brabant, herdacht; zonder haar zouden we geen Spiegel Historiael gekend hebben en Conscience in dit geval nooit zijn ‘Leeuw van Vlaanderen’ zijn begonnen.

De resultaten der jongste (1935) onderzoekingen van Majoor Baron Maurits de Maere stemmen op alle punten met het verhaal van den Brabantschen pastoor overeen. Zijn grondige kennis van de gebeurtenissen, van de ligging en de samenstelling der legers, van de aanvallen en de wapenfeiten, wijst er op, dat Lodewijk van Velthem zijn inlichtingen uit allereerste hand moet hebben gehad, en dientengevolge de zekerste en geloofwaardigste bron is over de omstandigheden van den strijd, al verdienen ook de Annales cujusdam Fratris minoris Gandavensis, geschreven omstreeks 1310, veel waardeering.

De opzoekingen van Baron de Maere werden door commandant Rufin Wittenberg aangevuld en samengevat in een bijdrage die in de Handelingen van den Koninklijken Geschied- en Oudheidkundigen Kring van Kortrijk (1936) gepubliceerd werd.

De figuren van Breidel en de Coninck werden naar het voorbeeld van de ‘Cronike’ (en van de oude Fransche historieschrijvers) op den voorgrond geplaatst, niet om de Vlamingen, zooals de vreemden deden, wegens hun lagere afkomst, belachelijk te maken, maar om tegenovergestelde redenen. Een geringe afstamming was voor hen een oorzaak van meer eer en glorie, en om wille van hun symbolische rol moesten Breidel en de Coninck tot mannen van het volk gemaakt worden, wat met de waarheid klopt. Zij verpersoonlijken Conscience's patriotisme en dragen zijn denkbeelden over volk, vaderland en staatkunde, zegt zeer juist E. De Bock, die ‘De Leeuw van Vlaanderen’ vergelijkt met een politiek

pamflet, door zijn inhoud, door het uitvoerig actueel betoog, dat er aan voorafgaat en door de plechtige slotwoorden.

De geschiedenis van het Vlaamsche verleden was voortaan geen gesloten boek meer voor ons volk, besluit De Bock, en met gretigheid zou het later grijpen naar Jacob van Artevelde en de andere historische romans, waardoor het zijn geestelijken horizon zou verruimen; de gemeene man wist er spoedig meer van dan menig Belgisch journalist.

De Guldensporenslag, zooals Conscience hem beschreef, moge nu voor de angstvallige geschiedenis waarheid of fictie zijn, voor ons Vlamingen van thans, verklaart Prof. Leurs, blijft hij een culmineerende episode uit den heroïschen zang, die als een eerste weksignaal over het pas weer verdrukte land klonk en dat nog tientallen jaren lang loome geesten zou doen beseffen, dat zij iets anders waren dan knechten van een ander volk.

De historici zullen namens de wetenschap tegen de dichterlijke voorstelling van Conscience in verzet komen. Zij zullen geleerd betoogen, om te bewijzen, dat Conscience's voorstelling er een simplistische is, dat men de sociale toestanden niet uit het oog moet verliezen, dat velerlei omstandigheden tot de zegepraal der Vlamingen hebben medegewerkt, en zelfs de communisten verstaan de spitsvondige kunst den klauwenden leeuw in hamer en sikkel om te tooveren. Trouwens, het nationale beginsel omsluit noodzakelijkerwijze het sociale. - Maar het is niet voor klasse-belangen, dat uit de meest verwijderde hoeken van het land het volk te wapen liep. Het was voor de eer en de waardigheid der volksgemeenschap; het was uit nationaal gevoel (Van Puymbrouck).

Geschiedkundigen als Prof. Ganshof, Drs. Prims. Van Roosbroeck, Delfos en Brans wijzen op de voorname rol, door dit motief in 1302 gespeeld; ook Pirenne en Fris stelden het vast. Conscience beging derhalve geen dwaling, toen hij honderd jaar geleden dezen gewichtigen factor als drijfveer voor de gebeurtenissen in het Vlaanderen van de XIVe eeuw in het licht plaatste.

Historici, die beweren, dat de vaderlandsliefde, het nationaal gevoel, in de 14e eeuw nog niet bestond, vergissen zich. Het is de eendrachtige strijd der verschillende Vlaamschbewuste volksgroe-

pen: ridders, burgers, kloosterlingen, arbeiders en boeren, die allen zich één voelden en vastbesloten om den dwingeland te verdringen.

Die Geschichte ist der Idee der Vaterlandsliebe durchaus dienstbar gemacht, und wenn sie auch in ihrem Kerne nicht angetastet wird, so wird sie in den Einzelzügen ihr doch durchweg angepasst. Die Ereignisse sind zwar geschichtlich, aber die treibenden Beweggründe bei Führern und Volk erscheinen im Roman verklärter als in der Geschichte. Wir wissen jetzt, dass das Verhältnis zwischen Fürst und Volk in Flandern keineswegs so ideal war, wie Conscience es geschildert hat. (we wijzen hier op het parallelisme tusschen Concience's loyauteit tegenover Leopold I en deze zijner helden tot het huis der Dampierre's), dass nicht nur ideale Vaterlandsliebe zur Erhebung führte und Opferwilligkeit sie trug, sondern auch starke materielle Interessen hineinspielten. Hier andere (haast louter ideëele) Farben einzusetzen war der Dichter um so mehr berechtigt, als zu seiner Zeit die Güldensporenschlacht völlig vergessen war und schwerlich ein halb Dutzend Flamen lebte, welches die treibenden Motive bei jenen Ereignissen genauer kannte. Natürlich sind die Nachrichten der Quellen auch durch Einzelheiten vielfach ergänzt, doch die Handlung hat dadurch nur gewonnen. (Prof. Fr. Jostes).

Dat we in den ‘Leeuw’ stooten op uitlatingen, toepasselijk op de toestanden in Vlaanderen na 1830, is maar logisch. Het inpalmingsgevaar vanwege Frankrijk bleef bestaan, al was het niet meer op de wijze van 1302. Vergeten we niet, dat de Fransche burgerij het Louis-Philippe niet kon vergeven een pacifistische politiek te voeren en daarom ook de democraten zal behulpzaam wezen in 1848 bij het verwezenlijken van zijn val.

Conscience, kortom, heeft de geschiedenis ondergeschikt gemaakt aan de idee van de vaderlandsliefde en in dit licht de roemrijkste dagen van het Vlaamsche volk beschreven en van nieuw leven doen tintelen. Het denken en handelen van zijn hoofdfiguren staan in de innigste betrekking tot deze gedachte.

Ter eere van Conscience's ‘Leeuw’ weze vermeld, dat men Robrecht van Bethune geen ‘consequent pro-Fransche’ politiek kan aanwrijven, daar hij steeds ‘gemokt’ heeft over den afstand van Waalsch-Vlaanderen; overigens duurden de vijandelijkheden voort tot in 1320. Toen onderwierp hij zich (81 jaar oud), daar

hij inzag, dat, moest de strijd aanhouden, Vlaanderen het onderspit zou delven en voor goed zijn zelfstandigheid verliezen. Vriendschap voor Frankrijk heeft hij niet gekoesterd. Hij dacht er niet aan de patriciërs in hun vroegere macht te herstellen; de arbeiders behielden hun vereenigingsrecht en de vrijheid om handel te drijven. De graaf stelde regelmatig samengestelde bestuurslichamen aan, waarin poorters en ambachtslieden hun vertegenwoordigers hadden. Hij weigerde begraven te worden in de abdij van Flines (bij Rijsel), omdat zij in Fransch bezit was, en verkoos de Vlaamsche aarde (St. Maartenskerk te Ieper).

Dat de gebeurtenissen van 1302 buiten hun feodaal en hun nationaal ook een sociaal en een internationaal karakter droegen, was tot de historici van 1838 niet of onvoldoende doorgedrongen. Nu bevestigt Prof. Ch. Terlinden, dat de overwinning der Vlaamsche gemeenten op Filips den Schoone het mislukken beteekende van de eerste Fransche poging om den linker Rijnoever te bemachtigen.

Het inzicht van Conscience was toch genoeg geschiedkundig, opdat Prof. Heremans in den ‘Leeuw’ eerder romantische geschiedenis dan een historischen roman zou bespeuren en I. Kuranda uitroepen: ‘Der Löwe von Flandern ist mehr enthousiastisch scenirte Historie als poetisches Produkt’, zienswijze, waarbij ook Polak en Kalff zich aansloten.

Een ernstige critiek op de door Conscience gebezigde methode is die door Eug. De Bock geuit, waar deze er zijn spijt over uitdrukt, dat de schrijver geen ruimer gebruik gemaakt heeft van den ‘Spiegel Historiael’. Een prachtvondst blijft in ieder geval het omtooveren van den St. Joris, van van Velthem, die de Vlamingen op het benardste oogenblik komt helpen, in zijn ‘Leeuw van Vlaanderen’, wiens verschijning, na zijn ontsnapping uit de Fransche gevangenis, de zegepraal op den Groeningerkouter verwezenlijkt. Sommigen meenen, dat Conscience's zwarte ridder zijn voorbeeld trof in Richard Leeuwenhart uit Scott's Ivanhoe, die, door niemand geweten, uit het Heilig Land was teruggekeerd, en in de steekspelen zwaar gemaskerd verscheen om de vijanden neer te vellen, die zich voor zijn lans vertoonden.

De Coninck vooral verkondigt Conscience's staatkundige ideeën; hij en Breidel streden in den Guldensporenslag meer op

den achtergrond, daar waar Conscience, in overeenkomst met de werkelijkheid, Jan van Renesse, Willem van Gulik en Gwijde van Namen als aanvoerders doet optreden.

Dat de 'Leeuw van Vlaanderen' een politiek manifest zou zijn tegen de Walen gericht, kunnen wij niet beamen. Wij zien niet in, dat dit zou moeten blijken uit de beroemde voorrede:

Het is voor een Staatsbestuur lastig twee onderscheidene volken onder een scepter met dezelfde wetten, dezelfde voordeden te verschaffen. Elke maal, dat er iets in het belang van een der verschillende deelen gedaan wordt, baart dit opspraak in het andere gedeelte; wij hebben dit ten tijde van Koning Willem zien gebeuren en dit heeft zich onder het tegenwoordig Rijk reeds menigmaal voorgedaan. Indien het Staatsbestuur een smelting wil pogen, dat men dan de meerderheid der Natie ten grondslag neme of dat men elk het zijne late, dat is billijk en rechtvaardig; de Walen, welke in ons Vlaamsch land geen ambten bezitten, zullen dit niet ontkennen. Ik vraag het de Luikenaren: indien men hun kwam voorstellen hun ouden en beruchten naam voor een ander te verlaten, indien zij gewaar werden, dat men het kenmerk, dat hen onderscheidt, wilde te niet doen, of zij dit gedoogen zouden? Ik ken het karakter der Luikenaars, daar ik lang genoeg in hun stad gewoond heb, en weet dat zij zich uit al hun macht daartegen verzetten zouden, want zij zijn met een vurigen volksgeest bezield. Als broeders dan, zullen zij de stem van een Vlaming niet miskennen, en in hun hart de verrechtvaardiging zijner woorden vinden.

Voor de welvaart van mijn Vaderland, voor den bloei van den koophandel en de nijverheid is mij niets dierbaarder dan de staatkundige rust; daarom heb ik het op mij genomen, voor zooveel het in mijn macht is, de oogen van het Staatsbestuur te openen voor de onmogelijkheid van het willekeurig doel, dat het zich voorstelt te bereiken; ik heb willen bewijzen, dat het veel beter ware dit zaad van oneenigheid en van haat onder het volk niet te storten, opdat het tegenwoordig bestuur zich de verantwoordelijkheid van een kwaadvoorspellende toekomst niet op den hals hale. Het is nog tijd om recht te doen aan wie het behoort; later wordt toegeving, zwakheid en vrees; men weet bij ondervinding hoe snel de gramschap van het volk groeit en wat gevolgen dezelve altijd heeft. Men merke hier aan, dat ik door Staatsbestuur geens-

zins den doorluchtigen persoon Zijner Majesteit den Koning, versta; reeds menigmaal heeft onze Vorst betoond, dat het Hem meer behaagt over een Volk, dat zich eerbiedigt, dan over een weifelende Natie te heerschen. Terzelfdertijd wete men, dat ik de Walen, als volksgedeelte beschouwd, niet wil te na spreken; zij hebben hun waarde als wij en zijn onze staatkundige broeders, maar mogen in geen geval onze beheerschers worden. Dit recht hebben zij nooit gehad en zullen zij nooit verkrijgen...

Het gaat in ‘Den Leeuw van Vlaanderen’ tegen de Fransche bewindhebbers en tegen de ‘Franskiljons’. Dit standpunt neemt Conscience ook in in ‘Jacob van Artevelde’, in ‘De Boerenkrijg’, in ‘De Kerels van Vlaanderen’. Hij kende Vlaanderens vijanden in 1302; hij kende ze ook in 1838, in 1849, in 1853, in 1870. Niemand heeft intuïtief historisch zoo juist gevoeld als hij; de politieke en militaire suprematie over de Europeesche wereld was nog in Frankrijks bezit; het gevaar voor inpalming bleef bestaan. Eerst met den val van het Keizerrijk (1870) komt daaraan een einde; wonderlijk genoeg, met Napoleon's abdicatie, met het verdwijnen van ‘1'Empereur de l'Europe’, is het ook voor goed uit met Conscience's historische romantiek; de tijd der waarschuwingen is voorbij; voortaan speelt Frankrijk een tweede-plansrol in het wereldconcert. De Britsche wereldhegemonie vervangt de Fransche; van dit oogenblik af, onder de sterke hoede van onzen natuurlijken beschermer - Engeland - kunnen België en Vlaanderen geruster ademen. In 1873 bekomen wij onze eerste ernstige taalrechten...

Conscience streefde in de mate zijner krachten naar de volkomen gelijkstelling van Vlaanderen met Wallonië, naar de werkelijke onafhankelijkheid van België, en daar in zijn tijd de groote kentering in de wereldconstellatie nog geen voldongen feit bleek, streed hij met de middelen, die zijn historisch-literair genie hem toeliet, tegen den Franschen invloed over ons land, tegen de bastaards in Vlaanderen, zonder wier hulp de Walen volkomen machteloos stonden. ‘Onze gansche geschiedenis is niets anders dan een aanteekening van den strijd tusschen het onbuigbare België en het winzuchtige Zuiden.’

Hij wilde bewijzen, dat geen macht ter wereld de opstijging van het Vlaamsche volk tegenhouden kan, zoo de Vlamingen door hun onderlinge twisten dit zelf niet doen.

De beste historische roman, door een Vlaming geschreven, is ongetwijfeld ‘Jacob van Artevelde’ (1849). ‘Das Werk ist eine hervorragende Leistung. Der Hauptwert liegt einmal in den kostlichen kulturgeschichtlichen Schilderungen des alten Flandern, dann in dem politischen Grundgedanken: Befreiung vom Joche der fremdstämmigen Bedrücker’ (Drs. Bock en Weitzel), Het is bijna zuiver geschiedkundig; het staat hooger dan de Rienzi van Bulwer, de Roos van Dekama van Van Lennep, de Beul van Bern van Cooper, of een der talrijke werken van A. Dumas (Dr. Fris). Om het te verwezenlijken bestudeerde Conscience meer dan 50 bronnen, en werden hem belangwekkende mededeelingen verstrekt door zijn historisch onderlegde vrienden.

Zwaar van waarheid blijft het woord van Max Rooses: Conscience was geen geschiedschrijver, hij voegde niets bij wat de historici gevonden hadden, maar zijn zienersblik doorschouwde de beteekenis van den grooten man, de drijfveeren, die hem deden handelen, den invloed, dien hij (Artevelde) uitoefende. Hij verhief hem tot een held van de gedachte, van de staatkunde, terwijl hij met de schildering zijner omgeving het tooneel, waarin hij zich bewoog, belevendigde en aanschouwelijk maakte. En zoo gaf hij geest en beweging aan elk der historische figuren of feiten, die hij behandelde, niet in die hooge mate als hij het deed met zijn groote vaderlandsche heldenromans, omdat in de andere de stof niet dit belang opleverde en omdat zij in hem dezelfde machtige roerselen niet in beweging brachten.

Das Bild des ‘Weisen von Gent’ strahlt erst seit dem Erscheinen dieses Romans wieder im Volk und in der Geschichte (Prof. Jostes). (Na de pogingen hieromtrent van Dierix, Lenz, Voisin, De Winter. Cornelissen). Schon die zahlreichen Anmerkungen zeugen dafür, dass es Conscience sehr auf den Eindruck geschichtlicher Treue ankam. Prächtige Szenen sind die Beschrelbung des Jahrmarktes und der Hungersnot in Gent.

Was vroeger De Coninck Concience's spreekbuis geweest, nu uitte hij zich door Artevelde, en verkondigt dusdanig soms politieke

en wijsgeerige denkbeelden, toepasselijk op zijn en ook nog onzen tijd.

Toch verraadt hij geenszins de historische realiteit van de 14e-eeuwsche gebeurtenissen en huldigt trouw hun waar karakter.

Het oude Gent rijst voor ons op en komt tot leven, prijst E. De Bock, met binnenkamers en vergaderzalen, markten, straten en begijnhof, met helden en intriganten en een weerlooze massa, in ongeluk en voorspoed, oorlog en vrede.

Had Conscience in 1838, bij het voltooien van den 'Leeuw', na een wenk van Snellaert om zich stipt te houden aan de geschiedenis, het recht bepleit van de fantasie, 'Behagen zelfs ten koste der geschiedenis' zoo heette het nu in de inleiding van 'Artevelde': 'niet uit enkele behaagzucht' is dit werk geschreven, maar 'voor 's Lands roem.'

Evenzeer als bij Manzoni is bij Conscience, bij het streven naar historische exactheid, een hoog gevoel de regelaar: 'de vaderlandsche eerbied, welken wij onze groote voorouders toedragen.' (Dr. Jacob).

Het historisch artikel, dat 'Artevelde' voorafgaat, is een verbeterd hoofdstuk over den grooten Gentschen burger, zijn tijd en zijn politiek, ter vervanging van wat er over hem staat in Conscience's 'Geschiedenis van België'.

De herdenking van den 500n verjaardag van den moord op den Vlaamschen Ruwaard (1845), de herlezing van de bijdrage van Prof. Lenz over 'Artevelde' (1837) en de studie van J. de Winter (1846), de nijdige redevoering van Baron de Stassart (1847), ex-prefect van de Bouches de la Meuse, uitgesproken bij de plechtige openbare vergadering van de Classe des Lettres der Académie royale de Belgique (Mei 1847) in tegenwoordigheid van onzen lateren koning Leopold II, waarin hij de figuur van Artevelde kleineerde en de behandeling van het thema van den 'Leeuw van Vlaanderen' afkeurde, deden Conscience besluiten zijn roman te schrijven, alzoo aansluitend bij de opvattingen van Cornelissen (1812), Lenz en Kervijn de Lettenhove (1847).

Conscience beoogt van Jacob van Artevelde's politieke daden in de eerste jaren van den Honderdjarigen Oorlog een verantwoording te brengen.

Op het loyauteitsmotief (Vlaamsche Gemeente-Vlaamsche Graaf), motief ook aanwezig in den ‘Leeuw’, is de ‘Artevelde’ gebouwd. (Dr. Jacob).

Op de Fransche Kroon wordt de verantwoordelijkheid geschoven voor de door Lodewijk uitgevaardigde inhechtenisneming van de Engelsche kooplieden in Vlaanderen. De Graaf wordt verschoond. Op alle punten wordt deze tactische opvatting konsekwent doorgevoerd. Nochtans was tusschen Feodaliteit en Gemeentetijd, uiteindelijk geen verzoening mogelijk!

Daar de Graaf zich niet wil losmaken van Frankrijk, vervalt echter de loyauteitsverplichting. Daarom moest hij vervangen worden door den Prins van Wales, afstammeling van Margareta van Konstantinopel, een vorst van Vlaamschen bloede dus.

De ethische rechtvaardiging van Artevelde's streven ligt voor Conscience in zijn verhevenheid: ‘Mijn geweten roept, dat ik het doen moet en ik zal het doen!’ Hij beseft diep, dat alle menschelijk gebeuren in de sterren geschreven staat. Het Noodlot heerscht. Aan zijn onverbiddelijke wet kunnen wij niet ontsnappen.

Dr. Jacob noemt ‘Artevelde’ een monumentale constructie.

Geschiedenis en romantiek schragen elkaar.

Dat Conscience de geschiedkundige werkelijkheid niet verraadde, leeren ons de feiten: Artevelde heeft o.m. inderdaad den graaf zoodanig beïnvloed, dat deze een verzoek bij den koning tot opvordering van Waalsch-Vlaanderen en Artesië heeft ingediend (L. Van der Kindere drukt zijn verwondering uit over de vastberaden houding, die Nevers soms aannam), gesteund door een militaire demonstratie (Prof. Ganshof), die mislukte (1339) (waarna Lodewijk definitief de partij van Frankrijk koos). Dan eerst raadde Artevelde Edward III aan den titel van Koning van Frankrijk aan te nemen (1340), titel, die dezes opvolgers tot aan Koningin Victoria gedragen hebben.

Zekere historici verwijten Conscience van Artevelde een ‘democraat’ te hebben gemaakt, terwijl zij er een ‘kapitalistisch’ leider in zien. Zij wezen echter voorzichtig met deze delicate termen en studeeren liever hun juiste formuleering in het pas verschenen ‘Demokratie und Sozialismus’ door Prof. A. Rosenberg, eertijds hoogleeraar in de Geschiedenis aan de Berlijnsche Universiteit, nu te New-York.

Zoo groot was de invloed van Artevelde's genie, dat alle standen vrede hadden met zijn stelsel. Hadde hij niet te kampen gehad tegen de betreurenswaardige moeilijkheden der buitenlandsche politiek, dan zou hij er in geslaagd zijn de vijandelijke elementen, die een hervormer onvermijdelijk op zijn weg ontmoet, te ontwapenen, meent zelfs Van der Kindere.

Door zijn toedoen kwamen overal in de groote steden ambachtslieden in de raden. Als de Iepersche wevers en vollers in 1359 opstaan, eischen zij ‘dezelfde ordonnantiën als ten tijde van Artevelde.’

Prof. H. van Werveke wijst er op, dat Artevelde de volledige gelijkheid tusschen de verschillende deelen van de Gentsche stadsbevolking herstelde. Hij was wel degelijk een burgerlijk democraat (in den huidigen zin van dit begrip), want hij ‘erstrebte einen Ausgleich zwischen der besitzenden Oberschicht und den werktätigen Massen.’ Hij was een ware demophiel.

Ed. Geudens, eertijds archivaris bij de burgerlijke godshuizen van Antwerpen, schrijft in zijn ‘Van Schoonbeke en het Maagdenhuis van Antwerpen’: Terwijl wij over het tijdstip handelen, waarop onze roemrijke Conscience de geschiedenis van ‘Houten Clara’ gesteld heeft, (de roman verscheen in 1850 en dankte zijn ontstaan aan een mededeeling uit de ‘Geschiedenis van Antwerpen’ door Mertens en Torfs), zou, bij den lezer, wellicht de gedachte kunnen opkomen, te willen weten wat er, nopens die jeugdige heldin, zou in verband staan met de ware geschiedenis. Wel, eenvoudig gezegd, niets. Nooit had het Maagdenhuis een Spaansch edelman noch een gravin tot naaste huurlieden gehad. Zeker moeten wij hulde brengen aan het vernuft met hetwelk die zieltreffende legende samengesteld is. Moeder en dochter zijn daarin aangrijpende typen. Doch die roman is een samenweefsel van feiten, die, het een hier, het andere ginder voorvallen, bij het opzoeken, erkennen en wedereischen van vondelingen door hun moeders. Conscience's verhaal bezit niettemin een echt-historisch vergezicht uit de bloedige gebeurtenissen van dat tijdvak. Voeg daarbij, dat er, in 1589, door een onbekenden Spanjaard een buitengewone gift aan de Kamer gezonden werd, beloopende 300 Spaansche pistoletten of 1000 gulden, dat was, uit zichzelven, een

feit, dat een romancier kan begeesteren en tot uitgangspunt èener legende dienen.

De tijdsomstandigheden voerden natuurlijk vele weezen en vondelingen tot de Armenkamer. Dat er, onder die kinderen, waren en kunnen geweest zijn van hooge afkomst, valt niet te betwijfelen.

Het Spaansch garnizoen is in die vermeerdering van lasten voor den Arme tamelijk betrokken geweest. Indien wij de oude naamlijsten der 'meechdekens' naslaan, dan vinden wij daartusschen de eigennamen van aanzienlijke familiën van dien tijd. Wat de eigenlijke vondelingen betreft, deze kinderen werden niet, zooals heden, onder een schijnnaam opgevoed (1889). Zij droegen slechts hun doopnaam, ja zelfs dengene, welke bij de erkenningsteekens meestal gelegd werd.

De roman van Conscience is dan ook slechts een gewrocht, dat uit den bestuurlijken loop van zaken, met uitgelezen toonbeelden, geschapen is. Het gekozen tijdvak leende zich bijzonderlijk tot de groepeering der gebeurtenissen, die onze volksschrijver zoo dichterlijk als de oorsprong van de zoogezegde 'Houten Clara' aanwijst. Dit beeld is alleenlijk de type, in hout, van een weesmeisje. Het bestond van ouds in het gesticht en is in de laatste jaren vernieuwd geworden.

Heden prijkt dat legendarische beeld in de Raadzaal der Godshuizen.

'De Boerenkrijg' werd in 1853 geschreven onder den indruk der bedreigingen van Napoleon III met een inval in België.

Hij wekte de bewondering van den besten kenner der Fransche dwingelandij in onze gewesten, Lanzac de Laborie, die in 'La domination française en Belgique' getuigt: L'aspect general du mouvement des Paysans a été admirablement rendu par Henri Conscience. Le lecteur, qui voudrait connaître Ie caractère original de cette lutte, comprendre par où elle se distingue de telle ou telle sédition de France ou d'Italie, devra recouvrir à cette ceuvre d'imagination. Aidé des traditions locales, le grand romancier flamand a ressuscité la Campine de 1798. comme le comte L. Tolstoï la Russie de 1812. La Guerre des Paysans offre un tableau remarquable de l'etat d'âme des populations beiges à la fin du siècle dernier et des conditions dans lesquelles elles se déterminèrent à la révolte.

Th. Olivier oordeelde: La science et l'inspiration marchent tellement unies dans cette belle composition qu'elles semblent y naître l'une de l'autre à chaque pas et qu'il est impossible de les séparer.

Ten onrechte zien de vrijzinnige critici in dit werk niets anders dan het verloochenen van de principes van 1789. Of is het soms niet waar, zooals het Voorhangsel zegt: Op het einde van het middeleeuwsch tijdvak, toen men in vele grootere landen, toen men in Frankrijk bovenal nog te zeer aan slavernij gewend was om aan de vrijheid te kunnen denken, berustte in België de betrekking tusschen vorst en volk reeds op vaste gronden, en elks plichten en rechten waren door geschrevene wetten geregeld. De vreemdeling, die (1792) onmiddellijk als wereldhervormer zich opwierp, bood ons zijn vrijheid aan, op voorwaarde, dat wij de ketenen der dienstbaarheid aan Frankrijk zouden aanvaarden... De zendelingen der Parijsche clubs verspreidden zich als een wolk roofvogels over België... (Zoo bewijst toch ook Verhaegen in zijn 'La Belgique sous la Domination française'). De Franschgezinde geschiedkundigen willen de uitslagen van de toenmalige Fransche overheersching verdoezelen of verminderen. Zij ontkennen de ware oorzaken van den opstand der Boeren van 1789-99; het waren maar fanatici. Lanzac, ook Paul Verhaegen o.a. toonen het valsche hiervan aan; de eerste vergelijkt de Fransche overwinningsbulletijns met deze van Cortez en Pizarro over de nederlaag der Indianen. 'Loin d'être fomentée de longue main par l'or anglais ou les intrigues des prêtres, l'insurrection de l'an VII fut toute spontanée. Si le Directoire avait été sincere, il n'en aurait pas cherché la cause ailleurs que dans Ie detestable régime auquel il soumettait la Belgique. Depuis trois ans, les tracasseries et les violences s'accumulaient sans avoir raison du flegme de ces patientes populations: la loi sur la conscription, blessant les affections de familie et l'attachement au pays natal après les intéréts et les croyances, vint combler la mesure.'

Millard bekrachtigt dit: 'A la fin du XVIIIe siècle et au début du XIXe, la Belgique vécut sous un régime qui laissa loin derrière lui Ie régime bourguignon. Ie régime espagnol et Ie régime autrichien, et qui peut seul être comparé au funeste régime romain. Les Français, comme les Romains, nous décernèrent, en effet, Ie vain

titre de frères ou dalliés, mais comme eux aussi ils sinstallèrent dans nos contrées qu'ils exploitèrent au gré de leurs désirs; comme eux, ils forcèrent les Beiges à grossir leurs phalanges pour assurer leur hégémonie sur l'Europe; comme eux, ils entreprirent, par tous les moyens, la dénaturalisation de notre race et l'extinction de notre nationalité.' Gedurende deze noodlottige periode 'la Belgique subit toutes les calamités qu'entraîne l'occupation étrangère, où elle vit ses enfants proscrits et emprisonnés, ses traditions bafouées et méprisées, sa valeur morale et sa grandeur matérielle compromises, où disparut de son sol la liberté et où revécut dans toute sa rigueur le despotisme latin.' Verhaegen in onzen tijd spreekt volkomen in denzelfden zin. Conscience heeft dan ook niets te veel gezegd. Prof. Jostes schrijft te recht: lm 'Bauernkrieg' wollte Conscience die Ehre der 'Briganten' als unglückliche, aber tapfere vaterländische Helden wieder herstellen. Und das gelang ihm.

De Boerenkrijg, roept di Martinelli uit, beslaat in de Belgische geschiedenis bloedige, maar fiere en roemvolle bladzijden, die eeuwig met nationalen trots zullen getuigen: Er waren nog Belgen in 1798!

Weer was Conscience de eerste literator, die deze rampvolle periode aan zijn volk kennen deed.

Onder den fictieven naam Waldeghem, de woonplaats van de helden van het verhaal, herkent elke Kempenaar zijn eigen dorpje, omdat de beschrijving er van als klassiek kan gelden voor het oud Kempisch dorp (cf. Dr. R. Sterkens: Conscience als Toerist in de Kempen).

In 'Hlodwig en Clothildis' (1854) wordt het Roomsch-Katholicisme gehuldigd. De aandacht wordt niet voldoende gevestigd op het politiek beleid van den koning, die zeer goed de voordeden inzag, die een sympathieke houding en zijn overgang tot de Kerk voor zijn machtsuitbreiding mee zou brengen, terwijl zijn gezag door den invloedrijken clerus in ruime mate zou gesteund worden. Dit wordt niet aanschouwelijk gemaakt, evenmin als de gemakkelijke aanneming van zijn gezag bij de katholieke Galliërs en de grootere mogelijkheid de Ariaansche Wisigoten te bekampen.

Juist gezien zijn de oorzaken van Clovis' bekeering in de keuze van een katholieke vrouw en het doopsel van zijn kinderen, in het ononderbroken smeeken en bidden van de koningin om tot

het Christendom over te gaan, zoodat de vastheid van zijn godsdienstige overtuigingen geschokt werd; eveneens de nood in den Allemannenslag, die den heerschzuchtige, die het krijgsgeluk tot iederen prijs in zijn voordeel wilde dwingen, deed verzoeken of niet de Christen God redding brengen kon waar zijn goden te kort schoten.

De gesteltenis van het oude Doornik o.a. wordt zeer suggestief beschreven.

Conscience bewerkte voortreffelijk het verhaal der stichting van Batavia (1618) door Coen en Van den Broeck, in zijn gelijknamigen roman (1858).

Hij ziet ook Antwerpen het liefst in het licht van het glorietijdperk: de 16 eeuw. Steeds wil hij alles op zijn mooist toonen.

Onweerstaanbaar, schrijft Dr. Paula Sterkens-Cieters in haar verdienstelijk boekje 'Antwerpen in de Letterkunde', is de bekoring, die uitgaat van de weidsche beschrijving van Antwerpen, gezien van op de Schelde, zooals we die vinden in 'Simon Turchi' (1859). Ze berust niet op fantasie, maar op degelijke documentatie. Ze verplaatst ons in de periode, gedurende welke Guicciardini Antwerpen beschreef. De roeibooten op de Schelde zijn gondels als in Venetië; verder zijn er Portugeesche galjoenen, vreemde oorlogsschepen, sloepen, met vlaggen en wimpels, en tusschen dat alles komt de driemaster '11 Salvatore' op Antwerpen afgezeild, met aan boord Signor Deodati uit Lucca, die zijn neef met de mooie blonde dochter van den Antwerpschen heer van de Werve komt verloven. De gastheer is hem tegemoet gevaren en van in den gondel van den heer Van de Werve bewonderen ze nu de stad: 'O, che bella citta.' riep Signor Deodatti. 'Wat prachtige toren, die ginds als een gloeiend kantwerk zijn stoute kruin ten hemel schiet en al de andere torens als een reus overheerscht! Wat zijn de zonderlinge gebouwen, die ginder hun ronde koepels en hun puntige daken zoo hoog boven de andere daken uitsteken? O, gebied, dat men den gondel late drijven: het gezicht Uwer stad bekoort mij; ik wil het eenige oogenblikken rustig genieten.'

De heer van de Werve wijst nu den vreemdeling: 'Zie daar, recht voor U, dat is de nieuwe stad, op eigen kosten door Gillibert van Schoonbeke gebouwd, een man wien Antwerpen zijn laatste vergrooting en het stichten van ontelbare straten en huizen te

danken heeft. De groote, dikke torens met schietgaten, die op vele plaatsen hun voet in het water der Schelde baden, zijn de oude vestingen der stad. Het kleine torentje, boven het bosch van zeeschepen, is het Falconklooster, dat men noemt O.L.V. in Valkenbroek. Ginder verre, dicht bij de Schelde, staat de Borchtkerk, de oudste tempel onzer stad... Het hooge gebouw, aan den voet van den reusachtigen toren der O.L. Vrouwenkerk, is het Pand van Spanje. Zoo hebben alle natiën binnen Antwerpen hun eigen factorijen en pakhuizen, waar elk bij de zijnen namens zijn koning of land, raad en bescherming vindt. De zware, onvolbouwde toren ginds, verheft zich boven de St. Jacobskerk; hij moet nog hooger dan Onze-Lieve Vrouwenkerk worden opgehaald, maar men heeft de werken, bij gebrek aan geld, voor eenigen tijd onderbroken. Ziet gij, niet verre van daar, een vierkanten toren met een kleinen koepel als een ronde bol? Dat is het paleis van Fugger, dien Cresus onzer eeuw, door Keizer Maximiliaan om zijn overmatige schatten veredeld. Ter rechterhand hebt gij St. Andrieskerk en daarnevens het machtige klooster van St. Michiels, waar onze Keizer Karel herbergt wanneer hij zijn goede stad Antwerpen bezoekt.'

Niet alleen het grootsche der stad en de heerlijke patriciërshuizen kunnen we met Conscience bezichtigen; hij brengt ons ook binnen in de kleine nauwe straatjes, in de griezelige broeinesten van samenzweerders en sluipmoordenaars (Dr. P. Sterkens-Cieters).

...De vrouwelijke hoofdpersoon, Maria van de Werve, is bij Conscience een engel van ingetogenheid, bij Bandello (door J.F. Willems gepubliceerd) een lichtzinnige schoone. Terwijl haar minnaar bij Bandello en bij Van Meteren aan zijn wonden sterft, wordt hij bij Conscience gered om met zijn geliefde een gelukkig huwelijk te sluiten.

In 'Bella Stock' (1861) erkennen we in Louis Stock geen typisch soldaat der Fransche Conventie, noch in de Milval een waar émigré.

Uit 'De Burgemeester van Luik' (1866) blijkt, dat Conscience minder goed ingelicht was over de Luiksche partijen en leiders in de zeventiende eeuw dan over de Vlaamsche tijdens de eeuw der Artevelden. In strijd met de gegevens van de Franschgezinde

historiographie zou het vaststaan, dat de burgemeester van Luik wel degelijk een agent van Frankrijk was en dus geen martelaar van de Luiksche vrijheid.

In zijn ‘Kerels en Blauwvoeten’ wijst Fris er op dat in 1845 pastoor Carton, van Brugge, in een handschrift een 14e eeuwschen zang, het Kerelslied, ontdekte, door de tergende ruiters tegen een bent van boeren gericht. Het woord Kerels herinnerde Kervyn de Lettenhove aan den naam Karl, door de Edda aan de klas der vrije, doch onedele landbezitters gegeven, en nu kreeg hij de overtuiging, dat een gedeelte der Vlamingen gedurende de hooge middeleeuwen, een bizondere ethnische groep vormde: de Kerels. Van dit oogenblik af begon Kervijn overal Karls te ontdekken. In het eerste gedeelte zijner ‘Histoire de Flandre’ krioelt het van zinspelingen op Kerels en Saksen. Op zeker oogenblik maakt hij het woord zinverwant met ridder of krijger. Van daar wordt ieder kleine ridder van het platte land een Karl... Tot zelfs in het gebruik van den Scharmsax door onze Westvlaamsche bevolking zoekt Kervijn een bewijs om aan de Kerels een Saksischen oorsprong toe te kennen. Zijn theorie werd door onze geschiedschrijvers aangenomen. Carton noemde het feit van het bestaan der Kerels den sleutel der gansche geschiedenis van Vlaanderen. Met niet minder fierheid werd ze door de Fransch-Vlamingen, als Louis De Baecker en Edmond de Coussemaecker aanvaard, en Victor dc Rode, van Rijsel, ontdekte het woord Kerlingaland, dat hij toepaste op de streek tusschen de Noordzee en den Ijzer. Die stelling o.a. werd hevig verdedigd, gaat Fris voort, door onzen grooten historischen romanschrijver Hendrik Conscience, eerst in een lezing gehouden in 1870 in de klas der Letteren der Koninklijke Academie van België, later prachtig ontwikkeld in zijn van patriotisme Makenden roman ‘De Kerels van Vlaanderen’.

Dr. E. Verwijs, die het fragment van het gedicht ‘Van den Kaerlen’ uitgaf, was zoozeer door Kervijn's denkbeelden doordrongen, dat hij van de buitenlieden der Gentsche kastelnij, van de partijgangers van Jan Yoens, afstammelingen der Saksische Karls maakte. Deflou schreef in den zin van Conscience een ‘Geschiedenis der Kerels van Vlaanderen.’

Dank zij Conscience werd de legende van die bijzondere volksgroep in Vlaanderen ingelijfd bij de overleveringen nopens

Vlaanderens heerlijk verleden, en aanvaard door de leiders der ontluikende Vlaamsche beweging; Julius De Geyter schreef een prachtige repliek op het ‘Kerelslied’ in zijn meesterstuk ‘Keizer Karel en het Rijk der Nederlanden’; en welke student, vraagt Fris, heeft ‘De Kerels van het Noorden’, het ‘Doedele Bommele’ en ‘'t Lied der Vlaamsche Zonen’ niet gezongen?

In 1884 bracht Kanunnik Duclos in zijn hagiografische ‘Geschiedenis van den zaligen Karel den Goede’ bedenkingen in tegen Kervijn's stelsel: het was niet volkomen bewezen dat de naam Kerel toebehoord had aan stammen, die een bijzonderen politieken toestand bekleedden, en dat de inwoners van de Vlaamsche kust dezen naam gedragen hadden.

In 1898 onderwierp Dr. (later Prof.) H. Van Houtte het vraagstuk aan een systematisch onderzoek. Hij deed opmerken, dat de aanhangers van den Saksischen aard der Vlaamsche kustbewoners vergeten, dat de drie standen der bevolking in Saksen Etheling, Friling en Lazi heetten, en niet Jarls, Carls en Throelle gelijk bij de Skandinaven en de Angels; want met Kervijn verwarren zij voortdurend Germanen en Noren in hun geschiedenis, hun instellingen, hun mythologie. Zij kunnen ons niet zeggen, waarom wij maar de enkele klas van Karls in Vlaanderen ontmoeten, terwijl de Jarls en Throelle ontbreken. Men heeft beweerd, dat het woord Kerel van Saksischen aard was; maar het bestaat in den zin van ‘mannelijk wezen, echtgenoot, held’, doch meer nog ‘gewoon mensch’ in al de Germaansche dialecten; en de vorm ‘kerel’ dien men meer bepaaldelijk de oud-Saksische gewest-spraak had toegerekend, bleek juist in dit dialect te ontbreken. - Onomastisch Kerl willen afleiden van ‘Karel’ en verklaren dat die voornaam niet Frankisch, maar Saksisch is, en daarop de bewering steunen, dat de Karlingers Saksische Karls zijn, is een al te groote klucht. Wanneer Kervijn in de Kerels krijgers ziet, die vrijmannen waren, en in die hoedanigheid alweer een blijk hunner Saksische afkomst zoekt, vergist hij zich, want middeleeuwsche krijgers zijn niet noodzakelijk vrije lieden, maar zeer dikwerf laten. Prof. Van Houtte meende, dat ‘Kerlingaland’ uitgevonden werd door Victor de Rode, voor zijn ‘Les Ancêtres des Flamands de France’. Toch niet, weerlegt Fris, het is een Noorsche benaming. Maar zij beduidt

niet de Vlaamsche kust, maar het land der Karlingers; niet Vlaanderen, maar Frankrijk.

Kerels hebben dus niets gemeens met Saksen, Karlingers of Vrijlingen; zij vormden op de Vlaamsche kust geen speciale volksgroep. Kerel is de Vlaamsche boer in zijn strijd om vrijheid en bestaan, tegen den ridderlijken uitbuiter. - 't Is ook aan Kervijn, dat het woord 'Blauwvoet' zijn speciale beteekenis verschuldigd is: hij heeft van den Blauwvoet den Kerel van Veurne-Ambacht gemaakt. Even verkeerd was het te gelooven, dat de strijd der Blauwvoeten en Ingerkins in betrekking stond met den Reinaert. Blauwvoet was, volgens Fris, de naam van een aanzienlijk geslacht uit Veurne. Ingerkins (of Ingerkens) is afgeleid van Inghelram; het is een koseform van een doopnaam, die een familienaam geworden is. Dr. L. Willems heeft bewezen, dat, wat 'Isengrin' betreft, dit in de 13^{e} eeuw geen gebruikelijke voornaam meer was, maar als scheldnaam werd gebruikt met de beteekenis van domkop. Hebben uit spot de Blauwvoeten vrijwillig den naam Ingerkins tot Isengrins verminkt? vraagt Fris. En hij antwoordt: Dit is zeer aannemelijk. Maar dat ware dan ook de eenige betrekking tusschen den strijd in het Veurnsche en den 'Reinaert de Vos'.

De historische legende van Kervijn, dat het hier een rassenstrijd gold, houdt geen stand, als men ziet, dat het een broederoorlog was. Eveneens berust de veronderstelling van J.F. Willems, door Kervijn ook aangenomen, als zouden de Isengrijnen de edelen en de Blauwvoeten de boeren verbeelden, op slechten grond. Conscience heeft dus verkeerdelijk van de familie der Erembalden het geslacht der kasteleins van Brugge, die den moord op Karel den Goede volbrachten, leiders van de Kerels en Blauwvoeten gemaakt.

De belegering van de burcht o.m. is een merkwaardig stuk realistisch werk. Zij is heldhaftig als die van Troje (E. De Bock).

'De Keus des Harten' (1874) wekt de Bourgondische atmosfeer niet op suggestieve wijze op, evenmin als 'Gerechtigheid van Hertog Karel' (1876). Om dit te beseffen vergelijke men b.v. met F. Desonnays gegevens in zijn 'Les dues de Bourgogne'. 'Everard t' Serclaes' (1874) ziet het legendarische te veel overwegen, zoodat het historische in de schaduw staat.

Historische motieven spelen hun rol in ‘Avondstonden’, ‘Het wassen Beeld’, ‘De Oom van Felix Roobeek’, ‘De Schat van Felix Roobeek’, ‘De twee Vrienden’, zonder dat het geheel er door beheerscht wordt. Over de ‘Geschiedenis van België’, die, evenmin als ‘De Omwenteling van 1830’, tot de eigenlijke bellettrie behoort, oordeelt Dr. Fris, dat zij noch beter noch slechter is dan welk handboek van nationale historie omstreeks 1840; Saint-René Taillandier betoont: C'est l'histoire élégante, dramatique, faite pour être lue avec plaisir et propagée rapidement, l'histoire telle que l'a conçue Schiller dans ‘la Guerre de Trente Ans’. In 1918 luidt de meening van Prof. Jostes: Eine Geschichte Belgiens schreiben war ein gefährliches Wagestück für einen Mann, dem es an aller Vorbildung fehlte. Ein wissenschaftliches Werk wurde es denn auch keineswegs, was (1845) ans Licht kam. Da er in offiziellem Auftrage schrieb, und es natürlich auf keiner Seite grossen Anstoss erregen durfte, musste mehr radiert und vertuscht werden, als die strenge Wahrheit vertrug. Immerhin füllte das Buch eine empfindliche Lücke aus, insofern es in warmer Sprache das Volk für die vaterländische Vergangenheit zu interessieren imstande war. - Het was er hem niet het minst aan gelegen als geleerde te schitteren, maar enkel om het volk in geestdrift te doen ontsteken voor de daden, den roem en de taal zijner voorvaders (Snellaert).

‘De Omwenteling van 1830’ (1858) blijft een uitstekende bron voor de kennis van de geschiedenis der Revolutie.

Minder op dreef blijkt Conscience, wanneer hij historische gebeurtenissen, waarin Vlaanderen en de Vlamingen niet de hoofdrol spelen, verhaalt; men denke bv. aan ‘De Burgemeester van Luik’. Dan spreekt zijn rede en niet zijn warm, met zijn helden meevoelend hart.

Prof. L. Verniers in zijn ‘Enseignement de l'Histoire’ (1933) noemt zeven romanschrijvers, die naar zijn oordeel in onzen tijd in staat zijn bij de studenten de neiging voor de geschiedenis te ontwikkelen, nl. Bulwer-Lytton en W. Scott, A. Dumas en J.H. Rosny, H. Conscience, Charles de Coster en Carton de Wiart. Dit zijn volgens hem slechts typische voorbeelden, maar juist daarom is de aanduiding van den auteur van den ‘Leeuw van

Vlaanderen’ door een moderne paedagogische autoriteit van zooveel waarde. Moge steeds een sprankel van Conscience's heroïsch enthousiasme in de ontvankelijke gemoederen onzer jeugd gekoesterd worden; het zal haar zooveel rijker maken en gelukkiger. De zuivere Wetenschap, die toch ook haar grenzen, haar perken en haar machteloosheid moet bekennen, krijgt op tijd wel haar beurt. Blijven wij Vader Conscience diep dankbaar; er is geen armzaliger volk denkbaar dan dit, dat zijn groote mannen vergeet.

Dr. JOZ. PEETERS.

De Natuur in de Romans van Conscience

In deze studie wil ik alleen de vrije natuur, het landschap behandelen en niet den mensch, die in mijn bijdrage niet wordt besproken.

Wat is de houding van Conscience tegenover de natuur?

Conscience is een groot bewonderaar van de natuur. Hij voelt haar bekoorlijkheid en heeft al haar aspecten lief. De vogels, de velden, de hemel, de bosschen, de rivieren, de weiden, de regen hebben zijn ziel ontroerd en hij heeft ze bezongen.

Van kindsbeen af, in den 'Groenen Hoek', volgens wat hij vertelt in de 'Geschiedenis mijner Jeugd', kijkt hij met aandoening naar de wolken, den zonsopgang en den zonsondergang, en het is met het grootste genoegen, dat hij naar het gegons der bijen, het zingen der vogels, het gefladder der vlinders, het waaien van den wind door de takken luistert. Nooit is hij moe de eenzame bosschen, de wilde valleien en de schilderachtige landschappen te bewonderen.

Het is onbetwistbaar, dat hij een grootere liefde voor den buiten koestert en dien feitelijk beter kent dan uit zijn werken is op te maken.

Conscience is inderdaad geen echte natuurbeschrijver, al is de natuur in zijn romans aanwezig. Hij gebruikt ze soms om zijn vertellingen te situeeren en te stoffeeren, laat ze nu en dan een rol spelen in het verhaal zooals bij voorbeeld in 'De Loteling', 'Baas Gansendonck', 'Rikke-tikke-tak', 'De Leeuw van Vlaanderen', 'De arme Edelman', 'Bella Stock', 'De Plaag der Dorpen'.

Elders spreekt hij er slechts in het voorbijgaan over, al is het dan ook met genoegen, zonder er echter veel gewicht aan te hechten.

De glanzende roode zon, de duistere nacht, de eenzame vlakte, de melancholieke heide, de diepe blauwe hemel, de stille mastbos-

schen, het teedere gras, de zingende nachtegaal, het geheimzinnige geritsel der krekels, de waaiende wind, de schrikkelijke storm komen in talrijke tafereeltjes te voorschijn. Maar men moet de waarde daarvan niet overschatten en het ware overdreven te beweren, dat het werk van Conscience vol zit met natuur. Hier en daar vindt men een beschrijving van enkele regels en het weinige, dat men er in aantreft, is nog zeer eenzijdig.

De Bock zegt: 'Bijna wordt aan het landschap een zoo groote rol toegekend als aan de menschen die er in leven. Nergens is het afwezig[1].' Dit is juist, wat 'De Loteling' betreft, vooral als men den invloed van de natuur op de menschen beschouwt, maar men moet niet denken, dat hij de natuur op dezelfde manier in al zijn geschriften behandelt. Zulk een oordeel zou heelemaal verkeerd zijn, want ofschoon in het grootste deel van zijn verhalen iets over het landschap te vinden is, moet ik toch reeds doen opmerken dat, als men het geheel overschouwt, de quantiteit van de nutuurelementen zeer gering is. Er is een nogal uitgebreid aantal werken, waarin die geheel of bijna geheel afwezig zijn. Daarom moet ik de verkeerde en nagenoeg algemeen heerschende meening bestrijden, dat Conscience den vrijen buiten uitvoerig in al zijn vertellingen beschrijft. Deze opvatting is ontstaan na het verschijnen van 'Eenige Bladzijden uit het Boek der Natuur', van zijn Kempische novellen en vooral, omdat hij daarna 'de zanger van de heide' genoemd werd.

Is deze benaming dan niet verdiend?

Toch wel, maar in dien zin, dat hij meer de bewoners van het Kempenland bezingt dan de heide zelf.

Het is ook onbetwistbaar, dat Conscience een voorkeur heeft om zijn verhalen buiten te situeeren, want het grootste gedeelte van zijn geschiedenissen vinden plaats in dorpen, op het land, in bosschen, of zelfs onder den blooten hemel.

'Het Kempisch volk zal hem blijven vereeren als den ontdekker, als den geniaalsten vertolker van de schoonheid der Kempische heimat en hierom eeuwig hulde en dankbaarheid betoonen'[2] meent Dr. Sterkens. Ik ben het met hem eens, als hij schrijft, dat

(1) De Bock. Hendrik Conscience. Zijn persoon en zijn werk. blz. 77.
(2) Dr. Sterkens. De Letterkunde in de Antwerpsche Kempen van 1830 tot 1900. blz. 51.

Conscience de ontdekker en de beste vertolker is van de schoonheid van de Kempen, dat men hem daarom eeuwig huldigen en bedanken zal, maar meer nog, en vooral wanneer hij elders zegt, dat de auteur aan de **menschen** het meest belang hecht.

Zelfs als men beweert, dat hij een natuurbeschrijver is, overdrijft men. Gaarne geef ik toe, dat hij de natuur laat optreden, doch hij doet het om zijn werk op te sieren, niet om haar schoonheid te bezingen. Waar hij dit laatste doen wil, bereikt hij zijn doel niet of slechts zelden.

In enkele boeken beschrijft hij de natuur uitvoeriger, zooals in 'De Loteling', 'Baas Gansendonck', 'De arme Edelman', 'Bella Stock', 'De Gierigaard', 'De brandende Schaapherder', maar het verschil ligt alleen hierin, dat hij in de genoemde werken meer bijzonderheden geeft. Elders zijn de afbeeldingen van de natuur merkwaardig door hun bondigheid en hun kortzichtigheid, en dan geeft hij de natuur nog het best weer.

Altijd mist hij kracht en adem. Ongewild verkleint hij de meest treffende uitzichten. Hij kan niet wedijveren met die grooten, die het genie van de beschrijving bezitten. Men voelt wel de persoonlijke waarneming, maar deze blijft te dikwijls al te vaag. Hij teekent een bekend landschap, een bepaalden hoek, bij voorbeeld het Kempenland, het Hageland, de duinen aan de kust, doch hij kan de schoonheid van deze streken niet doen herleven. Wat hij voorstelt is wel het Kempenland, het Hageland, de duinen aan de kust, maar het schilderij ontroert niet; hij kan het persoonlijke van elke streek niet doen uitkomen.

Conscience vat, opzettelijk of niet, de natuur tot één landschapstype samen, waarvan hij steeds dezelfde groote trekken herhaalt: plein of weide, zij blijven onveranderd, al liggen zij zoo ver van elkaar en hebben zij nog zulk een opvallend verschillend karakter.

Naar zijn romans te oordeelen zou men kunnen denken, dat hij, niettegenstaande zijn liefde voor de natuur, ze niet goed heeft bekeken, dat hij ze als een droomer aanschouwt. Daardoor heeft hij er geen zuiver beeld van opgehangen en er de karakteristieke aspecten niet van kunnen weergeven.

Iemand die het Kempenland nooit gezien heeft en die Conscience leest, zal er geen zuiver idee van krijgen. Iets algemeens

wel, maar toch niet iets duidelijks. Zoo schrijft hij, dat er heide in de Kempen te vinden is. Maar hoe is ze? Is het mogelijk als men ze niet kent, er zich volgens zijn woorden een precies beeld van te vormen? Neen. Het blijft bij een onbeholpen schets van het landschap. Was ik met de Kempische heide niet vertrouwd, ik zou mij nooit, na het lezen van zijn novellen, kunnen verbeelden, hoe ze er uitziet.

Wel is die teekening in haar algemeene lijnen waar, doch zij is mij veel te vaag en te banaal.

Een hoofdkarakteristiek van Conscience's natuur is haar uniformiteit. Bijna overal vindt men dezelfde gedachten, dezelfde elementen, dezelfde woorden terug, omdat hij zich blijkbaar met die gewone kenmerken tevreden stelt.

Wanneer Dr. Sterkens schrijft: ‘Conscience heeft behoefte aan de harmonische verscheidenheid van het Kempisch landschap, met zijn afwisseling van velden, dennebosschen, heidevlakten en lieve dorpjes’[3], dan kan ik dat beamen, maar Conscience kan mij die afwisseling niet doen voelen.

De natuur wordt meestal door algemeen moreele gevoelens opgeroepen. Bij hem is een dag ‘schoon’ of ‘aanminnelijk’, een geur ‘liefelijk’, de zon ‘heerlijk’, de morgenstond ‘prachtig’, de natuur ‘blij’, het weder ‘schrikkelijk’ of een ander impressionistisch adjectief.

Ziehier enkele typische voorbeelden:

De dag: ‘op een **schoonen** zomerdag van het jaar...’[4] -
‘Er **zijn** dagen zoo **somber** en zoo **droef**, dat de natuur schijnt te weenen’[5] -
‘Zulke **doodsche** dag was het’[6] -
‘Het was een **prachtige** morgenstond’[7] -
‘Het was een dag zoo **frisch** en **aanminnelijk** als...’[8].
De zon: ‘De zon verhief zich langzaam en **heerlijk** op den gezichteinder’[9] -

(3) Dr. Sterkens. De Letterkunde in de Antwerpsche Kempen van 1830 tot 1900. blz. 33.
(4) H. Conscience. Blinde Rosa. blz. 5 (Vijfde uitgaef. Van Dieren en Comp. 1830).
(5) Het boetende Meisje. (Mengelingen. blz. 23. Brussel. - J. Lebègue).
(6) Het boetende Meisje. (Mengelingen. blz. 23. Brussel. - J. Lebègue).
(7) Baas Gansendonck. blz. 35. (Brussel. - Lebègue).
(8) De Gierigaard. blz. 5, 95, 95. (Brussel. - J. Lebègue)
(9) Het Wonderjaar. blz. 44. (Brussel. - J. Lebègue).

'Ook op den Grinselhof speelt de dalende zonne **vroolijk**'[10] -
'Des anderendaags rees de zon met **majesteit**'[11].
Natuur: 'Het milde licht der zonne beglansde de **blijde** natuur'[12]
'Te midden deze **zonderlinge** natuur'[13] -
'In eenstemmigheid met de **vroolijke** natuur'[14] -
'Het oord... was een **allerschoonst** landschap in het Hageland'[15] -
'En het prachtig tafereel genieten dat de **rustende** herfstnatuur...'[16].

Deze voorbeelden, die ik met talrijke andere zou kunnen aanvullen, toonen voldoende aan, hoe Conscience aan de oppervlakte blijft.

Hij zoekt niet eens naar het juiste, direkte woord, zoodat er voor den geest niets anders te voorschijn komt dan onduidelijke en onvolkomen beelden.

Ik laat thans eenige bijvoeglijke naamwoorden volgen, die minder onder den invloed van de impressie zijn geschreven, eerder een gevolg schijnen te zijn van waarneming of overweging en toch nog zeer onbepaald blijven:

De zon: 'De **roode** morgenzon...'[17] -
'De zon... en streelde met hare **kleurige** stralen'[18] -
'De **heldere** morgenzon..., hare **straalbundels... en** vervulden deze met eenen **veelkleurigen** glans...[19] -
'stralen... bestroomen de natuur met **vervigen** gloed'[20]
'stralen... met **zachtere** tinten bemalen'[21] -
'De **jeugdige** zonne giet haar vuur in milde stroomen over het **teergekleurd** gebladerte...' (22).
Hemel: 'De **blauwe** hemelbaan'[23].
Boomen: 'De statige eiken ontplooien hun **laat** gebladerte' (24) -
'Het **somber** loof der mastboomen'[25] -

(10) De arme Edelman. blz. 20 (Brussel. - id.).
(11) De Gierigaard. blz. 5, 95, 95. (Brussel. - J. Lebègue)
(12) De Gierigaard. blz. 5, 95, 95. (Brussel. - J. Lebègue)
(13) Bella Stock. blz. 7. (Brussel. - J. Lebègue).
(14) De Loteling. blz. 100. (Brussel. - J. Lebègue).
(15) De Plaag der dorpen. blz. 7, 8. (Brussel. - J. Lebègue).
(16) De Plaag der dorpen. blz. 7, 8. (Brussel. - J. Lebègue).
(17) De arme Edelman. blz. 20 (Brussel. - id.).
(18) De arme Edelman. blz. 20 (Brussel. - id.).
(19) De arme Edelman. blz. 20 (Brussel. - id.).
(20) Levenslust. blz. 44. (Brussel. - J. Lebègue).
(21) De arme Edelman. blz. 137, 137.
(23) De Loteling. blz. 13.
(25) De Gierigaard. blz. 6, 5.

'...het **laatste** loover'[26].

Geuren: 'en vervult de lucht met **verkwikkende** geuren'[27].

Natuur: 'De **rustende** natuur'[28] -

'de **onmeetbare** witheid der velden'[29] -

'eene **barre** woestijn van vele uren lengte'[30].

De schakeeringen ziet of vat hij niet. De bovenstaande voorbeelden bewijzen het. Altijd blijft hij bij algemeene hoedanigheids-woorden en hij maakt er misbruik van.

Blijkbaar wil hij beroep doen op de verbeelding van den lezer, wat niet verkeerd is, maar wat hij voor onzen geest te voorschijn doet komen, is alles behalve scherp omlijnd.

Door steeds beschrijvende trekken van dezelfde waarde en dezelfde herhalingen te gebruiken, kan Conscience het verwijt van eentonigheid niet ontgaan.

Zeer dikwijls komen gestereotypeerde uitdrukkingen voor, die in zijn tijd wellicht nieuw waren, doch die nu tot op den draad versleten gemeenplaatsen zijn. Bij voorbeeld: 'De blauwe hemel', 'De roode zon'.

Wonderlijk is het, dat de indruk van deze somtijds oude alle-daagsche adjectieven toch de intuïtie van reeds-geziene-dingen kan geven. Als Conscience zegt: een schoone dag, begrijp ik wel wat hij bedoelt, maar het geheel is al te onduidelijk. En ten slotte blijft alleen een impressie van banaliteit over.

Conscience bezit nochtans een realistische oprechtheid, die kracht aan eenige tafereeltjes bijzet, en aan zekere van zijn landschappen een accent van waarheid geeft, dat alleen uit een persoonlijke en diepe ervaring komen kan. Ook treft hier en daar een beschrijving, waarvan de lieve frischheid de armoede en het conventioneele van de methode vergoedt.

Niet zonder plastische waarde zijn deze regels:

'De wind huilde door de takken van het schaarhout en rukte bij poozen het laatste loover van het geboomte.

Een fijne regen, koud en verstijvend als ijs, viel gestadig neder op de aarde en doorweekte de wegen.

Ondanks wind en storm heerschte een ontzaglijke stilte over veld en bosschen. Niets hoorde men dan het akelig gekras der

(26) Mengelingen. blz. 23. (Brussel. - J. Lebègue).
(27) De arme Edelman. blz. 137, 137.
(28) De Gierigaard. blz. 6, 5.
(29) De Gierigaard. blz. 6, 5.
(30) Bella Stock. blz. 7.

raven, die alleen zich in de duisternis der natuur schenen te vermaken en met wellust hunne zwarte vlerken in wind en regen baadden'[31].

***

Conscience heeft een zeker aantal clichés te zijner beschikking, die hij verschillend doseert, om de actie te situeeren. Zoo ontstaan dan landschappen, waarin niets de aandacht trekt, waar alles voorbijvliet zonder sporen na te laten. Het eene detail roept onvermijdelijk het andere op, hetzelfde hoedanigheidswoord keert onveranderlijk bij hetzelfde substantief weer.

De nacht, de velden, de boomen veranderen niet en verschijnen steeds onder denzelfden gestereotypeerden vorm.

Hier volgen eenige voorbeelden:

De zon is mild:

'De jeudige zonne giet haar vuur in **milde** stroomen over het teergekleurde gebladerte'[32] -

'De Lentezon schijnt **mild** op de zandige baan'[33] -

'De zon scheen **mild** op het gedeelte des gronds'[34] -

'Het **milde** licht begroet!'[35] -

"Reeds beginnen boomen en kruiden hun teeder groen onder het **milde** zonnelicht te ontplooien'.[36].

De stralen zijn schuinsch:

'Terwijl hare **schuinsche** stralen de hoogste kruinen'[37]

'Een harer viel **schuinsch** op het vensterglas'[38] -

'De zon... hare **schuinsche** stralen'[39] -

'De daken alleen ontvingen nog de **schuinsche** avondstralen'[40] -

'Hare **schuinsche** stralen bereikten'[41].

(31) Het boetende Meisje, blz. 23.
(32) De arme Edelman, blz. 23, 20.
(33) De Loteling. blz. 154, 13, 56.
(34) Bavo en Lieveken. blz. 149. (Brussel. - J. Lebègue).
(35) Levenslust, blz. 49. (Antwerpen. - Van Dieren en Comp., 1870).
(36) Baas Gansendonck. blz. 126.
(37) De arme Edelman, blz. 20, 20.
(38) Het Wonderjaar, blz. 44.
(39) Levenslust, blz. 42.
(40) Phantazij. blz. 11. (Antwerpen - De Cort op de Paddegracht, 1837).
(41) Simon Turchi. blz. 65. (Brussel. - J. Lebègue).

De zon volgt haar hemelbaan:

‘De jongste Lentezon stond in volle luister op hare blauwe **hemelbaan** te glanzen’ (42) -

‘Allengskens vorderde de zon op hare **baan**’[43] -

‘De zon heeft hare dagelijksche **hemelbaan** bijna door-loopen;’[44] -

‘De zonne moet nog een vierde harer dagelijksche **baan** doorloopen’[45] -

‘De zon had bijna het einde harer **baan** bereikt’[46] -

‘Ter nauwer nood had de zon een gering gedeelte harer **hemelbaan** doorloopen’[47] -

Van de maan zegt hij ook: ‘De maan alleen schoof zachtjes tegen hare blauwe **hemelbaan**’[48].

De hemel is blauw:

‘alsof nimmer eene grauwe wolk den schoonen **blauwen** hemel nog verduisteren zou’[49] -

‘Daarbij de onbeperkte **blauwe** hemel’[50] -

‘Eindelijk geraakten we onder den **blauwen** hemel’[51]

‘Terwijl daarboven aan den **blauwen** hemel’[52] -

‘Want de zon brandt gloeiend tegen den diep **blauwen** hemel’[53] -

‘Het was Herfst, de najaarszon glansde met helderen gloed aan den **zuiverblauwen** hemel’[54] -

‘De zon stond in vollen glans aan den **blauwen** hemel’[55].

Zuiver: ‘Daarboven aan den **zuiverblauwen** hemel, glansde de heldere winterzon’[56] -

‘Des anderendaags rees de zon met majesteit den **zuiveren** hemel in’[57].

(43) De Loteling. blz. 154, 13, 56.
(44) De arme Edelman, blz. 23, 20.
(45) De arme Edelman, blz. 137.
(46) Simon Turchi. blz. 65.
(47) Houten Clara, blz. 31. (Derde Uitgaef - Van Dieren en Comp. 1857).
(48) Phantazij. blz. 168.
(49) Baas Gansendonck. blz. 35.
(50) Rikke-Tikke-Tak. blz. 1, 1. (Tweede Uitgaef - Van Dieren en Comp, 1857).
(51) Mengelingen. (De Moordenaar, blz. 35); (De brandende Schaap-herder, blz. 65).
(52) Mengelingen. (De Moordenaar, blz. 35); (De brandende Schaap-herder, blz. 65).
(53) De Loteling. blz. 57.
(54) De Plaag der Dorpen, blz. 8.
(55) Rikke-Tikke-Tak. blz. 1, 1. (Tweede Uitgaef - Van Dieren en Comp, 1857).
(56) De Gierigaard, blz. 1, 95.
(57) De Gierigaard, blz. 1, 95.

Conscience heeft een bepaalde zon als type genomen en hij beschrijft al de andere naar dat type.

Niet alleen met den nacht, de boomen, de bosschen, maar met alle natuurbestanddeelen gebeurt hetzelfde.

Zeer zelden dringt een schilderachtig detail zich op aan zijn aandacht, een detail, dat van belang is, en dat een gewoon toeschouwer niet onmiddellijk zal zien.

Bij hem kent de beschrijving geen lyrische vlucht, zij is gelijkmatig, bezadigd en voorzichtig.

Men kan niet zeggen, dat er één is, die geheel bevredigt.

Hij verzuimt altijd iets, om op iets anders de aandacht te vestigen. In 'De Loteling' tracht hij te doen voelen, dat de dag zeer warm is. Daarbij vergeet hij, dat de actie in de Kempen plaats heeft en dat deze streek er zich zeer goed toe leent om een uiterst warmen dag weer te geven, doch van dit geschikt milieu maakt hij geen gebruik.

'Het was nog steekend heet, alhoewel de schaduw der boomen zich reeds aanzienlijk op den grond verlengde; boven heide en velden wiegelde nog de glasachtige zomerwasem; geen windje lispelde in het loof; de vogelen zaten hijgend en stil in het roerloos gebladerte; alle natuurstemmen zwegen; zooverre het oog reikte, kon men mensch noch dier bespeuren: de aarde scheen van afgematheid ingesluimerd'[(58)].

Van het brandende zand en den geur van de heide geen sprake.

Nooit zijn zijn landschappen afgewerkt. Het zijn slechts schetsen en dan nog geen meesterlijke schetsen, waarin eenige trekken een volledig beeld op artistieke wijze te voorschijn roepen. Hij overschouwt het geheel en verwaarloost elke rake bijzonderheid.

Terloops doen wij nog opmerken, dat het gras bijna onbekend is in zijn werk.

***

De kleuren zijn juist, maar zij zijn niet door een zeer scherp oog gevat, want dan zou hij niet alleen de kleuren, maar ook de

(58) De Loteling. blz. 93.

tinten met de schakeeringen opgeteekend hebben. Hij ziet de verschillende aspecten niet van de zon, van den boom, van de lucht, van den nacht. De onophoudende veranderingen van het landschap onder de actie van licht en schaduw merkt hij op, maar hij kan de magie van dit verschijnsel niet weergeven.

Zijn koloriet is zeer eentonig. De natuur is overal of vol licht of vol donker; een middenweg kent hij gewoonlijk niet. Voor hem hebben de dingen, die rood of wit zijn, steeds hetzelfde rood en hetzelfde wit. Hij maakt geen verschil tusschen vuurrood of bleekrood.

Elke kleur heeft haar bepaald gebruik en wordt daarvoor voorbehouden. De morgen is rood, de hemel blauw. Het gebladerte is groen of donker. De stam en het loover worden vereenigd, hij onderscheidt ze niet. De sneeuw roept het bijvoeglijk naamwoord 'wit' bij hem op. Zijn wolken zijn 'grijs'.

Na het blauw van den hemel, het rood van de zon en het groen van de boomen hebben purper en goud zijn voorkeur. Hij herhaalt ze vaak. Zonderling, dat hij het purper in de natuur onderscheidt, hij, die andere vreemde kleuren niet opmerkt.

Hier volgen eenige voorbeelden, om aan te toonen, wat een zwak Conscience heeft voor 'purper' en 'goud':

toch ontstond reeds aan den voet der verre bosschen de **purpere** tint'[59] -

'de uitgegraven wand van ijzersteen, welke donkere verf door de slingere ranken der braambosschen met liefelijke geuren en **purper** was versierd'[60] -

'Hare roode stralen vielen in gloeiend **purper...**'[61] -

'de hof en velden schenen bewasemd met rozeverf en **purperkleur**'[62] -

'De zon verscheen op de kimme in eenen gloed van brandend **goud**'[63] -

'In het Oosten glansde de kimme van **purper en goud**'[64] -

(59) De Plaag der Dorpen, bh. 1, 1.
(60) De Plaag der Dorpen, bh. 1, 1.
(61) Phantazij. blz. 10.
(62) De Gierigaard. blz. 26.
(63) Baas Gansendonck. blz. 35.
(64) De Loteling. blz. 86.

‘doch reeds kleurde zij (de zon) den westelijken horizont met lange strepen van **purper en goud**’[65].

Gewoonlijk neemt Conscience zijn toevlucht tot purper en goud in verband met de zon, anders denkt hij er bijna nooit aan.

Nergens vindt men een tegenstelling tusschen twee treffende tinten, die zijn oog hadden moeten treffen.

Wel weet hij, dat zij bestaat, hij ziet ze, hij heeft ze begrepen, maar hij drukt zijn impressie zeer onnauwkeurig uit.

‘Die morgen was de zon in volle pracht opgestaan en beloofde eenen schoonen dag. Terwijl hare eerste stralen de oostelijke zijde der duinen beschenen en het mos deden rooken, lieten zij de westelijke hellingen nog verborgen in eene grijze schemering. Uit dit verschil van belichting ontstond er, op de gansche uitgestrektheid der zandwoestijn, een bont gewemel van tinten en verven, en hadde de hemelfakkel hare kracht en haren rijkdom te zaam getrokken, om dit verlaten oord met al hare glansen te over-stroomen’[66].

Conscience noteert het verschil in de verlichting tusschen de oostelijke zijde van de duinen en de westelijke hellingen, maar hij kan alleen zeggen, dat er een ‘bont’ gewemel van tinten en verven ontstaat.

Hoe is die oostelijke zijde? Voor de westelijke zijde voegt hij erbij, dat zij in een grijze schemering verborgen is. Dat is reeds iets meer, maar kan ons niet voldoen.

‘De zon stond nog in volle pracht boven zee; doch reeds kleurde zij den westelijken horizont met lange strepen van purper en van goud...’[67].

Hier heeft hij wel de ‘lange strepen van purper en van goud’ opgemerkt. Dat is beter, want hij heeft niets onbepaalds gebruikt, zooals het woordje ‘bont’. Het verschijnsel in zijn geheel is waargenomen, maar de schakeeringen zijn hem ontsnapt.

***

Een ander kenmerk van zijn beschrijvingen is, dat zij ofwel de Lente, ofwel den Zomer als décor hebben, wat nog sterker hun eentonigheid doet uitkomen.

(65) Bella Stock. blz. 86.
(66) Bella Stock. blz. 32.
(67) Bella Stock. blz. 86.

Men zou gaan denken, dat voor Conscience de Winter en de Herfst niet even geschikt zijn als een ander seizoen om geschilderd te worden. Dat deze jaargetijden even typische tafereelen als de andere kunnen geven en hem een gelegenheid konden bieden, om stemmige landschappen voor onzen geest te doen oprijzen, landschappen die de eentonigheid van zijn 'lenteachtige' en 'zomer-achtige' streken zouden breken, moet hij toch geweten hebben. Hij roept ze echter haast nooit op en als hij er toe overgaat een winterbeeld weer te geven, dan glijdt hij zeer snel over de karakteristieken van dit jaargetijde heen. Het is al veel, als hij schrijft: 'Het was Winter' en 'Er is sneeuw', anders zou het tafereel evengoed voor de Lente, den Zomer, den Herfst als den Winter kunnen dienen.

***

Nog een kenmerk is de groote plaats, die de zon in zijn verhalen inneemt.

Zij is er het voornaamste element van, en alles wordt er mee in verband gebracht. Niet alleen als Conscience een landschap voorstelt, schenkt hij de grootste plaats aan de zon, maar ook in bijna alle beschrijvingen. Het is alsof de natuur zich voor hem met de zon vereenzelvigt; soms ziet hij niets anders, zelfs buiten.

De zon is het geliefkoosd onderwerp, is de rijkste bron van Conscience's natuur. En toch, niettegenstaande zijn bewondering, blijft haar beeld altijd zeer onduidelijk. Meestal is zij rood, gloeiend of glanzend, hier en daar twijfelachtig.

Een ander belangrijk bestanddeel van zijn schetsen is de boom, maar hij zegt er bijna niets van. Hij constateert het feit, dat er boomen zijn, maar hij geeft zich de moeite niet ze te ontleden. Zij zijn 'donker' of 'groen', van tijd tot tijd 'maisch'. Het gebladerte is ook hier en daar 'dor'.

Dikwijls komt de stilte voor, die hij zoo lief had, waarin hij zoo gaarne leefde en die geeft hij tamelijk goed weer.

Met de geuren weet hij geen raad. Hier, zooals meestal elders, is hij te onbepaald en des te meer gebruikt hij steeds dezelfde

herhalingen. Voor hem is een geur ‘verkwikkend’, van tijd tot tijd ‘maisch’. Dikwijls is het gebloemte slechts ‘geurend’.

Ook de geluiden kent hij, doch zijn auditieve impressies zijn zeer zwak.

***

In Conscience's werk zijn de groote tafereelen van den vrijen buiten altijd zoo onnauwkeurig, dat men ze niet herkennen kan.

Zij zijn slechts banale, weinig typeerende beschrijvingen van een weinig karakteristieke natuur.

De heuvels, de velden, de dennebosschen, de wegen behooren wel tot het oord dat hij wil afbeelden, maar in elke streek bezitten zij een karakter, dat er speciaal bij hoort en dat elders niet wordt gevonden. Van die verscheidenheid geen spoor. Conscience kan, ik zei het reeds, wel een avond, een nacht, de heide schetsen, maar het eigenaardige, de typische schoonheid haalt hij er niet uit.

Men begrijpt, dat hij een ‘morgen’ wil uitwerken; de grootschheid, de plechtigheid, de geheimzinnige kracht van dit verschijnsel blijven echter achterwege.

Het is zeker dat de poging tot beschrijvende nauwkeurigheid er is, doch hij kan ze niet onder woorden brengen en, als zijn landschappen de aandacht van den lezer opwekken, dan is het vooral door een eenvoudige, naïeve waarheid, waarvan een gemoedelijke, bekoorlijke impressie uitgaat.

Wat het **leven** in de natuur betreft, ik bedoel het uiterlijke leven, de bewegingen van alle dingen, het dartele spel en het zingen van de vogels, het schreeuwen en het loopen van de dieren en de insekten, het waaien van den wind, het voortschuiven van den storm, het kletteren van den regen, het donderen van den orkaan, het murmelen van de rivier, het ritselen van het loover, den loop van zon en maan en licht, daarvan is Conscience zich wel bewust, maar ook dat kan hij niet doen herleven. Zijn stijl is wel levendig, doch het leven geeft hij niet weer.

Conscience kan ons niet in een stemming brengen, dat men zegt: ‘Ja, dat alles voel ik leven.’ Zijn natuur is een doode natuur.

Hij somt de materieele feiten op, den boom en den wind, maar het waaien van den wind in den boom, den invloed van den eersten op den tweeden, den band tusschen deze twee elementen vindt men niet.

Een levenlooze boom zonder de bladeren, die ‘ritselen’, zonder den wind, die zijn takken ‘doet plooien en kraken’, zonder de vogels, die in zijn loover ‘zingen’, zonder de ‘beweging van de zon’, die hem verlicht, met een woord zonder het verband met het algemeene en hem omringende leven, is maar een schaduw van een leven, te midden van de **natuur-in-beweging.**

***

Dat Conscience de natuur en haar uiterlijke kenmerken aan de actie en ook aan den zielstoestand van zijn personages wil aanpassen, is duidelijk. Zijn natuur is bezield, maar niet organisch beleefd.

Men kan dat in al zijn werken waarnemen en ten slotte wordt het conventioneel, romantisch, onnatuurlijk.

Het is als een algemeene wet bij hem, dat het weder en het décor ‘schoon’ moeten zijn, als er iets gelukkigs plaats zal grijpen, en ‘slecht’ als er iets ongelukkigs gebeurt.

Wanneer Conscience een treurigen toestand behandelt, regent het of er is storm, of het vriest dat het kraakt, of het is ‘uitermate’ warm. Komt er iets gruwelijks voor, dan gebeurt het in een wild en somber milieu, in een woud of in een zandwoestijn, en natuurlijk 's avonds of 's nachts, zeer zelden in mooie velden, want die zijn niet in harmonie met het gruwelijke. De heldere dag, de zon, de schoone weiden, het goed weder voorspellen altijd iets gelukkigs.

De natuur oefent bij Conscience een grooten psychologischen invloed uit op de gedachten, op de ziel, op het karakter van de menschen.

Over het algemeen zijn zijn boeren goede menschen. Soms is er ook een kwade bij. maar dat is een uitzondering, die voor het verhaal noodig is. De menschen op de dorpen zijn gelukkig, de stedelingen ongelukkig.

Bijna al de werken, waarin de actie in de stad plaats grijpt, stellen ellendige menschen voor of althans menschen, die hard

moeten werken en die geen plezierig leven leiden. Dit is het geval onder meer in ‘Bavo en Lieveken’, ‘Siska van Roosemael’, ‘Wat een moeder lijden kan’, ‘Hoe men schilder wordt’.

In het ‘Wonderjaar’ zijn de bewoners van Antwerpen ongelukkig, maar de eenzame boeren van het hutteken bij het woud, die Lodewijk herbergen, zijn goedhartig en tevreden met hun lot. In ‘Blinde Rosa’ vindt men ook een reeks goede stervelingen, die in vrede leven, ook in ‘De Loteling’. Komt de loteling van Venloo, een stad, naar het geboortedorp terug, dan krijgt hij het gezicht weer en alles komt in de plooi.

Deze neiging om de personen en het leven op het land beter te maken, treedt in alle romans naar voren.

Conscience, door zijn liefde voor de natuur meegesleept, en ook omdat hij zoo gelukkig in de Kempen leefde, is er van overtuigd, dat de vrije natuur over het algemeen een gunstigen invloed uitoefent op de menschen afzonderlijk en op het geheele leven.

Conscience's natuur is bovendien een religieuze natuur, zonder daarom een mystiek karakter te hebben. Zij is voor hem het werk van den Schepper, zij is het evenbeeld van God[(68)].

Ook is zij voor hem majestatisch. Haar schoonheid weerspiegelt de goddelijke schoonheid. Al zijn landschappen reflecteeren een geestestoestand. Zijn verstand zegt hem, dat de natuur een weerspiegeling is van God. Het is geen geheim, dat Hendrik Conscience een geloovig en goed katholiek was. Deze overtuiging heeft zeker zijn conceptie van de natuur sterk beïnvloed. Het is misschien daarom, dat alles wat buiten leeft, bij de natuur, zoo dicht bij God staat, en ‘beter’ is.

Zeer dikwijls doet Conscience ons voelen, dat de machtige hand Gods de aarde beheerscht en deze gedachte doet hem waarschijnlijk den vrijen buiten bij voorkeur als ‘schoon’ aanzien.

***

Conscience heeft ons geen geniale, maar eerder kleurlooze en conventioneele natuurbeschrijvingen gegeven.

Ik ben er van overtuigd, dat hij heel wat betere natuurtafe-reelen in afzonderlijke beschrijvingen had kunnen geven, maar in

(68) De Loteling. blz. 13.

zijn romans doet hij dat niet. Waarom? Een eerste oorzaak zal wel moeten gezocht worden in den tijd. Veel belang hechtten zijn tijdgenooten niet aan de natuur. En dan is hij een baanbreker, luidt hij de herleving van de literatuur in Vlaamsch-België in. Waarschijnlijk heeft hij Scott, Chateaubriand, Bernardin de Saint-Pierre, Dumas, Hugo gelezen en tot voorbeeld gehad, maar hun theorieën in het Nederlandsch toepassen was iets nieuws en niet zoo gemakkelijk.

In zijn romans geniet hij van de natuur, maar tot in de bijzonderheden dringt hij niet door. In de Kempen kan hij verloren loopen, hij vindt er de rust in de stilte; hij wordt er getroffen door de eenzaamheid, niet door de natuur zelf.

Het belangrijkste is het verhaal, dat altijd een les bevat. Het landschap verschuift naar den achtergrond en dit is begrijpelijk. Conscience beschrijft voor een weinig ontwikkeld volk, dat hij 'leerde lezen'. Dat volk moest door actie het meest getroffen worden en in die behoefte heeft Conscience, bewust of onbewust, wel in de eerste plaats willen voorzien. Het volk houdt gewoonlijk niet van landschappen, gaat het vooral niet detailleeren. Het ziet er een geheel in zonder afzonderlijk leven en wordt er alleen door geboeid, voor zoover zij door de eene of andere stoornis of gebeurtenis in zijn leven ingrijpen.

In zijn natuur vindt men den diepen eenvoud van het Vlaam-sche volk terug en zoo is het misschien ook door intuïtie, onder den invloed van zijn Vlaamsche menschen, dat hij zijn natuur in overeenstemming heeft gebracht met het milieu, waarin die menschen en hijzelf leefden.

G. MOYAERTS.

Boekbeschouwing

Limburgsche Liederen, verzameld door Lambrecht Lambrechts. Twee deeltjes in 8°, Gent, Samenw. Maatschappij Volksdrukkerij.

Door de zorgen van de Commissie van het Oude Volkslied werd voor korten tijd een verzameling Limburgsche Liederen in het licht gezonden, die destijds bijeengebracht werden door den ijverigen vorscher Lambrecht Lambrechts. Naderhand verschenen ook de Aanteekeningen bij die liederen, zoodat thans twee zeer merkwaardige boekjes vóór ons liggen, die op méér dan verdienstelijke wijze den schat van onze volksliederen komen verrijken en ook de kennis van ons eigen volkslied komen volledigen.

Merkwaardig zijn deze boekjes althans door hun inhoud, die stellig een smaakvoller bibliotechnische behandeling verdiende dan nu het geval is. Men kan het immers niet loochenen dat - ofschoon de typographische verzorging niets te wenschen overlaat - de beide boekjes, zooals ze er nu uitzien, toch wat al te zeer het aspect bieden van een stroeve, onverschillige ministerieele publicatie!

Maar hij die weet er toe te besluiten tot de tachtig liederen (balladen, liefdeliederen, komische en spotliederen, kinderliederen) van het eerste boekje door te dringen, zal alras vaststellen hoe weinig dit uiterlijke aspect in overeenstemming is met het innerlijke! Inderdaad komt hij oogenblikkelijk terecht in een zeer karakteristieke sfeer van volksche kunst: van waren volkszang, zooals L. Lambrechts hem heeft hooren zingen door de Limburgsche jongelingen, ‘die 's Zondags, in den avond, zingend van de eene herberg naar de andere trekken’ (Aanteekeningen, blz. 17), zooals hij hem met zijn poëtische ziel heeft beleefd in zijn geboortestreek en vooral te Hoeselt, ‘van oudsher gekend om zijn schoone stemmen en zijn goede kerkzangers’ (id. blz. 18), en zooals hij hem opgeteekend heeft in drie groote bundels, waaraan deze verzamelde liederen ontleend zijn.

In deze uitgave is Prof. Dr. P. De Keyser, die ze persklaar maakte, de beslissing getrouw gebleven van de Commissie, ‘de door haar uitgegeven liederen enkel van een zangwijze te voorzien. Een eventueele begeleiding wenscht ze over te laten aan de toondichters, die uit haar uitgaven bloemlezingen zouden voorbereiden.’ Zoödat deze uitgave een streng wetenschappelijk karakter biedt, althans ten opzichte van het weergeven der melodieën: een bewijs van den ernst waarmee de Commissie haar taak wenscht te volbrengen. Maar ook ten opzichte van den tekst werd de nauwkeurigheid en de volledigheid nagestreefd. Want het is hoofdzakelijk met dit doel dat de zoo nuttige aanteekeningen toegevoegd werden, die trouwens eveneens van de hand zijn van L. Lambrechts. Deze talrijke aanduidingen van afwijkingen, van varianten, van overeenstemmingen en verwantschappen eischen stellig een diepgaande bespreking, die echter het kader van deze recensie te buiten gaat. We denken b.v. aan de variante op het lied van Heer Halewijn: ‘Generolmus’; aan die op ‘De Twee Koningskinderen’; aan het jodellied ‘Hôliôlô!’, aan ‘Hebberke Tebberke’, waarvan de melodie ontegensprekelijk verwant is met ‘A, a, a, valete studia’, enz., enz.

Een dubbel karakter kunnen we dus aan deze publicaties toeschrijven: een artistiek en een wetenschappelijk. Immers, aan den Vlaamschen toondichter eenerzijds bieden zij typisch, nieuw melodisch materiaal, waarin hij voorbeelden

vinden zal van volksverbonden kunst, en voor den wetenschapsmensen anderzijds breiden zij het arbeidsveld van de volksliedstudie merkelijk uit. In dit laatste opzicht kunnen we deze boekjes gerust beschouwen als een eerste aanvulling voor het standaardwerk van Van Duyse over ons Nederlandsche Volkslied.

Het lijdt dan ook geen twijfel, of deze deeltjes zijn geroepen het goed onthaal te ontvangen waarop de Commissie rekent. Zij verdienen dit ruimschoots door de degelijkheid van hun inhoud. Maar zij hebben er stellig nog meer recht op, omdat zij bedoeld zijn ‘als een ultieme hulde aan de werkzaamheid en het streven van den Limburgschen volksliedzanger Lambrecht Lambrechts!’ (Eerste deeltje, Woord vooraf, blz. 6).

WALTER WEYLER.

Comte Woeste. - Mémoires. Albert Dewit, rue Royale, Bruxelles; 3 deelen, samen 1200 blz.; fr. 50.

De Belgische historici Graaf Louis de Lichtervelde, Burggraaf Ch. Terlinden en Alfred de Ridder heeten deze ‘Mémoires pour servir à l'Histoire contemporaine de la Belgique’, gepubliceerd door de zorgen van Baron de Trannoy, een eenig kapitaal document in onze geschiedkundige literatuur. Zij loopen over een tijdspanne van 72 jaren (1859-1921) en vormen dus geen autobiografie (de latere Graaf Woeste leefde van 1837 tot 1922). De beroemde auteur was groot als staatsman, partijleider, parlementair, advocaat, schrijver van politieke en historische schriften (Napoléon III, Vingt ans de polémique (1865-85), A travers dix années (1885-95), La France et la neutralité beige, Echos des luttes contemporaines, Oeuvres de Combat). De Mémoires werpen een gansch bizonder licht op de 44-jarige regeeringsperiode van Leopold II, tijdperk, waarin Woeste's persoonlijkheid zich in haar gansche gewicht zou uiten; toch zijn de onthullingen en bespiegelingen over koning Albert's gouvernement niet minder belangwekkend. Meer dan eens doen de beschouwingen van den hartstochtelijken kamper voor zijn idealen profetisch aan, zooals heel zijn reeds legendarische figuur ons eertijds denken deed aan die van de Israëlietische leiders uit de grijze Oudheid. Plichtsgetrouw tot aan het einde, oogstte de ‘Groene Paus’ ten slotte zelfs de toejuichingen van zijn meest verwoede tegenstanders. Verstandelijk was hij een katholieke liberaal; van gemoed ultramontaan.

De beteekenis van deze monumentale uitgave voor onze geschiedenis is onschatbaar; zooveel zegels werden gelicht in dit blijvend geestelijk testament, dat het werkelijk een goudmijn gelijkt vol ongekende en onvermoede gegevens, krioelend van tallooze teekenende feiten en gebeurtenissen, medegedeeld door een man, die zonder vaar noch vrees voor menschen, vrienden of bestrijders en meeningen vocht tegen alles en allen, welke, naar zijn oordeel, de eeuwige fundamenten van elke gemeenschap aantastten.

Zijn herinneringen zullen veel doen begrijpen en nauwkeuriger inzien.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van L. Opdebeek, Antwerpen:

JEF MENNEKENS: Chrysanten, gedichten; 94 blz.

Drukkerij Vonksteen, Langemark, en verkrijgbaar in elken boekhandel:

M.A. WATERSCHOOT: De Vlaamsche kustvlakte; bijdrage tot de geschiedenis van het Vlaamsche Polderland langs zee en Honte; 138 blz., met talrijke kaarten en gravuren, 28 fr.

Inhoud: I Geografische afbakening; II Hydrografie van de kustvlakte (verdwenen zeeboezems en riviermonden); III Dijken en inpoldering; IV Polders

en wateringen (het oude regiem, het huidige regiem; het ontworpen nieuwe statuut).

Van Jos. Janssens, Antwerpen:
PIET VAN ASSCHE: Lapsala, vroolijk spel in 1 bedrijf; 20 blz.; 8 fr.

Van H.P. Leopold's uitgeversmij, N.V., den Haag:
ERIC VAN DER STEEN: Kortom, gedichten; 26 blz.; *f* 1.

Van Nijgh en Van Ditmar, N.V., Rotterdam:
GERARD WALSCHAP: Sibylle; 234 blz.

Van W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij, N.V., Rotterdam:
ANTONIO RUIZ VILAPLANA: Ik verklaar onder eede, een jaar werkzaamheid in het nationalistische Spanje, vertaald door Dr. J. BROUWER; 218 blz.; *f* 1.50.
Eenige hoofdstukken: De 'begrafenissen' bij het Karthuizerklooster; De dood van Mola...; De inbeslagneming van eigendommen; De geestelijkheid; Het volk; De buitenlandsche invasie.
E.M. VAN DIFFELEN: Speel je mee? 2de veel vermeerderde druk; 112 blz.; gecartonneerd *f* 1.90.
JOB STEYNEN: Muzenkeuken; 215 blz.; *f* 2.90; geb. *f* 3.90.
Van het Nederlandsche Boekengilde, Hilversum:
Het vroolijke Gildeboek, ingeleid door GEORG HERMANN; 275 blz., met talrijke illustraties van HANS VAN NORDEN.
Een bundel vroolijke stukken, die litterair ook op hoog peil staan en aan 25 schrijvers ontleend zijn. We zullen o.m. noemen Lode Baekelmans, Tristan Bernard, Karel Capek, Maurits Dekker, Jaroslav Hasek (De eerlijke vinder), Jerome K. Jerome (Engelsch voor vreemdelingen), Sinclair Lewis, Michael Sostchenko (Een mensch moest geen familie hebben), Kurt Tucholsky (De Pont de l'Aima vliegt in de lucht), Piet van Veen (Travestie)...

Van A.W. Sythoff's uitgeversmij, N.V., Leiden:
Tot het lezen in Jacobus van Looy, door zijn vrouw; II De wonderlijke avonturen van Zebedeus; 132 blz.; *f* 0.90.

Van Europa-Verlag, Zürich:
FRANZ ZUERCHER: Kreuzzug gegen das Christentum: Moderne Christenverfolgung, eine Dokumentensammlung; 84 blz.; Zw. fr. 3.80; geb. 5.50.
Het gaat om vervolgingen tegen 'Zeugen Jehovas' ('Bibelforscher'). Men moet weten 'dass die Internationale Bibelforscher-Vereinigung die Arbeit des Führers sabotiert und dieserhalb als staatsfeindliche Organisation verboten ist.'

Van de Vlaamsche Boekcentrale, Antwerpen:
OWEN FRANCIS DUDLEY: De komst van het monster, uit het Engelsch vertaald door ANTON VAN DE VELDE; 243 blz., met houtsneden van B. MAN; 29 fr.; geb. 39 fr.

Van L. Roelandts, Mere (bij Aalst), postcheckrekening 1471.01:

HENRI BARBUSSE: Zeven oorlogsverhalen, zeven aanklachten; brieven van het front, vertaling van L. ROELANDT; 135 blz., met 2 tekeningen, een fac-simile en 10 foto's van Barbusse; 25 fr.

Van H. Van Tichelen, Antwerpen:

De kleine Vlaming, Juli 1938, waarmede de 20e jaargang gesloten wordt.

Twintig jaar! Nieuws van de maand. Conscience en de Leeuw van Vlaanderen. Bloemenland. Berni op school. De vleermuis.

Naar een mooier Taal in het Vlaamsche Land

Meer dan ooit te voren is het vraagstuk der beschaafde omgangstaal in het Vlaamsche land het hoofddoel geworden van de cultureele pogingen, die ons volk willen opvoeren naar een hooger verstandelijk peil en naar een rijker ontplooiing van de heerlijke gaven, waarover het beschikt, dank zij zijn schitterende natuurlijke vermogens en zijn weergaloos verleden.

Op politiek terrein hebben de Vlamingen haast op heel de lijn den tegenstand gebroken; in het raam van de Belgische staatseenheid en gesteund door de wetten van het Belgisch volk, hebben zij er nog hoofdzakelijk over te waken dat die wetten eerlijk en rechtvaardig worden toegepast. Zeker zijn er nog modaliteiten, waarover kan worden geredetwist; maar de grondvesten, waarop onze verjongde en vernieuwde Vlaamsche beschaving wordt opgebouwd, die staan er thans, rotsvast en onaantastbaar. Wij hebben onze Vlaamsche universiteit; de vervlaamsching der openbare besturen en die van leger en gerecht, is niet langer een theoretische werkelijkheid meer, maar wordt ook geleidelijk practisch doorgevoerd; en wat wij vooral moeten op prijs stellen is het feit dat het begrip van de Vlaamsche eentaligheid voor goed heeft gezegevierd, al moeten wij er streng over waken, dat zij, noch van ver, noch van dichtbij, door geniepige tegenkanting wordt ondermijnd. Laat ons daarbij niet vergeten dat de tweetaligheid de grootste ramp is, die onze beschaving ooit tot in de kern van haar wezen heeft aangetast. Wat nu nog moet gebeuren, is niet zoozeer het werk van den wetgever; men kan immers spoediger de wetten, dan wel de menschen wijzigen, al staat het vast dat ook bij onze tegenstanders een milder en gezonder begrip veld wint ten opzichte van de Vlaamsche beweging. Wat nu nog moet overwonnen worden is niet te bereiken door een strijd tegen

den zoo vaak gesmaden Belgischen staat, maar tegen den Vlaming zelf, den Vlaming, die slordig schrijft en nog veel slordiger spreekt.

Dikwijls nog en te recht wordt onze gebrekkige omgangstaal tegen ons uitgespeeld. Wij kunnen het feit betreuren en antwoorden dat de schuld niet onmiddellijk aan ons zelf ligt, maar dat wij bezwaard zijn door den overgeërfden last van eeuwen verbastering en verfransching en dat de loutering van onze taal een werk is van jaren en geslachten. Doch het feit is, en goed rechter is hij, die niet blind blijft voor eigen tekortkomingen, maar in het bewustzijn van wat hem ontbreekt, streeft naar beter en hooger. Zeker, wij hoeven ons niet te spiegelen aan sommige vormen van het Belgisch Fransch, dat door de Franschen zelf met souverein misprijzen wordt aangehoord; maar evenmin mogen wij ons verheugen in onze nog zoo arme en met vreemde woorden en wendingen bedorven en verminkte omgangstaal; en zeker hoeven wij ook niet fier te zijn over de haast spreekwoordelijke en oneindige bontheid van onze Vlaamsche dialekten. De vraag kan hier niet onderzocht worden of een dialekt al of niet beschaafd of onbeschaafd zou zijn. Niemand zal de haast ongeëvenaarde beschaafdheid van Gezelle's taal in twijfel durven trekken; niemand zal er aan denken het kleurige Westvlaamsch van Streuvels of het sappige Liersch-Brabantsch van den genialen schrijver van Pallieter onbeschaafd te noemen; en wie ooit het onovertroffen zangerig woord van Hugo Verriest heeft gehoord, die fijne pareltjes van Vlaamsche welsprekendheid, zal het niet wagen dat als onbeschaafd te beschouwen. Het onbeschaafde van het dialekt zit niet in den woordenschat en ook niet in de vele gewestelijke vormen, die in geslacht, buiging en vervoeging vaak zoo zeer van het algemeen Nederlandsch afwijken; het onbeschaafde van het dialekt ligt hoofdzakelijk in de wijze, waarop het wordt gesproken. Doch, hoe pittig en kleurig de dialekten ook mogen zijn, er boven staat ongetwijfeld de wel wat conventioneele, maar toch noodzakelijke vorm van het algemeen beschaafd, dat onbeschaafd wordt zoolang de specifieke tonen en klankschakeeringen van het dialekt er doorheen klinken en zoolang het bovendien nog vergiftigd wordt door een massa vreemd goed, dat als een haast onuitroeibaar onkruid in den woordenschat blijft tieren en woekeren met een hardnekkige weligheid en stoute parmantigheid,

waartegen wij met alle mogelijke macht en middelen moeten stormloopen.

Streven naar een mooier taal in het Vlaamsche land beteekent een ideaal streven naar een rijker omgangstaal in haar drievoudig uitzicht: een ruimer eigen woordenschat, een minder foutieve schrijftaal en een zuiverder beschaafder spreektaal.

Een ruimer eigen woordenschat. Hiermee bedoelen wij niet de literaire taal, de boekentaal; de Vlaamsche intellectueel kent die doorgaans veel beter dan de gewone beschaafde omgangstaal; en de oorzaak daarvan ligt aan zijn al te eenzijdige literaire opleiding. Den Vlaming ontbreekt vooral de levende taal van iederen dag met de juiste benamingen van de vele kleine dingen, waardoor hij te allen kant is omringd, omdat hij die dingen nooit anders dan in een vreemde taal heeft hooren noemen. Voorbeelden zijn er bij de vleet: ga met uw fiets naar den velomaker of met uw auto naar een garage; roep den elektrieker in uw huis; laat een radiotoestel plaatsen; koop een badkamer, en krimpt uw Vlaamsch hart niet ineen, wanneer gij het Bargoensch moet aanhooren dat klinkt uit den mond van werklieden en techniekers? In dat opzicht zijn wij zoo arm als de straat. Hoe kan het anders? De voertaal in onze groote werkhuizen en fabrieken is, op enkele kleine uitzonderingen na, het Fransch; de leiding berust in de handen van Vlaamsch-onkundige of Fransch-sprekende directeurs en ingenieurs; prospectussen en catalogussen zijn nog meestal in het Fransch opgesteld, met het gevolg, dat in onze magazijnen en winkels de Nederlandsche terminologie niet eens is gekend en dus niet wordt gebruikt. Men zal ons zeggen dat de taal geen doel is, maar een middel en dat niet het woord, maar de gedachte hoofdzaak is; men zal ons willen overtuigen van de dwaasheid aan vertaling te gaan doen van de reeds zoo ingewikkelde technische benamingen; men zal ons noemen puristen en taalromantiekers. En toch moet iedereen, die al eens met buitenlandsche vaklieden in aanraking is geweest, toegeven dat de taal van onze werklieden en techniekers ontzettend veel te wenschen overlaat.

Enkele jaren geleden bracht ik met collega's en studenten een bezoek aan den bekenden vuurtoren van Westkapel op het eiland Walcheren; dat bezoek was een louter toeval; men had ons in de

machinekamer geleid, waar ons de noodige toelichtingen verstrekt werden door een eenvoudigen werkman, maar dat in een zoo keurige taal, waarin haast geen enkel vreemd woord voorkwam, dat wij allen verbaasd stonden te luisteren. Het was voor ons als een veropenbaring; wij hadden misschien nooit voordien gevoeld hoe arm wij waren.

Zullen wij aan purisme doen? Zullen wij de Duitschers in hun romantische en eenigszins komische angstvalligheid navolgen en alles wat vreemd is over één kam scheren en vertalen? Ver van ons die bedoeling. Wat zouden we woorden gaan vertalen, zooals garage, station, bioscoop, electriciteit, e.a.? Dit neemt echter niet weg, dat onze gewone technische omgangstaal zoo een armzalig aaneenflansen is van poover Vlaamsch met ergerlijk Fransch, dat wij zoo iets niet zonder blozen kunnen aanhooren. En de redding? Zeker staat de zuivering van onze technische taal in nauw verband met de vernederlandsching van heel ons economisch leven zelf. Maar toch kan het onderwijs hier reeds uitstekend en heilzaam werk verrichten. Laat ons hopen dat er in de toekomst een gelukkige invloed zal uitgaan van onze Vlaamsche ingenieurs, voor zoover zij na de universiteit niet opnieuw door verbastering worden aangetast. Het grootste heil verwacht ik nochtans van de toekomstige Vlaamsche technische scholen. Het is voor niemand een geheim dat het eigenlijk vakonderwijs minstens voor 50% in het dialekt wordt gegeven. Hetzelfde doet zich voor in onze teekenscholen en academiën. Alleen goed in het Nederlandsch opgeleide en zuiver Nederlandsch sprekende techniekers zijn daar op hun plaats; en deze verbetering hangt nauw samen met den heelen heropbouw van het technisch onderwijs in ons land. Onze achtbare Minister van Openbaar Onderwijs heeft in verband met het zoo brandende vraagstuk van de hervorming van den 4den graad bij de bespreking van de vorige begrooting een plan uiteengezet, waarbij de technische vooropleiding van de jeugd hoofdzakelijk zou toevertrouwd worden aan onderwijzers, die een jaar aanvullend onderwijs hebben genoten in technische normaalafdeelingen, landbouwscholen of dergelijke meer. Wij zijn ervan overtuigd dat de verwezenlijking van een dergelijk plan niet alleen zou ten goede komen aan het onderwijs, maar dat het werkelijk een grooten vooruitgang zou beteekenen naar het gebruik

van een mooier technische omgangstaal. Ik meen bovendien dat niet alleen in de Vlaamsche vakscholen, maar in het lager en middelbaar onderwijs eveneens veel in die richting ten goede zou kunnen bewerkt worden, indien voornamelijk afstand werd gedaan van een al uitgesproken literair onderwijs. Zeker, de studie van mooie fragmenten uit het werk van onze goede schrijvers mag niet verwaarloosd worden; maar daarnaast staat toch de levende taal van iederen dag, die het voorwerp moet zijn van een onafgebroken training.

Zijn de Fransche woorden en wendingen in onze gewone technische taal als een kanker, dien we niet hardnekkig genoeg kunnen bestrijden, dan is er nog een andere plaag, al even taai en koppig; het is die van onze honderden barbarismen in hun velerlei vormen en verscheidenheid. Wij denken hierbij met bewondering en dankbaarheid aan het werk van C. Peeters, die met den ijver van een apostel gepoogd heeft dat onkruid te verzamelen in zijn 'Woordenboek voor Belgicismen'. Wij kunnen hier niet onderzoeken of C. Peeters in zijn heiligen ijver om al dat foutieve op te sporen, al of niet is te ver gegaan. We kunnen alleen vaststellen dat onze omgangstaal krioelt van zoon massa verkeerde woorden, uitdrukkingen, vormen en wendingen, dat wij soms geneigd zijn wanhopig uit te roepen: 'Hoe komen wij het ooit te boven!' En toch wij moeten uit de modder geraken, en wij komen er uit als wij dat willen, als in de eerste plaats onze onderwijzers en leeraars dat willen. Van uit de school moet het goede zaad gestrooid worden op onzen zoo vruchtbaren grond; maar het moet gebeuren met overtuiging, met het verheven idealisme dat het sieraad uitmaakt van al wie doet aan opvoeding en onderwijs. Als de leerkrachten een foutieve taal blijven gebruiken, wat wilt ge dan van de studeerende jeugd?

Streven naar een mooier taal in het Vlaamsche land beteekent eveneens een streven naar een zuiverder schrijftaal en dat staat natuurlijk in een nauw verband met de verruiming en verfijning van onzen woordenschat zelf. Onze schrijftaal is die van onze annonces, advertenties, aanplakbiljetten, aankondigingen, omzendbrieven, uitnoodigingen, programma's, kortom van al onze mededeelingen aan het publiek, waarbij wij eveneens de rubriek straatnamen zouden kunnen voegen. Onze schrijftaal is die van onze

boeken, van onze pers. Het lijdt zeker geen twijfel dat wij er in dat opzicht sinds enkele jaren verbazend zijn op vooruitgegaan en wat men ook zegge over spelling en spellingscrisis, ik geloof dat de waarde van onze schrijftaal die van onze spreektaal nog verre overtreft. Het is hoofdzakelijk het werk van onze beambten en journalisten en het moet erkend worden dat de elite onder hen zich werkelijk onderscheidt door een loffelijk pogen naar een degelijker en mooier taal.

Onze schrijftaal is ook die van onze brieven. Diegenen onder ons, die door hun beroep dagelijks brieven te lezen krijgen, weten het allen: onze Vlaamsche menschen moeten leeren brieven schrijven; samen met hun spreektaal zijn hun brieven het schoonste bewijs van hun onmondigheid. We geven toe dat het briefschrijven een vrij moeilijk iets is en vooral een kwestie van gewoonte, zoodat wij ons goed kunnen voorstellen dat de scène van den brief aan Jan, uit 'De Loteling' van H. Conscience, zich ten huidigen dage nog wel eens herhaalt. De publieke of officieele briefschrijver is bij ons, sinds de invoering van het verplicht onderwijs, vrijwel een zeldzaamheid geworden, ofschoon de brave dorpsonderwijzer nog dikwijls voor zoon karweitje wordt aangesproken. En net als de kinderen op school heeft de gewone mensch een hekel aan het briefschrijven; maar hoe ook, wij moeten er toch den nadruk op leggen, dat het briefschrijven in de meeste gevallen het voornaamste is, wat den volwassene van het opstelonderwijs op school moet bijblijven.

Streven naar een mooier taal in het Vlaamsche land beteekent ten slotte een streven naar een beschaafder gesproken omgangstaal en in den jongsten tijd gaan onze pogingen vooral naar de veredeling der spreektaal, omdat men heeft ingezien dat spreken en schrijven een onverbrekelijk geheel vormen en dat wie zich goed schriftelijk wil uitdrukken, ook zijn taal flink mondeling moet beheerschen. Wij moeten de spreekvaardigheid van onze jeugd ontwikkelen en tegelijk moet onafgebroken gewezen worden op de beschaafde uitspraak; daarvoor is het echter een eerste vereischte dat alle onderwijzers en leeraars een zuivere, geschoolde uitspraak bezitten; de uitspraak van den leeraar moet in ieder opzicht voorbeeldig zijn; hij kan werkelijk niet streng genoeg zijn en dat in de eerste plaats voor hemzelf; het moet nu eens uit

zijn met alle halfheid, met dat beschaafd, dat er toch geen is. Ik ben er van overtuigd dat doorgaans een nog hooger peil zou kunnen bereikt worden, indien bij de opleiding van onderwijzers, leeraars en studenten een steviger phonetische basis van onze taal werd gelegd. Een beschaafde uitspraak, die haast uitsluitend op het gehoor is afgestemd, is niet voldoende; alleen het gehoorbeeld, gesteund door een klaar wetenschappelijk begrip der bestanddeelen en der phonetische vorming van onze spraakgeluiden, kan tot den gewenschten uitslag leiden.

De phonetica is eigenlijk een nog jonge wetenschap; aanvankelijk bewoog zij zich wellicht te zeer op physiologisch terrein; maar sinds betrekkelijk korten tijd heeft zij, eenigszins naar het voorbeeld van wat met zoo veel succes in de Engelsche scholen gebeurt, een meer populairen vorm aangenomen. Het bijzonder goede er van is, dat door middel van het internationaal phonetisch alphabet, niet alleen gewezen wordt op de onvolmaakte orthographische voorstelling, maar dat tevens veel duidelijker de phonetische structuur van woord en zin wordt aangeduid.

Deze methode hoort niet alleen thuis in onze universiteiten, maar ook in ons normaal en middelbaar onderwijs, in onze conservatoriums en muziekscholen. Prof. M. Sabbe heeft ze nu ruim twintig jaren geleden ingevoerd in het conservatorium te Antwerpen en mijn eigen ervaring heeft me geleerd dat zij is: de eenige goede methode. Deze phonetica is de solfège van onze voordrachtkunstenaars en tooneelspelers. Over 't algemeen ontbreekt het de dictieklassen in de conservatoriums aan een vaste richting en een duidelijk omlijnd programma, maar een goede, moderne, wetenschappelijke uitspraakleer is er beslist op haar plaats.

Wij hebben in de laatste jaren kunnen vaststellen, dat de dictielessen aan degelijke conservatoriums meer en meer gevolgd worden door onderwijzers en onderwijzeressen; dit is werkelijk een verheugende vaststelling. Die studies nemen soms drie en vier jaren in beslag en waar er thans sprake is van een weddeherziening voor het onderwijzend personeel, was het misschien wenschelijk dat daarbij niet alleen gesteund werd op de materieele zijde van het gepresteerde werk op school, maar tevens van de persoonlijke verdienste. Wij meenen er alleen de aandacht te mogen op vestigen dat een diploma van voordracht- of tooneel-

speelkunst, door onderwijzers en leeraars aan een conservatorium behaald, toch zeker zooveel waard is als dat voor teekenen, lichamelijke opvoeding of handenarbeid.

Er blijft ons een laatste vraag te beantwoorden. In hoever mogen wij de Hollanders in hun uitspraak volgen? Sommige Vlamingen en vooral Vlaamsche tooneelspelers schijnen er een voorliefde voor te hebben het Hollandsen na te doen. Laat ons voorzichtig zijn. Onze broeders van over den Moerdijk hebben beslist hun schoone hoedanigheden, maar ook hun leelijke gebreken, en het zijn meestal nog deze gebreken, die wij het gemakkelijkst van hen overnemen. Ik wilde alleen dit zeggen, dat een Vlaming, die het op zijn Hollandsen wil doen, niet zelden een belachelijk figuur slaat. Volmaken wij ons in wat ons eigen is; wij moeten gansch onszelf worden tot in onze eigen taal.

Wij zijn een volk met een oude en rijke beschaving; dat wij zoo ongemeen begaafd en bewerktuigd zijn, hebben wij misschien alleen met de Italianen gemeen; maar na eeuwen verdooving, waarbij ons haast stuk na stuk ons kostelijk patrimonium werd ontrukt, doen wij ons thans voor als een jong en herboren volk, een volk dat zich zelf na vele jaren dolens heeft weergevonden. Aan die wedergeboorte moeten wij allen met hart en ziel medewerken. Meer dan ooit te voren begrijpen wij dat de ‘taal is gansch het volk’; hoe rijker beschaving, hoe rijker taal; de taal is als de spiegel van onze cultureele waarde. Er is in dat opzicht reeds veel bereikt en wij verheugen er ons om, maar wij zijn ook bewust van het reusachtige dat nog blijft te doen.

Vlaamsche intellectueelen, Willemsfondsers, wij maken deel uit van de geestelijke aristocratie van ons volk. Beschaafd spreken en schrijven is één van onze voornaamste maatschappelijke plichten. Laat ons in alle omstandigheden naar dat volk gaan, dat ons zoo broodnoodig heeft, met een taal, die voornaam, waardig en zuiver klinkt; we zullen er meer door bereiken dan door lawaaierige stoeten en oproerig gehuil; we zullen ons volk leiden naar zijn schoonste overwinning: de moeizame, maar schitterende verovering van zijn eigen veredelde moedertaal.

L. MANTIERS.

Fragment uit ‘De zwarte driehonderd’

Het gezamenlijk gebed is afgeloopen, de monden zijn gespoeld met azijn en ze hebben allen hun brandewijn gehad. Dat bewaart voor scheurbuik. Nu eten ze op kommando hun boonen op, en daarna zal de gebruikelijke pijp van hand tot hand gaan. Uit de kapiteinskajuit kwam zoo juist een mooie, ebbenhouten vrouw en verdween in de groezelige, stinkende lading. Kapitein Thomas houdt van vrouwen, en van ‘Ponche’, gemaakt met citroen, suiker en muskaat. Maar vooral met weinig water en veel brandewijn. Van de lading houdt hij ook; hij behandelt die uitstekend, want hij wil voltallig te Rio toekomen. Hij heeft een goeden koop gedaan, driehonderd Kwibango's, flink vee à 500 frank per stuk, betaald in geweren, brandewijn en buskruit, uit Nantes afkomstig. Want Don Luis had vooral spoedig geweren en munitie noodig, voor zijn nieuwen raid tegen een lastig negerkoninkje. Dat kwam Kapitein Thomas te weten vóór den koop en hij bezat juist wat Don Luis noodig had. Daarom ook was de eigenlijke reis spoedig aangevangen, een voorspoedige reis, zonder windstilte, zonder één ontmoeting met een kruiser. En veel mooie, zwarte vrouwen aan boord. De ‘Don Pablo’ zeilde dan ook met open luiken en de winden voerden den stank mee, die uit het ruim walmde.

Op een morgen zette een klaagstem een melopee in, dra overgenomen door andere. Wij van de blanke bemanning hoorden dat gezang graag, want in die klanken trilde een zachtheid en een weemoed, die ons, ruwe zeebonken, toch wel week maakte. Toen de zang ten einde was, klonk opeens een kreet, gevolgd van rauwe uitroepen. Daar zette een stem een krijgszang in en nu dreunden de ingewanden van het schip onder de rhythmische uitroepen. Wij kenden bij ondervinding de beteekenis van zulke zangen en hun gevaar. Ze hitsten de zwarten te veel op, en alhoewel twee aan twee geketend, wel, wij waren met zijn dertigen en de zwarten

telden driehonderd man. Kapitein Thomas liet dan ook eenige geweren afvuren en flink met de zweep werken, en dra was het terug kalm.

De ‘Don Pablo’ liep nog altijd flinke vaart met volle zeilen, toen het middaguur etenstijd aanduidde. Na het gebruikelijke gebed-op-kommando werden de boonen uitgedeeld, en sloeg de mesties Dubois de maat op de gong. Maar niemand verroerde in het ruim. Even aarzelde Dubois, dan gaf hij woedend een oorver-doovenden slag op het koper, dat lang, lang natrilde. Geen man verroerde. Toen was het seconden lang onheilspellend stil, alleen het want kraakte. Dus een hongerstaking! En wij die dachten zonder een man verlies ter bestemming aan te komen! Plots nam Dubois een zweep van rivierpaardenhuid. Van op de brug liet hij de lange zweep krullen en strengelen en striemen op de hoofden, de nekken en de ruggen. Het gehuil maakte hem razend en woest sloeg hij zich moede in de massa zwart en rood. Eindelijk, uitgeput, keek hij hijgend toe hoe geen enkel man zich bewoog of at. Ze zaten daar zwijgend op de hurken, opeengeperst als vijgen, forsche kerels, wekenlang elk op 65 centimeter houtvloer levend. Wij bleven, de geweren gereed, een schrootstuk op de donkere massa gericht, terwijl Dubois aan Kapitein Thomas rapport uitbracht.

Dien middag plaatsten wij een groot houten kruis, een paar reservesprieten met touwen geknoopt, op de brug, zoo dat allen in het ruim het goed konden zien. Aan dat kruis bonden wij een jongen man. Het was de toovenaar van de bende, hij die vermoedelijk het verzet had ingericht. Wij bonden hem heel langzaam en hij bood geen weerstand. Zijn prachtige tanden schitterden te midden het rood en het zwart. Ik herinner mij nog hoe hij verachtend op ons neerkeek, toen hij daar zoo koddig vasthing, naakt, enkel op de borst de looden plaat met zijn nummer. Toen vatte Dubois de zweep stevig in de hand, en met een breeden, nijdigen snok krulde ze rond het ebbenhouten lichaam. Dat lichaam wrong zich als om te ontsnappen aan de felle, herhaalde marteling, maar de lippen van den man lieten geen geluid door. En buiten het brandmerk op den arm kwamen vele andere striemende merken van de zweep het lichaam roodstrepen. Toen Dubois uitgeput was, nam de Spanjool Laruella een ijzeren staaf en brak een voor een de beenderen van den man. Tot hij dood was. Maar noch uit hem noch uit het zwarte gewoel

was een geluid gekomen. Echter was de weerstand gebroken, want ten avond aten allen, terwijl de rossige schijn van een toorts spookachtig het glimmende lijk op het kruis verlichtte.

Dat was het begin van onze moeilijkheden. Voorloopig was de storm geluwd, maar van dien dag af leefden wij als op een vulkaan. Van echt ras als een volbloed, met ranke, hooge masten en scherpe lange lijnen en met een wolk van zeil, zoo doorsneed de ‘Don Pablo’ de golven, zijn lot tegemoet...

ERIK DE ZWETH.

De Landman en de Dood

naar de gravure van HANS HOLBEIN.

Ik, de dood, drijve nu de paarden
en trekke den ploeg in wijde voren door den grond,
waar kiemen zullen de doode zaden
en staan de aren verder dan de horizont.

Zoo heb ik t'alle eeuwen meegewrocht.
De wortel in mijn gebeent het leven zuigt
en stuwe in d'halmen hoog de sappen
wijl d'overrijpe aar, tot mijne hand weer buigt.

Maar op! de paarden, de dag reeds gloort
en de ploegen alentom doorsnijden 't land.
Ten einde moet 't werk voor d'avond valt
en d'akkerman begin met einde samenknoopt.

Mijn handen kromden om 't alaam
in den gang van zooveel jaren, en 'k heb gedaan
wat iedre landman deed, gezaaid, geoogst
en uit den grond gewonnen vrouw en kroost.

Zoo rees de zonne immer weer tot nieuwen dag
wijl ik sterk dreef den ploeg door 't lichte veld.
En d'aard was mild en goed, de vrouwe zacht.
Ah! ik de dood, ben 't die uw paarden men.

JAAK GOMMERS.

Ik lag in 't Gras...

Ik lag in 't gras te droomen,
ik droomde in het gras
van hooge, verre boomen,
van leeljen op een plas.

De zon scheen in m'n oogen,
m'n hart hing aan de zon
en ik was vreemd bewogen
van 't al wat ik verzon.

Ik zwierf op wijde zeeën
langs rosse kusten heen,
waar witte schepen gleeën
die 't Zuiderlicht bescheen.

Ik ging door groene landen
bij 't dalend avondlicht,
de bloemen hadden handen,
het land een aangezicht.

Ik liep door paarsche heide;
de heide sprak een woord;
zoo vreemd, zoo stil, zoo blijde
had ik het nooit gehoord.

Ik voeld' een donzig zuchten
warm langs m'n voorhoofd gaan,
als luwe morgenluchten...
ik kon het niet verstaan.

Ik lag in 't gras te droomen,
ik droomde in het gras,
veel schoone, schoone droomen,
waarvan ik nooit genas.

IRMA VAN DE PORT.

[Twee gedichten]

Afscheid aan mijn Land

Nu gaat het ál verdwijnen in een vormeloozen mist:
die weiden en dit woud, met wilde slingerwegen,
waar ik de tooverfluit van elke lente wist
naast 't weenen op het loof van milde Oktoberregen.

De lijnen sterven uit: nu gaat het ál verdwijnen...
De weeke en warme stilte van mijn land
dat altijd treuren wil en nimmer weg zal kwijnen,
is als de zachte wijding van een vaderhand.

Mijn land ligt in de malve wijdte van de kim verloren:
Het water drijft mij met haar zoet geweld,
en schrijft de scheiding in haar sneeuwge voren.
Een grijze weemoed heeft mijn trots geveld.

En zóó zal ieder beeld nu tanen en vervloeien,
terwijl ik onder vreemde zonnen zwerven moet
in lichteloos vergaan en steeds hernieuwend bloeien;
en diep in mij één land: mijn wentelend gemoed.

Herdenken

...uit welken grond bloeit dit verlaat herdenken?
Jan Vercammen.

De sterren wijken en mijn handen blijven leeg.
Slechts in de diepe lijnen mijner palmen
- twee rozeblaân waar d'avond nederzeeg -
blijft moe de schaduw van den nacht nog talmen.

De morgen stort de duisternis vol licht,
en vale schemer waart nog in die groeven:
zóó kan het schreien van een aangezicht
dat láng bedolven is, mijn hart bedroeven.

Andre Poppe.

[Twee gedichten]

Mea culpa...

Een kind is tot mij gekomen
en heeft gezegd: ‘Vrees het vuur!’
Ik heb het vuur niet gevreesd
en heb mijn handen gebrand...

Toen kwam een jongeling tot mij
en zei: ‘Vrees de liefde!’
Ik heb de liefde niet gevreesd
en heb mijn hart bezeerd...

Toen is een Groote Vrouw gekomen,
zeggend: ‘Vrees dan God!’
Ik heb den Gode niet gevreesd
en heb mijn ziel verloren.

Nu ik zoo pijnlijk stille sta
aan de boorden van het leven,
kijk ik vroom de vromen na,
bevend met de boozen,
struikelend met die twijfelen,
trillend van 't verlangen
weer met anderen mee te wandelen.

Een Gebed... wat zou het baten?

Een gebed... wat zou het baten?
Ik wil me niet op God verlaten
om sterker dan het kwaad te zijn.
Het kwaad is groot,
alom vertegenwoordigd.
Misschien zijt gij het wel,
mijn broeder,
die mij de zonde brengt
in uw blauwe oogen,
waarvan de glans,
zoo innig schoon,
zoo diep me kan bekoren.

'k Geloof niet meer in
de onschuld van een kind,
noch droom ik van een man,
die liefde eeuwig in zich draagt,
noch in een ongerepte maagd,
noch in mijn zuster,
of mijn broeder...

Als ik nu toch wat rusten wil,
dan gaat mijn blik naar boven,
naar de hemelhooge bogen
van 't immer jonge wereldgewelf.

B. VERHOEYEN.

[Twee gedichten]

Tocht

Ik rijd met de fiets
alleen door het land.
Het is Zondag en morgen.
De Junizon brandt.

De velden zijn heerlijk.
Het koren wild groeit.
De leeuwerik joedelt.
De boterbloem bloeit.

Ik kom in een dorpje,
ik rijd er weer uit,
de menschen gaan vredig
naar de hoogmis, die luidt.

Ik zwerf door de dreven,
waar de vinken in slaan
en de zonneschijnstralen
door een kerkraam gaan.

En 'k zet mij te droomen
ij een wei en een sloot:
een mier loopt onachtzaam
op een kikker zijn poot.

In den vree van het landschap
vergeet ik mijn huis
en al de mizeries
van het wereldsch gedruisch.

Zomerland

Een wijd verlichte horizon
hangt trillend over veld en wegen,
geen schaduw houdt de witte zon
in haren breeden opgang tegen.

Uit blauwe verten zoent de wind
de zwellende aren van het koren.
De leeuwerk zingt en herbegint.
De kruiden sieren gracht en voren.

De hoeven schuilen stil en vroom
bij notelaar en populieren.
De krieken blinken in den boom
en zwaalwen door de stallen zwieren.

In 't water van de zilverbeek
verschieten speelsch de kleine visschen,
tot er de jongens van de streek
hun heete lijfjes gaan verfrisschen.

De koeien met hun kalveren bij,
de merrie met haar linksche veulen,
verzinken in de hooge wei,
lijk zware schuiten in de geulen.

En klimmend over de aarde laat
de zon haar lichtbazuinen galmen
en stuwt naar groei en bloei en zaad
de planten, twijgen en de halmen

en perst uit bloed van mensch en dier
uit bloemen, vlinders, weiden, dreven,
uit vijvers, beken en rivier
het juichend hooglied van het leven.

A.W. GRAULS.

Kroniek van het Proza

Van August Vermeylen's bekend, in zijn aard toonaangevend werkje ‘Van Gezelle tot Timmermans’, dat voor het eerst in 1921 verscheen, kwam een derde, om- en bijgewerkte druk van de pers, onder den verjongden titel **De Vlaamsche letteren van Gezelle tot heden** (Uitg. ‘Elsevier’, Amsterdam; De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen). Het boek, dat thans 160 bladzijden beslaat, bedoelt niet een bondige geschiedenis, maar wel een overzicht, een kenschetsing van die letteren te geven. Men kan, daarbij geholpen door de lijst der schrijversnamen achteraan, het werk inkijken, raadplegen en zal er dan belangrijke gegevens in vinden. Maar men moet het ook lézen, met langzame, rustige ààndacht lezen, en dan genieten van de ragfijne aanvoeling, waarmee Vermeylen de literatuur en de literatoren schetst en kenschetst. Wel is het mogelijk, bedoelde ‘stof’ ietwat ànders te zien dan met de oogen van den bewusten ‘Van Nu en Straks’-leider, die de schrijver onbetwistbaar geweest is, en het allerbeste van héden te beschouwen als minder gebonden aan of voortgevloeid uit die eene en zelfde beweging, die trouwens nóg steeds een paar vereeuwigende dienaars telt. Maar het zal moeilijk gaan, figuren als Gezelle, Rodenbach, Van Langendonck, Van de Woestijne, Streuvels, Buysse, Vermeersch, Toussaint. Teirlinck en jongeren als Elsschot, Timmermans, Roelants, Walschap, zoo scherp, zoo subtiel waarnemend, enkelen zelfs zoo diep ontledend en definitief waardeerend te behandelen als de schrijver dat gedaan heeft in zijn fijn afgewogen proza; de heerlijke bladzijden over Gezelle en Van de Woestijne en ook die ééne over Vermeersch zijn daar stralende typen van. Anderen dan Vermeylen zullen sterk overschaduwde, latere pogingen als ‘Vlaamsche Arbeid’, ‘Boomgaard’, ‘Fonteintje’ en ‘Ruimte’ een stukje meer naar voren brengen, de literaire essayisten iets beters geven dan een vluchtige nomenclatuur, mannen als De Mont en Sabbe een andere en ruimere waardeering en een paar nooit uitgegroeide dichters en romanciers een heel wat mindere bezorgen. Zooals, echter, deze studie reeds was in 1921 en zich verder ontwikkeld heeft met den loop der literaire productie, leert ze vast àlle Vlamingen de eigen Vlaam-

sche schoonheid aan te voelen, te eerbiedigen, te bewonderen ook... en dat is een prestatie, waarvoor we Vermeylen innig danken mogen.

Marie Peremans-Verhuyck liet het vervolg op **Catlijne Meyblom,** namelijk 'In het burgerleven', verschijnen (Uitg. 'Steenlandt', Kortrijk). Catlijne verblijft thans te Mechelen, wordt er opgenomen ten huize van dokter Pauwels, die heel wat ouder is dan zij, trouwt met hem, ervaart den zegen van een rustig, edel huwelijksleven, maar houdt een stille liefde over voor Gielis, den ridder, die haar eenmaal haar zoontje Wens heeft gegeven. Catlijne onderhoudt, trouwens, zooveel mogelijk àl haar vroegere betrekkingen en spant zich in, om het ieder meer dan naar den zin te maken: haar man helpt ze in de apothekerij, Gielis ontvangt ze met groote vriendschap, een verloopen tooneelkollega bezorgt ze een rustig leven en een man, een paar vrienden van haar echtgenoot neemt ze liefdadig in huis op, en overal springt ze bij, waar een reddende hand kan toegestoken. Maar haar man wordt oud en sterft... en, hoe welstellend Catlijne ook zijn mag, thans wordt het leven haar moeilijk, zelfs onhoudbaar: Gielis, op wien ze nog haar mogelijke toekomst had gebouwd, wordt na een zooveelste liefdesavontuur doodgeschoten, Catlijne zelf gestraft wegens zg. onwettig uitoefenen der geneeskunde... en ten slotte vindt ze enkel heil in een vertrek, met haar zoon, naar Amerika, waar ze met veel arbeid een nieuw geluk wil trachten op te bouwen. De roman is weer rijk aan inhoud, als zijn voorganger; en even boeiend er in is weer de tijd, waaraan hij verbonden is, de 18e eeuw, met haar ommegangen, haar rederijkerstooneel, haar geloof en bijgeloof, haar dagelijksche gebruiken, haar pre-revolutionnaire jaren. Tusschenbei komt Catlijne ons té goedhartig, té verblind in haar liefde, té edel voor om dat, zoo lang na Conscience, nog te kunnen aanvaarden. Immers, die Gielis b.v. die thans door de zwarte pokken geschonden Gielis, wien ze ondanks alles haar hart verpand houdt, is toch al te klaarblijkend een vrouwenjager van de laagste soort gebleven!... en de naaste verwanten van dat heerschap zijn toch wel uitdagend genoeg, om de meest goedzakkigen, - behalve dan Catlijne en haar man, - hun vel uit te jagen!... Maar het verhaal als zoodanig is gevuld en boeiend genoeg en de taal voldoende jong en korrekt, om den lezer toe te laten over dergelijke dingen heen te stappen.

Van Jean Tousseul, den in zijn Brabantsch dorp teruggetrokken Fransch-Belgischen schrijver, lazen we **Kleine luiden** (Uitg. 'Office', Brussel), zijnde, van de hand van Gaston Vannes, een zeer mooie vertaling van 'Humbles visages'. De hier bedoelde

luidjes zijn, apart gezien, een veertiental dorpelingen, een enkele maal een groepje, die de schrijver weerziet in zijn verre, ietwat weemoedig gestemde herinneringen. Ieder dorpeling of vertrouwde van het dorp, - een boodschapper, een aanspreker, een geneesheer, een schoolmeester, een paar muzikanten, zelfs een hondje, - wordt aanleiding tot één kleine schets, van nauwelijks een zestal bladzijden; maar elke schets is een stukje leven, een brokje typeering, niet enkel van het uitgebeelde personage, maar tevens van het dorp in zijn oude, thans haast uitgeveegde verschijning. De inhoud is één zakelijkheid in zijn samengebalde vertelling; het taaltje is op en top literair in zijn gewilden eenvoud.

Arthur van Schendel, die thans de zestig voorbij is, blijkt zijn vruchtbaarste en letterkundig mooiste jaren te beleven. Getuigen daarvan zijn een viertal werken van hem, die ons hier zullen bezighouden.

We zouden geneigd zijn, het boek **Avonturiers** (Uitg. L.J.C. Boucher, Den Haag) een rustig divertissement te heeten na schrijver's vóór 1936 verschenen roman- en verbeeldingswerk. Maar dat divertissement, waarbij het Van Schendel in hoofdzaak gaat om de mededeeling van historisch wérkelijke feiten, stelt ons in hem een verbluffenden kenner voor van alle avonturiers en zwervers die, te goeder of te kwader trouw, door de eeuwen heen de wereld in spanning brachten. Die ‘kenner’ in hem gaat niet prat op zijn dokumentatie, die o.m. in verband met de Portugeezen niet min dan merkwaardig is; hij vergenoegt er zich mee, in ruim vijf en twintig van elkaar los staande, korte hoofdstukken, een aanschouwelijke voorstelling te geven van het bedrijf dier avonturiers, die handelden óf uit weetgierigheid óf uit baldadigheid óf uit een hunkeren naar macht, hetzij die hen persoonlijk of hun mandaatgevers betrof, en het ons aldus duidelijk te maken, hoe het kleine, erg verdeelde stukje Europa met de tijden uitgroeide tot onze heelemààl bekende aarde, waar de eenen bezitten en de anderen bezeten wórden. Dat alles dan aan de hand van het ééne voor Van Schendel geldend axioma, dat ‘eenieder in een hoekje van zijn hart de ontdekker van een andere wereld is.’ In een boek als ‘Avonturiers’, hoe stijlvol het zich ontwikkele van het eerste hoofdstuk tot het laatste en hoe rijk het ook dat ééne menschelijke verschijnsel illustreere, waardeere men dus voor alles wàt ons de schrijver mededeelt en aanvaarde het als een feestelijk extra, wanneer hij, met Jan van Mandeville of een ander, den lezer een betooverend kijkje gunt binnen het wonderbare Oosten van de Middeleeuwen. - Achter in het boek werd een door G.H. 's Gravesande samengestelde Bibliographie van Van Schendel opgenomen, die zoo goed als àl

dezes werken, oorspronkelijk en in vertaling, en zijn belangrijkste bijdragen in tijdschriften omvat; ze zal vele lezers bizonder bruikbaar blijken.

Met Van Schendel's roman **De rijke man** (Uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam; voor België, A. Manteau, Brussel), die even na 'Avonturiers' verscheen, belanden we terug op het gebied, dat de schrijver bij voorkeur bestrijkt en dat hem voldoende faam bezorgde om hem, in verband met een mogelijke internationale onderscheiding, een heel oogenblik op den voorgrond te brengen. De roman behandelt het leven van Kompaan, een man die werkelijk schatrijk is, doordien hij een tante en twee ooms heeft, die hem meer dan ruim zijn aandeel in hun weelde gunnen en hem, de een na de ander, heel de reserve van hun bezit achterlaten. Kompaan is echter een zeer eigenaardige verschijning: hij wenscht, namelijk, géén rijkdom aan aardsche goederen te bezitten en biedt daarom geldelijke hulp aan al wie maar, ten rechte of ten onrechte, te klagen kan hebben. We zeggen niet, dat zulks zijn noodlot wordt; want Kompaan blijft heel het werk door de slaaf van zijn breed menschelijke principes en vindt het ten slotte, wanneer hij heelemaal uitgekleed is, alleen maar wat jammer, dat zijn evenmenschen niet zoo ruim, zoo onbaatzuchtig, zoo eerlijk kunnen handelen als de Schrift het hun heeft voorgesteld. Deze roman heeft geen ups en downs, die den lezer specifiek vasthouden en boeien; neen meer, hij doet er ons tienmaal naar verlangen, dat Kompaan eens eindelijk bewust zou worden van het bedrog, dat hij dagelijks ondergaat, en finaal reageeren ging tegen de uitbuiterij onder alle vormen. Jammer voor het werk zelf, blijft Kompaan echt sullig zijn geld vergooien, tot aan het einde zijns levens, al wordt hem dan toch aan den lijve bewezen, dat vele zoogenaamd armen of zieken zijn hulp minder noodig hebben, dat de aangetrouwde familie Blauw hem in haar zaak opneemt alleen om hem uit te buiten en later uit te stooten, dat zijn eigen zoons en dezer vrouwen hem letterlijk in zijn hemd willen zetten en al kon hij ook aanvoelen, dat zelfs zijn allernaaste vrienden en zijn huiselijk dienstpersoneel hem alleen 'trouw' zouden zijn in zijn voorspoedige jaren. Alle wijzen, waarop de overvloed aan geld kan worden tot een nuttelоosheid en tot een vloek, krijgen in 'De rijke man' een overdadige illustratie; en in verband daarmee wordt dan één heerlijkheid de passus bl. 183-185, waar Kompaan's zieke dochter Titia en Maartje de huisvrouw samen Jezus' gebod bespreken, eerlijk en edelmoedig te zijn en het eigen bezit aan de armen te geven. Alleen, die passus, hoezeer hij Kompaan's theoretisch mooie doen en laten in het licht stelt, maakt abstractie van de menschheid zooals ze werkelijk is en van de wijze, waarop de edelmoedigheid dient uitgeoefend. Zoo ook deed

Kompaan zijn heele leven lang en dàt, ten slotte, is de oorzaak van zijn maatschappelijk nutteloozen ondergang. Dat het boek geen emoties wekt, meenen we reeds onrechtstreeks te hebben meegedeeld. We konden het ook ànders zeggen: het geheel is stijlvol en rustig, bizonder rustig verteld, maar laat ons, na nochtans een lang defilé van personages, alleen Kompààn, den kinderlijk gevenden rijken man, onthouden, met slechts even naast hem de hondstrouwe Maartje, - van wie we in het verhaal de kentering verwachtten, - en Titia, de stil wegkwijnende, meest op vader lijkende dochter.

De roman **De grauwe vogels,** die dadelijk na den vorigen het licht zag (Uitg. J.M. Meulenhoff, Amsterdam; voor België, A. Manteau, Brussel), is de levensgeschiedenis van twee broers, Kasper en Thomas, aan elkaar verbonden door een ongeval, waarbij Thomas blind en ongeschikt voor arbeid werd; en die geschiedenis, - van 'twee vogels van ongeluk, uit het nest gevallen', - is dan voor Kasper één keten van hard, verduldig, onbaatzuchtig zwoegen, maar vooral één aaneenschakeling van een miezerig beetje zonneschijn naast een eindeloosheid aan tegenspoed en rampen, van oogstmislukking en alvernielend onweer, tot het tragisch verkwijnen van zijn vrouw en het wegsterven van zijn kinderen. Neen erger: Thomas, die toch gulhartig bij zijn broer werd ingenomen, achtervolgt hem in alles als onheilspeller, als onheilbrénger, - die ten slotte Kasper's vrome, schrikkige vrouw in een vlaag van waanzin vermoordt, - en heet heel dat ontzettend gebeuren niet anders dan het noodlot, den vloek, die op erfbelaste menschen en hun doening weegt. Bedoelde erfbelasting is de goddeloosheid, die trouwens door een paar vrienden van den huize herhaaldelijk tegen Kasper wordt uitgespeeld; maar hij, de eenvoudige, eerlijke Kasper, buigt niet, kàn niet buigen, omdat hij wél gelooft, maar op zijn eigen wijze, - gelooft in zijn arbeid en zijn hart en verder berust, want berusten moét, in den onafwendbaren gang der dingen, die de eenen dient en de anderen slaat, zonder eenig vatbaar verband met hun deugden of zonden. Geloovige en andere lezers van dit boek kunnen het leven zien, elk uit hun eigen dogma; niet één, echter, zal weigeren te erkennen, dat Kasper in diep menschelijken zin een pracht van een type is en het uiteindelijk voor hem een werkelijke bevrijding wezen moet, zoo goed als alléén te staan in zijn al te vroegen levensavond. Wie het werk beoordeelt zal het, als illustratie van het fatum, een rijkdom en, als uitbeelding van karakters, - van den tragisch sarrenden Thomas niet minder dan van den goedigen, koppig volhardenden Kasper en diens onrustig, telkens opgeschrikte vrouwtje, - een sterke prestatie vinden. De tàal van Van Schendel heeft nergens het

evokatieve, het panoramische van Streuvels of het onverwacht beeldende van Walschap, soms in een enkel eindje zin; Van Schendel laat zich, uiterlijk koel, liever beheerschen door de feiten in hun eindelooze keten en door de wijze, waarop verschillende karakters die aanvoelen en kommenteeren, en stelt dit alles een zinsbouw en een woordkeus ten dienste, die volmaakt rustig en overwogen blijken, alsof de auteur niet anders wilde zijn dan een onzichtbare, maar psychologisch en anekdotisch sterk gedokumenteerde getuige. Kortom, dit boek ‘De grauwe vogels’ beangstigt of overrompelt ons niet, hoe dramatisch soms in de ziel het gebeuren weze, - we denken b.v. aan Thomas' gluiperige wegen, in dienst van het noodlot. Het leert ons veeleer, indien er van bewust leeren kon spráke zijn, in Kasper de feitelijk heldhaftige trouw aan zijn levensinzicht en levenswandel te bewonderen, zooals hij die heel het boek door belijden blijft en ze o.m. zoo eenvoudig meesterlijk uiteenzet op bl. 148-150 en elders. We stellen dezen roman alleszins hooger dan den vorigen, zulks alleen reeds om het ditmaal scherp aangeven der kontrasten; maar in beide werken treft ons Van Schendel's gelijkelijk georiënteerde verbeelding, - verbeelding, die het hoofdpersonage telkens in het teeken houdt van één enkele, eenmaal vastgelegde levensvizie en dat personage niét aan die vizie laat ten gronde gaan, ook al blijft Kasper ten slotte alléén staan en heeft Kompaan al zijn schatten verloren.

Met zijn jongste boek **De zomerreis** (Uitg. L.J.C. Boucher, Den Haag) keert de schrijver weer naar de verpoozing terug, d.i. naar het rustig behandelen van onderwerpen, die niet de verbeelding of de psychologische waarneming, maar wel de zakelijke belezenheid tot grondslag hebben. Met ditmaal déze bizonderheid er bij, dat tusschen die onderwerpen maar nauwelijks een ander verband te zoeken is dan de algemeene titel, waaronder het geheel werd uitgegeven. ‘Wie op reis gaat,’ heet het in een woord vooraf, ‘zal zoo verstandig zijn, behalve kleederen en andere benoodigdheden, eenige boeken in zijn koffer te pakken’; wellicht heeft Van Schendel daar niet zijn eigen boek ‘De zomerreis’ bij gerekend, maar we stellen ons best voor, dat wie op reis een paar verloren uurtjes heeft in dit werk wel enkele hoofdstukken zal vinden, die hem gezellig en zelfs leerrijk bezighouden. We bedoelen hier inzonderheid: schrijver's welgevulde essays over boomen, bloemen en tuinzorg; zijn herhaald uitbaten van minder bekende bronnen, hetzij het ga om geloof en bijgeloof, om zelfmoord of spokerij; zijn verklarende bespiegelingen bij het werk van Shakespeare; zijn ‘dokumentatie’ bij het geslacht Oberon, bij het bed van den Graalkoning. Wélk onderwerp Van Schendel ook

aansnijde, telkens treft ons de rustige overwogenheid, de strak gevolgde methode, àl ontziet hij de gewone anekdote niet, tot illustratie van bizonderheden. Eén gave, echter, moet hij missen: het tikje hùmor, namelijk, het stukje speelsche ondeugendheid of maar een zweempje van een glimlach, die van het essay iets levendigers maakt dan een wat àl te zakelijke, ernstige mededeeling. Achter in dit boek wordt 's Gravesande's Bibliographie, in ‘Avonturiers’ opgenomen, bijgewerkt en aangevuld.

Ten propooste van bedoelden humor en dààrvan voornamelijk vermelden we hier **Katja in rok,** een zoo pas uit het Zweedsch vertaald verhaal van Hjalmar Bergman (Uitg. H. Meulenhoff, Amsterdam). De vertaler heeft het zich niet al te lastig gemaakt; althans hij is het onnoodig en soms erg onsierlijk herhalen van steeds dezelfde woorden en zinswendingen niet ontloopen, en dat is wat jammer voor een werkje, dat eigenlijk stijl en humor, humor te kóóp heeft. ‘Katja in rok’ is de korte geschiedenis van een meisje, een studente, die in haar broers rok op het bal verschijnt, daar onder de zeer kleinsteedsche, konservatieve luidjes schandaal verwekt en hier ten slotte niet uit loskomt dan op het oogenblik van haar verloving. Zóó aangegeven, lijkt het verhaal niets bizonders; en indien men in dat heele ding naar ontleding en uitbeelding van karakters zoekt, is daar niet veel méér van te ontdekken. Maar herkent men in ‘Katja...’ het Schildburgerlijk plekje Wadköping, waar alles zich afspeelt naar traditie en konventie en afkeer van het ongewone, en ziet men in Bergman, den schrijver, den werkelijk ondeugenden en graag persifleerenden waarnemer die hij is, dan wordt dit boekje één van die fijngeestige versnaperingen, zooals er maar weinig op de markt verschijnen. Zeker, letterlijk gelóóven in alle gebeurtenisjes, in alle personages, en zelfs alleen in Kàtja's doen en laten kunt ge onmogelijk; Bergman, gelukkig, vrààgt u dat ook niet, hij amuseert u slechts, hij amuseert u kostelijk, haast op iedere pagina, en vindt er wel degelijk zijn verdiende loon in, dat ge dit boekje ook als literatuur aanvaardt, als literatuur van hem en van maar weinig anderen. - Het werkje maakt deel uit van de zeer verscheiden reeks ‘Zilveren wiekslagen’, die een volgende maal ter sprake komt.

Leo Vandaele, een Vlaming, liet ons kennis maken met zijn werk **Vergeefsche bloei** (Uitg. ‘Kosmos’, Amsterdam). Het is het allereerst verschenen boek in de roman-serie ‘Eerstelingen’ en als zoodanig zeker te waardeeren. Men kan het allerlei ernstige tekortkomingen aanwrijven en o.a. alvast getuigen, dan Vandaele, die met je en jou praat, - in de meening, dat dàt alleen Nederlandsch is, - eenvoudig Vlààmsen schrijft, met een heel regiment

ergerlijke fouten er in; de letterkundige jury, die het boek bekroond heeft, had er moeten toe bijdragen, dat deze fouten bij den afdruk verdwenen. Wat den inhoud betreft, ook deze geeft makkelijk aanleiding tot voorbehoud, al werd hier dan werkelijk een roman opgebouwd, die vlot en vlug leest en vanzelf de spanning gaande houdt. De historie komt hierop neer: Agnes, een argeloos meisje, die het toeliet dat Fernand, een losbollig student, haar te na kwam en hem er op betrapte, dat hij haar loste voor een ander, kent geen rust meer voor zijn huisgezin op stelten staat en ze met een paar kogels zijn leven en bijna ook het hare verwoest heeft. Wel slaagt het gerecht er in, haar vrij te spreken, maar ten slotte is het openbloeien van haar liefde en haar jaloezie vergeefsch gebleken, vermits ze bij Fernand's doodsbed niets voor zichzelven overhoudt. Ons voorbehoud geldt minder den gedachtengang van Agnes, zoodra ze eenmaal op weg is om, uit haar evenwicht geschokt, een dramatisch einde aan twee levens te stellen; en we willen het zelfs niet een melo heeten, wanneer ze het bezit van een revolver de uiteindelijke redding vindt. We merken alleen aan, dat Agnes wist, geen kindje te moeten verwachten, en evenzeer wist, dat Fernand haar geen schijn van liefde gunde; en zoo voorgesteld, rijst bij ons de vraag op, wàt ze dan wel als voldoende bindend aan hem beschouwen kon om geen anderen uitweg meer te zien dan de vernietiging van twee menschenlevens. Lagen dan in den roman zelf geen opbouwende gegevens voor de hand, als o.m. de wijsheid van Pater Salezius en de scherp aanvoelende genegenheid van Fernand's broer?... En toch, spijts àl wat we een tekortkoming kunnen heeten, mochten we in Vandaele een schrijver met eigen temperament herkennen, die ons, met dikwijls sobere middelen, gemakkelijk midden in het drama houdt, tot aan zijn schrijnende ontknooping. We zijn hem, voor de naaste toekomst, heel wat krediet verschuldigd.

Ten slotte, - en onafhankelijk van onze besprekingen, - een korte mededeeling. De firma C.A.J. van Dishoeck, te Bussum, - onze Vlaamsche schrijvers zoo sympathiek bekend, - heeft het wenschelijk gevonden, een gedeelte van haar boekenfonds tegen bizonder gunstige voorwaarden beschikbaar te stellen. En zoo komt het dan, dat zoo goed als àl de werken van Cyriel Buysse en Maurits Sabbe, extra mooi gedrukt, verkrijgbaar zijn tegen prijzen van 10 fr. ingenaaid tot 17,50 fr. en 25 fr. in linnen gebonden, dus tegen voorwaarden, ruim zoo gunstig als de bekende uitgaven van Querido (‘De Salamander’), ‘Die Poorte’ en ‘Het Kompas’. Bericht aan de liefhebbers!

H. VAN TICHELEN.

Boekbeschouwing

Pierre Nothomb. - Le Drame de 1839. Les petites Etudes de Belgique, rue de Fragnée, 135, Liége; 140 blz.; fr. 10.

Honderd jaar geleden (14 Maart 1838) vroeg Nederland de uitvoering van het verdrag der 24 Artikelen aan de Mogendheden. Luxemburg en Limburg moesten gedeeltelijk door België afgestaan worden. Senator P. Nothomb wijdt zijn boek aan de geschiedenis dezer afscheuring, door Europa gewild, tegen het verlangen in van de bewoners dier gewesten. De dramatische scheiding voltrok zich in 1839. Zij dwong den Belgischen Staat, besluit de auteur, een unitaristische politiek te voeren, tegen onze oude tradities in en noodlottig voor de Vlaamsche cultuur; geen decentralisatie of federalisme was meer mogelijk.

Othmar Krainz. - Das Schwert des Islam. Deutscher Hort Verlag, Dessau; 160 blz.; RM 4,80; illustraties, foto's en kaarten.

De auteur behandelt de verhouding van de onderscheiden Vooraziatische staten (Iran, Afghanistan, Turkije, Irak, Palestina, Transjordanië, Syrië, Libanon, Yemen, ‘Arabië’) tot elkander, en de pogingen, ingespannen om zich te verbinden, economisch en politiek, ten einde één groot Voor-Azië te vormen, 4.755.976 Km^2 in oppervlakte, met een bevolking van 68 millioen menschen. Europeesche en Aziatische belangen botsen in deze ruimte voortdurend tegeneen; totaal verschillende culturen strijden hier verbitterd om de zegepraal. O. Krainz ziet in de Sowjet-Unie de ergste vijandin van de Britsche invloeden in gindsche gewesten. De Islam zal het Avondland weldra voor groote beslissingen stellen.

Maurice Muret. - Le Désarroi de l'Esprit allemand. Editions de la plus grande France, rue de la Charité, Lyon; 330 blz.; Fr. fr. 15.

Het boek van Maurice Muret, lid van het Instituut, ontleedt het oeuvre van Gerhart Hauptmann, Jakob Wassermann, Stefan Zweig, Ernst Toller, Hermann Stehr, Hans Grimm en Hanns Johst. Vier aanhangers van het nieuwe regime en drie tegenstrevers. De geleerde criticus maakt de psychologie van de Hitleriaansche beweging duidelijk, en met evenveel doorzicht doorschouwt hij den zielkundigen toestand van de uitgewekenen. Zoowel van den literairen als van den politieken en moreelen kant bekeken, doet zijn studie als volkomen objectief aan. Zijn poging om het Duitschland van onze dagen te verklaren mag dan ook gelukt heeten; de letterkunde blijkt eens te meer de nauwkeurige spiegel te zijn van de heerschende gedachten en zeden.

N. Tj. Swierstra. - De Vaderlandsche Geschiedenis in een Notedop. III (82 teekeningen en kaartjes) door E. Reitsma-Valença. Hollandia, Baarn; 300 blz.; ing. Fl. 2,90; geb. Fl. 3,90.

Deze Geschiedenis zal in gansch het Nederlandsche taalgebied onmiddellijk en verdiend naam verwerven; wij kennen geen boek, dat zoo eenvoudig en zoo eerlijk zijn zeer moeilijke taak afhandelt, groot-menschelijk en optimistisch tevens.

De jeugd zal er best bij varen. Het is ingedeeld in zeven deelen; het 1e vertelt over tijdmeten, jaartelling, indeeling in tijdvakken; het 2e maakt den groei van de menschengemeenschap doorheen de geschiedenis duidelijk; het 3e verhaalt den strijd van den mensen voor zijn dagelijksch brood; het 4e toont hem in zijn ontwikkeling van knutselaar tot modern nijveraar; het 5e schetst de evolutie van handel en verkeer; het 6e beschouwt den kamp, dien de bewoners van de lage landen voortdurend hebben moeten voeren tegen het water; het laatste brengt hulde aan de helden van den geest.

D. Hans. - De Oranje-Dynastie. A.W. Sijthoff, Leiden; 290 blz.; 3 edities: ingenaaid Fl. 3; als 6 deeltjes tegen Fl. 0,50 per stuk; geb. Fl. 3,90.

Naar aanleiding van het 40-jarig regeeringsbewind der Nederlandsche Koningin verscheen deze in hoofdzaak volledige geschiedenis van de Oranjedynastie, in volkschen vorm geschreven, zonder dat aan de historiciteit te kort wordt gedaan, want zelfs de nieuwste bronnen werden geraadpleegd. Aan elk der 11 Oranje-telgen, die over Nederland hebben geregeerd (Willem I, Maurits, Frederik Hendrik, Willem II, Willem III, Willem IV, Willem V, Koning Willem I, Koning Willem II, Koning Willem III, Koningin Wilhelmina) wordt een afzonderlijk hoofdstuk gewijd door den ‘nationalen biograaf bij uitnemendheid’: D. Hans, die in dit rijk uitgevoerde boek, fraai geïllustreerd met 54 afbeeldingen op kunstdrukpapier, zijn gansche ziel gelegd heeft. Ook bij de Vlamingen zal het om vele redenen hartelijk ontvangen worden.

Leo Picard. - De nieuwe Europeesche Situatie en de beide Nederlanden. De Sikkel, Antwerpen; 120 blz.; Fr. 16.

Leo Picard is altijd interessant en ernstig; hij tracht steeds de oorzaken der gebeurtenissen tot op hun grond na te speuren. Mijn taak, zegt hij eerlijk, kan geen andere zijn dan die om te wijzen op zekere gevaren - het gevaar, dat de zelfstandigheidspolitiek verzwakt wordt door zekere ideologieën en zekere sentimentaliteit - en op nieuwe mogelijkheden - vooral de mogelijkheid eener versterking der zelfstandigheid van de beide Nederlandsche staten door actieve vredespolitiek en door krachtiger accentueering van het gemeenschappelijk Nederlandsche cultuurelement. Zonder Vlaamsche beweging, bewijst de auteur, geen kracht der Nederlandsche traditie in België's buitenlandsche politiek. Zonder de kracht van die traditie een veel bedreigder positie van Nederland zelf in Europa, minder veiligheid voor Nederland en België samen, meer oorlogsdreiging voor heel Europa. Door dezen diagnosticus van eersten rang worden o.a. de laatste voorvallen in Oostenrijk zeer helder beschreven.

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van Uitgeversbedrijf Varior, Neckersvijverstraat, 118a, Sint-Amandsberg:
P. THIRY: Blues Tempo, gedichten; 79 blz.; 15 fr.
T. HEIDEKENS: Kunstschilder Lyna; 37 blz.; 12 fr.
B. DE POORTERE: Kunstenaar en Volk; 29 blz.; 6 fr.
B. DE MUYNCK: Ebbe en Vloed, gedichten; 32 blz.; 15 fr.

Van De Wereldbibliotheek, Amsterdam:
JEAN TOUSSEUL: De Meidoorn, vertaald door MARIE W. VOS; 257 blz.; Fr. 26.60.

Van J.B. Wolters' uitgevers-maatschappij, N.V., Groningen:

Dr. A.P. KIEFT: Homonymie en haar invloed op de taalontwikkeling; 170 blz., met een Woordregister, een Zusammenfassung en een kaart over gier; fl. 3,50.

K. VAN DER KOOI, E. SCHEENSTRA en G.S. JONKMANS: Frans leerboek voor U.L.O.-scholen, deel IV; 104 blz. en 16 blz. Woordenlijst; fl. 1.10; geb. fl. 1,30.

Dr. J.S. VAN VEEN: Beknopt overzicht der Griekse mythologie, 17e druk, herzien door Dr. M. ENGERS; 80 blz. met talrijke illustraties; fl. 0.80.

Van H.P. Leopold's uitgeversmaatschappij, N.V., 's-Gravenhage:

D.A. DE GRAAF: De hedendaagsche jeugd, achtergrond en perspectieven; 32 blz.; fl. 1.

Nr. 8 van de Vrije Bladen.

Van H.J. Dieben, Wassenaar:

Dr. L.A.H. ALBERING en Dr. L.G.J. VERBERNE: Proza en Poëzie, leerboek voor de hoogste klassen van gymnasium en H.B.S.; 280 blz.; fl. 2,40; geb. fl. 2,90.

Een degelijke, waardevolle bloemlezing, samengesteld met het oog op een in Nederland nieuw ingesteld mondeling eindexamen in de Nederlandsche taal, die de candidaat in al haar geledingen dient te verstaan.

Geeft, naast literaire, ook betoogende en wetenschappelijke teksten: in proza van Koornhart tot Overdiep (uit Vlaanderen Vermeylen), in poëzie van Hooft tot Verhoeven (uit Vlaanderen Gezelle, Van de Woestijne, Verschaeve, Van den Oever en Van Ostayen).

J. KLEIJNTJENS en Dr. H.F.M. HUIJBERS: Lotgevallen der Volkeren. Beknopt Leerboek der Algemeene Geschiedenis; 20^{e} druk; 360 blz.; ing. *f* 2,90; geb. *f* 3,40.

De lectuur en de studie van dit boek zal den meest-eischende overtuigen, dat hier hoogverdienstelijk werk is geleverd.

Van G.B. Van Goor Zonen, Gouda:

Dr. P. KOSTER: Van het Verleden naar het Heden; 2 deelen, samen 380 blz.; ing. *f* 1,75 en 1,90.

Beknopte algemeene geschiedenis voor het M.O., met kaartjes, vragen en overzichten. Lectuurverwijzingen verhoogen de belangstelling. Zeer belangrijke prestatie, met veel zorg en sierlijkheid uitgegeven, die alom waardeering zal wegdragen.

Van W.J. Thieme & Cie, Zutphen:

J.H. VAN HAAREN: Beknopte Geschiedenis van de economische Ontwikkeling der Volkeren; 210 blz.; ing. *f* 2,95; geb. *f* 3,25.

Ten dienste van de hoogere klassen van handelsscholen en van de handelsafdeelingen in het M.O. De inhoud is degelijk; de gevolgde methode voortreffelijk.

Van De Sikkel, Antwerpen:

Nederlandsche Historiebladen: Driemaandelijksch Tijdschrift voor de Geschiedenis en de Kunstgeschiedenis van de Nederlanden. 1e Jaargang, nr 2. Prijs per nummer fr. 35; abonnement fr. 90 per jaar.

Prof. Dr. L. Van der Essen ontsteekt een treffend licht over ‘De historische gebondenheid der Nederlanden’. Prof. Dr. P. Geyl leert het onderscheid tusschen ‘Duits en Diets’ verstaan. Vrucht van nauwgezette studie is R. Degrijse's ‘Oorsprong van het haringkaken in Vlaanderen’. Dr. A. Gielens tracht de actueele vraag te beantwoorden ‘In welk jaar werd Philips van Marnix van

St. Aldegonde geboren?'. Prof. Dr. Geyl heeft het nog over 'Een Engelsman (Prof. E.A. Walker) over de Nederlandse geschiedenis' en toont diens tekortkomingen aan. E. Cantillon geeft een uitgebreid artikel over 'Thorbecke en de Maaskwestie', dat heden, in verband met de zaak der Maasaftappingen, van groot gewicht zal blijken. - Verder Kroniek en Boekbesprekingen.

Van N.V. Uitgeversmij Haga - Den Haag:

Prof. CYRIL BURT: Geestelijke onvolwaardigheid. Vertaald door Mej. S. de Boer, onder leiding van Prof. Dr. Carp; 430 blz.; geb. fl. 4,75.

Na de normale geestesgesteldheid bepaald te hebben, gaat Burt de factoren na, die er invloed op uitoefenen, als het milieu, waarin het individu leeft, zijn lichamelijken en geestelijken toestand (hier ontleedt hij den erfelijken aanleg met de specifieke neigingen en de emotionaliteit), de tijdens het leven verkregen eigenschappen. In de studie over de zwakzinnigheid onderscheidt hij de verstandelijke onvolwaardigheid en de temperaments- of ethische minderwaardigheid, spoort de oorzaken op, duidt aan hoe men ze bepalen en meten kan en geeft de behandelingsmethodes aan. Hij ontwikkelt het probleem van het achtergebleven of domme kind. Verder onderzoekt hij hoe een kind er toe kan komen een misdaad te begaan en wijst in dit verband paedagogische richtlijnen aan. Bij de neurotische stoornissen weidt hij uit over de asthenische en de sthenische neurosen, en over de conversie-hysterie; geeft een overzicht over de onderzoekingsmethodes en toont aan hoe men deze ziekelijke toestanden moet voorkomen. Een boek van enorm belang voor geneesheeren, onderwijzers en leeraars.

Van Verlag W. Kohlhammer, Abteilung Schaeffer, Leipzig C I:

Dr. FR. CORNELIUS: Abriss der germanischen Götterlehre nebst Grundzügen der griechischen Mythologie; 70 blz.; cart. RM. 1,50.

De Godenwereld der Germanen wordt hier boeiend voorgesteld. Aantrekkelijk vertelt de auteur wat de Germaansch-Noordsche bronnen berichten, van de oeroude rotsteekeninqen uit Zweden af tot de liederen van de Edda toe. Hij stelt het Germaansch geloof op een rij met de groote Indogermaansche 'religies', schildert de heldengestalten dezer Godenwereld, hun daden, hun ondergang, hun voortleven in zeden en sagen en behandelt dan het Olympisch Godengeloof van uit het oogpunt zijner Noordsche afkomst.

Dr. PAUL ROHRBACH: Abriss des Deutschtums im Ausland; gekart. RM. 1,80.

De schrijver geeft aan hoe de geschiedkundinge ontwikkeling van het Duitsche element in het buitenland met de Baltische kolonisatie en de vestiging in Zevenburgen in de Middeleeuwen begint (men leze hier natuurlijk Dietsch i.p.v. Duitsch) en hoe de landverhuizing uit Duitschland in de 19e eeuw een hoogtepunt bereikt met de uitwijking naar Amerika; hij stelt vast hoe de émigrés de economie en de cultuur in hun aangenomen vaderland hielpen omhoogbrengen. Verder beeldt hij hun lijden af in gewesten als het huidige Rusland bv. en beschouwt hun toestand op dit oogenblik in de onderscheidene streken, waar Duitschers verblijven, om te besluiten met een hoofdstuk over het voormalige Duitsch koloniaal gebied.

JEAN CLAUDEL EN DARIUS MILHAUD.

De Kunst van Darius Milhaud

> Il n'y a pas de grands peintres, ni de grands poètes: il n'y a que de grands hommes. J'appelle grands l'oeuvre et l'homme que me prennent le coeur, qui le nourissent, qui me révèlent un trésor de la nature, qui m'enrichissent.
>
> (A. SUARES. Vers Venise, p. 114).

De Kunst en niet de Esthetiek. Esthetiek immers is een wetenschap die de verhouding bepaalt tusschen ieder aangewend middel en het te bereiken effekt. Esthetiek veronderstelt dat dit verband tusschen oorzaak en gevolg, alles wel beschouwd, eenvoudig en steeds hetzelfde is. Esthetiek is een stelsel, waarin degene die het opbouwt steeds zoo goed en zoo kwaad als dat gaat het gewrocht van den muziekschrijver, dien hij bestudeert, kan opnemen.

Het zal gemakkelijk zijn de esthetiek aan te geven van **Pulcinella,** daar dit werk van Stravinsky zich in al zijn onderdeelen laat herleiden tot een duidelijk zichtbaar bouwprincipe. Schoenberg heeft zich de moeite getroost zelf een bepaling te geven van zijn esthetiek, die gebaseerd is op het gebruik van de toonladder van twaalf tonen, en zijn muziekwerken luisteren daar stipt naar en treden nooit buiten het van te voren opgemaakte raam, dat steeds bestond voordat een bepaald werk in zijn geest opkwam.

De kunst van Milhaud valt onder geen enkel stelsel. Wat hij schrijft behelst geen berekening, geen speculatie. Het werk vloeit niet voort uit de nauwkeurige montage van afzonderlijk goed afgewogen onderdeelen. Hij mikt niet als een biljartspeler, die de eene carambole na de andere maakt en aldus heel wat punten verzamelt.

Het werk welt vlot uit zijn geest op, onder den druk van een noodzakelijkheid, in een complex waarbij het dichterlijke denkbeeld, het gevoel voor melodie, de technische middelen zóó innig met elkander verbonden zijn, dat men er niet kan aan denken ze te scheiden. En ik ben geneigd van Jacques Rivière de bedenkin-

gen over te nemen, die hem weerhouden wanneer hij over Claudel spreekt:

'Om op waardige wijze over hem te spreken, zou men alles tegelijkertijd moeten zeggen en zijn geheel werk in eens moeten voorstellen, in zijn pracht, in zijn onbeperkte veelzijdigheid en in zijn diepe eenheid. Beter is het te zwijgen. Aangezien het er hier echter om gaat uitleg te verstrekken, moet men er wel toe besluiten van elkander te scheiden wat het genie als onscheidbaar heeft geschapen.' (Etudes, blz. 63).

Of men te doen heeft met een sonate, een symphonie, een verzameling melodieën of een drama, zeer zeker vormt ieder stuk een geheel. Enkele zeldzame en uitzonderlijke stukken amusementsmuziek daargelaten, merkt men bij den schrijver van **Orestie** duidelijk, dat de sonaten en tragedies, de gedichten en balletten slechts hoofdstukken zijn van een zelfde boek, dat zij elkander aanvullen. Aan wat gezongen wordt in **La Brebis Egarée** geeft op zeker oogenblik een snarenkwartet zijn volle beteekenis; en dient dat kwartet zelf niet, wanneer zijn laatste noot is weggestorven, als voorspel van **Les Malheurs d'Orphée?**

In de ontelbare werken van Milhaud zijn er geen tegenstrijdigheden. Zijn kunst gaat niet langs kronkelende paden, nu eens in deze, dan weer in een andere richting. Hij volgt één enkelen weg; hij gaat vooruit, soms als een frisch beekje, doch meestal als een stortvloed van gloeiende lava, die alles op zijn weg verschroeit. Een kunst, die men niet de minste inschikkelijkheid kan betoonen, waaraan men niets kan toegeven en die ons niets toegeeft; die men aanvaardt of die men ontvlucht. Doch wie er voor vlucht is bang voor hetgeen zij bevat, voor hetgeen zij openbaart. En wie ze aanvaardt wordt erdoor overweldigd, want zij verschroeit u tot in het diepste der ziel.

Deze kunst wordt beheerscht door een zekerheid, door een idee, een manier van denken en de wereld op te vatten. De muziek bestaat hier niet om zich te vergenoegen over haar eigen schoonheid noch om ons te vermaken. Zij draagt een gedachte die in haar wezen noch tot het domein der klanken, noch tot dit der schilderkunst, noch tot dit der letterkunde behoort.

De muziek van Milhaud is niet objectief, maar spiritueel, van godsdienstigen aard. Zij verbindt alle dingen door het vermogen

der menschelijke gevoeligheid. Zij maakt de voorwerpen, de planten, de dieren, de menschen zelf, als individuen genomen, tot getuigen van het drama van den mensch, van het eeuwige en onveranderlijke drama. Slechts een zijner plastische poëmen draagt den titel van **L'Homme et son Désir,** doch heel zijn werk had men aldus kunnen betitelen, want overal bezingt hij de smart van den mensch tegenover de onmogelijkheid van het geluk, zijn spijt zich niet tot de volmaaktheid te kunnen verheffen, en zijn verlangen naar God, naar elke volmaaktheid, naar elken troost, naar den Geest waarin alles opgelost en vereenvoudigd wordt.

Men ziet dadelijk hoezeer, bij zoo'n opvatting der muziek, de kleine bijzonderheden moeten wijken voor het geheel, het partikuliere voor het algemeene(1).

Claudel onderscheidt, in het **Traité de la Connaissance,** de 'kennis door het gevoel', die van het partikuliere feit, gemeen aan alle dieren. Den mensch werd de 'kennis door het verstand' voorbehouden, de kennis van het algemeene, die hem in staat stelt in ieder partikulier feit datgene te onderscheiden wat daarin blijvend is, in de ruimte en in den tijd.

Die kennis van het algemeene, die, zooals wij er reeds op gewezen hebben, de oude middellandsche beschavingen kenmerkt, wordt door Milhaud niet enkel aangewend om zijn eigen waarnemingen te toetsen; hij gaat er heelemaal in op, hij leeft om ze ons in klankbeelden over te brengen.

Men ziet dat, zoo deze kunst den rug toekeert aan het objectivisme, aan de Kunst-om-de-Kunst, zij ook ver verwijderd is van een subjectivisme, waar de mensch zich als zijn eigen doel beschouwt, waar hij een van de andere menschen gescheiden Individu is. Geen Narcissisme, geen egocentrisme. De horizon is zoo ruim mogelijk.

(1) Cocteau gewaagt van de waarschuwing van Satie aan Debussy: 'Opgepast! Een boom van het decor trekt niet krom omdat een personage op het tooneel verschijnt.' Wij zouden kunnen zeggen: 'Opgepast! Het drama verandert niet omdat een personage op het tooneel verschijnt.' In het begin van het laatste bedrijf van **Maximilien** komt een melancholisch slepend, onverschillig soldatenlied. Het doet denken aan een dier vreedzame en treurige liederen van Berlioz. Doch in het midden van het tooneel doet zich een feit voor, dat van overwegend belang is in dramatisch opzicht. De muziek speelt ongestoord voort: 'zij heeft niets gezien'. Zoo komt het tragische tot uiting.
Wat op de slagvelden, te midden van de slachting, het meest aangrijpend is, is de kollebloemen te zien bloeien of het getierelier van een leeuwerik te hooren.

Milhaud is een lyrisch dichter, die zich door middel van de muziek uitdrukt. Hij is een mensch, die tot opdracht heeft zijn broeders het diepste van hun ziel te toonen, dat diepste dat iedereen gemeen heeft. Over zoo'n zending beslist men zelf niet. Men ondergaat ze, men aanvaardt er de opdracht van. Alles naar verhouding en mits alle voorbehoud wat de innerlijke waarde van een zoo dicht bij ons staande muziek betreft, heeft men, tegenover de kunst van Milhaud, dien zelfden indruk dien Michel Angelo of Beethoven u geven: de werktuigen te zijn van een hoogere macht, de tusschenpersonen die ons op een bevattelijke wijze de waarheid verkondigen. 'Gij legt niets uit, o dichter, doch door u worden alle dingen ons verklaarbaar.' (La Ville. P. Claudel).

Alle ons omringende voorwerpen nemen deel aan ons leven. Alle zijn getuigen en acteurs van het menschelijke drama. Denk aan het verleden terug, zooals Marcel Proust, die, toen hij tegen een zwaren kei stiet, heel een lang vergeten leven terugzag, waarvan het drama beïnvloed werd door een gelijkaardig voorval, door een gelijkaardigen stoot tegen denzelfden kei.

De reiziger, die ver van zijn land is en een koffer ontvangt waarin zijn eigen kleeren zitten, die hij sedert jaren niet meer gedragen heeft, wordt bij de opening van den koffer dadelijk omgeven door den geur van het ouderlijke huis, en als in een bliksemflits ziet hij iederen steen, ieder kruidje, den minsten trek van het gelaat zijner ouders terug, herinnert hij zich een woord dat dezen op een gegeven oogenblik hebben uitgesproken. Zoo werkt alles samen, zoo hangen wij van het kleinste zandkorreltje af. Doch dit zandkorreltje zal morgen niet dezelfde beteekenis meer hebben als gisteren. Andere menschen zullen het zien, een ander licht zal er op schijnen, de temperatuur zal verschillend zijn. Het eigenaardige en vluchtige geheel van gisteren zal niet meer bestaan.

De stoel waarop Pierre in **La Brebis Egarée** gaat zitten zal niet die zijn van **Le Pauvre Matelot,** waarop de vader gaat rusten. Wat heeft de zee, waarin Proteus en zijn zeekalveren spelen, gemeens met die waarin de geweldige strijd van Christoffel Colombus plaats heeft? Tenzij dat zij eeuwig en overal aanwezig is? En de landbouwmachines zijn een element van de landelijke

stilte in Beauce, terwijl zij het geweten van Paul in **La Brebis** folteren zooals de horzels het paard steken.

Geen thema's, geen motieven in de kunst van Milhaud. Slechts een gaaf geheel, een onverdeelbare eenheid. Om het even of de stoel van stroo of van leer is: hij bestaat niet zoozeer als voorwerp, hij krijgt eerst leven door den machtstroom die hem aan andere dingen, aan de ontroering van het oogenblik bindt.

De stoel, het kopje, de bloemen, de menschen, beginnen voor ons te leven in dat wonderschoone eerste tooneel van **La Brebis Egarée.** De waarde ervan dringt tot ons bewustzijn door. En aldus scheppen de dichter en de muziekschrijver een kunst van het bewustzijn, die zich boven de kunst der gevoeligheid verheft. Want de gevoeligheid is hier slechts de oorsprong, de bron der ontroering, die ons door een groote synthese zal worden medegedeeld.

De lezer zal mij verontschuldigen, woorden ontleend te hebben aan de Dichtkunst van Claudel en van Jammes te hebben gesproken, toen ik aan de muziek van Milhaud dacht. Het is omdat wat op een van beiden toepasselijk is, ook toepasselijk is op anderen. Er bestaat zoo'n innige overeenstemming tusschen die muziek en die poëzie dat wij, ten overstaan van **La Brebis Egarée,** niet meer het deel van den dichter van dat van den muziekschrijver onderscheiden. En wie zou er aan denken voortaan in **Christophe Colomb** de poëzie van de muziek te scheiden?

Ik verbaas er mij nog over dat het begripsvermogen der critici zoo beperkt is: de zee wordt waardig geoordeeld bezongen te worden, maar een kopje, een tafel zijn onwaardig, want de critici, die op de grofheid van de stof stuiten, slagen er niet in dat toch zoo eenvoudige verschijnsel, de vergeestelijking van de stof, de overbrenging naar het bewustzijn aan te voelen. En toch, dat zelfde blauwe kopje zullen zij aanvaarden in een schilderij; zij zullen begrijpen, nadat men het hun honderd maal heeft gezegd, dat het het licht der impressionisten is dat het kopje schept en niet de stof: dat het alleen zijn volume, zijn gewicht in de ruimte is, die voor de kubisten tellen. Zoo echter, in een hartverscheurend tooneel, de dichter en de muziekschrijver ons een troosteloos beeld ophangen, sprekende van scheefgeloopen schoenen die een per-

sonage draagt, dan hebben zij geen begrip meer van de menschelijkheid, van de ontroering die van die dingen uitgaat.

Milhaud heeft ons verteld hoe hij in betrekking werd gesteld met Jammes en later met Claudel (Etudes, bladz. 27): 'Toen ik muziek begon te schrijven', voelde ik dadelijk hoe gevaarlijk het was de paden der impressionistische muziek te volgen. Zooveel wazigheid, zooveel geparfumeerde briesjes, vuurpijlen, schitterende versieringen, bedwelmende, smachtende tonen, kenmerken het einde van een tijdperk, waarvan de gemaaktheid mij een niet te overwinnen afkeer inboezemde. In 1908 (ik was toen 16 jaar oud), tilden de verzen van Francis Jammes mij op uit de nevels der symbolische poëzie en onthulden voor mij een heel nieuwe wereld, die des te gemakkelijker te bereiken was, daar men slechts zijn oogen te openen had. De poëzie keerde eindelijk terug tot het alledaagsche leven, tot de landelijke genoegens, tot de charme der nederige wezens en vertrouwde voorwerpen(2). Wat een frisch water plotseling op mijn gelaat! Ik stond op den drempel van een levende en gezonde kunst, bereid om den invloed te ondergaan van die kracht, die het menschelijke hart doet bonzen en ineenkrimpen, het verheft, bedaart, meevoert als een element der natuur, waarvan men beurtelings de ontketende woestheid, de hardheid, de poëzie, de zachtheid voelt: Paul Claudel.

Ik hoorde voor het eerst over Claudel spreken door Francis Jammes, wien ik te Orthez was gaan bezoeken; hij schilderde hem tevens af als een soort van heilige en van vreeselijken boeman, die geen vaniljegeur kan verdragen, een Chineesch kleed en een hoed van Consul-generaal droeg. Den dag dat ik vertrok, ging hij met mij mee naar het station en gaf mij, om in den trein te lezen: **Connaissance de l'Est.** Zoo begon mijn samenwerking met Claudel. Ik voelde dadelijk lust om de muziek te schrijven bij enkele van zijn gedichten, die op zich zelf reeds een klein geconcentreerd drama zijn van een fieren en machtigen vorm, gedragen door dit inwendige rythme van een proza, dat uw hart beklemt.'

De kunst van Milhaud is expressionistisch. Doch niet op de manier waarop dit woord in Centraal Europa wordt verstaan en

(2) Cocteau moest, in 1920, deze bezorgdheid brengen in **Le Coq et l'Arlequin:** 'Genoeg wolken, aquarium-golven, waternimfen en nachtparfums. Wat wij noodig hebben is een muziek op de aarde, een alledaagsche muziek.'

waarop het op Schoenberg wordt toegepast. Wanneer deze toonkunstenaar **Pierrot Lunaire** schrijft, trekt hij zich krampachtig ineen, kruipt terug in zijn schelp als een slak waarvan men de voelhorens heeft aangeraakt... en zijn overgevoeligheid dient hem om de stuiptrekkingen van zijn eigen ziel uit te drukken. Het expressionisme van Milhaud omvat het heele leven. Geen romantisme, waar de mensch zichzelf als doel beschouwt; doch verheerlijking van de menschelijke levenskracht, van die kracht welke hij aanwendt om de smart te overwinnen, om zich boven haar te verheffen in een dankgebed waarin hij den Schepper en zijn schepselen huldigt.

Hoe de muziek erin slaagt ons die dingen te doen voelen, zullen wij voldoende zien wanneer wij de partituren zullen doorbladeren.

Denken wij echter van nu af aan sommige gekarakteriseerde contrasten, die men voortdurend ontmoet: In tal van werken volgt plots op de wilde klankstormen, op de woeste verscheuring van de rythmes en op de dissonnanten, een zachte muziek, een kalmte, als slot gebracht door de verruiming van de melodie en het wegsterven van de wanklanken, zonder dat de stof der muziek veranderde, alsof dit slot het natuurlijkste van de wereld was en, met al zijn elementen, een onafscheidbaar deel uitmaakte van de stormachtige klankbeelden die voorafgingen. Om zich daarvan te overtuigen, volstaat het de tweede beweging te lezen van de tweede sonate voor viool en piano, of het einde van het tweede snarenkwartet.

Nog een andere constante: In geen enkel tooneelwerk zijn er psychologische ontwikkelingen. Reeds van de eerste noten van het eerste tooneel is het drama in zijn geheel aanwezig, zooals het zal blijven tot het slot: de muziek van het begin is die welke men in het midden en op het einde zal ontmoeten, met haar harmonieën, haar melodieën, haar rythmes, haar stijl. Dit is even duidelijk voor **Maximilien** als voor **Le Pauvre Matelot,** voor **Les Euménides** als voor **La Brebis.** Er is geen dramatische ontwikkeling in de beteekenis die daaraan door de romantische tooneelspeelkunst wordt gehecht; er is een scheppen van een lyrischen toestand door heel het werk heen.

Zie, bovendien, hoe Milhaud luidruchtige, klatergoud-finales met uitwendige effekten vermijdt in de drama's, zooals **La Brebis, Le Matelot, Les Malheurs d'Orphée, L'Homme et son Désir, La Création du Monde.** De muziek sterft weg, verwijdert zich allengskens terwijl zij zich van al haar attributen ontdoet, totdat ten slotte alles stil wordt. Want het partikuliere drama, het drama van een oogenblik, is niet ten einde: het zal voortduren in het volgende, want beide zijn hoofdstukken van het eenige drama. Tenzij het werk eindigt met een dier groote dankgebeden, als **Orestie** of **Christophe Colomb.**

En hier hebben wij een vierde constante: Sinds Milhaud is beginnen te schrijven, is zijn muziek niet veranderd. Zeker heeft zijn techniek zich ontdaan van de kluisters die steeds in den beginne dienen verbroken; zij is rijker geworden, de taal is volledi ger, homogener kunnen worden. Doch de aard der melodieën, de beteekenis van het contrapunt, de geest der muziek zijn nu nog zooals in 1910, steeds dezelfde. Zoodanig, dat u zooals in **Intermittences du Coeur** waarvan Proust gewaagt, te midden van een tafereel van **Maximilien** soms muziek tegenwaait die van **La Brebis** schijnt te komen. Zoodanig ook dat Milhaud, in 1933, zonder eenige moeite **Alissa,** dagteekenend uit 1913, kan omwerken en afmaken.

Heel zijn muziek is als uit één stuk gegoten, zij evolueert niet, zij is niet eerst impressionistisch geweest, daarna wild en later klassiek geworden. Zooals zij nu is, is zij ontstaan.

***

Om zijn drama's te schrijven, kiest Milhaud teksten van verschillende auteurs. Aeschylos, Francis Jammes, Paul Claudel, Jean Cocteau, Blaise Cendrars, Armand Lunel zijn zijn voornaamste medewerkers. Nevens deze auteurs ontmoeten wij soms Franz Werfel, A. Flament, Henri Hoppenot. Die schrijvers, van verschillende strekkingen, hebben zeer uiteenloopend gevormde stukken geschreven.

Zoo de muziekkunstenaar, met het temperament dat wij weten dat hij heeft, deze stukken gekozen heeft uit zoovele andere die hem werden voorgesteld, dan is het omdat hij daarin een gemeenschappelijke kern heeft gevonden.

t.o. 536

De tekst wordt in zijn brein gekneed en geplet zonder schijnbare wijzigingen te ondergaan, totdat hij de beteekenis heeft gekregen van de muziek, aan het schrijven waarvan de auteur behoefte voelt.

De volgende beoordeeling van Cocteau, die ik in de noodzakelijkheid ben opnieuw uit een Duitsche vertaling te vertalen, is in dit opzicht kenschetsend: ‘De samenwerking met Darius Milhaud is een heel andere zaak (dan met Satie). Hier is geen voorzorg, geen list noodig. Alles gebeurt in goedheid, in kracht, in het volle licht. 't Is een diefstal. Hij draagt op zijn forsche schouders een onooglijk dingetje, op een regendag op den buiten geschreven, steekt den stroom over en komt terug, getrouwd, vader van een talrijk gezin. Ik moet bekennen dat ik, in sommige van deze wonderbare ondernemingen, slechts met moeite mijn eigen stof herken, waardoor van het eene eind naar het andere als een scheur is, stof die Darius als voorwendsel van een zijner nieuwe triomfen heeft genomen. Met het volle gebit kauwen, met de volle hand grijpen, recht in de oogen kijken, zich met een sprong op het doel werpen: uitdrukkingen die schijnen uitgevonden te zijn om het werk van Darius en de samenwerking met Darius te kenmerken.’ (Anbruch, April-Mei 1930).

Van den aard van voormelde kern hebben wij reeds een voorgevoel gehad in de voorgaande paragrafen: zij bestaat in een voorstelling van de wereld waar de schepselen behandeld worden als gelijkwaardige en onderling afhankelijke elementen, tegenover elkaar geplaatst in een eenig complex, dat nochtans heel het eeuwige drama bevat, zooals de vrucht haar pit bevat. De feiten, de woorden die uitgesproken worden, zijn zonder invloed op de ontknooping van het drama, die opgedrongen wordt door een inwendige noodzakelijkheid, door het ‘fatum’ der ouden. Aan de voltrekking van dit noodlot, dat onbeweeglijk is met betrekking tot het vluchtende leven, werken alle krachten van het heelal mee; de hemellichamen, het vuur, het water en de wind, het woud en de dieren, de vertrouwde en onbekende voorwerpen. Dit alles is gericht naar het voorwerp van het drama, naar den mensch, die te midden van zijn moeilijkheden worstelt, en is geen voorwendsel voor zuiver mondelinge of decoratieve aanroepingen; al deze dingen worden niet aan het drama toegevoegd, doch maken er onaf-

scheidbaar deel van uit, als getuigen en als acteurs. De worstelende mensch ziet ze te midden van zijn smart, hij raadt ze, hij heeft een voorgevoel van hun aanwezigheid; hij richt op hen het vuur van zijn inwendig leven, dit vuur dat in alle richtingen uitstraalt, die beweging die van hem uitgaat en die, wanneer hij een voorwerp aanraakt, een schok teweegbrengt. Die schok teekent voor immer het voorwerp in den geest van den mensch en verbindt het met het denkbeeld dat hij zich van dit oogenblik geeft. De cosmische bezorgdheid in het actueele drama verraadt steeds haar algemeene beteekenis, zooals zij dit in de grootste gewrochten van den mensch heeft gedaan: den Bijbel, de Odyssee, Don Quichotte, Macbeth, Midzomernachtsdroom, of Pantagruel.

***

Ziehier vooreerst het oudste stadium: het trage ontstaan van den mensch, een larve, een chrysalide, die zich slechts met moeite beweegt en rondkruipt in den ouden nacht, die reeds heimwee heeft; die naar zijn plaats, naar zijn beteekenis zoekt en reikt naar een doel, naar een licht waarvan hij geen idee heeft; het noodlot omgeeft hem met zijn spinneweb vooraleer hij de klaarte zelfs gezien heeft: het is **L'Homme et son Désir.** En nu wordt hij geboren, terzelfdertijd als de planten en dieren, in het woud, in volle geheimzinnigheid en krijgt hij zijn gezellin, zijn wederhelft, de vrouw. Dit is het oogenblik waarop het leven, dat nog niet goed uit zijn eerste bewegingloosheid is losgeraakt, zijn loop begint; het oogenblik waarop de dikkop met een laatsten ruk het ei verlaat en in het frissche water der beek wegschiet. Nu is de lente aangebroken, de dageraad van **La Création du Monde.** Hoe meer de mensch zich nu zal trachten los te wortelen, hoe meer hij in de draden van het hem omgevende net zal verstrikt geraken. De soepele en elastieke draden, die nu eens onzichtbaar, dan weer door den dauw verzilverd zijn, zoodanig dat zij er zelfs verlokkelijk uitzien, zullen zich onder de spartelingen van den gevangene nog strakker spannen. Zij zullen niet breken, niet losgaan. De man en de vrouw, die voor elkaar geschapen zijn, wier zending het is elkaar aan te vullen, trachten zich te vereenigen en steeds weer bij elkaar te komen. Niettegenstaande hun liefde en alhoewel zij van elkander bewust zijn, is het hun lot niet samen te geraken: zij kruisen

elkander, zooals schepen op zee, die naar verschillende havens varen. Zoo komt er een scheur, die het gelaat van den man hoekiger maakt, er diepe rimpels in achterlaat. Dit vernemen wij door het klaaglied van **Le Pauvre Matelot** en de smartkreten in **Les Malheurs d'Orphée.**

Gebrandmerkt, is de mensch zich zijn lot bewust geworden. Het onmogelijke doel, het niet te bereiken eindpunt hebben hem een juiste gedachte gegeven van de rol die hem in het drama is toebedeeld, en waaraan hij zich niet kan onttrekken. Soms probeert hij de voorgeschreven orde te verstoren, want in zijn smartelijke dwaasheid meent hij de volledigheid te kunnen bereiken waarnaar hij streeft: hij zal slechts een betrekkelijken vrede vinden door het herstellen van de orde die hij had verbroken: **La Brebis Egareé** is daar het bewijs van. Zoo hij echter zielegrootheid bezit, zal hij, helder van geest, de lijn volgen die hij als de zijne herkent. Heen en weer geschud door een storm van dwalingen, zal hij er alles opzetten om koers te houden, hij zal zich aan den mast vastklampen om niet voor de verleiding der lafheid te bezwijken. Doorheen ellende, misstappen, misdaden, zal hij het einddoel niet uit het oog verliezen dat zijn geweten hem aanwijst, het lichtpunt van zijn leven, de haven waar hij zijn vracht zal kunnen afgeven en een verlossing zal beleven, omdat hij door den Geest gered is. Het is, onder steeds nieuwe vormen, het grootste drama, dat van **Maximilien,** dat van **Orestie,** dat van **Colombus.**

Wij hebben al de treurspelen van Milhaud voor ons. Op de tragedie volgt de satire. Zij is zuiver in **Protée** of in **Le Boeuf sur le Toit,** geschreven om met zijn onverbiddelijke muziek een film van Charlot te begeleiden. Zij is tragi-komisch en ernstig in de 'Opéras-Minute', terwijl op een spottende wijze, die ernstig eindigt, **Esther de Carpentras** ons twee werelden toont, twee volkeren die elkander op hun weg kruisen en er niet in slagen zich te vereenigen.

Van al zijn dramatische werken, komen slechts **Salade, Le Train Bleu** en **Songes** ons voor als rustpunten, als voorbijgaande verstrooiingen op den weg van de wereld.

***

Uit de oneindigheid van schepsels en dingen die tot de kristallisatie van het drama bijdragen, moet men er een zeker aantal kiezen: die waarbij onze gevoeligheid zich het best aansluit, ten einde ze in een expressieve synthese te begrijpen. Hier treden de fantasie en de verbeeldingskracht van den kunstenaar op. Van de getuigen der handeling zijn voor hen slechts die van belang, waarvan de noodzakelijkheid zich met de grootste hevigheid heeft opgedrongen door hun tegenwoordigheid en door den steun dien zij aan de ziel hebben gegeven op de meest kritische oogenblikken, zooals de landbouwmachine of de dienstregeling der spoorwegen in **La Brebis,** de dieren in **Les Malheurs d'Orphée;** of die door hun tegenwoordigheid door de geheele handeling heen, er zoo'n sterk geheel mede vormen, dat zij er een van de voornaamste akteurs van worden: de pianola's van **Le Pauvre Matelot.**

Die zijn daar niet geplaatst om een lokale kleur te leveren: zonder deze zou het drama anders geweest zijn, zou de muziek er ons een anderen kijk hebben op gegeven.

***

Zooals het eeuwige drama zich onder de oneindige verscheidenheid van zijn huidige aspecten voordoet, zoo ook verschilt zijn materieele vorm (woorden, klanken, tooneelen) van het eene werk tot het andere. Men kan moeilijk begrijpen dat het anders zou kunnen zijn: de indeeling in drie bedrijven en vier tafereelen, het normale kader van het lyrische Wagneriaansche drama, zou met de gedachte van Milhaud slecht overeenstemmen.

Hier is de muziek het drama zelf. Zij duurt juist even lang. Zij hoeft het drama dus niet te verlengen, zoo het zich vlug afspeelt, noch te verkorten, zoo het van langen duur is. De tijd is heelemaal ondergeschikt aan den wil van den auteur, zoodat deze niet zijn toevlucht hoeft te nemen tot details die men kan bijvoegen of weglaten om het evenwicht te herstellen. In de treurspelen van Milhaud is er niets dat van minder belang is: alles moet er noodzakelijk in aanwezig zijn. Een opera kan soms maar een tiental minuten duren: dit is het geval voor **l'Enlèvement d'Europe,** ofwel een heelen avond in beslag nemen, zooals **Maximilien.**

De term opera is trouwens niet altijd van toepassing. Zoo hij gekozen werd, dan is het zeker eerder om elke verwarring met het

lyrische drama te voorkomen, dan wegens de traditioneele beteekenis.

En nochtans is het een drama, en dit drama is lyrisch. Doch geenszins in den zin, waarin de Wagneriaansche traditie dezen heeft vastgelegd en die een systeem van conventies, van symbolen, een gestereotypeerde ontwikkelingswijze onderstelt, die het aandeel der verbeelding vermindert. Van het lyrische Wagneriaansche drama scheidt men enkele fragmenten af die men zorgvuldig bewaart: een treurmarsch, een openingstuk, de liefdesscène van het tweede bedrijf van **Tristan**. Maar alles wat eigenlijk het drama is of zou moeten zijn, is in een mist gehuld waaruit de conventie elke spontaneïteit verbant, en verliest aldus den weg naar ons hart, dat in een vagen droom wordt gedompeld. En daar waar een gewetensstrijd moet hebben plaats gehad, werd er slechts getwist over abstrakte dingen: goud, macht, op zich zelf genomen, niet begrepen in de menschelijke kennis, en die slechts op die voorwaarde een bron van lyrisme konden worden.

Bij Milhaud is alles realiteit. Er valt niet aan te denken uit zijn opera's bepaalde gedeelten of fragmenten te nemen, die van grooter beteekenis, welsprekender zijn dan andere. In zijn werken vindt men geen gapingen, geen oogenblikken van afwezigheid, zooals er overal in den **Ring** en in **Parsifal** worden aangetroffen.

‘De kunstenaar die het gevoel van realiteit heeft moet nooit bang zijn lyrisch te zijn. De objectieve wereld behoudt zijn kracht in zijn werk, welke ook de gedaanteverwisselingen wezen, die het lyrisme haar doet ondergaan.’ (Cocteau: Le Coq et l'Arlequin).

De aangewende scenische middelen worden trouwens voortdurend vernieuwd, volgens het actueele uitzicht van het drama.

La Brebis is een reeks beelden, gecommenteerd door vier vrouwen die het gordijn hanteeren. **L'Homme et son Désir** is een plastisch gedicht waarin niet gesproken wordt. **La Création du Monde** is een ballet; **Les Malheurs d'Orphée, Le Pauvre Matelot** zijn korte, ineengedrongen opera's, waarin de muziek geconcentreerd is zooals in **Dido en AEneas** van Purcell. In de ‘Opéras-Minute’ is het drama op verbazend bondige wijze samengevat. In **Orestie** zullen wij een geleidelijke onderlinge indringing zien van

den gesproken tekst en van de muziek. **Christophe Colomb** brengt ons een mengsel van opera, oratorio en cinema, en **Le Boeuf sur le Toit** onderstreept een clownspel of, op even geslaagde wijze, een film van Charlot.

Aldus werkt de tooneeloptiek - doordat zij juist zoolang duurt als voor ieder drama vereischt wordt, en steeds een nieuwe omgeving voor onze oogen toovert - innig samen met de acteurs van het drama. Ook hebben de schouwburgen, die hun taak het best hebben begrepen, gevoeld dat men het scenische kader niet aan een gewonen decorateur kon toevertrouwen, doch dat het integendeel door een kunstschilder diende opgevat en uitgevoerd. Geen uitwendig, bijgevoegd decor, doch een schildering die innig met het drama vereenigd is.

Dufy schilderde **Le Boeuf** en Cocteau regelde er de gestes van. Braque maakte **Salade;** Léger **La Création;** Derain **Les Songes;** Jean-Victor Hugo **Les Malheurs d'Orphée**. Zelfs de gesubdieerde schouwburgen zien van hun gewoonte af, wanneer zij een drama van Milhaud moeten opvoeren: in de Opéra Comique voerde men het decor uit, geteekend door Cocteau, en de Opera verzekerde zich, voor **Maximilien,** de medewerking van Pedro Pruna. Dit is een hulde waarvan het belang niet mag onderschat worden, want zij wijst erop dat men thans - na langen tijd tegenstand te hebben geboden - overtuigd is van de buitengewone verhevenheid van de kunst van Milhaud.

Deze kunst is op-en-top Fransch door haar rationeel karakter. Zij zegt wat zij te zeggen heeft en dit met de daartoe best geschikte middelen en zonder omslachtigheid. Nevens een onuitputtelijke inspiratie-bron bevindt zich die cartesiaansche houding van de gedachte, die als een filter werkt. Zij controleert en leidt den stortvloed der verbeelding. Het werk kan lang, omvangrijk zijn: steeds zal het bondig zijn. Men denke even aan het tegenovergestelde: de groote fantasie van Schumann of **Tod und Verklärung,** waar de langdradige muziek een doolhof zonder uitweg wordt.

Hoe meer de muziek in de XIXe eeuw een persoonlijke belijdenis geworden was, hoe meer de produktie zeldzamer werd. Evenals die van Milhaud, was de produktie der oude auteurs overvloedig doordat de inspiratie niet egocentrisch, maar van algemeenen aard was.

Dank zij zijn rijke verbeelding en het verbazend gemak waarmee hij komponeert, is de toonkunstenaar nooit verplicht iets aan zijn voorgangers te ontleenen. Die ontleeningen verraden zich in de hedendaagsche muziek door de arglistigheid en de behendigheid der ‘bewerkingen’, zooals **Pulcinella** of sommige aria's van **Oedipus Rex,** of door een schier cynisch gebruik van oude vormen, zooals dit het geval is in **Aubade** van Polenc of in de finale van **Les Fâcheux** van Georges Auric. Authenticiteit en geloof kenmerken de kunst van Milhaud.

PAUL COLLAER.

Eer wij, Boeren, ontwaken
(Fragment)

Met Kerstnacht kwam Suzy Verhoeven in het kinderbed. Heel het dorp spreekt er schande over, al weet men niet eens hoe Michelleken den ganschen nacht had gefuifd en réveillon gevierd met lichtekooien en afzuipers. Toen hij zijn appartement betrad, hoorde hij Suzy gillen. Men zei hem dat zoo pas het kind gehaald was met de ijzers.

- 'Wolfijzers en schietgeweren', grinnikte hij voor den spiegel. Hij vergat zelfs zijn papieren muts af te trekken. Op den rug van zijn smoking was een ezelskop geteekend.

Eerst zag hij het kind. Het was gewikkeld in een wollen doek, in de keuken nabij de stoof.

- Een Kerstkindje, meende de gediplomeerde vroedvrouw, die uit de Kempen was.

Maar het Kerstkindje zag rood en blauw, had een langen perenkop, en balde bestendig de kleine vuistjes. Het kneep schreiend het gezichtje in rimpeltjes, net een verwrongen citroen. Zoo'n krinkelend Kerstkindje in een kakdoek op de koffietafel is beslist geen lam Gods, dat wegneemt de zonden der wereld, maar het produkt der zonde zelf, der ontucht, dronkenschap, hebzuchtige berekeningen en verwenschingen wellicht. Een maatschappelijke afwijking: bastaard, voorkind of eereburger, algelang de omstandigheden zich er over zullen erbarmen in het leven; doch achter de sterren wenschen de engelen immers toch iederen nieuwen Kerstnacht vrede den menschen van goeden wil. Maar de sterren zijn zoo eendelijk ver en een boorlingske is zoo klein, onbeduidend, hulpeloos en deerniswekkend, dat Michelleken zijn valies neemt, zijn geld en checkboekje. Hij betaalt dubbel en dik de vroedvrouw en trapt het af in den vroegen morgen, recht naar de Zuidstatie,

waar de pullmann vertrekt naar Parijs. Als hij niet struikelt in de riool, komt hij nog op tijd.

Het Kerstkindje protesteert niet meer. Het lodst met gulzige bolkaken aan de weelderige borst van zijn moeder, die zachtjes kreunt om de dubbele scheurwonde. Ze vraagt niet eens naar Michelleken. Ze wil alleen nog beproeven zijn wurm te kunnen liefhebben.

Sonja vertelde de gebeurtenis aan Nest. Nu hebben zij en Lizy slechts één doel meer: den ouwe te pluimen tot op zijn hemd. Zoo zullen ze haar zuster wreken op zijn zoontje. Reeds hebben ze een flinken stuiver gespaard. En als alles meewil, trekken ze in de komende lente terug naar Brussel, waar ze zullen samenwonen met Suzy en haar kind. Adieu dan, stom dorp!

Nest hoort haar verstrooid. Hij bemerkt slechts hoe Sonja van uur tot uur verwelkt, hoe haar wenkbrauwenboog schier tot verdorring is weggesminkt, hoe onder haar oogen de paarse rimpeltjes zwellen tot harde zakjes. Ook hij brengt haar op de hoogte over het bezoek van Fons Goossens, daar straks. Wat moest hij thans beginnen? Hij heeft gepoogd Anna te ontmoeten, doch te vergeefs.

Zij heeft medelijden om hem en Anna: hoe waart ge ook zoo roekeloos? Waarom niet meer voorzichtigheid aangewend? Ja, ze begrijpt hun roes. ‘Het is **verrukkelijk**’. Zij denkt terug aan Theo, aan die heerlijke avonden met hem alleen, aan de gelukkige dwaling, waardoor ze drift voor liefde hield. Het was te schoon om waar te zijn...

Ook hij gaat weer op in zijn dwaze liefdeverrukking, geeft weer toe aan de steeds hernieuwde en lokkender begeerte om het bezit van Anna's mooie lichaam, voelt in zich weer die vertrouwde warme opborreling van een onverklaarbaar gevoelen, een drang naar geluk, neen, niet naar genot, Sonja. Het kind mag nu gerust van hem zijn...

Hij draaft er op los, alsof alle hindernissen reeds van de baan waren geruimd...

Maar Sonja's meening duwt hem weer in de ruwheden der werkelijkheid, maakt hem beangstigd om Anna's toekomst. Doch hij zal haar smeeken de hoeve te ontvluchten en bij hem te komen. Schandaal en laster lapt hij vierkant aan zijn botten. Als zij maar

voorgoed de zijne wordt, wanneer hij iedere sekonde in de toekomst haar vrij bewonderen, vereeren en nemen kan.

Bij een echtscheiding heeft Anna echter alles te verliezen, meent Sonja. Niet alleen haar eer en naam, maar ook haar aanspraak op bezit: ‘Ge zoudt een betere oplossing moeten vinden.’

- Maar welke dan, in 's hemels naam?

- In geen geval mag aan het kind worden geraakt.

Het kan Sonja overigens weinig deren of zulks wraakroepend heet. Ze beschouwt alleen den physischen kant der zaak: ‘Klommelen is de gezondheid der vrouw immer noodlottig.’

Nest weet echter stellig dat Anna zich nimmer tot dergelijke praktijken leenen zou. Er gebeure ook wat wil. Als trotsche mooie vrouw ziet ze wellicht in het kind den vijand van de slanke lijn, vereert ze haar lichaam in zelfvergoding. Nooit echter zou ze in zich hierom het leven in zijn kiem verstikken.

Maar Nest twijfelt ten slotte nog aan de mogelijkheid van haar zwangerschap. Hij ziet én kent én wil Anna, zooals ze steeds voor hem is geweest: slank, met frisschen mond in een weelderige wolk van zachte, fijne kleederen. Een **kind** ware te banaal, te onecht, nu hij en zij pas zooveel van hun roes te verwachten hadden.

En toch sarren onrust en ongedurigheid hem bestendig, draalt hij in den laten, kouden winteravond rond haar woonst, tot hij zijn verkleumde ledematen schier verstijven voelt. Thuis gekomen, geeft hij lucht aan zijn angst en onzekerheid, vraagt hij Martens om raad: ‘Wat moet ik aanvangen? Wat moet ik beginnen?’

Maar Theo weet natuurlijk ook geen uitweg, tenzij den banaalsten. Innerlijk verkneukelt hij zich zelfs in de penarie van Nest. Hij alleen is in staat Frans Desmet door een naamloos schrijven in te lichten, zoo maar uit wrevel of pure kwaadaardigheid.

's Anderen daags kwam Anna zelf bij Nest aan huis, de derde maal bij heugenis. Frans en Rosa waren voor hun tanden naar Hasselt, dus benutte zij de eenige gelegenheid. Zij deed niet eens gejaagd noch opgewonden. Hij wist dus alles? Zoo was het goed. Zij had zich aan hem geschonken in volle overgave. Er gebeure nu wat wil, zij is tot alles bereid.

Ze deed haar mantel af. Of mocht ze niet? Hij zag enkel nog de opfleuring van haar verrukkelijk lichaam, bijna wulpsch gespannen in het gebreide kleed: de wiegende heup, de strakke welving der lokkende borsten. Hij voelde den glans van zijn oogen breken op de schittering van haar tanden. Toen hij haar nam, geleek hij geen mensch meer.

- Wurg me niet, kreunde ze slechts, wurg me niet, Nest.

Hij scheurde woest den halssnit van haar jurk.

Wanneer ze met rooden kop, hijgend, hun kleederen schikten, liep het gesprek weer over haar toestand en wat er aan verholpen moest. Zoo is het leven: kussen en berekenen.

Hij vergezelde haar naar het dorp. Zij maakten een omweg langs de palmgroene sparren met donzige sneeuwversiering en zilveren ijskegels, want ten Noorden wordt ons dorp bij winter door een woud van Kerstboomen begrensd. Nest toonde haar de heizoden welke hij had geplagd. De plaggen bedekten verzamelingen hars, humus, mastetoppen en dennehout. Waartoe zou dit alles echter nog noodig zijn, nu hij zakelijk over de toekomst dacht en praatte? Binnen enkele weken komt de groote dooi en meteen het werk in het boerenbedrijf. Thans moest er gehandeld worden. Zij stemde er nu onmiddellijk in toe dat hij zijn gedoe verkoopen zou, zoo snel mogelijk zelfs. Zij zouden de wijk nemen naar het Leuvensche, sloeg hij voor. Hij kon er grond koopen voor witloof en porei, doch vooral patattenland. Binnen een paar maanden begint men immers reeds te pooten. Patatten is honderd percent winst, als men ze zelf naar de stad sleurt, naar Leuven, Antwerpen of Brussel. Hij kon zich zelf een Fordje aanschaffen, een occasie natuurlijk.

Och, zij vindt het allemaal goed, gelijk hij het bedisselt. Achter Frans zijn rug heeft zij een schoonen cent gespaard, ruim vijftien duizend! Ze bezit verder nog het goud van moeder.

Maar ook zonder dat is hij tevree. Al het overige kan hem weinig boemen, als hij haar maar heeft, Anneken. Zij komt plots dicht aanleunen tegen hem en fluistert enkele woorden over het kind in haar schoot. Hij slaat den arm om haar middel. Zoo slenteren ze langs de afgelegen hoeven, spijts de kou. Men mag hen gerust zoo zien, wat geeft het nu nog? Ze neemt hem thans gansch in vertrouwen en herinnert hem dien zomeravond op de schelft.

Het is nu ruim vijf maanden geleden. Hij ziet haar nog: een zachte, blanke fee in het welriekende hooi. Het was de schoonste dag van zijn leven, meent hij nu nog. Zij wordt sentimenteel, betreurt haar overmoed, den trots waarmede ze zoo wraakroepend haar schoonheid heeft uitgestald. ‘Velen hebben u hierdoor begeerd,’ meent hij. Ze bekent hem alles, haar flirten met Martens en anderen, het boosaardig genot, waarmede ze den zinnenroes aanwakkerde, waaronder Tanke gebukt loopt als een martelaar. De sukkelaar staart maar, gansch den dag, met dommen, breeden mond. Het wordt haar een obsessie, zijn idioten stralenden blik, welke al het bloed uit zijn gelaat trekt. Zij vertelde hoe hij 's avonds menigen keer aan de deur van haar slaapkamer scharrelde lijk een hond. ‘Ik nam hem met wellust tot proefveld,’ bekent ze thans, bijna met gebogen hoofd. ‘Het wordt me soms misselijk hem aan te zien. Hij is tot alles in staat, ook tot het ergste.’

Nest durft echter niet zeggen wat hij wenscht.

Zij vertelt verder over haar toestand. Rosa heeft hem al lang geraden. Gisteren avond speelde zij met open kaart. Ze vreest Frans meer dan ik. Mij noemde ze cynisch en gewetenloos. In haar fanatisme maakte ze een pathetische scène als een missiepredikant en dreigde met verklikking, aanklacht bij gerecht en wat-weet-ik-al. Ze ergert zich dood aan mij, haar gewezen zuster, naar ze zegt. Ik vroeg haar slechts haar begrijpen over liefde.

- ‘Zonde, drift, ontucht,’ gilde ze spierwit.

Ik gaf haar een glas water, maar ze duwde het met verachting op zij. Toen kwam Tanke binnen. ‘Nog een slachtoffer,’ zei ze hoonend en ging buiten. Hierop komt de snul zoo voor mij staan en vraagt om vergiffenis. Ja, dat deed hij: hij vroeg om vergiffenis in al zijn onnoozelheid. Ik had warempel voor hem moeten knielen. Doch ik glimlachte zoo maar, omdat ik zoo laf ben...

- Neen, goed, vleit Nest.

- Hij ging heen met gebogen hoofd, met die wrange droefenis om zijn beklagenswaardige minderwaardigheid.

Nest meent echter dat hij deze minderwaardigheid niet eens beseft.

- Neen, juist om wille van haar is hij zoo gevoelig...

- Och kom.

Zij naderen het dorp, dat baadt in een mirakel van sneeuw

en zon. Hij laat haar los. Toekomende week hangt er een aanplakbrief op zijn hoevetje: ‘Schoon eigendom te koop.’ En wanneer alles meewil, zijn ze half Februari ‘schampavie’, ‘zij twee...’

- Wij drie, verbetert Anna.

Hij glimlacht zoo maar, onbeholpen, en gebaart, om wille van haar, dat het kind ook zijn belangstelling wekt. Maar ten slotte is het toch juist dit kind, dat alles in de war stuurt.

Kwestie van aanleggen? Er zijn in ons dorp toch menschen die twintig, dertig jaar vrijen. ‘Eeuwige vrijers’, naar men hen pinkend noemt. Die hebben er ten minste den truc van weg...

- Zie-me-eens, Meneer pastoor. Daar wandelen Anna Van Durme en Michielsen samen over de markt. En dat in volle week. Een schande is 't. Moest ik pastoor zijn...

- Toe, Kaat.

- Kijk nu eens. Wat heeft die meneer bij den notaris verloren?

Ja, wat heeft Nest er verloren? Men vraagt het zich vruchteloos af in acht en dertig der veertig huizen, welke nog nauwgezet de markt bewaken. De presidente van de kongregatie, ge-weet-wel, die met haren zedigen oogopslag, mat met vluchtigen katten-blik den omvang van Anna's lichaam en raadde op haar instinct af, naar het volumen: In vertrouwen, nu dat ge 't zegt, daar zit misschien wat achter. Daar moet hem trouwens wat achter zitten. In ons dorp toch...

En avant la musique. Zie de 't wel: de pastoor is veel te goed. En de onderpastoor deed beter zijn verzamelingen in oudheid op te branden. Wie trekt de kongregatie uiteen? Hij natuurlijk met zijn sociale werken en gemengd tooneel. Een vrouw moet een man hebben, zegt hij zoo maar zonder blozen. Dat is het leven. Zijn cinema in het Gildenhuis zit Zondags vergeven van jonge koppels. Alsof dat geflodder en gelek en gekus-à-volonté in den donkere geen zonde meer is! Ze moesten naar het bisdom schrijven; moesten ze. Dat het een waar schandaal wordt. En de korte penitentie dan die hij aan de verstoktste vrijers geeft? ‘Bid drie weesgegroeten en zoek dat ge zoo rap mogelijk getrouwd geraakt.’ Ja, dat zegt hij. Alsof ons dorp nog niet genoeg verdorven is. Alsof zij niet tellen die haar jeugd en maagdelijkheid hebben opgeofferd. Of hebben zij misschien geen kansen gehad? Doktoors, apothekers,

advokaten, professors kwamen op haar af. Maar wat wilt ge, als ge niet sterk zijt, of als ge uw gedacht niet maken kunt van hen, of als ge mama niet alleen kunt laten?

- Flauwe konten, lachte de onderpastoor.

Ja, hij dreef den spot met haar. Of het geleek er ten minste naar...

'Kermis vieren is uw recht, beste vrienden, zei hij toen hij hier kwam. Uw leven is zoo al hard en zwart genoeg. En de goede dingen zijn toch voor de goede menschen. Drinkt een pint en slaat ne flikker. Het verzet uw hart en uw zinnen. Maar doet daarom niet lijk de zwijnen, wilt ge uw gezondheid en ziel in plooi houden.'

Enkele maanden later zag men wel wat in plooi gebleven was, alvast niet de buik van frissche boerenmeisjes. Haar moeders werden er grijs van: In onzen tijd, meneer de onderpastoor... Maar de kapelaan was praktisch, spoorde zonder komplementen den 'snooden dader' op, sloeg met de vuist op tafel dat het gleiswerk bibberde, doch bracht ten slotte het geval in orde. Dat deed hij en dat doet hij nog, in plaats van zich te schamen.

Neen, schamen deed hij zich niet, omdat hij nu eenmaal wist dat de haan en de hen precies niet samengaan om de processie te zien, omdat hij begrijpt wat jeugd en levensdrang is bij onze boeren, die met hun spa en ploeg de veie aarde omwoelen, waarop hun graan en hoop kiemt en groeit. Kiemen, groeien en kweeken, zijn en blijven overigens de maatstaf van hun angst, vertrouwen en verlangens. Rekkebekt maar op, dwaze duiven; stoeit en huppelt rond de merrie, dartel veulen; betwist de kraantjes aan moeder-zeug's weelderig vat, roze biggetjes; slurp gulzig uw melk met verdwaasden blik, argeloos kalf; uw meester lacht. Zijn harde, breede mond scheurt open tot een lach. Let niet op de pruim, noch op de rotte tanden, waarmee hij vecht en liefkoost.

Zoo meent het de onderpastoor, al staat hij dan ook gansch alleen in dit dorp met zijn kwezels en laster, waartegen hij ten slotte niets vermag dan zijn kop kapot beuken. Maar er groeit in hem een brok taaiheid en moed, zooals deze waarmede onze boeren ieder jaar opnieuw hun grond heraanpakken: spitten, ploegen, mesten, zaaien, eggen, alsof bliksem en hagel uiteindelijk overwonnen waren.

***

Gelukkig is er in een dorp nooit stof te kort tot kletsen. Theo Martens staat weer in het brandpunt der belangstelling, sinds hij terug in het bezit is van geld. Hij woont nu als kostganger in bij de lustige weef op het Kerkplein en slaapt opmerkelijk veel over dag. Moest er b.v. in de gemeente ingebroken of gestolen worden, dan zou men gerust durven fluisteren of op z'n minst veronderstellen dat Martens er niet vreemd aan was. Immers nood maakt dikwerf een ieder tot dief, wat men maar best begrijpt, wanneer men zelf eens door werkloosheid of miserie werd schrap gezet. Want zoo te moeten rondslenteren met uw warmen kop vol verstand, en uw zakken en handen leeg, het is om rats in de Dommel te verzeilen.

Zoover stond het met Martens gelukkig nog niet en tot inbreker, dief of verheler heeft hij het evenmin gebracht; daarvoor was hij overigens wel wat te hoogmoedig. Er wordt daarbij weinig of niet gestolen in ons dorp, zoo wat hier of daar een kieken of konijn bij een vetten poelier, gelijk overal, maar bij het minste onraad om de hoeve ligt de boer immers met zijn riek op den loer. Kegel niet onder zijn kerse- of perelaar, trek geen raap uit, pluk geen korenaar dat hij het ziet, 'nondedju, of hij achtervolgt u als een dollen hond, tot hem de tong op de kin hangt...

Om echter terug te komen op het geval Martens, hierover moet wel meer geweten zijn in bepaalde kringen, maar smokkelaars laten slechts los wat ze kwijt willen. Inmiddels heeft Theo toch niet meer te blozen om den snit van zijn kleeren, noch om den inhoud van zijn geldbeugel. Vooral niet om het laatste. En natuurlijk is hij weer een zeer welgekomen gast in ‘Het Kapiteintje’, alhoewel hij zich wel wat hoekiger en prikkelbaarder beweegt, hetgeen men hem echter niet euvel duiden kan, zoolang hij flink afdopt, wat hij voor 't oogenblik zelfs beter vermag dan de brouwer. Deze laatste schijnt thans een bijzonder zwak te hebben tot poef. Vorige week liet hij nog zijn gouden uurwerk in pand, terwijl het gerucht de ronde gaat dat zijn boeltje dubbel en dik is belast. 't Kan hem niks verdommen. Na Paschen trapt hij het toch af met Sonja - zoo meent hij het ten minste, de snul.

- Wacht, tot ge op droog zaad zit, brouwer.

Inmiddels lengt Sonja haar wimperboog aan en verandert iederen avond haar toilet. Achter den walm van zijn sigaret

bespiedt Theo loensch in den langen uitsnit van haar modisch kleed, de glimmende blanke huid van een fijnen ontblooten rug, een zacht melk-wit vel, welriekend als een rozentuil. Haar glimlach, charme en zwier bekoren en bedwelmen steeds, of doet men hier iet in het bier? Want wie hier binnen verzeilt, **moet** terugkomen. Hij telt en hertelt zijn geld wel, als hij 's nachts door regen of kou mopperend naar huis keert en vloekt: 'Neen, nooit meer.' Hij kust zijn verloofde of neemt zijn vrouw met een bitteren wrevel tegen zich zelf: Hij zal daar wegblijven, lieveke. Doch hij kan het niet. Hij maakt wel een omweg, steekt opzettelijk weinig geld op zak. Twee, drie weken houdt hij het uit. Maar weerkomen moet hij, en steeds met nieuwere, blijere en hevigere begeerten.

Sonja zelf begon het gesprek met Theo, doodgewoon, alsof er niets tusschen hen was voorgevallen. Zij legt haar fijne vingeren met smaragden op zijn zijden das, en looft zijn smaak. Ze voelt hoe hij haar wantrouwt, maar laat niets merken. Straks betert alles wel, wanneer hij wat meer gedronken heeft.

Er komt dan een avond waarop Martens milder wordt en weerop praat, opgewekt keuvelt en vertelt tot zijn oogen blijven rusten op Sonja's glimmende schouderronding. Dit is weer meer dan genoeg. Zij weet hoe zij bukkend of glimlachend den smeulenden gloed heraanwakkert, geleidelijk, maar zeker. Als de brouwer weg is, drumt zij dicht bij hem in een schaduwhoek tot zijn warme adem glijdt in haar hals en weelderig kapsel.

Hij fluistert weer nieuwere bedwelmende woorden, belooft haar geschenken, tot ragfijn roze hemden.

Zij luifelt de wimpers, listig en wulpsch - voor hem de gewenschte verstandhouding. Hij bestelt dure wijnen en zij vraagt niet eens naar de herkomst van het geld, omdat hij het haar straks toch van zelf zeggen zal. Wanneer hij begint over hun vroegere verhouding, glijdt haar fijne kleine hand sussend over zijn mond:

- Het is nu voorbij.

Zij wil herbeginnen, belooft ze. Misschien is haar voornemen oprecht, misschien doet ze zoo maar uit gewoonte. Hij voelt wat later haar hand op zijn hart en... op zijn portefeuille. Hij raadt dan weer sceptisch in zich zelf naar haar plannen of bedoeling, besluit dat het hem niet schelen kan als hij het maar heeft gehad. Dat alles is slechts voorbijgaand. Wanneer hij weer in zich zelf blikken

durft, begrijpt hij steeds duidelijker hoe eendelijk en alleen hij staat met zijn wrok en haat tegen het leven, met al zijn vreugden, blijdschappen, smarten en miseries. Van dit leven trouwens looft hij alleen het genot, den roes van geest of zinnen. Over het dorp zelf behoudt hij eigen kijk en inzicht. Hij weet hoe men in herbergen of publieke lokalen met een glimlach zijn spot en cynisme ontwijkt. Het is om te schateren.

Hij vindt dat de tijd onbarmhartig Sonja's gelaat tot de eerste dorre rimpels boetseert en spoort in haar de teekenen der vergankelijkheid op: ‘Vijf-en-twintig jaar, Sonja, is geen lente meer. De zwaarlijfheid moet toch komen, spijt regiemen of vermageringskuur.’

- Oud worden, zucht haar binnenste.

Hij vindt het verschrikkelijk, vooral voor een vrouw. - Samen zien zij foto's na van drie, vier jaren her: ‘Lenteherinneringen’... ‘Herfstmijmering’.

Zij nijpt zijn hand vaster.

- O-u-d w.o.r.d.e.n, herhaalt ze in zich zelf. Ze wil het niet.

- Neen, ze is nog mooi, Sonja, vleit hij weer. Wat zegt men immers niet tegen een schoone, jonge vrouw als men gedronken heeft? Warme gevoelens dwalen boven de woorden, die struikelen over den rand der lip. In de schaduwhoeken van haar fijne wangen staat haar mond tot koelen glimlach gebeiteld, meent hij luid. Een oogenblik glijdt dankbaar haar trillende hand over zijn gelaat, alsof ze er alle verlangens uitwisschen wil, alsof alle begeerten nu tot loome roerloosheid waren verstard.

Wanneer hij echter een dichter was, vond hij misschien mooie woorden. Nu vreest hij voor de groene gal in zich zelf. Hij zegt het echter niet en dat is schier misdadig. Hij weet wel dat hij nu Sonja of haar zuster opeischen en nemen kan om wille van den wijn, maar dan verlaagt en vernedert hij zich zoo. Hij verkiest een wedloop met vleiende zinnen, maar het is of Sonja zich schrap zet tegen alle verdere opwelling van gevoelens.

Hij kan nu knielen en haar voetjes kussen gelijk in de romans. Vermurwen kan hij haar momenteel, maar zich zelf vindt ze toch niet meer weer. Dit is juist haar voorrecht of straf, al gelang het de theologanten behaagt. Wat weten de theologanten af van het leven? Klasseer het in deugden en zonden, toets het aan een

misstap van een Luther of Alva, neem een creveerende straat-deerne haar biecht af op haar sterfbed, iedereen heeft toch een eigen en ander geval, wordt door lijden verhard en gelouterd, komt in opstand tegen zich zelf of het leven. Wie heeft er echter om dit leven gevraagd, Sonja?

Alvast zij niet, Theo, en nog minder het kind van haar zuster. Zij staat thans weer te midden der werkelijkheid met haar onbeduidende beslommeringen. Pas nu merkt hij op hoe rauw haar gewestspraak klinkt, hoe ze niet meer op haar gebaren let, die eerder onhandig boersch dan gestyleerd zijn. Ze ratelt haar bekrompen les nu af over Michelleken, die te Parijs in de krot zit en bestendig den oude om geld smeekt: ‘Liefste vader, ik heb geen broek meer aan mijn gat.’ Dat zal hem leeren. ‘Want wie ons wat in den weg legt, ondergaat immers vroeg of laat toch zijn straf.’ Wij alleen worden maar beproefd.

Lizy vat het gesnater en schuift bij met haar glas. De geschiedenis wordt weer heropgehaald en langs alle kanten aangepakt en belicht, maar hij moet nu beslist heen, 't is tijd en nog een kusje, liefste poezekens.

Dan komen er juist een paar vreemdelingen binnengestapt. Dus zal hij nog wat blijven; ge kunt nooit weten. En daar is zoo laat Nest Michielsen nog, die precies over zware beenen hangt. Dat treft, zegt Nest en hij zet zich bij. Sonja vraagt onmiddellijk naar Anna.

Wat kan hij antwoorden? Hij is natuurlijk wrevelig omdat z'n gedoe niet weg wil, vermoedt men.

- Is er dan zoo'n haast mee? polst Theo Martens. Maar Nest weet wat hij vertrouwen mag, al weegt zijn kop dan nog wat loom van het bier.

Met Anneken is het zus en zoo. Iedereen bemerkt wel hoe het met haar gesteld is, behalve die lummel van een Frans, tenzij hij gebaren zou...

- Heb geen nood, meent Theo. Frans ziet nog niets. Hij zou het toch niet laten bij onverschilligheid.

- Wat zou hij durven?

Weet hij het? Waarschijnlijk zal hij haar buiten jagen, de straat op...

Dan zal hij haar toch opnemen, Nest? vraagt Sonja.

Natuurlijk zal hij dat. Verder zwijgt hij, al is er iets dat hem niet meewil. Anna draait dezer dagen te veel om hem. Alle vijf voet krijgt hij immers brieven, hetzij met de post, hetzij langs den idioot: ‘Uw u eeuwig liefhebbende Anna.’

Maar daar ligt hem juist de knoop. Zoolang hij haar niet benaderen mocht, joegen de begeerten hem achter den bruisenden bloedsomloop. Dat kon geen mensch meer uithouden. Nu ze zich voor hem neerstrekt, gewillig als een offerlam, ziet hij niets meer dan de abnormale zwelling van haar lichaam en de toenemende roode vlekken in haar gelaat, dat met den dag sterker en sterker getrokken staat.

Laat haar niet vallen, Nest? Ze voelt hoe moeilijk hij zocht naar woorden, die haar daarbij niet geruststellen kunnen. Heimelijk is hij zelfs tevreden, dat het geval met zijn doening niet ophoepelt. De weinige liefhebbers bieden een spotprijs. Misschien...

- Kus me, smeekte ze hem daareven nog. Ze klampte zich aan hem, net alsof ze zinken zou. Hij rook alleen maar haar zilten, koortsigen adem en zocht naar een uitvlucht - in zijn stiel vindt men er gemakkelijk een. Maar zij weet, instinktmatig, dat hij haar ontwijken wil.

Zoo zijn minnende vrouwen, men kan haar niet bedriegen. Het is om u zelf in het gelaat te slaan.

Dus belooft hij haar maar alles wat zij vraagt. Ja, hij zal morgen komen. Wat hij vreest, geschiedt steeds bij hun afscheid. Zij begint weer over de vrucht in haar schoot: ‘ons kind’. Hij rolt een sigaret, zoo maar om een houding te nemen, welke fatsoenlijk zijn onrust verbergt. Hij voelt zich als een afgestrafte schooljongen, die gedurig schuld heeft en betrapt wordt. Zij praat almaardoor, naarmate zijn verwarring toeneemt:

‘Vroeger,’ herinnert ze...

Vroeger had hij op een rots geploegd om den grond te kussen, waarop haar voetjes stonden. Er zijn zelfs zomernachten geweest dat hij behoedzaam rond de hoeve sloop om haar ondergoed te zoenen, dat buiten te flapperen hing. Zoo bespottelijk dwaas is hij geweest...

Wanneer hij heen is, staat de wereld plots vrij en blij om hem, ziet hij met welbehagen naar de opkomende gichelende buurmeisjes, naar de dartele veulens en kalveren in de wei. Zoo voelt hij

steeds nieuw en jong het leven met den warmen golfslag van zijn bloed.

Als Martens en de vreemdelingen heen zijn, drinkt hij veel, onophoudelijk. De drank maakt zijn geval hopeloos.

- We moeten sluiten, Nest, zeggen Sonja en Lizy om de beurt.

Hij protesteert met dubbele tong. Sonja bemerkt de gevreesde bloedvlekken in zijn oogen als kleine roode vlammenschichtjes. Zij voelt hoe hij haar hijgend begeert.

- Hoeveel? grijnst hij plots en grijpt.

Doch zij slaat hem vlak in het gelaat ten antwoord. Hij recht zich als een brieschende leeuw. Hij stampt de tafel met rinkelende pinten omver, en zwiert een stoel naar de flesschen en glazen van het buffet. Lizy draait echter het licht uit, vlug als een kat. Als hij een paar stappen verzet, struikelt hij, godver, over iets, dat ze tusschen zijn beenen slingert. Maar zij is al buiten en scheldt herri de huid vol, gij brute beest. Hij haar ziedend achterna, doch nu hoort hij het deurslot achter zich krassen, en de rolluiken neervallen. Hij slaat en stampt op de deur, smerige hoeren! Hij werpt met een steen, nog een... nog een. Dan zwijmelt hij, van loutere machteloosheid, toch maar naar huis, alleen door den nacht met zijn reesem vloeken en vloekjes, met zijn dronkemanswrok en dronkemansgedachten, overtuigd ten slotte dat Anna Van Durme van alles de schuld is...

P.J. WECKX.

[Twee gedichten]

Storm

Al de bloemen staan gebroken
in het strijden van den nacht
en de vreugde is gewroken
en de zang van dezen dag.

En een wereld is vergaan
van verlangen en van eerzucht
bij de witte oogen van
een doode en zijn galgenzucht.

En een kind is uitgebloeid
na het eerst vertwijfeld vechten.
Het krijgt lach en spel geboet
met veel regels en wat rechten.

En een mensch ligt neergestriemd
met kapotte doode schouders.
Wie het vuur heeft kunnen zien
heeft het leven en is ouder.

Met zijn oogen vol van bloed
ligt hij na zijn storm bezweken,
maar dit leven is hem goed
met een strijd als kroon gebleken.

En een liefde is verbloeid
na een korten diepen strijd.
Dood voor al wat is gegroeid
schoon, in een te schoonen tijd.

En de bloemen staan gebroken
na het strijden van den nacht
en de vreugde is gewroken
en het zingen van den dag.

De Handel

De handel is een roffelend bedrijf
snel, hijgend en gejaagd
maar nadrukkelijk
en scherp.

De handel is een spel
een vroolijk spel, zengend vermaak.
De inzet is alles: leven
brood, gezin, hemel.
Iedre overwinning een pijn meer.

De handel is een oorlog
kort en vroolijk; gebogen rug
fel blinkend oog dat snel
ziet zonder kijken
korte vlugge grepen
en een, twee geraden woorden
als pijlen gebruikt met diamanten punt

De handel is een sport.
Met strak gespannen staan van al:
oogen, gedachten.
Spelen en verleiden. Meten
van verborgen geslepenheid ondereen.
Vurig, en ieder woord juist.

De handel is een kunst
komedie, dansen en dichten
fluitspel en zoete minstreels
triangels
cymbalen met guldens als bellen.

De handel is een kadekroeg,
wijn en opium
paradijzen in een rooksliert
bedwelming en lallende meiden.

R. HOEKSTRA.

[Twee gedichten]

Het donker Water

Het donker water riep en hij ging heen.
Hel scheen de zon en brandde groen en bloemen;
hij zag dat alles niet: hij vloekte alleen
dat God hem maar van nu af moest verdoemen.

Hij trok z'n jas uit aan den wijden plas
waar hij zich in de lisschen had verstoken:
'n brandend heimwee dat niet meer genas
had allen levensmoed in hem gebroken.

Er kwam 'n eenzaam en verlaten kind
langsheen gedwaald met hunkerende oogen:
dat niemand deze warme jeugd bemint,
had diep hem in het kloppend bloed bewogen.

Glimlachend troostte hij en vroeg haar naam;
hij sloot haar krachtig in z'n sidderende armen.
De handen in elkaar zwierven zij saam
terug door 't leven om een laatst erbarmen.

De Droom en het Leven

Hij zag zich op een eiland in de zee
te midden jonge vrouwen die hem kusten
en onder palmen in de avondvree
allen te zamen met hem gingen rusten...

Nu moet hij in 'n groenselwinkel braaf
de babbelwijven hun ajuin bestellen
en mag dan 's avonds als 'n trouwe slaaf
z'n dikke afgesloofde vrouw omknellen.

LODE QUASTERS.

Vlaamsche Kunstgeschiedenis

Reeds in den **Vlaamschen Gids** van October 1936 was ik in de gelegenheid de aandacht te vestigen op de belangrijke **Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst,** onder leiding van Prof. Stan Leurs, waarmede de Sikkel einde 1935 van wal is gestoken en alsdan de toenmalig gepubliceerde eerste drie afleveringen te bespreken. Al heeft de uitgave veel vertraging ondergaan, is thans het eerste deel (10 afleveringen) volledig verschenen en ook als boekwerk in den handel gebracht, terwijl reeds ettelijke afleveringen van het tweede deel het licht hebben gezien.

In de eerste drie afleveringen nam de bouwkunst het leeuwenaandeel in. Prof. Leurs behandelde er persoonlijk de Voor-Romaansche, Romaansche en Laat-Romaansche periodes, terwijl ook de Vroeg-Gothiek daarin te berde werd gebracht. In de 160 bladzijden, welke het eerste deel ‘De Aanvang’ vormen, wordt slechts één hoofdstuk aan de Beeldhouw- en de Schilderkunst toebedeeld, het reeds vermelde, door Prof. De Maere geschreven artikel.

De inmiddels verschenen afleveringen van het eerste boekwerk zijn gewijd aan het tweede deel ‘De eerste bloeiperiode’ en aan het derde ‘De tijd van overgang en expansie vóór de rebellie.’ Vanzelfsprekend nemen daarin de beeldhouw- en de schilderkunst een heel wat ruimere plaats in, al zet Prof. Leurs zijn studie van de Vlaamsche bouwkunst grootscheeps voort. Niet tot de geringste verdiensten van dit werk mag worden gerekend, dat het de ontwikkeling van onze drie belangrijkste kunstuitingen paralleel in het licht stelt, in een vast verband. Ofschoon alles behalve het belang van de schilderkunst onderschat wordt, verdringt deze ditmaal de andere openbaringen van ons scheppend volksgenie niet, zooals zulks maar al te vaak het geval is in de meeste Geschiedenissen van de Vlaamsche kunst.

Wat de architectuur betreft, is 't bij de Gothiek dat Prof. Leurs in het tweede deel stilstaat. Lang voor de schilder- en de beeldhouwkunst had deze in Vlaanderen een eigenlandsch karakter, zoodat er reeds in de 13e eeuw sprake kan zijn van een type, de Dietsche gothische kerk, met haar eigenaardige kenmerken, waarvan het voornaamste is de zuil, en dat wij terugvinden zoowel in de vroege producten der Schelde-gothiek, in Sinter Goedele te

Brussel b.v., als in de Brabantsche gothiek, waarbij schrijver de Cisterciensersche O.L. Vrouwe-kerk te Diest als voorbeeld prijst, als in de Maaslandsche, waartoe o.m. behoort de Normandische stiftskerk te Tongeren. Naast het kerkelijke ontstaat het burgerlijke type van de Vlaamsche Hoog-gothiek, waarvan het Aalstersche schepenhuis en nog meer de Halle van Ieperen het schema vastleggen. Van lieverlede differencieert zich deze nationale gothiek volgens de gouwen. Omstreeks 1300 teekent zich, volgens schrijver, een Brabantsche, een Maaslandsche, een Kust-West-vlaamsche gothiek duidelijk af, terwijl de Schelde-gothiek reeds aan 't verstarren is. Omstreeks 1400 komen deze regionale bouwscholen tot hun volle ontplooiing. Zijn topografische klassificatie doorvoerend, rekent Prof. Leurs de architectuur van het Graafschap Holland en Zeeland, evenals deze van Henegouwen, tot de Nederlandsche gothiek, terwijl Utrecht en het verdere Oosten van Noord-Nederland feitelijk buiten haar gebied liggen; het prinsbisdom Luik kan z.i. eveneens op architectonisch terrein als Nederlandsch gebied worden beschouwd. Daarbij komt echter het streek-regionalisme meer en meer tot zijn recht. Oorzaken van dit gemis aan een centraliseerende richting liggen, naar zijn overtuiging, zoowel in de politieke zelfstandigheid dier verschillende landen, zelfs gedurende het Burgondisch bewind, als in hun ethnologisch verschil, als in het voorhanden zijn van een van streek tot streek verschillend bouwmateriaal. In Brabant b.v. de tamelijk weeke ledische zandsteen, langs de West-kust de baksteen enz. Voortreffelijk karakteriseert de schrijver de architectonische eigenaardigheden van deze groepen en weet hij de schoonheid van de talrijke, door hem in oogenschouw genomen religieuze en burgerlijke gebouwen te doen uitschijnen.

In dit deel wordt de schilderkunst behandeld door Dr. J. Lavalleye. In een eerste hoofdstuk heeft hij het over ‘de Vlaamsche schilderkunst tot ongeveer 1480,’ Jan van Eyck aan 't hoofd stappend, gevolgd door Petrus Christus, Rogier van der Weyden, Dirk Bouts, Joost van Wassenhove (alias Justus van Gent), Hugo van der Goes enz. Uiterst bevattelijk is dit misschien wel wat nuchter geschreven, maar zeer objectief overzicht, waarin de schrijver, de jongste navorschingen en theorieën van Renders samenvattend, dezes conclusies bijtreedt en dus zoowel den Meester van Flémalle als Hubert van Eyck uit den weg ruimt. In een tweede hoofdstuk bespreekt hij ‘de Vlaamsche schilderkunst van Memlinc tot Metsijs’, waarbij, gelukkig, zelfs minder bekende figuren als de Meester van Sint Ursula, de Meester van de Legende van Sint Lucia, Michiel Sithium enz., naast grootmeesters als Geeraert David, Joost van Kleef en anderen worden besproken. Bondig, maar raak wordt de evolutie geschetst, die bij het begin

van de 16e eeuw, door den invloed die van de Italiaansche Renaissance uitgaat, onze schilderkunst in heel nieuwe wegen voert. Al zullen de Italiaansche principes slechts laattijdig in onze 16e eeuwsche school zegevieren en maar enkele onzer schilders bezielen, onbetwistbaar is 't dat het contact tusschen onze meesters en de Italiaansche iets nieuws en verrassends tot stand brengt, waarbij de besten weinig of niets van hun zelfstandigheid zullen inboeten, maar integendeel een verruiming van hun levensinzicht, in zekeren zin de ‘vermenschelijking’ van hun gevoel en van hun iconografische thema's zullen winnen. In Quinten Metsijs begroet Dr. Lavalleye den kunstenaar die, dank zij zijn genie, waardoor hij zelf in een buitengewoon snel tempo heeft kunnen evolueeren, de nieuwe beweging zal inleiden en de ontwikkeling der Vlaamsche schilderkunst verhaasten. Wij mogen den schrijver voor deze hoogst waardeerende, de zaken scherp toelichtende bladzijden dank zeggen.

Een kort hoofdstuk wordt door Dr. Fr. Lyna aan ‘de Vlaamsche miniatuur in de 15e en 16e eeuw’ gewijd, waarbij, naar mijn meening, wat al te beslist vooropgesteld wordt dat het werk van Vlaamsche, in Fransche middens werkende kunstenaars als de gebroeders de Limbourg, enkel in de Fransche miniatuurgeschiedenis thuishoort.

De geschiedenis onzer beeldhouwkunst is voor Prof. Dr. D. Roggen aanleiding geweest tot het schrijven van een meesterlijk hoofdstuk over ‘de Vlaamsche beeldhouwkunst op het einde der 14e en gedurende de 15e eeuw.’ Hier is Klaas Sluter de baanbreker, die, door de Romaansche vlak-sculptuur door de gothische reliëf-sculptuur te vervangen, den weg voor een nieuwen, bij uitstek sculpturaal-plastischen, als zulks zelfstandigen en oorspronkelijken stijl opent. Over Sluter's Vlaamsche en Waalsche volgelingen, Jacob De Baerze, André Beauneveu, Jan van Valenciennes, Jan van Mansdale, den onbekenden meester die de twaalf apostelbeelden van de O.L. Vrouwekerk te Halle beitelde en zoo vele anderen, wier werken - o.m. retabels - een groot deel van Europa hebben overstroomd, brengt Prof. Roggen de betrouwbaarste gegevens en de persoonlijkste waardeering bij.

In het derde deel ‘De tijd van overgang en expansie vóór de rebellie,’ komen Prof. Dr. Aug. Vermeylen en Dr. J. Gabriels over de schilderkunst aan het woord: Prof. Vermeylen behandelt Bosch, Bruegel en dezer kring, Dr. J. Gabriels de Vroeg-Renaissance.

Veel nieuws brengt Vermeylen's opstel niet bij werken als die van Friedländer over Jeroen Bosch en de Tolnay over Pieter Bruegel bij. Het menschelijke bij Bosch wordt m.i. te veel achteruitgesteld bij het demonische en, wat mij betreft, zou ik mij wel

wachten den meester van den ‘Hooiwagen’ zooveel ‘paradoxen’ en ‘ongerijmdheden’ toe te schrijven. Over Bosch's navolgers, als Jan Mandijn en Pieter Huys, stapt Vermeylen al te vluchtig heen; deze verdienen meer waardeering. Over dien wonderbaren schilder, voorlooper van den Barok, een der dichtst bij onze moderne gevoeligheid staande meesters uit het verleden, Jan Sanders van Hemessen, velt Vermeylen eveneens uit de hoogte een kleineerend oordeel, waarmede weinigen onder hen die de kunstgeschiedenis van uit een minder traditionalistisch standpunt zouden wenschen te herschrijven, zich zullen vereenigen. Hetzelfde kan gezegd van wat hij over Bruegel's volgelingen schrijft, vooral over Abel Grimmer. Richard Savery wordt amper vermeld. Aan wie deze verdeeling van de stof is te wijten, weet ik natuurlijk niet, maar ik moet wel vaststellen dat de door Prof. Vermeylen behandelde periode, misschien de interessantste en rijkste uit onze kunstgeschiedenis, op een drafje in een dertigtal bladzijden wordt afgehandeld, terwijl aan onze vrij arme Vroeg-Renaissance meer bladzijden worden besteed en verder, al te conformistisch, aan Rubens alleen meer ruimte wordt afgestaan dan aan Bosch en Bruegel en al hun leerlingen samen.

Dr. Gabriels houdt eerst stil bij de Renaissance te Brugge, waar Lanceloot Blondeel, Jan Provost, Pieter Pourbus uitblinken, waarna zij ‘het passionant problema van het ontstaan der schilderkunst te Antwerpen’ aanpakt. Van de meet af wordt Quinten Metsijs' ‘elegant en verfijnd archaïsme’ veroordeeld en de man ‘die in zich draagt al de nieuwe verzuchtingen van zijn tijd’. Jan de Cock, geestdriftig begroet. Manieristen en Romanisten worden uitvoerig ontleed. Met dit gevolg dat zelfs de minderwaardigste onder de in Dr. Gabriel's hoofdstuk vallende schilders - een Michiel van Coxie of een Barend van Orley b.v. - een eereplaats innemen, terwijl zooveel uitstekende meesters, die het ongeluk hadden in Dr. Vermeylen's kader te passen, amper worden vernoemd. Er blijkt hier uit de verdeeling van de stof een gemis aan evenwicht en rangorde, nu eens een onderschatting, dan weer een overschatting van waarden, waaraan de leider van het werk in een volgenden druk zal dienen te verhelpen. Een opmerking die niet tot doel heeft af te dingen op de verdiensten van het met veel liefde en kennis geschreven hoofdstuk van Dr. Gabriels - al is deze doorgaans al te warm met de haar toevertrouwde schilders ingenomen. Afzonderlijk worden door haar behandeld de waterdoekschilders en de portretschilders.

Aan Dr. Marthe Crick-Kuntziger is het hoofdstuk over de Vlaamsche tapijtweverij in de 14e, 15e en 16e eeuw toebedeeld geworden. Een voortreffelijk, flink gedocumenteerd stuk.

Prof. Dr. Roggen behandelt de Vroeg-Renaissance beeld-

houwkunst. Italië gaat tot den aanval over, overrompelt den Vlaamschen invloed in het buitenland en bedreigt weldra onze kunst in eigen vesting. Zoo wijst hij o.m. op den invloed van de Italiaansche beeldhouwers Pietro Torrigani en Guido Salvini, beiden in ons land gevestigd. Ook andere buitenlanders, een Duitscher als Conrat Meyt en Jan Mone (deze is uit Metz afkomstig, weshalve Prof. Roggen in hem een Franschman ziet) bekleeden ten onzent een hoogen rang en voeren vele bestellingen uit. Vlamingen van groote beteekenis zijn niet te vermelden.

Het eerste boekwerk sluit op Prof. Leurs' opstel over de Vroeg-Renaissance bouwkunst. Ook deze medewerker komt tot de conclusie dat de Renaissance in de eerste helft der 16e eeuw in Vlaanderen en over 't algemeen in de Nederlanden niet tot heel gunstige resultaten heeft geleid en o.m. wat de bouwkunst betreft, weinig of niets heeft gepresteerd, zoowel kwantitatief als kwalitatief.

Zooals dit eerste boekdeel van de **Geschiedenis der Vlaamsche Kunst** voor ons ligt, is het van de allergrootste beteekenis voor ons cultuurleven en brengt het onze jonge Vlaamsche wetenschap veel eer bij. De druk is voortreffelijk; de illustratie vrij voldoende, al zouden we nog meer afbeeldingen wenschen, vooral enkele reproducties van minder bekende meesters en, voor de schilderwerken, doorgaans ietwat grootere afbeeldingen, alsook foto's van fragmenten, treffende détails enz. Men wordt dadelijk gewaar dat én de uitgever én de leider van het werk aan een vrij beperkt kader en bestek gebonden zijn geweest. Wellicht wordt na deze eerste, zoo geslaagde proef, de editie van een aan een breederen opzet beantwoordend werk mogelijk.

Wat de sedert het in den handel brengen van dit eerste boekdeel verschenen afleveringen van het tweede boekdeel betreft, verkies ik de bespreking daarvan tot na het verschijnen van het volledig werk uit te stellen.

***

Bij mijn eerste recensie van de ‘Geschiedenis van de Vlaamsche Kunst’ was, twee jaar geleden, een bespreking gevoegd van de eerste twee, door het Hooger Instituut voor Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde van de Universiteit te Gent uitgegeven jaarboeken: **Gentsche Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis.** Inmiddels is het derde deel daarvan verschenen: 1936 (De Sikkel, Antwerpen).

Het bevat een uittreksel ‘Uit de laatste les’ van Prof. Henry van de Velde, aan wien dit derde deel is opgedragen, bij zijn afscheid, na tien jaar werkens, als Voorzitter en Leeraar van het Gentsche Kunstinstituut. In hoofdzaak gaat deze les over de

evolutie van de kolom in het Egyptisch, het Grieksch en het Romeinsch tijdperk.

Prof. Van der Mueren beantwoordt de vraag of ‘de uitvoering van oude muziek wetenschappelijke waarde heeft?’

Weer levert Prof. Roggen het grootste deel van de bijdragen, met een prachtig opstel over den Kalvarieberg van Champmol te Dijon, een ander over het beeldhouwwerk van het Mechelsche Schepenhuis en de standbeelden van het Sint Romboutskoor te Mechelen, een kort betoog over de identiteit van den op het in het Metropolitan Museum te New York bewaarde portret van Rogier van der Weyden voorgestelden persoon, in wien schrijver niet Lionello d'Este, maar Meliaduse d'Este meent te herkennen.

Dr. M. Libertus behandelt in een zeer volledige verhandeling den beeldhouwer Lucas Faydherbe; een grondige, maar vrij dorre studie, waarvan het eerste deel in Gentsche bijdragen II was verschenen.

R. Mathys bespreekt een reeks portretten van Bisschop Antoon Triest, naar het oorspronkelijk conterfeitsel, dat door Antoon van Dyck, vermoedelijk in 1629 moet geschilderd zijn en waarvan copieën voorkomen te Astene, te Brugge, te Londen, te Brussel, te Evergem en te Gent.

Ook in dit derde Jaarboek is weer voortreffelijke arbeid gepresteerd, zoodat we met belangstelling naar verdere deelen uitkijken.

A.D.R.

Boekbeschouwing

Prof. G.A. Borgese. - Der Marsch des Fascismus. Allert de Lange, Amsterdam; 460 blz.; ing. Fl. 3,90; geb. Fl. 4,90.

De Siciliaan Prof. Borgese, die slechts in 1931 Italië verliet, is een groot geestelijk leider en een sterke tegenstrever van het Fascisme, de zuiverste vertegenwoordiger van de Neo-romantiek in de literatuur en van het liberalisme in de politiek. Zijn machtig werk herschept het beeld van Italië door de eeuwen heen, van Dante tot Mussolini, artistiek en politiek. Het ideaal van Mazzini (de Italiaansche Staat een geestelijke Natie) is niet verwezenlijkt. Mussolini nam enkele formules van de 19e-eeuwsche eenheidsmystici over, doorstrengelde ze met intellectueele brutaliteit en de meest opportunistische kunstmatige diplomatie, aan niets geloovend dan aan zijn eigen geweld (al schijnt hij zich nu toch bewust te worden van de realiteit buiten hem), Machiavelli overtroevend, de sociale werkelijkheid negeerende. - Borgese is een heldere geest met een bezonken oordeel, wiens boek, trots zijn breedvoerigheid, van het begin tot het einde weet te boeien.

Jan Adriaan. - De Princevlag waait. De Amsterdamsche Keurkamer; 200 blz.; ing. fl. 2,25; geb. fl. 2,90. - Ill. M. Meuldijk.

Een roman, in gespierde, beeldrijke taal, uit den tijd der inneming van Den Briel (1 April 1572). Suggestieve bladzijden over harde tijden van heldhaftige opstandigheid, moeite en zorg, van fier verzet en onwankelbare geestdrift. Ondanks galg en brandstapel triomfeerde de Vrijheid.

Drs. E. van Wessem. - Een Prince van Orangiën. Standaard-Boekhandel, Antwerpen; 220 blz.; Fr. 22.

Dat Drs. van Wessem door en door vertrouwd is met het heerlijke leven van den Grooten Zwijger blijkt reeds afdoende uit de wijze, waarop hij zijn stof indeelde en ontwikkelde. I. Oranje's jeugd en leerjaren (1533-59). II. Van opposant tot leider der oppositie (1559-64). III. De grondvesten der oppositie storten ineen (1564-67). IV. Opstandspogingen van buitenaf (1567-72). V. Van guerillaleider tot aanvoerder aller gewesten (1572-78). VI. De afbrokkeling van den opstand (1578-84). De geest van den schitterendsten staatsman van zijn tijd werd hier volkomen aangevoeld en doorpeild. Geen tragischer bestaan is haast denkbaar dan dit van den Prins, met wiens dood de eenheid der Nederlanden verloren ging. Het Noodlot heeft het gewonnen.

Dr. L. Wiesinger. - Van Habsburg tot Hitler. Orbis, Koningin Astridplein 41, Antwerpen; 190 blz.; Fr. 30.

Dr. Wiesinger dringt door tot de kern van de Oostenrijksche tragedie; hij ontsluit er de gewichtigste aspecten van, den vinger leggend op de wonde,

waaraan de Donau-republiek, de ‘Carrefour de l'Europe’, doodgebloed is. ‘Het Oostenrijksch Socialisme heeft de sociale hervorming verraden, het Parlementarisme de Democratie, de Standenstaat de katholieke sociale leer’ en dit autoritair bewind eindigde door ‘een act van primitief geweld’. Zoo synthetiseert schrijver de Oostenrijksche geschiedenis van 1918 tot 1938, al duidt hij ook aan, hoe elk dezer etappen haar goede zijden gehad heeft. We krijgen een volledig beeld van hetgeen zich in die twintig jaar achter de politieke en diplomatieke coulissen afspeelde. Onderlijnen wij, dat de houding van Oostenrijk tegenover het Abyssinische vraagstuk zijn zelfmoord inluidde. De buitengewone scherpzichtigheid van den auteur dient gehuldigd.

Dr. J. Brouwer. - De onoverwinnelijke Vloot. P.N. Van Kampen & Zoon, Amsterdam; 210 blz.; ing. Fl. 2,25; geb. Fl. 2,75; 9 afb.

Na den moord op Willem van Oranje (1584) begint de decadentie van zijn vijand Philips II. Zijn besluit van 1587 zich te wreken op Elizabeth van Engeland door oproer te verwekken in Ierland en door tegen Engeland en Nederland de Armada uit te rusten, is daar mede een bewijs voor. 1588 ging deze fameuze vloot verloren. Om de 350e verjaring van deze schitterende overwinning te herdenken, geeft de bekende hispanoloog en historicus Dr. J. Brouwer in de reeks ‘Patria’ een overzicht van de avonturen, overkomen aan die grootsche Spaansche zeemacht, naar berichten van Spaansche opvarenden en tijdgenooten. Met haar ondergang ontsnapte de hegemonie over zee en land aan Spanje, zoodat de Nederlandsche zelfstandigheid behouden bleef. Dr. Brouwer verdeelt zijn stof in 9 hoofdstukken: 1) Uitrusting en beteekenis van de Armada. 2) Haar instructies. 3) Van Lissabon naar Coruna. 4) Oponthoud te Coruna. 5) Reisjournaal van kapitein Alonso Vanegas. 6) Wederwaardigheden van een monnik. 7) Lotgevallen van een schipbreukeling in Ierland. 8) Een droevige thuiskomst. 9) De indruk in Spanje. Een merkwaardige ‘reportage’ uit het jaar 1588. Het geheel boeiender dan een roman.

J.C.M. Warnsinck. - Drie zeventiende-eeuwsche Admiraals. P.N. Van Kampen & Zn, Amsterdam; 180 blz.; ing. Fl. 2,25; geb. Fl. 2,75; 10 afb. en 1 uitsl. kaart.

Het twaalfde deel uit de Patria-verzameling (Vaderlandsche cultuurgeschiedenis in monografieën) is gewijd aan de roemrijke zeehelden: Piet Heyn, Witte de With en Jan Evertsen. Heyn (1577-1629), veroveraar van San Salvador, van de rijkste Spaansche Zilvervloot, luitenant-admiraal van Holland, moest helaas gedood worden door de Duinkerkers, zijn stamgenooten; ieder Vlaamsch kind kent hem, die nooit roem of voordeel begeerde, ‘ridder zonder vrees en blaam’. Witte Cornelisz. de With (1599-1658), vlaggekapitein van Piet Heyn, later vice-admiraal, sneuvelde voor de vrijheid van de Sont, tegen de Zweden, na een leven vol ‘kommer, teleurstelling en verdriet’, ‘miskend, gemeden en gevreesd’. De Zeeuw Jan Evertsen, 1600-1666, van

Vlissingen, veroveraar van Sas van Gent (1644), luitenant-admiraal van Zeeland, ‘overgevoelig voor de eer zijner provincie’, werd gedood in den Tweedaagschen zeeslag, tegen de Engelschen.

De heer Warnsinck koos deze drie reuzen uit Nederlandsch Gouden Eeuw, omdat ieder van hen een type vormt. In eenklank met de historische werkelijkheid spelen in deze imponeerende essays ‘onderlinge strijd, naijver en miskenning een belangrijker rol dan roem en overwinning.’

Dr. JOZ. PEETERS.

Nieuwe Uitgaven.

Van Lectura, Prinsstraat, 20, Antwerpen:
Prof. Dr. H. Van Werveke: Marnix en Oranje; 32 blz., met 6 illustraties; 9 fr.

Van De Oogst, St Jacobsmarkt 50, Antwerpen:
HENDRIK BAELEN: Rekenspelen voor onze laagste klassen; 2e uitgave; 110 blz.; Fr. 15.
Frisch, schattig werkje, van een ‘100 procent schoolman’, dat de belangstelling der kleinen voortdurend boeit.

Van Jos Janssens, Kruikstraat, 14, Antwerpen:
KARL MAX HAAS: Alles is de schuld van Mona Lisa, klucht in 3 bedrijven, vertaald door JOS. JOOSTEN; 79 blz.; 15 fr.

Van De Sikkel, Antwerpen:
Gids voor België: Geologie - Geschiedenis - Kunst - Wandelingen, met medewerking van Prof. St. Leurs, Dr. R. van Roosbroeck, Dr. E. Verstraete, G. Schmook, J. de Combe, H. Elen, E. De Ridder, L.M. Thiery; 2e druk; 290 blz. met talrijke illustraties; ing. Fr. 28; geb. Fr. 35. Het tweede gedeelte (van blz. 111 tot blz. 271) wordt ook afzonderlijk verkocht onder den titel ‘Wandelingen door België’, tegen Fr. 18 ing., Fr. 25 geb.

Van Verlag Kurt Strenger, Erfurt:
Dr. HERBERT GRAEWE: Zwillinge und Schule. 140 blz.; geb. R.M. 3,60; talrijke illustraties, schema's en tabellen.
Naast een uiteenzetting over de biologische grondslagen der tweelingenleer, wordt uitvoerig gehandeld over de schoolsche prestaties en gedragingen der tweelingen door een wetenschappelijk vorscher van voornaam gehalte.

Van Verlag Ferd. Dümmler, Bonn:
Dr. ERNST WASSERZIEHER: Woher? Afleidend Woordenboek van de Duitsche Taal; 9e druk; 420 blz.; R.M. 3,60.
Dit etymologisch woordenboek is een echt meesterwerk, wetenschappelijke arbeid van de beste soort, onmisbaar voor elken leeraar in het Duitsch. Alle ontleende woorden, bastaardwoorden, vreemde samenstellingen en zinswendingen worden grondig onderzocht en naar de beste bronnen verklaard.

Van Bolyn, Waverschen Steenweg, 1029, Brussel:
H. LICHTNER: Le proche Avenir de l'Europe à la Lueur des Prophéties; 60 blz.
Dit curieuze werkje ontsluiert de voorspellingen van Nostradamus, Stormberger, Rathenau, de Apocalypse, H. Heine, Paracelsus, P. d'Ailly, P. Turel, R. Roussat, Magnon de Gramselves, Ludmilla van Praag, R. Mewes, Mme de Thèbes, Sybille, Korzeniecki, Dr. J. Lanyi, Jean de Vatiguerro, Joachim de Fiore, Sciavias, Holzhauser, A. Wion, Ste Katharina van Emmerich, W. Solowjew, B. Bouquillon, R. Brück, Ch. Lagrange e.a. De schrijver kant zich tegen alle uitbuiting van het menschelijk

bijgeloof, door tal van kwakzalvers, maar vraagt de aandacht voor bizonder begaafde ‘profeten’.

Van Sebastian Brant, rue St. Augustin 22, Paris 2e:

EMIL LUDWIG: Die neue Heilige Allianz; 60 blz.; Fr. fr. 10.

De auteur verdedigt de gedachte van een nieuwe Heilige Alliantie, ditmaal te sluiten tusschen de defensieve volkeren over de wereld en gericht tegen de offensieve.

Van Van Gorcum & Comp., N.V., Assen:

Mr. J.P.W.A. SMIT: De legervlaggen uit den aanvang van den 80-jarigen oorlog; 72 blz., met talrijke illustraties; Fl. 2,90.

Dit boek bestrijkt het geheele terrein der legervlaggen uit den aanvang van den 80-jarigen oorlog. Wij wijzen o.m. op vaandels van Prinsgezinde Antwerpsche burgersoldaten, van Staatsche troepen, van Paternosterknechten enz. Het geeft ook platen over legerfeiten en politieke prenten.

Van Oprecht, Zürich:

THOMAS MANN: Vom zukünftigen Sieg der Demokratie; 48 blz.; Zw. Fr. 2.20.

Alle geweldbeoefenaars en onderdrukkers noemt de schrijver massaverachters. Hij gelooft vast aan de eindzege der democratie, en hij geeft aan het begrip democratie de menschelijk hoogste beteekenis.

Van De Sikkel, Antwerpen:

NEDERLANDSCHE HISTORIEBLADEN, Driemaandelijksch Tijdschrift voor de Geschiedenis en de Kunstgeschiedenis van de Nederlanden. 1e Jaargang, n^{r} 3. Prijs per nummer fr. 35; abonnement fr. 90 per jaar, fr. 50 per halfjaar.

Vier grootmeesters in de historie komen aan het woord: Prof. Dr. F.L. Ganshof bestudeert Brugge gedurende de preconstitutioneele periode van haar geschiedenis; wat hij voorhoudt steunt op diep inzicht in het vraagstuk. Uitgebreide kennis van de feiten blijkt uit Prof. Dr. R.R. Post's ‘Studiën over de Broeders van het Gemeene Leven.’ Prof. Dr. H. Van Werveke geeft een zorgvuldig doorvorschte bijdrage over ‘De Vlaamsche munthervorming van 1389-1390,’ terwijl E. Cantillon zijn onderzoek voortzet over ‘Thorbecke en de Maaskwestie.’ Prof. Dr. P. Geyl biedt aanteekeningen in verband met ‘Hooft en De Groot tegenover de monarchale gedachte.’ Na de steeds belangrijke Kroniek volgen boekbesprekingen door Dr. Jansma, Prof. Van Werveke, Jhr. Dr. van Winter en Prof. De Vooys.

Van Hollandia-Drukkerij, Baarn:

WAT IS DAT? afl. 15 en 16; 2e druk; encyclopedie voor jongeren; fl. 1 per afl.; band voor het 2e deel: fl. 0,95.

Deze nummers van dit aantrekkelijk standaardwerk loopen van Kerkelijke Staat tot Luchtvaart, over Kerstmis, Kevers, Klimaat, Kloos, Koch, Koekoek, Koffie, Kokospalm, Kompas, Koper, Koraal, Kortsluiting, Kozakken, Krant, Kreeft, Krekel, Krijtformatie, Kruistochten, Ku-Kux-Klan, Kunstzijde, Kwakzalver, Lafontaine, Lagerlof, Lamartine, Lambeaux, Lapland, Lazarus, Leconte de Lisle, enz.

Rijk geïllustreerd; interessante, leerrijke, boeiende tekst.

Van het Quaderverlag August Bach; Berlin W 15, Knesebeckstr.:

BERLINER MONATSHEFTE: Tijdschrift voor nieuwste geschiedenis. Abonnement: RM. 7,50; afzonderlijk nummer RM. 0,75.

In de jongste aflevering het zeer belangwekkend opstel van Prof. Ch. Terlinden (Leuven) over ‘Belgien und die Grossmächte, 1919-38’; de geleerde besluit met de verklaring, dat de volkomen onzijdige politiek van ons land den oorlog van België zal verwijderd houden en tevens een gewichtige factor is voor den algemeenen vrede

in het Westen. - Verdere bijdragen: A. von Urbanski: Ein Volk - ein Reich - ein Führer. - W. Schüssler: Die Vollendung der deutschen Einheit. - H. von Miquel: Freiherr Marschall von Bieberstein. - L. Bittner: Die deutsche Sendung Oesterreichs. - V.A. Wroblewski: Der englisch-spanische Konflikt von 1898. - F. Immanuel: China von 1912 bis zur Gegenwart.

Alphabetische Lijst der Medewerkers

BOSSCHAERTS, Eug.	312
BUYLE, Frans	363
COLLAER, P.	529
CORBET, August	57
DAISNE, Johan	209, 426
DE BOCK, E.	446
DE DONCKER, Maurits	152
DE KEYSER, Paul	366
DELANGHE, A.	63
DE WILDE, Frans	322
DE ZWETH, Erik	425, 505
D., W.	226
DIRICKX, Walter	264, 299
D.R., A.	562
FRANCKEN, Fritz	73, 210
GANSHOF, F.L.	252
GOMMERS, Jaak	508
GRAULS, A.W.	118, 119, 156, 514
HOEKSTRA, R.	557
HOSTE, Julius	385
HUYSMANS, Camiel	198
JONCKHEERE, Karel	44
LANDSMAN, Leon	154
MANTIERS, L.	497
MARJA, A.	319, 320
M., P.	330
MELIS, P.	137, 381
MELIS, Hubert	274
MONTEYNE, Lode	193
MOYAERTS, G.	478
MULS, Jozef	441

NUVER, Bert 423
PEETERS, Dr Joz. 46, 93, 99, 142, 189, 236, 287, 333, 337, 382, 429, 450, 495, 525, 568
POPPE, André 510
PRIJS, Hendrik 120, 158, 212, 276

QUASTERS, Lode	560
RED.	97
ROELS, Dr. Rudolf	84, 183
RUTTEN, M.	172, 372, 374, 382
SABBE, Maurits	5, 145, 205
SCHUYTEN, Dr. M.C.	348
TULKENS, Julia	43, 79, 208
VAN CAUWELAERT, Fr.	200
VAN DE PORT, Irma	211, 509
VAN DER HORST, Alex. D.	14
VANDERPOORTEN, Arthur	206, 241
VAN TICHELEN, H.	230, 323, 517
VAN WERVEKE, Hans	289
VERDEYEN, R.	49
VERDOODT, Frans	354, 410
VERHOEYEN, B.	512
VERMEYLEN, Prof. A.	204, 433
WATERSCHOOT, M.A.	398
WECKX, P.J.	544
WEYLER, Walter	494
ZIELENS, Lode	33